

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МИЛЛИЙ ГВАРДИЯСИ
ҲАРБИЙ-ТЕХНИК ИНСТИТУТИ**

М.Х. РУСТАМБАЕВ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ
КУРСИ**

IV том

**МАХСУС ҚИСМ
ИҚТИСОДИЁТ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР.
ЭКОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР.
ҲОКИМИЯТ, БОШҚАРУВ ВА ЖАМОАТ
БИРЛАШМАЛАРИ ОРГАНЛАРИНИНГ
ФАОЛИЯТ ТАРТИБИГА ҚАРШИ
ЖИНОЯТЛАР**

*Олий таълим муассасалар учун дарслик
(2-нашр, тўлдирилган ва қайта ишланган)*

ТОШКЕНТ - 2018

ЎДК -
КБК -
Р-22

Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти кенгашида маъқулланган. 2018 йил 29 июндаги 9-сонли баённома

Ўзбекистон Республикаси олий ва касб хунар таълим вазирлиги томонидан дарслик сифатида тавсия этилган. 2018 йил 15 августдаги 718-сонли буйруғи

Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. Том 4. Иқтисодиёт соҳасидаги жиноятлар. Экология соҳасидаги жиноятлар. Ҳокимият, бошқарув ва жамоат бирлашмалари органларининг фаолият тартибига қарши жиноятлар. Дарслик. 2-нашр, тўлдирилган ва қайта ишланган – Т.: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, 2018. – 574 бет.

Мазкур дарслик Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига 2018 йил 1 августгача қиритилган кўшимча ва ўзгартишлар инобатга олинган ҳолда тайёрланган. Унда амалдаги қонун ҳужжатлари, тергов ва суд амалиёти, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари асосида жиноят ҳуқуқининг Умумий ва Махсус қисми масалалари ёритилган.

Дарслик беш томдан иборат. Биринчи ва иккинчи томлар ЖКнинг Умумий қисмига бағишланган. Биринчи томида жиноят қонуни ва жиноят тўғрисидаги таълимот масалалари ёритилган. Иккинчисида жазо, жавобгарлик ва жазодан озод қилиш, жиноят-ҳуқуқий таъсирнинг бошқа чоралари ёритилган. Учинчи, тўртинчи ва бешинчи томлар ЖКнинг Махсус қисми нормаларида назарда тутилган жиноятлар учун жавобгарлик масалаларига бағишланган. Муаллиф томонидан барча жиноятлар таркибининг белгилари таҳлил қилинган, уларни квалификация қилиш масалалари, ўхшаш жиноятлар таркибларини фарқлаш муаммолари кўриб чиқилган.

Дарслик юридик олий ўқув муассасалари бакалавр ва магистрлари, Бош прокуратура Академияси тингловчилари, Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти курсантлари, Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси тингловчилари, ўқитувчиларга мўлжалланган, шунингдек, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимлари ва жиноят ҳуқуқи муаммолари билан қизиқувчи шахслар томонидан фойдаланилиши мумкин.

Тақризчилар:

Абдурасулова К.Р.

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси “Криминология” кафедраси бошлиғи, ю.ф.д., профессор

Миразов Д.М.

Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник Институти “Соҳавий ҳуқуқий фанлар” кафедраси бошлиғи, ю.ф.д., доцент

ISBN -

МУНДАРИЖА

I БОБ. ЎЗГАЛАР МУЛКИНИ ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШ	11
1-§. Ўзгалар мулкини талон-торож қилиш тушунчаси ва турлари	11
2-§. Босқинчилик (ЖК 164-моддаси)	22
3-§. Товламачилик (ЖК 165-моддаси)	44
4-§. Талончилик (ЖК 166-моддаси)	53
5-§. Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (ЖК 167-моддаси)	57
6-§. Фирибгарлик (ЖК 168-моддаси)	67
7-§. Ўғрилик (ЖК 169-моддаси)	74
«Ўзгалар мулкини талон-торож қилиш» мавзуси бўйича якуний саволлар	81
Қўшимча адабиётлар	82
Раҳбарий адабиётлар	82
Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар	83
Илмий мақолалар	86
II БОБ. ЎЗГАЛАР МУЛКИНИ ТАЛОН-ТОРОЖ ҚИЛИШ БИЛАН БОҒЛИҚ БЎЛМАГАН ЖИНОЯТЛАР	91
1-§. Алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулккий зарар етказиш (ЖК 170-моддаси)	91
2-§. Жиноий йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказиш (ЖК 171-моддаси)	95
3-§. Мулкни кўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиш (ЖК 172-моддаси)	98
4-§. Мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш (ЖК 173-моддаси)	100
«Ўзгалар мулкини талон-торож қилиш билан боғлиқ бўлмаган жиноятлар» мавзуси бўйича якуний саволлар	102
Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар	103
Илмий мақолалар	103
III БОБ. ИҚТИСОДИЁТ АСОСЛАРИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР	104
1-§. Ўзбекистан Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш (ЖК 175-моддаси)	104

2-§. Қалбаки пул, акциз маркаси ёки қимматли қоғозлар ясаш, уларни ўтказиш (ЖК 176-моддаси)	109
3-§. Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш (ЖК 177-моддаси)	114
4-§. Чет эл валютасини яшириш (ЖК 178-моддаси)	128
5-§. Сохта тадбиркорлик (ЖК 179-моддаси)	137
6-§. Сохта банкротлик (ЖК 180-моддаси)	140
7-§. Банкротликни яшириш (ЖК 181-моддаси)	144
8-§. Қасддан банкротликка олиб келиш (ЖК 181 ¹ -моддаси)	147
9-§. Божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 182-моддаси)	154
10-§. Рақобат тўғрисидаги қонун ҳужжатларини ва табиий монополиялар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 183-моддаси)	166
11-§. Солиқлар ва бошқа мажбурий туловларни тулашдан буйин товлаш (ЖК 184-моддаси)	175
12-§. Бюджет ва смета-штат интизомини бузиш (ЖК 184 ¹ -моддаси)	185
13-§. Қимматбаҳо металллар ёки тошларни топшириш қоидаларини бузиш (ЖК 185-моддаси)	193
14-§. Рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда уларни ўтказиш қоидаларини бузиш (ЖК 185 ¹ -моддаси)	196
15-§. Электр, иссиқлик энергияси, газ, водопроводдан фойдаланиш қоидаларини бузиш (ЖК 185 ² -моддаси)	198
«Иқтисодиёт асосларига қарши жиноятлар» мавзуси бўйича яқуний саволлар	201
Қўшимча адабиётлар	202
Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар	202
Илмий мақолалар	204
IV БОБ. ХЎЖАЛИК ФАОЛИЯТИ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР	207
1-§. Хавфсизлик талабларига жавоб бермайдиган товарларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, саклаш, ташиш ёхуд ўтказиш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш (ЖК 186-моддаси)	207
2-§. Этил спирти, алкоғолли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш (ЖК 186 ¹ -моддаси)	215
3-§. Чигитдан олинадиган маҳсулотни қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш (ЖК 186 ² -моддаси)	224

4-§. Сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситаларини ёхуд тиббий буюмларни ўтказиш мақсадида ишлаб чиқариш, тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш ёки ўтказиш (ЖК 186 ³ -моддаси).....	229
5-§. Ноқонуний тадбиркорлик фаолияти (ЖК 188-моддаси)	237
6-§. Пул маблағларини ва (ёки) бошқа мол-мулкни жалб этишга доир ноқонуний фаолият (ЖК 188 ¹ -моддаси)	242
7-§. Савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш (ЖК 189-моддаси). ..	245
8-§. Фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш (ЖК 190-моддаси)	247
9-§. Қонунга хилоф равишда ахборот тўплаш, уни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш (ЖК 191-моддаси)	250
10-§. Рақобатчини обрўсизлантириш (ЖК 192-моддаси)	256
«Хўжалик фаолияти соҳасидаги жиноятлар» мавзуси бўйича яқуний саволлар	257
Қўшимча адабиётлар	258
Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар.....	258
Илмий мақолалар.....	259
IV¹ боб. ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТЎСҚИНЛИК ҚИЛИШ, ҚОНУНГА ХИЛОФ РАВИШДА АРАЛАШИШ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАР ҲАМДА ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИ ВА ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАРИГА ТАЖОВУЗ ҚИЛАДИГАН БОШҚА ЖИНОЯТЛАР	261
1-§. Хусусий мулк ҳуқуқини бузиш (ЖК 192 ¹ -моддаси).....	261
2-§. Тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини текшириш ва молия-хўжалик фаолиятини тафтиш қилиш тартибини бузиш (ЖК 192 ² -моддаси).....	270
3-§. Тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини ва (ёки) уларнинг банклардаги ҳисобварақлари бўйича операцияларни қонунга хилоф равишда тўхтатиб туриш (ЖК 192 ³ -моддаси)	274
4-§. Тадбиркорлик субъектларини ҳомийликка ва бошқа тадбирларга мажбурий жалб этиш (ЖК 192 ⁴ -моддаси)	275
5-§. Лицензиялаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини ва рухсат бериш тартиб-таомиллари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 192 ⁵ -моддаси).....	277
6-§. Имтиёзлар ва преференцияларни қўллашни ғайриқонуний равишда рад этиш, қўлламаслик ёки қўллашга тўсқинлик қилиш (ЖК 192 ⁶ -моддаси).....	279
7-§. Хўжалик юритувчи субъектларга ва бошқа ташкилотларга пул маблағлари беришни асоссиз равишда кечиктириш (ЖК 192 ⁷ -моддаси)..	282

8-§. Тадбиркорлик субъектларининг ҳисобварақларида пул маблағлари мавжудлиги тўғрисидаги ахборотни қонунга хилоф равишда талаб қилиб олиш (ЖК 192 ⁸ -моддаси).....	287
9-§. Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш (ЖК 192 ⁹ -моддаси)	290
10-§. Нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш (ЖК 192 ¹⁰ -моддаси)	298
11-§. Нодавлат тижорат ташкилотида ёки бошқа нодавлат ташкилотида мансабдор шахслар томонидан ўз ваколатларини сууистеъмол қилиш (ЖК 192 ¹¹ -моддаси)	302
Кўшимча адабиётлар	309
Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар.....	309
Илмий мақолалар.....	310
V БОБ. АТРОФ МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА ТАБИАТДАН ФОЙДАЛАНИШ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР	312
1-§. Экология хавфсизлигига оид нормалар ва талабларни бузиш (ЖК 193-моддаси).....	312
2-§. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисидаги маълумотларни қасдан яшириш ёки бузиб кўрсатиш (ЖК 194-моддаси).....	318
3-§. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш чораларини кўрмаслик (ЖК 195-моддаси)	324
4-§. Атроф табиий муҳитни ифлослантириш (ЖК 196-моддаси)	326
5-§. Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш (ЖК 197-моддаси).....	329
6-§. Экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш ёки уларни нобуд қилиш (ЖК 198-моддаси)	332
7-§. Ўсимликлар касалликлари ёки зарарқунандалари билан кураш талабларини бузиш (ЖК 199-моддаси).....	336
8-§. Ветеринария, ветеринария-санитария қоидалари ва нормаларини бузиш (ЖК 200-моддаси).....	339
9-§. Зарарли кимёвий моддалар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш (ЖК 201-моддаси)	342
10-§. Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш (ЖК 202-моддаси).....	345
11-§. Сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузиш (ЖК 203-моддаси).....	356
12-§. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг режимини бузиш (ЖК 204-моддаси).....	360

«Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги жиноятлар» мавзуси бўйича якуний саволлар	364
Кўшимча адабиётлар	365
Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар.....	365
Илмий мақолалар.....	366
VI БОБ. БОШҚАРУВ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР	367
1-§. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистеъмол қилиш (ЖК 205-моддаси).....	368
2-§. Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш (ЖК 206-моддаси).....	378
3-§. Мансабга совуққонлик билан қараш (ЖК 207-моддаси).....	382
4-§. Ҳокимият ҳаракатсизлиги (ЖК 208-моддаси)	385
5-§. Мансаб сохтакорлиги (ЖК 209-моддаси).....	387
6-§. Пора олиш (ЖК 210-моддаси)	390
7-§. Пора бериш (ЖК 211-моддаси).....	397
8-§. Пора олиш-беришда воситачилик қилиш (ЖК 212-моддаси).....	400
9-§. Давлат органларининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш (ЖК 213-моддаси)	403
10-§. Давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг қонунга хилоф равишда моддий қимматликлар олиши ёки мулкий манфаатдор бўлиши (ЖК 214-моддаси).....	407
11-§. Давлат рамзларига ҳурматсизлик қилиш (ЖК 215-моддаси).....	410
12-§. Жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотларни қонунга хилоф равишда тузиш (ЖК 216-моддаси)	414
13-§. Ғайриқонуний жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш (ЖК 216 ¹ -моддаси).....	420
14-§. Диний ташкилотлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 216 ² -моддаси).....	423
15-§. Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар уюштириш, ўтказиш тартибини бузиш (ЖК 217-моддаси).....	428
16-§. Тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилиш ёки фавқулодда ҳолат шароитида корхона, муассаса ёхуд ташкилотлар ишига тўсқинлик қилиш (ЖК 218-моддаси).....	433
17-§. Ҳокимият вакилига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга қаршилик кўрсатиш (ЖК 219-моддаси)	436

18-§. Озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаларининг ишини издан чиқарувчи ҳаракатлар (ЖК 220-моддаси).....	441
19-§. Жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаслик (ЖК 221-моддаси)	446
20-§. Қамокдан ёки қўриқлов остидаги сақлаш жойидан қочиш (ЖК 222-моддаси).....	448
21-§. Қонунга хилоф равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш (ЖК 223-моддаси).....	451
21-§. Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини бузиш (ЖК 224-моддаси).....	457
22-§. Ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш (ЖК 225-моддаси) ..	463
23-§. Маъмурий назорат қоидаларини бузиш (ЖК 226-моддаси).....	473
24-§. Хужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни, автотранспорт воситаларининг ва улар тиркамаларининг (ярим тиркамаларининг) давлат рақам белгиларини эгаллаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яшириш (ЖК 227-моддаси)	477
25-§. Хужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш (ЖК 228-моддаси) ..	483
26-§. Давлат проба тамғаларини тайёрлаш ва улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш (ЖК 228 ¹ -моддаси).....	486
27-§. Ўзбошимчалик (ЖК 229-моддаси).....	488
28-§. Ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш (ЖК 229 ¹ -моддаси).....	492
29-§. Диний таълимотдан сабоқ бериш тартибини бузиш (ЖК 229 ² -моддаси).....	493
30-§. Белгиланган тақиқларни (чекловларни) бузган ҳолда биноларни, иншоотларни ёки бошқа объектларни қуриш, реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш (ЖК 229 ³ -моддаси)	494
«Бошқарув тартибига қарши жиноятлар» мавзуси бўйича яқуний саволлар.....	496
Қўшимча адабиётлар	499
Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар.....	499
Илмий мақолалар.....	500
VII БОБ. ОДИЛ СУДЛОВГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР.....	504
1-§. Айбсиз кишини жавобгарликка тортиш (ЖК 230-моддаси)	504
2-§. Далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш) (ЖК 230 ¹ -моддаси).....	509
3-§. Тезкор-қидирув фаолияти натижаларини сохталаштириш	

(қалбакилаштириш) (ЖК 230 ² -моддаси)	515
4-§. Адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарор чиқариш (ЖК 231-моддаси).....	517
4-§. Суд ҳужжатини ижро этмаслик (ЖК 232-моддаси).....	522
5-§. Банд солинган мулкни қонунга хилоф равишда тасарруф этиш (ЖК 233-моддаси).....	525
6-§. Қонунга хилоф равишда ушлаб туриш ёки ҳибсга олиш (ЖК 234-моддаси).....	529
7-§. Қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки қадр- қимматни камситувчи муомала ҳамда жазо турларини қўллаш (ЖК 235-моддаси).....	537
8-§. Тергов қилишга ёки суд ишларини ҳал этишга аралаштириш (ЖК 236-моддаси).....	548
9-§. Ёлғон хабар бериш (ЖК 237-моддаси).....	553
10-§. Ёлғон гувоҳлик бериш (ЖК 238-моддаси).....	555
11-§. Суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилиш (ЖК 239-моддаси).....	560
12-§. Жиноят процессини юритиш қатнашчиларининг ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаши (ЖК 240-моддаси).....	562
13-§. Жиноят ҳақида хабар бермаслик ёки уни яшириш (ЖК 241-моддаси).....	563
14-§. Жиноятни ҳисобга олишдан қасддан яшириш (ЖК 241 ¹ -моддаси)..	568
«Одил судловга қарши жиноятлар» мавзуси бўйича назорат саволлари .	572
Қўшимча адабиётлар	573
Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар.....	573
Илмий мақолалар.....	574

* ЖКнинг 174-моддаси Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 25 декабрдаги «Ахборотлаштириш ва маълумотлар узатиш соҳасида қонунга хилоф ҳаракатлар содир этганлик учун жавобгарлик кучайтирилганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги ЎРҚ-137-сон Қонуни билан бекор қилинган (1-модданинг 1-банди).

** ЖКнинг 187-моддаси Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 15 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш, шунингдек айримларини ўз кучини йўқотган деб топиш тўғрисида»ги 175-П-сон Қонуни билан бекор қилинган (9-банд).

I БОБ. ЎЗГАЛАР МУЛКИНИ ТАЛОН-ТАРОЖ ҚИЛИШ

1-схема

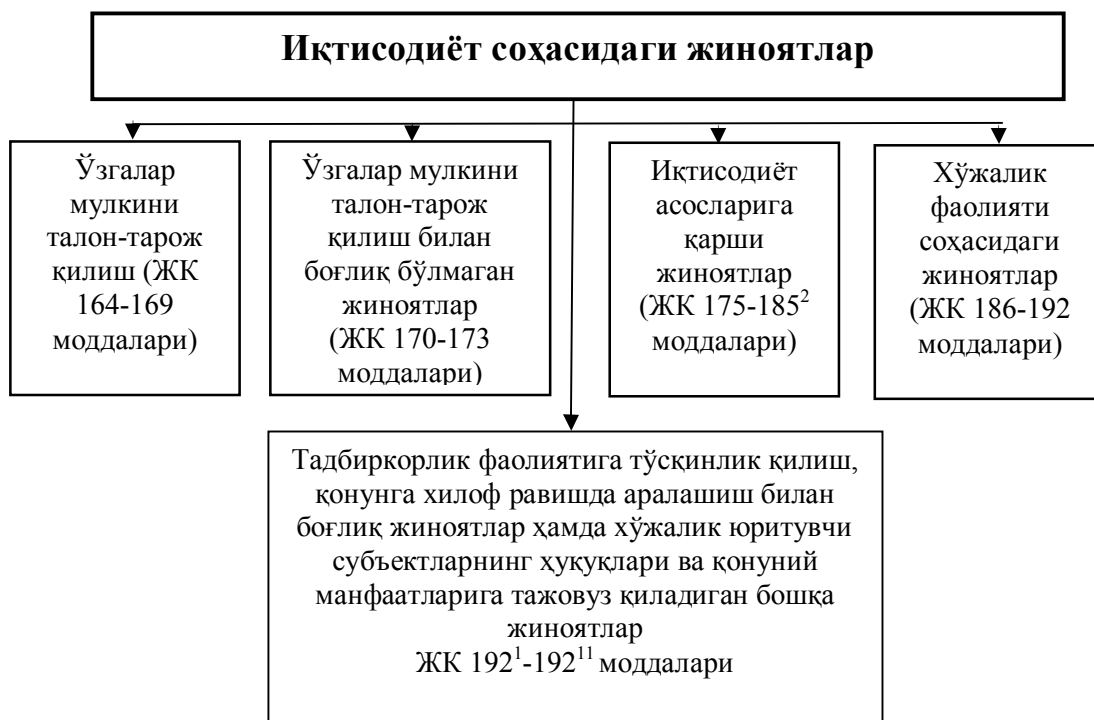
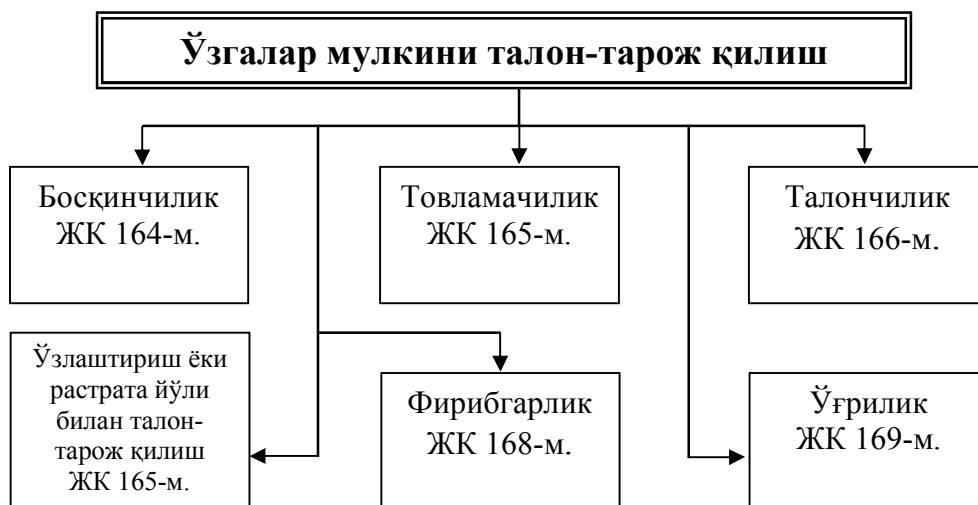

Схема 2

1-§. Ўзгалар мулкани талон-тарож қилиш тушунчаси ва турлари

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 53-моддасига мувофиқ, мамлакатимиз иқтисодиётининг негизини хилма-хил шакллардаги мулк ташкил этади. Мулк дахлсиздир ва у давлат томонидан муҳофаза қилинади,

унга қилинган ҳар қандай тажовуз қонунга хилоф деб ҳисобланади¹.

NOTA BENE !

Талон-торож қилиш — ўзганинг мулкни ўзининг ёки бошқа шахсларнинг фойдаси учун, мулкдорга ёки ушбу мулкнинг бошқа эгасига зарар келтириб, қонунга хилоф тарзда ва ҳақ тўламай олиб қўйишдир.

Талон-торож қилиш турдош тушунча бўлиб, мулкка қарши жиноятларнинг муайян бир гуруҳини, яъни босқинчилик, товламачилик, талончилик, ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш, фирибгарлик ҳамда ўғрилиқни ўз ичига қамраб олади.

Талон-торож қилишнинг **объекти** ўзгалар мулкидир.

NOTA BENE !

Мулк — мол-мулкка эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш бўйича мулк эгаси ва жамиятнинг бошқа аъзолари (мулкдор бўлмаганлар) ўртасида юзага келадиган ҳуқуқий муносабатдир.

Фуқаролик кодексининг 167-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикасида мулкнинг **хусусий ва оммавий** шакллари мавжуд.

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Қенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган Қонунига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгартириш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90-моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117 моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 4-бандига, 81-моддасининг еттинчи қисмига, 83-моддасига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13 ва 14- бандларига, 107-моддасининг биринчи қисмига, 110-моддасининг биринчи ва учинчи қисмларига, 111-моддасига ўзгартишлар ва қўшимча киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 5 ва 12-бандларига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига ҳамда 108, 109-моддаларига ўзгартишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 августда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 99 ва 10-моддаларига ўзгартишлар киритилган.) – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. - 18-б.

Фуқаролар, хўжалик ширкатлари ва жамиятлари, кооперативлар, жамоат бирлашмалари, ижтимоий фондлар ва бошқа нодавлат шахслар **хусусий мулк** ҳуқуқининг субъектлари ҳисобланадилар.

Оммавий мулк — бу республика мулки ва маъмурий-ҳудудий тузилмалар мулкидан (муниципал мулк) иборат бўлган давлат мулкидир.

Республика мулкига ер, ер ости бойликлари, сув, ҳаво ҳавзаси, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий бойликлар, республика давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг мол-мулки, давлат аҳамиятига эга бўлган маданий ва тарихий бойликлар, республика бюджетининг маблағлари, олтин захираси, давлатнинг валюта ва бошқа фондлари, шунингдек, корхоналар ва бошқа моддий бойликка эга бўлган комплекслар, ўқув, илмий, илмий тадқиқот муассасалари ва ташкилотлари, давлатнинг бюджет маблағлари ва бошқа маблағлари ҳисобидан яратилган ёки сотиб олинган интеллектуал фаолият натижалари, бошқа мол- мулклар ҳам қиради (ФК 214-моддаси).

Муниципал мулк таркибида давлат ҳокимияти маҳаллий органларининг мулки, маҳаллий бюджет маблағлари, муниципал уй- жой фонди ва коммунал хўжалик, корхоналар ва бошқа мулквий комплекслар, халқ таълими, маданият, соғлиқни сақлаш муассасалари, шунингдек, бошқа мулклар бўлади.

ЖКнинг X бобида назарда тутилган «Ўзгалар мулкини талон-торож қилишнинг» **маҳсуус объекти** фуқаролик ҳуқуқининг мулк ҳуқуқи институти доирасига кирувчи шахснинг ўз мулкига эгалик қилиши, ундан фойдаланиши ва тасарруф этиши билан боғлиқ мулквий муносабатлар ҳисобланади. Мулквий муносабатлар доирасига, шунингдек, мол-мулкни қонунга мувофиқ қўлга киритиш ҳуқуқини ҳам киритиш лозим.

Талон-торож қилишнинг **предмети** мулк (кўчар ва кўчмас) ва мулкни олиш ҳуқуқини берувчи предметлар, яъни инсон меҳнати сингган моддий дунё предметлари, муайян ашёлар, шунингдек, уй ҳайвонлари бўлиши мумкин.

Талон-торож қилиш предмети **моддий борлиқ предмети сингари** аниқ **хусусиятларга**, белгиларга (оғирлиги, сифати, ҳажми ва ҳоказоларга) эга бўлиши керак. Шу муносабат билан электр энергияси, газ кабилар талон-торож қилиш жиноятларининг предмети бўлиши мумкин эмас. Бироқ бундай ҳаракатлар бошқа жиноят таркибини: электр, иссиқлик энергияси, газ, водопроводдан фойдаланиш қоидаларини бузиш (ЖК 185²-моддаси) жиноятини келтириб чиқаришда айбли бўлиши мумкин. Шунингдек, интеллектуал меҳнатни ўзлаштириш (плагиат) талон-торож қилишнинг предмети бўла олмайди, бундай ҳаракатлар муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш (ЖК 149-моддаси) жинояти таркибини ташкил қилади.

Талон-торож қилишнинг предмети бўлиб фақатгина инсон меҳнати сингган ва маълум **иқтисодий қийматга** эга бўлган мол-мулк, ашёлар ҳисобланиши мумкин.

Мол-мулкнинг қиймати деганда, одатда, унинг пул билан ўлчанган нархи тушунилади. Шунинг учун, пул, пул бирликлари, муомала алмашинуви эквиваленти бўлган қимматли қоғозлар талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин.

Маълум бир қийматга эга бўлмаган нарсалар, масалан, шахсий ёзишмалар, шахсий кундалик, кимнингдир фотосурати талон-торож предмети бўлиши мумкин эмас. Бу ерда аукцион савдосига қўйилган ва олди-сотди қилиш мумкин бўлган машҳур шахсларнинг расмлари (айниқса, автограф қўйилган), шахсий кундалиги, хат ёзишмалари истисно этувчи ҳолатлардан бири саналади.

Ўз хўжалик қийматини йўқотган нарса буюмлар ёки инсон меҳнати сингмаган табиат объектлари талон-торож қилиш предмети ҳисобланмайди. Иккинчи ҳолат ўзгалар мулкини талон-торож қилиш билан экология соҳасидаги жиноятларни фарқлаш имкониятини яратади. Давлат мулкнинг объектлари бўлган ер, ер ости бойликлари, ўрмонлар талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин эмас. Бироқ, ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш қоидалари бузилганда, айбдор ер, ер ости бойликларидан

фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш учун жавобгарлик белгиланган ЖК 197-моддасига (Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш) кўра жазоланади.

Агар ўрмондаги дарахтлар ғайриқонуний кесилган бўлса, айбдорнинг қилмиши — экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказганлик, уларни nobуд қилганлик учун жавобгарлик белгиланган ЖК 198-моддаси (Экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш ёки уларни nobуд қилиш) билан квалификация қилинади. Ов қилиш, балиқ тутиш қоидаларини ёки ҳайвонларнинг бошқа турларини ушлаш қоидаларини бузиш, ноёб ҳай- вонларни тутиш ёхуд дори-дармон, озиқ-овқат ва манзарали ўсим- лик турларини йиғиш ёки тайёрлаш тўғрисидаги белгиланган тар- тиб ёки шартлар бузилганда, айбдор шахснинг ҳаракатлари ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш, деб топилади ҳамда ЖК 202-моддасига (Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш) кўра жавобгарликни вужудга келтиради.

Шу объектларга тажовуз қилиш талон-торож қилишдан фарқланади, чунки фақат инсон меҳнати сарфланган, алмашув қийматига, яъни моддий қимматига эга бўлган мол-мулккина талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин. Масалан, тайёрлаб қўйилган ёғочни ўғирлаш, кўриқхонада ўстирилган ҳайвонларни талон-торож қилиш, махсус мослаштирилган ҳовузларда етиштирилган балиқларни тутиш, балиқчилик хўжаликлари овлаган балиқларни эгаллаб олиш талон-торож қилиш тариқасида квалификация қилинади.

Қимматбаҳо металллар ёки тошларни ўзбошимчалик билан қазиб олиш талон-торож қилиш ҳисобланмайди, балки қимматбаҳо металллар ёки тошларни топшириш қоидаларини бузиш ЖК 185-моддасида (Қимматбаҳо металллар ёки тошларни топшириш қоидаларини бузиш) назарда тутилган мустақил жиноят ҳисобланади. Агар қимматбаҳо металллар ёки тошлар уларни қазиб олувчи корхоналарнинг ҳудудидан топиб олинган бўлса,

бундай ҳаракатлар ҳам талон-торож сифатида квалификация қилиниши лозим. Бундай корхоналарнинг ҳудуди, қазиб ишлари олиб борилаётган майдон, тайёрланган майдончалар, хандақлар, яъни қимматбаҳо металллар ёки тошларни қазиб олиш, улар бор жойларда қидирув ишларини олиб бориш учун тайёрланган жойлар корхоналарнинг ҳудуди деб қаралади.

Юқорида айтиб ўтилганидек, талон-торожнинг предмети **кўчар** ва **кўчмас мулклар** бўлиши мумкин. Уй, квартира, ер участкаси ва бошқалар ўз объектив хусусиятларига кўра яширин равишда ўғирлаб кетиш мумкин бўлмаган мол-мулклар саналса-да, улар алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан (фирибгарлик) ёхуд зўрлик ишлатиш билан таҳдид қилиш орқали (товламачилик) талон-торож қилиниши мумкин. Алоҳида ҳолларда кўчмас мулк кўчар мулкка «айлантирилиши» мумкин. Масалан, алоқа линиясини демонтаж қилиш, индивидуал турар жойни йиғиш, ташиш ва бошқа шу кабилар.

Пул бирлигидан ташқари, **қимматли қоғозлар** ҳам талон-торожнинг предмети бўлиб ҳисобланади. ФК 96-моддасига мувофиқ, мулкый ҳуқуқларни белгиланган шаклда ва зарурий реқвизитларда расмийлаштирилган ва мулкка бўлган ҳуқуқни тасдиқловчи ҳужжатлар қимматли қоғозлар ҳисобланади ва улар тақдим этилган тақдирдагина мазкур ҳуқуқларни амалга ошириш ёки бошқа шахсларга бериш мумкин. Облигациялар, векселлар, чеклар, депозит ва жамғарма сертификатлари, банкнинг тақдим қилувчига пул бериладиган жамғарма дафтарчаси, акциялар ва қонунда қимматли қоғозлар деб белгиланган қоғозлар қимматли қоғозлар ҳисобланади.

Тақдим қилувчига пул бериладиган қимматли қоғозларгина талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин. Тақдим қилувчига пул берилмайдиган қимматли қоғозлар талон-торож предмети бўла олмайди, чунки улар айбдорга қимматли қоғозда мавжуд бўлган мулкый ҳуқуқни олиш имкониятини бермайди.

Лотерея билетлари, почта маркалари, открыткалар, конвертлар, ёнилғи-

мойлаш материаллари учун талонлар, метрода юриш жетонлари ҳам талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин. Бироқ поезд, самолёт чипталари талон-торож қилиш предмети бўла олмайди. Чунки улар ўзича моддий бойлик ҳисобланмайди, қўшимча ҳужжатлар (масалан, паспорт) тақдим этилгандагина моддий бойликка айланиши мумкин. Шунга ўхшаш ашёларни эгаллаб олиш, ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни эгаллаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яширганлик ЖК 227-моддаси (Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни эгаллаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яшириш) билан квалификация қилинади. Агар шахс шу ҳужжатлардан фойдаланишга қасд қилган бўлса, унинг қилмиши жиноятлар жамига кўра алдаш ёки ишончли суиистеъмол қилиш йўли билан мулккий зарар етказишга (ЖК 170-моддаси) тайёргарлик кўриш деб ҳисобланади.

Талон-торожнинг предмети бўлиб, фақатгина **муомаладаги**, махсус рухсатнома талаб қилмайдиган мол-мулклар ва нарсалар ҳисобланиши мумкин. Агар жиноят предмети фуқаролик муомаласидан чиқарилган алоҳида турдаги нарсалар (масалан, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар, ўқотар қуроллар, портловчи моддалар, кучли таъсир қилувчи ёки захарли моддалар ва ҳоказолар) бўлса, айбдорнинг ҳаракатлари талон-торож қилиш эмас, балки махсус жиноятлар таркиби (ЖКнинг «Жамоат хавфсизлигига қарши жиноятлар» (XVII) боби таркибидаги махсус моддалар) билан квалификация қилиниши лозим.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш зарурки, талон-торожнинг предмети **фақатгина узганинг мулки, яъни айбдор томонидан эгалланаётган мулкнинг эгаси булмаслиги ёки унинг қонуний эгалигида булмаган мулк булади**. Шахс мол-мулкка эгалик ҳуқуқига эга бўла туриб, белгиланган тартибни бузиб уни қўлга киритган ҳолларда, талон-торожнинг таркиби мавжуд бўлмайди. Унинг ҳаракатлари бошқа жиноят — ўзбошимчалик (ЖК 229-моддаси) деб ҳисобланиши мумкин. Шунингдек, умумий улушдаги шахснинг шерикчилик асосидаги мулкни ноқонуний эгаллашида ҳам талон-

торож қилиш белгилари мавжуд бўлмайди.

Тасодифий равишда топиб олинган мол-мулк (топилма) талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин эмас. ФК 192-моддасига мувофиқ, йўқолган ашёни топиб олган шахс бу ҳақда уни йўқотган ёки эгалик ҳуқуқига эга бўлган, ўзига маълум шахсларга дарҳол хабар бериши ҳамда топилган ашёни шу шахсга қайтариши шарт.

Агар ашё бино ичида ёки транспортда топилган бўлса, у шу бинонинг ёки транспорт воситасининг эгасига топширилиши лозим. Топилма топширилган шахс уни топиб олган шахснинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини ўз зиммасига олади.

Топилган ашё қайтарилишини талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлган шахс номаълум бўлса ёки унинг манзили маълум бўлмаса, ашёни топиб олган шахс топилма тўғрисида милицияга, тегишли давлат органларига ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига маълум қилиши шарт.

Ашёни топиб олган шахс уни ўзида сақлаб туришга ёки сақлаш учун милиция ёки тегишли давлат органи ёхуд фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига ё улар кўрсатган шахсга топширишга ҳақлидир.

Хазина ҳам талон-торож қилиш жиноятининг предмети бўла олмайди.

NOTA BENE !

Хазина — ерга кўмилган ёки бошқа усулларда яширилган пул ёки кимматбаҳо нарсалар. Уларнинг эгасини аниқлаш мумкин бўлмайди ёки у конунга мувофиқ равишда мулкка эгалик қилиш ҳуқуқини йўқотган бўлади ва бу мулк хазина яширилган жой (ер майдони, уй-жой ва ҳ.к.) эгасининг эгалигига ўтади.

Хазинага бўлган мулк ҳуқуқини тартибга солишга оид масалалар фуқаролик ҳуқуқий нормаларига асосланиб ҳал қилинади. Хазина, ушбу хазина топилган жой (ер участкаси, қурилиш ва шу кабилар) эгаси бўлган шахс ёки уни топган шахс мулкига, агар улар ўртасидаги келишувга мувофиқ бошқача тартиб белгиланган бўлмаса, тенг улушларда ўтади.

Объектив томондан талон-торож ўзганинг мол-мулкни ўз фойдасига ёки бошқа шахслар фойдасига қонунга хилоф равишда, бепул олиб қўйишда ифодаланади.

Ўзбекистон Республикаси қонунларида талон-торож қандай усулда содир этилганига қараб унинг учун жавобгарлик дифференциация қилинган.

Жиноят кодексида **талон-торожнинг** қўйидаги **шакллари** назарда тутилган:

- 1) босқинчилик (ЖК 164-моддаси);
- 2) товламачилик (ЖК 165-моддаси);
- 3) талончилик (ЖК 166-моддаси);
- 4) ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (ЖК 167-моддаси);
- 5) фирибгарлик (ЖК 168-моддаси);
- 6) ўғрилиқ (ЖК 169-моддаси).

Қонунга хилофлик ҳар қандай талон-торожнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

NOTA BENE !

Қонунга хилофлик деганда, айбдор шахс томонидан бунга ҳеч қандай ҳуқуқи бўлмаётган туриб, ўзганинг мол-мулкни олиб қўйиш тушунилади.

Талон-торожнинг мазкур белгиси нафақат қонун билан тақиқланган жиноят содир этишнинг усулини (объектив ҳуқуққа хилофликни), шу билан бирга айбдорнинг мазкур мол-мулкка нисбатан мулкӣ ҳуқуқларининг (субъектив ҳуқуққа хилофликни) ҳам мавжуд эмаслигини англатади. Шахс мол-мулкка эгалик ҳуқуқига эга бўла туриб, белгиланган тартибни бузиб, ЖК 164—169-моддаларида назарда тутилган талон-торожнинг бирор-бир усули асосида уни қўлга киритган ҳолларда ҳам талон-торожнинг таркиби мавжуд бўлмайди. Юқорида айтиб ўтилганидек, унинг ҳаракатлари бошқа жиноят — ўзбошимчалик (ЖК 229-моддаси) деб ҳисобланиши мумкин.

Талон-торожнинг иккинчи зарурий белгиси **ҳақини тўламасдан (бепул)**

олинганлиги ҳисобланади.

Мулк, ашёнинг ҳақини тўламаслик (текинга олиш) талон-торож қилинган мол-мулк эвазига муайян эквивалент бермасдан ўзганинг мол-мулкини олиб қўйишни билдиради.

Агар шахс талон-торож қилиш вақтида талон-торож қилинган мулк ўрнига талон-торож қилинган мулк қийматини, нархини тўлиқ қоплаган бўлса, жиноят таркиби мавжуд бўлмайди. Бу ҳаракатлар натижасида мулкий зарар етказилмайди. Шунинг назарда тутиш лозимки, шахсни ўзганинг мулкини талон-торож қилишда айбдор деб топиш учун, ушбу мулкни айбдор ўз фойдасига ёки бошқа шахслар фойдасига ўтганлиги ҳақида гувоҳлик берувчи муайян далилларни аниқлаш лозим бўлади. Қонунга хилоф тарзда олиб қўйилган мулкнинг қийматини қисман тўлаш ҳам қилмишда талон-торож таркибининг йўқлигини англатмайди, бироқ ушбу ҳолат талон-торож натижасида етказилган зарар миқдорини ҳисоблашда инобатга олиниши мумкин.

Ўзганинг мулкини **олиб қўйиш** деганда, ушбу мулкни айбдорнинг ўзи ёки бошқа шахс фойдасига қаратилиши тушунилади.

Бу ҳолатда айбдор талон-торож қилинган мулкка нисбатан гўёки ўз эгаллигини ўрнатади. У мазкур мулкдан, худди ўз мулкидек, фойдаланиш ва тасарруф этиш имкониятига эга бўлади. Аммо қонуний нуқтаи назардан айбдор жиноий йўл билан топилган мулкка нисбатан эгалик ҳуқуқига эга бўла олмайди. Аини чоғда, жабрланувчи талон-торож қилинган мулкка нисбатан ўз эгалик ҳуқуқини йўқотмайди.

Ўзганинг мулкини талон-торож қилишнинг **тугалланган** вақти талон-торож қилишнинг шаклига боғлиқ бўлади. Кўп ҳолларда талон-торож қилиш айбдор ўзганинг мулкини эгаллаган ва ушбу талон-торож қилинган мулкни ўзининг хоҳишича ҳақиқий тасарруф этиш (сотиш, алмаштириш, яшириш ва ҳ.к.) имконияти пайдо бўлган вақтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади. Шунинг учун, агар айбдор ўзганинг мол-мулкини қўлга киритган бўлса-ю, бироқ ҳали уни ўз мулки сифатида тасарруф этиш имкониятига эга бўлмаса,

қилмиш талон-торож қилишга суиқасд тариқасида квалификация қилиниши лозим. Босқинчилик ва товламачилик ҳоллари бундан мустасно бўлиб, бу жиноятларнинг тугалланиш вақти бошқа тартибда ҳал қилиниб, бу ҳақда қўйида маълумот бериб ўтамыз.

Таъкидлаш ўринлики, амалиётда **қўриқланувчи объектдан** мол-мулк талон-торож қилинишининг тугалланган вақтини аниқлашда бироз қийинчилик келиб чиқмоқда. Бизнингча, мазкур объектдан мол-мулк талон-торож қилинганда, мол-мулк қўриқланаётган ҳудуд чегарасидан ташқарига олиб чиқилиши жиноятни **тугалланган** деб ҳисоблаш учун асос бўлади.

Субъектив томондан талон-торож ғараз мақсадларда **тўғри қасд** билан содир этилади. Жиноятнинг субъекти ўз ҳаракатларининг ғайриқонунийлигини англайди, ўзгалар мулкани текинга қўлга киритишни хоҳлайди ва истайди. Бу ҳолатда жиноят содир этган шахснинг талон-торож қилинаётган мулкнинг эгаси ҳақидаги нотўғри тасаввури квалификацияга таъсир қилмайди.

Ғараз мақсад талон-торож қилишнинг зарурий белгиси ҳисобланиб, бу айбдорнинг ўзи учун ёки бошқа шахслар учун моддий манфаат ундиришга бўлган уринишидир. Бу ҳолатда беғараз мақсадда, масалан, ўзганинг мулкани келгусида қайтариб бериш мақсадида вақтинча фойдаланиш ёки фараз қилинган ҳуқуқлар доирасида ўзганинг мол-мулкани эгаллашга қаратилган ижтимоий хавfli қилмишлар ўғрилиқ ёки талончилик жинояти таркибини ташкил этмайди. Бундай ҳаракатлар иш ҳолатларига кўра ўзбошимчалик (ЖК 229-моддаси) ёки ЖК Махсус қисмининг бошқа моддалари билан квалификация қилиниши мумкин.

Жиноятнинг **субъекти** қонунда белгиланган ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс ҳисобланади. Жиноий жавобгарликка тортиш мумкин бўлган жиноят содир этишнинг ёши турли шаклдаги талон-торож жиноятлари учун бир хил эмас.

2-§. Босқинчилик (ЖК 164-моддаси)

Босқинчилик ўзганинг мол-мулкига қарши қаратилган энг хавфли жинойтлардан бири бўлиб, уни содир этганлик учун жавобгарлик **ЖК 164-моддасида** назарда тутилган.

Босқинчилик **ижтимоий хавфлилигининг** юқорилиги, аввало, шу билан боғлиқки, бу жинойт натижасида ўзганинг мол-мулки эгаллаб олинаётганда жабрланувчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғига ҳам зиён етказилади ёхуд бундай зиён етказилиши учун реал хавф вужудга келади.

Босқинчиликнинг **бевосита асосий объекти** сифатида ўзганинг мол-мулкини муҳофаза қилишни таъминловчи ижтимоий муносабатлар, **бевосита қўшимча объекти** сифатида эса, фуқароларнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлигини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар намоён бўлади.

Объектив томондан босқинчилик ўзганинг мол-мулкини талон-торож қилиш мақсадида шу мулкнинг эгалланишига қаршилик кўрсатган шахснинг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли бўлган зўрлик ишлатиш ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан кўрқитиб ҳужум қилишда ифодаланади.

Босқинчилик содир этишдаги **ҳужум** қонунга хилоф равишда очикдан-очик ёки яширин равишда тўсатдан жабрланувчига, яъни мулкдорга, мол-мулкка қонуний равишда эгалик қилувчи мулк эгасига, шунингдек, талон-торож қилишга қаршилик кўрсатаётган бошқа учинчи шахсларга зўрлик ишлатиб ғайриқонуний таъсир кўрсатишда ифодаланади.

Аксарият ҳолларда, босқинчилик вақтида шахсга очикдан-очик ҳужум қилинади, баъзан эса жабрланувчига сездирмасдан яширинча (масалан, орқадан ўқ узиб, панадан пичоқ уриб) содир этилиши ҳам мумкин. Ҳужум жабрланувчига нисбатан заҳарловчи ёки фалаж қилишга қаратилган воситалар ва моддалар орқали очикдан-очик ёки яширин равишда содир этилиши мумкин.

Босқинчиликда ишлатиладиган **зўрлик** жисмоний ёки руҳий бўлиши мумкин. Одатда, босқинчиликда зўрлик ишлатиш ҳужум билан айти бир

вақтда содир бўлади, ammo бевосита ҳужумдан кейин куч ишлатилиши ҳоллари ҳам учрайди. Ҳужум бошқа бир шахсга қаратилиб, мол-мулкни эгаллашга тўсқинлик қилмоқчи бўлган бошқа шахсга нисбатан зўрлик ишлатилган ҳоллар ҳам учрайди.

Ҳаёт учун хавfli бўлган зўрлик ишлатиш деганда, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг қарорига кўра, «унинг ишлатилиши жабрланувчининг ҳаёти учун аниқ бўлган хавфни вужудга келтирувчи ҳолат (масалан, жабрланувчини бўғиш, бошини сув остида ушлаб туриш ва ҳ.к.) тушунилади. (Ҳаёт учун хавfli бўлган зўрлик ишлатиш — *М.Ҳ. Рустамбаев.*)

Соғлиқ учун хавfli бўлган зўрлик ишлатиш деганда, жабрланувчига соғлиғининг бузилишига сабаб бўлган тан жароҳати етказиш ёки шундай тан жароҳатини етказиш хавфини туғдирувчи ҳаракатлар (чаккага, қуёш чигалига уриш ва ҳ.к.) тушунилади»¹.

Ўзганинг мол-мулкни талон-торож қилиш мақсадида шу мулкнинг эгалланишига қаршилик кўрсатган шахснинг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавfli бўлган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб содир этилган ҳужум **ЖК 164-моддаси 1-қисми** билан квалификация қилинади.

Қонун зўрлик ишлатишни босқинчиликнинг белгиси сифатида уни умумий ҳолда «ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli» деб белгилайди. Бироқ жабрланувчининг унга зўрлик ишлатиши натижасида ўлим ҳолати келиб чиқса, босқинчилик жиноятининг таркибига кирмайди, шунинг учун ҳам бу белги фақатгина қасддан баданга шикаст етказишнигина қамраб олади. Босқинчилик жараёнида баданга оғир шикаст етказганлик учун жавобгарлик ЖК 164-моддаси 3-қисмида назарда тутилган. ЖК 164-моддасининг

1- қисми жабрланувчи соғлиғига ўртача оғир шикаст етказиш (ЖК 105-

---

¹ *Қаранг:* Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги «Ўзгалар мулкни ўғирлик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш^жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўз- гартириш ва қўшимчалар билан) // Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари тўплами. 1991—2006, 1-жилд. — Т.: «O'qituvchi» НМИУ, 2007. — 222-б. (кейинги ўринларда — Тўплам, 1-жилд).

моддаси) ёки енгил шикаст етказиш (ЖК 109-моддаси

2- қисми) оқибатларини ҳам камраб олади ва ЖК 105- ёки 109-моддалари билан қўшимча квалификация қилиш талаб қилинмайди.

Алдаш йўли билан танасига кучли таъсир кўрсатувчи, захарли, ухлатадиган ёки бошқа қарахт қиладиган моддалар жабрланувчига берилганида, қилмиш қандай квалификация қилинади, деган савол туғилиши табиий. Албатта, агар бундай моддаларнинг берилиши жабрланувчининг ҳаёти ва соғлиғига хавф туғдирган бўлса, айбдорнинг ҳаракатларини **ЖК 164-моддаси** билан квалификация қилиш зарур.

Жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғига хавф туғдирувчи кучли таъсир килувчи, захарли, ухлатадиган (масалан, кучли спиртли ичимликлар билан бирга клофелинни қўшиб бериш) ва бошқа қарахт қиладиган воситаларни бериш орқали уни хушсиз аҳволга келтириб мулкани талон-торож қилиш ҳам босқинчилик деб ҳисобланиши лозим.

Агар қонунга хилоф равишда ўзганинг мол-мулкани эгаллаш жараёнида жабрланувчи қонунга хилоф равишда зўрлик ҳаракатлари натижасида озодликдан маҳрум қилинса, бу ҳаракатларни босқинчилик ёки талончилик сифатида баҳолашда амалга оширилган зўрлик ҳаракатларининг шахс ҳаёти ва соғлиғига етказиши мумкин бўлган зарари, шунингдек, бу каби ҳаракатлар натижасида юз берган ёки юз бериши мумкин бўлган оқибатларнинг хавфлилик даражаси ва хусусиятлари инобатга олинishi лозим (мисол учун оёқ-қўли боғланган ва ёрдамга чақириш имкониятига эга бўлмаган шахсни совуқ ҳавода ёки жойда қолдириш).

Босқинчиликда ишлатиладиган зўрлик жабрланувчидан тортиб олинган мол-мулкни эгаллаш ёки ўзида сақлаб қолиш усули ҳисобланади. Босқинчиликни квалификация қилиш учун айбдор томонидан зўрликнинг мол-мулк эгаси ёки уни қўриқлаётган шахс ёхуд мулк тасарруфида бўлган шахс ёхуд ўзганинг мулкани эгаллашга тўсқинлик қилган шахсларга нисбатан ишлатилганлигининг аҳамияти йўқ. Ўзганинг мол-мулкани эгаллаш ёки сақлаб қолиш мақсадида зўрликнинг ишлатилиши жиноятнинг зарурий

белгиси ҳисобланади. Агар зўрлик бошқа мақсадда, масалан, содир этилган ўғирликдан кейин қўлга тушишдан қутулиб қолиш мақсадида ишлатилган бўлса, бундай қилмишни босқинчилик деб ҳисоблаш мумкин эмас, айбдорнинг ҳаракатлари ўғрилик (ЖК 169-моддаси) ва шахсга ёки бошқарув тартибига қарши жиноят деб ҳисобланади.

Айбдор қачонки шахс ҳаёти ёки соғлиғига зўрлик ишлатиш билан таҳдид қилган тақдирдагина, ҳужумни босқинчилик деб квалификация қилиш мумкин.

Бундай **зўрлик ишлатиш таҳдиди** жабрланувчига рухий зўрлик орқали ҳам амалга оширилиши мумкин. Зўрликнинг хусусиятини оғзаки, қуролни кўрсатиш, имо-ишора (масалан, «ўлдираман», «майиб қиламан», «кўзингни ўйиб оламан» дейиш) қилиш, жабрланувчининг ҳаётига ёки соғлиғига оғир тан жароҳати етказиши мумкин бўлган қурол, тўппончани, пичоқни ёхуд шу мақсадларда фойдаланиш мумкин бўлган бошқа предметларни жабрланувчига кўрсатиш, шунингдек, ҳужум ҳаракатларини амалга ошириш (оғир предмет билан бошига уришга ҳаракат қилиш, ўқотар қурол ёки пичоқни ўқталиш ва ҳ.к.) орқали ҳам ифодалаш мумкин. Зўрлик ишлатиш билан таҳдид қилишни амалга ошириш усули: оғзаки, қўл ҳаракатлари ва бошқалар **ЖКнинг 164-моддаси** билан квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Босқинчилик ҳужуми вақтидаги таҳдид қуйидаги белгиларга эга бўлиши зарур:

1) жисмоний зўрлик дарҳол қўлланилиши мумкинлиги хавфини ўз ичига олган, яъни **реал (ҳақиқий)** бўлиши;

2) келгусида эмас, айнан ҳужум пайтида **ҳақиқатда мавжуд** бўлиши.

Босқинчилик амалга оширилаётган пайтдаги кўрқитиш аниқ ёки ноаниқ бўлиши мумкин.

Аниқ кўрқитишга қурол ёки қурол сифатида ишлатиладиган нарсалар билан кўрқитиш, шахсни ўлдириш ёки унинг соғлиғига зарар етказиш ниятини оғзаки айтиш, шундай нияти борлигини имо-ишоралар билан

ифодалаш киради.

Ноаниқ хусусиятдаги қўрқитиш ниқобланган шаклда ифодаланади. Масалан, жабрланувчига кўринмайдиган нарсалар, муайян имо-ишоралар (қуролни қўлдан-қўлга олиш) билан қўрқитиш ва ҳ.к. кўринишда бўлиши мумкин.

Босқинчилик воситаси сифатида таҳдиднинг мақсади мулкнинг талон-торож қилинишини енгиллаштириш учун жабрланувчининг иродасини сусайтиришдан иборатдир. Таҳдиднинг жиноят таркиби белгиси бўлиши мумкинлиги масаласини ҳал этиш учун судлар босқинчилик ва ўғрилиқ воситаси сифатида муайян иш ҳолатларини, биринчи навбатда, босқинчилик содир этилган жой ва вақтни, жиноятчилар сони, шакли бўйича ноаниқ бўлган таҳдидни мустаҳкамлаш мақсадида ишлатилган ашёлар ва воситаларни инобатга олган ҳолда, таҳдиднинг мазмуни ва йўналтирилганлигини ўрганишлари лозим.

Фақат суд ҳар бир алоҳида ҳолда, содир этилган жиноят ҳолатларини ҳисобга олган ҳолда, таҳдиднинг реаллиги ва ҳақиқатда мавжуд бўлганлигига баҳо беради. Бундай ҳолларда суд жабрланувчининг реал таҳдид мавжуд бўлганлиги тўғрисидаги субъектив фикрига эмас, балки аниқ фактларга таяниши керак.

Масалан, жиноятчи ярим тунда жабрланувчининг орқасидан келиб: «қимирлама, акс ҳолда ёмон бўлади» деган сўзлар билан орқасига бармоғини тиради. Судда жабрланувчи ўз ҳаёти хавф остида қолганлигини даъво қилган, бироқ суд бундай ҳолатларда жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи учун реал хавф бўлмаган деб ҳисоблашни лозим топган.

Шу билан бирга, ўғрилиқ, талончилик (шунингдек, зўрлик ишлатилган талончилик) жиноятлари сифатида бошланган, аммо кейинчалик содир этиш жараёнида ҳаёт ва соғлиқ учун хавфли бўлган зўрлик ишлатиш йўли билан содир этилган талон-торожга айланган жиноятлар ЖК 164-моддасида назарда тутилган тажовуз сифатида кўрилади.

Босқинчилик ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли бўлган зўрлик ишлатиб ёхуд

шундай зўрликни ишлатиш билан кўрқитиб хужум қилинган пайтдан эътиборан, айбдор ўзганинг мол-мулкни эгаллаган ёки эгалламаганидан катъи назар, **тугалланган** жиноят деб ҳисобланади.

Кўриниб турганидек, нафақат мол-мулкни олганлик факти, балки шахс ҳаётига етказилган зарарнинг реал ҳолати ҳам жиноят тугалланишининг зарурий белгиси эмас. Шунинг учун, қоида тариқасида босқинчиликка суиқасд қилиш ҳолати юз бермайди. Хужум ҳаракатларигача бўлган ҳолатларда фақатгина босқинчиликка тайёргарлик кўриш ҳақида сўз юритиш мумкин. Биринчи хужум ҳаракатлари амалга оширилган вақтдан бошлаб жиноят тугаллаган ҳисобланади (кесик таркибли жиноят).

Босқинчилик **субъектив томондан тўғри қасд ва ғаразли мақсадларда** ифодаланади. Айбдор жиноят содир этишда унинг томонидан содир этилаётган зўрликнинг жабрланувчи ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфлилигини ва ушбу зўрлик ўзганинг мулкни ўзи ва ўзга шахслар фойдасига эгаллаш воситаси сифатида ишлатилаётганлигини тушунади ва шуни хоҳлайди.

Жиноятнинг **субъекти** 14 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахсдир.

ЖК 164-моддаси 2-қисмида жавобгарликни оғирлаштирувчи бир неча ҳолатларда содир этиладиган босқинчилик учун жавобгарлик белгиланган, жумладан:

- а) қурол ёки қурол сифатида фойдаланиш мумкин бўлган бошқа нарсаларни ишлатиб;
- б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;
- в) анча миқдордаги мулкни талон-торож қилиш билан боғлиқ ҳолда содир этилиши.

Босқинчиликда **қурол ёки қурол сифатида фойдаланиш мумкин бўлган бошқа нарсаларни қўллаш** жиноятнинг ижтимоий хавфлилигини оширади. Чунки бу жабрланувчининг қаршилигини синдириш, жиноят қурбонининг айбдорнинг жиноий режасини амалга оширишига қаршилик кўрсатиши имкониятидан маҳрум қилиш, хужум қилувчига кўп куч сарфламасдан жабрланувчининг қаршилигини енгиш имконини беради.

Босқинчилик пайтида айбдор томонидан ишлатиладиган **қурол** ўқотар ёки совуқ қуролни, шунингдек, барча турдаги портловчи мосламалар — граната, динамит патрони, шашка ва бошқаларни ўз ичига олади. **ЖК 164-моддаси 2-қисми «а» банди** билан квалификация қилишга босқинчилик жиноятида қуролнинг махсус рухсатнома билан олиб юриладиган қуроллар ёки рухсат этилган қуроллар (масалан, ов қуроли) турига кириши аҳамиятга эга эмас.

NOTA BENE !

Ўқотар қуроллар деганда, хўжалик-маиший мақсадларда ишлатилмайдиган ва фақат жонли нишонни уриш ёки спорт тадбирларини ўтказиш учун мўлжалланган, снаряд, ўқ отишда порох газлари кучидан фойдаланиладиган барча турдаги қуроллар тушунилиши керак.

Портлатиш қурилмалари деганда, портловчи моддалар билан тўлдирилган ва портлашни амалга ошириш учун мўлжалланган йиғилган ҳолдаги қурилмалар тушунилиши лозим. Бунда **портловчи моддалар** деганда, порох, динамит, тротил, нитроглицерин ва кислородли ҳаво етишмаган вазиятда портлаш хусусиятига эга бўлган кимёвий моддалар ва аралашмалар тушунилади.

NOTA BENE !

Жабрланувчининг бевосита баданига одам мушак кучи ёрдамида тегиши натижасида жонли нишонни жароҳатлаш учун махсус мўлжалланган буюмлар **совуқ қурол** ҳисобланиши лозим. Ўтмишда зарба беришнинг усули ва хусусиятига қараб совуқ қуролларнинг ҳар хил турлари ясалган ва улар муайян шаклга эга бўлган. Уларнинг санчувчи (стиллет — кичкина энсиз ханжарча, кортик — денгиз ва ҳаво флоти офицерларининг қисқа ханжари, санчувчи турдаги найзалар ва ҳоказо), санчиб кесувчи (узун, оғир қилич ва ҳоказо), кесувчи (шамшир, қилич ва ҳоказо), майдаловчи (кастет, гурзи, чўқмор ва ҳоказо) ҳамда урувчи турлари мавжуддир. Шунингдек, маълум

масофадан инсон мускул кучи ёрдамида объектга зарар етказиш мумкин бўлган қуроллар (болта, найзалар) ҳамда механик воситалар (камон, арбалет ва бошқалар) ҳам киради.

Буюмни совуқ қурол деб топишнинг асосий мезони унинг жонли нишонни жароҳатлаш учун мўлжалланганлигидир. Қатор ҳолларда, мазкур буюмлардан фақат жанговар қурол сифатида фойдаланилади, масалан, ханжар, милтиқ найзалари, қиличлар, шамширлар, чўқморлар, гурзилар ва ҳ.к. Мазкур буюмлар ўз табиатига кўра фақат фуқароларнинг ҳаёти ёки соғлиғига зарар етказиш учун мўлжалланган бўлади.

Совуқ қуроллар криминалистик белгиларига кўра турли хил тоифаларга бўлинади:

Мўлжалланган мақсадига кўра, совуқ қуроллар жанговар (ҳарбий, полиция, махсус), фуқаровий (спорт, овчилик), жиноий совуқ қуролларга бўлинади.

Тайёрланиш усулига кўра, совуқ қуроллар заводда тайёрланган, ҳунармандчилик совуқ қуроллари ва қўлбола турларига ажратилади. Алоҳида гуруҳ сифатида ҳам заводда тайёрланган, ҳам ҳунармандчилик асосида тайёрланиш белгиларини ўз ичига олган ўзлаштирилган қуроллар ажратиб кўрсатилади.

Совуқ қуролларнинг **тайёрланиш жойига қараб** маҳаллий ва хорижда тайёрланган совуқ қуроллар гуруҳлари ажратиб кўрсатилади.

Тузилишининг ўзига хослигига кўра, совуқ қуроллар тиғли, зарбали-мажақловчи, комбинациялаштирилган (турли қуролларнинг бирлаштирилгани) ва ниқобланган бўлади.

Аниқ бир қуролнинг совуқ қурол жумласига кириш ёки кирмаслиги масаласини ҳал қилиш учун суд экспертизаси тайинланиши лозим.

NOTA BENE !

Қурол сифатида фойдаланиш мумкин бўлган бошқа нарсалар — бу

ишлатилганда жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғига объектив зарар етказиши мумкин бўлган ҳар қандай ашёлар (отвёртка, занжир, скальпель, катта тош, арматура бўлаги, тўқмоқ ва бошқалар), шунингдек, жабрланувчига вақтинчалик шикаст етказишга йўналтирилган ашёлар (кўздан ёш оқизувчи воситалар, вақтинчалик ҳушсизлантирувчи воситалар ва бошқалар).

Қурол сифатида фойдаланиш мумкин бўлган нарсаларнинг олдиндан тайёрлаб қўйилганлиги ёки жиноят содир этилган жойдан олинганлигининг босқинчиликни квалификация қилишда аҳамияти йўқ.

Ўзганинг мулкани қўлга киритиш мақсадида инсон ҳаёти ва соғлиғига хавф солиши мумкин бўлган ит ёки бошқа ҳайвонлардан фойдаланиш ёки фойдаланиш таҳдидини **ЖКнинг 164-моддаси 2-қисми «а» бандининг** қурол сифатида фойдаланиш мумкин бўлган бошқа нарсалардан фойдаланган ҳолда босқинчилик содир этиш сифатида баҳолаш лозим.

Босқинчиликда **қурол ёки қурол сифатида фойдаланиш мумкин бўлган бошқа буюмларни ишлатиш** деганда, амалда улардан белгиланган мақсадда фойдаланилиши тушунилиши лозим.

Босқинчиликни содир этишда ишлатишга яроқсиз қурол ёки қуролга ўхшатиб ясалган буюмларнинг қўлланилганлиги босқинчиликни оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланмайди. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми юқорида қайд этилган қарорида: «Била туриб яроқсиз қуролдан ёки ёлғондакам қуролдан (масалан, тўппонча ёки старт тўппончаси макетларидан) баданга шикаст етказишни ният қилмаган ҳолда фойдаланилганда, ҳаёт ва соғлиқ учун хавfli бўлмаганда қуролли босқинчилик сифатида баҳолаш мумкин эмас»¹. Бундай ҳаракатлар **ЖК 164-моддаси 1-қисми** бўйича оддий босқинчилик сифатида квалификация

---

¹ *Қаранг:* Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги «Ўзгалар мулкани ўғирлик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари тўплами. 1991—2006, 1-жилд. — Т.: «O‘qituvchi» НМИУ, 2007. — 222-б. (кейинги ўринларда — Тўплам, 1-жилд).

килиниши лозим. Бироқ, агар қуролга ўхшатиб ясалган нарсалардан қурол сифатида фойдаланилган ва улар билан жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғига хавfli зиён етказилган бўлса, айбдорнинг ҳаракатларини қурол сифатида ишлатиш мумкин бўлган бошқа буюмлардан фойдаланиб жиноят содир этиш деб ҳисоблаш мумкин.

Босқинчиликда газ қуролларининг қўлланилиши муҳим масалалардан биридир.

NOTA BENE !

Газ тўппончалари, газ баллончалари, кўздан ёш оқизувчи, безовта қилувчи ёки захарли моддалар тўлдирилган пуркагич ва бошқа ҳар қандай қурилмалар **газли қуроллар** сирасига киритилиши лозим.

Фикримизча, шахс босқинчиликни содир этишда ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлган модда тўлдирилган газли қуролни ишлатса, айбдорнинг қилмиши қуролли босқинчилик деб ҳисобланиши керак. Агар газли қуролдаги модда шахснинг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавfli бўлмаса, унинг ишлатилиши айбдорнинг ҳаракатларини қуролли босқинчилик деб квалификация қилиш учун асос бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Конунга хилоф равишда қуролга эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 1996 йил 27 февралдаги 3-сонли қарорига мувофиқ, «пневматик милтиқ, сигнал, старт, газ пистолетлари ёки газ баллонлари, ракетницалар ва бошқа имитация-пиротехник ва ёритгич воситалари қурол жумласига кирмайди»¹.

Қуролли босқинчилик ҳужуми содир этилганида ҳаракатлар жиноятлар жами, яъни босқинчилик **ЖК 164-моддаси 2-қисми «а» банди** ва қурол, ўқ-

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 27 февралдаги «Конунга хилоф равишда қуролга эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 3-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли ва 2003 йил 19 декабрдаги 20-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 46-б.

дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларига қонунга ҳилоф равишда эгалик қилиш (ЖК 248-моддаеи) билан квалификация қилиниши лозим. Босқинчилик ҳужумида қурол сифатида портловчи, захарли моддалар ва ҳ.к.лар ишлатилган тақдирда, айбдорнинг қилмишлари жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Босқинчиликни **ЖК 164-моддаси 2-қисми «б» бандита** кўра квалификация қилиш учун босқинчилик ҳужумида бу ҳақида **олдиндан келишиб олган икки ёки ундан ортиқ шахслар** иштирок этган бўлишлари лозим. Айбдор шахслар босқинчиликни содир этишда қандай зўрлик ишлатиш ҳақида аниқ келишиб олмаган бўлишлари ҳам мумкин.

Олдиндан тил бириктирган шахслар гуруҳи таркибига босқинчиликни содир этишга маслаҳатлари, йўл-йўриқлари, жиноятни содир этиш қуроллари ва воеиталарини бериб туриш билан кўмаклашган шахслар эмас, балки ҳужумда бевосита иштирок этган бажарувчиларгина кирадилар. Бундай шахслар ЖК 28-моддасига кўра босқинчиликнинг иштирокчилари деб ҳисобланиши мумкин.

Босқинчиликни бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган деб квалификация қилиш учун ҳар бир иштирокчининг 14 ёшга тўлганлиги ва ақли расолигини ва бу жиноятни содир этиш учун олдиндан тил бириктирганликларини аниқлаш лозим.

Агар бир гуруҳ шахслар таркибидаги бир шахс жиноят субъекти ҳисобланиб, қолганлари муомалага лаёқатсиз ёки жиноят содир этиш ёшига етмаган бўлса, улар фактик жиҳатдан босқинчиликда бевосита иштирок этган бўлсалар-да, юридик жиҳатдан, яъни жиноят қонунчилиги талаблари нуқтаи назаридан гуруҳ таркибига кирмайдилар. Бошқа оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлмаса, ёши катта жиноятчи **ЖК 164-моддаси 1-қисми** билан ва кўшимча жиноятлар мажмуи тариқасида ЖК 127-моддаси 3-қисми бўйича жавобгарликка тортилади. Бу ҳолатда шуни унутмаслик лозимки, агар вояга етган шахс босқинчилик жиноятини содир этишда ўзи бевосита қатнашмасдан, вояга етмаган ёки ақли норасо шахсдан жиноятни содир

этишда фойдаланган бўлса, вояга етган шахсни вояга етмаган шахс ёки ақли норасо шахсдан жиноят қуроли сифатида фойдаланган шахсни бевосита жиноятни бажарувчиси сифатида жавобгарликка тортиш лозим.

Агар бир гуруҳ шахслар ўғрилиқ ёки талончилик содир этиш ҳақида келишиб олган бўлсалар ва шу жиноятларни содир этиш жараёнида иштирокчилардан бири бошқа жиноятчилар билан келишиб олмасдан мол-мулкни эгаллаш мақсадида жабрланувчиларга нисбатан ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлган зўрликни ишлатса, қилмиш экспресс бажарувчи томонидан содир этилган деб ҳисобланади, шунинг учун қилмишни бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган босқинчилик (**ЖК 164-моддаси 2-қисми «б» банди**) сифатида квалификация қилиниши мумкин эмас. Бунда ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлган зўрликни ишлатган шахс босқинчилик (ЖК 164-моддаси 1-қисми) учун жавобгар бўлади, жиноятнинг қолган иштирокчилари эса ўғрилиқ (ЖК 169-моддаси) ёки талончилик (ЖК 166-моддаси) учун жавобгар бўладилар.

Бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган босқинчилик қатнашчисининг ҳаракатлари жиноятнинг қолган иштирокчилари қонунда назарда тутилган асосларга кўра (вафот этиши ва ҳ.к. муносабати билан) жинoий жавобгарликка тортилмаганликларидан қатъи назар, гуруҳ бўлиб содир этилган жиноят деб квалификация қилиниши керак.

Талон-торож қилинган мол-мулкнинг миқдори энг кам ойлик иш ҳақининг ўттиз бараваридан юз бараваригача бўлса, **анча миқдорда** содир этилган босқинчилик деб ҳисобланади.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат томонидан қатъий нарх белгилаш имконияти йўқлиги сабабли талон-торож қилинган нарсаларнинг қийматини аниқлашда муайян қийинчиликлар юзага келади. Шунинг назарда тутиш керакки, ўзганинг талон-торож қилинган мол-мулкнинг қиймати шу қилмиш содир этилган пайтда мазкур минтақадаги ўртача бозор нархлари бўйича белгиланиши лозим. Талон-торож қилинган нарсаларнинг қийматини белгилашда уларнинг ҳолатини, ишлаб чиқарилган вақтини, эскирганлигини,

товар кўринишини, шу нарсалардан фойдаланиш имкониятлари даражаси ва ҳ.к.ларни эътиборга олиш тўғри ва зарурдир. Яъни товаршунослик экспертизасини тайинлаш ва ваколатли экспертлар хулосаси асосида талон-торож қилинган мол-мулкнинг қиймати масаласини ҳал этиш зарур.

«Агар шахснинг ҳаракатлари давомли жиноят хусусиятига эга бўлмасдан бир неча мустақил эпизодлардан, мисол учун, ўғирлик, талончилик, босқинчилик ва бошқалардан иборат бўлса, бу ҳаракатлар талон-торож қилинган умумий суммадан келиб чиққан ҳолда тавсифланиши мумкин эмас. Бундай ҳолларда жиноятни ўзганинг мулкани талон-торож қилганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи Жиноят кодексининг тегишли моддалари диспозициясига мувофиқ, жумладан, такрорийлик белгиси билан тавсифлаш лозим»¹. Такроран содир этилган талон-торожни квалификация қилишда барча эпизодлар бўйича аниқланган умумий талон-торож суммаси эмас, балки зарар миқдори энг кўп бўлган эпизод бўйича талон-торож суммаси асос қилиб олинади².

ЖК 164-моддаси 3-қисмида:

а) такроран, хавфли рецидивист ёки илгари ЖК 242-моддасида назарда тутилган жиноятни содир этган шахс томонидан;

б) кўп миқдорда;

в) уй-жойга, омборхона ёки бошқа биноларга ғайриқонуний равишда кирган ҳолда;

г) баданга оғир шикаст етказган ҳолда содир этилган босқинчилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Такроран босқинчилик содир этиш деганда, шахснинг икки ёки ундан кўп марта босқинчиликни содир этганлиги, аммо уларнинг бирортаси учун ҳам судланмаганлиги тушунилади. Биринчи босқинчилик ҳужуми тамом бўлган ёхуд жиноятга тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилиш босқичида тўхтатилган

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги «Ўзгалар мулкани ўғрилик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сон қарори, 8-банд, 2-хатбоши // Тўплам, 1-жилд. – 223-б.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2004 йил 21 майдаги «Жазоларни либераллаштириш тўғрисидаги қонунни иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларга нисбатан қўллашнинг айрим масалалари ҳақида»ги 4-сон қарори, 6-банд, 5-хатбоши // Тўплам, 2-жилд. – 171-б.

ёки иштирокчиликда содир этилган бўлса, босқинчилик такроран содир этилган деб ҳисобланади.

Агар илгари содир этилган босқинчилик учун шахс қонунда белгиланган тартибда жиноий жавобгарлик ёки жазодан озод қилинган бўлса, босқинчилик такроран содир этилган деб ҳисобланмайди. Агар янги босқинчилик содир этилган пайтгача айбдордан судланганлиги қонунда белгиланган тартибда олиб ташланган ёки бекор бўлган айбдор шахсни жиноий жавобгарликка тортиш муддати ўтган ёки илгари содир этилган босқинчилик учун жавобгарлик амнистия акти ёки афв этиш асосида олиб ташланган бўлса, такрорийлик бўлмайди.

Агар босқинчиликни содир этган шахс илгари босқинчилик содир этганлиги учун судланган бўлса, қилмиш **хавфли рецидивист** томонидан содир этилган деб ҳисобланади.

Босқинчилик ҳужумини содир этган шахс илгари ЖК 242-моддаси (жиноий уюшма ташкил этиш)да жавобгарлик назарда тутилган жиноятни содир этган бўлса, унинг қилмиши **ЖК 164-моддаси 3-қисми «а» банди** билан квалификация қилиниши керак.

Талон-торож қилинган мол-мулк миқдори энг кам ойлик иш ҳақининг юз баробаридан уч юз баробаригача бўлса, **кўп миқдорда (ЖК 164-моддаси 3-қисми «б» банди)** босқинчилик содир этилган деб ҳисобланади.

ЖК 164-моддаси 3-қисмининг «в» бандида уй-жойга, омборхона ёки бошқа биноларга ғайриқонуний равишда кириш **орқали содир этилган босқинчилик жинояти учун жавобгарлик белгиланган.**

Айбдор қилмишларида уй-жойга, омборхонага ёки бошқа биноларга ғайриқонуний равишда кириш квалификация белгиси мавжуд деб ҳисоблаш учун қуйидаги белгиларга эга бўлиши керак: 1) ғайриқонунийлик; 2) кириш; 3) уй-жой, омборхона ёки бошқа бинолар. Буларнинг барчаси қонун тўғри қўлланилиши учун таҳлил қилишни талаб қилади.

NOTA BENE !

Уй-жой деганда, кишиларнинг доимий ёки вақтинчалик туришига мўлжалланган (шахсий уй, хонадон, меҳмонхонадаги, санаториядаги хона, дала ҳовли, боғ ҳовли ва бошқалар) бино, шунингдек, унинг таркибига кирувчи дам олиш учун, мулкни сақлаш учун ёхуд инсоннинг бошқа эҳтиёжларини қондириш учун (балконлар, ойнабанд айвонлар, омборлар ва бошқалар) мўлжалланган бинолар тушунилади¹.

Одамларнинг доимий ёки вақтинча яшаши учун мўлжалланмаган ва мослаштирилмаган бинолар (масалан, уй-жой иморатларидан алоҳида турган ертўлалар, омборлар, гаражлар ва бошқа хўжалик бинолари)нинг уй-жой деб ҳисобланиши мумкин эмас.

Поезд транспорт воситаси бўлса ҳам, поезд купеси вақтинчалик уй-жой деб ҳисобланиши мумкин. Чунки у одамларнинг вақтинча яшаши учун мўлжалланган. Палаткалар, вагончалар, кема каюталарини ҳам вақтинчалик уй-жой деб ҳисоблаш зарур.

Шунингдек, турар жой биносига бевосита туташ қурилган, у билан яхлит бирликни ташкил этувчи балконлар ва пешайвонлар, чордоқлар, ертўлалар ҳам «уй-жой» деб тушунилади. Кўп қаватли уйларнинг ертўлалари, чордоқлари, транспорт воситалари уй-жой ҳисобланмайди.

NOTA BENE !

Омборхона деганда, товар-моддий бойликларнинг талон-торож қилиниши, бузилиши ёки йўқ қилинишидан, табиат ҳодисалари ва бошқа шу кабилардан эҳтиёт қилиб доимий ёки вақтинча сақлаш учун махсус жиҳозланган, мослаштирилган ёки мўлжалланган алоҳида қурилма ёки жой (масалан, сейфлар, темир шкафлар, контейнерлар, авторефрижераторлар, совиткичлар, кўриқланадиган платформалар, молхоналар, атрофи ўралган дон омборлари,

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги «Ўзгалар мулкани ўғирлик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 224-б.

автофургонларнинг усти ёпиқ кузовлари ва бошқа шу каби)лар тушунилади¹.

Шунингдек, суд-тергов амалиётида товар-моддий бойликларини доимий ёки вақтинчалик сақлаш учун мўлжалланган ҳудудлар ҳам «омборхона» деб қабул қилинади. Масалан, темир йўл станцияларининг, дарё ва денгиз портларининг, аэропортларнинг қўриқланадиган ҳовлилари, элеватор, мол учун ўраб олинган молхоналар ва бошқалар.

NOTA BENE !

Бино деганда, одамларни жойлаштириш ёки моддий бойликларни вақтинча қўйиш учун мўлжалланган иморат, иншоот тушунилади.

У доимий, вақтинчалик, кўчмас ва кўчар бўлиши мумкин. Товар-моддий бойликларни сақлаш учун қурилган ҳар қандай иншоот ёки бундай мақсадлар учун мўлжалланмаган, аммо зарурат туфайли, товар-моддий бойликлар сақланадиган иншоотлар (омборлар, дўконлар, цехлар, дўкончалар ва ҳ.к.лар)га айлантирилган «бинолар» шулар жумласига киради.

NOTA BENE !

Ғайриқонуний кириш деганда, ўғрилик, талончилик ва босқинчилик қилиш мақсадида уй-жойга, омборхона ёки бошқа бинога кириш тушунилади. Ғайриқонуний кириш нафақат яширин, балки очикдан-очик, тўсиқлар, одамларнинг, шунингдек, қўриқловчи ходимларнинг қаршилигини енгиб содир этилиши мумкин. Алдаш йўли билан, шунингдек, қалбаки рухсатномалардан фойдаланиб, масалан, сантехник, алоқа бўлими ходими, газ, электр энергия ва ёнғиндан назорат қилувчи ходимлар ва бошқалар тариқасида бинода пайдо бўлиши ғайри қонуний кириш деб баҳоланиши

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди... // Тўплам, 1-жилд. — 224-б.

керак¹.

Уй-жой, омборхона ёки бошқа бинога кириб олиш усуллари турлича бўлиб, қандай усулдан фойдаланиб кирилганлиги (масалан, айбдорнинг эшик, деразаларни бузиши, девор, шифтдан туйнуклар очиш, ясама калитлардан фойдаланиш йўли билан бинога кириб олиши) босқинчиликнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди.

Кириш уй-жой, омборхона ёки бошқа бинога яширин ёки ошкора бостириб кириш, мол-мулкни талон-торож қилиш ниятида ғайриқонуний бинонинг ичида пайдо бўлишдир. Бундай кириш тўсиқларни ёки одамлар қаршилигини енгиб ўтиб ёки буларсиз ҳам содир этилиши мумкин.

Мулкдорнинг, турар жой эгасининг ёки бинодан хабардор бўлиб турган бошқа шахснинг розилигисиз ёхуд қалбаки ҳужжатлар ёрдамида уй-жой, омборхона ёки бошқа бинога кириш ғайриқонуний деб топилади.

Агар шахс белгиланган вақтда бинода бўлиш ҳуқуқига эга бўлса (мисол учун, цехда иш вақтида бўлиш ҳуқуқи, савдо маркази ичида — савдо қилиш вақтида ва ҳ.к.), бундан бошқа вақтда бинога киришни ҳам ғайриқонуний кириш сифатида баҳолаш лозим.

Мисол учун, агар шахс банкнинг иш вақтида ёки савдо маркази иш олиб бориш вақтида яшириниб олиб, иш вақти тугаганидан сўнг кўрикчиларга ҳужум қилиш орқали пул ёки бошқа моддий бойликларни қўлга киритишини **ЖК 164-моддаси 3-қисми «в» банди** билан квалификация қилиш лозим. Акс ҳолда, бинонинг иш вақтида содир этилган босқинчилик ҳаракатларини қонунга хилоф равишда кириб содир этилган босқинчилик сифатида тавсифлаш мумкин эмас.

Айбдорнинг қилмишини ЖК 164-моддаси 3-қисми «в» банди билан квалификация қилиш учун унинг бинога кириб олганлигининг ўзи етарли бўлмай, балки ўзганинг мол-мулкни талон-торож қилишга қасд қилган ёки қилмаганини ҳам аниқлаш зарур. Бунда қасд бинога кириб олгунга қадар

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди... // Тўплам, 1-жилд. — 223-б.

юзага келган бўлиши керак. Айбдор талон-торож содир этиш ниятисиз уй-жойга, омборхонага ёки бошқа бинога кирган ва моддий бойликларни кўрганидан сўнг ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli зўрлик ишлатса, бундай ҳаракатларда ғайриқонуний кириш белгилари мавжуд бўлмайди ва қилмишни **ЖК 164-моддаси 3-қисми «в» банди** билан квалификация қилиш мумкин эмас, айбдорнинг қилмишида бошқа оғирлаштирувчи ҳолатлар бўлмаса, у **ЖК 164-моддаси 1-қисми** бўйича жавобгар бўлади.

Бинога киришда уй-жой, омборхона ёки бошқа бинога кириш ҳуқуқига эга бўлган ёки шу объектларни кўриқловчи, аммо кириб олиш пайтида кириш ҳуқуқига эга бўлмаган шахслар иштирок этган бўлса, бу ҳам кириш деб ҳисобланади.

Киришнинг усуллари турли хил бўлиши мумкин (бино эшиги, ойнаси, деворини бузиш орқали, тайёрланган калитлардан фойдаланган ҳолда ва бошқа тарзда), лекин бу жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди. Бу ҳолатда кириш тўсиқларни бартараф этиш ёки шахслар қаршилигини енгиш тарзида содир этилиши мумкин.

Тегишли уй-жой, омборхона ёки бошқа бинога кирмасдан махсус мосламалар (илгаклар, қармоқлар, магнитлар, сўриб олувчи резинка ичаклар, қисқичлар ва ҳоказолар) ёрдамида ўзганинг мол-мулкани талон-торож қилиш, уй-жойга, омборхонага кириб талон-торож содир этиш деб квалификация қилиниши мумкин эмас.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, айбдор босқинчилик жиноятини содир қилиш мақсади билан уй-жой, омборхона ёки бинога кирганда, ушбу иншоотнинг бутунлигига путур етказса ва шу билан бирга жиноят предмети бўлмаган жабрланувчининг бошқа мол-мулкларига анча миқдорда моддий зарар келтирса, унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича кириб олиш билан содир этилган босқинчилик ва **ЖК 173-моддаси 1-қисми** — ўзганинг мулкани қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш сифатида квалификация қилиниши лозим.

Агар босқинчилик содир этиш пайтида жабрланувчининг баданига оғир

шикаст етказилган бўлса, бундай босқинчилик **ЖК 164-моддаси 3-қисмининг «г» бандида** назарда тутилган квалификация қилиш белгиси бўйича (баданга оғир шикаст етказган ҳолда содир этилган) жавобгарликка тортишга асос бўлади.

Баданга қасддан оғир шикаст етказиш белгилари ЖК 104-моддаси ва ушбу моддага шарҳларда берилган. Босқинчилик вақтида баданга оғир шикаст етказиш **ЖК 164-моддаси 3-қисмининг «г» банди** билан қамраб олинади ва ЖК 104-моддаси бўйича қўшимча квалификация қилишни талаб этмайди.

Агар босқинчилик вақтида баданга оғир шикаст етказиш натижасида жабрланувчининг ўлими келиб чиққан бўлса, у ҳолда босқинчилик билан қасддан одам ўлдиришни ўзаро фарқлаш зарурати юзага келади. Одам ўлдиришда одам ўлдиришга тўғри ёки эгри қасднинг мавжуд бўлиши зарур, баданга оғир шикаст етказиш натижасида одам ўлдиришда эса, айбдорнинг жабрланувчи ўлимига муносабати айбнинг эҳтиётсизлик шаклида ифодаланади. Босқинчилик жиноятида одам ўлдирилиши **ЖК 164-моддаси 3-қисмининг «г» банди** чегарасидан чиқиб кетади, шунинг учун квалификация қилишда айб шаклидан келиб чиққан ҳолда жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиш талаб қилинади. Бунда босқинчилик жинояти содир этишда эҳтиётсизликдан одам ўлдириш жинояти жиноятлар мажмуи бўйича ЖК 102-моддаси 1-қисми ва **ЖК 164-моддаси 3-қисми «г» банди** билан квалификация қилиниши керак. Босқинчилик жараёнида оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлмаган ҳолда қасддан одам ўлдириш жинояти эса, ЖК 97-моддаси 2-қисмининг «и» банди — тамагирлик ниятида одам ўлдириш ва ЖК 164-моддасининг 1-қисми бўйича квалификация қилиниши керак.

ЖК 164-моддаси 4-қисмида:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) ўта хавфли рецидивист томонидан;
- в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган босқинчилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Агар талон-торож қилинган мол-мулк миқдори энг кам ойлик иш ҳақининг уч юз бараваридан ортиқ бўлса, жуда кўп миқдорда (**ЖК 164-моддаси 4-қисми «а» банди**) содир этилган деб ҳисобланади.

Ушбу ҳолатда етказилган зарар миқдорини аниқлаш қоидалари кўп миқдорда талон-торож қилиш миқдорини аниқлаш қоидалари билан бир хил, яъни зарар миқдори товаршунослик экспертизаси ёрдамида аниқланиши керак.

Қилмишни **ЖК 164-моддаси 4-қисмининг «б» банди** бўйича квалификация қилиш учун қуйидаги белгилар бўлиши зарур: а) босқинчилик жиноятини содир этишдан олдин шахсни **ўта хавфли рецидивист** деб топиш тўғрисида суд ҳукми; б) ушбу ҳукмнинг қонуний кучга кирганлиги. Юқоридаги белгилардан бирининг мавжуд эмаслиги шахснинг қилмишини ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган деб квалификация қилиш имконини бермайди.

Уюшган гуруҳ — бу жиноятдаги иштирокчиликнинг энг хавфли шаклларида бири. Уюшган гуруҳ тушунчасининг умумий мазмуни ЖК 29-моддасида ўз аксини топган. ЖК 30-моддасида эса уюшган гуруҳ ташкил этган ёки унга раҳбарлик қилган, шунингдек, бундай гуруҳ аъзоларининг мазкур иштирокчилик шаклида содир этган жинояти учун жавобгарлик асослари, шартлари ва ҳажми аниқ ифодаланган. Шу билан бирга қонунда белгиланишича, Жиноят кодексига назарда тутилган асосларда ва чегарада уюшган гуруҳ томонидан содир этилган жиноят оғирроқ жазога сазовордир. Босқинчилик жиноятига нисбатан бундай асос ва чегаралар **ЖК 164-моддаси 4-қисмининг «в» банди** диспозициясида ва оғирлаштирилган жазосида ифодаланган.

Босқинчилик жиноятини содир этишда уюшган гуруҳнинг барқарорлик белгиси кўпинча гуруҳ жиноий фаолиятининг давомийлигида, уни жиноий ихтисослаштирилганлигида, фаолият соҳасининг бошқа шу каби гуруҳлар билан тақсимланишида, ҳар бир аъзосининг вазифалари аниқ бўлинганлигида (ташкилотчи, бошлиқ), қаттиқ ички интизом, жиноий

фаолиятни маълум бир вақт доирасида режалаштиришда ифодаланади. Ушбу санаб ўтилган хусусиятлар ҳар бир уюшган гуруҳ томонидан босқинчилик жинояти содир этилганда у ёки бу маънода мавжуд бўлади. Бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган жиноятга кўра, уюшган гуруҳ томонидан содир этилган жиноятда ички ташкиллаштирилганлик даражаси юқорироқ бўлади. Шунинг учун ҳам ЖК 29-моддаси қоидаларига кўра, уюшган гуруҳ аъзолари томонидан ўзганинг мол-мулкани талон-торож қилганлик учун жавобгарлик масаласида асос, шартлар ва жинойий жавобгарлик даражасига талаблар қаттиқроқдир. Хусусан, уюшган гуруҳ ташкилотчиси ёки бошлиғи, агар гуруҳ томонидан содир этилган барча жиноятлар унинг қасди билан камраб олинган бўлса, барча босқинчилик жиноятлари учун бажарувчи сифатида жавобгарликка тортилади. Бунда унинг бевосита жиноятларни содир этишда қатнашганлиги масаласи аҳамият касб этмайди. Уюшган гуруҳнинг бошқа аъзолари ҳам ўзганинг мол-мулкани талон-торож қилишда иштирок этган ёки тайёрлаган бўлсалар, худди шундай даражада жавобгарликка тортиладилар. Уюшган гуруҳнинг оддий аъзоси бевосита мулкни талон-торож қилишда иштирок этмаган бўлса, унинг уюшган гуруҳнинг ушбу ҳаракатларидан хабардор бўлиши уни айблаш учун етарли бўлмайди. Босқинчилик жиноятини содир этишда уюшган гуруҳнинг барча аъзолари қатнашган ёки иштирок этишган бўлсагина, у уюшган гуруҳ томонидан содир этилган босқинчилик деб ҳисобланиши мумкин. Акс ҳолда, қилмишни уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган деб квалификация қилиш керак.

Уюшган гуруҳни у ёки бу ижтимоий хавфли қилмишни содир этиш ёхуд уларнинг амалга ошиши учун қулай шароит яратувчи ҳолатларни **уюшган гуруҳ манфаатлари** белгиси сифатида тушуниш лозим. Гуруҳ манфаатлари, масалан, товар-моддий бойликлар сақланаётган жой ҳақида маълумот, у ёки бу одамни йўқ қилиш ёки босқинчилик жиноятини содир этиш кабилар бўлиши мумкин.

Қилмишни уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган деб топиш

учун суд тергов органлари куйидаги иккита белгининг мавжудлигига аҳамият бериши зарур:

а) айбдор ўзи томонидан содир этилаётган жиноятлар гуруҳ манфаатларини, сўнг айбдорнинг субъектив манфаатларини кўзлаб амалга ошириш учун содир этилаётганлигини тушуниши лозим;

б) уюшган гуруҳ аъзолари ёки унинг ташкилотчиси ҳаракатлари гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилаётганлигини тушуниши лозим.

Юқоридаги белгилардан бирининг мавжуд бўлмаслиги босқинчилик жиноятини уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган деб квалификация қилишга имкон бермайди.

Уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган босқинчилик шундай гуруҳ аъзоси томонидан, шунингдек, унга кирмаган шахс томонидан ҳам содир этилиши мумкин. Аммо бу ҳол қилмишни квалификация қилишга таъсир этмайди.

Шу билан бирга, шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, гуруҳ аъзоси бўлмаган шахс томонидан уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб босқинчилик жиноятини содир этишда ғаразли мақсад мавжуд бўлиши шарт эмас. Чунки бунда жиноятчи бошқа мақсадларни кўзлаган, масалан, ўзининг жиноят содир этиши мумкинлигини кўрсатиб гуруҳга кириши ва ҳоказо бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорига мувофиқ, ўзганинг мулкани талон-торож қилишдан иборат бўлган айбдорнинг ҳаракатларига ҳуқуқий баҳо беришда унинг содир этилиш усулидан (ўғирлик, талончилик, босқинчилик ва ҳ.к.) қатъи назар, жиноят Жиноят кодекси тегишли моддасининг оғирроқ жазони кўзда тутувчи қисми билан квалификация қилиниши ва ушбу модданинг бошқа қисмлари билан қўшимча квалификация қилиниши талаб этилмаслиги судларга тушунтирилсин. Масалан, жиноят жуда кўп миқдорда талон-торож қилиш белгиси бўйича **ЖК 164-моддасининг 4-қисми** билан квалификация қилинганда ЖК ушбу моддаси 1, 2 ёки 3-қисмлари билан қўшимча

квалификация қилиш талаб қилинмайди¹.

Худди шундай қоида ЖКнинг 33-моддаси 2-қисмида қуйидагича назарда тутилган:

«Агар шахс содир этган қилмишда ушбу Кодекс Махсус қисми айна бир моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятларнинг аломатлари мавжуд бўлса, у модданинг оғирроқ жазо белгиланган қисми бўйича жавобгарликка тортилади».

3-§. Товламачилик (ЖК 165-моддаси)

Товламачиликнинг **бевосита асосий объекти** талон-торож қилинаётган мол-мулкни тартибга солишга қаратилган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. **Бевосита қўшимча объекти** товламачилик натижасида тажовуз қаратилган жабрланувчининг қонун билан қўриқланадиган шахсий ҳуқуқлари ҳисобланади.

Товламачиликнинг қўшимча объекти айбдор томонидан қўлланиладиган руҳий зўрликнинг характери билан тавсифланади. Масалан, зўрлик ишлатишда қўлланиладиган таҳдидда фуқаронинг соғлиғини таъминлашга қаратилган, жабрланувчи сир сақланишини хоҳлайдиган шахсий дахлсизлиги, шаъни, кадр-қимматини таҳқирлайдиган маълумотларни ошкор этиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар намоён бўлиши мумкин.

Товламачиликнинг **предмети** бўлиб, нафақат мол-мулклар, балки унга бўлган мулкӣ ҳуқуқлар (товламачининг ёки бошқа айбдор деб кўрсатилган шахснинг қарзи борлигини тасдиқловчи тилхат, шартнома ёки бошқа ҳужжат ёхуд муайян мулкӣ ҳуқуқлар товламачига ёки у кўрсатган шахсга ўтишига асос бўладиган бошқа ҳужжат), бошқа турдаги мулкӣ ҳаракатлар (ишни бажариш, хизматлар таклиф этиш ва товарни паст нарҳда ёхуд текинга бериш ва бошқалар) ва мулкӣ кўринишдаги фойдалар ҳам бўлиши мумкин.

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 115-116-б. Бунга ўхшаш қоида Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги «Ўзгалар мулкӣни ўғирлик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сонли қарорининг 8-бандида ҳам мустаҳкамланган.

Айбдор товламачиликни содир этаётиб мулкка бўлган ҳуқуқни талаб қилмай, ўзганинг мол-мулкидан фойдаланиш ёки уни тасарруф этиш ҳуқуқини талаб қилиши ҳам мумкин.

Мулк — муайян жисмоний шаклга эга, сезиш мумкин бўлган моддий дунё предметларидир. Товламачилик таркибида мулк деганда кўчар ва кўчмас мулк тушунилади.

Мол-мулкка бўлган ҳуқуқ — шахснинг ўзига тегишли мол-мулкка эгалик қилиш, ундан ўз хоҳишига кўра ҳамда ўз манфаатларини кўзлаб фойдаланиши ва уни тасарруф этиши, шунингдек, ўзининг мулккий ҳуқуқи ким томонидан бузилишидан қатъи назар, ўз мулккий ҳуқуқлари бузилишини бартараф этилишини талаб қилиш ҳуқуқидир. Товламачиликнинг предмети бўлиб кўчар ва кўчмас мулк-ка бўлган ҳуқуқ намоён бўлади.

Мулккий йўсиндаги ҳаракатлар деганда, ҳақи тўланиши лозим бўлган ҳар қандай ишларни текинга бажариш ёки хизматлар кўрсатиш (иморатлар қуриш, уларни таъмирлаш, автомобилларни таъмирлаш, товар-моддий бойликларни ташиб бериш ва ҳ.к.) тушунилади.

Бундан ташқари, мулккий йўсиндаги ҳаракатлар жумласига айбдорга **мулккий манфаатлар келтириши** мумкин бўлган бошқа ҳаракатларни (умумий улуш, меросдан воз кечиш ва бошқа) ҳам киритиш мумкин.

Товламачиликнинг предмети бўлиб, фақатгина ўзганинг мулки ёки мулккий ҳуқуқи намоён бўлади.

Жабрланувчи ёки унинг яқин кишиларига зўрлик ишлатиб, унинг мулкига шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш ёхуд жабрланувчи сир сақланишини хоҳлаган маълумотларни ошкор қилиш билан кўрқитиб ёхуд жабрланувчининг манфаатларига хавф соладиган шароитни яратиш йўли билан жабрланувчи шахсни унда турган (масалан, қарзга, кредитга олган, жиноят содир этиши натижасида вақтинча сақланиб турган ва ҳоказо) ўзининг мол-мулкини беришга мажбур этганида, у ўзганинг мулкини товламачилик йўли билан талон-торож қилганлик учун жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин эмас. Бундай қилмиш, қонунда назарда

тутилган аломатлар мавжуд бўлса, ўзбошимчалик деб ҳисобланади. Қарздордан қарзни талаб қилиш Жиноят кодексининг **165-моддаси** билан квалификация қилиниши мумкин эмас, лекин айрим ҳолларда ўзбошимчалик (ЖК 229-моддаси) тариқасида баҳоланиши лозим.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумида қуйидагилар алоҳида таъкидлаб ўтилган: «...қарздордан қарзни талаб қилиш Жиноят кодексининг 165-моддаси билан тавсифланиши мумкин эмас, лекин айрим ҳолларда ўзбошимчалик (ЖКнинг 229-моддаси) тариқасида баҳоланиши лозим. Қарзор ва қарз берувчи ўртасида фоизлар тўлаш бўйича олдиндан келишув бўлмаган бўлса берилган қарз учун фоиз талаб қилиш товламачилик жинояти таркибини ташкил қилади»¹.

Объектив томондан товламачилик жабрланувчи ёки унинг яқин кишиларига зўрлик ишлатиш, мулкка шикает етказиш ёки уни нобуд қилиш ёхуд жабрланувчи учун еир сақланиши лозим бўлган маълумотларни ошкор қилиш билан қўрқитиб ўзгадан мулкни ёки мулккий ҳуқуқни топширишни, мулккий манфаатлар беришни ёхуд мулккий йўсиндаги ҳаракатлар содир этишни талаб қилиш ёхуд жабрланувчини ўз мулки ёки мулкка бўлган ҳуқуқини беришга мажбур қиладиган шароитга солиб қўйишда ифодаланади.

ЖК 165-моддаси 1-қисмида кўриб ўтилганидек, товламачилик мураккаб таркибли жиноят бўлиб, бир томондан айбдор мулкдордан била туриб, ғайриқонуний равишда ўзига ёки у кўрсатган шахсларга муайян мулкни, мулкка бўлган ҳуқуқни топширишни, мулккий манфаатлар беришни ёхуд улар фойдасига муайян мулккий йўсиндаги ҳаракатлар еодир этишни талаб қилса, бошқа томондан таҳдидга асосланган руҳий зўрлик ишлатади.

Мулкни бериш талаби товламачининг жабрланувчидан кўчар ва кўчмас мулкни ёки мулкдан ўз мулкидек фойдаланиш ҳуқуқини берувчи ҳужжатларни тақдим этишини талаб қилишни англатади. Талаб рад этилса, ўч олиш билан қўрқитишда ифодаланган бўлиши керак. Қўрқитиш билан мустаҳкамланмаган талаблар товламачиликни ҳосил қилмайди.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди... // Тўплам, 1-жилд, — 119 б.

Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, фуқаролик муомаласидан чиқарилган мол-мулк (предмет)ларни товламачилик йўли билан талаб қилиш махсус жиноят таркиби бўлган ЖКнинг 247-моддаси (Ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини қонунга хилоф равишда эгаллаш), 251-моддаси (Кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш), 271-моддаси (Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш) билан квалификация қилишга олиб келади.

Товламачининг талаби, албатта, жабрланувчининг мулкига зарар етказиш ёки унинг яқин кишиларига зўрлик ишлатиш ёхуд улар учун сир сақланиши лозим бўлган маълумотларни ошкор қилиш тарзидаги қўрқитиш билан биргаликда содир қилиниши лозим. Қўрқитиш билан амалга оширилмаган талаблар жиноятнинг товламачилик таркибини вужудга келтирмайди. Мулк ҳуқуқини талаб қилишда айбдор мазкур мулкни унга мулк сифатида бутунлигича беришни талаб қилмайдан бир вақтнинг ўзида унга бир ёки бир неча мулк ҳуқуқи ваколатларини (эгаллик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф қилиш) беришни талаб қилиши мумкин.

Мулкий йўсиндаги ҳаракатлар қилиш ёки мулкий манфаатлар беришни талаб қилиш деганда, айбдор фойдасига ёки у кўрстган шахс фойдасига мулкий йўсиндаги моддий манфаатлар бериш ёки аниқ моддий хизматлар қилиш «таклифи» назарда тутилади.

Барча ҳолатларда талаб тўғридан-тўғри айбдор томонидан амалга оширилиши билан бирга, воситачи орқали, шунингдек, оғзаки, телефон, факс, хат орқали ва бошқа усулларда амалга оширилиши мумкин.

Товламачи томонидан қўйиладиган талаблар руҳий зўрлик — **қўрқитиш** билан доимо боғлиқ бўлиши керак. Қўрқитиш билан амалга оширилмаган талаб товламачилик жинояти таркибини ташкил этмайди.

Товламачиликдаги қўрқитишга қуйидаги белгилар хос:

1) ўз мазмунига кўра унда жабрланувчи ёки унинг яқин кишиларига зўрлик ишлатиш, мулкка шикает етказиш ёки уни нобуд қилиш ёхуд улар сир

сақлаши лозим деб топган маълумотларни ошкор қилиш нияти билдирилган бўлиши, яъни жабрланувчини **қўрқитиш**, иродасини сўндириш **воситаси** бўлиши керак;

2) қўрқитиш **реал**, яъни агар жабрланувчи товламачининг талабларини бажармаса, таҳдид амалга оширилиши мумкинлигидан хавотир бўлиши лозим. Қўрқитишнинг хусусияти, усули, жойи ва вақти, товламачининг шахси, унинг олдинги хулқ-атвори қўрқитишнинг реаллигидан далолат беради. Жиноят таркибининг мавжудлигини аниқлаш учун қўрқитишни ким амалга оширганлиги: бевосита товламачининг ўзими ёки унинг иштирокчиларими, бу аҳамият касб этмайди;

3) қўрқитиш **келажакда** (дарҳол ёки талабни бажаришдан бош тортганлик учун) **амалга оширилишга қаратилган** бўлади. Шунинг учун ҳам ушбу жиноятнинг таркиби учун айбдорнинг ҳақиқатдан ҳам ўз ниятини амалга ошироқчи бўлган бўлмаганлиги аҳамият касб этмайди.

Товламачиликни квалификация қилишда таҳдиднинг бевосита мол-мулк эгасига йўналтирилганлиги ёки унинг яқин қариндошларига қаратилганлигининг аҳамияти йўқ.

Жабрланувчи томонидан қўрқитишнинг хусусияти ва жадаллиги, қандай қабул қилинганлиги жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмаслиги лозим.

Жадаллиги бир хил бўлган таҳдид, жабрланувчиларнинг руҳий ҳолати, тарбияси, феъл-атвори, жисмоний хусусиятларидаги фарқлар туфайли, улар томонидан турлича қабул қилинади. Жабрланувчи қандай қабул қилганлигидан қатъи назар, таҳдиднинг кучи ошмайди ва камаймайди, унинг ўзи қандай бўлса, шундайлигича қолаверади. Агар айбдорнинг айтганлари объектив томондан таҳдидни ўз ичига олмаган бўлса, қилмиш товламачилик деб баҳоланиши мумкин эмас.

Суд-тергов амалиётида товламачиликни босқинчилик (ЖК 164-моддаси) ва талончиликдан (ЖК 166-моддаси) фарқлашда кўп муаммолар мавжуд.

Шуни назарда тутиш керакки, босқинчилик ва талончиликда зўрлик

ишлатиш билан қўрқитиш мулкни эгаллаб олиш ёки талон-торож қилинганидан сўнг уни ушлаб қолиш воситаси бўлиб хизмат қилса, товламачиликда ушбу қўрқитиш жабрланувчининг иродасини сўндириш ва уни товламачининг талабларини бажаришга мажбур этиш воситаси бўлиб хизмат қилади.

Шуни ҳам назарда тутиш керакки, босқинчилик ва талончиликда ўзганинг мулкни эгаллаб олиш қўрқитиш билан бир вақтда содир бўлади, товламачиликда эса, айбдор жабрланувчининг мулкни келажакда қўлга киритади.

Агар товламачиликни содир этишда қўрқитиш жабрланувчига ҳеч қандай таъсир кўрсатмаган бўлиб, товламачи ўша вақтдаёқ ўзганинг мулкни талон-торож қилган бўлса, унинг ҳаракатлари ўзганинг мулкни товламачилик (**ЖК 165-моддаси**) қилиш ва қўрқитишнинг хусусиятига қараб, босқинчилик (**ЖК 164-моддаси**) ёки талончилик (**ЖК 166-моддаси**) сифатида жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши керак.

Товламачиликни содир этишда **зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш** деганда, уриш, зарба бериш, баданга енгил, ўртача оғир ва оғир шикаст етказиш таҳдиди билан қўрқитиш, агар айбдорнинг талаби бажарилмаса, шундай зўрлик ишлатиш хавфи мавжуд бўлиши тушунилиши керак. **ЖК 165-моддасининг** диспозициясида уларнинг ҳаммаси кўрсатилган ва бундай қилмиш содир этилганида шахсга қарши жиноятлар бўйича қўшимча квалификация талаб қилинмайди. Товламачиликни содир этишда ўлдириш билан қўрқитишни ҳам **ЖК 165-моддаси** ўз ичига олади.

Мулкка шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш билан қўрқитиш ҳаракатлари моддий қимматликларга зарар етказишга қаратилгандир.

Мулкка шикаст етказиш деганда, мулкка зарар етказилиши туфайли, ашёнинг ўз сифатини шунчалик йўқотиши, яъни ундан ўз вазифасига кўра фойдаланиш учун вақтинча ёки қисман яроқсиз бўлиб қолиши ва уни тиклашга муайян меҳнат ёки маблағ сарфланганидан кейин аввалги қимматиغا эга бўлиши тушунилади.

Мулкни нобуд қилиш деганда, уни қайта тиклаб бўлмайдиган ва ундан вазифасига кўра фойдаланиб бўлмайдиган ҳолатга келтирилганлиги тушунилади.

Шахс ёки унинг яқин қариндошлари сир сақлашни хоҳлаётган маълумотларни ошкор этиш билан кўрқитиш **шантаж ҳам деб аталади.**

Шахс учун сир сақланиши лозим булган (шахс сир сақланишини хоҳлаётган) **маълумотлар** деганда, ўзининг шахсий ҳаёти, иш фаолияти, яқин кишилари, қариндош-уруғлари ҳақидаги ва шу каби ҳар қандай ахборотлар тушунилиши керак.

Шахсининг маълумотларни сир сақлашни хоҳлаган ёки хоҳламаганлиги ҳар бир алоҳида ҳолда суд томонидан аниқланади. Одатда, суд бундай шантаж жабрланувчининг иродасига таъсир қилган ёки қилмаганлигига қараб, жабрланувчининг маълумотларини сир сақланишини хоҳлаган ёки хоҳламаганлигини аниқлайди.

Агар жабрланувчи маълумотлар **ошкор қилинишидан** кўрқиб товламачининг талабларини бажарган бўлса, демак жабрланувчи ушбу маълумотларнинг сир сақланишини хоҳлаган бўлади. Маълумотларни ошкор қилиш деганда, жабрланувчининг фикрича, ошкор қилиниши номаъқул бўлган (масалан, фарзандликка олиш, касаллик, судланганлик тўғрисидаги ва ҳ.к.) ахборотларни бошқа шахсларга маълум қилиш тушунилади. Айбдор шахс маълумотларни оғзаки, хат, телефон, факс орқали ва бошқа тарзда ошкор қилиши мумкин. Маълумотларни ошкор қилиш усули товламачиликнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Жабрланувчини уз мулки ёки мулкка булган ҳукукини беришга мажбур қиладиган шароитга солиб қуйиш деганда, айбдорнинг жабрланувчини ноиложлик туфайли, ўз хоҳишига қарши товламачининг талабларини бажариш (масалан, электр энергиясини узиб қўйиш, газни ўчириб қўйиш, транспорт воситасини бермаслик, нефть маҳсулотлари билан таъминламаслик ва ҳ.к.)га мажбур қиладиган ҳар қандай ҳаракатларни содир этиши тушунилиши лозим.

Товламачилик ўзганинг мулкани ёки мулкка бўлган ҳуқуқини топшириш, мулкый манфаатлар бериш ёхуд мулкый йўсиндаги ҳаракатларни содир этиш талаб қилинган пайтдан эътиборан **тугалланган** жиноят деб ҳисобланади.

Товламачиликни босқинчилик ва талончиликдан фарқлашда товламачиликда зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш мулкни зўрлик ишлатаётган вақтда эмас, балки келажакда қўлга киритишга қаратилишига эътибор бериш лозим. Агар қўрқитиш амалга оширилса, қилмиш ЖКнинг товламачилик учун жавобгарлик белгиланган моддаси ва асослар бўлганда, қўрқитиш амалга ошириляётганда содир этилган ҳаракат учун жавобгарликни назарда тутувчи моддаси билан ҳам тавсифланиши лозим.

Товламачиликни тугалланган деб топиш учун айбдорга мулк ёки мулкка бўлган ҳуқуқнинг топширилганлиги аҳамиятга эга эмас. Товламачилик ўзганинг мулкани ёки мулкка бўлган ҳуқуқини топшириш, мулкый манфаатлар бериш ёхуд мулкый йўсиндаги ҳаракатларни содир этишни талаб қилинган пайтдан эътиборан тугалланган ҳисобланади. Бунда ушбу талабларнинг бажарилганлиги аҳамият касб этмайди. Аммо, товламачига мулк ёки мулкый ҳуқуқни берган жабрланувчи мулкнинг мулкдори, эгаси бўлмай, унга мазкур мулк ишониб топширилган (сотувчи, кассир) ёки унинг муҳофазасида (қоровул, махсус қўриқлов хизмати) бўлса, бу ҳолда товламачи талабини қондиришга қаратилган ҳаракатлар билан қонунга хилоф равишда ўзганинг мулкани эгаллаш ўртасида боғлиқлик, алоқадорлик мавжуд бўлади. Талон-торож қилинган мулкка нисбатан жабрланувчи ваколатларининг мавжудлиги ёки мавжуд эмаслигига кўра унинг қилмиши ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (агар мулк шахсга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлса) ёки ўғрилиқ (агар мулк шахсга ишониб топширилмаган ёки унинг ихтиёрида бўлмаган бўлса) жинояти таркибини беради. Бу ҳолда жабрланувчининг ҳаракатларида ҳам жиноят аломатлари бўлиши мумкин. Аммо, шахс охирги зарурат ҳолатида ҳаракат қилган бўлса (товламачи жисмоний зўрлик ишлатган бўлса), мулк ишониб топширилган шахс жавобгарликка тортилмайди.

Субъектив томондан товламачилик **тўғри қасд** билан содир этилади. Бунда айбдор жабрланувчидан мол-мулкни ёки мулкка бўлган ҳуқуқни ўзига ёки бошқа шахсга беришни кўрқитиш билан талаб қилиши асосланмаганлигини ва ғайриқонунийлигини билади. Айбдор ғаразли мотивларга амал қилади ва ашёни ноқонуний равишда қўлга киритиш мақсадини кўзлайди.

Жиноятни содир этишдан мақсад — **ғараздир**.

Жиноятнинг **субъекти** 14 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахсдир.

Оғирлаштирувчи ҳолатларда содир этилган товламачилик **ЖК 165-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган ҳамда у қуйидаги квалификация қилиш белгиларини қамраб олади:

а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан товламачилик содир этилиши;

б) кўп миқдорда содир этилиши;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилиши.

Ушбу белгилар ЖК 164-моддасининг шарҳида кўриб чиқилган бўлиб, товламачилик бошқа ҳеч қандай алоҳида хусусиятларга эга эмас. Фақатгина шуни таъкидлаш ўринлики, қилмишни **ЖК 165-моддаси 2-қисми «в» банди** билан квалификация қилишда, таҳдидни амалга оширган шахсгина товламачиликнинг бажарувчиси ҳисобланади.

Товламачиликнинг махсус квалификация қилинган тури **ЖК 165-моддаси 3-қисмида** ўз аксини топган ва қуйидаги белгилардан лоақал биттасининг мавжуд бўлиши билан тавсифланади:

а) жуда кўп миқдорда;

б) ўта хавфли рецидивист томонидан;

в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган жиноят.

Кўрсатилган белгилар босқинчилик жиноятининг таркиби таҳлил қилинганида кўриб чиқилган эди ва товламачиликка нисбатан ортиқча

фарқларга эга эмас.

4-§. Талончилик (ЖК 166-моддаси)

Талончиликнинг **бевосита объекти** ўзганинг мол-мулкани муҳофаза қилишга қаратилган ижтимоий муносабатлар ва шу мулкка бўлган мулк ҳуқуқи ҳисобланади.

Аmmo, қонунчиликда белгиланишича, талончилик ҳаёт ва соғлиқ учун хавфли бўлмаган зўрлик билан ёки шундай зўрликни ишлатиш билан қўрқитиш ёрдамида амалга оширилиши мумкин бўлиб, алоҳида жиноий-ҳуқуқий муҳофаза ҳолларда факультатив объект жабрланувчининг соғлиғи ва дахлсизлиги ҳам бўлиши мумкин.

Талончиликнинг **предмети** бўлиб, айбдор ҳақиқий ва фараз қилинган ҳуқуқлар асосида ҳам эгалик қилиши мумкин бўлмаган ўзганинг мулки ҳисобланади.

Объектив томондан талончилик ўзганинг мол-мулкани очикдан-очик талон-торож қилишда ифодаланади. Мулкни очикдан-очик талон-торож қилиш усули иккита: объектив ва субъектив хусусиятларга эга.

Очикдан-очик талон-торож қилишнинг **объектив хусусияти** айбдор томонидан ўзганинг мулкани мол-мулк эгаси ёки мол-мулк ихтиёрида ёхуд муҳофазасида бўлган шахсларнинг, ўзганинг мулки талон-торож қилинаётганлигини англаб турган бегона кишиларнинг кўзи олдида талон-торож қилишда намоён бўлади.

Очикдан-очик талон-торож қилишнинг **субъектив хусусияти** шундаки, талончи ўзганинг мулкани очик-ойдин талон-торож қилаётган вақтида ўзининг хатти-ҳаракатлари мулк эгаси томонидан ёхуд мол-мулк тасарруфида бўлган ёки бегона шахслар томонидан кузатиб турилганлигини англайди.

Бу ўринда шуни алоҳида таъкидлаш керакки, қилмишни талончилик сифатида квалификация қилишда юқоридаги иккита хусусиятнинг биргаликда мавжуд бўлиши талаб этилмайди. Талончиликнинг объектив

хусусияти ёрдамчи вазифани бажаради ҳамда қатор ҳолатларда умуман ҳисобга олинмаслиги ҳам мумкин.

Объектив белгилар шароитга қараб ўзгарувчанлик хусусиятини ўзида касб этади. Агар айбдор томонидан ўзганинг мол-мулкни яширин равишда талон-торож қилиш мол-мулк эгаси ёки бегона шахслар томонидан билиб қилинган бўлса, аммо шунга қарамай, жинойтчи ўзганинг мулкни тортиб олиш ёки қўлдан бермаслик учун ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлмаган зўрлик ишлатиш билан қўрқитса ёхуд шундай зўрлик ишлатса, айбдорнинг ўғрилиқ сифатида бошланган ҳаракатлари талончиликка айланади ва қилмиш **ЖК 166-моддаси** бўйича квалификация қилинади. Бироқ, айбдор қўлга тушиб қолишдан қўрқиб, талон-торож қилинган нарсани ташлаб, ходиса жойидан қочиб яширинса, унинг ҳаракатлари ўзганинг мулкни ўғирлашга суиқасд қилиш сифатида квалификация қилиниши керак.

Агар очикдан-очик ўзганинг мулкни талон-торож қилиш ҳаракатлари бошқа жиноий ҳаракатлар, номусга тегиш, безорилик ва бошқа жиноятлар содир этиш билан боғлиқ равишда содир этилган бўлса, бу ҳолда ҳаракатларни жиноятларнинг жами тариқасида тегишли жиноятлар билан тавсифлаш лозим.

Таъкидлаганимиздек, талончилик икки хил кўринишда бўлади: зўрлик ишлатмасдан содир этиладиган (**ЖК 166-моддаси 1-қисми**) ва зўрлик ишлатиб содир этиладиган (**ЖК 166-моддаси 2-қисми «а» банди**).

Зўрлик ишлатмасдан содир этилган талончилик учун жавобгарлик ЖК 166-моддаси 1-қисмида назарда тутилган. Шахс мулкни «юлиб» олиб кетса, унинг ҳаракатлари ЖК 166-моддасининг 1-қисми бўйича квалификация қилинади. Масалан, ашёлар солинган сумкани жабрланувчининг қўлидан тортиб олиш, бўйнидан занжирни узиб қочиш, бошидан телпакни юлиб олиш, пештахтадан товарни чангаллаб олиб қочиш ва ҳ.к. Бунда айбдор томонидан мол-мулкни талон-торож қилиш учун ҳеч қандай зўрлик ишлатилмайди.

Ўзганинг мол-мулки талон-торож қилинган ва айбдорда талон-торож

қилинган мол-мулкни ўз ихтиёрига кўра тасарруф этиш имконияти пайдо бўлган пайтдан эътиборан талончилик тугалланган жиноят деб ҳисобланади.

Субъектив томондан талончилик тўғри қасд билан ғаразли мақсадда содир этилади. Жиноятчи талончиликни содир эта туриб, ўзганинг мулкани очикдан-очик талон-торож қилиш ҳаракатларининг ижтимоий хавфлилигини англайди ҳамда ушбу қилмишининг ижтимоий хавfli оқибатларини олдиндан билади ва шундай оқибат келиб чиқишини хоҳлайди.

Кўриб чиқилаётган жиноятнинг **субъекти** 14 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай жисмоний шахс бўлиши мумкин.

ЖК 166-моддасининг 2-қисмида:

а) ҳаёт ва соғлиғи учун хавfli бўлмаган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб;

б) анча миқдорда;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган талончилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Жабрланувчининг **ҳаёти ёки соғлиғи учун хавfli бўлмаган зурлик ишлатиш** деганда, баданга енгил шикаст етказиш тушунилиши лозим. Бундай зўрлик жабрланувчига жисмоний азоб берувчи ёки унинг эркинлигини чеклаб қўювчи ҳаракатларда ифодаланиши мумкин¹.

Жабрланувчини зўрлик ишлатиб хонага қамаб, боғлаб қўйиш, оғзига латта тиқиб қўйиш ва ҳ.к. шулар жумласидандир.

Ўзганинг мулки талон-торож қилинаётган вақтда зўрлик ишлатиб, шахс эркинликдан маҳрум қилинган бўлса, айбдорнинг қилмиши зўрлик ишлатиб содир қилинган талончилик ҳисобланади (ЖК 166-моддаси 2-қисми). Айбдор жабрланувчи билан тўқнашмаслик, унинг мол-мулкни тортиб олинишига тўсқинлик қилишининг олдини олиш мақсадида зўрлик ишлатмасдан

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги «Ўзгалар мулкани ўғирлик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 221-б.

эркинликдан маҳрум этса (айбдор турган хона эшигини қулфлаб қўйса), айбдорнинг ҳаракатлари зўрлик ишлатмасдан содир этилган талончиликни вужудга келтиради (**ЖК 166-моддаси 1-қисми**).

Жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли бўлмаган зўрлик ишатиш билан қўрқитиш жабрланувчини мол-мулкни беришга ёки унинг талон-торож қилинишига тўсқинлик қилмасликка мажбур қилиш мақсадида унга руҳий таъсир кўрсатишдан иборатдир. Қўрқитиш мол-мулк эгасига ёхуд мол-мулк ихтиёрида ёки муҳофазасида бўлган шахсга нисбатан ёхуд мол-мулкни талон-торож қилиш бегона шахслар кўзи олдида содир этилаётган бўлса, ўша шахсларга қаратилган бўлиши мумкин. Талончиликда қўрқитиш ҳақиқатда мавжуд ва реал бўлиши керак.

(Талон-торожни анча миқдорда ёки бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этиш тўғрисида ЖК 164- моддаси 2-қисми «б» ва «в» бандлари таҳлилига қаранг.)

ЖК 166-моддаси 3-қисмида:

- а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- б) уй-жойга, омборхона ёки бошқа хонага ғайриқонуний ра- вишда кириб;
- в) кўп миқдорда содир этилган талончилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК 166-моддаси 4-қисмида:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) ўта хавфли рецидивист томонидан;
- в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган талончилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Ушбу жавобгарликни оғирлаштирувчи барча ҳолатлар ЖК 164-моддаси таҳлилида ўрганилган эди ва кўриб чиқиляётган жиноят бўйича ҳеч қандай ўзига хос хусусиятларга эга эмас.

5-§. Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (ЖК 167-моддаси)

Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш жиноятининг **бевосита объекти** айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган ўзганинг мулкани муҳофаза қилишга қаратилган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Ҳар қандай мулк, шунингдек, қимматли қоғозлар ҳам ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш жинояти **предмети** ҳисобланади ва айбдор мулкка нисбатан алоҳида ҳуқуқий муносабатда бўлади, яъни мулк айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлади ва вужудга келган имкониятдан фойдаланиб, уни талон-торож қилади.

Айбдорга ишониб топшириб қўйилган ёки унинг ихтиёрида турган мулк — мансаб вазифалари ёки шартномавий муносабатларга кўра ёхуд махсус топшириқ муносабати билан ўзганинг мулкани тасарруф қилиш, бошқариш, етказиб бериш ёки сақлаш бўйича қонуний ваколатларни амалга оширувчи шахснинг (масалан, омбор мудир, экспедитор, таъминотчи, сотувчи, кассир ва бошқа шахслар) эгалигида бўлган мулк.

Объектив томондан жиноят айбдорга ишониб топширилган ёки унинг эгалигида бўлган ўзганинг мулкани ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилишда намоён бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги қарорида белгилаб ўтилганидек, «Мансаб вазифалари ёхуд шартномавий муносабатларга кўра, ўзганинг мулкани тасарруф қилиш, бошқариш, етказиб бериш ёки сақлаш бўйича қонуний ваколатларни амалга оширувчи шахснинг мазкур мулкни қонунга ҳилоф равишда текинга ўзининг мулкига ёки бошқа шахснинг мулкига айлантириши айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган ўзганинг мулкани ўзлаштириш ёки растрата қилиш деб (ЖК 167-моддаси) тавсифланиши лозим.

Юқорида кўрсатилган қонуний ваколатларга эга бўлмаган, аммо топширилган ишни ёхуд хизмат вазифаларини бажариши туфайли мулк сақланадиган жойга кириш ҳуқуқига эга бўлган шахс томонидан ўзгалар мулкининг талон-торож қилиниши ўғирлик деб тавсифланиши керак»¹.

NOTA BENE !

Ўзлаштириш айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган ўзганинг мулкини ҳуқуққа хилоф, бепул ушлаб қолиш ва кейинчалик мулкдорга ёки бу мулкнинг бошқа эгасига мулккий зарар етказган ҳолда ўз фойдасига ёки бошқа шахсларнинг фойдасига қаратишда ифодаланувчи, агар айбдор мазкур мулкни ҳали сарфламаган ёки бегоналаштиришни амалга оширмаган бўлса, талон-торожнинг бир шакли ҳисобланади.

Мулкни **ушлаб қолиш** уни қонуний эгасига қайтариш тўғрисида талабларни бажармасликда, шу мулкни тафтиш вақтида тақдим этмасликда ифодаланади. Шахс бундай ҳолларда ундан ўз мулкидай фойдаланади.

Талон-торожнинг ўзлаштириш шакли мулк ушлаб қолинган пайтдан эътиборан, яъни ўзганинг мулкига ғайриқонуний равишда ўзиникидек эгалик қилинган пайтдан эътиборан **туғалланган** жиноят деб ҳисобланади.

NOTA BENE !

Растрата айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган ўзганинг мулкини мулкдор ёки мулкнинг бошқа эгаларига зарар етказгани ҳолда, агар айбдор талон-торож ҳодисаси аниқланган пайтга қадар кўрсатилган мулкни бегоналаштиришни амалга ошириб бўлган бўлса, ўзининг фойдасига ёки бошқа шахсларнинг фойдасига ғайриқонуний равишда, текинга қаратишида ифодаланувчи талон-торожнинг бир шакли

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 ап- релдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва кўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 115-б.

ҳисобланади.

Растрата айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида турган мол-мулк бегоналаштирилган (масалан, сарфлаб юборилган, сотилган, ҳадя қилинган, истеъмол қилинган ва ҳ.к.) пайтдан эътиборан **туғалланган** жиноят деб ҳисобланади.

Талон-торожнинг растрата шакли ўзлаштиришдан шу билан фарқ қиладики, ўзлаштиришда талон-торож қилинган мулк қонуний эгасига қайтарилиши мумкин, растратада талон-торож қилинган мулк айбдорда бўлмайди, у сотилган, ҳадя қилинган, истеъмол қилинган бўлиши мумкин, яъни мулк эгасига талон-торож қилинган мулкнинг фақат қийматини қайтариш имконияти мавжуд бўлади.

Растрата мулк ихтиёрида бўлган ёки ўзига ишониб топширилган шахс мулкни тафтиш чоғида ёки мулк эгасининг талабига биноан текшириш чоғида уни тақдим эта олмаган пайтдан эътиборан тамом бўлган жиноят деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят фақат **тўғри қасд** билан ва **ғараз мақсадларда** содир этилади. Яъни, айбдор ўз ҳаракатларининг ноқонунийлигини англайди ва улар амалга оширилишини хоҳлайди. Айбдорнинг ушбу жиноятни содир этишдаги ғаразли мақсади субъектив томоннинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ақли расо шахслардир. Мулк ишониб топшириб қўйилган ёки ихтиёрида мулк турган шахсгина, яъни хизмат бурчи, шартнома муносабатлари ёки махсус топшириқ муносабати билан шу мулкни тасарруф этиш, бошқариш, етказиб бериш, сақлаш бўйича ваколатларини амалга ошираётган шахс (масалан, омборчи, экспедитор, таъминловчи, сотувчи, кассир ва бошқа шахслар) ўзлаштириш ёки растрата жиноятининг субъекти бўлиши мумкин.

Қоидага кўра, мулк ишониб топширилган ёхуд ихтиёрида мулк турган шахслар моддий жавобгар шахслар ҳисобланадилар, аммо бундай

бўлмаслиги ҳам мумкин.

Мулк ҳар қандай шахсга ишониб топширилиши мумкин бўлиб, унга турли битимлар асосида (масалан, ижара, кира, сақлаш, ташиш шартномалари ва ҳ.к. асосида) шу мулкни тасарруф этиш, бошқариш, элтиб қўйиш ёки сақлаш бўйича ҳуқуқлар, ваколатлар берилиши мумкин. Шу сабабли, айбдор шахслар ўзларига ишониб топширилган мулкни ўзлаштирадилар ёки растрата қилсалар, уларнинг ҳаракатлари **ЖК 167-моддаси** бўйича квалификация қилиниши зарур.

Суд-тергов амалиётида ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилишни ўзганинг мол-мулкни ўғирлашдан фарқлашда муайян қийинчиликлар мавжуд. Бу жиноятларни фарқлашда жиноят субъектининг талон-торож қилган мол-мулкка нисбатан ҳуқуқий ваколатини тўғри аниқлаш зарур.

Шуни назарда тутиш керакки, ўзганинг мулкни ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилишда, мулк айбдорга ишониб топширилган бўлиб, унинг ихтиёрида туради ва айбдор шахс мол-мулкни тарқатиш, бошқариш, ташиш ёки сақлаш бўйича ҳуқуқий ваколатларга эга бўлади.

Ўғрилиқ йўли билан талон-торожни содир этишда эса, шахснинг талон-торож қилинган мол-мулкка ҳеч қандай алоқаси бўлмайдиган ҳудуд ишлаб чиқариш зарурати, топширилган иш муносабати билан ундан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади, холос (масалан, буғдой ўраётган комбайнчи, корхоналардаги юкчилар, ҳайдовчилар ва ҳ.к.).

Шунга эътибор бериш лозимки, ўзганинг мулкни ўзлаштириш ёки растрата қилиш орқали талон-торож қилишда, мулк шахсга қонуний асосларда ишониб топширилган ёки айбдор шахсга бошқариш, етказиб бериш ҳудуд сақлаш ваколатлари билан берилган бўлади. «Юқорида кўрсатилган қонуний ваколатларга эга бўлмаган, аммо топширилган ишни ҳудуд хизмат вазифаларини бажариши туфайли мулк сақланадиган бинога кириш ҳуқуқига эга бўлган шахс томонидан ўзгалар мулкнинг талон-торож қилиниши ўғрилиқ деб квалификация қилиниши керак».

Шартнома бўйича ўз вақтида қайтариш шарти билан кимдандир муайян миқдорда пул суммаси олган қарздоргина ўзлаштириш ёки растрата қилиш жинойтининг субъекти бўлмайди. Қарздорда кимдандир қарзга олинган пулларни талон-торож қилиш ва эгасига қайтариб бермаслик ниятининг мавжуд эмаслиги кредитор ва қарздор ўртасидаги фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларни келтириб чиқаради. Бу муносабатлар кредиторлар томонидан судларга даъво киритиш орқали ҳал этилади. Шу билан бирга, қайсидир фуқаро пул «қарз» ола туриб, уни бошидан эгасига қайтармаслик ва қопламаслик ниятида ўзининг фойдасига қасдан айлантirmoқчи бўлганлиги исботланса, унинг ҳаракатларини фирибгарлик сифатида квалификация қилиш лозим.

ЖК 167-моддаси 2-қисмида:

а) анча миқдорда;
б) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдин тил бириктириб;
г) мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш йўли билан содир этилган ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

(Бу белгилар билан квалификация қилиш тартиби ва хусусиятлари ҳақида ЖК 164-моддаси таҳлилига қаранг.)

Суд-тергов амалиётида ўзганинг мулкани ўзлаштириш ёки растрата қилиш орқали талон-торож қилишни такроран содир этишни квалификация қилишда баъзи бир қийинчиликлар вужудга келади.

Такрорийликни ягона жинойт ҳисобланувчи давомли талон-торож қилишдан фарқлаш лозим.

Умумий мақсадга эга бўлган ва талон-торож қилаётган шахснинг ягона қасди билан қамраб олинган, бир-бирига ўхшаш жинойт қилмишлардан иборат бўлган ўзганинг мулкани бир неча ҳаракат билан олиниши **давомли** талон-торож қилиш деб топилади. Шундай қилиб, айбдор шахс қасдининг ягоналиги, талон-торож қилинаётган манбанинг ягоналиги, талон-торож

усулининг бир хил эканлиги давомли талон-торож қилишнинг аломатлари ҳисобланади.

Айбдор шахсларни **ЖК 167-моддаси 2-қисми «в» банди** бўйича квалификация қилиш учун жинойтнинг барча иштирокчилари мулк ишониб топширилган ёки ихтиёрига берилган шахслар бўлиши лозим. Агар талон-торож қилишнинг иштирокчиларидан биттаси мулк ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган шахс бўлиб, қолганлари бундай ваколатларга эга бўлмаган шахслар бўлса, унда жинойтчиларнинг ҳаракатларини ЖК 167-моддаси 2-қисмининг «в» банди бўйича квалификация қилиб бўлмайди. Бундай ҳолатларда мулк ишониб топширилган ёки уни бошқарувчи шахс қилмиши **ЖК 167-моддаси 1-қисми** бўйича, қолган иштирокчиларнинг жинойт ҳаракатлари эса ЖК 28-моддасининг тегишли қисмига ҳавола қилган ҳолда ЖК 167-моддаси 1-қисми бўйича квалификация қилиниши лозим.

Мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш йўли билан ўзлаштириш ёки растрата қилиш деганда, мансабдор шахс ёки масъул мансабдор шахс томонидан ўзганинг мулкани эгаллашда ўз мансаб ваколатларидан фойдаланишини тушуниш керак. Шундай қилиб, **ЖК 167- моддаси 2-қисми «г» банди** жинойтининг субъекти мансабдор шахс ҳисобланади.

(«Мансабдор шахс» тушунчасига ЖК 205-моддаси таҳлиliga қаранг.)

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорига кўра, «Мансабдор шахснинг ўзганинг мулкани қонунга хилоф равишда қайтариб бермаслик шарти билан ғараз ниятда текинга ўзининг мулкига ёки бошқа шахсларнинг мулкига айлантиришида ифодаланувчи мансаб ваколатларини суиистеъмол қилиши талон-торож қилиш деб қаралиши ва Жинойт кодекси 167-моддаси 2-қисмининг «г» банди билан тавсифланиши лозим бўлади.

Бу ўринда шуни назарда тутиш лозимки, агар ўзгалар мулкнинг ғайриқонуний равишда текинга айбдорнинг мулкига айлантириш мақсади билан олиб қўйилганлиги аниқланмаган бўлиб, лекин бошқа ғайриқонуний ҳаракатлар мавжуд бўлган тақдирда бундай ҳаракатлар (масалан, товар-моддий бойликларининг камомади ёки уни яшириш ҳолатининг ўзигина;

ўзганинг мулкидан ўзиникига айлантириб олиш мақсадисиз вақтинча фойдаланиш, ўзганинг мулкни қарзга бериб юбориш ва ҳ.к.) талон-торож қилиш деб тавсифланиши мумкин эмас. Етарли асослар мавжуд бўлганда, кўрсатилган ҳаракатлар мансаб ваколатларини суиистеъмол қилиш деб тавсифланиши керак»¹.

Суд-тергов амалиётида мансабдор шахслар томонидан ўз ваколатини суиистеъмол қилиш орқали содир этиладиган талон-торож қилишнинг бир неча турлари мавжуд.

Уларни шартли равишда уч гуруҳга ажратиш мумкин:

1) мансабдор шахсга ишониб топширилган мулкни ўзлаштириш ёки растрата қилиш; 2) бўйсунувчи шахсларга ишониб топширилган ёки уларнинг бошқарувида бўлган мулкни эгаллаш ёки учинчи шахсларга топшириб юбориш; 3) мансабдор шахсга ишониб топширилмаган ва унинг бошқарувида бўлмаган мулкни эгаллаб олиш.

Юқорида кўрсатилган талон-торож турларидан иккитаси ўзлаштириш ёки растрата йўли билан содир этилади, шунинг учун **ЖК 167-моддаси** билан квалификация қилинади. Учинчи тури эса ўзганинг мулкни олиш усулига боғлиқ равишда талон-торож қилишнинг бошқа шакллари учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалар бўйича квалификация қилинади.

Мансаб мавқеини суиистеъмол қилган ҳолда ўзлаштириш ёки растрата тариқасида талон-торож қилиш жиноятининг тамом бўлиш пайти суиистеъмолликни амалга ошириш вақти эмас, балки жиноий йўл билан талон-торож қилинган мулкни эгаллаган ёки уни бошқа шахсларга қасд мақсадларида ўтказган вақти ҳисобланади.

Мансаб мавқеини суиистеъмол қилган ҳолда ўзлаштириш ёки растрата турларидан яна бири қилинган ишларнинг ҳажмини ошириб кўрсатиш орқали улар томонидан қўшимча олинган пул маблағларини ишчилардан

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 115-б.

олиш. Бундай ҳаракатлар **ЖК 167-моддаси 2-қисмининг «г» бандида** назарда тутилган жиноятлар таркибини тўлиқ қамраб олади ва ЖК 205-моддаси (Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш) билан қўшимча квалификация қилишни талаб қилмайди.

Агар мансабдор шахс ўзи содир этган талон-торож жиноятини енгиллаштириш ёки яшириш мақсадида расмий ҳужжатларга била туриб ёлғон маълумотлар ва ёзувлар киритган бўлса, унинг қилмиши **ЖК 167-** ва **209-моддаларида** (Мансаб сохтакорлиги) назарда тутилган жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши керак.

Мансаб мавқеини суиистеъмол қилган ҳолда ўзлаштириш ёки растрата турларидан яна бири қилинган ишларнинг ҳажмини ошириб кўрсатиш орқали улар томонидан қўшимча олинган пул маблағларини ишчилардан олиш. Бундай ҳаракатлар **ЖК 167-моддаси 2-қисмининг «г» бандида** назарда тутилган жиноятлар таркибини тўлиқ қамраб олади ва ЖК 205-моддаси билан қўшимча квалификация қилишни талаб қилмайди.

Ўзганинг мулкни мансаб ваколатини суиистеъмол қилган ҳолда ўзлаштирган ёки растрата қилган шахснинг ҳаракатларини хом ашё харажатлари нормаларини бузиб кўрсатиш орқали, ишлаб чиқариш технологияларини бузиш ва табиий харажат нормаларини ошириб кўрсатиш орқали тўплаган мулкни ўзининг фойдасига ўзлаштиришга қаратилган жиноят сифатида квалификация қилиш лозим. Шу ўринда, агар мансаб ҳолатини суиистеъмол қилиш ўч олиш мотивларида содир этилса ҳам, ўзганинг мол-мулкни қоп-ламасдан олиш билан боғлиқ бўлмаса, мансабдор шахснинг ҳаракатларини ушбу модда бўйича квалификация қилиш мумкин эмас.

Мансабдор шахснинг солиқни тўлашдан бўйин товлаш, ишчи кучидан ёки давлат ёхуд жамоат транспортдан фойдаланиш ҳаракатлари орқали моддий фойда тўплаши, агар мансабдор шахс ҳаракатлари ўзганинг мулкни ўзининг фойдасига айлантириш билан боғлиқ бўлмаса, ўзлаштириш ёки растрата сифатида квалификация қилиниши мумкин эмас. Давлат ёки жамоат

маблағлари ўзининг жамоаси учун турли хил «тадбирлар» ўтказиш ёки турли хил комиссия, «меҳмон»ларни кутиб олиш учун ғайриқонуний равишда сарфланганлиги ҳолатлари ҳам юқоридагидек ҳал этилади. Бундай ҳаракатларни жиноятларни содир этиш ҳолатига қараб ЖК 205- ёки 206-моддалари билан квалификация қилиш лозим.

ЖК 167-моддаси 3-қисмида:

а) жуда кўп миқдорда;
б) ўта хавфли рецидивист томонидан;
в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб;
г) компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этилган ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан талон-торож қилганлик учун жавобгарлик кўзда тутилади.

(Оғирлаштирувчи ҳолатларда жиноятни квалификация қилишнинг **ЖК 167-моддаси 3-қисми «а», «б», «в»** белгилари ҳақида ЖК 164-моддаси таҳлилига қаранг.)

ЖК 167-моддаси 3-қисмидаги талон-торож қилишни **компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб** содир этиш ўзлаштириш ёки растрата орқали содир этишнинг квалификация қилиш туридир.

Компьютер воситалари инсоният томонидан эришилган энг улкан ютуқлардан бири бўлиб, ҳозир ҳеч қайси ташкилот, муассаса ва корхоналар уларсиз фаолият юритмайди. Компьютер воситалари ҳозирги вақтда илмий-техник жараёнда энг кенг ривожланаётган соҳадир. ЖК 167-моддаси 3-қисмининг «г» бандида барча компьютер воситалари эмас, балки улардан фойдаланиш жиноятчига ўзининг қасд мақсадларига эришишига ёрдам берадиган қисмигина назарда тутилган.

Компьютер техникаси воситаларини иккита катта гуруҳга ажратиш мумкин:

Аппарат воситалари — бу маълумотларни қайта ишлаш учун фойдаланиладиган техник воситалар. Уларга: шахсий компьютер (саноқ ва ахборот масалаларини ечиш жараёнида маълумотларни автоматик равишда

қайта ишлаш учун мўлжалланган техник воситаларнинг йиғиндиси), периферия ускуналари (марказий процессорнинг бевосита бошқарувига қирмайдиган ЭХМнинг ташқи воситалари йиғиндисидир) ва машина ахборотларининг моддий ташувчилари (дискетлар, кассеталар, лазер дисклар ва бошқалар) қиради.

Дастур воситалари — бу муайян натижага эришиш мақсадида, компьютер ва аппарат воситаларини бошқаришга мўлжалланган маълумотлар ҳамда буйруқлар йиғиндисини ифода этувчи объектив шакл, шунингдек, уларни қайта ишлаш ва улар ёрдамида шакллантириладиган аудио-визуал тасвирларни қайд этган моддий ташувчи материаллардир.

Уларга қуйидагилар қиради:

— **система дастурларидан** иборат (операцион система ва техник хизмат кўрсатиш дастурлари) **дастурий таъминотлар** (бошқарувчи ва қайта ишловчи дастурлар йиғиндиси), **қўшимча дастурлар** (муайян турдаги масалаларни ечишга мўлжалланган дастурлар, масалан, матн муҳаррирлари, антивирус дастурлари ва ҳоказо), шунингдек, жиҳоз дастурлари (дастурлаш тилларидан иборат дастурлаш системалари: Turbo C, Microsoft Basic ва бошқалар) ҳамда **таржимонлар** (алгоритмик ва белгили тиллардан машина кодларига автоматик таржимани таъминлайдиган дастурлар йиғиндиси);

— фойдаланувчи ва компьютер эгасининг машина маълумотлари.

Компьютер техникасининг ўзига хос хусусияти шундаки, улар бир вақтда фойдаланилади ва алоҳида ишлатилиб бўлмайди, чунки улар махсус яратилган ва бир-бирини тўлдириб туради.

Компьютер техника воситаларидан фойдаланиш, мулкни ўзлаштириш учун зарур бўлган (масалан, товар-транспорт юк хати) қалбаки ҳужжатларни тайёрлаш, ташкилот ҳисоб рақамидан айбдорнинг ҳисобига пул ўтказиш учун тармоқ компьютер воситаларидан фойдаланиш шаклида ифодаланади.

Компьютер техникаси воситаларидан қалбаки ҳужжатларни ёки бошқа ижтимоий хавфли қилмишларни содир этишда фойдаланилса, унда бу ҳаракатлар **ЖК 167-моддаси 3-қисмининг «г» банди** таркибини тўлиқ

камраб олмайди ва жиноятларнинг мажмуи қоидаси бўйича Жиноят кодексининг тегишли моддалари билан қўшимча квалификация қилинади.

Агар мансабдор шахс ўзи содир этган ўзлаштириш ёки растратани енгиллаштириш ёки яшириш мақсадида компьютер техни-каси воситаларидан фойдаланиб расмий хужжатларга ёлфон маълумотлар киритган бўлса, унда қилмиш, бошқа оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлмаса, **ЖК 167-моддаси 3-қисмининг «г» банди** ҳамда ЖК 209-моддаси 1-қисми билан квалификация қилинади.

Шуни қайд этиш лозимки, гуруҳ томонидан содир этилган талон-торож қилишларнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуддир. Чунки ушбу жиноят махсус субъект (мансабдор шахс ёки масъул мансабдор шахс) томонидан содир этилиши мумкин, мансабдор ҳисобланмайдиган, шунингдек, мулк ишониб топширилмаган ёки ихтиёрига берилмаган, лекин талон-торож қилишда иштирок этган шахслар **ЖК 167-моддаси 3-қисмининг «г» банди** (жиноят мансабдор шахе томонидан содир этилган ёки этилмаганлигига боғлиқ равишда) ЖК 28-моддасига ҳавола этиш орқали квалификация қилинади. Бироқ, мансабдор шахе (масъул мансабдор шахе) томонидан жиноят уюшган гуруҳ таркибида ёки унинг манфаатлари йўлида содир этилган бўлса, мансабдор шахс (масъул мансабдор шахс) билан бирга бундай гуруҳнинг барча иштирокчилари Жиноят кодексининг анча оғирроқ жавобгарликни назарда тутувчи **167-моддаси 3-қисмининг «г» банди** билан жавобгарликка тортилиши лозим. Хукмнинг баён қисмида ҳар бир айбланувчига нисбатан барча моддалар ва барча белгилар бўйича қилмиш тўлиқ квалификация қилиниши лозим.

Агар жиноят туфайли келтирилган моддий зарар тўлиқ равишда қопланса, айбдорга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди (**ЖК 167-моддаси 4-қисми**).

6-§. Фирибгарлик (ЖК 168-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти — ўзганинг мулки ёки мулкий

ҳуқуқларини муҳофаза қилишга қаратилган ижтимоий муносабатлар.

Фирибгарликнинг **предмети** мулкдан ташқари юридик категория сифатида ўзганинг мулкига бўлган ҳуқуқ, мулкка бўлган алоҳида ваколатлар (масалан, айбдор уйда яшаш ҳуқуқини қўлга киритиши мумкин) ҳисобланади.

Бу ҳуқуқлар турли хил ҳужжатларда, масалан, васиятнома, суғурта полиси, муайян бойликларни олиш учун ишончнома, турли хил қимматли қоғозларда мустаҳкамланган бўлиши мумкин. Номи ёзилган қимматли қоғозларда тасдиқланган мулкӣ ҳуқуқлар талаб қилинганда, талаблар (цессия)ни кондиришнинг белгиланган тартиби асосида берилади. Ордер бўйича ҳуқуқ, яъни шахсга ёки унинг топшириғига кўра ушбу ҳужжат бўйича ўзга шахсга берилган ҳуқуқ хусусидаги ўтказиш ёзуви — индоссамент киритилиб, ижро амалга оширилиши мумкин. Қимматли қоғозда амалга оширилаётган индоссамент ушбу ҳужжат ўтказилаётган шахсга унга эгалик қилишга бўлган барча ҳуқуқларни ўтказди.

Талон-торожнинг предмети ва қимматли қоғозлар хусусида юқорида батафсил таҳлил қилинди.

Объектив томондан фирибгарлик алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкни ёки ўзганинг мулкӣ ҳуқуқини эгаллашдан иборат.

Ушбу жиноятнинг ўзига хослиги шундаки, ташқи тарафдан мулкдор томонидан мулкни «ихтиёрий» равишда бериш ёки бегоналаштириш ва жиноятчига ўтказиш кузатилади. Айнан алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш мулкдорда ёки мулкнинг бошқа қонуний эгасида мулкни ёхуд мулкӣ ҳуқуқларни жиноятчига ўтказиш фикрини туғдиради. Шу усулда жабрланувчининг онги ва ихтиёрига таъсир этиш ёки унинг ишончини суиистеъмол қилиш орқали фирибгар мулкни ўз фойдасига ёки бошқа шахслар фойдасига ўтказиш мақсадига эришади. Бу ерда алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш талон-торож қилишнинг зарурий усули сифатида гавдаланади.

NOTA BENE !

Алдаш деганда, мол-мулк эгаси ёки мол-мулк ишониб топширилган шахснинг ўзи уни фирибгарга ихтиёрий равишда, ўз хоҳиши билан беришига эришиш мақсадида, жабрланувчини чалғитиш учун айбдор шахс томонидан ҳар қандай факни бузиб кўрсатиш ёки ҳақиқатни яшириш ёхуд била туриб ёлгон маълумотларни хабар қилиш тушунилади.

Алдаш биринчи навбатда шахснинг онгли равишда ўзгага нотўғри маълумотларни тарқатишида ифодаланади. Алдаш фирибгарлик билан талон-торож қилиш усули сифатида айбдорнинг ҳақиқий мақсадларига (масалан, мулкни қайтариб бермаслик мақсадида қарзга олиш); предметга, унинг нархи, миқдори ва сифатига (рангли металллардан фойдаланган ҳолда тилла буюмлар сифатида ҳар хил нарсалар ишлаб чиқариш, тўлиқ бўлмаган товарни тўлиқ нархида сотиш) тааллуқли бўлиши мумкин. Алдаш, шунингдек, фирибгарнинг шахси, унинг мансаби ва ижтимоий мавқеи, касбига ҳам боғлиқ бўлиши мумкин (масалан, шахс ўзини солиқ инспекцияси ходими сифатида таништиради ва солиқ тўловлари сифатида пул маблағларини олади).

Алдаш таркибига, шунингдек, бевосита мулкни топшириш учун асос ҳисобланмайдиган, лекин жабрланувчи томонидан мулкни топшираётган вақтда ҳисобга олинмайдиган бошқа ҳолатлар ҳам кириши мумкин. Бундай ҳолатлар сифатида қалбаки гувоҳномани тақдим этиш, «квитанция» ёзиш, қалбаки сертификат кўрсатишни мисол қилиб келтириш мумкин.

Айбдор фирибгарликни содир этишда сохта ҳужжатлардан фойдаланса, унинг қилмиши фирибгарлик таркиби билан камраб олинади ва у ЖК 209-моддаси (Мансаб сохтакорлиги) ёки 228-моддаси билан кўшимча квалификация қилишни талаб қилмайди. Бироқ, фирибгарлик ҳаракатларини содир этиш мақсадида айбдор шахснинг ўзи ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрласа, уларни қалбакилаштиради, унинг қилмишлари жиноятлар жами бўйича **ЖК 168** ва 228-моддалари (Ҳужжатлар, штамплар,

мухрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш) билан квалификация қилиниши лозим. Шунга эътибор бериш лозимки, агар сохта ҳужжат (касаллик варақаси, ҳайдовчилик гувоҳномаси, маълумотнома ва ҳоказо) фирибгар томонидан тайёрланмаган бўлиб, у бошқа шахс томонидан тайёрланиб, ушбу шахс ҳужжатдан талон-торож қилишда фойдаланишини билган бўлса, унда бу шахс нафақат ҳужжатларни қалбакилаштирганлик учун, балки фирибгарлик орқали талон-торож қилишда ёрдамчи сифатида жавобгарликка тортилади.

Фирибгарлик ҳаракатларини содир этишда айбдор ўзини бошқа шахс сифатида (давлат ҳокимият органи расмий вакили кийимини кийиш ёки ҳокимият вакилининг гувоҳномасини қалбакилаштириш) намоён қилиш орқали ўзганинг мулкини қўлга киритиши мумкин.

Амалиётда фирибгарликни иқтисодиёт асосларига қарши қаратилган алдов йўли билан содир этиладиган сохта тадбиркорлик (ЖКнинг 179-моддаси) ва сохта банкротлик (ЖКнинг 180-моддаси) каби жиноятлар билан фарқлаш зарурияти юзага келади. Бу каби чегара ва фарқларни жиноятлар объектлари орқали аниқлаш мумкин. Демак, фирибгарлик фақатгина ўзганинг мулкига қарши қаратилган бир объектли жиноят ҳисобланса, иқтисодиёт асосларига қарши жиноятлар бир вақтнинг ўзида иккита объект, яъни ўзганинг мулки билан бир қаторда хўжалик юритувчи субъектларнинг нормал фаолият олиб бориши билан боғлиқ ижтимоий муносабатларга ҳам зарар етказишга қаратилган бўлади.

NOTA BENE !

Ишончни суиистеъмол қилиш деганда, айбдор шахс томонидан ўзганинг мулкини қонунга хилоф равишда ўз фойдасига олиш учун ўзи ва мулк эгаси ёхуд мулк эгаллиги ихтиёрида турган шахс ўртасидаги алоҳида, ўзаро ишончга асосланган муносабатлардан қонунга хилоф равишда мулкни ўз фойдасига олиш учун фойдаланиши тушунилиши лозим.

Одатда, ишончга асосланган муносабатлар фирибгар ва жабрланувчи шахс ўртасида прокат, ижара, олди-сотди, топширик шартномаси ва ҳ.к.ларда вужудга келиши мумкин.

Фирибгар ниятига эришиш учун хизмат, қариндошчилик, дўстлик муносабатларидан ҳам фойдаланиши мумкин.

Суд-тергов амалиётини ўрганиш фирибгарлик кўпроқ ижара шартномасини тузиш орқали содир этилишини кўрсатади. Шахсда ижара шартномасини тегишлича расмийлаштиргани ҳолда ижара олинган нарсани қайтариш нияти бўлмайди; заём шартномасини расмийлаштиришда айбдор олдиндан заём нарсасини қайтармаслик ниятида бўлиб шартнома тузади; олди-сотди шартномаси тузиш ва олдиндан тўланадиган ҳақни олишда айбдор шартномада кўрсатилган товарни бериш ниятида бўлмайди. Қайтариб бериш ниятисиз нарсаларни олиш энг кўп тарқалган усуллардан ҳисобланади.

Фирибгарлик ўзганинг мулки қўлга киритилган ва айбдорда ўз ихтиёрига кўра талон-торож қилинган мулкни тасарруф этиш имконияти пайдо бўлган пайтдан бошлаб **тугалланган** жиноят ҳисобланади.

Агар шахс алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ақли норасо шахснинг ёхуд ўзига нисбатан содир этилган ҳаракатларнинг хусусиятини тушунмайдиган ёш боланинг мулкни қўлга киритиб олса, айбдор фирибгарлик учун эмас, балки ўғрилик учун жиноий жавобгарликка тортилиши керак.

Олий суд Пленумининг «Ўзгалар мулкни ўғирлик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорида «айбдор томонидан содир этилаётган воқеани тушуниб етиш қобилиятига эга бўлмаган (масалан, ёши жуда кичиклар, руҳий жиҳатдан ақли норасолар, алкогольдан ёки наркотик моддалардан кучли мастлик даражасида бўлган ёки ухлаб қолган) шахсларнинг мулкни ўғирлаш ўзганинг мол-мулкни яширин равишда талон-торож қилиш деб

тавсифланиши керак»¹.

Субъектив томондан фирибгарлик тўғри қасдан ғараз мақсадда содир этилади, ғараз мақсаднинг мавжудлиги фирибгарликнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Айбдор ўзганинг мулкани қўлга киритиш мақсадида жабрланувчини чалғитаётганлигини ёки била туриб ишончини суистеъмол қилаётганлигини англаб этади ва бунинг содир этилишини хоҳлайди. Шунингдек, ушбу жиноий қилмишни айбдор мулкий фойда олиш ва бойиб кетиш мақсадида содир этади. Ғараз мақсаднинг мавжудлиги фирибгарликнинг зарурий аломати ҳисобланади, шу билан бирга, агар мулкни алдаш йўли билан ғаразли мақсадларсиз эгаллаган бўлса (масалан, бошқа шахснинг номидан ойлик иш ҳақини унга бериб қўйиш мақсадида олиш), қилмишни фирибгарлик сифатида квалификация қилиб бўлмайди.

«Бу ўринда ўзганинг мулкани қўлга киритиш мақсади нафақат мулкий битимларни амалга оширишдан олдин, балки уларни бажариш жараёнида ҳам пайдо бўлиши мумкинлиги эътиборга олинishi лозим. Баён қилинганлардан келиб чиқиб, узрли сабабларга кўра қарзни ўз вақтида қайтармаган ва ўзганинг мулкани текинга қўлга киритиш мақсади бўлмаган шахснинг ҳаракатини фирибгарлик деб баҳолаб бўлмайди»².

Фирибгарлик жиноятининг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўла олади.

Суд-тергов амалиётида фирибгарликни ўғирликдан фарқлашда айрим қийинчиликлар мавжуд. Фирибгарликни содир этишда алдаш ёки ишончни суистеъмол қилиш ўзганинг мулкани қўлга киритиш усули бўлиб хизмат

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги «Ўзгалар мулкани ўғирлик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари тўплами. 1991—2006, 1-жилд. — Т.: «O‘qituvchi» НМИУ, 2007. — 221-б. (кейинги ўринларда — Тўплам, 1-жилд).

²Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгар- тириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 119-б.

қилади, ўғирлик содир этишда алдашни қўллаш ўғирланадиган нарсани қўлга туширишни енгиллаштириш воситаси ҳисобланади. Фирибгарлик содир этилганда жабрланувчи шахс мулкни ёки мулкый ҳуқуқни фирибгарга ўз ихтиёри билан топширади, ўғирликда эса айбдор шахс уни мулк эгасининг ёки мулк кимнинг ихтиёрида турган бўлса, ўша шахснинг рухсатисиз яширин равишда талон-торож қилади. Фақат ўзганинг мулкигина ўғирлик предмети бўлиши мумкин, фирибгарлик предмети эса ўзганинг мулки ёки мулкка бўлган ҳуқуқи ҳам бўлиши мумкин.

ЖКнинг 168-моддаси 2-қисмида фирибгарлик содир этганлик учун жавобгарлик белгиланган:

- а) анча миқдорда;
- б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;
- в) компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этилган бўлса.

Шарҳланаётган модданинг **3-қисмида** фирибгарлик содир этганлик учун жавобгарлик белгиланган:

- а) кўп миқдорда;
- б) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- в) хизмат мавқеидан фойдаланиб содир этилган бўлса.

Шарҳланаётган модданинг **4-қисмида** фирибгарлик содир этганлик учун жавобгарлик белгиланган:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) ўта хавфли рецидивист томонидан;
- в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса.

Юқорида санаб ўтилган жавобгарликни оғирлаштирувчи барча ҳолатлар аввалги параграфларда таҳлил қилинганлиги учун уларга тўхталишни лозим топмадик.

ЖКнинг **168-моддаси 5-қисмида** рағбатлантирувчи норма назарда тутилган бўлиб, унга кўра, агар айбланувчи етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаган тақдирда, озодликни чеклаш ҳамда озодликдан маҳрум

қилиш тариқасидаги жазолар қўлланилмайди.

Жиноят кодексида моддий зарар қанча миқдорда қопланиши лозимлиги кўрсатилмаган, бироқ моҳиятидан моддий зарар тўла ҳажмда қопланиши келиб чиқади.

7-§. Ўғрилик (ЖК 169-моддаси)

Ўғрилик талон-торожнинг энг кўп тарқалган шаклидир. Бунга сабаб, аввало, тергов амалиётида ўғирликни очиш фоизларининг унчалик катта эмаслиги бўлса керак, чунки ўғирлик яширин равишда содир этилади, бу эса жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасини анча оширади, унинг очилишини қийинлаштиради.

Жиноятнинг **бевосита объекти** ўзганинг мол-мулкани муҳофаза қилиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан ўғирлик ўзганинг мулкани яширин равишда талон-торож қилишда ифодаланади.

NOTA BENE !

Талон-торож қилитнинг яширин усули деганда, мулк эгаси ёки мулк ишониб топширилган ёки ихтиёрида турган шахсга сездирмасдан, улар йўқ вақтда ёхуд мулкдор ёки бошқа шахслар мулкнинг талон-торож қилинаётганини тушунмаган вақтда содир этилиши тушунилади.

Агар мулк эгаси ёки мулк ихтиёрида бўлган ёки у ишониб топширилган шахс талон-торож қилиш чоғида ҳозир бўлсаю, аммо талон-торож содир бўлаётганини тушуниб етмаса, шахснинг қилмиши (масалан, мулк эгаси, қоровул ухлаётган бўлади ёхуд алкоголь ёки наркотик мастлик ҳолатида бўлиб, мулк талон-торож қилинаётганини англаб етмайди) ўғирлик деб квалификация қилинади.

Мулкни очикдан-очик талон-торож қилиш атрофдаги шахсларнинг кўзи олдида содир этилган бўлса-ю, атрофдагилар буни англамаса (масалан, айбдор бировнинг чамадонини эгаси йўқлигидан фойдаланиб

атрофдагиларнинг кўзи олдида ўғирлайди, бунда жиноятчи атрофдагилар у ўз чамадонини олиб кетяпти, деб ўйлашларига ишонади ва ҳоказо ҳолларда) ҳам қилмиш ўзганинг мулкни яширин равишда талон-торож қилиш деб ҳисобланмоғи лозим. Шахс ўзганинг мулкни эгаллашга қаратилган ҳаракатлари бошқаларга маълум бўлганлигини билиб, ўз хатти-ҳаракатини тўхтатса ва жиноят жойидан қочиб, яширинса, унинг қилмиши ўғирликка суиқасд бўлади.

Бироқ барча ҳолатларда талон-торож қилишни яширин деб ҳисоблаш учун, ўзаро боғлиқ бўлган иккита: объектив ва субъектив мезонни таҳлил қилиш ва баҳолаш лозим.

Талон-торож қилиш усулини баҳолашнинг объектив мезони шундан иборатки, мол-мулкни очикдан-очик талон-торож қилиш атрофдаги шахсларнинг кўзи олдида содир этилган бўлсаю, атродагилар буни англамаса, бу ҳолда қилмиш ўзганинг мулкни яширин равишда талон-торож қилиш деб ҳисобланиши лозим. Жиноятни содир этиш объектив мезонлари баҳосига асосланиб, бу ерда талон-торожликни яширин деб топишнинг бир неча усуллари мавжуддир. Улардан биринчиси, амалиётда кўпроқ учрайдиган шакли, яъни умуман гувоҳлар мавжуд бўлмаганда, масалан, кўриқланмаётган товар-моддий қимматликлари улгуржи базаси омборидан кечаси ёки эгаси уйда бўлмаганда ўғрининг қулфни бузиб ўғирлашидир. Иккинчиси, эгаси ёки бошқа шахслар бўлса ҳам, уларга билдирмасдан, яширин равишда молмулкни талон-торож қилиш, масалан, чўнтак ўғирликлари ва ҳоказо. Бундай ҳолатларда ўғирлик камданкам ҳолатларда адашиб мулкни ошкора талон-торож қилиш, талончилик деб топилиши мумкин.

Яширинлик белгиси ўғирлик жиноятининг муҳим белгиси бўлиб, бу жиноятнинг зўрлик ишлатмай содир этиладиган жиноятлар тоифасига киришини англатади. Бу белгилар ўғирлик жиноятини босқичилик ва талончилик жиноятларидан фарқлаш имкониятини беради.

«Ўзганинг мулкни яширин равишда талон-торож қилиш билан

бошланган, лекин жабрланувчи ёки бошқа шахслар томонидан сезиб қолинганига қарамасдан, айбдор томонидан мулкка эгалик қилиш мақсадида уларнинг ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли бўлмаган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб қилинган ҳаракатлар талончилик деб, хужум қилиб ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли бўлган зўрлик ишлатганда ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитганда эса босқинчилик деб тавсифланади»¹.

Ушбу қилмишни квалификация қилишда катта аҳамият касб этадиган белгилардан бири унинг талон-торож қилишнинг зўрлик ишлатмайдиган усули эканлигидир. Бундан яширин равишда мулкни олиш зўрлик ишлатиш билан амалга оширилса ёки зўрлик мулкни олишга сабаб бўлган бўлса, қилмишни ўғирлик тариқасида квалификация қилиш мумкин эмас, деган хулоса келиб чиқади. Шунингдек, ушбу ҳолатга, мулкни яширин равишда олиш, зўрлик ишлатиш йўли билан жабрланувчини айбдорнинг жиноий ҳаракатларини кузатишдан маҳрум қилиши (қамаб қўйиш, бошқа жойга олиб бориш) ҳам киради. Ушбу ҳаракатларни зўравонлик ишлатиш характериға қараб ЖК 164-ёки 166-моддалари билан квалификация қилиш лозим.

Ўзганинг мулки олиб қўйилган ва айбдор шахсда ўғирланган мулкни ўз хоҳишиға кўра тасарруф этишнинг реал имконияти, яъни айбдорда ўзи ўғирлаган мулкни яшириш, сотиш, бериш, ҳадя қилиш, белгиланган мақсадда фойдаланиш имконияти пайдо бўлган пайтдан эътиборан ўғирлик **туғалланган** жиноят деб ҳисобланади.

Агар айбдор ўғирланган мулкни тасарруф этиш ёки ундан фойдаланиш имкониятиға эға бўлмаган бўлса, унинг ҳаракатлари ўғирликка суиқасд ҳисобланади. Масалан, шахс заводнинг кириш-чиқиш жойида ўғирланган нарсалар билан ушланди, дейлик, бу ҳолда айбдор шахс мулкни қўлга

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги «Ўзгалар мулкни ўғирлик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сонли қарори Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари тўплами. 1991—2006, 1-жилд. — Т.: «O'qituvchi» НМИУ, 2007. — 221-б. (кейинги ўринларда — Тўплам, 1-жилд).

киритган, аммо ҳали уни ўз ихтиёрича тасарруф этиш имкониятига эга бўлмайди. Бироқ, агар айбдор шахс тайёр маҳсулот цехидан товарни ўғирлаган бўлса ва завод худудидан чиқмасдан шу маҳсулотдан ўз мақсадида фойдаланган (истеъмол қилган) бўлса, айбдорнинг ҳаракатлари тугалланган ўғирликнинг таркибини ташкил қилади.

Башарти қўриқлаш ходими била туриб, ўғирликни содир этаётган шахсга мулкни ўзи қўриқлаётган худуддан олиб чиқишга кўмаклашса ёки ўғирликнинг содир этилишига халақит берувчи тўсиқларни бартараф этса, у ўзганинг мулкни талон-торож қилишда иштирок этганлик учун жавобгар бўлади.

Субъектив томондан ўғирлик тўғри қасд билан ва ғараз мақсадларда содир этилади. Айбдор олинган ўзганинг мулкнинг нафақат ғайриқонунийлигини ва қайтариб берилмаслигини, балки ўз ҳаракатларининг яширин усуллари хам тушуниб етади.

Ушбу жиноятнинг **субъекти** 14 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Шуни таъкидлаш лозимки, мулкни яширин талон-торож қилиш ўғирланаётган мулкка нисбатан уни тасарруф этиш, бошқариш, етказиб бериш ёки сақлаш бўйича муайян ваколатларга эга бўлган шахс томонидан содир этилган бўлса, унда қилмишни ЖК 167-моддаси бўйича квалификация қилиш лозим.

ЖК 169-моддаси 2-қисмида:

а) жабрланувчининг кийими, сумкаси ёки бошқа қўл юкидаги ашёга нисбатан (киссавурлик);

б) анча миқдорда;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

г) уй-жой, омборхона ёки бошқа хонага ғайриқонуний равишда кириб содир этилган ўғирлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Жабрланувчининг кийими, сумкаси ёки бошқа қўл юкидаги ашёга нисбатан содир этилган ўғирлик (киссавурлик) республикамизнинг жиноят

конунига янги киритилган оғирлаштирувчи ҳолатдир. Киссавурликнинг ижтимоий хавфлилиги: биринчидан, унинг анча кўп тарқалганлиги билан; иккинчидан, айбдор бевосита жабрланувчининг ўзида турган мулкни тортиб олиши, бу эса жабрланувчи ўз мулкига суиқасд қилинаётганини пайқаб қолса, жабрланувчига нисбатан зўрлик ишлатилиши хавфи туғилиши мумкинлиги билан изоҳланади.

Қўл юки деганда, жабрланувчи шахсан олиб ўтувчи, шакли ва тузилишидан қатъи назар, енгил олиб ўтилувчи буюм ва ашёлар тушунилади¹.

Ушбу буюмлар, одатда, жабрланувчининг ўзида бўлади, яъни унинг қўлида, елкасида, ёнбошида ёки устида жойлашган ёхуд судраб, итариб кетаётган бўлади. Шу ўринда ушбу буюмларни жабрланувчи жисмоний куч ишлатиб бевосита ўзи олиб юришига алоҳида эътибор бериш лозим. Шунинг учун турли хил транспорт воситаларида (уларнинг миқдори ва шаклидан қатъи назар) олиб ўтиладиган буюм ва ашёлар қўл юки ашёси сифатида таҳлил этилиши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Ўзганинг мулкани ўғирлаш, талончилик ва босқинчилик йўли билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорида: «Жабрланувчининг эғнида бўлган кийим-кечаги, қўлидаги ёки бевосита ёнида бўлган сумка, чамадон ва бошқа анжомларидан содир этилган яширин талон-торож қилиш киссавурлик деб ҳисобланади ва ЖКнинг 169-моддаси 2-қисми «а» банди билан тавсифланади»¹, деб кўрсатилган.

Ҳар бир алоҳида ишда суд барча ҳолатларни ҳисобга олган ҳолда, сумка ёки бошқа қўл юкининг жабрланувчининг ёнида бўлганлиги фактини аниқлаши керак.

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1999 йил 30 апрелдаги «Ўзгалар мулкани ўғирлик, талончилик ва босқинчилик билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари тўплами. 1991—2006, 1-жилд. — Т.: «O‘qituvchi» НМИУ, 2007. — 221-б. (кейинги ўринларда — Тўплам, 1-жилд).

Кўл юки тушунчасига кирувчи буюм ва ашёлар жиноят содир этилган шахснинг тасарруфида бўлгандагина кўл юки ашёсини **жабрланувчининг бевосита ўзида жойлашган** деб ҳисоблаш мумкин. Бошқача айтганда, жабрланувчи бу ашёларга нисбатан махсус техник назорат воситаларидан фойдаланмасдан, уларни кузатиш ёки бошқа усулларда субъектив назоратни амалга оширади. Кўл юки воситаларининг бевосита жабрланувчи ёнидалигини қуйидаги ҳолатлар кўрсатиб туради: жабрланувчи ёнида аёллар сумкачасининг ётиши; ўғирлик содир этилганда катмоннинг шахс чўнтагида бўлиши ва бошқалар. Агар кўл юки буюм ва ашёлари жабрланувчининг субъектив назорат доирасидан (масалан, катмонни қулфланмайдиган шкафта сақлаш) ташқарида ёки қандайдир жойга яшириб қўйилган бўлса, талон-торож қилишни қиссавурлик сифатида баҳолаш мумкин эмас. Бундай ҳолатда айбланувчининг ҳаракатлари бошқа оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлмаса, **ЖК 169-моддасининг 1-қисми** бўйича квалификация қилинади.

ЖК 169-моддасининг 2-қисмида назарда тутилган ўғирликни бошқа оғирлаштирувчи ҳолатларда квалификация қилиш белгиларини ЖК 164- (Босқинчилик) ёки 166-моддалари (Талончилик) таҳлилида батафсил баён этиб ўтилган.

ЖК 169-моддасининг 3-қисмида ўзганинг мулкани яширин талон-торож этишнинг қуйидаги квалификация қилиш белгилари назарда тутилган:

- а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- б) компьютер тизимида рухсатсиз кириб;
- в) кўп миқдорда содир этилган ўғирлик;
- г) нефть қувурларида, газ қувурларида, нефть ва газ маҳсулотлари қувурларида ўғирлик содир этилиши учун жавобгарлик назарда тутилган.

Айбдор компьютер тизимидан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлмагани ҳолда унга кирган ва ўзганинг ҳисобидан ўзининг ҳисобига пул ўтказган ҳолларда ўғирлик **ЖК 169-моддаси 3-қисмининг «б» банди** бўйича квалификация қилиниши лозим. Бундай ўғирлик компьютер орқали айбдор шахснинг

ҳисобига пул маблағи ўтказилган пайтдан эътиборан тугалланган жиноят деб ҳисобланади.

Нефть қувурларида, газ қувурларида, нефть ва газ маҳсулотлари қувурларида ўғирлик содир этилгандан бошлаб ЖКнинг **169-моддаси 3-қисми «г» банди** бўйича жавобгарлик вужудга келади.

Нефть қувурлари – Магистрал нефть қувурлари ва нефть маҳсулотларини оқизма ҳолда етказиб берадиган қувурлар.

Газ қувурлари – қузури, майдонча ичидаги газ қузури, майдонча ташқарисидан ўтказилган газ қузури, тақсимловчи газ қузури, шунингдек, ташқи газ қувурлари тушунилади.

Кириш газ қузури – тақсимловчи газ тармоғига уланиш жойидаги қирувчи газ қузуридан ўчирувчи мосламагача ёки бинонинг кириш жойидаги ер остидан ўтказилган филофгача бўлган газ қузури.

Қирувчи газ қузури – бинонинг кириш жойидаги ўчириш мосламасининг ташқарисида, шу жумладан, ички газ қузуригача, бино девори орқали ташқаридан филофда ўрнатиладиган газ қузури бўлаги.

Қишлоқлараро газ қузури – газ тармоқларининг аҳоли яшаш жойларидан ташқарида ўтказилган газ қузури.

Майдонча ичидаги газ қузури – қорхонанинг ишлаб чиқариш ҳудуди ичкарасидаги саноат истеъмолчисига газ таъминоти манбаидан газ узатишни таъминлайдиган тақсимловчи газ қузури бўлаги (кириш қисми).

Майдонча ташқарисидан ўтказилган газ қузури – қорхонанинг ишлаб чиқариш ҳудудидан ташқаридаги саноат истеъмолчисига газ таъминоти манбаидан газ узатишни таъминлайдиган тақсимловчи газ қузури.

Тақсимловчи газ қузури – газ тақсимлаш тармоғидаги газ манбаидан қирувчи газ қузуригача газ истеъмолчиларига газ етказиб берувчи газ қузури.

Ташқи газ қузури – қирувчи газ қузуридан олдинда ўрнатилган ўчирувчи мосламагача бўлган ер ости ва ер устидан ёки бинонинг кириш жойидаги

ғилофгача бўлган ер остидан ўтказилган газ қузури¹.

ЖК 169-моддаси 4-қисмида:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) ўта хавфли рецидивист томонидан;
- в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган ўғирлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Мазкур оғирлаштирувчи ҳолатларда ўғирлик содир этганлик учун жавобгарлик ҳолатларини юқорида таҳлил қилиб ўтганмиз.

**«Ўзгалар мулкани талон-торож қилиш» мавзуси
бўйича яқуний саволлар**

1. Талон-торожнинг барча шакллариға хос бўлган хусусиятлар ва оғирлаштирувчи белгиларини тавсифлаб беринг. Талон-торож қилишнинг жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларини тушунтириб беринг.
2. Босқинчилик тушунчасини, унинг зарурий белгиларини ва жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларини тушунтириб беринг.
3. Баданға оғир шикаст етказиб содир этилган босқинчиликни тамагирлик ниятида баданға оғир шикаст етказишдан фарқини кўрсатиб беринг.
4. Товламачиликнинг таркибига тавсиф беринг. Товламачиликда зўрликнинг қандай шакллари ишлатилиши мумкин?
5. Товламачиликнинг талончиликдан қандай фарқи бор? Талончиликда кўлланиладиган зўрликнинг хусусиятлари қандай?
6. Талончиликнинг босқинчиликдан қандай фарқи бор?
7. Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш ҳаракатларини квалификация қилишнинг ўзига хос хусусиятлари. Растрата ва ўзлаштиришнинг фарқлари.
8. Мансабдор шахслар томонидан ўз мансаб ваколатларини суистеъмол

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ер қаърини геологик ўрганиш, санонатда, кончиликда ва коммунал-маиший секторда ишларнинг беҳатар олиб борилишини назорат қилиш давлат инспекцияси бошлиғининг 2011 йил 10 августдаги 181-сон буйруғига ИЛОВА. [Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги билан келишилган ҳолда техник ҳужжат деб топилган. 2011 йил 16 август, 6-24/13-8885/6-сон].

қилиш йўли билан талон-торож қилишнинг қандай турлари мавжуд? Уларнинг юридик таҳлили ва ўзига хос хусусиятлари.

9. Фирибгарлик тушунчаси, унинг белгилари ва фирибгарликнинг ўғирлик ва талончиликдан фарқи. Фирибгарликни содир этиш усуллари деганда нима тушунилади?

10. Талон-торож қилишнинг шакли сифатида ўғирлик тушунчаси.

11. Анча миқдор, кўп миқдор ва жуда кўп миқдор деганда нима тушунилади?

12. Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 169-моддаси бўйича айбланувчининг ҳаракатларини квалификация қилишнинг ўзига хос хусусиятлари қандай?

Қўшимча адабиётлар

Раҳбарий адабиётлар

Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Т.: Ўзбекистон, 2016.– 48 б.

Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.

Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т.: Ўзбекистон, 2017.– 32 б.

Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. – Т.: Ўзбекистон, 2017. – 104

Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 592 б.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилинган куннинг 25-йиллиги муносабати билан бўлиб ўтган тантанали маросимдаги “Конституция – эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг

мустаҳкам пойдеворидир” номли нутқидан // Халқ сўзи. 2017 йил 7 декабр. 247 (6741)-сон.

Президент Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 22 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи. 2017 йил 23 декабр. 258 (6952)-сон.

Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар

Абдурасулова К.Р. Квалификация вымогательства, совершенного повторно // Ж. Научные труды Академии финансовой полиции. Астана. 2003. № 1. — 104—114-б.

Абдурасулова К.Р. Ответственность за мошенничество и получение кредита путем обмана // Мустақил Ўзбекистонда фалсафа ва ҳуқуқ фанларининг долзарб муаммолари. — Т.: «Фан», 199. — 48-52-б.

Абдусаломов М., Каракетов Ю. Ответственность за вымогательство. Учебное пособие. — Т.: «Адолат», 1997. — 387 Б.

Абдухаликов М.А. Конструкция статьи об ответственности за вымогательство // Новые Кодексы Республики Ўзбекистон: теория и практика. Терроризмга қарши кураш: назария ва амалиёт. Конференция материаллари. — Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ, Олий мактаб, 1994. — 121—123-б.

Абдухаликов М.А. О некоторых квалифицирующих обстоятельствах вымогательства // Конституция — ҳуқуқий давлат куриш-нинг асоси. Илмий-амалий анжуман материаллари. — Т.: ТДЮИ, 1996. — 45-50-б.

Абдухаликов М.А. Психическое насилие как средство завладения имуществом в вымогательстве, грабеже и разбое // Ўзбекистоннинг

Абдуқодиров Ш.Ё., Мирзаев У.М. Мулкни талон-торож қилганлик учун жиноий жавобгарлик. Ўқув қўлланма. — Тошкент: ТДЮИ, 2009. — 156 Б.

Бойцов А.И. Преступления против собственности. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2002. — 775 Б.

Волженкин Б.В. Мошенничество: Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе». — СПб.: «Юридический центр Пресс», 1998.

Зарипов З.С., Кабулов Р. Квалификация краж, грабежей, разбоев,

совершенных путем проникновения в помещение или иное хранилище.
Лекция. — Т.: 1981.

Илмий мақолалар

Кабулов Р. Имущество как предмет хищения // Ж. Экономика и статистика. 1997. № 2. — 38—40-6.

Кабулов Р. Особенности квалификации грабежа // Ж. Экономика и статистика. 1997. № 7—8. — 64—65-6.

Кабулов Р. Понятие хищения чужого имущества и его отграничение от смежных составов преступлений. Учебное пособие. — Т.: Академия МВД Республики Ўзбекистон, 1997. — 133 Б.

Кабулов Р. Разграничение кражи и мошенничества // Ж. Именем закона. 1997. № 3. — 73—74-6.

Кабулов Р. Разграничение хищения транспортного средства от угона // Конституция ҳуқуқий давлат қуришнинг асоси. Илмий-амалий конференция материаллари. — Т.: ТДЮИ, 1996. — 203-207-6.

Кабулов Р. Совершенствование уголовного законодательства за хищение имущества // Ўзбекистон Республикасининг янги кодекслари: назария ва амалиёт. Илмий-амалий конференция материаллари. — Т.: ТДЮИ, 1994. — 110-113-6.

Кабулов Р. Уголовно-правовое значение форм хищения чужого имущества // Мустақиллик ва Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий демократик давлатни ва фуқаролар жамиятини шакллантириш муаммолари. Илмий-амалий конференция материаллари. — Т.: ТДЮИ, 1996. — 203-207-6.

Кабулов Р. Хищение как разновидность экономической преступности // Ж. Экономика и статистика. 1997. №1. — 46-48-6.

Каракетов Ю.М. Ответственность за разбой по уголовному законодательству УзССР. — Нукус: «Каракалпакстан», 1990.

Каракетов Ю.М., Абдусаломов Е. О. Ответственность за вымогательство. — Т.: «Адолат», 1997. — 89 Б.

Каракетов Ю.М., Алауов Е.О. Повторность как обстоятельство,

отягчающее ответственность за вымогательство. — Алма-Аты: «Поиск», 1997. — 120—129-б.

Клецицкий И.А. Имущественные преступления (сравнительноправовой аспект) // Ж. Законодательство. 2000. J№ 1.

Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности. — М.: 2000.

Матмуратов Б.Ж. Квалификация имущественных преступлений // Ж. Вести Каракалпакстана. 1993. J№ 6. — 38-40-6.

Мирзаев У.М. «Талон-торож»нинг умумий тушунчаси ва юридик таҳлили // Ж. ТДЮИ Ахборотномаси. — Тошкент: 2006. J№ 6. — 89-91-6.

Мирзаев У.М. Бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган ўзлаштириш, растрата қилиш жиноятини квалификация қилиш масаласи // ТДЮИ Ахборотномаси. — Тошкент: 2009. J№ 2. — 99—101-6.

Мирзаев У.М. Етказилган зарар микдорининг талон-торожни квалификация қилишга таъсири // ТДЮИ Ахборотномаси. — Тошкент: 2008. № 8. — 84-86-6. *Мирзаев У.М.* Компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишни квалификация қилиш // Фан ва ёшлар. — Тошкент: 2009. № 2. — 85—88-б.

Мирзаев У.М. Жиноят ҳуқуқида ўзлаштириш ва растрата тушунчаси // ТДЮИ Ахборотномаси. — Тошкент: 2008. J№ 3. — 7073-6.

Мирзаев У.М. Мансаб мавқеини суиистеъмол қилган ҳолда талон-торож қилганлик учун жиноий жавобгарлик // Ўзбекистон Республикаси Олий судининг Ахборотномаси. — Тошкент: 2008. J№ 6. — 31-34-6.

Мирзаев У.М. Ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан талон-торож қилиш жиноятига умумий тавсиф // ТДЮИ Ахборотномаси. — Тошкент: 2008. J№ 4. 59-61-6.

мустақил ҳуқуқий йўли: тажриба ва муаммолар. Илмий-амалий конференция материаллари. — Т.: «Камалак», 1994. — 124—126-6.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик. Монография // — Тошкент: ТДЮУ

нашриёти, 2017. – 225 бет.

Рустамбаев М.Х. в соавторстве. Криминальная экономика и насильственные преступления против собственности граждан. // Ж. Давлат ва ҳуқуқ. 2003. № 4. — 36—40-б.

Рустамбаев М.Х. Насилие как отягчающее обстоятельство корыстно-насильственных преступлений // Сборник научных трудов. — Т.: «Адолат», 1993.

Рустамбаев М.Х., Пинхасова Э.Б. Внимание, рэкет! // Ж. Диалог. 1992. № 1.

Севрюков А.П. Хищение имущества: криминологические и уголовно-правовые аспекты. — М.: «Экзамен», 2004. — 352 Б.

Скляр С. Уголовная ответственность за хищение недвижимого имущества // Ж. Российская юстиция. 2001. № 6.

Утанов М.А. Уголовно-правовая ответственность за вымогательство. Учебное пособие. — Петропавловск: 2005.

Илмий мақолалар

Ochilov H.R. Computer devices have changed the concept of the crime of property larceny - International journal of law - India, 2017. - № 1. - P.7-9.

Ochilov H.R. Theoretical and legal bases of qualification of robbery of the property of other persons using computer equipment // Journal of Law Research. 2017, № 10. – P.27-38.

Мирзаев У.М. Кредит маблағини талон-торож қилганлик учун жавобгарлик // Суд-ҳуқуқ ислохотлари устувор йўналишларидан бири бўлган жиноят ҳуқуқий соҳаларни такомиллаштиришда ёш олимларнинг тутган ўрни. Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Т.: ТДЮУ нашриёти, 2014. – Б.51-57.

Мирзаев У.М. Фирибгарликка қарши кураш – долзарб вазифа // //Фан ва ёшлар. Наука и молодёжь. – 2013. №1.– Б.108-113.

Очилов Ҳ.Р. Айрим хорижий мамлакатларда ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишга оид жиноят ҳуқуқий

нормалар таҳлили юзасидан мулоҳазалар // Жиноят-ҳуқуқий фанларнинг долзарб муаммолари мавзусидаги Конференция материаллари. Халқаро илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2012. – Б. 13-20.

Очилов Ҳ.Р. Компьютер жиноятчилиги: мулоҳаза ва таҳлил // Ҳуқуқ ва бурч - Тошкент, 2009. - № 1 (39). – Б.56-57. (12.00.00; №2)

Очилов Ҳ.Р. Компьютер фирибгарлиги жинояти тушунчаси ва моҳияти // Тошкент давлат юридик институти Ахборотномаси. – Тошкент, 2009. - № 3. – Б.103-105.

Очилов Ҳ.Р. Компьютер фирибгарлиги: ўзгалар мулкани коипьютердан фойдаланиб, фирибгарлик билан талон-торож қилиш // Ҳуқуқ ва бурч журнали – Тошкент, 2016. - № 1 (39). – Б.56-57.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятининг объекти // Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Жиноят процессуал қонунининг ҳуқуқий асослари сифатида. Республика илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2009. – Б. 337-340.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятининг субъектив томони // Тошкент давлат юридик институти Ахборотномаси. – Тошкент, 2010. - № 2. – Б.121-124.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятининг субъекти.// Жиноят қонунчилигини такомиллаштириш муаммолари. Республика илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2010. – Б. 303-313.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятларининг сабаблари тўғрисида айрим мулоҳазалар // Тошкент давлат юридик институти Ахборотномаси. – Тошкент, 2012. - № 6. – Б.87-90.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятларининг сабаблари тўғрисида айрим

мулоҳазалар // Фан ва ёшлар. – Тошкент, 2012. - № 1. – Б.98-102.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкини компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятларининг тушунчаси ва ижтимоий хавфлилиги // Халқаро муносабатлар/Международные отношения/International relations // – Тошкент, 2015. - № 3. – Б.48-55.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкини компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш жиноятининг объекти // Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг Ахборотномаси - Тошкент, 2016. - № 2. - Б.92-96.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкини компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишда айбнинг аҳамияти - Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Олий ўқув курслари Ахборотномаси - Тошкент, 2017. - № 1.– Б.39-44.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкини компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилиш тушунчаси ва унинг ижтимоий хавфлилиги // Ёш олимлар тўплами №1. – Тошкент, 2012. – Б. 165-175.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкини компьютер воситаларидан фойдаланиб ўзлаштириш ёки растрата қилиш жинояти объекти тугунчаси ва аҳамияти // XXI аср криминалистикаси: эришилган ютуқлар ва келажак истиқболлари. Республика илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2012. – Б. 168-177.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкини компьютер воситаларидан фойдаланиб ўзлаштириш ёки растрата қилиш жинояти объектив белгилари тушунчаси ва аҳамияти // Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. Uzbek Law Review. Обзор законодательства Ўзбекистона.- Тошкент, 2015. - № 3. – Б.56-59.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкини талон-торож қилиш жиноят предмети ва ўзига хос хусусиятлари // Тошкент давлат юридик институти Ахборотномаси. – Тошкент, 2009. - № 7. – Б.96-97.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкини талон-торож қилишда жиноят содир этиш воситаси тушунчаси // Жиноят ва жиноят процессуал қонунчилигини такомиллаштириш масалалари: миллий ва хорижий тажриба. Халқаро илмий

амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, ТДЮУ, 2014. – Б. 289-294.

Очилов Ҳ.Р. Ўзгалар мулкани талон-торож қилишда жиноят содир этиш воситаси тушунчаси // The science advanced journal. - USA, 2015. - № 6. - Б.39-41.

Очилов Ҳ.Р. Хорижий мамлакатларда ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилганлик учун жавобгарлик масалалари // Ҳуқуқий информатика ва ахборот хавфсизлиги соҳаларини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари. Республика илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2010. – Б. 256-262.

Очилов Ҳ.Р. Ҳозирги суд-ҳуқуқ ислоҳотлари даврида ўзгалар мулкани компьютер воситаларидан фойдаланиб талон-торож қилишни квалификация қилиш муаммолари юзасидан айрим мулоҳазалар // Суд-ҳуқуқ ислоҳотларини чуқурлаштириш шароитида жиноят кодексини унификация қилишнинг назарий ва амалий жиҳатлари. Республика илмий амалий конференция материаллари тўплами. - Тошкент, 2015. – Б. 117-128.

Турғунбоев Э.О. Баҳоланувчи мезонларни шарҳлашнинг ўзига хос хусусиятлари, турлари ва усуллари // Суд-ҳуқуқ ислоҳотлари устувор йўналишларидан бири бўлган жиноят-ҳуқуқий соҳаларни такомиллаштиришда ёш олимларнинг тутган ўрни. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент: 2014. – Б.68-75.

Турғунбоев Э.О. Жиноят қонунида баҳоланувчи мезонлар тушунчаси ва моҳияти // Тергов жараёнида экспертиза тадқиқотларидан фойдаланишнинг назарий ва амалий муаммолари. Республика илмий-амалий семинар материаллари тўплами. – Тошкент: 2014. – Б. 96-99.

Хасанов Т. Ўғрилик жиноятининг субъекти // Жиноят қонунчилигининг либераллаштириши шароитида айрим жиноятларни декриминализация қилиш масалалари. Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент: ТДЮУ, 2014. – Б 71-76

Хасанов Т. Ўғрилик сабаби ва олдини олиш масалалари //

Криминологиянинг долзарб масалалари. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. – Б. 46-50.

Хасанов Т. Ўғриликка тайёргарлик кўриш ёки суиқасд деб баҳоланишнинг айрим шартлари.// Жиноят ҳуқуқининг долзарб масалалари. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами (2014 йил 22 февраль). – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. – Б.112-115.

Хасанов Т.Х. Жиноят қонунини такомиллаштириш масалалари (ЖК 169-модда мисолида) // Жиноят ва жиноят процессуал қонунчилигини такомиллаштириш масалалари: миллий ва хорижий тажриба. Халқаро илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, ТДЮУ, 2014. – Б. 118-124.

Хасанов Т.Х. Ўғрилик жиноятининг субъекти // Жиноят қонунчилигининг либераллаштирилиши шароитида айрим жиноятларни декриминализация қилиш масалалари. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. –Т.: ТДЮУ, 2014. –Б. 24-39.

II БОБ. ЎЗГАЛАР МУЛКИНИ ТАЛОН-ТОРОЖ ҚИЛИШ БИЛАН БОҒЛИҚ БЎЛМАГАН ЖИНОЯТЛАР

3-схема

1-§. Алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулккий зарар етказиш (ЖК 170-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти ҳар хил шартномавий ва бошқа мажбуриятлардан келиб чиқувчи мулккий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноятнинг **предмети** мулк шаклидан қатъи назар, ҳар қандай мулк бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят талон-торож аломатлари бўлмагани ҳолда, алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулкдорга анча миқдорда зарар етказишдан иборат.

(Бу моддада кўзда тутилган «алдаш» ва «ишончни суиистеъмол қилиш» тушунчалари ҳақида ЖК 168-моддаси (Фирибгарлик) таҳлилига қаранг.)

Ушбу моддада кўрсатилган жиноят бир қатор белгилари бўйича фирибгарлик билан ўхшашдир. Айбдор таҳлил қилинаётган жиноятни содир этишда ўз мақсадига эришиш учун фирибгарлик жиноятидаги каби алдаш ва ишончни суиистеъмол қилишдан фойдаланади, бироқ фирибгарликдан айбдорнинг мулккий фойдани ғайриқонуний равишда қўлга киритиш

механизми билан ажралиб туради. Агар фирибгарликда талон-торож қилишнинг бошқа шакллари каби мулкдордан мулкни қўлга киритиш ва уни айбдорнинг ёки бошқа шахсларнинг фойдасига ғайриқонуний ўтказиш содир этилса, алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулккий зарар етказишда мулк қўлга киритилмайди. Ушбу жиноятда талон-торож қилишнинг у ёки бу мулкдорнинг мулкни шахсий фондидан қўлга киритиш каби белгиси мавжуд эмас, яъни мулкдорга тегишли ёки бошқа қонуний эгаси қўлида бўлган мулкнинг мавжуд массаси камайиши содир бўлмайди. Одатда айбдор мулккий фойдани ўзганинг мулкни эгаллаб олиш орқали эмас, балки лозим бўлган суммани тўламаслик орқали қўлга киритади.

Талон-торож қилишнинг ўзига хослигини белгиловчи хусусият мол-мулкни қонуний эгаликдан айбдорнинг эгалигига ўтиш жараёнидир. Ўзганинг мулкни ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулккий зарар етказиш жиноятида мулк эгаси ёки қонуний мулкка эгалик қилаётган шахснинг мол-мулки ҳисобининг камайиши орқали айбдор ёхуд мулккий манфаатлар кўриши мумкин бўлган шахснинг мулккий ҳолати ошиб боради¹.

Суд-тергов амалиётида ушбу жиноятни содир этишнинг турли шакллари учрайди. Масалан, кассир ёки проводникнинг чиптасиз юрганлиги учун йўловчилардан пул олиши; бажарилган иш учун мижозлар тўлаган пулнинг турли хизмат кўрсатиш ходимлари томонидан ўзлаштирилиши ва ҳ.к.

Алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулккий зарар етказиш шакллари турли хил бўлиши мумкин. Масалан, қонунда белгиланган тартибда хизмат ёки топшириқ асосида фойдаланиш учун берилган транспорт воситасидан ўз шахсий манфаатлари йўлида фойдаланиш шаклида алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ишониб топширилган мулкни белгиланмаган тартибда фойдаланишда кўринади. Ушбу ҳолатда шунга эътибор бериш лозимки, корхонага тегишли бўлган материаллар, моддий, қурилиш молларидан ўзининг манфаатлари йўлида фойдаланиш

---

¹ Қаранг: Уголовное право: Учебник. Т.2: Особенная часть / Под ред. Игнатова А.Н. и Красикова Ю.А. - М.: НОРМА - ИНФРА*М, 1998. - 215-б.

шарҳланаётган жиноят таркибига кирмайди ва тегишли шаклда ўзганинг мулкини талон-торож қилиш (растрата ёки ўғрилик) сифатида қўшимча квалификация қилиниши лозим.

Алдаш ёки ишончни суистеъмол қилиш йўли билан мулкый зарар етказиш республика ёки маҳаллий бюджетларга бож ёки бошқа мажбурий тўловларни тўламасликда (ёки уларнинг ҳажмини камайтиришда) ифодаланиши мумкин. Масалан, олди-сотди шартномасини яшириш мақсадида мулкдан ҳақини тўламасдан фойдаланиб туриш тўғрисида шартнома тузиш орқали; ер участкаси ёки кўчмас мулкни сотиб олишда шартнома тузаётганда унинг ҳақиқий нарҳини камайтириб кўрсатиш орқали; солиқ юқини камайтириш мақсадида қалбаки ҳужжатларни тақдим этиш ва даромад солиғи ҳажмини камайтириш орқали, агар бунда ЖК 184-моддасида назарда тутилган жиноят белгилари мавжуд бўлмаса ва бошқалар. Шунинг назарда тутиш лозимки, таҳлил қилинаётган жиноятни содир этишда фақат сохта ҳужжат (унинг қалбакилаштирилгани эмас) тақдим этилган бўлиши лозим (у алдаш воситаси ва ушбу жиноятнинг белгиси ҳисобланади), шунинг учун айбдор ўзи томонидан тайёрланган қалбаки ҳужжатларни тақдим этиш орқали алдаса, унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича **ЖК 170-моддаси** ва 228-моддаси биринчи қисмлари билан квалификация қилиниши лозим.

Таҳлил этилаётган жиноят моддий таркибли ҳисобланади ва мулкдорга ёки мулк эгасига анча миқдорда зарар етказилган пайтдан эътиборан **тугалланган** деб ҳисобланади.

Бу ҳолатда шунинг таъкидлаш лозимки, «моддий зарар етказиш» баҳоловчи тушунча ҳисобланади. Терговчи, суриштирувчи, шунингдек, судья ҳар бир аниқ ҳолатда зарар миқдори ва ҳажмини ҳал қилиши лозим.

Анча миқдордаги зарар деганда, энг кам ойлик иш ҳақининг ўттиз баробаридан юз баробаригача бўлган миқдордаги зарар тушунилади.

Агар энг кам ойлик иш ҳақининг ўттиз баробаридан кам бўлган миқдорда зарар етказилса, ЖК 170-моддасида жавобгарлик назарда тутилган жиноят

таркиби мавжуд бўлмайди.

Субъектив томондан жиноят била туриб, тўғри қасд билан ғараз мақсадда содир этилади. Айбдор ёлғон хабар бераётиб ёки мавжуд далилларни яшираётиб мулкдорни ёхуд мулкнинг қонуний эгасини алдаётганлигини тушуниб етади ва ушбу ҳаракати орқали жабрланувчига мулккий зарар етказилишини кўра билади ҳамда ушбу зарарни етказишни хоҳлайди.

Кўриб чиқиладиган жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин. Мансабдор шахс мазкур жиноятни содир этганлиги учун бошқарув тартибига қарши жиноятлар бўйича жавобгарликка тортилади. Мансабдор шахслар ўз хизмат мавқеидан фойдаланиб жиноий ҳаракатлар содир этганларида, уларнинг қилмишлари хизмат мавқеини суистеъмол қилиш ёки пора олиш деб квалификация қилинади.

ЖК 170-моддаси 2-қисмида:

- а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- б) моддий жавобгар шахс томонидан;
- в) кўп миқдорда зарар етказган ҳолда алдаш ёки ишончни суистеъмол қилиш йўли билан мулккий зарар етказганлик учун жавобгарлик белгиланган.

ЖК 170-моддаси 2-қисмида назарда тутилган квалификация қилиш белгилари юқорида кўриб чиқилган.

ЖК 170-моддаси 2-қисми «б» банди билан квалификация қилиш учун махсус субъект — моддий жавобгар шахснинг мавжудлиги зарурий белгидир.

NOTA BENE !

Мулк ишониб топширилган ёки шартнома, битим, топши-рикқа мувофиқ ёки фаолияти турига кўра мулкдорнинг жам-ғармаси учун пул маблағларини йиғиш топширилган шахс **моддий жавобгар шахс** дейилади.

Кўп миқдордаги зарар деганда, энг кам ойлик иш ҳақининг юз баробаридан уч юз баробаригача бўлган миқдордаги зарар тушунилади.

2-§. Жиноий йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказиш (ЖК 171-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** мулк ҳуқуқи ва бошқа мулкый ҳуқуқлар, шунингдек, жамиятда шаклланган ва қонунчиликда акс эттирилган мулкни тасарруф этиш бўйича муносабатлар ҳисобланади.

Фақат **жиноий йўл билан**, яъни жиноий фаолият натижасида топилган мулк жиноятнинг **предмети** бўлиши мумкин. Масалан, ҳар қандай шаклдаги талон-торож қилиш натижасида топилган, божхона қонун ҳужжатларини бузиш натижасида ва ҳ.к. тарзида олинган мулк. Фуқаролик муомаласидан чиқарилган предметлар (ўқотар қуроллар, гиёҳвандлик воситалари) жиноятнинг предмети бўлиши мумкин эмас. Бундай қилмиш учун айбдор Жиноят кодексининг бошқа моддалари билан жавобгарликка тортилади.

Жиноий жавобгарлик субъекти бўлолмайдиган ёш болалар ёки бошқа шахслар томонидан жабрланувчидан яширин равишда қўлга киритилган мулклар жиноий йўл билан топилган деб ҳисобланмайди. Шундай қилиб, мазкур жиноят предметининг зарурий белгиси мулкни олишнинг жиноий характери ҳисобланади (масалан, маъмурий жавобгарликка тортиладиган майда талон-торож қилиш содир этиш натижасида қўлга киритиладиган мулк жиноят предмети ҳисобланмайди).

Шу билан бирга, уни ишлаб чиқариш жиноят ҳисобланса ҳам, ишлаб чиқарилаётган мулкни қўлга киритиш жиноий йўл билан қўлга киритилган мулк сифатида тан олинishi мумкин эмас (масалан, қалбаки ҳужжатлар, пуллар). Бироқ, ушбу ашёлар ўғрилик, талончилик ҳужуми орқали қўлга киритилган бўлса ёки ўзгача талон-торож қилиш ёхуд бошқа ғайриқонуний жиноий йўл билан қўлга киритилса ва қўлга киритилиши ишлаб чиқариш натижаси ҳисобланмаса, уларни жиноий йўл билан топилган деб тан олиш лозим.

Бундай мулкни сотиб олиш ёки ўтказишда айбдор ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича жиноий йўл билан топилган мулкни олиш ва ўтказиш сифатида квалификация қилинади. Шунингдек, уни тарқатиш ижтимоий

хавфли ҳисоблангани ҳолда, бундай мулкни тарқатиш ушбу модда билан квалификация қилинади (масалан, порнографик материалларни ўғрилиқ йўли билан қўлга киритиш ва кейинчалик тарқатишни шундай квалификация қилиш керак).

Шунингдек, жиноий йўл билан топилган маблағларга сотиб олинган мулклар ушбу жиноят предмети сифатида эътироф этилиши мумкин эмас.

Объектив томондан ЖК 171-моддасида назарда тутилган жиноят жиноий йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказишда ифодаланади.

Жиноий йўл билан топилган мулкни **олиш** деганда, мулкни жиноий йўл билан топган шахсдан ўша мулкни ўз эгаллигига ва тасарруфига ўтказишга қаратилган ҳар қандай (ҳақ эвазига ёки бепул) битим тузилиши тушунилади.

Жиноий йўл билан топилган мулкни била туриб олиш турли усулларда (арзон нарҳда сотиб олиш, бошқа буюмга айирбошлаш, ҳадя тариқасида олиш, қарзга олиш ёки бериш ва ҳ.к.) амалга оширилиши мумкин.

Жиноий йўл билан топилган мулкни олган шахс унинг эгаси бўла олмайди.

Жиноий йўл билан топилган мулкни **ўтказиш** деганда, мазкур мулкни бошқа шахсга ўтказишнинг барча усуллари (сотиш, ҳадя қилиш, қиморда ютқазиш, айирбошлаш ва ҳ.к.) тушунилиши лозим.

Ушбу қилмиш жиноий йўл билан топилган мулк олинган ёки ўтказилган пайтдан **тугалланган** деб ҳисобланади.

Жиноят **субъектив томондан тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор била туриб жиноий йўл билан топилган мулкни олаётганлигини ёки ўтказаётганлигини англайди ёки ишнинг объектив ҳолатларига кўра англаши лозим бўлади ва бундай ҳаракатлар содир этилишини хоҳлайди ёки имконият яратиб беради. Шу билан бирга, мазкур мулк қайси жиноий йўл билан топилганлиги, ким, қачон ва қайси ҳолатларда ушбу жиноятни содир этганлигини аниқлаш мажбурий аҳамият касб этмайди. Агар мулк бундай муайян жиноятни содир этиш орқали қўлга киритилганлигини шахс билганлиги аниқланадиган бўлса, унда унинг ҳаракатлари жиноий йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказиш сифатида, шунингдек, айбдорнинг

ҳаракатларида ЖК 241-моддасида назарда тутилган жиноят ҳақида хабар бермаслик ёки уни яшириш каби белгилар мавжуд бўлганда, жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Одатда, жиноят **мотиви** ғаразли, шунингдек, ўзгача ҳам бўлиши мумкин, бироқ улар жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди. Масалан, шахсий характердаги мотивларга таяниб, шахс била туриб жиноий йўл билан топилган мулкни ўтказиши мумкин.

Мулкни жиноий йўл билан топган шахсга уни аввалдан сотиб олиш ёки ўтказишга ваъда берилмаганлиги ҳам жиноятни квалификация қилишда зарурий шарт ҳисобланади.

NOTA BENE !

Жиноий йўл билан топилган мулкни **олдиндан ваъда бермаган ҳолда** олиш ёки ўтказиш деганда, агар субъект бундай ҳаракатларни содир этишга, жиноят содир этиш йўли билан мулк топувчи шахсларга аввалдан ваъда (розилик) бермаган бўлса, шунингдек, улар томонидан содир этилаётган жиноятлардан олдин ёки ўша вақтда ваъда бермаган (масалан, доимий равишда била туриб айнан бир шахслардан жиноий йўл билан топилган мулкларни олиш) ҳамда уларга унинг ёрдамига ишонишига имконият берадиган ҳаракат қилмаган ҳолатлар тушунилади.

Агар айбдор жиноий йўл билан топилган мулкни олишни аввалдан, яъни талон-торож ёки бошқа жиноят содир этилишидан илгари ваъда қилган бўлса, айбдор шахс содир этган жиноятда иштирок этганлик учун жавобгарликка тортилиши керак. Шунингдек, шахс ўғирланган нарсаларни мунтазам равишда сотиб олган ва ўғрини жиноий йўл билан топилган ҳар қандай мулкни олишга ишонтирган бўлса, бундай шахс ўзганинг мулкни талон-торож қилишнинг иштирокчиси деб ҳисобланади.

Жиноий йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказиш жиноятининг **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши

мумкин.

Мансабдор шахс ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда жиноий йўл билан топилган мулкни олса ёки ўтказса, унинг қилмиши жиноятлар жами бўйича **ЖК 171-моддаси** ва Жиноят кодексида ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистеъмол қилганлик учун жавобгарлик белгиланган 205-модда билан квалификация қилинади.

ЖК 171-моддаси 2-қисмида жавобгарликни оғирлаштирувчи қуйидаги ҳолатлар белгиланган:

- а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- б) кўп миқдорда содир этилган бўлса.

ЖК 171-моддаси 3-қисмида:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) ўта хавфли рецидивист томонидан;
- в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб мулкнинг жиноий йўл билан топилганлигини била туриб, уни олдиндан ваъда бермаган ҳолда олиш ёки ўтказиш учун жавобгарлик назарда тутилган.

Мазкур ҳолатларни биз юқорида кўриб чиққанлигимиз сабабли уларга тўхталмаймиз.

3-§. Мулкни кўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиш (ЖК 172-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** айбдор шахсга ишониб топширилган ёки унинг муҳофазасида турган ўзганинг мулкни хавфсизлигини, сақланишини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят шахснинг мулкни кўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиши натижасида мулкнинг талон-торож қилиниши, унга шикаст етказилишида ёки унинг нобуд бўлиши сабабли мулк эгасига кўп миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлишида ва бу қилмишда мансабдорлик жиноятларининг аломатлари йўқлигида ифодаланади.

Виждонсизларча муносабатда бўлиш — бу мулкни кўриқлаш бўйича

вазифаларни бажармаслик (масалан, қоровулнинг ўз қўриқлаш навбатига келмаслиги ёки қўриқланаётган мулкни ташлаб кетиши) ёки мулкни қўриқлаш бўйича тегишли бўлмаган мажбуриятларни бажаришдир.

Шахснинг ҳаракатларини таҳлил қилинаётган модда бўйича квалификация қилиш учун шахснинг мулкни қўриқлаш юзасидан ўз мажбуриятларини бажаришга виждонсиз муносабатда бўлиши ва унинг талон-торож қилиниши, кўп миқдорда зарар етказилиши натижасида унга шикаст етказилиши ёки унинг нобуд қилиниши ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш зарур. Агар сабабий боғланиш бўлмаса, шахсни **ЖК 172-моддаси** бўйича жавобгар қилиб бўлмайди.

Ишониб топширилган мулкнинг **талон-торож қилиниши** деганда, мулкнинг бир қисмини ташкил этувчи алоҳида предметлар (масалан, эҳтиёт қисм ва мотор) ёки муҳофазада турган мулкни ташкил этувчи предметларнинг бутун мажмуаси талон-торож қилинганлигини тушуниш лозим.

Нобуд қилиниши моддий предметга ташқи таъсирнинг шундай усулики, бунинг натижасида мулк ўзининг жисмоний мавжудлигини йўқотади ёки тўлиқ равишда мақсадли йўналтирилганлиги бўйича ишлатиб бўлмайдиган ҳолатга келиб қолади. Нобуд қилиш — ёқиб юбориш, кислотода эритиб юбориш, бузиш каби мулкни тўлиқ йўқ қилишда ифодаланади ёки мулкни шундай ҳолатга келтириш тушуниладики, бунинг натижасида у ўзининг сифат ва фойдалилик хусусиятларини тўлиқ йўқотади. Нобуд қилишнинг ўзига хос хусусияти шундаки, мулк тиклаш ёки таъмирлаш орқали қайта тикланмайди ва хўжалик муомаласидан тўлиқ чиқиб кетади.

Агар мулкни қўриқлаш мажбуриятини бажараётган вақтда енгиб бўлмас куч (масалан, тўсатдан оғир касал бўлиш, ёнғин, сув тошқини, зилзила) мавжуд бўлиб, бунинг натижасида шахс мулкнинг талон-торож қилинишига, зарар етказилишига ва йўқ қилинишига тўсқинлик қилиш имкониятидан маҳрум бўлса, айбдор **ЖК 172-моддаси** бўйича жавобгарликка тортилмайди.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизликдан содир этилади. Айбдор ўз

мажбуриятларига виждонсизларча муносабатда бўлиши натижасида мулк талон-торож қилиниши, шикаст етказилиши ёки нобуд қилиниши каби оқибат келиб чиқиши мумкинлигини олдиндан кўра билади ва била туриб ўз мажбуриятларини бажармайди ёки бундай оқибатлар келиб чиқмаслигига ишониб, тўлиқ равишда бажармайди ёхуд оқибатлар келиб чиқиши мумкинлигини кўра билмайди.

Жиноятнинг **мотив** ва **мақсади** квалификацияга таъсир қилмайди.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний, мулкни кўриқлаш вазифаларини бажараётган шахс ҳисобланади.

Мансабдор шахс мулкни муҳофаза қилиш бўйича ўз вазифаларига лоқайдлик ёки виждонсизларча муносабатда бўлиб, уларни бажармаслиги ёки лозим даражада бажармаслиги натижасида кўп миқдорда зарар етказилган бўлса, иш ҳолатларига қараб унинг қилмиши ЖК 207-моддаси (Мансабга совуққонлик билан қараш) ёки ЖК 208-моддаси (Ҳокимият ҳаракатсизлиги) билан квалификация қилинади.

4-§. Мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш (ЖК 173-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** ўзганинг мулкни муҳофаза қилиш ва хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Ушбу жиноят **предмети** кўчмас (бинолар, иншоотлар) ва кўчар мулклар бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят ўзганинг мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга анча миқдорда зарар етказишда ифодаланади.

(«Ўзганинг мулкни нобуд қилиш», «мулкка зарар етказиш» тушунчалари ҳақида ЖК 172-моддаси таҳлилига қаранг.)

Мулкни қасддан нобуд қилганлиги ёки унга зарар етказганлиги учун шахсни жиноий жавобгарликка тортишда содир этилган ҳаракат ва кўрилган зарар ўртасидаги сабабий боғлиқликнинг мавжудлигини аниқлаш зарур.

Мулкни қасддан nobуд қилиш ёки унга зарар етказиш мулк анча миқдорда nobуд қилинган ёки унга зарар етказилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

Анча миқдордаги зарар деганда, энг кам ойлик иш ҳақининг ўттиз бараваридан юз бараваригача бўлган миқдордаги зарар тушунилади.

Субъектив томоцдан жиноят **тўғри қасд** билан ҳам, **эгри қасд** билан ҳам содир этилади. Уни квалификация қилиш учун жиноятни содир этиш **мотиви** ва **мақсадининг** аҳамияти йўқ, лекин ўхшаш жиноятлардан (терроризм, кўпорувчилик, безорилик ва бошқалар) фарқлаш имкониятини беради.

Жиноятнинг **субъекти ЖК 173-моддаси 1-қисми** бўйича 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс бўлади. **ЖК 173-моддаси 2, 3-қисмларида** кўрсатилган жиноятнинг квалификация қилинган таркиби бўйича жиноий жавобгарлик 14 ёшдан келиб чиқади.

Агар мулкни қасддан nobуд қилиш ёки унга зарар етказиш:

а) миллатлараро ёки ирқий адоват ёхуд диний таассублар замирида;

б) атрофдагилар учун хавфли усулда;

в) кўп миқдорда зарар етказган ҳолда содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмишлари **ЖК 173-моддаси 2-қисми** бўйича квалификация қилинади.

Шуни таъкидлаш зарурки, миллатлараро ёки ирқий адоватни нафақат шахснинг муайян миллат ёки ирққа тегишлилиги билан, шунингдек, инсоният фаолиятининг турли соҳаларида акс этувчи ўзига хос хусусиятларга эга бўлган турли хил маданият, ижтимоий ва бошқа гуруҳларга (қабила, уруғ) тегишлилиги билан ҳам ифодалаш мумкин.

Диний таассублар — бу шахснинг муайян гуруҳ, диний йўналиш, конфессия вакилларининг норасолиги, чекланганлиги, зарарлилиги тўғрисидаги объектив асосга эга бўлмаган ички тасавури. Одатда, ушбу тасавурлар диний фанатизм, диний ғояларни нотўғри тушуниш, зарур диний маданиятнинг мавжуд эмаслиги билан асосланади.

Атрофдагилар учун хавфли усулда деганда, мол-мулкни nobуд қилиш ёки унга зарар етказишга қаратилган ҳаракатларни содир этишда катта табиий офат ва вайроналик юз бериши хавфини келтириб чиқариш ва инсонларнинг қурбон бўлиши, инсон соғлиғи учун хавфли ҳолатнинг

вужудга келишига сабаб бўлувчи усуллардан фойдаланиш тушунилади. Уларга мулкка ўт қўйиш, уни портлатиш, чўктириб юбориш, ҳайвонларни захарлаш, транспорт ҳалокатларини уюштириш ва ҳоказо усулларни қўллаш киради.

Масалан, жиноятчи овлоқ жойда жабрланувчининг машинасини ёндириб юборади ва бунда атрофдагилар учун хавфни вужудга келтирмайди.

Агар айбдорнинг қасддан ўзганинг мулкани нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш билан боғлиқ ҳаракатлари натижасида фуқароларнинг соғлиғи ёки ҳаётига зарар етказиладиган бўлса, айбдорнинг ҳаракатларини **ЖК 173-моддаси 2-қисмининг «б» банди** ва ЖКнинг Махсус қисми алоҳида моддалари билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилиш лозим.

ЖК 173-моддаси 3-қисмида:

а) хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахснинг ёки унинг яқин қариндошларининг мулкига нисбатан;

б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб мулкни нобуд қилганлик ёки зарар етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Бу квалификация қилиш белгиларини биз юқорида кўриб чиқ- қанмиз.

Агар ўзганинг мулкани нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш талон-торож қилиш жараёнида содир этилган бўлса, мазкур ҳаракатларни талон-торож учун ўрнатилган махсус жавобгарлик нормаси билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилинади.

ЖК 173-моддасининг 4-қисмида рағбатлантирувчи норма назарда тутилган бўлиб, унга мувофиқ «етказилган моддий зарар уч карра миқдоридан копланган тақдирда, озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди».

«Ўзгалар мулкани талон-торож қилиш билан боғлиқ бўлмаган жиноятлар» мавзуси бўйича яқуний саволлар

Мулкни қўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиш деганда нима тушунилади? Бу жиноят объектив ва субъектив томонининг ўзига хос хусусиятлари.

4. Мулкни нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш деганда нима

тушунилади?

5. Мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказганлик учун жиноий жавобгарликка тортишнинг зарурий шартлари.

Қўшимча адабиётлар

Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар

Вайнер Л. Уголовная ответственность за причинение ущерба государству или общественной организации путем обмана или злоупотребления доверием при отсутствии признаков хищения: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. — М.: 1977.

Иваник Н. Ответственность за приобретение или сбыт имущества, заведомо добытого преступным путем. — М.: 1977.

Кабулов Р. Понятие хищения чужого имущества и его отграничение от смежных составов преступлений. Учебное пособие.— Т.: Академия МВД Республики Ўзбекистон, 1997. — 133 Б.

Кольшикина В.Ф. Уголовная ответственность за уничтожение или повреждение имущества: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. — М.: 1977.

Кольшикина В.Ф. Формы вины квалифицированного уничтожения и повреждения имущества // Пути повышения эффективности борьбы с преступностью. — Барнаул: Алтайский университет, 1983.

Илмий мақолалар

Иваник Н. Объект приобретения или сбыта имущества, заведомо добытого преступным путем. — Ученые записки Сар. ЮИ, 1965, № 12.

Салаев Н.С. Пенитенциар тизимнинг профилактик функцияси самарадорлигини оширишда рағбатлантирувчи нормаларнинг аҳамияти (миллий ва хорижий мамлакатлар тажрибасининг қиёсий таҳлили) // Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ахборотномаси. — 2017. № 1. — Б. 60-65.

III БОБ. ИҚТИСОДИЁТ АСОСЛАРИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

4-Схема

1-§. Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш (ЖК 175-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг асослари, Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий тизимини бир маромда фаолият олиб боришини таъминловчи ижтимоий муносабатлар.

Объектив томондан жиноят республика манфаатларига кўп миқдорда

зарар етказилишига сабаб бўлган, наф келтирмаслиги аён бўлган битимнинг тузилишида ифодаланади.

Битим деб, фуқаролар ва юридик шахсларнинг фуқаролик ҳуқуқ ва бурчларини белгилаш, ўзгартириш ёки бекор қилишга қаратилган ҳаракатларига айтилади.

Тузилган битимнинг шакли қилмишнинг квалификациясига таъсир этмайди, аммо айбдорга жазо тайинлашда суд томонидан инобатга олиниши лозим.

Битим тузиш — бу битимнинг барча шартлари бўйича шахс (тароф)нинг ўз эркини қонунда назарда тутилган тарзда ифодалашидир.

Куйидаги икки шартга риоя қилгандагина битим тузилган ҳисобланади:

- 1) битимнинг барча шартлари бўйича эрк-ирода ифодаланган бўлиши керак;
- 2) эрkning ифода этилиш шакли битимларга қўйилган барча талабларга жавоб бериши керак.

Кўйилган талабларга риоя қилинганда битим тузилган ҳисобланади, акс ҳолда битим ҳақида гапиришга ҳожат ҳам йўқ. Агар эрк қонунда назарда тутилганидан бошқача шаклда ифодаланса ва битимни рўйхатдан ўтказиш (масалан, кўчмас мулк олди-сотдиси билан боғлиқ шартномалар) талабига риоя этилмаган бўлса, уни тузилган деб бўлмайди, чунки у ҳақиқий ҳисобланмайди, яъни фуқаролик ҳуқуқ ва мажбуриятларини юзага келтирмайди, ўзгартирмайди ва тугашига олиб келмайди. Бундай ҳолда айбдорнинг ҳаракатларини ЖК 25-моддаси 2-қисми ва 175-моддаси 1-қисми (жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар бўлмаганда) бўйича ЖК 175-моддасида назарда тутилган жиноятни содир этишга суиқасд қилиш деб квалификация қилинади.

Наф келтирмайдиган битим деганда, шартлари давлат манфаатларига зид келувчи битимни тушуниш зарур (масалан, маҳсулот етказиб бериш баҳосининг аниқ пасайтирилганлиги ёки маҳсулотни олиш, уни транспортда ташиш нархларини аниқ ошириб кўрсатиш; давлат мулкини тасарруф

қилишда паст нархлаш, Ўзбекистон Республикаси иқтисодий санкция кўллаган резидентлар билан савдо операцияларини амалга ошириш ва хоказолар)¹.

Ўзбекистон Республикаси манфаатлари деганда, самарали бозор иқтисодиётини яратиш, мулкӣ ва ашёвий муносабатларни, умуммиллий кадриятларни ҳимоя қилиш, товар мустақиллигига эришиш ва шу кабилар тушунилади. Кўрсатиб ўтилган манфаатлар битимларни тузишга алоҳида талаблар белгиланган қонунчиликда акс эттирилган ва мустаҳкамланган, шу жумладан бу савдо операцияларини ўтказиш ва тузиладиган ташқи иқтисодий битимларга ҳам тааллуқли.

Жиноят объектив томонинг зарурий белгиси Ўзбекистон Республикаси манфаатларига хилоф равишда битим тузилиши натижасида кўп миқдорда зарар етказилиши ҳисобланади.

Кўп миқдордаги зарарни аниқлашда «зарар» тушунчаси жиноий қилмишдан кўрилган зарарнигина ўз ичига олишини назарда тутиш лозим.

Зарар миқдорини аниқлашда Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битим тузиш сабабли бой берилган нафътиборга олинмайди.

Агар битим тузилиши натижасида республика манфаатларига кўп миқдорда зарар етказилган бўлса, жиноят **туғалланган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят фақат **тўғри қасд** билан содир этилади. Мансабдор шахс битим тузилгунга қадар унинг Республика манфаатлари учун нафъ келтирмаслигини билиши керак.

Битимнинг Ўзбекистон Республикаси манфаатларига зид тузилганлиги ишга тегишли мутахассислар жалб қилиниб аниқланиши лозим¹.

Агар мансабдор шахс ўзининг хизмат вазифасига совуққонлиги натижасида шундай битим тузса, унинг хатти-ҳаракати ЖК 207-моддасига

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва кўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 118-б.

биноан (мансабга совуққонлик билан қараш) квалификация қилинади.

Жиноятнинг **мотив** ва **мақсади** ҳар хил бўлиши мумкин, аммо у квалификацияга таъсир қилмайди. Агар жиноят содир этилишига айбдорда ғараз ёки бошқа паст ниятлар бўлганлиги аниқланса, бундай жиноятни квалификация қилишда Жиноят кодексининг ҳокимият ва мансаб мавқеидан фойдаланиб содир этиладиган тегишли жиноятлар учун жавобгарликни белгиловчи моддалари билан квалификация қилинади. Масалан, агар шарҳланаётган жиноят пора олиш эвазига содир этилган бўлса, айбдорнинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи тариқасида **ЖК 175-** ва 210-модда (Пора олиш)лари бўйича квалификация қилиниши керак.

Агар айбдор битим тузиши билан Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий хавфсизлигига путур етказмоқчи эканлиги аниқланса, унинг ҳаракатлари ЖК 157-моддаси билан давлатга хоинлик қилиш сифатида кўшимча квалификация қилинади.

Шарҳланаётган жиноятнинг **субъекти** ЖК 175-моддасида кўрсатилган давлат органи, мулкчилик шаклидан қатъи назар корхона, муассаса, ташкилот ёки жамоат бирлашмасининг фақат мансабдор шахслари бўлиши мумкин.

(«Мансабдор шахс» тушунчаси ҳақида ЖК 205-моддаси таҳлилига қаранг.)

Давлат органи деганда, давлатнинг жамият устидан раҳбарлик қилишида вужудга келган масалаларни ҳал этиш учун зарур бўлган ҳокимият ваколатлари ва воситалари билан таъминланган давлат механизмининг ташкиллашган қисмини тушуниш зарур. Давлат органи сифатида битта мансабдор шахс ёки мансабдор шахсларнинг ташкиллашган гуруҳи бўлиши мумкин.

Корхона — юридик шахс ҳуқуқига эга бўлган, мулкчилик ҳуқуқи ёки хўжаликни тўла юритиш ҳуқуқи бўйича ўзига қаршли молмулкдан фойдаланиш асосида маҳсулот ишлаб чиқарадиган ва сотадиган ёки маҳсулотни айирбошлайдиган, ишларни бажарадиган, хизмат кўрсатадиган, мулкчиликнинг барча шаклларида тенг ҳуқуқлилик асосида амалдаги

қонунларга мувофиқ ўз фаолиятини амалга оширадиган мустақил хўжалик юритувчи субъект ҳисобланади¹.

Муассаса бошқарув, ижтимоий-маданий ёки бошқа нотижорат вазибаларни амалга ошириш учун мулкдор томонидан ташкил этилган ва тўла ёки қисман молиявий таъминлаб туриладиган ташкилот ҳисобланади².

Ташкилот деганда, Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига мувофиқ ташкил қилинган ҳар қандай тижорат юридик шахс, шунингдек, хорижий юридик шахслар, компаниялар ҳамда фуқаролик ҳуқуқ лаёқатига эга ва хорижий давлатлар қонунчилигига мувофиқ тузилган бошқа корпоратив уюшмалар тушунилади.

Жамоат бирлашмалари маънавий ёки ўзга номоддий эҳтиёжларни қаноатлантириш учун ўз манфаатларининг муштараклиги асосида қонунда белгиланган тартибда бирлашган фуқароларнинг ихтиёрий бирлашмалари ҳисобланади. Бунга ўсмирлар, ёшлар, болгалар, ногиронлар, илмий, техникавий, маданий, спорт ва бошқа фуқаролар бирлашмалари мисол бўла олади. Сиёсий партиялар, оммавий ҳаракатлар, қасаба уюшмалари, хотин-қизлар, ўсмирлар ва болалар ташкилотлари, ветеранлар ва ногиронлар ташкилотлари, илмий-техникавий, маданий-маърифий, физкультура-спорт ва бошқа кўнгилли жамятлар, ижодий уюшмалар, юртдошлар уюшмалари, ассоциациялар ва фуқароларнинг бошқа бирлашмалари жамоат бирлашмалари деб эътироф этилади³.

Шахсга битимларни тузиш бўйича қонунда белгиланган тартибда ваколат берилгандагина уни жавобгарликка тортиш мумкин. Акс ҳолда унинг ҳаракатларини **ЖК 175-моддаси** бўйича квалификация қилиш мумкин эмас.

---

¹Мазкур таъриф-тушунча ҳозирги кунда ўз кучини йўқотган Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 15 февралдаги «Ўзбекистон Республикасидаги корхоналар тўғрисида»ги 229-ХП-сон Қонунининг 1-моддасидан олинган. Фикримизча, кўрсатилган норматив ҳужжатнинг бекор қилинишига қарамасдан, таъриф ўзининг долзарблигини йўқотмади.

²Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 76-моддаси.

³Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 15 февралдаги «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги 223-ХП-сон Қонуни, 1-модда //Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 й., 4-сон, 76-модда; 1992 й., 9-сон, 363-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси-нинг Ахборотномаси, 1997 й., 4—5-сон, 126-модда; 1998 й., 3-сон, 38-модда; 2004 й., 1—2-сон, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда; 51-сон, 514-модда; 2008 й., 52-сон, 513-модда; 2009 й., 37-сон, 403-модда.

Агар етарли далиллар бўлса, айбдор шахс бу битимдан манфаатдор бўлса, унинг ҳаракатлари фирибгарлик сифатида квалификация қилиниши мумкин.

ЖК 175-моддаси 2-қисмида Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битим тузишда айбдор бўлган мансабдор шахс қилиниши:

- а) такроран;
- б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

ЖК 175-моддасининг 2-қисми «а» ва «б» бандларида кўрсатилган алоҳида квалификация қилинадиган белгилар олдин шарҳланган босқинчилик белгиларини такрорлайди ва ушбу жиноятга нисбатан ҳеч қандай махсус ўзига хос хусусиятларга эга эмас.

Шарҳланаётган модданинг 3-қисмига мувофиқ, Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битим тузиш:

- а) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;
- б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса жавобгарлик юзага келади.

Шарҳланаётган модданинг 4-қисмига мувофиқ, етказилган моддий зарар уч қарра миқдорида қопланган тақдирда, шахс жазодан озод этилади.

2-§. Қалбаки пул, акциз маркаси ёки қимматли қоғозлар яшаш, уларни ўтказиш (ЖК 176-моддаси)

Қалбаки пул ёки қимматли қоғозлар яшаш, уларни ўтказишнинг **ижтимоий хавфлилиги** қоғоз пул ёки қимматли қоғозлар кўпайиб кетишига, яъни пул ва товар массаси ўзаро мутаносиблигининг бузилишига сабаб бўлади. Муомалада товар билан таъминланмаган қоғоз пуллар пайдо бўлади, бу эса пулнинг қадрсизланишига, иқтисодий беқарорликка сабаб бўлади, давлат иқтисодиётининг асосларига путур етказилади.

Жиноятнинг **бевосита объекти** давлатнинг пул ва кредит тизими ҳамда хўжалик юритувчи субъектларнинг нормал фаолият олиб боришини таъминловчи муносабатлар.

Жиноятнинг **предмети** банк билетлари (банкнотлар), яъни пулдир. Ўзбекистон Республикасининг пул бирлиги сўм, шунингдек, металл тангадир. Жиноятнинг предмети Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг банк билетлари (банкнотлар), шунингдек, металл тангалар, акциз маркалар, Ўзбекистон Республикаси валютасидаги қимматли қоғозлар, чет эл валютаси, чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг 1995 йил 21 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида»¹ 154-1-сон Қонунининг 32-моддасига кўра банк билети ҳисобланган сўм пуллар (сўмлар) — 1 сўмдан 1000 сўмгача бўлган шаклда муомалага киритилади.

Ўзбекистон Республикасининг ҳар қандай **металл тангалари**, шу жумладан олтин, кумуш ва платина тангалар (бу тангалар сони чекланганлиги туфайли, асосан, тўлов воситасидан кўра кўпроқ, коллекция буюми сифатида фойдаланилади).

Банк билетлари (банкнотлар) Ўзбекистон Республикаси ҳудудида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан эмиссия қилинади.

Акциз маркалари маркировкаланиши шарт бўлган маҳсулотни ишлаб чиқарувчи хўжалик юритувчи субъектларнинг талабномалари бўйича акциз маркалари учун ҳақ тўланиб, Давлат солиқ қўмитаси ва Давлат божхона қўмитасининг ҳудудий органларида рўйхатдан ўтилганидан кейин «Агробанк»нинг минтақавий бўлимлари томонидан берилади. Акциз маркази акциз солиғи тўланганига далилдир. Акциз маркалари қатъий ҳисобда турадиган бланклар ҳисобланади.

ФК 96-моддасига мувофиқ, «мулкый ҳуқуқларни белгиланган шаклга ва мажбурий реквизитларга амал қилган ҳолда тасдиқловчи ҳужжатлар **қимматли қоғозлар** ҳисобланиб, улар тақдим этилган тақдирдагина мазкур ҳуқуқларни амалга ошириш ёки бошқа шахсларга бериш мумкин бўлади».

---

¹Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 й., 12-сон, 247-модда; 1998 й., 9-сон, 181-модда; 1999 й., 5-сон, 124-модда; 2001 й., 1-2-сон, 23-модда; 2003 й., 1-сон, 8-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 51-сон, 514-модда; 2006 й., 37-38-сон, 373-модда; 2007 й., 52-сон, 533-модда; 2009 й., 15-сон, 176-модда, 37-сон, 403-модда, 39-сон, 423-модда.

Қимматли қоғозлар жумласига: облигациялар, векселлар, чеклар, депозит ва жамғарма сертификатлари, банкнинг тақдим қилувчига пул бериладиган жамғарма дафтарчаси, коносамент, акция ҳамда қонун ҳужжатлари билан қимматли қоғозлар жумласига киритилган бошқа ҳужжатлар киради.

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майда қабул қилинган «Валютани тартибга солиш тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ, **чет эл валютаси** жумласига тегишли хорижий давлатда муомалада бўлган ва қонуний тўлов воситаси ҳисобланган банкнот кўринишдаги чет эл пуллари, шунингдек, муомаладан чиқарилган ёки муомаладаги, аммо Ўзбекистон Республикаси пул белгиларига алмаштирилиши лозим бўлган чет эл пуллари; ҳисобварақларда ва омонатларда бўлган хорижий давлатларнинг пул бирликларидаги ва халқаро ҳисоб-китоб бирликларидаги маблағлар киради.

Чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар — чет эл валютасидаги фонд бойликлари (акциялар, облигациялар ва бошқалар), чет эл валютасидаги тўлов ҳужжатлари (чеклар, векселлар, аккредитивлар ва бошқалар), шу жумладан йўл чекларидир.

Объектив томондан жиноят ўтказиш мақсадида қалбаки банк билетлари (банкнотлар), металл тангалар, акциз маркалар, қимматли қоғозлар ёхуд чет эл валютаси ёки чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар ясашда ва уларни ўтказишда ифодаланади.

NOTA BENE !

Қалбаки билетлар ёки қимматли қоғозлар **ясаш** (сохта пул ясаш) деганда, мазкур нарсаларни тўла ясаш ёхуд ҳақиқий қоғоз пуллар ёки қимматли қоғозларга қисман ўзгартиришлар киритиш (шу нарсаларнинг рақамларини ёки бошқа зарурий қисмларини ўзгартириш) тушунилади.

Қалбаки билетлар ёки қимматли қоғозларни ясаш усуллари ҳар хил бўлиши мумкин. Бу фотосуратлар, компьютер техникасидан фойдаланиш,

чизиш, матбаа йўли билан пул ёки қимматли¹ қоғозларни босма усулда чиқариш ва ҳ.к. усуллари бўлиши мумкин. Жиноятнинг квалификацияси учун уни содир этиш усулларининг аҳамияти йўқ.

Бироқ, қалбаки пул ёки қимматли қоғозларнинг барча ўлчамлари, зарурий белгилари, яъни реквизитлари ҳақиқийсига чиндан ҳам ўхшаш бўлиши жиноятни квалификация қилишнинг зарурий шарти ҳисобланади. Акс ҳолда, айбдорнинг ҳаракатларини кўриб чиқилаётган модда бўйича квалификация қилиш мумкин эмас. Масалан, шахснинг журналдан янги пулнинг намуна нусхаларини қирқиб олиб, уларни ёпиштириб сотишга уринишини қалбаки пул ясаш ёки уларни ўтказиш деб бўлмайди.

Бундай қилмиш муайян шароитда фирибгарлик деб баҳоланиши мумкин. Чунки бундай пуллар муомалада бўла олмайди ва давлатнинг пул-кредит тизими асосларига путур етказмайди.

Пул бирликлари, акциз маркалари, қимматли қоғозларни тўла ёки қисман қалбакилаштириш (номиналини ўзгартириш, акциз марка ва қимматли қоғозларнинг реквизитларини ўзгартириш) мумкин. Қалбакилаштириш шакли квалификацияга таъсир этмайди, аммо жазо тайинлашда суд томонидан инобатга олиниши мумкин.

Қалбаки пул ёки қимматли қоғозлар ясаш, агар уларни ўтказиш мақсади борлиги аниқланса, лоақал бир нусха ясалган пайтдан эътиборан **туғалланган** жиноят ҳисобланади.

Ўтказиш деганда, уларни муомалага киритиш, яъни улардан тўлов, айирбошлаш, ҳады қилиш воситаси сифатида фойдаланиш ва шу нарсаларнинг муомалада бўлишига имкон берадиган бошқа ҳаракатларни содир этиш тушунилади. Айбдорнинг қалбаки пуллар ёки қимматли қоғозларга жисмоний, юридик шахслар ёки давлатга тегишли бўлган мулкни сотиб олишини жиноятнинг қалбаки предметларини ўтказиш деб ҳисоблаш

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майдаги «Валютани тартибга солиш тўғрисида»ги 841-ХП-сон Қонуни (Янги таҳрири) (Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 11 декабрдаги 556-11-сон Қонуни билан тасдиқланган), 3-модданинг 2-қисми // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 5-сон, 225-модда; 1994 й., 11-12-сон, 285-модда.

лозим. Қалбакилаштирилганлиги олдиндан маълум бўлган предметларни кейинчалик ҳақиқатда ўтказиш учун олиш **ЖК 176-моддасида** кўзда тутилган жиноятни содир этишга жиноий жазоланадиган тайёргарлик кўришни вужудга келтиради (ЖК 25-моддаси 2-қисми).

Бир дона бўлсада, қалбаки предмет қабул қилинган ёки ҳақиқий пул белгиси, акциз марка ёки қимматли қоғоз сифатида фойдаланилган вақтдан бошлаб жиноят **туғалланган** ҳисобланади. Ўтказилган пайтида қалбакилаштирувчи шахсининг алдови фош этилиши (башарти бу шахс уни тайёрлаш билан шуғулланмаган бўлса) жиноят содир этишга суиқасдни ташкил этади.

Қалбаки пул бирликларининг муомалага киритилиши натижасида нафақат давлатнинг пул-кредит тизимига салбий таъсир кўрсатилади, балки ўзгаларнинг мулкига (берилган товар ва кўрсатилган хизмат учун ҳақ сифатида, айирбошлашда, қарз беришда, олди-сотдида ва бошқалар) ҳам зарар етказилади. Бундай ҳолларда, жиноятни фақатгина **ЖК 176-моддаси** билан жавобгар қилиш етарли, ўзганинг мулкани талон-торож қилиш учун жавобгарлик белгиланган моддалар бўйича қўшимча квалификация қилиш талаб этилмайди.

Агар қалбакилиги айбдорга аён бўлган валюта қимматликлари кўринишидаги, пул муомаласида қўлланишини истисно қиладиган даражада ҳақиқийсига рўй-рост ўхшамайдиган купюралар ўтказилган бўлса, шунингдек, айбдорда жабрланувчини қўпол равишда алдаш нияти бўлганлигидан гувоҳлик берувчи бошқа ҳолатлар мавжуд бўлса бундай қилмиш Жиноят кодекси 176-моддасининг тегишли қисми бўйича квалификация қилиниб, Жиноят кодексининг 168-моддаси (Фирибгарлик) билан қўшимча квалификация қилиш талаб қилинмайди. Пул-буюм лотерея билетлари ва бошқа ҳужжатларни ишлаб чиқариш, қалбакилаштириш ёки уларни ўтказиш **ЖК 176-моддаси** билан жавобгарликни юзага келтирмайди. Пул-буюм лотерея билетлари ва бошқа ҳужжатларни қалбакилаштириш ёки уларни ўтказганлик учун ЖК 168-моддаси бўйича жавобгарликка тортилиши

керак.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Ўтказиш мақсадининг борлиги қалбаки пул ёки қимматли қоғозлар яшанинг зарурий белгисидир.

Ўтказиш **мақсадининг** борлиги қалбаки пул ёки қимматли қоғозлар яшанинг зарурий белгисидир. Шахс қалбаки пул ёки қимматли қоғозларни ўтказиш мақсадида эмас, айтайлик, ўзи учун, масалан, ўз қобилияти маҳоратини кўрсатиш ва ҳ.к. учун ясаган ҳолларда унинг ҳаракатлари жинойий қилмиш ҳисобланмайди.

Қалбаки пуллар ёки қимматли қоғозларни ўтказиш фақат **тўғри қасд** билан содир этилиши мумкин. Айбдор шахс қалбаки пул ёки қимматли қоғозларни ўтказиётганини олдиндан билган бўлиши керак, агар у сохта пул ёки қимматли қоғозларни ўтказиётганлигини билмаган бўлса, унинг ҳаракатларида жинойят таркиби бўлмайди.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

ЖК 176-моддаси 2-қисмида:

- а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- б) кўп миқдорда;
- в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган, ўтказиш мақсадида қалбаки пул ёки қимматли қоғозлар ясаганлик ёки уларни ўтказганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

ЖК 176-моддаси 3-қисмида:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган жинойят учун жавобгарлик назарда тутилган.

3-§. Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш (ЖК 177-моддаси)

ЖК 177-моддаси 4-қисмида рағбатлантирувчи норма назарда тутилган

бўлиб, унга кўра тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилаётган жиноят ҳақида ўз ихтиёри билан арз қилган ва жиноятни очишга фаол ёрдам берган шахс жавобгарликка тортилмайди.

Таҳлил қилинаётган жиноятнинг **ижтимоий хавфлилиги** шундаки, валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш билан айбдор миллий валютанинг барқарорлигига таъсир қилиб, инфляция жараёнининг кескинлашуви учун шарт-шароит яратади. Бундан ташқари, «валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ва ўтказиш Ўзбекистон Республикасининг валюта яқка ҳукмронлигига путур етказди, улар кўпинча талон-торож қилиш, порахўрлик, божхона қонунчилигини бузиш каби жиноятлар билан боғлиқ бўлади».

Жиноятнинг **бевосита объекти** давлатнинг иқтисодиёт асосларини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлардир. Жиноятнинг **предмети** «валюта қимматлигидир».

Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 11 декабрда қабул қилинган «Валютани тартибга солиш тўғрисида»ги Қонуни (Янги таҳрири) 3-моддасига биноан қуйидагилар **валюта қимматликларига киритилади: чет эл валютаси** — муомалада бўлган ҳамда хорижий давлатда қонуний тўлов воситаси ҳисобланган банкнотлар, хазина билетлари ва тангалар кўринишидаги чет эл пул белгилари, муомаладан чиқарилган ёки чиқарилаётган ҳамда худди шу хорижий давлатнинг пул белгиларига алмаштирилиши лозим бўлган чет эл пул белгилари, шунингдек, ҳисобварақларда ва омонатларда бўлган хорижий давлатларнинг пул бирликларидаги ҳамда халқаро пул ёки ҳисобкитоб бирликларидаги маблағлардир;

чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар — қиймати чет эл валютасида ифодаланган пул ҳужжатларидир (акциялар, облигациялар ва ҳоказолар);

чет эл валютасидаги тўлов ҳужжатлари (чек, вексель, аккредитив ва бошқалар), шунингдек, уларга йўл чеклари ҳам киради.

соф қуйма олтин — саноат усулида тозаланган ва ишлов берилган,

таркибида бошқа элементлар аралашмаси бўлмаган ёки қабул қилинган меъёрларга мувофиқ кам миқдорда бўлишига йўл қўйиладиган олтиндир. Ўзбекистон Республикаси давлат стандартлари ёки хорижий давлат стандартларига мувофиқ куйма шакл берилган тозаланган олтингина жиноят предмети бўла олади.

Олтиндан ясалган заргарлик ва маиший буюмлар, шу билан бирга олтин лом ва уларнинг парчаси жиноят предмети бўла олмайди. Шунингдек, кўриниши ва ҳолатидан қатъи назар, бошқа қимматбаҳо металллар ва қимматбаҳо тошлар (шу жумладан сунъий тошлар ҳам) шарҳланаётган қилмиш предмети бўла олмайди.

Олтин, кумуш, платина ва платина гуруҳига кирувчи металллардан (палладий, иридий, родий, рутений ва осмийдан) ясалган, асиллик даражасига эга бўлган ва қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тамғаланиши лозим бўлган буюмлар **қимматбаҳо металллардан ясалган заргарлик буюмлари** ҳисобланади¹.

Олмос, лаъл, сапфир, зумрад, александрит ва дур ишлатиб ясалган безак предмети қимматбаҳо тошлардан ясалган заргарлик буюмлари ҳисобланади. Қимматбаҳо тошлардан ясалган заргарлик буюмлари амалдаги қонунчиликка мувофиқ тамғаланиши шарт эмас.

Қимматбаҳо метал (тош)лардан ясалган рўзгор буюмлари — бу кундалик фаолиятда учрайдиган металл (тош)дан ясалган ва доимий ишлатиладиган буюмлар. Буларга соат, портсигар, ёзув қуроллари ва бошқалар киради.

Давлат тамғаси бор ёки йўқлигидан қатъи назар саноат ёки хунармандчилик услуби билан қимматбаҳо металллардан ва табиий қимматбаҳо тошлардан тайёрланган буюмларни қимматбаҳо металллардан ва табиий тошлардан ясалган заргарлик ва бошқа рўзгор буюмлари қаторига

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 7 декабрдаги «Қимматбаҳо металллардан ясалган буюмларнинг асиллик даражаси ва тамғаланиши тўғрисида»ги 317-11-сон Қонуни, 4-модда // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 1-сон, 17-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳуж- жатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда; 2005 й., 37-38-сон, 277-модда.

киритиш лозим¹.

«Валютани тартибга солиш тўғрисида»ги Қонун таҳлили шуни кўрсатиб турибдики, ишлаб чиқариш ва лабораторияларга мўлжалланган ҳар қандай ашёлар, яримфабрикатлар ва шунга ўхшаш қисмлар, ишлаб чиқариш чиқиндилари (опилкалар, қириндилар, шламлар ва бошқалар), шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида муомалада бўлган қимматли металллардан танга шаклида ишланган «сўм» пул бирлигидан ташқари қимматли металллардан тайёрланган тангалар валюта қимматликларига киради².

Ишлаб чиқаришга мулжалланган буюмлар деб, тегишли қимматбаҳо металллар ва қимматбаҳо тошлардан тайёрланган ёки улардан фойдаланилган ҳолда тайёрланган буюмларга, масалан, айрим заргарлик асбобларига айтилади.

Лабораторияга мўлжалланган ашёларга тегишли металллар ёки тошлардан ясалган ва фақат лаборатория тадқиқотларида ишлатиладиган асбоб-ускуналар ва бошқа буюмлар киради.

Қимматбаҳо металллар ва тошлардан ясалган буюмларнинг яримфабрикатлари — бу кейинчалик юқоридаги буюмларни ясаш учун керак бўлган қимматбаҳо металллар ва тошлардан иборат материаллар ҳисобланади. Хом ашёдан фарқли ўлароқ, яримфабрикатга бир марта ишлов берилган бўлади, яъни алоҳида ишлаб чиқариш операциялари амалга оширилган бўлади. Ярим фабрикатларни тўйинтирилган хом ашёдан фарқлаш лозим. Тўйинтирилган хом ашё ишлаб чиқариш операцияларига тегишли бўлмай, рудани қимматбаҳо металл ёки тошлардан тозалаш имкониятини берувчи технология маҳсулидир. Яримфабрикатларга, масалан, жиҳозлар ишлаб чиқарилишида сарф бўладиган элементлар киради.

Юқорида санаб ўтилган буюмлар учун **деталлар** ўша буюмлардан

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2000 йил 28 апрел- даги «Валюта қимматликларини қонунга ҳилоф равишда олиш ёки ўтказишга доир ишлар юзасидан суд амалиёти тўғрисида»ги 8-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 2-жилд. — 19-б.

²Ўша жойда.

самарали фойдаланишга ёрдам беради. Шунингдек, деталлар ишлов берилган яримфабрикат сифатида ўтмайди.

Ишлаб чиқариш чиқиндилари (опилкалар, қириндилар, шламлар ва бошқалар) — бу ишлаб чиқариш фаолиятини амалга ошириш жараёнида қимматбаҳо металллар ва тошлардан олинган чиқиндилар бўлиб, кейинчалик ишлов бермасдан улардан фойдаланиб бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида муомалада бўлган қимматли металллардан танга шаклида ишланган «сўм» пул бирлиги валюта қимматлиги саналмайди. Шунингдек, пуркалган олтин ва кумуш, тиш протезларини ясашда ишлатиладиган қолиплар валюта қимматликларига кирмайди.

Қимматбаҳо металл ва тошлардан ясалган қурол, орден, нишонлар мазкур жинойт предмети деб баҳоланмайди.

Илмий-техникавий ривожланиш натижасида алоҳида турдаги сунъий қимматбаҳо тошларни кўп миқдорда ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш имкони юзага келади. **Сунъий қимматбаҳо тош** — бу бирорта қимматбаҳо тошга яқин, унга ўхшайдиган минераллардан инсон ишлов бериши натижасида («ўстирилган», «эритмадан тортиб олинган» ёки бошқа усулда) яратилган тошдир. Бундай тошлар сифат жиҳатдан ҳақиқий тошдан ҳам чиройли кўриниб, жуда кўп миқдорда ишлаб чиқарилади. **Объектив томондан** жинойт шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин фуқароларнинг қонунга хилоф равишда анча миқдорда валюта қимматликларини олиши ёки ўтказишида ифодаланади.

NOTA BENE !

Қонунга хилоф равишда **олиш** деганда, валюта қимматликларини банкларни четлаб (масалан, чет эл валютасини чайқов бозоридан) сотиб олишни тушуниш лозим. Бундай қимматликларни вақтинчалик сақлаш, совға қилиш ёки бошқа беғараз усуллар орқали валюта қимматликларини олиш (масалан, мерос олиш натижасида) мазкур модда мазмунини ташкил қилмайди.

Агар айбдор валюта қимматликларини товламачилик, талончилик, ўзлаштириш ёки растрата, фирибгарлик, ўғирлик, алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан, пора олиш, пора олиб беришда воситачилик қилиш, пора эвазига оғдириш, қимматбаҳо валюта билан рағбатлантиришдан қўлга киритган бўлса, тергов ва суд органлари уларнинг хатти-ҳаракатларини Жиноят кодексининг ана шундай жиноятлар учун жавобгарликни кўзда тутувчи моддаси бўйича квалификация қилиши лозим ва ЖК 177-моддаси бўйича қўшимча квалификация қилиш талаб этилмайди.

NOTA BENE !

Қонунга хилоф равишда ўтказиш деганда, валюта қимматликларини банк муассасаларидан четда сотиш ёки алмаштиришни тушуниш керак.

Валюта қимматликларини сотиш, алмаштириш, у орқали хизматлар учун ҳақ тўлаш, меҳнат шартномаси бўйича ҳақ тўлаш ҳам ўтказиш сифатида квалификация қилиниши лозим. Валюта қимматликлари билан боғлиқ бошқа битимлар (мерос қолдириш, омонат сақлаш, қарзга, қарз ўрнига бериш) **ЖК 177-моддаси** назарда тутувчи жавобгарликни вужудга келтирмайди. Агар юқоридаги ҳаракатлар валюта қимматликларини олиш учун амалга оширилган бўлса, айбдорнинг қилмиши **ЖК 177-моддаси** бўйича квалификация қилинади. Валюта қимматликларни пора сифатида бериш уларни қонунга хилоф равишда ўтказиш деб топилмайди.

Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш деганда, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ушбу ҳаракатлар содир этилган вақтда валюта қимматликларини ўрнатилган тартибларни бузган ҳолда сотиб олиш, сотиш ёки алмаштириш тушунилади.

Амалдаги қонунчиликка мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга нақд сўмларга нақд хорижий валютани сотиб олиш Ўзбекистон Республикаси Марказий

банкнинг валюта операцияларини ўтказиш бўйича Бош лицензиясига эга бўлган тижорат банкларининг пул алмаштириш шахобчалари орқали амалга оширилади¹. Шу билан бирга, қонунчилик томонидан чет эл валюта қимматликларини сотиб олишга чеклов берилмаган, буни бузиш эса, ўз навбатида, валюта қимматликларини ноқонуний олиш деб баҳоланиши мумкин.

Барча мулк шаклидаги юридик шахсларнинг валюта алмаштириш операциялари уларнинг ваколатли банклари орқали амалга оширилади, банклар хўжалик юритувчи субъектлар номидан биржадан ташқари бозорда хорижий валютани сотиб олиш бўйича операциялар ўтказиш ваколатига эга². Юридик шахс манфаати учун чет эл валютасини харид қилиш ва сотишда белгиланган тартибга риоя қилмаслик валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш деб баҳоланиб, қилмиш **ЖК 177-моддаси** ва мансабдорлик жинояти бўйича қўшимча квалификация қилинади.

Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш сифатида Ўзбекистон Республикаси ҳудудида содир этилган ҳаракатлар, яъни товарлар, хизматлар, ишлар учун чет эл валютасида ҳақ тўлаш жавобгарликни вужудга келтиради. Бундай тўловларни фақат қонунда белгиланган тартибда тегишли жойларда амалга ошириш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳаракатланиши тақиқланган қимматли қоғозларни олиш ёки ўтказиш ёхуд Ўзбекистон Республикаси ҳудудида тегишли валюта қимматликларини қонун талабларини бузган ҳолда жойлаштириш қимматли қоғозларни қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш деб ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси республика сарҳадларидан

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2000 йил 28 апрел- даги «Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказишга доир ишлар юзасидан суд амалиёти тўғрисида»ги 8-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 2-жилд. — 20-б.

² Қаранг: Биржадан ташқари валюта бозорида хорижий валютани харид қилиш ва сотиш операцияларини ўтказиш тартиби тўғрисидаги Низом (Вазирлар Маҳка- масининг 2001 йил 10 июлдаги 294-сон қарорига 2-илова) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2001 й., 13-сон, 90-модда; 2001 й., 20-сон, 142-модда; 2002 й., 1-сон, 7-модда; 19-сон, 150-модда; 2003 й., 1-2-сон, 6-модда; 4-сон, 42-модда; 14-сон, 115-модда; 15-16-сон, 129-модда; 19-сон, 178-модда; 19-сон, 181-модда; 2004 й., 16-сон, 187-модда; 2005 й., 8-9-сон, 69-модда; 2006 й., 30-сон, 294-модда.

ташқаридаги эмитентлар чиқарган қимматли қоғозларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудида муомалага киритишнинг умумий қоидалари, ҳар йилги меъёрлари ва тартибини белгилаб қўяди. Бундай ҳолда эмитент ҳукуматнинг Умумиқтисодий бўлимига тегишли ҳужжатларни йўллаши даркор.

Ўзбекистон Республикасида қимматли қоғозлар Вазирлар Маҳкамасининг квотаси билан муайян суммада жойлаштирилади. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида эмитентлар чиқарган қимматли қоғозларни инвестицион институтлар — Ўзбекистон Республикаси резидентлари ёки уларнинг ўрнатилган тартибда рўйхатдан ўтган ва лицензияга эга филиаллари Ўзбекистон Республикаси Давлат мулки қўмитаси қошидаги қимматбаҳо қоғозлар бозори Координация ва назорат маркази орқали жойлаштиради. Қимматбаҳо қоғозларни жойлаштиришда қимматбаҳо қоғозларнинг ягона давлат реестридан рўйхатдан ўтказиш лозим.

Пуркаладиган олтинни қазиб олиш ва уни қуйма шаклга келтириш (қазиб олинган рудадан ажратиш, олтин моддаси бор бошқа металллардан ажратиш, чиқиндилардан ажратиш) ишлари давлат рўйхатидан ўтмасдан ва тегишли рухсатномасиз амалга оширилса, жиноят ҳисобланади.

Бўйсунуви, мулкчилик шакли, илмий, ҳарбий, ижтимоий-маданий, ўқув мақсадидан, кўрсатадиган фаолият туридан қатъи назар, олтин қазиб чиқарувчи, қайта ишловчи барча корхона, ташкилот, муассаса, ҳарбий куроллардан қимматбаҳо металллар, тошларни ажратиб олувчи Мудофаа вазирлиги, Миллий хавфсизлик хизмати, Ички ишлар вазирлигига қарашли ҳарбий қисмлар ва ҳарбий-техникавий утилизация (чиқиндиларни қайта ишлаш) ишлари билан шуғулланувчи бошқа вазирлик ва қўмиталар давлат рўйхатидан ўтиши шарт. Қимматбаҳо металллар ва тошлар билан операцияларни яқка тартибда меҳнат ва яқка тартибда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ҳам албатта давлат рўйхатидан ўтиши шарт.

Анализлар учун керак бўладиган азоткислотали кумуш, таркибида кумуш бўлган ёруғлик сезувчи материаллар (киноносуха қилувчи ташкилот ва киностудиялардан ташқари), электр техникаси жиҳозлари, автоматика, йиғувчи маҳсулотлар ёки деталлар таркибида мавжуд қимматбаҳо металллар билан шуғулланувчи корхона ва жисмоний шахслар давлат рўйхатидан ўтказилмайди¹.

Қимматбаҳо металллар ва тошларни сотиш, сотиб олиш билан бир марталик фуқаролик ҳуқуқий муносабатга кирувчи шахслар давлат рўйхатидан ўтмайди. Агар рўйхатдан ўтмасдан ва рухсатнома олмай туриб қимматбаҳо металллар ва тошлар олди-сотдиси билан шуғулланилса, айбдорнинг хатти-харакатлари жиноятлар мажмуи тариқасида **ЖК 177-моддаси** ва фаолият билан лицензиясиз шуғулланганлиги учун жиноий жавобгарликни назарда тутувчи ЖК 190-моддаси бўйича квалификация қилинади.

Валюта қимматликларини, хусусан, соф олтинни қуйма ҳолда, қонунга хилоф равишда хазина ва топилмаларни ўзлаштириш натижасида олиш ноқонуний ҳисобланиши лозим.

Амалдаги қонунчиликка мувофиқ, қуйидаги тартибга риоя қилмасдан ўзлаштирилган ашё ноқонуний ўзлаштирилган ҳисобланади, яъни йўқолган ашёни топиб олган шахс бу ҳақда уни йўқотган шахсни ёки ашё эгасини ёхуд уни олиш ҳуқуқига эга бўлган ўзга маълум шахслардан биронтасини дарҳол хабардор этиши ҳамда топилган ашёни шу шахсга қайтариши шарт. Башарти, ашё бинода ёки транспортда топилган бўлса, у шу бинонинг ёки транспорт воситасининг эгаси бўлмиш шахсга топширилмоғи лозим. Топилма топширилган шахс ашёни топиб олган шахснинг ҳуқуқларини қўлга киритади ва унинг мажбуриятларини ўз зиммасига олади. Башарти, топилган ашё қайтарилишини талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлган шахс номаълум бўлса ёки унинг манзили маълум бўлмаса, ашёни топиб олган шахс топилма

---

¹Қимматбаҳо металллар ва қимматбаҳо тошлар билан операциялар бажарувчи корхона, муассаса, ташкилотларни, жисмоний шахсларни рўйхатдан ўтказиш тартиби тўғрисидаги Йўриқнома (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1995 йил 22 майда 144-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан 1995 йил 22 майда 58-сон билан тасдиқланган), 2-банд.

тўғрисида милицияга, тегишли давлат органларига ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига маълум қилиши шарт. Ашёни топиб олган шахс уни ўзида сақлаб туришга ёки сақлаш учун милиция, тегишли давлат органи ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига ёхуд улар кўрсатган шахсга топширишга ҳақлидир. Топилма тўғрисида ички ишлар органларига ёки тегишли давлат органига хабар қилинган пайтдан эътиборан олти ой мобайнида йўқолган ашёни олишга ҳақли бўлган шахс аниқланмаса ҳамда ашёни топган шахсга ёхуд ички ишлар органларига, тегишли давлат органи ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига ана шу ашёга бўлган ўз ҳуқуқи тўғрисида арз қилмаса, ашёни топиб олган шахс унга эгалик ҳуқуқини олади.

Хазина борасида фикр юритилганда, хазина у яшириб қўйилган ер участкаси ёки бошқа мол-мулк эгасининг розилигисиз қазилма ишларини олиб борган ёки бойлик қидирган шахс томонидан топилган тақдирда, бу хазина жойлашган ердаги мол-мулкни ўзлаштириш ғайриқонуний бўлади.

Тарих ва маданият ёдгорликлари жумласига кирадиган, валюта қимматликлари ҳисобланадиган ашёлардан иборат хазина топилган тақдирда, улар давлат мулкига топширилиши керак. Бунда хазина яшириб қўйилган ер участкаси ёки бошқа мол-мулкнинг эгаси ва хазинани топган шахс биргаликда хазина қийматининг эллик фоизи миқдорида мукофот олиш ҳуқуқига эгадирлар. Агар улар ўртасидаги келишувда бошқача тартиб белгиланган бўлмаса, мукофот бу шахслар ўртасида тенг улушларда тақсимланади.

Валюта қимматликларни сақлаш ёки жўнатиш қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш деб ҳисобланмайди.

Тайёрловчи ёки буюртмачига қонуний равишда тегишли бўлган, валюта қимматлиги ҳисобланувчи қимматбаҳо металллар ва тошлардан заргарлик буюмларининг, ясама тишлар ва бошқа маиший буюмларнинг тайёрланиши, шу жумладан бундай нарсаларнинг қимматбаҳо металллар ва тошлардан ҳамда уларнинг резгиларидан иборат бошқа заргарлик ва бошқа маиший

буюмлардан тайёрланиши валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш сифатида баҳоланиши мумкин эмас.

Қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин фуқаролар қонунга хилоф равишда **анча миқдорда** валюта қимматликларини олган ёки ўтказган пайтдан эътиборан жиноят содир этилган деб топилади.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, чет эл валютасининг анча, кўп ва жуда кўп миқдорда эканлигини белгилаш масаласини ҳал этиш тергов ва суд органлари ваколатига киради. Улар бу масалани битимлар амалга оширилган кунда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган чет эл валютасининг Ўзбекистон Республикаси сўм бирлигига нисбатан курсидан келиб чиқиб ҳал этадилар¹.

Биринчи маротаба содир этилган анча миқдордан ошмайдиган миқдордаги валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси 170-моддасида белгиланган маъмурий жавобгарликка асос бўлувчи маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳисобланади. Аммо бундай ҳолда тергов ва суд органи айбдорнинг мақсадига эътибор бериши керак, чунки у валюта қимматликларини қисмлаб олишни ўзига мақсад қилиши мумкин ва қилмиш квалификациям мақсадга боғлиқлиги сабаб айбдор Жиноят кодексининг 177-моддаси билан жавобгарликка тортилади².

«Агар қалбакилиги айбдорга аён бўлган валюта қимматликлари кўринишидаги, пул муомаласида қўлланишини истисно қиладиган даражада ҳақиқийсига рўй-рост ўхшамайдиган купюралар ўтказилган бўлса, шунингдек, айбдорда жабрланувчини кўпол равишда алдаш нияти бўлганлигидан гувоҳлик берувчи бошқа ҳолатлар мавжуд бўлса бундай қилмиш Жиноят кодекси 176-моддасининг тегишли қисми бўйича

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги «Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказишга доир ишлар юзасидан суд амалиёти тўғрисида»ги 8-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 2-жилд. — 20-б.

²Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2000 йил 28 апрел- даги «Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказишга доир ишлар юзасидан суд амалиёти тўғрисида»ги 8-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 2-жилд. — 20-б.

тавсифланиб Жиноят кодексининг 168-моддаси (Фирибгарлик) билан кўшимча тавсифлаш талаб қилинмайди. Қалбаки пул ёки қимматли қоғозларни олган шахснинг қилмиши эса валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олишга суиқасд сифатида тавсифланиши лозим.

Қалбакилигини билмагани ҳолда қалбаки валюта қимматликларини олган ва кейинчалик уларни ўтказган шахснинг қилмиши валюта қимматликларни қонунга хилоф равишда ўтказиш сифатида тавсифланиши лозим»¹.

Бу ҳолатда Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қароридан берилган жиноятни квалификация қилиш тартиби нотўғри.

Биринчидан, агар қалбакилиги айбдорга аён бўлган валюта қимматликлари кўринишидаги, пул муомаласида қўлланишини истисно қиладиган даражада ҳақиқийсига рўй-рост ўхшамайдиган купюралар ўтказилган тақдирда айбдор айнан фирибгарлик (ЖК 168-моддаси) жинояти учун жавобгарликка тортилиши лозим. Бу ҳолатда ҳақиқийсига рўй-рост ўхшамайдиган купюралар кенг кўламда муомалага кириб кетмайди ва давлатнинг молия-кредит тизимига зарар етказилмайди.

Иккинчидан, қалбакилигини билмагани ҳолда қалбаки валюта қимматликларини олган ва кейинчалик уларни ўтказган шахснинг қилмиши валюта қимматликлардан қонунга хилоф равишда ўтказиш сифатида тавсифланиши мумкин эмас. Чунки, бу ҳолатда шахснинг ҳаракатларида жиноятнинг субъектив томони мавжуд эмас ҳамда бу ҳаракатларни **ЖК 177-моддаси** билан тавсифлаб бўлмайди.

Айбдорнинг қилмишини **ЖК 177-моддаси 1-қисми** бўйича квалификация қилиш учун қонунга хилоф равишда олинган ёки ўтказилган валюта қимматликларининг миқдорини ва илгари шундай ҳаракатлар содир этгани учун айбдорга нисбатан маъмурий жазо чоралари қўлланганлигини аниқлаш зарур. Худди шундай қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин фуқароларнинг қонунга хилоф равишда анча миқдорда валюта қимматликларини олган ёки ўтказган вақддан эътиборан жиноят

---

¹Ўша жойда. — 21-22-б.

тугалланган деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Бунда айбдор валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олаётганлиги ёки ўтказётганлигига ҳамда бу хатти-ҳаракатларни амалга оширишни хоҳлаганлигига иқрор бўлади. **Мақсад** ва **мотив** мазкур жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас. Одатда, бундай жиноят **ғаразгўйлик** мақсадида содир қилинади.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахс ҳисобланади.

ЖК 177-моддаси 2-қисмида:

- а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- б) кўп миқдорда;
- в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб қонунга хилоф равишда валюта қимматликларини олганлик ёки ўтказганлик учун жавобгарлик белгиланган.

Мазкур квалификация қилиш белгилари юқорида таҳлил қилиб ўтилган.

ЖК 177-моддаси 3-қисмида:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб қонунга хилоф равишда валюта қимматликларини олганлик ёки ўтказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган. Бу жиноятларнинг квалификация қилиш белгилари тушунчаси ва ўзига хослиги юқорида таҳлил қилиб ўтилган.

«Қилмишни Жиноят кодексининг 177-моддаси иккинчи ва учинчи қисми билан тавсифлашда жиноят ишида айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиш тўғрисидаги қарорда, айблов хулосаси ва ҳукмда айбдорнинг қилмиши айнан қандай белгисига кўра жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолат сифатида қаралаётганлиги албатта, ифодаланган бўлиши лозим. Бу ўринда шуни инобатга олиш керакки, валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказишнинг такроран ёки хавфли рецидивист томонидан кўп миқдорда, бир гуруҳ шахслар томонидан, олдиндан тил

бириктириб, жуда кўп миқдорда, уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилганлиги жинойй жавобгарликка, яъни қилмишни Жиноят кодексининг **177-моддаси** тегишли қисми билан тавсифлашга асос бўлади ва шундай ҳаракатлар учун муқаддам маъмурий жазо қўлланилган бўлиши талаб этилмайди.

Валюта қимматликларини босқинчилик, товламачилик, талончилик, ўзлаштириш ёки растрата қилиш, фирибгарлик, ўғирлик йўли билан талон-торож қилиш, шунингдек, валюта қимматликларида пора олиш, пора бериш, пора олибберишда воситачилик қилиш, хизматчини пора эвазига оғдириш, товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш Жиноят кодексининг фақат ана шундай жинойтлар учун жавобгарликни кўзда тутувчи моддаси билан тавсифланиши лозим ва Жиноят кодексининг **177-моддаси** билан кўшимча тавсифлаш талаб қилинмайди.

Божхона назоратини четлаб ёки божхонадан яшириб ёхуд божхона ҳужжатлари ва воситаларига ўхшатиб ясалган ҳужжатлардан алдаш йўли билан фойдаланган ҳолда ёки декларациясиз ёхуд бошқа номга ёзилган декларациядан фойдаланиб, кўп миқдорда, жуда кўп миқдорда, хизмат лавозимидан фойдаланган ҳолда, чегарани бузиб ўтиш йўли билан, уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб валюта қимматликларини Ўзбекистон Республикасининг божхона чегарасидан ўтказиш, кейинчалик улар билан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида битимлар (сотиш, алмаштириш) амалга оширилганда божхона қонунларини бузиш ва валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда ўтказиш сифатида баҳоланиши ва шу жинойтлар мажмуи бўйича тавсифланиши лозим»¹.

ЖКнинг **177-моддаси 4-қисмида** рағбатлантирувчи норма назарда тутилган бўлиб, унга кўра, тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилаётган жинойт ҳақида ўз ихтиёри билан арз қилган ва жинойтни очишга фаол ёрдам

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2000 йил 28 апрел- даги «Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказишга доир ишлар юзасидан суд амалиёти тўғрисида»ги 8-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 2-жилд. — 21-б.

берган шахс жавобгарликка тортилмайди.

4-§. Чет эл валютасини яшириш (ЖК 178-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти иқтисодий ресурсларни шакллантиришнинг республикада белгилаб қўйилган тартибидир. Яъни, Ўзбекистон Республикасида ваколатли банклар ҳисобварақларидан рўйхатдан ўтиши керак бўлган чет эл валютасини белгиланган субъектлар томонидан ўтказиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ва иқтисодий ресурсларни шакллантиришнинг республикада белгилаб қўйилган тартибидир.

Жиноят предмети Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига кўра, ваколатли банклар ҳисобварақларига ўтказилиши шарт бўлган чет эл валютаси, яъни:

— чет эл давлатида эркин муомалада бўлган ва тўлов воситаси сифатида қабул қилинадиган банкнот шаклидаги чет эл валютаси;

— чет элдаги ҳисоб рақамида турган чет эл валютаси ёки халқ- аро пул бирликлари ҳисобланади.

Ваколатли банклар деганда, чет эл валютасида операцияларни амалга ошириш учун белгиланган тартиб асосида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг бош, ички лицензиясини олган ҳолда банк фаолиятини амалга оширувчи юридик шахслар, хорижий банклар ваколатхоналари ёки филиаллари тушунилади¹.

Валюта қимматликларини ушбу жиноят предмети деб топиш учун яна бир асос — бу уларнинг хўжалик юритувчи субъектлар ҳисобварағига

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майдаги «Валютани тартибга солиш тўғрисида»ги 841-ХП-сон Қонуни (Янги таҳрири) (Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 11 декабрдаги 556-11-сон «Валютани тартибга солиш тўғри- сида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги Қонуни билан тасдиқланган), 11-модда; Тижорат банкларига чет эл валютасида операцияларни амалга ошириш учун лицензиялар бериш коидалари (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1998 йил 3 августда 463- сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан 1998 йил 28 мартда 31-сон билан тасдиқланган), 2-банд // Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат кўмиталари ва идораларининг меъёрий ҳужжатлари ахборотномаси, 2001 й., 16-сон, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 13-сон, 162-модда.

Ўзбекистон Республикаси ваколатли банклари томонидан ўтказилиши шартлигидир.

Ўзбекистон Республикаси «Валютани тартибга солиш тўғрисида»ги Қонунининг 16-моддасига мувофиқ, «Резидент юридик шахслар томонидан олинган чет эл валютаси, шу жумладан, товарлар (ишлар, хизматлар) экспортидан олинган валюта тушуми, агар Ўзбекистон Республикаси Марказий банки бошқача қоида белгилаган бўлмаса, уларнинг ваколатли банклардаги ҳисобварақларига ўтказилиши шарт.

Резидент юридик шахслар Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги банкларда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган тартибда миллий валютада ва чет эл валютасида ҳисобварақлар очишга ҳамда улардан фойдаланишга ҳақлидир.

Ўзбекистон Республикасининг резидент жисмоний шахслари, дипломатия ва бошқа ваколатхоналари, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ташкилотларининг чет элдаги, хўжалик ёки бошқа тижорат фаолияти билан шуғулланмайдиган ваколатхоналари Ўзбекистон Республикасидан ташқарида ҳисобварақлар очишига ҳамда бу ҳисобварақлардан фойдаланишига уларнинг фақат хорижда бўлиши ва фаолият кўрсатиши даврида йўл қўйилади. Уларнинг чет элда бўлиши ёки фаолият кўрсатиши тугагач, ҳисобварақлар ёпилиши лозим, ҳисобварақлардаги маблағларнинг қолдиқлари эса Ўзбекистон Республикасига ўтказилади».

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилигига мувофиқ, **корхона, муассаса, ташкилотларнинг валюта ҳисобварақларига ўтказилиши лозим бўлган чет эл валютаси** деганда, қуйидагиларни тушуниш керак:

— Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги норезидентлар товарлар (ишлар, хизматлар) ҳақида ўтказган пуллар, шунингдек, уларнинг устав фондидаги улушлари;

— ҳисобварақлар эгалари томонидан Ўзбекистон Республикаси валюта бозорида сотиб олинган маблағ;

- Ўзбекистон Республикаси Марказий банки рухсат этган ҳолларда товарлар (ишлар, хизматлар) ҳақига олинган нақд хорижий валюта;
- чет эл валютасидаги фоизлар ва дивидендлар;
- қонунчиликда кўзда тутилган ҳолларда — нақд чет эл валютаси;
- ҳисобварақ эгасига Ўзбекистон Республикасининг бошқа банкларида очилган ўз ҳисобварақларидан ўтказилган пуллар, шунингдек, амалдаги қонунларда кўзда тутилган бошқа маблағ тушумлари.

Мулкчилик шаклидан қатъи назар, барча хўжалик юритувчи субъектлар (кейинги ўринларда корхоналар деб аталади) чет эл валютасидаги тушумни мажбурий тартибда сотадилар. Корхоналар мажбурий сотишни товарлар ва хизматлар экспортдан олинган чет эл валютасидаги тушумдан амалга оширади.

Бунда экспорт қилинган товарлар ва хизматлар учун **чет эл валютасидаги тушум** деганда, корхоналарнинг ваколатли банклардаги ҳисоб рақамларига ва кассаларига товарлар ва хизматларни экспорт қилишдан тушган чет эл валютасидаги пул маблағлари (кейинги ўринларда тушум деб аталади) тушунилади. Бунда:

- воситачилик фаолиятидан даромад олувчи корхоналар учун мажбурий сотиш мақсадлари учун чет эл валютасидаги тушум деганда, бажарилган битишувлар бўйича олинган воситачилик ҳақи (фоизлар) миқдори тушунилади;

- банклар бўйича чет эл валютасидаги тушум деганда, воситачилик ҳақи кўринишида олинган маблағлар, ваколатли банкларнинг хорижий банклардаги ҳисоб рақамлари бўйича қўшилган фоизлар, шунингдек, банклар томонидан норезидентлардан олинган хорижий валютадаги бошқа даромадлар (маслаҳат хизматлари кўрсатишдан олинган даромадлар, олинган жарималар, пеня ва ҳоказолар) тушунилади;

- чет элда лойиҳа-қидирув, қурилиш-монтаж, ишга тушириш-созлаш ва оталиқ-монтаж ишларини, шунингдек, қурилган объектларни мукамал тузатиш, реконструкция қилиш, модернизациялаш ва техник текшириш

ишларини амалга оширувчи, қурилган объектлардан фойдаланиш ва кадрлар тайёрлаш бўйича хизматлар кўрсатувчи корхоналар бўйича чет эл валютасида ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш лойиҳа қиймати миқдорининг мазкур контрактлар бўйича валюта харажатларидан ортиқ бўлиши тушунилади. Бунда чет эл валютасидаги тушумни мажбурий сотиш бўйича ҳисобкитоблар контрактлар бўйича ишлар (ишларнинг босқичлари) тамом бўлгандан кейин амалга оширилади, бу тегишли ҳужжатлар ва тўлов ҳужжатлари билан тасдиқланади;

— суғурталовчилар бўйича чет эл валютасидаги тушум деганда, суғурта (қайта суғурта) муддати тамом бўлгандан кейин суғурта товони тўлови, воситачилик ва агентлик тўловлари чиқариб ташланган ҳолда ҳисоблаб чиқилган суғурталанувчилар (қайта суғурталанувчилар)нинг тўловларини суғурта қилиш сифатида олинган маблағлар, шунингдек, фаолиятнинг бошқа турларидан олинган хорижий валютадаги бошқа тушумлар тушунилади. Хорижий суғурта компаниялари билан операциялар амалга оширилган тақдирда чет эл валютасидаги тушум деганда, суғурта (қайта суғурта) муддати тамом бўлгандан кейин хорижий қайта суғурталовчига ўтказилиши керак бўлган маблағ; суғурта товони тўлови; воситачилик ва агентлик тўловлари чиқариб ташланган ҳолда ҳисоблаб чиқилган суғурталанувчиларнинг суғурта тўловлари сифатида олинган маблағлар тушунилади;

— Ўзбекистон Республикаси божхонаси ҳудудида олиб келинадиган хом ашёни қайта ишлаш ёхуд божхона назорати остида қайта ишлаш юзасидан контрактлар бўйича хорижий валютадаги тушум деганда, резидентлар томонидан хом ашёни қайта ишлаш бўйича норезидентларга кўрсатиладиган хизматлар қиймати тушунилади¹.

---

¹Қаранг: Хўжалик юритувчи субъектлар томонидан хорижий валютадаги тушумни мажбурий сотиш тартиби (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 29 июндаги «Биржадан ташқари валюта бозорини янада ривожлан- тириш ва мустаҳкамлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 245-сон қарорига 1-илова), 2-банд // Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати қарорлари тўплами, й., 6-сон, 33-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, й., 6-сон, 31-модда, 12-сон, 78-модда, 13-сон, 90-модда; 2002 й., 1-сон, 7-модда, 19-сон, 150-модда, 22-сон, 180-модда; 2003 й., 1-2-сон, 11-модда, 12-сон, 95-модда, 14-сон, 115-модда, 15-16-сон, 129-модда, 19-сон, 178-модда, 19-сон, 181-модда; 2004 й., 3-сон, 31-модда; 2005 й., 32-33-сон, 246-модда, 32-33-сон, 252-модда; 2006 й., 46-47-сон, 458-модда; 2007 й., 37-38-сон, 385-мод- да; 2008 й., 52-сон, 515-модда; 2009 й., 7-сон, 69-модда, 10-11-сон, 115-модда.

Ички валюта бозорида сотиб олинган чет эл валютаси — **бу** Ўзбекистон Республикаси валюта биржасида сотиб олинган чет эл валютасидаги пул маблағларидир. Қонунчиликка мувофиқ, сотиб олинган валюта ушбу маблағларни сотиб олган шахснинг вакил банкидаги махсус ҳисоб рақамига ўтказилиши керак. Ушбу маблағлар чет эл валютасини сотиб олишда кўрсатилган мақсадларга ишлатилади.

Биржадан ташқари валюта бозорида операциялар ўтказиш учун кафолатли банклар ўз мижозларига махсус валюта ҳисоб рақамлари очади, ушбу ҳисоб рақамларига валюта бозорида сотиб олинган хорижий валюта ўтказилади. Махсус валюта ҳисоб рақами очмасдан банк мижози томонидан чет эл валютаси харид қилинишига йўл қўйилмайди. Махсус валюта ҳисоб рақамига, шунингдек, мазкур ҳисоб рақамидан илгари чиқарилган ва фойдаланилмаган ёки қайтарилган валюта ҳам ўтказилади.

Махсус валюта ҳисоб рақамларига қўшиб қўйилган маблағлар корхоналар ва ташкилотлар томонидан тузилган шартномаларга мувофиқ қатъиян мақсадли равишда сарфланади¹.

Амалдаги қонунчиликка мувофиқ, қуйидаги ҳолларда **нақд чет эл валютаси** ваколатли банклардаги ҳисобварақаларга олинади:

— нақд валюта маблағи товарлар (ишлар, хизматлар)ни экспорт қилишдан тушган бўлса, кичик ва ўрта бизнес корхоналари — ҳисоб рақами бўйича²;

— хизмат сафарига жўнаётган шахсга йўл харажатлари, уй-жой ижараси, иш ва кўзда тутилмаган харажатлари учун берилган чет эл валютаси тўлиқ ёки қисман сарфланмаган бўлса — қолдиқ қисми бўйича;

— бутун операцион кун давомида келиб тушган чет эл валютасидаги пул маблағлари ўша иш кунининг ўзидаёқ тегишли ҳисоб вараққа киритилиши керак;

---

¹ Қаранг: Биржадан ташқари валюта бозорида хорижий валютани харид қилиш ва сотиш операцияларини ўтказиш тартиби тўғрисидаги Низом (Вазирлар Маҳкама-сининг 2001 йил 10 июлдаги 294-сон қарорига 2-илова) 27-, 44—45-бандлар.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 22 июндаги «Валюта бозорини янада эркинлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 263-сонли қарори, 5-банд // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2001 й., 12-сон, 78-модда; 2002 й., 11-12-сон, 96-модда; 2003 й., 1-2-сон, 11-модда, 4-сон, 42-модда, 19-сон, 178-модда; 2004 й., 3-сон, 31-модда, 16-сон, 187-модда; 2005 й., 8-9-сон, 69-модда; 2009 й., 7-сон, 69-модда, 25-сон, 288-модда.

— хўжалик судининг қарори билан нақд чет эл валютаси олиб қўйилган бўлса — ўша куннинг ўзидаёқ хўжалик судининг депозит ҳисоб рақамига ўтказилиши, бунинг иложи бўлмаса — ҳаракат энг яқин банк иш кунида амалга оширилиши керак¹;

— корхона, муассаса, ташкилот кассасидаги нақд пул қолдиғи лимитининг кўпайиши вужудга келса — лимитнинг кўпайган суммаси корхона, муассаса, ташкилотнинг ҳисоб рақамига ўтказилиши учун банкка топширилиши керак².

Жиноят **объектив томондан** республиканинг ваколатли банкларидаги ҳисобварақларга ўтказилиши лозим бўлган чет эл валютасини яшириб қолишга қаратилган фаол ҳаракат ёки ҳаракатсизликда ифодаланади.

Чет эл валютасини яшириш — бу чет эл валютасидаги маблағларни Ўзбекистон Республикасининг ваколатли банкида ёки бошқа ваколатли субъектида³ сақлаш мажбуриятини бажармасликдан иборат бўлиб, оддий ҳаракатсизлик, чет эл валютасини хориждан Ўзбекистон Республикасининг ваколатли банкига ўтказиш тўғрисида кўрсатма бермаслик, банк ҳужжатларини имзоламаслик, хориж валютасини хорижий банкдаги ҳисоб рақамида сақлаш каби йўллар билан содир этилади⁴.

Шунингдек, хорижий валютани яшириш фаол ҳаракатлар, масалан, уни бошқага ўтказиш, келиб тушган фойдани пасайтириб кўрсатиш, маблағларни бошқа ҳисоб рақамга ўтказиш, яшириш кабилар орқали содир этилиши мумкин⁵.

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси хўжалик судларининг қарорларини ижро этиш тартиби тўғрисидаги Йўриқнома (Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Раиси томонидан 1997 йил 12 февралда тасдиқланган), 33-бобнинг 3- банди.

²Мазкур хулоса Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эл валютаси билан касса операцияларини юритиш тартиби 2-бандининг таҳлилидан келиб чиқади (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 22 январда 611-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан 1998 йил 28 мартда 35-сон билан тасдиқланган) // Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг меъёрий ҳужжатлари ахборотномаси, 1999 й., 1-сон, 2000 й., 16-сон.

³Масалан, хорижий банкда — Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан чет элда ҳисобварақлар очиш учун рухсатнома берилган ҳолда.

⁴ Чет элда ҳисобварақлар очиш учун рухсатнома йўқлигида.

⁵Қаранг: Хўжалик юритувчи субъектлар томонидан хорижий валютадаги тушумни мажбурий сотиш тартиби (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 29 июндаги 245-сон қарорига 1-илова), 20-банд // Ўзбекистон Республикаси ҳукумати қарорлари тўплами, 2000 й., 6-сон, 33-модда;

Нақд чет эл валютасини **яшириш** деганда, олинган нақд маблағларни белгиланган муддатда хизмат кўрсатувчи банкка топширмаслик, товар ва маҳсулот сотиш жойларида тегишли тарзда бухгалтерлик ва бошқа ҳужжатлар билан расмийлаштирилмаган маблағлар мавжудлиги тушунилади.

Хорижий валютани яшириш маблағларни банкдаги ҳисоб рақамига ўз вақтида ўтказмаслик ёки тўлиқ ўтказмасликда ифодаланиши мумкин.

Банкдаги ҳисоб рақамига ўз вақтида ўтказмаслик деганда, амалга оширилган операциялар натижасида олинган чет эл валютасини Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларга риюя қилмаган ҳолда ўтказилиши тушунилади.

Банкдаги ҳисоб рақамига тўлиқ ўтказмаслик деганда, амалга оширилган хўжалик фаолияти ва бошқа операциялар натижасида келиб тушган хорижий валютанинг фоизлар, дивидендлар ва бошқа даромад кўринишида амалда олинган валюта маблағларига мувофиқ бўлмаган ҳажмда ўтказилиши тушунилади.

Жиноятни баҳолаш учун айбдор валюта маблағларини ваколатли банкдаги ҳисоб рақамига ўтказиш мажбуриятини қайси йўл билан бажармаганлиги аҳамиятга эга.

Чет эл валютасини яшириш жинояти солиқ ва бошқа тўловларни тўлашдан бош тортиш билан амалга оширилса, шахсининг хаттҳаракатлари Жиноят кодексининг **178-** ва **184-**моддалари билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилинади.

Жиноят чет эл валютаси яшириб қолинган, яъни уни ваколат берилган банклардаги ҳисобварақларга ўтказиш учун белгиланган муддат тугаган ёхуд чет эл валютаси қисман ўтказилган ва қолган сумма яшириб қолинган пайтдан эътиборан **тугалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасдан содир этилади. Агар

Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2001 й., 6-сон, 31-модда, 12-сон, 78-модда, 13-сон, 90-модда; 2002 й., 1-сон, 7-модда, 19-сон, 150-модда, 22-сон, 180-модда; 2003 й., 1-2-сон, 11-модда, 12-сон, 95-модда, 14-сон, 115-модда, 15-16-сон, 129-модда, 19-сон, 178-модда, 19-сон, 181-модда; 2004 й., 3-сон, 31-модда; 2005 й., 32-33-сон, 246-модда, 32-33-сон, 252-модда; 2006 й., 46-47-сон, 458-модда; 2007 й., 37-38-сон, 385-модда; 2008 й., 52-сон, 515-модда; 2009 й., 7-сон, 69-модда, 10-11-сон, 115-модда.

корхона, муассаса ёки ташкилотда валюта операцияларини амалга оширувчи шахс ўз вазифасини лозим даражада бажармаганлиги туфайли чет эл валютаси яшириб қолинган бўлса, у муайян ҳолатларда мансабига совуққонлик билан қараганлиги учун жавобгарликка тортилиши мумкин.

Ҳисобга ўтказиш, уни тўла ўтказмаслик, инсон эркига боғлиқ бўлмаган ҳолларда — ҳисоб-китоб техникасининг ишламай қолиши, шахснинг алдаши ва бошқалар чет эл валютасини яшириш ҳисобланмайди, чунки бундай вазиятда айб шакли мавжуд эмас. Бироқ ҳар бир ҳолат бўйича шахснинг иродасига боғлиқ бўлган бўлмаган фактлар аниқланиши керак.

Валютани банк ҳисобига ўтказиш муддатларини эҳтиётсизлик оқибатида ўтказиб юборган шахсни ҳам жавобгарликка тортиб бўлмайди. Эҳтиётсизлик валютани ўтказиш муддатини жуда қисқа муддатга бузганлиги, валюта билан аҳамияти кам операцияларни бажарганлиги билан ифодаланади. Бундай ҳолларда қилмишни мансабга совуққонлик билан қараш сифатида тавсифлаш мумкин.

Мотив ва **мақсад** жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди, лекин жазо тайинлашда инобатга олинishi мумкин.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган, қонунчилик ва шартнома билан ташкилот, корхона ва муассасаларда валюта операцияларини амалга ошириш вазифаси юклатилган ҳар қандай шахс ҳисобланади.

ЖК 178-моддаси 2-қисмида чет эл валютасини яширишнинг қуйидаги квалификация қилиш белгилари кўрсатилган:

- а) ғаразгўйлик билан;
- б) такроран;
- в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилганда.

Ғаразгўйлик билан деганда, шахснинг чет эл валютасини яшириш натижасида бирон-бир моддий наф чиқариб олишга интилиши (масалан, валютани даромадга айлантириш, қарзни тўлаш ва ҳоказолар) тушунилади. Чет эл валютасини яшириш фактини ғаразгўйлик туфайли содир этилган деб

квалификация қилиш учун айбдорда ғаразли интилиш **ЖК 178-моддасида** кўзда тутилган жиноят содир этилишидан олдин юзага келганлигини аниқлаш зарур. Башарти айбдор валютани яширгач, уни ноқонуний ўзлаштирган бўлса, унинг ҳаракатини чет эл валютасини яшириш сифатида (бошқа оғирлаштирувчи ҳолатлар бўлмаса) жиноятлар мажмуи тариқасида **ЖК 178-моддасининг 1-қисми** ҳамда ЖК 167-моддаси (Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш) бўйича квалификация қилиш зарур.

Агар чет эл валютасини яшириш уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, жиноятчи **ЖК 178-моддасининг 3-қисми** бўйича жавобгарликка тортилади.

Кўрсатилган оғирлаштирувчи ва алоҳида оғирлаштирувчи ҳолатларда жиноятни квалификация қилиш белгилари юқорида таҳлил қилинган ва улардан алоҳида хусусиятларга эга эмас.

«Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»¹ ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни билан Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 178-моддаси рағбатлантирувчи норма билан тўлдирилган бўлиб, унга мувофиқ ушбу модданинг биринчи қисмида, иккинчи қисмининг «а» ва «в» бандларида назарда тутилган жиноятни биринчи марта содир этган шахс, агар у жиноят аниқланган кундан эътиборан ўттиз кунлик муддатда яширилган чет эл валютасини Ўзбекистон Республикасининг ваколат берилган банклари ҳисобига ихтиёрий равишда ўтказилишини таъминлаган бўлса, жавобгарликдан озод этилади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси **178-моддасининг 4-қисмига** мувофиқ айбдор шахс содир этган жиноят учун жавобгарликдан озод бўлиши учун қуйидаги шартларни бажариши зарур:

---

¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017., № 1, Б.1.

1. Шахс ушбу модданинг биринчи қисмида, иккинчи қисмининг «а» ва «в» бандларида назарда тутилган жиноятни биринчи марта содир этган бўлиши керак.

2. Жиноят аниқланган кундан эътиборан ўттиз кунлик муддатда яширилган чет эл валютасини Ўзбекистон Республикасининг ваколат берилган банклари ҳисобига ихтиёрий равишда ўтказилишини таъминлаган бўлиши керак.

5-§. Сохта тадбиркорлик (ЖК 179-моддаси)

Жиноятнинг **объекти** корхоналар ёки бошқа тадбиркорлик билан шуғулланувчи тузилмаларнинг қонунда, ўз уставида белгиланган фаолиятини таъминловчи ижтимоий муносабатлар, шунингдек, давлат, жамият ва фуқаронинг тадбиркорлик фаолияти соҳасидаги иқтисодий манфаатлари ҳисобланади.

Жиноятнинг **объектив томони** уставда кўрсатилган фаолиятни амалга ошириш мақсадини кўзламасдан, қарз, кредит олиш, фойда (даромад)ни солиқлардан озод қилиш ёки бошқа мулкӣ манфаат кўриш мақсадида корхоналар ва бошқа тадбиркорлик ташкилотларини тузишда ифодаланади.

ФК 40-моддасига мувофиқ, фойда олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олган (тижоратчи ташкилот) ёки фойда олишни шундай мақсад қилиб олмаган (тижоратчи бўлмаган ташкилот) юридик шахс бўлиши мумкин.

Тижоратчи ташкилот бўлган юридик шахс хўжалик ширкати ва жамияти, ишлаб чиқариш кооперативи, унитар корхона ва қонунларда назарда тутилган бошқача шаклда тузилиши мумкин.

Тижоратчи ташкилот бўлмаган юридик шахс жамоат бирлашмаси, ижтимоий фонд ва мулкдор томонидан молиявий таъминлаб туриладиган муассаса шаклида, шунингдек, қонунларда назарда тутилган бошқача шаклда ташкил этилиши мумкин.

ФК 41-моддасида юридик шахс ўзининг таъсис хужжатларида назарда

тутилган фаолияти мақсадларига мувофиқ фуқаровий ҳуқуқ лаёқатига эга бўлади. Юридик шахснинг махсус ҳуқуқ лаёқати унинг низоми ёки қонун ҳужжатларида белгиланган бўлади.

Тижоратчи ташкилотни тузиш деганда, тузиладиган тижоратчи ташкилотнинг керакли таъсис ҳужжати ва уни ваколатли органлардан рўйхатдан ўтказиш учун керак бўлган ҳужжатларни йиғиш билан боғлиқ бўлган ташкилотчилик жараёни (масалан, бозор ташкил этиш учун ҳокимиятнинг розилиги талаб этилади) тушунилади. Тижоратчи ташкилот давлат рўйхатидан ўтган пайтдан бошлаб тузилган ҳисобланади.

Агар ташкилот айбдорга боғлиқ бўлмаган ҳолда давлат рўйхатидан ўтмаган бўлса, унинг ҳаракатларини ЖК 25-моддаси 2-банди ва **ЖК 179-моддаси** билан уставда кўрсатилган фаолиятни амалга оширмаслик мақсадида ташкилот тузиш (Сохта тадбиркорлик) жиноятига суиқасд деб квалификация қилинади. Бироқ бунда айбдорнинг устав фаолиятини амалга оширмаслик қасдини аниқлаш зарур, акс ҳолда унинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг ушбу моддаси билан квалификация қилинмайди.

Устав фаолияти деганда, фаолиятнинг шундай тури тушуниладики, тадбиркорлик ташкилоти томонидан уни амалга ошириш учун барпо этилади ва бу унинг таъсис ҳужжатларида қайд этилади. Шунинг ҳам айтиб ўтиш керакки, таъсис ҳужжатининг тури ва шаклидан қатъи назар, унда қайд этилган фаолият турлари уставга оид ҳисобланади. Ният йўқлигини, содир этилган ҳаракатлар ҳақиқий эмаслигини аниқлашнинг ўзига хослиги ва мураккаблиги фуқаролик-ҳуқуқий битимнинг ҳақиқий эмаслигини баҳолашда юзага келадиган шу каби тегишли масалаларга монанд бўлиб, устав фаолиятини амалга оширишни кўзламай юридик шахсни ташкил этишни ҳам амалда худди шундай деб аташ мумкин. Бу каби ният мавжудлигидан юридик шахснинг таъсис ҳужжатларидан келиб чиқадиган мажбуриятларни Ўзбекистон Республикаси ФК 6-моддасида тартибга солинган иш муомаласи одатларига мувофиқ, зарур ва етарли бўлган вақт мобайнида бажармаслик ҳам далолат беради.

Сохта тадбиркорлик билан шуғулланувчи ташкилот давлат рўйхатидан ўтган пайдан бошлаб жиноят **тугалланган** ҳисобланади. Мулкий зарар келтириш ёки мулкий фойда кўрганлик жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланмайди.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** шаклидаги айб билан тавсифланади. Айбдор устав фаолиятини амалга оширмайдиган тадбиркорлик ташкилотини тузаётганлигини англайди ва ана шундай ташкилот тузишни истайди.

Жиноятни содир этишдаги **мотив** жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди. Қрида тариқасида жиноят субъектлари бу вақтда тамагирлик ниятида ҳаракат қилади.

Сохта тадбиркорликнинг зарурий белгиси унинг **мақсади** — таъсис ҳужжатларида назарда тутилган фаолиятни амалга оширмай туриб ноқонуний кредитлар олиш, солиқлардан озод бўлиш, эгаллашга ҳуқуқи бўлмаган бошқа мулкий фойда кўриш мақсадини кўзлаганлиги ҳисобланади.

Жиноятнинг биринчи мақсади — ноқонуний **кредитлар, ссудалар олиш** жуда содда тарзда амалга оширилиши мумкин. Мисол учун, банкдан муддатли, қайтариб бериш ва фоиз шартлари асосида имтиёзли кредитлар олиниши мумкин.

Фойда (даромад)ни солиқлардан озод қилиш ёки камайтириш деганда, қонунга мувофиқ тузилган вақтдан бошлаб маълум муддат ёки бутунлай айрим солиқлардан озод қилинган ёки имтиёзли тарзда солиқ олиниши мумкин бўлган тижорат ташкилотини (масалан, ногиронлар жамияти, турли хил шакллардаги нотижорат ташкилотлари) тузиш сифатида тушуниш керак.

Бошқа мулкий фойда кўриш мақсади деганда, белгиланган ташкилий-ҳуқуқий шакллардаги тижорат ташкилотини тузиш ва у орқали имтиёзли кредитлар олиш, солиқ имтиёзларини қўлга киритиш, имтиёзли тарзда пул маблағларини фаолиятига жалб қилиш каби операцияларни амалга оширишни тушуниш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қуйидагича тушунтириш

беради: «Сохта тадбиркорлик тўғрисидаги ишларни кўришда шахснинг таъсис хужжатларида назарда тутилган фаолиятни амалга оширмай туриб ноқонуний кредитлар олиш, солиқлардан озод бўлиш, эгаллашга ҳуқуқи бўлмаган бошқа мулкӣ фойда кўриш мақсадини кўзлаганлиги ҳисобга олиниши лозим. Бундай мақсаднинг аниқланиши шахснинг хатти-ҳаракатларини Жиноят кодексининг 179-моддаси ҳамда талон-торож этишга суиқасд қилиш ва солиқ тўловлари тўлашдан бўйин товлаш ва ҳ.к. учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалари мажмуи билан тавсифлашга асос бўлиши мумкин»¹¹.

Агар сохта тадбиркорлик жамиятини тузишдан мақсад тақиқланган фаолиятни (диний таълимотлар бериш, орден ва медаль, муҳр ва штамплар, гиёҳванд, қаттиқ таъсир қилувчи ва захарли моддаларни тайёрлаш ва бошқаларни) амалга ошириш бўлса, айбдор шахс жиноятлар мажмуи тариқасида ЖК 179-моддаси ва тегишли жиноят учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалар билан жавобгарликка тортилади.

Сохта тадбиркорлик ташкилоти айбдор фойдасига ғайриқонуний мол-мулкни эгаллаш, алдаш ва ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мол-мулкни тортиб олиш ҳаракатларини амалга ошириш учун тузилган бўлса, айбдор ЖК 168-моддаси билан жавобгарликка тортилади, чунки бу фирибгарлик ҳисобланади.

Сохта тадбиркорликнинг **субъекти** ҳар қандай 16 ёшга тўлган, сохта ташкилот ақли расо таъсисчиси ёки таъсисчилари бўлган жисмоний шахслар ҳисобланади.

6-§. Сохта банкротлик (ЖК 180-моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги «Банкротлик тўғрисида»ги Қонунига кўра, **банкрот** деб, «хўжалик суди томонидан эътироф этилган,

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди ва Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди қўшма Пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги «Тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ қонунчиликни қўллаш суд амалиёти тўғрисида»ги 2/84-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди ва Олий хўжалик суди қўшма Пленумининг 2002 йил 25 октябрдаги 21/108-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 2-жилд. — 10-б.

қарздорнинг пул мажбуриятлари бўйича кредиторлар талабларини тўла ҳажмда қондиришга ва (ёки) мажбурий тўловлар бўйича ўз мажбуриятини тўла ҳажмда бажаришга қодир эмаслиги»¹ тушунилади.

Қарздорнинг пул мажбуриятлари бўйича кредиторлар талабларини қондиришга ва (ёки) мажбурий тўловлар бўйича ўз мажбуриятини бажаришга қодир эмаслиги, агар тегишли мажбуриятлар ва (ёки) тўловлар мажбурияти юзага келган кундан эътиборан уч ой давомида қарздор томонидан бажарилмаган бўлса, унинг банкротлик аломатлари деб эътироф этилади. («Банкротлик тўғрисида»ги қонуннинг 4-моддаси)

Жиноятнинг **объекти** тадбиркорлик тузилмаларининг нормал фаолият кўрсатишини, хўжалик юритувчи субъектларнинг манфаатларини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

Объектив томондан жиноят хўжалик юритувчи субъектнинг ўз мажбуриятларини иқтисодий жиҳатдан бажара олмаслиги ҳақида била туриб, ҳақиқатга тўғри келмайдиган эълон бериши натижасида кредиторларга кўп миқдорда зарар етказилишида намоён бўлади.

Хўжалик юритувчи субъект ҳақиқатда кредиторлар олдидаги ўз мажбуриятларини бажаришга қодир бўлгани ҳолда, уларни бажа-ришдан атайлаб бўйин товлаб, ўзини банкрот деб эълон бериши **атайлаб ҳақиқатга тўғри келмайдиган эълон бериш** ҳисобланади.

Хўжалик фаолияти субъектлари (тадбиркорлик субъектлари) исталган ташкилий-ҳуқуқий шаклдаги юридик шахс ёки юридик шахс ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган, белгиланган тартибда рўйхатдан ўтган ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган юридик ва жисмоний шахслардир.

Ўзбекистон Республикасининг «Банкротлик тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ, **банкротликни эълон қилиш** қонунчиликда белгиланган доирада

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1994 й. 5 майдаги «Банкротлик тўғрисида»ги 1054-ХП-сон Қонуни (Ўзбекистон Республикаси 2003 й. 24 апрелдаги 474- II -сон Қонунининг таҳририда), 3-модданинг 2-қисми // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 5-сон, 63-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 51-сон, 375-модда; 2008 й., 52-сон, 513-модда; 2009 й., 3-сон, 9-модда, 15-сон, 176-модда, 37-сон, 403-модда.

қуйидаги ҳаракатлардан бирини содир этгандан сўнггина амалга оширилиши мумкин:

— банкротлик аломатлари юзага келган тақдирда, қарздор юридик шахснинг раҳбари, яқка тартибдаги тадбиркор қарздори бу ҳақда қарздорнинг муассисларига (иштирокчиларига), бошқарув органларига ёки қарздорнинг мол-мулки эгасига судгача санация ўтказиш мақсадида банкротлик белгилари ҳақида ёзма шаклда хабар қилиши шарт;

— лозим даражада хабардор этиш деганда, кредиторга, ваколатли органга, шунингдек, ушбу Қонуннинг 10-моддасига мувофиқ, кредиторлар йиғилишида иштирок этиш ҳуқуқига эга бошқа шахсга кредиторлар йиғилиши ўтказилиши ҳақидаги хабарни кредиторлар йиғилиши ўтказиладиган санадан камида икки ҳафта олдин почта алоқаси орқали ёки бундай хабар кредиторлар йиғилиши ўтказиладиган санадан камида беш кун олдин олинисини таъминловчи бошқа усул билан юбориш тушунилади.

Хўжалик юритувчи субъект қонунда белгиланган тартибни бузиб, ўзининг иқтисодий ночорлигини эълон қилган ҳолларда, айбдорнинг қилмиши муайян ҳолатлар мавжуд бўлганида фирибгарликни (ЖК 168-моддаси) вужудга келтиради.

Жиноят кредиторларга кўп миқдордаги зарар етказиш тарзидаги ижтимоий хавfli оқибат келиб чиққан пайтдан эътиборан **туғалланган** ҳисобланади.

(«Кўп миқдордаги» зарар тушунчасига ЖКнинг 8-бўлимига қаранг.) Мазкур модда таҳлилида назарда тутилаётган кўп миқдордаги зарар етказилган ҳақиқий (реал) зарар билан бирга бой берилган фойдани ҳам ўз ичига олади.

Кўп миқдорда зарар етказилмаган тақдирда иш фуқаролик тартибида ҳал қилинади.

Агар айбдорнинг ҳаракатлари кредиторга кўп миқдорда зарар етказишга қаратилган бўлсада, айбдорга боғлиқ бўлмаган ҳолларда зарар келиб чиқмаган тақдирда, айбдорнинг ҳаракатини **ЖК 180- моддасида** назарда тутилган жиноятга суиқасд (ЖК 25-моддаси 2-қисми) сифатида

квалификация қилиниши керак.

Агар мансабдор шахс сохта ҳужжатлар тақдим этиб, банкротлик тўғрисида эълон берса, унинг қилмишлари жиноятларнинг жами бўйича ЖК 209-моддаси (Мансаб сохтакорлиги) билан ҳам квалификация қилинади.

Субъектив томондан жиноят тўғри ёки эгри **қасд** билан содир этилади. Айбдор ўзини ёки тижорат ташкилотини била туриб ёлғон равишда банкрот деб эълон қилаётганлигини англаб етади, кредиторларнинг манфаатларига кўп миқдорда зарар етказаётганлигини билади ва шуни хоҳлайди ёки била туриб шунга йўл қўяди.

Қоида бўйича, шарҳланаётган ушбу жиноят ғаразли **мотив** бўйича содир этилади, лекин бошқа **мақсадлар** ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Лекин бу квалификацияга таъсир қилмайди.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс ва тадбиркорлик билан шуғулланувчи, хўжалик субъекти номидан ҳаракат қила оладиган, яъни хўжалик судига банкротлик тўғрисида иш қўзғатиш лозимлиги тўғрисида қарор қабул қилиши мумкин бўлган шахс ҳисобланади. Бундан ташқари, ҳар бир алоҳида ҳолатда, шахсни жиноят субъекти сифатида жавобгарликка тортишда унинг ваколатли давлат органларига ёки реал ва потенциал контрагентларга маълумотларни топшириш учун масъуллигини аниқлаш лозим, акс ҳолда, унинг ҳаракатларини **ЖК 180-моддаси** билан тавсифлаш мумкин эмас.

Жиноят кодексининг **180-моддаси 2-қисмига** кўра, «Етказилган моддий зарар уч карра миқдорида қопланган тақдирда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди».

Шарҳланаётган модданинг 3-қисмига мувофиқ, шахс жавобгарликдан озод этилади, агарда у:

- 1) сохта банкротликни биринчи марта содир этган бўлса;
- 2) агар у жиноят аниқланган кундан эътиборан ўттиз кунлик муддатда етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаган бўлса¹.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., №1, Б. 1.

7-§. Банкротликни яшириш (ЖК 181-моддаси)

Таҳлил этилаётган жиноятнинг **бевосита объекти** бозор иқтисодиёти шароитида банкротликни амалга оширишнинг белгилаб қўйилган тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ва кредиторларнинг манфаатларидир.

(«Банкротлик» тушунчаси учун ЖК 180-моддаси таҳлиliga қаранг.)

Объектив томондан жиноят хўжалик юритувчи субъектнинг ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумот ёки ҳужжатларни тақдим этиши, бухгалтерия ҳисоботларини бузиб кўрсатиш йўли билан иқтисодий жиҳатдан ўзининг тўловга кодир эмаслигини ёки иқтисодий ночорлигини бошқача тарзда қасддан яшириши кредиторларга кўп миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлишда ифодаланади.

Иқтисодий ночорликни яшириш — бу бир марталик ҳаракатларни содир этиш, шунингдек, чоралар мажмуаси бўлиб, ваколатли давлат органига, реал ёки потенциал контрагентга узайтирилган қарздорлик мажбуриятларини амалга оширишнинг имконияти йўқлиги билан боғлиқ маълумотларни ёки ёлғон маълумотларни тақдим этиш билан боғлиқ фаолият. Шунини таъкидлаб ўтиш лозимки, яшириш фақатгина фактик вужудга келган ҳолатлар бўйича юзага келган муносабатларга хосдир. Шунинг учун хўжалик субъектининг келажакда бўлиши мумкин бўлган қарзларини тўлай олмаслиги билан боғлиқ маълумотларни тақдим этмаслиги банкротликнинг яширилиши деб қаралиши мумкин эмас.

Бу ўринда шунга алоҳида эътибор бериш лозимки, хўжалик субъектининг тўловга қобилиятсизлиги фактини белгилашда фақатгина узайтирилган қарздорлик мажбуриятлари инобатга олиниши лозим, чунки тўлаш муддати етиб келмаган мажбуриятлар бўйича хўжалик юритувчи субъект қарздор деб топилмайди¹. Шунингдек, тўловга қобилиятсизликни белгилашда алоҳида эътиборни хўжалик субъектида мавжуд (балансида рўйхатда бўлган) мулкнинг таҳлиliga қаратмоқ лозим, чунки банкротлик нақд пул ёки нақд

---

¹ Бу хулоса Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 242—243- моддалари таҳлилидан келиб чиқади.

пулсиз шаклдаги юқори ликвидли активларгина эмас, балки фақатгина қарздорлик бўйича тўловга бутун мол-мулки етмаганда юзага келади.

Маълумотлар ва ҳужжатларни почта орқали жўнатиш билан, бевосита ваколатли шахс томонидан ёки хўжалик субъектининг бошқа вакили орқали тақдим этиш орқали тақдим этиш мумкин — ушбу ҳолатлар қилмишнинг квалификациясига таъсир этмайди. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумот ва ҳужжатларни тақдим этиш улар шундай маълумотларни тақдим этишга ваколатли ёки жавобгар шахс томонидан расмий равишда тақдим этилгандагина ижтимоий хавfli қилмишни вужудга келтиради. Ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотлар норасмий равишда тақдим этилганда банкротликни яшириш деб қаралмаслиги лозим.

Банкротликни яшириш бухгалтерия ҳисоботларини бузиб кўрсатиш орқали ҳам амалга оширилиши мумкин.

Бухгалтерия ҳисоботларини бузиб курсатиш деганда, хўжалик субъекти молиявий-хўжалик фаолиятининг ҳаққоний ҳолатини акс эттирмайдиган ҳар қандай ҳаракатлар натижасида келиб чиқадиган ушбу оқибатларни тушунмоқ лозим. Ушбу ҳаракатлар маълумотларни тўлиқ ёки қисман тақдим этмаслик, балансни шакллантиришда айрим усуллардан фойдаланиш, бухгалтерия ҳисоботларини бузиб кўрсатишнинг аниқ усуллари ва ҳоказо — жинойтнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Бухгалтерия ҳисоботи деганда, ташкилотнинг мулкӣ ва молиявий ҳолати ҳамда унинг ҳисобот даври (ой, квартал, йил) мобайнида бухгалтерия ҳисоби маълумотлари асосида белгиланган шаклда тузиладиган маълумотларнинг ягона тизими тушунилади¹.

Хўжалик субъектининг иқтисодий ночорлигини бошқача яшириш белгиси бўйича тадбиркорлик субъекти фаолиятининг банк-ротлик белгиларини аниқлаш имконини берадиган маълумотларни давлатнинг ваколатли органлари томонидан етарлича олинмаслигига қаратилган

---

¹ Қаранг: Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. — 66-б.

ҳаракатлари натижаларини квалификация қилиш лозим. Бу усуллар қаторига, масалан, банк ҳисоб рақамини ёп-маслиги ва бу ҳақда ваколатли давлат органларига хабар бермаганлиги учун ҳисоб рақамида кам аҳамиятли операцияларни амалга ошириб қўйиш, бухгалтерия ҳисоботларини, бошқа ҳужжат ва маълумотларни турли баҳоналар билан тақдим этмасликни киритиш мумкин.

Шуни эътиборга олиш лозимки, банкротликни яшириш ҳам, иқтисодий ночорликни яшириш каби, давлат ваколатли органларига маълумотларни топширмаслик, яъни хўжалик субъекти томонидан ҳисобот бериши лозим бўлган ва ушбу органларнинг Иқтисодий ночор корхоналар ишлари бўйича қўмига керакли маълумотларни тақдим эта олмаслигидир¹, бундан ташқари, хўжалик субъектининг банкротликни реал ва потенциал контрагентларидан яширишидир.

Жиноят кўп миқдордаги зарар етказиш тарзидаги ижтимоий хавfli оқибат келиб чиққан пайдан эътиборан **туғалланган** ҳисобланади. Зарар кредиторларга, шунингдек, давлатга мажбурий тўловларни ва йиғимларни тўлаш бўйича етказилади. Шуни алоҳида эътиборга олиш лозимки, қарздор қайси фуқаронинг ҳаёти ёки соғлиғига зарар етказилганлиги учун мулкий жавобгар бўлса, айти шу фуқаро, шунингдек, ўз иштирокидан келиб чиқадиган мажбуриятлар бўйича қарздор юридик шахснинг муассислари (иштирокчилари) кредиторлар ҳисобланишмайди.

Субъектив томондан жиноят тўғри ёки эгри касд билан содир этилиши мумкин. Шахс қарздор ташкилот ёки яқка тартибдаги тадбиркор банкрот ҳолатидалигини ва унинг содир этган ҳаракатлари ҳуқуққа хилофлигини англаб етади, кўп миқдорда зарар етказиши мумкинлигини кўра билади ва

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилигига мувофиқ ушбу органлар қаторига солиқ органлари, иқтисодиёт ва статистика органлари, айрим ҳолатларда, шунингдек, Иқтисодий ночор корхоналар ишлари бўйича қўмига ва унинг жойлардаги бўлинмалари кириши мумкин. Қаранг: Иқтисодий ночор корхоналар ишлари бўйича қўмига хўжалик юритувчи субъектларнинг молия хўжалик фаолияти тўғрисида ахборот тақдим этиш ва маъмурий жаримани қўллаш тартиби (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2000 йил 9 февралда 894-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган, Ўзбекистон Республикаси Макроиқтисодиёт ва статистика вазирлиги ҳузуридаги Иқтисодий ночор корхоналар ишлари бўйича қўмига томонидан 1999 йил 29 декабрда 13-сон билан тасдиқланган), 2.1- ва 2.3-бандлар // Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг меъёрий ҳужжатлари ахборотномаси. 2000 й., 3-сон.

буни хоҳлайди ёки англаган ҳолда содир этилишига йўл қўяди ёхуд унинг оқибатига бефарқ қарайди.

Жиноят мотивлари ғаразли, баъзида бошқача бўлиши мумкин, лекин жиноий қилмиш квалификациясига таъсир этмайди. Банкротликни яширганлиги учун мансабдор шахс мукофотланган бўлса, унинг қилмиши жиноятлар мажмуи тариқасида **ЖК 181-ва 210-моддаси** (Пора олиш) бўйича квалификация қилиниши керак.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Жиноят кодексининг **181-моддаси 2-қисмига** кўра, «Етказилган моддий зарар уч карра миқдорида қопланган тақдирда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди».

Шарҳланаётган модданинг 3-қисмига мувофиқ, шахс жавобгарликдан озод этилади, агарда у:

- 1) банкротликни яшириш биринчи марта содир этган бўлса;
- 2) агар у жиноят аниқланган кундан эътиборан ўттиз кунлик муддатда етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаган бўлса¹.

8-§.Қасддан банкротликка олиб келиш (ЖК 181¹-модда)

Мазкур модда ЖКга Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 4 сентябрдаги ЎРҚ–373-сонли Қонунига² асосан киритилган.

Мамлакатимизда хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш, бу йўналишдаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, хусусан, қасддан банкротликка олиб келиш ҳолатларини аниқлаш бўйича ҳуқуқий чораларни кучайтиришга эътибор қаратилмоқда.

Қонунчиликка мувофиқ, қарздор пул мажбуриятлари бўйича кредиторлар талабларини қондиришга ёки мажбурий тўловлар бўйича ўз

---

¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., №1, Б. 1.

² Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 36-сон, 452-модда.

мажбуриятини бажаришга қодир бўлмаса, бундай корхона банкрот, деб эътироф этилади.

Корхонанинг банкрот деб эътироф этилиши натижасида ушбу корхона билан шартномавий муносабатларга киришган бир қатор хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий манфаатлари ва молиявий хўжалик фаолиятига жиддий зарар етади. Шу боис, мазкур норманинг асосий мақсади банкрот деб эълон қилинган корхона билан муносабатларга киришган кредиторларнинг манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган.

Ушбу жиноятнинг асосий **бевосита объекти** мамлакатдаги хўжалик муносабатлари, давлат, ташкилотларнинг иқтисодий манфаатлари ҳамда кредиторларнинг манфаатларини муҳофаза қилувчи ижтимоий мунобатлардир.

Жиноят **объектив томондан** қасддан банкротликка олиб келиш, яъни тўловга қобилиятсизликни қасддан юзага келтириш ёки ошириш орқали содир этилади.

Қасддан банкротликка олиб келиш деганда, шахсий манфаатлари ёки бошқа шахсларнинг манфаатлари учун яқка тартибдаги тадбиркор ёки юридик шахснинг бошқарув органи, кузатув кенгаши таркибига кирадиган шахс, муассис (иштирокчи) ёхуд юридик шахснинг мулкдори томонидан қасддан тўловга қобилиятсизлигини юзага келтириш ёки ошириш содир этилиши, ушбу яқка тартибдаги тадбиркорнинг ёки юридик шахснинг иқтисодий ночорликка (банкротликка) олиб келиши тушунилади.

Тўловга қобилиятсизликни қасддан юзага келтириш ёки ошириш деганда, қарздорнинг пул мажбуриятлари бўйича кредиторларнинг талабларини қасддан қондирмаслиги ва (ёки) мажбурий тўловлар бўйича ўз мажбуриятини бажаришга қодир бўла туриб бажармаслиги шунингдек, қарздор томонидан мажбуриятнинг бошланган кунидан уч ой муддатда, шаҳарни ташкил этувчи ва унга тенглаштирилладиган корхоналар учун эса – олти ой мобайнида тегишли мажбуриятлар ва (ёки) вазифаларни қасддан бажармаслиги тушунилади.

Қасддан банкротликка олиб келиш аломатларини аниқлаш хўжалик суди томонидан қарздор банкрот деб эътироф этилган ҳамда тугатишга доир иш юритиш бошлангандан кейин, қарздор учун мажбурий кўрсатмалар бериш ҳуқуқига эга бўлган ёхуд унинг хатти-ҳаракатларини бошқача тарзда аломатлаш имкониятига эга бўлган шахсларнинг ғайриқонуний хатти-ҳаракатлари асосида банкротлик келтириб чиқарилишини тахмин қилиш асослари мавжуд бўлганда амалга оширилади.

Юридик шахснинг банкротлиги юридик шахс учун мажбурий кўрсатмалар бериш ҳуқуқига эга бўлган ушбу юридик шахснинг муассиси (қатнашчиси) ёки мулкдори томонидан фақат, агар у кўрсатиб ўтилган ҳуқуқдан юридик шахс томонидан бунинг оқибатида юридик шахснинг банкротлиги бошланишини олдиндан билган ҳолда юзага келтирилган хатти-ҳаракатлар содир этиш мақсадида фойдаланган бўлса, қасддан банкротликка олиб келиш деб ҳисобланади¹.

Қарздорнинг қасддан банкротликка олиб келиш аломатлари бунинг натижасида қарздорнинг банкротлиги юзага келишини олдиндан билган ҳолда қуйидаги хатти-ҳаракатларни содир этишида ифодаланади:

- 1) пул маблағларидан ва бошқа мол-мулкдан қарздорга қасддан зиён ёки зарар етказган ҳолда жиноий тарзда фойдаланиш;
- 2) тўлов интизомини бузиш ва шартнома мажбуриятларини бажармаслик;
- 3) мол-мулкни баланс қийматидан паст нархда сотиш ёки уни текин бериш;
- 4) муддати ўтказиб юборилган дебиторлик қарзларни ундириш бўйича белгиланган муддатларда чора-тадбирлар кўрмаслик;
- 5) асосий фаолиятга (ишлаб чиқариш, ишларни бажариш ва хизматлар кўрсатишга) жалб этилган қарздор активларининг 50 фоиздан ортиғини бошқа шахсларга бериш;

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Сохта банкротлик, банкротликни яшириш ва қасддан банкротликка олиб келиш аломатларини аниқлаш қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида»ги Қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 33-сон, 441-модда.

б) ижро этувчи орган ва/ёки кузатув кенгаши томонидан тегишли равишда уларнинг ваколатига кирмайдиган йирик битимлар тузиш.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 14 августдаги 224-сонли қарори билан тасдиқланган «Сохта банкротлик, банкротликни яшириш ва қасддан банкротликка олиб келиш аломатларини аниқлаш қоидалари»нинг 28-бандига асосан, қарздорни қасддан банкротликка олиб келиш аломатларини аниқлаш мақсадида таҳлил ўтказилади, у икки босқичга бўлинади.

Биринчи босқичда ушбу Қоидаларнинг 13 ва 17-бандларида кўрсатилган кўрсаткичлар бўйича қарздорнинг тўлов қобилияти таҳлил қилинади ва қарздорнинг ўз кредиторлари олдидаги мажбуриятлари таъминланганлигидаги ўрганилаётган даврда юз берган ўзгаришларни тавсифловчи кўрсаткичлар ҳисоблаб чиқилади.

Иккинчи босқичда мажбуриятлар таъминланганлиги кўрсаткичларида жиддий ёмонлашиш аниқланган тақдирда, иккинчи босқичда шу даврнинг ўзида қарздорнинг ўз кредиторлари олдидаги мажбуриятлари таъминланганлиги кўрсаткичларидаги жиддий ўзгаришларга олиб келган битимларни содир этиш шарт-шароитлари таҳлил қилинади.

Кўрсаткичларнинг жиддий ёмонлашиши деганда, бирор-бир чораклик даврда уларнинг пасайиши суръати ўрганилаётган даврда ушбу кўрсаткичлар қийматлари пасайишининг ўртача суръатидан ошгандаги пасайиш тушунилади.

Қарздорнинг битимларини таҳлил қилиш давомида битимлар ва қарздорнинг бошқарув органлари ҳаракатларининг (ҳаракатсизлигининг) қонун ҳужжатларига мувофиқлиги, шунингдек бозор шартларига мувофиқ бўлмаган шартларда тузилган ёки бажарилган, қарздорнинг тўловга қобилиятсизлиги юзага келишига ёки кўпайишига сабаб бўлган ва унга аниқ зиён етказган битимлар аниқланади.

Бозор шартларига мувофиқ бўлмаган шартларда тузилган битимларга қуйидагилар киради:

а) қарздорнинг олди-сотди битимлари ҳисобланмаган, қарздорнинг активларини камроқ ликвидли активларга алмаштиришга йўналтирилган мол-мулкни ўзгага бериш бўйича битимлари;

б) қарздорнинг мол-мулки билан амалга ошириладиган, қасддан қарздор учун фойда келтирмайдиган шартларда тузилган ёки қарздорнинг хўжалик фаолияти тўхтаб қолишига сабаб бўлган олди-сотди битимлари;

в) қарздорнинг мол-мулк билан таъминланмаган мажбуриятлари пайдо бўлиши билан боғлиқ бўлган, шунингдек ликвидли бўлмаган мол-мулк сотиб олинishiга сабаб бўлган битимлар;

г) баъзи мажбуриятларни қасддан фойда бермайдиган шартларда бошқа мажбуриятлар билан алмаштириш бўйича битимлар.

Қарздор учун олдиндан маълум бўлган фойда бермайдиган шартлардаги битимларга қуйидагилар киритилиши мумкин:

а) вужудга келган бозор конъюнктурасига нисбатан етказиб бериладиган (сотиб олинadиган) товарларга (ишларга, хизматларга) нархларнинг пасайтирилиши ёки оширилиши;

б) тўловнинг қарздор учун ноқулай муддатлари ва (ёки) усуллари;

в) қарздор мол-мулкининг ўзгага берилиши ёки мол-мулкка мажбуриятлар юкланишининг ҳар қандай шакллари, агар улар қарздорлик тенг даражада қисқариши билан бирга кечмаса.

ЖКнинг 181¹-моддасида назарда тутилган қилмиш моддий таркибли жиноят бўлиб, қилмиш натижасида жиноий оқибат юзага келсагина содир этилган қилмиш жиноят сифатида баҳоланади.

Қилмиш натижасида қуйидаги оқибатларнинг юзага келиши уни ЖКнинг 181¹-моддаси билан квалификация қилишга асос бўлади:

1) якка тартибдаги тадбиркорнинг ёки юридик шахснинг барқарор иқтисодий ночорлигига (банкротлигига) олиб келиш;

2) кредиторларга кўп миқдорда зарар етказилиши.

Якка тартибдаги тадбиркорнинг ёки юридик шахснинг **барқарор иқтисодий ночорлиги (банкротлиги)** деганда, якка тартибдаги тадбиркор

ёки юридик шахснинг хўжалик суди томонидан эътироф этилиб, уларнинг пул мажбуриятлари бўйича кредиторлар талабларини тўла ҳажмда кондиришга ва (ёки) мажбурий тўловлар бўйича ўз мажбуриятини тўла ҳажмда бажаришга қодир эмаслиги тушунилади.

Ўзбекистон Республикасининг «Банкротлик тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ, **кредиторлар** – қарздор пул мажбуриятлари бўйича ва (ёки) мажбурий тўловлар мажбуриятини бажариш бўйича қайси юридик ёки жисмоний шахс олдида жавобгар бўлса, айти шу юридик ёки жисмоний шахслар (қарздор қайси фуқаронинг ҳаёти ёки соғлиғига зарар етказилганлиги учун жавобгар бўлса, айти шу фуқаро, шунингдек ўз иштирокидан келиб чиқадиган мажбуриятлар бўйича қарздор юридик шахснинг муассислари (иштирокчилари) бундан мустасно).

Кредиторларга кўп миқдорда зарар етказилиши деганда, содир этилган қилмиш натижасида кредиторларга энг кам ойлик иш ҳақининг уч юз бараваридан беш юз бараваригача бўлган миқдорда зарар етказилиши тушунилади.

Мазкур жиноят объектив томонининг яна бир зарурий элементи содир этилган ижтимоий хавфли қилмиш ва унинг натижасида келиб чиққан жиноий оқибат ўртасидаги сабабий боғланишдир. Яъни, жиноий оқибатлар айнан содир этилган мазкур ижтимоий хавфли қилмиш натижасида юзага келиши лозим. Акс ҳолда, қилмишни ЖКнинг 181¹-моддаси билан квалификация қилиб бўлмайди.

ЖКнинг 181¹-моддасида назарда тутилган жиноят якка тартибдаги тадбиркорнинг ёки юридик шахснинг барқарор иқтисодий ночорлигига (банкротлигига) олиб келган ёки кредиторларга кўп миқдорда зарар етказилган пайтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

ЖКнинг 181¹-моддасида назарда тутилган Жиноят **субъектив томондан** қасддан, тўғри қасд билан содир этилади. Яъни, шахс ушбу қилмишнинг жиноийлигини, якка тартибдаги тадбиркорнинг ёки юридик шахснинг барқарор иқтисодий ночорлигига (банкротлигига) олиб келиши ёки

кредиторларга зарар етказилишини била туриб, унинг оқибатлари келиб чиқишини хоҳлаб содир этади.

Шунингдек, мазкур Жиноятнинг субъектив томонининг яна бир зарурий белгиси унинг мотивидир. Яъни, жиноят якка тартибдаги тадбиркор томонидан ёки юридик шахс мансабдор шахси, муассиси (иштирокчиси) ёхуд мол-мулкининг мулкдори томонидан шахсий манфаатларини ёки бошқа шахсларнинг манфаатларини кўзлаб содир этилади.

Мазкур жиноятнинг **субъекти** махсус субъектдир. Яъни, Жиноятнинг субъектининг жисмоний шахс эканлиги, ақли расо эканлиги ҳамда 16 ёшга тўлганлигини талаб этувчи умумий асослардан ташқари, жиноят содир этувчи шахс якка тартибдаги тадбиркор, юридик шахс мансабдор шахси, муассиси (иштирокчиси) ёхуд мол-мулкининг мулкдори бўлиши лозим.

Якка тартибдаги тадбиркор тадбиркорлик фаолиятини юридик шахс ташкил этмаган ҳолда амалга оширадиган, якка тартибдаги тадбиркор сифатида давлат рўйхатидан ўтган жисмоний шахсдир.

Фуқаролик кодексининг 42-моддасига мувофиқ, мулкдорлар, хўжалик юритиш ёки оператив бошқариш ҳуқуқи субъектлари ёхуд улар вакил қилган шахслар юридик шахсларнинг муассислари ҳисобланади.

Мол-мулкнинг мулкдори тегишли мол-мулкни тасарруф этиш ҳуқуқига эга бўлган шахсдир.

Қонунда мазкур жиноятга нисбатан рағбатлантирувчи нормалар ҳам назарда тутилган, яъни, қасддан банкротликка олиб келган шахс етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаган тақдирда, унга нисбатан озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди.

Шарҳланаётган 181¹-модданинг 3-қисмига мувофиқ, шахс жавобгарликдан озод этилади, агарда у:

- 1) қасддан банкротликка олиб келишни биринчи марта содир этган бўлса;
- 2) агар у жиноят аниқланган кундан эътиборан ўттиз кунлик муддатда етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаган бўлса¹

---

¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., №1, Б. 1.

9-§. Божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 182-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** товар ёки бошқа қимматликларни Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси орқали ўтказишнинг белгилаб қўйилган тартиби ва шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг асослари ҳисобланади.

Жиноятнинг **предмети** фуқаролик муомаласидаги ҳар қандай товарлар (масалан, озиқ-овқат маҳсулотлари, кийим-кечак, мебель, ҳайвонлар ва ҳоказо) ёки моддий қимматликлар бўлиши мумкин.

Товарлар «ҳар қандай кўчар мол-мулк, шу жумладан, валюта ва валюта бойликлари, электр, иссиқлик энергиялари ва энергиянинг бошқа турлари, транспорт воситалари, интеллектуал мулк объектлари» бўлиши мумкин (Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 7-моддаси). Товар сифатида, шунингдек, уй ва ёввойи ҳайвонлар ҳам ҳисобланади. Санаб ўтилганлардан қуйидагилар товар ҳисобланмайди: йўловчилар ва товарларни ташиш учун фойдаланиладиган воситалар, шу жумладан контейнерлар ва бошқа транспорт ускуналари.

Шунга алоҳида эътибор бериш лозимки, кўрсатилган ашёлар ушбу жиноятнинг предмети бўлиши учун эркин суратда бошқа шахсларга берилиши ёки универсал ҳуқуқий ворислик (мерос қилиб олиш, юридик шахсни қайта ташкил этиш) тартибида ёхуд бошқа усул билан, агар улар муомаладан чиқарилмаган ёки уларнинг муомалада бўлиши чеклаб қўйилмаган бўлса, бир шахсдан иккинчи шахсга ўтишини ва муайян муомала иштирокчиларигагина қарашли бўла оладиган ёки муомалада бўлишига махсус рухсатнома билан йўл қўйиладиган фуқаролик ҳуқуқлари объектларининг (чет эл валютаси, дори-дармон) турлари қонунда кўрсатилган тартибда белгиланади. Муайян ашёнинг муомала муносабатларида мавжуд эмаслиги ушбу ашё мазкур жиноят предмети бўла олмаслигидан далолат беради (масалан, божхона қонунчилигини бузишга лицензия, штамп, муҳрга

оид муносабатларни киритиб бўлмайди).

Бошқа қимматликларга шундай ашё ва буюмлар кирадики, улар ўзининг тури, ҳолати ва қийматидан қатъи назар, алоҳида тарихий, бадиий, илмий ёки маданий аҳамият касб этади¹. Бундай қимматликларга нумизматика, қадимий буюмлар, санъат асарлари, палеонтологик қолдиқлар ва бошқалар киради. Ушбу ашё ва буюмлар муомала воситаси бўла олади, лекин уларнинг фарқли жиҳати алоҳида тарихий, бадиий, илмий ёки маданий аҳамиятидир. Қимматликларнинг ушбу жиҳатларини белгилаш учун тергов органлари ва судлар тегишли экспертизаларни тайинлашлари лозим.

Ушбу модда доирасида ашё ва буюмларнинг товар ёки қимматликлар эканлигини белгилашда айбдор томонидан улардан қандай мақсадларда фойдаланилиши аҳамият касб этмайди. Улар тадбиркорлик ёки шахсий истеъмол мақсадларида фойдаланилиши мумкин. Қуйидагилар ушбу жиноятнинг предмети бўла олмайди: кучли таъсир қилувчи, захарли, захарловчи, радиоактив, портловчи моддалар, портлатиш қурилмалари, курол-яроғ, ўқотар куроллар, ўқ-дорилар, гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар, диний экстремизм, сепаратизм, фундаментализмни тарғиб қилувчи материаллар, ядровий, кимёвий, биологик ва оммавий қирғин куролларининг бошқа турлари, оммавий қирғин куролларини яратишда фойдаланилиши мумкин бўлган материал ва мосламалар. Чунки шарҳланаётган ижтимоий хавфли қилмишни ушбу предметлар билан содир этиш ЖК тегишли моддаларида назарда тутилган ижтимоий хавфли фаолият назарда тутилган жавобгарликни келтириб чиқаради².

---

¹Мазкур маданий бойликлар сонига, хусусан, уларга нисбатан Ўзбекистон Республикаси Мадааний бойликларнинг олиб чиқилиши ва олиб кирилиши тар- тиб тўғрисида Низом қўлланиладиган бойликлар киради (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 23 мартдаги 131-сон қарорига 1-илова) // Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қарорлари тўплами, 1999 й., 3-сон, 15-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 2223-сон, 267-модда.

²ЖК ушбу моддаси ЖК 182-моддасига қараганда жамият учун кўпроқ хавф туғдирадиган жиноят учун жиноий жавобгарликни назарда тутати, шу сабабли Жиноят кодексининг 182-моддаси билан қўшимча таснифлашни талаб қилмас- лигини судларга тушунтирилсин — қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 28 декабрдаги «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан 1997 йил 26 декабрда тасдиқланган Божхона кодексининг қабул қили- ниши муносабати билан суд амалиётида вужудга келган айрим масалалар тўғри- сида»ги 30-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли ва 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 210-б.

Божхона қонунчилигини бузишнинг **объектив томони** маъмурий жазо кўлланилганидан кейин божхона назоратини четлаб ёки божхона назоратидан яшириб ёхуд божхона ҳужжатлари ёки воситаларига ўхшатиб ясалган ҳужжатлардан алдаш йўли билан фойдаланган ҳолда ёки декларациясиз ёхуд бошқа номга ёзилган декларациядан фойдаланиб, товар ёки бошқа қимматликларни кўп миқдорда Ўзбекистон Республикасининг божхона чегарасидан ўтказишда ифодаланади.

NOTA BENE !

Божхона ҳудуди сарҳадлари, шунингдек, эркин божхона зоналари ва эркин омборларнинг тегралари Ўзбекистон Республикасининг **божхона чегараси** ҳисобланади. (Божхона кодекси 3-моддаси).

Ўзбекистон Республикасининг **божхона чегараси** мамлакатнинг давлат чегарасига мос келмайди, чунки у нафақат Ўзбекистон Республикаси чегараси билан (Ўзбекистон Республикасининг қуруқликдаги ҳудуди, ҳудудий ва ички сувлари ҳамда улар устидаги ҳаво бўшлиғи божхона ҳудудини ташкил этади), балки Ўзбекистон ҳудудидаги эркин божхона зоналари ва эркин омборлар билан ҳам белгиланади. Юқоридаги ҳудудлар Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан ташқарида жойлашган деб қаралади, божхона ҳудуди сарҳадлари, шунингдек, эркин божхона зоналари ва эркин омборларнинг тегралари божхона чегараси ҳисобланади.

NOTA BENE !

Ўзбекистон Республикасининг қуруқликдаги ҳудуди, ҳудудий ва ички сувлари ҳамда улар устидаги ҳаво бўшлиғи **божхона ҳудудини** ташкил этади.

Божхона чегарасидан олиб ўтиш — товарлар ёки транспорт воситаларини ҳар қандай усулда, шу жумладан халқаро почта

жўнатмаларини юбориш, қувур транспортдан ҳамда электр узатиш тармоғидан фойдаланиш йўли билан божхона ҳудудига олиб кириш ёки олиб чиқиш ҳаракатларини амалга ошириш. Шундай ҳаракатлар жумласига қуйидагилар киради: товарлар ёки транспорт воситалари божхона ҳудудига олиб кирилганда, шу жумладан эркин божхона зоналари ва эркин омборлар ҳудудидан олиб кирилганда — божхона чегарасидан амалда ўтиш; товарлар ёки транспорт воситалари божхона ҳудудидан олиб чиқилганда, шу жумладан эркин божхона зоналари ва эркин омборлар ҳудудига олиб чиқилганда — божхона декларациясини тақдим этиш ёки товар ёхуд транспорт воситаларини олиб чиқиш мақсадини амалга оширишга бевосита қаратилган ўзга ҳаракатни бажариш (Божхона кодекси 7-моддаси).

NOTA BENE !

Эркин божхона зонаси ва эркин омбор шундай режимларки, бунда чет эл товарлари муайян ҳудудлар ва жойларда бож, солиқлар ҳамда иқтисодий сиёсат чоралари қўлланилмасдан жойлаштирилади ва ишлатилади, Ўзбекистон товарлари эса экспорт режимига мувофиқ олиб чиқишда қўлланиладиган шартларга кўра жойлаштирилади ва ишлатилади (Божхона кодекси 27-моддаси).

Товарлар ёки бошқа қимматликларни божхона назоратини четлаб олиб ўтиш уларни божхона органлари мавжуд бўлмаган жойдан ёки божхона расмийлаштируви ва назорати амалга ошириладиган вақтдан ташқари олиб ўтказишни аниқлатади.

NOTA BENE !

Божхона назорати — иқтисодий хавфсизликни, қонун ва халқаро шартномаларга риоя этилишини таъминлаш мақсадида божхона органлари томонидан амалга ошириладиган тадбирлар мажмуидир (Божхона кодекси 27-моддаси).

NOTA BENE !

Божхона расмийлаштируви — товарлар ва транспорт воситалари устидан божхона назоратини таъминлаш мақсадида божхона органларининг мансабдор шахслари амалга оширадиган операциялар мажмуи.

Божхона назоратидан яшириш деганда, шахснинг божхона чегараси орқали олиб ўтилаётган товарларнинг ёки бошқа қимматликларни хуфия жойларда ва топишни қийинлаштирадиган усуллардан фойдаланиб ёхуд бир тусдаги ашёга бошқа иккинчисининг кўринишини бериб ўтказишни тушуниш лозим. Мулкни махсус сақлаш жойларига яшириб олиб ўтиш усулига алоҳида эътибор бериш керак, бундай жойларга хуфия жойларни, шунингдек, контрабанда мақсадларида транспорт воситаларига олдиндан қайта ишланиб, йиғилиб ва шунга ўхшаш йўллар билан жиҳозланган ва мослаштирилган конструктив сифимли идишларни ва бошқа ашёларни киритиш мумкин.

Ҳужжатлардан алдаш йўли билан фойдаланиш деганда, ашёларни, товар ва бошқа қимматликларни божхона чегарасидан олиб ўтиш учун асос тариқасида қалбаки ҳужжатларни, қонунга хилоф йўллар билан олинган ҳужжатларни ёхуд ёлғон маълумотлар ёзилган ҳужжатларни божхона назоратига тақдим этишни тушуниш лозим¹.

Қонунга хилоф йўллар билан олинган ҳужжат деганда, айбдор тасарруфига ўрнатилган тартибни бузган ҳолда ёки ёлғон маълумотларни тақдим этиш орқали ёхуд қандайдир қонунга хилоф ҳаракатни (масалан, пора олиш натижасида) содир этиши натижасида келиб тушган ҳужжат тушунилади.

Бошқача айтганда, кўриб чиқиладиган модда мазмунида ҳужжатлардан алдаш йўли билан фойдаланиш божхона органларининг мансабдор шахсларини улар товарлар ва бошқа предметларни чиқариш юзасидан

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 27 фев-ралдаги «Контрабанда ва божхона қонунларини бузиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 2-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгар-тириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 43-б.

қонунга хилоф қарорлар қабул қилиши учун чалғитиш мақсадида содир этиладиган қилмиш бўлиб, у божхона назоратига ҳақиқий эмаслиги аён бўлган ҳужжатларни, чунончи:

1) қалбаки ҳужжатларни, яъни бутунлай сохта бўлган — асл нусхага кўп жихатдан ўхшатиб тайёрланган ёки ҳақиқий бўлган, лекин матнга тузатиш киритиш ёки унинг бир қисмини йўқ қилиб ташлаш ёхуд унга қўшимча маълумотлар киритиш нули билан киритилган бузиб кўрсатилган маълумотларни ўз ичига олган ҳужжатларни ёки қалбаки штамп ёки муҳр босилган ҳақиқий ҳужжатларни;

2) ноқонуний йул билан (масалан, пора олиш, сохтакорлик натижасида) олинган ёки тузилган ҳужжатларни ёхуд бериш учун асос сифатида ёлғон маълумотлар ёки бошқа қалбаки (сохта) ҳужжатлар тақдим этилиши натижасида ёки ўзга шахсларнинг ғайриқонуний ҳаракатлари орқали олинган ҳужжатларни;

3) амалда ҳақиқий ҳисобланган ва лозим тарзда расмийлаштирилган, лекин ёлғон маълумотларни ўз ичига олган ҳужжатларни;

4) белгиланган талабларга жавоб берадиган, лекин Ўзбекистон Республикасининг божхона чегарасидан бошқа товарлар ва ўзга бойликларни ўтказиш учун асос ҳисобланадиган, товарларни бундай ўтказишни ниқоблаш учун тузилган ҳужжатларни тақдим этишдан иборат.

Ушбу ҳолатни қўллаш учун божхона органига тақдим этилаётган ҳужжатнинг ёлғонлигини айбдор билганлигини ва билмаслиги мумкин эмаслигини исботлаш лозим. Акс ҳолда, шарҳланаётган моддани унга қўллаш мумкин эмас, чунки уни содир этишдан мақсад мавжуд эмас.

Агар қалбаки ҳужжат божхона қонунчилигини бузган ҳолда тайёрланган бўлса, унинг қилмишини жиноятлар мажмуи бўйича **ЖК 182**-ва иш ҳолатига қараб **ЖК 209**- ёки **228**-моддалари билан квалификация қилиш лозим.

Божхона қонунчилигига кўра, **божхона идентификация воситалари** деганда, сўрғичлаш, муҳрлаш, рақамли, ҳарфли ва бошқача тамғалар, идентификация белгиларини қўйиш, штамплаш, намуна ва нусхалар олиш,

товарларни, бошқа қимматликларни хатлаш, чизмалар тузиш, миқёсини тасвирлаш, фотосуратлар, расмлар тайёрлаш, товарлар билан бирга юбориладиган ва бошқа хужжатлардан фойдаланиш ва ҳоказолар тушунилади. Идентификация воситалари, агар мавжуд товарлар ёки транспорт воситалари йўқолишига ёхуд қайта тиклаб бўлмас даражага келшига реал хавф мавжуд бўлган ҳолатлардан ташқари, барча ҳолларда божхона органлари томонидан ёки уларнинг рухсати билан ўзгартирилиши, бекор қилиниши ёки йўқотилиши мумкин.

Божхона идентификация воситаларидан алдаш йўли билан фойдаланиш деганда, шахсларнинг Ўзбекистон Республикаси ёки бошқа давлат божхона органлари томонидан татбиқ этилган идентификация воситаларини ўзгартириши, йўқ қилиши, бузиши ёхуд йўқотиши билан боғлиқ ҳаракатлари тушунилиши лозим.

Божхона идентификация воситалари фақатгина божхона органлари томонидан ўзгартирилиши ёки йўқ қилиниши мумкин. Товарлар ёки транспорт воситаларининг бузилиши ёки қайта тикланмайдиган даражада шикаст етиши ёхуд йўқотилишига реал хавф мавжуд бўлган ҳолатлар бундан мустасно.

Божхона идентификация воситаларининг ноқонуний ўзгартирилиши уларни сохталаштириш билан боғлиқ бўлиши мумкин.

NOTA BENE !

Декларациялаш деганда, товарлар ёки транспорт воситалари тўғрисидаги, улар жойлаштириладиган божхона режимлари ҳақидаги аниқ маълумотларни, божхона мақсадлари учун зарур бўлган бошқа маълумотларни белгиланган шаклда баён этиш орқали амалга ошириш тушунилади.

Ўзбекистон Республикаси божхона чегарасидан олиб ўтилувчи товар ва қимматликлар ёки ўзининг божхона режимини янгилаётганлар (масалан,

божхона омборлари режимдан эркин омборлар режимига ўтаётганлар) декларацияланади. Бироқ таҳлил қилинаётган модда моҳиятидан келиб чиқиб, кўрсатилган усулларни божхона қонунчилигини бузиш деб ҳисоблаш учун божхона чегарасидан олиб ўтилаётган товар ёки қимматликларни декларация қилмаслик ёки бошқа номда декларация қилиниши қайд этилади.

Декларациялаш Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида ўрнатилган тартиб ва шаклларда ариза бериш орқали амалга оширилади. Шунга алоҳида эътибор бериш лозимки, Божхона декларацияси қабул қилинганлиги расмийлаштирилган пайтдан бошлаб, у юридик аҳамиятга молик фактлардан далолат берувчи ҳужжатга айланади.

Декларациялаш юритилмайдиган ва товарларни олиб ўтишнинг ҳуқуқий режимига боғлиқ предметларнинг алоҳида турларига нисбатан қонун билан махсус қоидалар ўрнатилган.

Товарларни ёки бошқа қимматликларни декларацияга киритмаслик ёхуд ўзгача ном билан декларацияга киритиш деганда, шахсларнинг чегарадан ўтказилиши лозим бўлган контрабанда ашёларини ёхуд товар ёки бошқа қимматликларни декларация қилиш тартибини бузиши билан боғлиқ ҳаракатлари, яъни божхона қонунлари томонидан ўрнатилган декларация қилиш шакли ва жойи тўғрисидаги, уни амалга ошириш тартиби тўғрисидаги, декларация ва бошқа қўшимча ҳужжатлар тақдим этиш муддатлари тўғрисидаги талабларга риоя этмаслик, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кирилаётган ёки унинг ҳудудидан олиб чиқилаётган контрабанда ашёлари, товар ёки бошқа қимматликларнинг тури, сони хусусида декларацияга сохта маълумотлар киритиш тушунилади¹.

ЖК 182-моддаси 1-қисмида назарда тутилган қилмиш учун жиноий жавобгарлик худди шундай қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилгандан сўнг, бир йил давомида **кўп миқдорда** содир этилганда келиб чиқади.

Ҳуқуқбузарлик предмети бўлган товарларнинг қиймати 1998 йил 1 январдан кучга кирган Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 29 августда қабул қилинган «Божхона тарифи ҳақида»ги Қонуни, шунингдек, Божхона

кодексининг 179-моддаси билан белгиланган тартибда бозор баҳосидан келиб чиққан ҳолда аниқланади¹.

Товарлар ғайриқонуний равишда Ўзбекистон Республикаси божхона чегараси орқали амалда олиб ўтилган вақтдан эътиборан **тугалланган** ҳисобланади. «Ана шундай олиб ўтишга тайёргарлик кўришга қаратилган ҳаракатлар жиноятга суиқасд деб таснифланиши лозим»². Товарларни ёки бошқа қимматликларни божхона чегарасидан ғайриқонуний олиб ўтганлик учун жиноий жавобгарлик, товар ёки бошқа қимматликларни олиб ўтиш усулидан қатъи назар, кўп миқдорда содир этилган бўлса ва айбдор шахсга нисбатан шундай ҳаракатлари учун маъмурий чоралар қўлланилган бўлса, Ўзбекистон Республикаси божхона чегарасидан ўтказилгандан сўнг қўлланилади.

«Товарларни ғайриқонуний равишда Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси орқали олиб ўтиш ғайриқонуний равишда чегарадан ташқарига чиқиш, Ўзбекистон Республикасига кириш ёки белгиланган тартибларни бузиб, чегарадан ўтиш билан боғлиқ бўлса, бундай ҳаракатлар Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 182-ва 223-моддаларида кўзда тутилган жиноятларнинг йиғиндиси сифатида тавсифланиши лозим.

Субъектив томондан жиноят **тўғри касдан** содир этилади. Айбдор шахс товар ёки қимматликларни божхона чегарасидан ғайриқонуний олиб ўтаётганлигини англаб етади ва ўзининг жиноий мақсадини амалга оширишни хоҳлайди. **Мотив** ва **максад** жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Таҳлил қилинаётган жиноятни **ЖК 182-моддаси 2-қисмига** мувофиқ квалификация қилиш белгилари куйидагилар:

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 27 фев-ралдаги «Контрабанда ва божхона конунларини бузиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 2-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгар-тириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 43-б.

²Ўша жойда.

а) жуда кўп миқдорда;

б) чегарани бузиб ўтиш, яъни божхона хизматининг розилигини олмасдан туриб, товар ёки бошқа қимматликларни Ўзбекистон Республикасининг божхона чегарасидан очикдан-очик ўтказиш йўли билан;

в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб;

г) хизмат лавозимидан фойдаланган ҳолда содир этилганлиги ҳисобланади.

Бузиб ўтиш деганда, товар ёки бошқа қимматликларни божхона хизматининг розилигини олмасдан очикчасига олиб ўтиш тушунилади.

Ушбу модда бўйича **божхона хизмати** деганда, Ўзбекистон Республикаси божхона органлари ва божхона органларининг мансабдор шахсларини тушунмоқ лозим.

Бузиб ўтишни қуйидаги ҳолатлар йиғиндиси ташкил этади: а) товар ва қимматликларни очикча олиб ўтиш; б) божхона хизмати ваколатли шахсининг рухсатисиз олиб ўтиш. Кўрсатилган ҳолатлардан бирортасининг мавжуд бўлмаслиги шахснинг ҳаракатида шарҳланаётган **ЖК 182-моддасидаги** квалификация белгилари мавжуд деб топилишига йўл қўймайди.

Очикчасига олиб ўтиш деганда, божхона хизмати ходимларининг товарлар олиб ўтилиши ҳақида хабардорлиги тушунилади. Божхона хизматининг хабардорлиги қонунчилик қоидаларига зид содир этилаётган маълумотлар тақдим этилишидан ва божхона органининг олиб ўтишни бевосита назорат қилишидан келиб чиқади. Жиноятчи субъектга квалификация қилинаётган ушбу белгилар бўйича айбни қўллаш учун шахсга товар ёки қимматликларни ғайриқонуний олиб ўтишаётганлиги ҳақида божхона органлари хабардорлигини билганлигини ва билмаслиги мумкин эмаслигини аниқлаш лозим. Агар айбдор товар ёки қимматликларни ноқонуний олиб ўтаётганлигидан божхона хизматининг хабардорлигини (масалан, божхона чегарасидан товарларни олиб ўтаётган шахснинг ҳаракатлари видеокамерага олинаётганлигини) билмаса, қилмиш очикчасига

олиб ўтиш деб топилмайди.

Товарларни очикча олиб ўтиш ҳам божхона хизматининг рухсатини олмасдан туриб амалга оширилиши керак, яъни бундай ҳаракатни амалга оширишга расмий рухсатнома бўлмаслиги лозим. Товарларни олиб ўтишга рухсатноманинг мавжуд эмаслиги тўғрисида, шунингдек, бундай ҳаракатларни санкциялаш ваколати мавжуд бўлган мансабдор шахснинг тўғридан-тўғри таққ қўйиши ҳам далолат беради¹.

Товарларни очикча олиб ўтиш, зўрлик ишлатмасдан, шунингдек, зўрлик ишлатиш орқали ёки мол-мулкка зарар етказиш тарзида амалга оширилиши мумкин. Бу ҳолатда жиноятни ЖКнинг Махсус қисми шахсга қарши жиноятлар ёки ўзгалар мулкига қарши қаратилган жиноятлар учун белгиланган жавобгарлик моддалари билан жиноятлар жами тариқасида тавсифлаш лозим.

Божхона қонунчилигини бузишга доир муносабатларда шарҳланаётган белгилар шундан иборатки, **ЖК 182-моддаси** бўйича жавобгарликка нафақат божхона чегарасидан товар ёки бошқа қимматликларни бевосита олиб ўтаётган шахслар, балки уюшган гуруҳнинг барча иштирокчилари (масалан, божхона чегарасидан ғайриқонуний олиб ўтиш мақсадида харид қилганлар ёки олиб ўтилгандан сўнг қонунга хилоф равишда олиб ўтилганлигини олдиндан била туриб харид қилганлар, бунда уларга божхона назорат пунктида ёки ундан ташқарида ноқонуний олиб ўтишга ёрдам берганлар) киради.

Уюшган гуруҳ аъзоси бўлмаган шахс томонидан чет элдан олиб келинган товар ёки қимматликни олдиндан ваъда бериб харид қилиш шарҳланаётган белгининг иккинчи қисмини — жиноят уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилишини ташкил этади.

---

¹Ушбу мазмунда рухсатномасиз ўтказиш тушунчаси Божхона органлари томонидан махсус воситаларни қўллаш тартиби тўғрисидаги Йўриқнома (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 9 ноябрда 835-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган, Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитасининг раиси томонидан 1999 йил 6 августда тасдиқланган) 2-бандида ва Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигига аъзо бўлган давлатларнинг Божхона қонунчилигининг асослари (МДХга аъзо бўлган давлатлар раҳбарлари Кенгашининг қарорига илова), 217-моддасида тушунилади.

Божхона қоидаларини бузиш орқали Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кирилган мол-мулкларнинг жиноий йўл билан топилганини била туриб, олдиндан ваъда бермаган ҳолда олиш ёки ўтказиш ҳаракатларига нисбатан ЖКнинг 171-моддаси билан жавобгарлик келиб чиқади.

ЖК 182-моддаси 2-қисмида етказилган зарарнинг миқдоридан қатъи назар **хизмат ваколатидан фойдаланган** ҳолда божхона қонунчилигини бузганлик учун жавобгарлик ўрнатилган. **Хизмат ваколатидан фойдаланган** ҳолда божхона қонунчилигини бузиш — божхона органларининг мансабдор шахси, яъни ваколат доирасига назорат функцияси ва божхона қонунчилигида белгиланган бошқа мажбуриятлар юклатилган шахс томонидан ўз ваколатларини суистеъмол қилган ҳолда товар ва бошқа қимматликларни божхона чегарасидан олиб ўтишидир. Ушбу жиноятни содир этишда мансаб ваколатидан фойдаланиш деганда, шунингдек, божхона қонунчилигини бузиш бошқа давлат органлари мансабдор шахсларининг ўз ваколатини суистеъмол қилиши орқали содир этилишини ҳам тушуниш лозим.

«Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 182-моддаси 2-қисмининг «г» бандида назарда тутилган жиноятнинг субъекти чегарада назорат функциясини амалга ошираётган мансабдор ва бошқа шахслар, шунингдек, товар ва бошқа қимматликларни Ўзбекистон Республикаси чегарасидан қонунга хилоф равишда ўтказиш мақсадида ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистеъмол қилган шахслар ҳисобланади»¹.

Хизмат ваколатидан фойдаланиш божхона қонунчилигини бевосита бузишда, яъни тегишли мансабдор шахс товар ёки бошқа қимматликларни мустақил равишда божхона чегарасини бузган ҳолда олиб ўтишида ҳам ифодаланади. Бундай ҳолатда у шарҳланаётган жиноятнинг ижрочиси ёки бажарувчиси ҳисобланади. Мансабдор шахснинг ҳаракатлари ЖК 205- ёки 206-моддалари бўйича қўшимча квалификация қилишни талаб қилмайди,

---

¹Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 2-сон, 54-модда; 1999 й., 9-сон, 229-модда; 2001 й., 1-2-сон, 23-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 41-сон, 405-модда.

чунки улар **ЖК 182-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган таркибни тўлик камраб олади. Агар товар ва бошқа қимматликларни олиб ўтиш мансаб ваколатига эга бўлмаган шахс томонидан, мансабдор шахс ёрдамида содир этилса, унда унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича ЖК 28-моддаси ва 182-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятлар билан, шунингдек, содир этилган жиноятнинг аниқ ҳолатларига боғлиқ равишда ЖК 205- ёки 206-моддалари билан квалификация қилинади.

10-§. Рақобат тўғрисидаги қонун ҳужжатларини ва табиий монополиялар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 183-моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 27 декабрдаги «Товар бозорларида монополистик фаолиятни чеклаш ва рақобат тўғрисида»ги 355-1-сон Қонуни товар бозорларида монополистик фаолият ва инсофсиз рақобатнинг олдини олиш, уни чеклаш, тўхтатишнинг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини белгилаб беради, рақобат муносабатларининг шаклланиши ва самарали амал қилиши учун шароитлар таъминлашга қаратилган.

Монополияга қарши қонун ҳужжатларини бузишнинг ижтимоий хавфлилиги шундаки, ушбу жиноят содир этилиши натижасида бозорнинг энг муҳим элементи, яъни алоҳида шахслар, жамият ва давлат манфаатларига путур етади.

Монополияга қарши қонун ҳужжатларини бузиш жиноятининг **бевосита объекти** ўрнатилган тартиб ва бозорни самарали бошқариш қоидалари шаклидаги Ўзбекистон иқтисодиётининг асослари, хўжалик юритувчи субъектларнинг ўз ҳуқуқ ва имкониятларини амалга оширишларига тўсқинлик қилувчи монополистик фаолиятни амалга оширишнинг олдини олувчи муносабатлар ҳисобланади. **Факультатив объекти** хўжалик субъекти сифатида фаолият кўрсатмайдиган алоҳида фуқаролар ва давлатнинг қонун билан кўриқланадиган ҳуқуқ ва манфаатлари бўлиши мумкин.

NOTA BENE !

Рақобат хўжалик юритувчи субъектларнинг мусобақалашуви бўлиб, уларнинг мустақил ҳаракатлари ҳар бир субъект томонидан тегишли товар бозоридаги товарлар муомаласининг умумий шарт-шароитларига таъсир кўрсатиш имкониятини чеклайди.

NOTA BENE !

Монополистик фаолият — хўжалик юритувчи субъектларнинг, давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг монополияга қарши кураш ҳақидаги қонун ҳужжатларига хилоф бўлган, рақобатга йўл қўймасликка, уни чеклаш ёки бартараф этишга қаратилган ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлиги.

Объектив томондан ЖК 183-моддасининг 1-қисмида назарда тутилган ҳаракатлар монополияга қарши фаолият олиб бориш ваколат доирасига кирувчи органга ахборот бермасликдан ёки била туриб ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни тақдим қилишдан, худди шундай қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилгандан сўнг содир этилишида ифодаланади.

Ўзбекистоннинг амалдаги қонунчилигига кўра, «Товар бозорларида рақобатни ривожлантиришга кўмаклашиш, хўжалик юритувчи субъектлар, давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг монополистик фаолиятини ва инсофсиз рақобатини чеклаш ҳамда тўхтатиб қўйиш соҳасида давлат сиёсатини монополияга қарши давлат органи олиб боради»¹. Буларга Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси², шунингдек, унинг ҳудудий органлари киради. Айнан қўмита бўлинмалари ва қўмитанинг ўзи бир бутунликда монополияга қарши фаолият олиб боришга ваколатли

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 27-декабрдаги «Товар бозорларида монополистик фаолиятни чеклаш ва рақобат тўғрисида»ги 355-1-сон Қонуни, 9-модданинг 1-қисми.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 30-апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш Давлат қўмитасини ташкил этиш тўғрисида»ги ПФ-3602-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 1718-сон, 127-модда.

орган сифатида қабул қилинади. Шу сабабли ахборот бермаслик ёки ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни, била туриб, бошқа давлат органларига тақдим қилиш монополияга қарши қонунчиликни бузиш сифатида квалификация қилиниши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикасининг «Товар бозорларида монополистик фаолиятни чеклаш ва рақобат тўғрисида»ги амалдаги Қонунига асосан, давлат монополияга қарши органи сўров асосида унинг тури ва сифат хусусияти ҳамда хўжалик субъекти учун аҳамиятлилигидан қатъи назар исталган ахборотни олиш ҳуқуқига эга¹. Масъул шахслар давлат кўмитасига ҳар қандай ахборотни, яъни:

— хўжалик юритувчи субъектнинг устав жамғармасидаги акцияларнинг ўттиз бешдан ортиқ улушини ҳар қандай усулда (харид қилиш, алмаштириш, ҳадыга олиш, ишончли бошқарув ва ҳоказо) олиши тўғрисида;

— хўжалик юритувчи субъектнинг тадбиркорлик фаолиятини олиб бориш ёхуд унинг ижроия органи вазифаларини амалга ошириш шартларини белгилаш имконини берувчи ҳуқуқларни ҳар қандай усулда (сайлаш, келишув, топшириқ ва бошқалар орқали) олиши тўғрисида;

— битимлар тўғрисида, яъни унинг натижасида табиий монополия субъекти товар ишлаб чиқариш (реализация) учун мўлжалланмаган, давлат томонидан тартибга солинадиган, асосий воситаларга мулк ҳуқуқини қўлга киритиши ёки асосий воситалардан фойдаланиш ҳуқуқини олиши, агар ушбу асосий воситаларнинг баланс қиймати табиий монополия субъекти маблағининг ўн фоизидан ортиғини ташкил этса;

— табиий монополия субъекти бошқа хўжалик субъектига эгалик ҳуқуқини ёки табиий монополия² тўғрисидаги қонунчилик билан тартибга солинадиган асосий воситаларнинг бир қисмидан фойдаланиш ҳуқуқини

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 27 декабрдаги «Товар бозорларида монополистик фаолиятни чеклаш ва рақобат тўғрисида»ги 355-1-сон Қонуни, 11—12-моддалар.

²Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 24 апрелдаги «Табиий монополиялар тўғрисида»ги 398-1-сон Қонуни (Ўзбекистон Республикаси 1999 й. 19 август- даги 815-1-сон Қонунининг таҳририда) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 9-сон, 212-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2007 й., 50-51-сон, 499-модда.

берадиган битимлар тўғрисида, агар ушбу асосий воситаларнинг баланс қиймати табиий монополия субъекти маблағининг ўн фоизидан ортиғини ташкил этса;

— холдинг ташкил этиш, яъни активлари қаторига бошқа ташкилотларнинг назорат пакети акциялари кирадиган очик турдаги акциядорлик жамиятларини тузиш тўғрисида;¹

— муайян хўжалик субъектининг товар бозоридаги, савдо-сотик ҳажми ва бозордаги улуши чегарасини белгиловчи маълумотларни. Бундай маълумотлар қаторига, масалан, товарларни реализация қилиш, уларни муайян ҳудудларга олиб кириш ва улардан олиб чиқиш ҳажми тўғрисидаги маълумотларни киритиш мумкин;

— Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси Комиссияси ёки уларнинг ҳудудий органлари томонидан монополияга қарши қонунчиликни бузганлик тўғрисидаги ишларни тайёрлаш ва кўриш учун талаб этиладиган, шунингдек, унинг қарор ва йўриқномаларини ижро этиш учун зарур бўладиган маълумотлар. Жавобгар шахслар нафақат керакли ҳужжатларни тақдим этиши, балки зарур ҳолларда ўзлари суҳбатларга келиб, ёзма тушунтириш беришлари лозим;

— монопол маҳсулотга қатъий ва тартибга солувчи нархларни (тарифларни) шакллантириш, асослаш ва қўллашга доир;

— табиий монополия субъектлари томонидан истеъмолчиларга реализация қилинадиган товарлар ҳажми бўйича шартномаларига риоя қилинишига доир;

— табиий монополия субъектларини ташкил этиш, қайта ташкил этиш ва тугатишга доир;

— қонунчиликда белгиланган ҳолатларда молиявий ишлаб чиқариш

---

¹Қаранг: Ҳолдинглар тўғрисидаги Низом (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 12 октябрдаги 398-сон қарори билан тасдиқланган) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2001 й., 15-16-сон, 106-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2002 й., 17-18-сон, 135-модда.

гуруҳларини ташкил этишга доир маълумотларни беришлари шарт.

Маъмурий органларнинг талаби билан ёки талабсиз тақдим этилиши лозим бўлган маълумотлар рўйхати юқоридагилар билан чегараланмасдан, Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси талаби билан жавобгар шахслар бошқа маълумотларни ҳам тақдим этишлари лозим. Шу ўринда қуйидагиларга алоҳида эътибор бериш зарурки, монополияга қарши органлар томонидан талаб қилинадиган ҳужжатлар фақат монополия фаолиятини амалга ошириш ёки монополия фаолиятини амалга ошириш эҳтимоли мавжудлиги билан боғлиқ масалаларга тегишли бўлади, бундай масалаларга тегишли бўлмаган ҳужжатларни ушбу органлар талаб қилиши мумкин эмас. Акс ҳолда ҳокимият ваколатларини очиқчасига суиистеъмол қилиш сифатида айбдор шахсларни жиноий жавобгарликка тортиш лозим бўлади.

Амалдаги қонунчиликда белгиланган тартибда масъул шахснинг мустақил равишда ёки монополияга қарши курашувчи органнинг талаби билан тақдим этиши лозим бўлган ҳужжатларни монополияга қарши курашувчи органларга тақдим этмаслиги **маълумотларни тақдим этмаслик деб тан олинishi** лозим.

Маълумотларни тақдим этмаслик монополияга қарши фаолиятни амалга оширишга ваколатли органга беришдан бош тортишда ёки турли хил баҳоналар билан белгиланган муддатда топширмасликда намоён бўлиши мумкин. Маълумотларни тақдим этмаслик, шунингдек, юклатилган мажбуриятларга масъулиятсизларча муносабатда бўлиш ёки эсдан чиқариб юборишда ҳам намоён бўлиши мумкин.

Давлат монополияга қарши органига маълумотларни тақдим этмаслик формал таркибли жиноят ҳисобланади, яъни муайян бир оқибат келиб чиқишидан қатъи назар, мажбурият юклатилган шахс ушбу маълумотларни тақдим этиши лозим бўлган вақтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади. Жиноятни қачондан бошлаб тугалланган деб топиш вақти, ҳар бир алоҳида ҳолатда уни тақдим этишга масъул шахс ва маълумотнинг хусусиятидан

келиб чиқиб белгиланиши лозим. Масалан, хўжалик субъектининг 35 фоиздан кўпроқ акцияси сотиб олинганда, бундай шартнома ҳақидаги маълумот қуйидагилар томонидан тақдим этилади:

1) акцияларни сотиб олган шахс томонидан шартнома тузилгунча. Шунинг учун бундай маълумотнинг шартнома тузилгандан сўнг тақдим этилиши монополияга қарши қонунчиликни бузиш сифатида кўрилади;

2) инвестиция институтлари ва қимматли қоғозлар олди-сотди шартномаларини рўйхатдан ўтказувчи бошқа шахслар томонидан бундай шартномалар (масалан, давлат монополияга қарши кураш органининг рухсати бўлмаганда) тузилишида қоидабузарликлар мавжудлиги аниқланганда — 3 кун ичида.

Маълумотларни тақдим этиш деганда, уларнинг монополияга қарши курашувчи органларнинг ваколатли шахсларига расмий равишда хабар беришлари тушунилади.

Расмий равишда хабар бериш — кўрсатилган маълумот монополияга қарши органга маълумотни тақдим этиш ваколати юклатилган шахс ёки ушбу органнинг бевосита сўрови юборилган мансабдор шахс томонидан тақдим этилишидир, ушбу хабарда ким томонидан (қайси юридик шахс, давлат органи, ваколатли шахс) юборилаётганлиги тўла-тўқис акс эттирилган бўлади. Агар монополияга қарши органга ушбу талабларга риоя қилмаган ҳолда маълумот, хабар берилган бўлса, у расмий хабар бериш деб ҳисобланиши мумкин эмас.

Ушбу модда доирасидаги **маълумотларга** бевосита монополистик фаолиятни амалга ошириш ёки амалга ошириш эҳтимолини назарда тутувчи ахборотлар киради. Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси ваколатларига кирмайдиган масалаларни қамраб олган маълумотлар **ЖК 183-моддасида** назарда тутилган маълумот бўла олмайди.

Ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотлар — монополистик фаолиятни белгиловчи муҳим далилларни тўлиқ ёки қисман бузиб

кўрсатадиган ҳужжатдир.

Ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларга, шунингдек, далилларни бузиб кўрсатмасида, уларни ўзида ифодаламайдиган ёки яшириб кўрсатадиган ахборотлар киради. Бунда вужудга келган ҳолатни нотўғри баҳолаш учун реал хавф туғилади. Масалан, била туриб ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни, уларнинг бир қисмини яшириб кўрсатиш монополияга қарши органга ташкилот устав фондининг 5 фоизи миқдоридagi акциясини сотиб олганлиги тўғрисидаги маълумот билан бирга, сотиб олувчида бошқа шартномалар асосида олдиндан 32 фоиз акциялар мавжудлиги ҳақида хабар берилмаслигидир.

Хўжалик субъектининг бир қисми иқтисодиётнинг маълум соҳаларида монополистлигини кўрсатувчи маълумотлар ҳақиқатга тўғри келмайдиган деб ҳисобланиши мумкин эмас. Хабар муайян субъектга ёки аниқ белгиланган субъектлар гуруҳига тааллуқли бўлиши керак. Масалан, муайян бозор субъекти бошқа тадбиркорларнинг бозорга киришига тўсқинлик қилаётганлиги тўғрисида хабар ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотлар сифатида қабул қилиниши мумкин эмас. Бундай хабарлар етарли шартлар мавжуд бўлганда, ЖК 139-моддаси (Тухмат) ёки 192-моддаси (Рақобатчини обрўсизлантириш) бўйича жиноят иши кўзғатиш учун асос бўлиши мумкин.

Ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни хабар бериш орқали монополияга қарши қонунчиликни бузишнинг зарурий белгиси айбдор томонидан била туриб ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотлар тақдим этилишидир.

Била туриб деганда, монополияга қарши органга маълумотни хабар қилган жавобгар шахс, ишнинг объектив ҳолатларидан келиб чиқиб, ушбу маълумотлар ҳақиқатга тўғри келмаслигини, улар ёлғонлигини билган бўлишидир. Агар жавобгар шахс ишни объектив ҳолатлардан келиб чиқиб билмаган ёки билиши лозим бўлмаган бўлса, монополияга қарши қонунчиликни бузиш деб квалификация қилиниши мумкин эмас.

Била туриб ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотни монополияга қарши

органга тақдим этиш, ушбу маълумот Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитасининг ваколатли шахси томонидан олинган вақтдан бошлаб жиноят **туғалланган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан ЖК 183-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят **қасдан** содир этилиши мумкин. Шунга алоҳида эътибор бериш лозимки, била туриб ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотни тақдим этиш фақатгина **тўғри қасд** билан содир этилиши мумкин.

Ушбу жиноятни содир этиш **мақсад** ва **мотивлари** турли хил бўлиши мумкин. Бу нафақат бозорда монополистик ҳолатни ўрнатиш, балки шахсий бойишга қаратилган қасд манфаатлари ҳам бўлиши мумкин. Бирок қилмишни содир этиш мақсад ва мотивлари жиноятни квалификация қилишга таъсир этмайди, лекин жазо тайинлашда суд томонидан инобатга олиниши лозим.

ЖК 183-моддаси 2-қисмининг объектив томони монополияга қарши фаолият олиб бориш ваколати берилган органнинг талабларини ёхуд бошқа қонуний кўрсатмаларини бажаришдан бўйин товлаш ёки уларни ўз вақтида бажармаслик, худди шундай қилмиш учун маъмурий жавобгарлик қўлланилганидан сўнг содир этилиши билан тавсифланади.

Агар текшириш чоғида қонун ҳужжатлари бузилишлари бартараф этилмаганлиги ёки бартараф этиш чора тадбирлари кўрилмаганлиги аниқланса, **кўрсатма бажарилмаган** ҳисобланади.

Кўрсатма қуйидаги ҳолларда **қисман бажарилмаган** ҳисобланади:

- 1) кўрсатмага мувофиқ бартараф этилиши керак бўлган барча қонун ҳужжатлари бузилишлари бартараф этилмаганда;
- 2) кўрсатмада назарда тутилган барча хўжалик юритувчи субъектлар ва органларга нисбатан қонун ҳужжатлари бузилишлари бартараф этилмаганда.

Кўрсатмалар ўз вақтида бажарилмаган деганда, кўрсатманинг унда кўрсатилган муддатни бузган ҳолда бажарилиши тушунилади.

Кўрсатмаларни бажаришдан бош тортиш деганда, кўрсатманинг субъект

томонидан бажарилмаганлиги ёки қисман бажарилмаганлиги тушунилади¹.

Кўрсатмаларни бажармаслик кўрсатмаларни бажаришдан бош тортишдан куйидагилар билан фарқ қилади. Биринчиси, фақат эҳтиётсизлик орқасидан содир этилади, иккинчиси эса, тўғри қасд билан содир этишда ифодаланадиган ҳаракатсизликдир. Шунини таъкидлаш лозимки, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, агар қонун билан белгиланган ижро этиш муддати ўтиб кетган бўлсада, кўрсатилган талаблардан бирортаси ҳам бажарилмаётган тақдирда кўрсатмаларни бажаришдан бош тортиш деб топиши лозим.

Монополияга қарши курашувчи органнинг талаблари ва бошқа қонуний кўрсатмаларини бажармаслик ёки бажаришдан бош тортиш актив шакл (кўрсатмани қабул қилмаслик, адресини ўзгартириш ва ҳоказо)да ёхуд пассив шакл (кўрсатмада кўрсатилган қонунбузарликларни бартараф этиш чораларини кўрмаслик)да ифодаланиши мумкин. Бироқ бажармаслик ва бажаришдан бош тортиш шакллари қилмишни квалификация қилишга таъсир этмайди.

ЖК 183-моддаси 2-қисмига кўра, субъект томонидан қарор (кўрсатма)нинг муддатида бажарилмаслиги жиноятни **туғалланган** деб топишга олиб келади. Бу муддатга, шунингдек, субъектнинг аризаси бўйича унга берилган қўшимча муддатлар ҳам киради.

Монополияга қарши қонун ҳужжатларини монополияга қарши органнинг қарор (кўрсатма)ларини бажармаслик ёки бажаришдан бўйин товлаш шаклида бузиш ҳаракатлари маъмурий преюдиция мавжуд бўлганда ижтимоий хавfli ҳисобланади.

Субъектив томондан ЖК 183-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноят ҳам **қасдан** (бўйин товлаш) содир этилиши мумкин. Ушбу қилмишнинг **мақсад** ва **мотивлари** турлича бўлса ҳам, унинг квалификация

---

¹Монополияга қарши қонун ҳужжатларини, табиий монополиялар, истеъмолчи-ларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари ва реклама тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун иш кўзғатиш ва уларни кўриб чиқиш тартиби тўғрисидаги Низом (Ўзбекистон Респуб-ликаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 12 октябрдаги 225-сон қарорига илова), IV бўлимнинг 28-банди // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 41-42-сон, 317-модда.

қилинишига таъсир этмайди.

Жиноятнинг **субъекти** Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитасига тегишли маълумотларни тақдим этиш мажбурияти юклатилган 16 ёшга тўлган шахс ҳисобланади. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи тижорат ва нотижорат ташкилотларининг раҳбарлари, яқка тартибдаги тадбиркорлар, шунингдек, хўжалик субъектлари билан келишиб ёки мустақил равишда ҳаракат қила оладиган ижро ва бошқарув органларининг мансабдор шахслари субъект бўлиши мумкин.

Агар монополияга қарши қонунчиликни бузиш давлат органининг мансабдор шахси томонидан содир этилган бўлса (масалан, устав фондининг 35 фоиз акциясини (улушини) сотиб олганлиги ҳақидаги маълумотни тақдим этмаслик), ишнинг мавжуд ҳолатларидан келиб чиқиб унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи тариқасида **ЖК 183-моддаси** ва 205-, 207-моддалари ёки ЖК 208-моддаси бўйича квалификация қилинади.

11-§. Солиқлар ва бошқа мажбурий туловларни тулашдан буйин товлаш (ЖК 184-моддаси)

2007 йил 25 декабрда Ўзбекистон Республикасида солиқ ти- зими, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, солиқ солишнинг тартиби, шунингдек, солиқ мажбуриятини ижро этиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатларни тартибга солишга қаратилган янги Солиқ кодекси қабул қилинди.

Жиноятнинг **бевосита объекти** ҳар бир жисмоний ва юридик шахс томонидан қонун билан белгиланган солиқ ва бошқа тўловларни тўлашдек конституциявий бурчларни бажариш бўйича давлатнинг молиявий соҳадаги фаолияти билан боғлиқ ижтимоий муносабатлардир.

ЖК 184-моддасида жавобгарликни назарда тутувчи жиноятнинг **предмети** — солиқлар, йиғимлар, божлар ва бошқа тўловлар ҳисобланади.

Бу тушунчаларнинг мазмунини аниқлаш учун Ўзбекистон Республикаси

Солиқ кодексига, шунингдек, амалдаги солиқ қонунчилигида қўлланилган таърифларга мурожаат этиш лозим¹. Солиқ кодексининг 12-моддасига кўра, **солиқ** деганда, Солиқ кодексида белгиланган, муайян миқдорларда ундириладиган, мунтазам, қайтариб берилмайдиган ва беғараз хусусиятга эга бўлган, бюджетга йўналтириладиган мажбурий пул тўловлари тушунилади. **Бошқа мажбурий тўловлар** деганда, ушбу Кодексида белгиланган давлат мақсадли жамғармаларига мажбурий пул тўловлари, божхона тўловлари, шунингдек, ваколатли органлар ҳамда мансабдор шахслар томонидан юридик аҳамиятга молик ҳаракатларни тўловчиларга нисбатан амалга ошириш учун, шу жумладан муайян ҳуқуқларни ёки лицензиялар ва бошқа рухсат берувчи ҳужжатларни бериш учун тўланиши лозим бўлган йиғимлар, давлат божи тушунилади.

Солиқ кодексининг 23-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида умумдавлат солиқлари, маҳаллий солиқлар ва йиғимлар амал қилади.

Умумдавлат солиқларига юридик шахслар даромад (фойда) солиғи; жисмоний шахслар даромад солиғи; қўшилган қиймат солиғи; акциз солиғи; ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ; экология солиғи; сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқлар киради. Бошқа мажбурий тўловларга ижтимоий жамғармаларга мажбурий тўловлар (ягона ижтимоий тўлов; фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари; бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмалар), Республика йўл жамғармасига мажбурий тўловлар (Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар; Республика йўл жамғармасига йиғимлар), давлат божи, божхона тўловлари, айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғимлар киради.

Маҳаллий солиқлар ва йиғимларга қуйидагилар киради: мол-мулк

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2003 йил 6 июндаги «Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаганлик учун жа- вобгарлик тўғрисидаги қонунларнинг судлар томонидан қўлланилиши ҳақида»ги 6-сонли қарори // Тўплам, 2-жилд. — 131-б.

солиғи; ер солиғи; ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи; жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ; савдотик қилиш ҳуқуқи учун йиғим, шу жумладан айрим турлардаги товарларни сотиш ҳуқуқини берувчи лицензия йиғимлари; юридик шахсларни, шунингдек, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахсларни рўйхатга олганлик учун йиғимлар киради.

Давлат умуммиллий дастурларини амалга ошириш даврида тегишли жамғармалар ташкил этилиши мумкин бўлиб, уларга қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда мажбурий тўловлар белгиланади (Солиқ кодексининг 23-моддаси). Шу билан боғлиқ равишда ҳар бир алоҳида ҳолатларда айбдор аниқ қайси солиқни тўлашдан бўйин товлаётганини аниқлаш лозим.

Объектив томондан солиқ ёки бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаш даромад ёхуд бошқа тўловларни ёки солиқ солишнинг бошқа объектларини яшириш, камайтириб кўрсатиш, анча миқдордаги солиқлар, йиғимлар, божлар ва бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаганлик учун маъмурий чоралар кўрилгандан сўнг, анча миқдорда содир этилиши билан тавсифланади.

Солиқ кодексининг 25-моддасига кўра, **солиқ солиш объекти** солиқ тўловчида солиқ ёки бошқа мажбурий тўлов ҳисоблаб чиқарилиши ва (ёки) тўланиши юзасидан мажбурият келтириб чиқарувчи мол-мулк, ҳаракат, ҳаракат натижаси бўлиши мумкин.

Фойда (даромад) — мазкур модда маъносида — жами даромад билан Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига мувофиқ белгиланадиган чегирмалар ўртасидаги фарқ ҳисобланади.

Жами даромадга жўнатилган товар, бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар ва бошқа операциялар учун юридик шахс олиши лозим бўлган (олган) ёки текинга олган пул ёхуд бошқа маблағлар киради.

Чегирмалар қонунда назарда тутилган ҳолларда солиқ солинадиган

базанинг камайишига олиб келувчи солиқ тўловчининг харажатлари ҳисобланади.

Солиқ солишнинг бошқа объектлари деганда, мазкур модда доирасида шундай предмет ва ҳуқуқларни (даромаддан ташқари) тушуниш жоизки, улар мавжуд бўлганда солиқ мажбурияти пайдо бўлади ва уларнинг сифати солиқ миқдорини белгилайди¹.

Амалдаги Солиқ кодексига мувофиқ солиқ солишнинг бошқа объектларига қуйидагилар киради: товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш обороти ва товарлар импорти, акциз тўланадиган товарлар, товарлар (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш таннархи, жисмоний ва юридик шахслар эгалигидаги мулк, ер усти ва ер ости манбаларидан олиб фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми².

Фойдани, даромадни ёки солиқ солинадиган бошқа объектларни яшириш — бу солиқ органларига тақдим этиладиган тегишли ҳисобот ҳужжатларида уларни олганлик тўғрисида ҳақиқий маълумотларни қасддан кўрсатмаслик, шунингдек, уларнинг мавжудлиги тўғрисидаги маълумотни яшириб қолиш мақсадида уларнинг келиб тушишини ҳисобга олиш тартибини бузганликдир. Масалан, тақдим этилган маҳсулотларга тўловни учинчи шахсга бериш, хўжалик оборотидаги векселлардан фойдаланиш, бартер асосида контрактлар тузиш — даромадларни яшириш ҳисобланади.

«Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 174-моддаси ва Жиноят кодексининг 184-моддаси бўйича жавобгарлик келиб чиқишининг зарур шарти — солиқ ёки бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлашга нисбатан қасднинг мавжудлиги бўлиб, у ҳам ҳаракат, ҳам ҳаракатсизликда намоён бўлиши мумкин.

Фойда (даромад)ни қасддан яширишнинг белгилари:

— ҳужжатларни сохталаштириш (ўчириш, ғайриқонуний тузатиш);

---

¹ Қаранг: Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. - 386-б.

² Шунинг қайд этиш лозимки, солиқ солиш объектларининг келтирилган рўйхати тавсифий ҳисобланади ва Солиқ кодексига ҳар бир муайян ҳолда солиқ солиш объектини аниқлаш бўйича бир қанча қоидалар ва имтиёзлар назарда тутилган.

- қалбаки бошланғич бухгалтерия хужжатларидан фойдаланиш;
- фойдаланилмаган моддий харажатларни ишлаб чиқариш ҳисобига қўшиб ҳисобдан чиқариш;
- корхонада ишламайдиган, лекин ҳисобда турадиган ходимларга иш ҳақи ёзиш йўли билан меҳнатга ҳақ тўлаш харажатларини ошириш;
- сотишдан олинган тушумни ҳисобот давридан кейинги даврга ўтказиш (сотиш ҳажмини ва даромад(фойда)ни қасддан камайтириш);
- моддий, ёқилғи-энергетика ресурслари харажатларини ва амортизация (эскириш) миқдорини сунъий равишда ошириш ёки норматив (лимит)ларни нотўғри қўллаш;
- хужжатларни йўқ қилиш ёки уларни тақдим этишни рад этиш;
- бухгалтерия хужжатлари ва бошқа хужжатлар билан тегишли равишда расмийлаштирилмаган маҳсулот (товар)ларни сотиш;
- давлат рўйхатидан ўтмасдан ва солиқ органларида ҳисобда турмасдан хўжалик фаолиятини юритиш;
- давлат солиқ хизмати органининг ёзма билдиришномаси мавжуд бўлгани ҳолда икки ва ундан ортиқ манбалардан даромад олувчи жисмоний шахслар томонидан барча даромадлари ҳақида декларация тақдим этмаслик ва бошқалардир.

Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 174-моддаси ва Жиноят кодексининг 184-моддасида назарда тутилган ҳуқуқбузарликларга доир ишлар бўйича айбдорнинг қилмишида солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан қасддан бўйин товлашнинг юқорида қайд этилган ёхуд бошқа бирор-бир белгиси мавжудлиги исботланган бўлиши шарт»¹.

Фойдани, даромадни ёки солиқ солинадиган бошқа объектларни камайтириб кўрсатиш солиқ органларига тақдим қилинадиган ҳисобот хужжатларига била туриб солиқнинг миқдори тўғрисида ҳақиқатга тўғри

---

¹Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2003 йил 6 июндаги «Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товланганлик учун жавобгарлик тўғрисидаги қонунларнинг судлар томонидан қўлланилиши ҳақида»ги 6-сонли қарори // Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари тўплами. 1991—2006. 2-жилд. —Т.: «O‘qituvchi», 2007. — 132-б.

келмайдиган, балки уни пасайтириш ва камайтириш томонига маълумотлар киритишда ифодаланади.

Шуни назарда тутиш лозимки, даромад (фойда) ёки солиқ солишнинг бошқа объектларини яшириш ёхуд камайтириб кўрсатиш — солиқ ёки бошқа тўловлардан бўйин товлаш услубидир. Бошқача айтганда, солиқ тўлашдан бўйин товлаш турли услубларни ўз ичига олган кенгрок тушунчадир, уни давлат ёхуд маҳаллий бюджет ҳисобига мажбурий тўловларнинг олинadиган ҳажмини пасайтириш мақсадида солиқ органларини алдаш деб тушуниш лозим.

Солиқ тўлашдан бошқача усулда бўйин товлаш деганда, нарсалар ҳақиқий ҳолатини касдан ўзгартириш, солиқ органларига била туриб нотўғри ахборот беришнинг турли услубларини қўллаш, тўланадиган солиқ ҳажмини камайтириш мақсадида маълум факт, ҳолат, ходисалар борасида янглиштириш тушунилади. Солиқ ёхуд бошқа мажбурий тўловлардан бўйин товлаш услублари турлича ва аксарият ҳолларда тўланаётган солиқ турига боғлиқ, хусусан, буларга солиқ органларига солиқ тўлаш объектлари ҳақида ҳисобот ҳужжатларини бермаслик, имконият мавжудлигида мажбурий тўловларни тўламаслик, солиқ органларига рўйхатга қўймаслик каби ҳолатлар киради. Мазкур жинойтни содир этиш услублари уни квалификация қилишга таъсир қилмайди. Бироқ шуни назарда тутиш лозимки, изоҳланаётган жинойтнинг содир этилишининг алоҳида услублари мустақил қилмиш деб тан олинishi ва мустақил квалификация қилишни талаб қилиши мумкин. Масалан, акциз солиғи тўламасдан савдо фаолиятини амалга оширишда, устав фаолиятини амалга оширмасликда, рўйхатдан ўтмасдан савдо қилишда ёхуд воситачилик фаолияти билан шуғулланишда ва бошқа ҳолатларда қилмишни жинойтлар мажмуи бўйича квалификация қилиш лозим¹.

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жинойй ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 120-б.

Жиноят солиқ қонунчилигида ўрнатилган солиқ солиш тўлашининг тегишли муддатида солиқ тўланмаган пайдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади. Шунинг учун аввалги ҳаракатлар (бухгалтерия ҳисоботи ҳужжатларига ўзгартиришлар киритиш, солиқ органларига ёлғон ҳисобот бериш ва ҳоказолар)нинг ҳаммаси жиноят содир этишга тайёргарлик кўришдир. Агар тўлов ҳақиқатда кам тўланган бўлмаса, айбдор ҳаракатида ҳақиқий жиноят таркиби мавжудлигини тасдиқлаш мумкин эмас.

Солиқ ва бошқа тўловлардан бўйин товлаш қуйидаги мажбурий шартлар мавжуд бўлгандагина жиноят деб тан олинади: тўланмаган тўловнинг анча миқдордалиги ва маъмурий преюдициянинг мав- жудлиги.

Тўланмаган солиқ солиқнинг аввал тўланган қисми билан қўшимча тўланиши керак бўлган солиқ ўртасидаги фарқдир. Агар солиқ мажбурий тартибда ундирилса, тўланмаган деб топилади, солиқ тўлаш ихтиёрий равишда жиноят содир этишга қаратилган ҳаракатсизликни тўхтатади ва жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш деб тан олинади лозим.

Тўланмаган солиқнинг миқдорини аниқлашда шуни назарда тутиш лозимки, бунда солиқ солиш объектининг яширилган ёки камайтириб кўрсатилган миқдори эмас, балки айбдор томонидан яширилган ёки камайтирилган солиқ объектидан тўланиши лозим бўлган солиқ суммаси тушунилади. «Солиқ тўлашдан бўйин товлаш, фойдани, даромадни ва солиқ тўланадиган бошқа объектларни яшириш, камайтириб кўрсатиш давомли жиноят ҳисобланади. Шу сабабли зарар миқдори солиқ тўланмаган барча муддат учун кам тўланган суммалар йиғиндиси билан белгиланиши керак.

Тергов органлари ва судлар тўланмаган солиқ, даромад ва солиқ тўланадиган бошқа объектларнинг миқдорини аниқлашда Солиқ кодексининг олтинчи боби (чегирмалар ва зарарлар) талабларини ҳисобга олишга мажбурдирлар, яъни бунга биноан фойдани (даромадни) аниқлашда, масалан, ходимларнинг иш ҳақи, асосий фондларни таъмирлаш, ижара тўлови бўйича ва бошқа харажатлар чегирилиб ташланади»¹.

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт

Солиқ ёки бошқа тўловлардан бўйин товлаш оқибатида етказилган зарар миқдорини аниқлашда жиноят тугалланган даврдаги энг кам ойлик иш ҳақи миқдоридан келиб чиқиш лозим.

«Жиноят кодексининг **184-моддаси** диспозициясига биноан солиқларни тўлашдан бўйин товлаш ҳаракатда, худди шунингдек, ҳаракатсизликда ҳам ифодаланиши мумкинлигидан, аммо фақат қасддан содир этилишидан келиб чиқиб тергов органлари ва судлар ҳар бир иш бўйича солиқ тўлашдан бўйин товлаётган шахснинг мақсадини ва ҳақиқий ниятини аниқлашга мажбурдирлар. Хизмат вазифаларига совуққонлик билан муносабатда бўлиш оқибатида ҳисобни ёки ҳисоботни чалкаштириб юбориш, фойдани ҳисоблашда хатога йўл қўйиш ҳолатларининг ўзинигина Жиноят кодексининг 184-моддаси билан тавсифлаш мумкин эмас, лекин тегишли асослар бўлган тақдирда Жиноят кодексининг 207-моддасида кўзда тутилган мансаб совуққонлиги жиноятининг таркибини ташкил этади»¹.

«Агарда ҳисобот кичик ва ўрта корхоналар, микрофирмалар томонидан солиқ органларига ҳар чоракда тақдим этилиши лозим бўлса, ойлик солиқларни ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашда бўйин товлаш, мисол учун мансабга совуққонлик билан қараш оқибатида, ҳисобот даври келгунга қадар молиявий санкцияни ҳисобга олган ҳолда кейинчалик уларни тўлаган тақдирда ҳам Жиноят кодексининг 184-моддаси билан тавсифланиши мумкин эмас»².

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор ўз ҳаракатлари ижтимоий хавфлилигини англайди ва солиқлар ёхуд бошқа

соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 123-б.

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 121-122-б.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди ва Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди қўшма Пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги «Тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ қонунчиликни қўллаш суд амалиёти тўғрисида»ги 2/84-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди ва Олий хўжалик суди қўшма Пленумининг 2002 йил 25 октябрдаги 21/108-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 2-жилд. — 11-б.

тўловларни анча миқдорда тўламаслик оқибатини келтириб чиқаришни хоҳлайди ёхуд бунга онгли равишда йўл қўяди. Ижтимоий хавфли оқибатларнинг вужудга келиши имкониятларини билмаслик жиноий жавобгарликни келтириб чиқармайди. Мазкур жиноят эҳтиётсизлик юзасидан содир этилиши назарда тутилмаган.

Мотив ва мақсад қоида тариқасида ғаразли бўлади.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахс ҳисобланади. Бундай субъект деб, қонунга мувофиқ даромад, фойда ва солиқ солишнинг бошқа объектлари ҳақида тўлиқ ахборот бериш ҳамда давлат фойдасига белгиланган тўловларни киритиш вазифаси юклатилган шахслар тан олиниши мумкин. Булар қаторига, мулк шаклидан қатъи назар, корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг солиқларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш билан боғлиқ бухгалтерия ҳисоботини олиб бориш, ҳужжатлар тақдим қилиш зиммасига юклатилган мансабдор шахслар (корхона, муассаса ва ташкилотларнинг раҳбарлари, уларнинг ўринбосарлари, бош ҳисобчилари ва ҳисобхонанинг мансабдор шахслари) киради.

Қонунга биноан белгиланган ҳисобот шаклида ҳужжатлар тақдим этишга ва солиқ тўлашга мажбур бўлган жисмоний шахслар (солиқ тўловчилар) ҳам ушбу жиноятнинг субъектлари бўлиши мумкин¹.

ЖК 184-моддасида назарда тутилган жиноятнинг содир этилишини ташкил қилган ёки унга раҳбарлик қилган ёхуд ўзларининг ҳаракатлари билан фойдани (даромадни) ёки солиқ солинадиган бошқа объектларнинг камайтирилишида иштирок этишга раҳбар, бош ҳисобчи, солиқ тўловчини даъват этган ёхуд бу жиноятнинг содир этилишига маслаҳат, кўрсатма билан кўмаклашган бошқа шахслар ЖК 30-моддасига мувофиқ ва **ЖК 184-моддасининг** те- гишли қисми бўйича жиноятнинг иштирокчилари (ташкилотчи, далолатчи ёки ёрдамчилар) сифатида жавобгарликка

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва кўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 122-б.

тортиладилар¹.

Агарда мазкур жиноятни содир этишда давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари мансабдор шахсларининг иштироки бўлса ва улар таҳлил қилинаётган қилмишнинг содир этилишига қасдан ёрдам беришса, уларнинг ҳаракатини тегишли белгилар мавжуд бўлганда жиноятлар мажмуи тариқасида ЖК 205-, 209-, 210-моддалари бўйича квалификация қилиш лозим.

ЖК 184-моддаси 2-қисми содир этилган ижтимоий хавfli қилмиш учун жиноят таркибининг квалификация қилинган қуйидаги белгилари мавжуд бўлганда жавобгарликни назарда тутди:

- а) такроран;
- б) кўп миқдорда.

Бунда шуни назарда тутиш лозимки, мазкур жиноятнинг такроран содир этилиши солиқ тўлашдан бўйин товлаганлик учун

ЖК 184-моддасининг қайси қисми билан жавобгарлик назарда тутилишидан қатъи назар, қайд этилиши лозим. Агар шахснинг ҳаракатлари давомли жиноят хусусиятига эга бўлмасдан бир неча мустақил эпизодлардан иборат бўлса, бу ҳаракатларнинг такрорийлигини кўрсатади². Шундай қилиб, солиқ ёки бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаш кўринишидаги ҳар бир тугалланган жиноят мустақил квалификация қилиниши лозим, бунда жавобгарлик шу модданинг оғирроқ жазо назарда тутилган қисми бўйича юзага келади.

«Агар фойда ва даромад тўғрисида кўриниб турган ёлғон маълумотли тегишли ҳисобот ҳужжатларини солиқ органига тақдим қилиш ҳамда солиқларни кўп ёки жуда кўп миқдорда (битта, бир неча ёки барча солиқлар бўйича) ҳақиқатдан кам тўлаганлик ҳолати мавжуд бўлса, солиқ ва бошқа

---

¹Ўша жойда.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва кўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 116-б.

тўловларни кўп ёки жуда кўп миқдорда тўлашдан бўйин товлаш тугалланган жиноят ҳисобланади.

Судлар моддий зарарнинг миқдори айбдор томонидан яширилган ёки камайтирилган солиқ тўланадиган объектнинг бутун миқдоридан эмас, балки унинг мазкур солиқ тўланадиган объектдан тўлаши лозим бўлган солиқ суммасидан келиб чиқиб белгиланишини инобатга олган ҳолда синчиклаб аниқлашга мажбурдирлар.

Солиқ тўлашдан бўйин товлаш, фойдани, даромадни ва солиқ тўланадиган бошқа объектларни яшириш, камайтириб кўрсатиш давомли жиноят ҳисобланади. Шу сабабли зарар миқдори солиқ тўланмаган барча муддат учун кам тўланган суммалар йиғиндиси билан белгиланиши керак»¹.

ЖК 184-моддаси 3-қисмида жуда кўп миқдорда солиқ ва бошқа тўловлардан бўйин товлаш жинояти содир этилганлиги учун жавобгарлик назарда тутилади.

ЖК 184-моддасининг 4-қисмида рағбатлантирувчи норма мустаҳкамланган, унга мувофиқ, «қасддан яширилган, камайтириб кўрсатилган фойда (даромад) бўйича солиқлар ва бошқа тўловлар тўлиқ тўланган тақдирда, озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди», дейилади.

ЖКнинг **184-моддаси 5-қисмига кўра** биринчи марта жиноят содир этган шахс, агар у солиқ текшируви материалларини кўриб чиқиш натижалари бўйича давлат солиқ хизмати органининг қарорини олган кундан эътиборан ўттиз кун ичида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, шу жумладан пенялар ва бошқа молиявий санкциялар тарзида давлатга етказилган зарарнинг ўрнини тўлиқ қопласа, жавобгарликдан озод қилинади.

12-§. Бюджет ва смета-штат интизомини бузиш (ЖК 184¹-моддаси)

Молия йилида бюджет ва смета-штат интизомини бузишнинг **ижтимоий хавфлилиги** мазкур жиноят содир этилиши натижасида бюджетда асоссиз

---

¹Ўша жойда. — 122-123-бет.

тақчиллик пайдо бўлишида, ёрдамга мухтож муассаса ва ташкилотларни талаб қилинган воситалар, маблағлар билан таъминламаслик учун ҳақиқий асос пайдо бўлишида ифодаланади. Шарҳланаётган жинойтнинг содир этилиши давлат маблағларини самарали, тўлиқ натижа билан ва ўз ўрнида ишлатишга йўл бермайди. Бунинг натижасида аҳолининг алоҳида қатламлари орасида боқимандалик, норозилик кайфияти шаклланади, бу эса Ўзбекистонда ўтказилаётган ислохотларнинг жамият томонидан идрок қилинишига салбий таъсир ўтказиши, уларни обрўсизлантиради.

Жинойтнинг **бевосита объекти** харажатлар лимитига риоя қилиш, бюджет маблағларини қонуний ва мақсадли сарф этишнинг ўрнатилган тартибига риоя қилиш соҳасидаги ижтимоий муносабатлардир.

Бюджет ва смета-штат интизомини бузиш **предмети** деб, бюджет маблағлари, яъни давлат бюджетига кирган ва қонунда ўрнатилган тартибда бу маблағларни олувчига ажратилган моддий ва пул маблағлари тан олиними лозим.

Бюджет маблағларини ажратиш деганда, олувчига моддий ва пул маблағларини бевосита йўналтириш ҳамда унга тегишли бўлган воситаларни мақсадли ишлатиш шарти билан бюджетга ўтказишга рухсат тушунилади¹.

Жинойт кодекси **184¹-моддасининг 1-қисмида** содир этилган жинойт учун назарда тутилган жавобгарлик жинойти **объектив томондан** қуйидаги ҳаракатлардан бири содир этилганидан иборат бўлиши мумкин:

— бюджетда назарда тутилмаган ёхуд бюджетдан молиялаштириладиган муассаса ва ташкилотлар бюджети ва сметасида назарда тутилмаган чиқимларга бюджет воситаларини йўналтириш;

— чиқимлар бўйича бюджет маблағлари лимитида ошиб кетиш;

---

¹ Масалан, бюджет маблағлари сифатида «Ўзбектеатр» бирлашмаси ва унинг таркибидаги муассасаларнинг солиқдан озод этилиши натижасида йиғилган маблағларни эътироф этиш лозим, чунки мазкур маблағлар «мамлакатимизда театртомоша санъатини, илмий-тадқиқот ва нашр ишларини янада ривожлантиришга, бирлашманинг моддий-техник негизини мустаҳкамлашга, ижодкорларни ижтимоий муҳофаза қилиш ишларига сарфланиши» керак. (*Қаранг:* Ўзбекистон Респуб-ликаси Президентининг 1998 й. 26 мартдаги «Ўзбекистон театр санъатини ривож-лантириш тўғрисида»ги ПФ-1980-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 4-сон, 61-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2005 й., 28-29-сон, 203-модда.

— бюджет муассаса ва ташкилотларида штат-смета тартибини бузиш ва бошқа бюджет ва штат-смета интизомини кўп миқдорда бузиш.

Бюджетда ёки бюджетдан молиялаштириладиган муассаса ёки ташкилотлар сметасида назарда тутилмаган чиқимларга маблағларни йўналтириш бюджет маблағларини сарфлаш навбатининг ўрнатилган тартибини бузиш ёхуд уларни мақсадга мувофиқ бўлмаган тарзда истеъмол қилиш (масалан, паст нархли ва маиший предметларни ишлаб чиқариш учун ажратилган машинасозлик асбоб-ускуналарини ишлатиш ёхуд қуйи ташкилотлар эҳтиёжи учун ажратилган оргтехникани бошқарув ташкилотлари учун йўналтириш) дир.

Шуни қайд этиш лозимки, Ўзбекистонда қонунчилик томонидан харажатларнинг қуйидаги тўрт гуруҳи давлат бюджетидан маблағ билан таъминланади:

- I. Иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўлов (болалик оилаларга нафақалар ва кам таъминланган оилаларга моддий ёрдам, стипендиялар ва бошқалар);
- II. Иш ҳақига қўшимчалар;
- III. Капитал қўйилмалар (Давлат инвестиция дастурида назарда тутилган аниқ рўйхатларга мувофиқ);
- IV. Бошқа харажатлар.

Харажатларнинг I ва II гуруҳларига киритилган бюджет ташкилотлари биринчи навбатда маблағ билан таъминланади. Харажатларнинг III гуруҳи бюджет ташкилотлари томонидан Республика инвестиция дастурида жорий молия йили учун белгиланган лимитлар доирасида маблағ билан таъминланади. «Бошқа харажатлар» гуруҳи бўйича маблағлар белгиланган лимитлар доирасида қуйидаги навбатга риоя қилган ҳолда сарфланади: овқатлантириш, дори-дармонлар; коммунал хизматлар, бошқа харажатлар.

Бюджет ташкилотлари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ёки унинг ҳудудий молия органлари билан келишган ҳолда мавсумий ёки шошилиш тадбирлар (биринчи синф ўқувчилари учун мактаб анжомлари, кам таъминланган оилалар болалари учун киши кийимлар харид қилиш,

эпидемияга қарши, юқумли касалликларга қарши тадбирлар ва бошқа тадбирлар)ни маблағ билан таъминлаш учун маблағларни IV гуруҳ маблағлари ҳисобига тезкорлик билан харажат қилишлари мумкин.

IV гуруҳ ҳисобига автомобиллар ва бошқа автотранспорт воситаларини (махсус автотранспорт бундан мустасно), уяли телефонлар ва ортиқча дабдабали буюмлар (импорт офис мебелли, аудиовидео техника (ўқув, илмий ва тиббий жараёнларда фойдаланиладиганлардан ташқари) офислар учун гиламлар ва бошқалар) харид қилишга фақат Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан келишган ҳолда йўл қўйилади¹.

Нафақат пул маблағларидан мақсадсиз фойдаланиш, балки бюджетнинг бошқа маблағларидан мақсадсиз фойдаланиш (масалан, хизматда фойдаланиладиган турар жой биносидан савдо нуқтаси сифатида фойдаланиш; қуйи ташкилот учун бюджетдан ажратилган мулкни юқори турувчи ташкилот учун ажратиш ва ҳоказо)ни ҳам бюджет маблағларини назарда тутилмаган харажатларга йўналтириш деб квалификация қилиш зарур. **Фойдаланиш деганда**, бу маблағларни ҳар қандай усулда истеъмол қилиш тушунилади (мулкни эксплуатация қилиш, ундан келган фойда ва даромадни олиш).

Бюджет маблағларидан шахсий бойлик орттириш ёхуд бошқа ғаразли мақсадлардан келиб чиқиб, бюджетда ёки сметада назарда тутилмаган харажатларга йўналтирилганда, қилмиш жиноятлар мажмуи бўйича **ЖК 184¹-моддасининг 1-қисми** ва тегишли модда (масалан, ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш) билан квалификация қилиниши лозим.

Бюджет маблағлари бюджетда ёки бюджетдан молияланадиган муассасалар ва ташкилотларнинг сметаларида назарда тутилмаган

---

¹Қаранг: Бюджет ташкилотларининг харажатларини молиялаштириш (тўлаш) тартиби (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 3 сентябрдаги 414-сон қарорига илова) // Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қарорлари тўплами. 1999 й., 9-сон, 51-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2001 й., 22-24-сон, 159-модда; 2002 й., 24-сон, 200-модда; 2004 й., 52-сон, 523-модда; 2005 й., 51-сон, 380-модда; 2006 й., 51-52-сон, 507-модда; 2007 й., 29-30-сон, 306-модда, 52-сон, 534-модда; 2009 й., 24-сон, 270-модда.

харажатларга йўлланганда ва тезкор тадбирлар сабабли юзага келмаган йўналишда сарфланса, бюджет маблағларидан **мақсадсиз** фойдаланиш деб тан олинади.

Бюджет — давлат пул маблағларининг (шу жумладан давлат мақсадли жамғармалари маблағларининг) марказлаштирилган жамғармаси бўлиб, унда даромадлар манбалари ва улардан тушумлар миқдори, шунингдек, молия йили мобайнида аниқ мақсадлар учун ажратиладиган маблағлар сарфи йўналишлари ва миқдори назарда тутилади. Бюджет республика бюджетига ва маҳаллий бюджетга бўлинади.

Смета — бу ташкилотларни таъминлаш ҳамда хўжалик ва маданий қурилиш бўйича марказлаштирилган тадбирларни амалга ошириш учун бюджетдан бериладиган маблағларнинг миқдори, мақсадли йўналиши ва чораклар бўйича тақсимланишини белгилаб берувчи асосий режа ҳужжати¹.

Бюджет маблағларини бюджетда ёки бюджетдан молияланадиган муассасалар ва ташкилотларнинг сметаларида назарда тутилмаган харажатларга йўллаш амалда мақсадсиз фойдаланилган ёки харажат қилинган пайтдан бошлаб **туғалланган** жиноят деб тан олиниши лозим. Бу маблағларни кейинчалик мақсадсиз фойдаланиш ёки йўналтириш мақсадида тақсимлаш эса, ишнинг муайян ҳолатларидан келиб чиқиб, шарҳланаётган жиноятга тайёргарлик кўриш ёхуд уни амалга оширишга суиқасд қилиш деб квалификация қилиниши лозим.

Жиноят **предмети** сифатида бюджет маблағларининг алоҳида турлари **бюджетдан маблағ ажратиш** ҳисобланиб, уларнинг тушунчаси қонунчиликда берилади. Хусусан, «қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда Давлат бюджетидан ташкилотларига ҳамда бошқа бюджет

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси, Қорақалпоғистон Республикаси республика бюджети қарамоғида бўлган, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси вилоятлари, шаҳар ва туманларининг маҳаллий бюджети қарамоғида бўлган муассасаларнинг харажатлар сметасини тузиш, кўриб чиқиш ва тасдиқлаш тўғрисидаги Йўриқнома (Ўзбекистон Республикаси Ддлия вазирлиги томонидан 2000 йил 3 февралда 888-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан 1999 йил 28 декабрда 101-сон билан тасдиқланган), 3-банд // Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат кўмиталари ва идораларининг меъёрий ҳужжатлари ахборотномаси, 2000 й., 3-сон.

маблағлари олувчиларга ажратиладиган пул маблағлари»¹ бюджетдан маблағ ажратиш деб топилади.

Чиқим моддалари бўйича бюджетдан маблағ ажратиш лимитидан ошиб кетиши жиноят субъектининг фаол ҳаракатларида ифодаланади, улар ажратилган бюджет маблағларидан мақсадли фойдаланишда, яъни улардан белгиланган навбат доирасида фойдаланади, лекин харажатларнинг бир гуруҳи доирасида режалаштирилган (лимит) ва амалда қилинган харажатлар ўртасидаги манфий фарқни шаклантиришда ифодаланади.

Бюджетдан маблағ ажратиш харажатлари лимити деганда, тегишли бюджет ёки сметада назарда тутилган бюджетдан ажратилган маблағларнинг бир тури, объекти ва объектости харажатлар бўйича фойдаланиш миқдори тушунилади. Режалаштирилган ва амалда қилинган харажатлар ўртасидаги манфий фарқ бюджет муассасаси ёки ташкилоти ички ҳисоблари, масалан, Бюджет ташкилоти ривожланиш фонди маблағлари ҳисобидан қопланганда ҳам бюджетдан маблағ ажратиш лимитларини ошириш деб топилади. Агар харажатларнинг бутун тегишли гуруҳи доирасида лимитдан ошириш бўлмаса, яъни битта тур, объект ва объектости харажатлар бўйича бюджет пул маблағларини сарфлашда сметада назарда тутилган ҳажмлар бошқа турдаги объект ва объектости харажатларга ажратилган режали пул маблағлари ҳисобидан қопланганда ҳам харажатларнинг ўша гуруҳи бўйича кредиторлик қарзи ҳамда харажатлар лимити оширилган деб ҳисобланмайди.

Бюджетдан маблағ ажратиш харажатлари лимитини оширишни тегишли гуруҳда режалаштирилган ва амалда қилинган харажатлар ўртасида манфий фарқ пайдо бўлган пайтдан **туғалланган** жиноят деб ҳисобланади.

Бюджет маблағларини бюджет ёки сметада назарда тутилмаган харажатларга йўналтиришни бюджетдан маблағ ажратиш лимитини оширишдан фарқлаш лозим. Бюджет маблағларини йўналтириш — бу

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2000 й. 14 декабрдаги «Бюджет тизими тўғрисида»ги 158-11-сон Қонуни, 3-модда // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 й., 1-2-сон, 6-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 21-сон, 148-модда; 51-сон, 374-модда; 52-сон, 385-модда; 2007 й., 17-18-сон, 173-модда; 39-сон, 399-модда; 50-51-сон, 509-модда; 2008 й., 52-сон, 513-модда.

тегишли бюджет ёки сметада назарда тутилмаган харажатларни маблағ билан таъминлашдир, бюджет маблағларини ошириш эса, тегишли бюджет ёки сметада назарда тутилган режалаштирилган ва амалда қилинган харажатлар ўртасида манфий фарқ пайдо бўлишини назарда тутати. Бундан ташқари, бюджет маблағларини йўналтиришда мазкур маблағлар нафақат пул маблағларида, балки моддий кадриятларда ҳам ифодаланиши мумкин, бироқ бюджетдан маблағ ажратишни амалга оширишда жиноят предмети фақат пул маблағлари бўлиши мумкин.

Штат-смета интизоми — бу Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги томонидан ўрнатилган сметаларни ҳамда бюджет ташкилот ва муассасаларининг ходимлари штат жадвали ва тарификация рўйхатларини ишлаб чиқиш, тасдиқлаш, ўзгартириш ва рўйхатга олиш тартибидир.

Штат жадвали — мулк эгаси, ташкилот раҳбари ёхуд юқори орган тасдиқлайдиган доимий ходимлар мансаблари номи рўйхатидир, бунда бир номли мансаблар (бош ўринлар) сони ҳамда мансаб маошлари миқдори кўрсатилади.

Тарификация рўйхати — бу бюджет ташкилот штатида маълум мансабларни эгалловчи муайян шахсларнинг тарификациясини кўрсатиб, яъни ушбу ходимларда аттестация натижаларига кўра, уларнинг иш вақти асл ҳажмига кўра берилган тегишли малакавий категорияси мавжудлигини ҳамда уларнинг мансаб маоши миқдорини кўрсатган ҳолда тузилган рўйхат.

Смета-штат интизоми бузилиши Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги томонидан белгиланган сметаларни ҳамда бюджет ташкилотлари ва муассасалари ходимларининг штат жадвали ва тарификация рўйхатларини ишлаб чиқиш, тасдиқлаш, ўзгартириш ва рўйхатга олиш тартибига риоя қилмасликдир¹. Ҳар бир ҳолатларда штат-смета интизоми бузилишида айнан қайси қонун ҳужжати бузилганлигини ҳар бир аниқ ҳолатларда аниқлаш лозим.

Агарда молия йилида бюджет ва смета-штат интизоми кўп миқдорда бузилса шахснинг ҳаракатларини ЖКнинг 184¹-моддаси 1-қисми бўйича

квалификация қилиш лозим.

Бюджет ва смета-штат интизомини бузиш қонунда формал таркибли қилмиш сифатида ифодаланган, яъни бюджет интизомини бузиш ижтимоий хавфли қилмиш деб тан олинishi учун мажбурий белги сифатида оқибатнинг мавжудлиги талаб қилинмайди. Бироқ бу оқибатлар суд томонидан ҳар бир алоҳида ҳолатда жазо тайинлашда ҳисобга олинади.

Молия йилида бюджет ва смета-штат интизомини кўп миқдорда бузиш содир этилган пайтдан бошлаб жиноят **туғалланган** деб ҳисобланади.

ЖК 184¹-моддаси 1-қисми диспозициясида назарда тутилган қилмишлардан бири содир этилган пайтдан бошлаб жиноят **туғалланган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан таҳлил шарҳланаётган жиноят тўғри қасд шаклидаги айб билан тавсифланади. Айбдор ўз қилмишларининг ижтимоий хавфлилигини англайди ва уни содир этишни хоҳлайди.

Жиноят **субъекта** 16 ёшга тўлган ва бюджет маблағларини тақсимлаш ҳамда сарфлаш, шунингдек, штат-смета интизомига риоя этилиши учун масъул бўлган шахсдир. Қонунчиликка мувофиқ бундай шахслар — бюджет ташкилотларининг раҳбарлари ва бош бухгалтерлари, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги тизимининг ваколатли ходимлари, шу жумладан Молия вазирлиги раҳбарлари ва марказий аппарати ходимлари ҳисобланади.

Бюджет ташкилоти деганда, зиммасига юклатилган вазифаларни бажариш билан боғлиқ бўлган ўз фаолиятини амалга ошириши учун Давлат бюджетидан маблағ ажратиш назарда тутилган ва бу маблағ молиялаштиришнинг асосий манбаи ҳисобланадиган вазирлик, давлат кўмитаси, идора, давлат ташкилотини тушуниш лозим¹.

Агарда бюджет ва смета-штат интизомини бузиш ўзганинг мулкани ўзлаштириш билан боғлиқ бўлса, айбдорнинг ҳаракатларини ЖК 167 ва **184¹**-

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 14 декабрдаги «Бюджет тизими тўғрисида»ги 158-11-сон Қонуни, 3-модда.

моддалари бўйича квалификация қилиш лозим.

Жавобгарлик **ЖК 184¹-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган бюджет ва смета-штат интизомини бузишнинг квалификация қилинган таркиби уни кўп миқдорда содир этилганлиги ҳисобланади.

Бюджет ва смета-штат интизомини бузиш натижасида етказилган зарар ҳажмини баҳолаш бюджет ташкилотининг бюджети ёхуд сметасида назарда тутилмаган харажатларга йўналтирилган бюджет маблағларини, бюджетдан маблағ ажратишни оширишни ёки бир молиявий йил чегарасида штат-смета интизомини бузиш натижасида олинган умумий сумма асосида амалга оширилади. Миқдорни аниқлашда бошқа молиявий йил даврида асосиз сарфланган маблағлар ҳисобга олинмаслиги лозим (масалан, икки йил ичида асосиз сарфланган воситаларнинг умумий суммасини жуда кўп миқдор сифатида тан олиш мумкин эмас — ҳар бир молиявий йил учун аввалги ёки кейинги йил билан қўшилмайдиган ўз миқдори белгиланиши лозим). **Молиявий йил** деганда, 1 январдан 31 декабрь куни охиригача бўлган вақтни ўз ичига олувчи даврни тушуниш лозим¹.

Шуни ҳам қайд этиш лозимки, ташкилот бюджети ёки смета-сида назарда тутилмаган харажатларга йўналтирилган пул маблағларида эмас, балки мулк шаклида ифодаланган бюджет маблағлари миқдорини аниқлашда тегишли смета ёхуд бюджетда кўрсатилган мулкнинг нархидан келиб чиқиш лозим.

13-§. Қимматбаҳо металллар ёки тошларни топшириш қоидаларини бузиш (ЖК 185-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** — қимматбаҳо металл ёки қим- матбаҳо тошлар айланиши (муомалада бўлиши) давлат томонидан тартибга солиниши соҳасидаги ижтимоий муносабатлардир.

Ер остидан қазиб олинадиган қимматбаҳо металллар (олтин, кумуш, платина, радий, иридий, осмий, палладий ва ҳ.к.) ёки қимматбаҳо тошлар (олмос, зумрад, марварид, аметист, феруза ва ҳ.к.) жиноятнинг предмети

---

¹Ўша жойда.

ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят ер остидан қазиб олинадиган қимматбаҳо металл ёки тошларни давлатга топшириш қоидаларини бузиш натижасида кўп миқдорда зарар келтиришда ифодаланади. Ер остидан қазиб олинган қимматбаҳо металл ёки қимматбаҳо тошлар давлатга топширилиши шарт.

Қимматбаҳо металл ёки қимматбаҳо тошларни топшириш қоидаларини бузиш, асосан, шахс томонидан аффинажга мажбурий топшириш ёки ер остидан қазиб олинган ёхуд иккиламчи хом ашёдан олинган қимматбаҳо тошларни давлатга мажбурий сотишдан ҳамда топилган ва кўтарилган қимматбаҳо металл ёки қимматбаҳо тошларни топширишдан ҳар қандай йўллар билан бўйин товлашда ёхуд бу предметларни қисман топширишда ифодаланиши мумкин. Таҳлил қилинаётган модда диспозицияси бланкет характерга эга.

NOTA BENE !

Аффинаж — қимматбаҳо металлларни мавжуд аралашмалардан тозалаш натижасида олий сифатли (юқори пробали) металл пайдо бўлиши.

Қимматбаҳо металллар аффинажини амалга ошириш ҳуқуқига эга корхоналар рўйхати Ўзбекистон Республикаси ҳуқумати томонидан белгиланади.

Аффинажга мажбурий топширишдан бўйин товлаш айбдор шахс қимматбаҳо металллар аффинажи бўйича ҳаракатни мустақил амалга ошираётганлигини англатади.

Мажбурий сотишдан бўйин товлаш ваколатли органларга қимматбаҳо металллар ёки қимматбаҳо тошларни сотиш бўйича ҳаракатларнинг амалга оширилмаганлигидадир.

Ер ости бойликларидан фойдаланувчи, олтин ёки кумуш қуймасини қабул қилиб олувчи нафақат давлат ҳимояси, балки Марказий банкнинг фаолиятини хавф остига соладилар.

Қимматбаҳо металл ва тошларнинг чиқиндилари ва парчалари бундай парчалар юзага келадиган барча ташкилотлар, шунингдек, ҳарбий қисм ва ҳарбий тузилмалар томонидан тўпланиши зарур. Йиғилган чиқинди ва парчалар уларни тўплаган ташкилотлар, шунингдек, ҳарбий қисм ва тузилмалар томонидан мажбурий тартибда ҳисобга қўйилиши ва қайта ишланиши, шунингдек, қайта фойдаланиш ёки реализация учун тегишли қонун ҳужжатлари асосида кейинчалик ишлаб чиқариш, қимматбаҳо металллар аффинажи ва қимматбаҳо тошлар рекуперацияси амалга оширилади.

NOTA BENE !

Қимматбаҳо тошларнинг **рекуперацияси** — қайта ишланган ёки баъзи бир сабабларга кўра эксплуатациядан чиқарилган инструмент ва техник мақсадлар учун мўлжалланган маҳсулотдан қимматбаҳо тошларни ажратиш, шунингдек, олмос классификатори ёки белгиланган техник шартлар асосида қимматбаҳо тошларнинг қолдиқлари бўлган чиқиндиларни қайта ишлаб сифат даражасигача кўтариш.

Табиий қимматбаҳо тошларни давлатга мажбурий сотиш бўйича мажбуриятлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади. Қазиб олувчи ташкилотлар табиий қимматбаҳо тошларни саралаш ва баҳосини белгилаш, шунингдек, давлат хазинасини давлат органлари белгилаган ҳажмда тўлдириш мақсадида табиий тошларни давлатга сотишнинг қоидаларига риоя этишга мажбурдирлар.

Аффинажга топшириш ёки кўрсатилган предметларни мажбурий сотиш мажбуриятидан бўйин товлаш жинояти, кейинчалик, мустақил равишда қимматбаҳо металлларни аффинаж ёки қимматбаҳо металлларни кўшимча қайта ишлаш ёхуд қимматбаҳо металллар ёки тошлар билан бошқа ишларни бажариш ёхуд қимматбаҳо металл ва тошларни топширишни олдиндан яшириш каби қилмишларни юзага келтириши мумкин.

Агар қимматбаҳо металлларни ёхуд қимматбаҳо тошларни топшириш қоидаси бузилиши натижасида давлатга кўп миқдорда зарар етказилса, бу жиноят таркибини ҳосил қилади. Кўп миқдордаги зарар жиноятнинг шартли белгисидир.

Моддий таркибли шарҳланаётган жиноят давлатга **кўп миқдорда** зарар етказилган пайтдан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан амалга оширилади. Айбдор ўз қилмишининг ижтимоий хавфлилигини англайди, давлатга кўп миқдорда зарар етишини олдиндан кўра билади ва буни хоҳлайди. **Мотив** ва **мақсад** қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Мазкур жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган, қимматбаҳо металллар ёки қимматбаҳо тошлар топшириш қоидаларини бузган ақли расо жисмоний шахсдир.

14-§. Рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда уларни ўтказиш қоидаларини бузиш (ЖК 185¹-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** — рангли металллар, уларнинг парча, резгичиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда ўтказишнинг қонунчиликда белгиланган тартиби билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар.

Жиноят **предмети** — рангли металллар, уларнинг парчаси ва резги-чиқитлари.

Жиноятнинг **объектив томони** маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг содир этилган, қимматбаҳо металлларга мансуб бўлмаган рангли металлларни, уларнинг парча, резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда ўтказиш қоидаларини бузишдан иборатдир.

NOTA BENE !

Рангли металлларни ноқонуний тайёрлаш — бу амалдаги қонунни бузиб рангли металллар, унинг парча, резги-чиқитларини олишга қаратилган ҳаракатлардир.

Жиноят мазкур модда диспозициясида айтиб ўтилган ҳаракатлардан (тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда ўтказиш) биронтаси содир этилган пайтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади. Агар айбдор олдин шундай ҳаракатлари учун маъмурий жавобгарликка тортилган бўлса, жиноий жавобгарлик келиб чиқади.

Қимматбаҳо металлларга мансуб бўлмаган рангли металллар, унинг парча, резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда ўтказиш ўзга мулкка зарар етказиш ёки хизмат ваколатларини суистеъмол қилиш билан боғлиқ бўлса, айбдорнинг ҳаракатларини жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиш лозим.

Субъектив томондан жиноят тўғри касдан содир этилади. Айбдор ўз ҳаракатларининг ижтимоий хавфлилигини англайди ва уни содир этишни хоҳлайди.

Жиноятнинг **мотив** ва **максадлари** қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Қимматбаҳо металлларга мансуб бўлмаган рангли металллар, уларнинг парча, резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда ўтказиш қодаларини мансабдор шахс содир этса, унинг ҳаракатларини тегишли ҳолатлар мавжуд бўлганда жиноятлар мажмуи тариқасида ЖК 205-моддаси ёки 206-моддаси бўйича квалификация қилиш лозим.

ЖК 185¹-моддаси 2-қисми:

- а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- б) кўп миқдорда;
- в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилганлиги учун жавобгарликни ўрнатади.

Алоҳида квалификация қилиш белгиларига эга бўлган ЖК **185¹- моддаси 3-қисми:**

- а) жуда кўп миқдорда;

б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган қилмиш учун жавобгарликни ўрнатади.

Бу квалификация қилиш белгилари юқорида таҳлил қилинган моддаларда баён қилинган ва ўхшашдир.

15-§. Электр, иссиқлик энергияси, газ, водопроводдан фойдаланиш қоидаларини бузиш (ЖК 185²-моддаси)

Жиноят кодексига ушбу модданинг киритилиши миллий қонун чилигимизнинг ривожланиш маҳсули бўлиб, давлатнинг энергия ташувчи қурилмаларига эҳтиёткорона муносабатда бўлишни ўзида ифода этади.

Таҳлил қилинаётган жиноятнинг **бевосита объекти** энергия ташувчи қурилмалардан оқилона фойдаланиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар бўлиб, у стратегия аҳамиятга молик моддий техник ресурслар ҳисобланади. Кўшимча объект сифатида ҳисоблаш қурилмаларига эга бўлиш, шахс, давлат ва жамият хавфсизлиги бўлиши мумкин¹.

Ушбу жиноят **объектив томондан** қуйидагича содир этилиши мумкин: а) ўзбошимчалик билан электр, иссиқлик, газ ёки водопровод тармоқларига уланиш; б) электр, иссиқлик энергияси, табиий газ, иссиқ ёки совуқ сувни ҳисобловчи қурилмаларни, шу жумладан уларнинг пломбаларини бузиш; в) ушбу ҳисоблаш асбобларига уларнинг кўрсаткичларини ўзгартириш мақсадида таъсир кўрсатиш.

Сув ва газ қурилмалари тармоғи деганда, газ ёки сувни ишлаб чиқарувчидан (сотувчидан) истеъмолчига (сотиб олувчига) етказиш ва унинг узлуксизлиги ҳамда технологик бирлиги (масалан, компрессор қурилмалари, улагич қувурлар) тушунилади. Ушбу ҳолатда газ ва сув қурилмалари тармоғидаги мавжуд техник узилишлар (яъни, мазкур тармоққа мос келадиган шартли лойиҳалар, масалан, қувур ўрнига автомобиль

---

¹Табиий газ ва электр энергияси моддий-техника ресурсларининг стратегик турлари ҳисобланади (Қаранг: Моддий-техника ресурслари стратегик турларини сотишнинг махсус тартиби тўғрисидаги Низом (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 5 февралдаги 57-сон қарорига 3-илова) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 5-сон, 57-модда, 17-сон, 200- модда; 2005 й., 3-4-сон, 26-модда, 8-9-сон, 69-модда, 21-сон, 151-модда; 2006 й., 41-сон, 414-модда, 46-47-сон, 458-модда, 48-50-сон, 481-модда; 2007 й., 43-сон, 429-модда; 2008 й., 10-11-сон, 63-модда).

транспортдан фойдаланиш) мазкур моддадаги назарда тутилган тармоқ мазмунига мос келмайди.

Электр, иссиқлик, газ ёки водопровод тармоқларига ўзбошимчалик билан, яъни қонунда ўрнатилган тартиб асосида ваколатли орган рухсатсиз уланиш ижтимоий хавфли ҳисобланади.

Айниқса, коммунал тизимда сув таъминотининг янги объектларига уланиш ва унинг миқдорини оширишда буюртмачи (абонент) СХК ташкилотидан рухсат олиши керак. Сув қувурлари ва уларга уланишга рухсат бериш ва техник шартлар идоравий тегишлилигидан қатъи назар, барча учун мажбурийдир¹. Газ қувурларга уланиш тегишли лицензияга эга бўлган, махсус қурилиш монтаж ташкилоти томонидан ташиш, алмаштириш, қўшимча воситаларни ўрнатиш (иккитагача қурилма ўрнатиш) таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш ваколатига эга бўлган газ хўжалиги ташкилотлари томонидан амалга оширилади.

Ўрнатилган тартибни бузиб, газ ёки сув тармоқларига уланиш газ ёки сув ресурсларидан назоратсиз фойдаланиш мақсадида амалга оширилган тақдирдагина ушбу модда билан квалификация қилиниши мумкин.

Электр, иссиқлик, газ ёки водопровод тармоқларига уланиш электр, иссиқлик, газ ёки водопровод сувини амалда сарфланган сарфланмаганлигидан қатъи назар, тармоққа уланган вақтдан бошлаб жиноят тугалланган деб ҳисобланади.

Ҳисоблаш асбоблари деганда, бевосита сув, иссиқлик ёки электро энергиянинг ҳақиқий ҳажмини миқдорий ҳисобловчи, икки томон (истеъмолчи ва етказиб берувчи)ни аниқ қаноатлантирувчи барқарор ўлчаш-ҳисоблагич қурилмалари тушунилади².

Ҳисоблаш асбоблари Ўзбекистонда қабул қилинган ўлчов бирликларида

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси сув таъминоти ва сувоқава коммунал тизимидан фойдаланиш қоидалари (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1994 йил 22 апрелда 44-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган), 2.1-банд.

²Масалан, қаранг: Уй-жой фондида ва ижтимоий-маданий мақсадлардаги объектларда сув ва газни ҳисобга олиш асбобларини ўрнатиш ва улардан фойдаланиш ҳақида Низом (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 26 май- даги 185-сон қарорига илова), II бўлим // Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қарорлари тўплами, 1995 й., 5-сон, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2001 й., 3-4-сон, 13-модда; 2006 й., 45-сон, 443-модда.

ифодаланади, улар турли оқимларни ўлчаш учун зарур ва етарли бўлган градациялар бўйича ишлаб чиқилади ва техника, фойдаланиш хавфсизлиги талабларига жавоб бериши, таъмирга яроқли бўлиши, бир-бирини алмаштира олиши, индикатор қурилмаларига осон кириш каби шартларга жавоб бериши лозим¹.

Ҳисоблаш асбобларини бузиш деганда, ҳисоблаш асбобларининг қисман ёки тўлиқ бузилиши тушунилади. Асбоб ҳисоблаш хусусиятларининг тўлиқ ёки қисман йўқотилиши, унинг хўжалик қийматининг пасайиши, ҳисоблаш асбобидан бутунлай мақсадга мувофиқ равишда фойдаланиш имкониятининг йўқотилишига сабаб бўлади.

Ҳисоблаш асбобларидаги кўрсаткичларга таъсир кўрсатиш, аралаштириш деганда, асбобнинг бутунлигига путур етказмасдан унинг ишлаш қобилияти ва кўрсаткичлари тўғрилигининг бузилишини тушуниш керак. Таъсир кўрсатиш турли йўллар билан амалга оширилиши мумкин: электрон магнит қурилмаларидан, иссиқлик ёки ёруғлик ва ҳ.к. фойдаланиш; таъсир кўрсатиш усуллари қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Мазкур моддага кўра, ҳисоблаш асбобларига таъсир кўрсатиш деб тавсифланадиган жиноятнинг мақсади — ҳисоблаш асбоблари кўрсаткичларини ўзгартиришдир. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, а) агар бундай таъсир бошқа мақсадларда амалга оширилган бўлса, (қизиқувчанлик, таъмирлаш ва б) шахс ушбу модда бўйича жавобгарликка тортилмайди.

Ўзбошимчалик билан умумий фойдаланишдаги электр, иссиқлик, газ ёки водопровод тармоқларига уланиш, ҳисобга олиш асбобларини бузиш ёки уларга таъсир кўрсатиш ушбу ҳаракатлар учун маъмурий преюдиция мавжуд бўлсагина, жиноят деб топилади ва ЖКнинг **185²-моддаси 1-қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Жиноят **субъектив томондан** ҳамма вақт **қасддан** содир этилади, айбдор ўз ҳаракатларининг қонунга хилоф эканлигини англайди, жиноий

---

¹Ўша жойда.

оқибатларнинг келиб чиқишини хоҳлайди ва бунга онгли равишда йўл қўяди.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин. Айбдорнинг шарҳланаётган модданинг **2, 3, 4-қисмлари** бўйича жавобгарлиги ўша ҳаракатлар туфайли анча миқдорда, кўп ёки жуда кўп миқдорда зарар етказилганидан вужудга келади.

(Анча, кўп ва жуда кўп миқдор тушунчаси ЖКнинг 8-бўлимида берилган.)

ЖКнинг **185²-моддаси 5-қисмида** рағбатлантирувчи норма назарда тутилган бўлиб, унга кўра, агар айбланувчи етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаган тақдирда, озодликни чеклаш ҳамда озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазолар қўлланилмайди.

ЖКнинг **185²-моддаси 6-қисмида** рағбатлантирувчи норма назарда тутилган бўлиб, унга кўра биринчи марта жиноят содир этган шахс, агар у жиноят аниқланган кундан эътиборан ўттиз кунлик муддатда етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаган бўлса, жавобгарликдан озод этилади.

«Иқтисодиёт асосларига қарши жиноятлар» мавзуси бўйича яқуний саволлар

1. Наф келтирмайдиган битим тузиш деганда нима тушунилади? «Ўзбекистон Республикаси манфаатлари» тушунчасига таъриф беринг.
2. Қалбаки пул, акциз маркалар ёки қимматли қоғозлар яшаш ёки ўтказганлик учун жавобгарликнинг келиб чиқиш шартлари қандай? ЖКнинг 176-моддасида назарда тутилган жиноятнинг шакллари қандай?
3. Қалбаки пул ёки қимматли қоғоз яшаш ёки уларни ўтказиш ва қонунга хилоф равишда валюта қимматликларини олиш ёки ўтказишнинг қандай умумий томонлари ва фарқлари мавжуд?
4. Валюта қимматликларини ғайриқонуний олиш ва ўтказиш деганда нима тушунилади?
5. Валюта қимматликларини ғайриқонуний олиш ёки сотганлик учун жавобгарлик шартлари қандай?
6. Чет эл валютасини қасддан яшириш нималарда ифодаланади?
7. Чет эл валюталарини яшириш ўзлаштириш йўли билан талон-торож қилишдан қандай фарқ қилади?
8. Сохта тадбиркорлик деганда нима тушунилади?
9. Сохта тадбиркорлик ўзгалар мулкани алдаш ёки ишончни суистеъмол қилиш йўли билан эгаллаб олишдан қандай фарқ қилади?
10. Сохта банкротлик деганда нима тушунилади?
11. Сохта банкротлик учун жавобгарлик шартлари қандай? Бу жиноят

Ўзлаштириш ёки фирибгарлик жиноятларидан қандай фарқ қилади?

12. Сохта банкротлик ва банкротликни яширишнинг қандай умумийлиги мавжуд?

13. Банкротликни яшириш деганда нима тушунилади? Бу жиноятнинг талон-торождан қандай фарқи мавжуд?

14. Божхона тўғрисидаги қонунларни бузиш қандай ҳаракатларда ифодаланиши мумкин?

15. Божхона тўғрисидаги қонунларни бузиш жиноятининг жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлари нималарда намоён бўлади?

16. Божхона тўғрисидаги қонунларни бузишнинг жиноий жавобгарлик асоси сифатида қандай шартлар эътироф этилади?

17. Монополияга қарши қонун ҳужжатларини бузиш қандай ҳаракатларда ифодаланади?

18. Монополияга қарши қонун ҳужжатларини бузишнинг ижтимоий хавфлилиги нималарда ифодаланади?

19. Солиқ ёки бошқа тўловларни тўлашдан бош тортишнинг белгиларини айтиб беринг.

20. Фойдани (даромадни) ва солиқ тўлаш объектларини яшириш, камайтириб кўрсатиш белгиларини тушунтириб беринг.

21. Қимматбаҳо металллар ёки тошларни топшириш қоидаларини бузиш нималарда ифодаланади?

22. Бюджет интизомини бузишнинг белгилари.

23. Қимматбаҳо металллар ва тошларни топшириш қоидаларини бузишнинг валюта қонунчилигини бузиш ва ўзгалар мулкани талон-торож қилиш жиноятларидан фарқларини кўрсатиб беринг.

24. Ер ости бойликлари, қимматбаҳо металл ва тошларни ўзлаштириб олишнинг талон-торож қилишдан фарқини аниқлаб беринг.

25. Рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, фойдаланиш ва ўтказиш қоидаларини бузиш деганда нималар тушунилади?

26. Давлат проба тамғаларини тайёрлаш ва фойдаланиш қоидаларини бузишни юридик таҳлил қилиб беринг.

27. Электр, иссиқлик энергияси, газ, водопроводдан фойдаланиш қоидаларини бузиш қандай ҳаракатлардан иборат? Мазкур жиноятнинг алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулкый зарар етказишдан фарқи нимада?

Қўшимча адабиётлар

Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар

Абдурасулова Қ.Р., Салаев Н.С., Каракетова Д.Ю. Иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларни декриминализация қилиш муаммолари. Монография. –Т.: Ношир, 2014. – 152 б.

Аистова Л.С. Незаконное предпринимательство. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2002. — 281 Б.

Александров И.В. Налоговые преступления: Криминалистические проблемы расследования. — СПб.: «Юридический центр Пресс»,— 245 Б.

Александров И.В. Основы налоговых расследований. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. — 374 Б.

Арзамасцев М.В. Государственно-правовое регулирование и уголовно-правовая охрана оборота драгоценных металлов и драгоценных камней. — Челябинск: 2001.

Волженкин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления). — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2002. — 641 Б.

Волженкин Б.В. Экономические преступления. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 1999. — 312 Б.

Гаухман Л.Д., Максимов С.В. Преступления в сфере экономической деятельности. — М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1998. — 296 Б.

Горелик А.С., Шишко И.В., Хаупина Г.Н. Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях. — Красноярск: 1998.

Досюкова Т.В. Лжепредпринимательство: проблемы квалификации и ответственности. — Саратов: 1999.

Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: понятие, система, проблемы квалификации и наказания. — Саратов: 1997.

Махамов О. М. Солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашнинг жиноят-хуқуқий ва криминалогик жиҳатлари. Монография. –Т.: ТДЮУ, 2015. – 240 б.

Михайлов В.И, Фёдоров А.В. Таможенные преступления. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 1999. — 336 Б.

Михалев И.Ю. Криминальное банкротство / Под ред. д.ю.н., проф. И.Э.

Звечаровского. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. — 250 Б.

Новое об экономических преступлениях. Уголовно-правовой анализ: Научно-практическое пособие / Н.М. Андреев, Б.Д. Завидов, П.В. Зотов, В.Б. Липатенков / Под общ. ред. проф. Курцева Н.П. — М.: «Приор-издат», 2003. — 128 Б.

Сапожков А.А. Кредитные преступления. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2002. — 240 Б.

Соловьёв И.Н. Уголовная ответственность за уклонение от уплаты налогов и сборов. — М.: 2000.

Струкова И.И. Невозвращение из-за границы средств в иностранной валюте. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2002. — 224 Б.

Талан М.В. Преступления в сфере экономической деятельности: вопросы теории и законодательного регулирования. — Казань: 2002. — 296 Б.

Тюнин В.И. Некоторые аспекты толкования, применения и совершенствования уголовного законодательства, охраняющего отношения в сфере экономической деятельности. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2000.

Тюнин В.И. Уголовная ответственность за банкротство. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2000.

Тюнин В.И. Уголовное законодательство и экономическая деятельность (история и современность). — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2000.

Илмий мақолалар

Абдукодиров Ш.Ё., Мирзаев Ш.М. Валютные преступления: Пленум Верховного суда и вопросы квалификации // Дастанлар терговда суд назоратини ташкил қилиш муаммолари. Илмий-амалий конференция материаллари. — Т.: ТДЮИ, 2005. — 115—122-б.

Абдухаликов М.А. Ответственность за сокрытие доходов с целью уклонения от налогов и других платежей // Ж. Хозяйство и право. 2001. №3. — 8—9-б.

Абдухаликов М.А., Холикулов У.Ш. Проблемные вопросы квалификации

некоторых преступлений против основ экономики и преступлений, связанных с хозяйственной деятельностью. // Иқтисо- диёт асослари ва хўжалик фаолияти билан боғлиқ жиноятчиликка қарши кураш муаммолари (жиной-хуқуқий ва криминологик жи- хатлар). Илмий-амалий конференция материаллари. — Т.: ТДЮИ,— 27-32-б.

Алтиев Р.С. Ўзбекистон республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузганлик учун жиноий жавобгарликнинг айрим жиҳатлари // Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. Uzbek Law Review. Обзор законодательства Ўзбекистана. –2017. № 2. – Б.62-66.

Гарифулина Р. Ответственность за преступления в сфере финансово-кредитных отношений // Ж. Российская юстиция. 1997. № 2.

Махкамов О.М. Responsibility for tax crimes on example of Criminal Code of Uzbekistan // The Korea Post. Vol. 28. No 4, April 2015. P. 43-44.

Махкамов О.М. МДХга аъзо мамлакатлар жиноят қонунчилигида солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаганлик учун жавобгарликнинг ўзига хос хусусиятлари // Жиноят ва жиноят процессуал қонунчилигини такомиллаштириш масалалари: миллий ва хорижий тажриба. Халқаро илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, ТДЮУ, 2014. – Б. 176-183.

Махкамов О.М. Некоторые аспекты уголовной ответственности за налоговые преступления по законодательству Республики Ўзбекистон // “Вопросы современной юриспруденции” сборник статей по материалам XLVII международной научно-практической конференции. 2015 год № 3 (45). С. 86-92

Махкамов О.М. Некоторые вопросы назначения наказания за уклонения от уплаты налогов и других обязательных платежей // Независимый научно-популярный журнал “Право и жизнь” 2015/201 (3. С. 132-138)

Махкамов О.М. Определение объекта и предмета преступления при квалификации уклонения от уплаты налогов и других обязательных платежей // Журнал Налоги ИГ «Юрист». 2015/1-сон. –С. 39-41.

Махкамов О.М. Солиқ соҳасидаги жиноятларга қарши курашнинг айрим жиҳатлари // Инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини ишончли ҳимоясини таъминлаш-қонун ижодкорлиги ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг муҳим йўналиш: Халқаро илмий амалий конференция материаллари тўплами (2014 йил 10 декабрь). –Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015. –Б. 299-301.

Махкамов О.М. Солиқ соҳасидаги коррупциявий жиноятчиликнинг криминологик тавсифи // Коррупцияга қарши курашнинг долзарб муаммолари. Илмий-мақолалар тўплами Актуальные проблемы борьбы с коррупцией. Сборник научных статей. – Т.: ТДЮУ, 2016. – Б.

Махкамов О.М. Солиқ соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар: уларнинг олдини олиш ижтимоий барқарорликни таъминлашнинг муҳим омилдир // “Ҳуқуқ ва бурч” ижтимоий ҳуқуқий журнал. – 2016.№2 (122) – Б. 56-58.

Махкамов О.М., Салаев Н.С. Жиноят-ҳуқуқий сиёсат: декриминализация, унификация ва маъмурий преюдицияга оид айрим мулоҳазалар (ЖК 184-моддаси мисолида). Жиноят қонунчилигининг либераллаштириши шароитида айрим жиноятларни декриминализация қилиш масалалари. // Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент: ТДЮУ нашриёти, 2014. – Б.15-24.

Рустамбаев М.Х. Социальная обусловленность и вопросы уголовной ответственности за спекуляцию в условиях перехода к рыночной экономике // — Народное слово. 25 сентября — 1994.

Скорилкина Н, Дадонов С., Анненков А. Разграничение лжепредпринимательства и мошенничества // Ж. Законность. 2000. № 10.

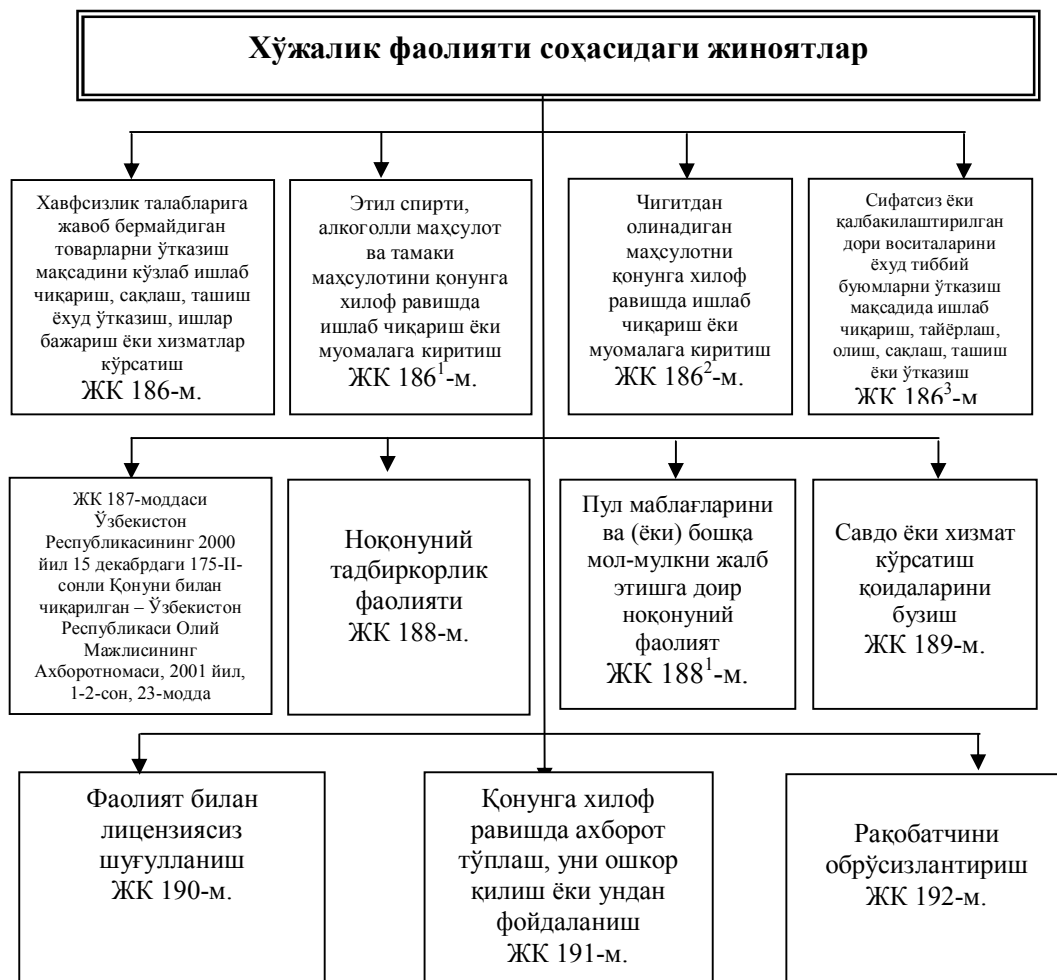
Тотъёв К. Уголовная ответственность за монополистическую деятельность // Ж. Хозяйство и право. 1998. J№ 5.

Эрматов Г. О. Некоторые вопросы квалификации преступлений, связанных с лжепредпринимательством // Ж. Хўжалик ва ҳуқуқ. № 4. 78-79-б.

Яковлев А.М. Законодательное определение преступлений в сфере экономической деятельности // Ж. Государство и право. 1999. № 11.

IV БОБ. ХЎЖАЛИК ФАОЛИЯТИ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР

5-Схема

1-§. Хавфсизлик талабларига жавоб бермайдиган товарларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш (ЖК 186-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти қонун билан маҳсулотларни сертификатлаштиришнинг белгиланган тартиби, шунингдек, хўжалик фаолияти соҳасидаги истеъмолчиларнинг манфаатлари, уларнинг хавфсиз товар, иш ва хизматларни олишга бўлган ҳуқуқларини рўёбга чиқаришга қаратилган ижтимоий муносабатлар.

Қўшимча бевосита объекти эса, фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар (ЖКнинг 186- моддаси, 2, 3- ва 4-қисмлари).

Товарларни (иш, хизмат) истеъмол қилиш, шунингдек, уларнинг шахснинг ҳаёти ва соғлиғига хавф туғдирмаслигини назорат қилиш, жисмоний ва юридик шахсларнинг мол-мулкӣ ҳуқуқлари ва атроф табиӣ муҳит билан боғлиқ масалалар Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 26 апрелда қабул қилинган 221-1-сон «Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»¹, шунингдек, 1993 йил 28 декабрда қабул қилинган 1006-ХП-сон «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»² ва 1993 йил 28 декабрда қабул қилинган «Стандартлаштириш тўғрисида»³ 1002-ХП-сон қонунлари билан тартибга солинади.

Жиноятнинг **предмети** истеъмолчиларнинг ҳаёти ва соғлиғи хавфсизлиги талабларига жавоб бермайдиган товарлар (иш, хизмат) ҳисобланади.

Товар, Ўзбекистон Республикаси «Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонунининг 1-моддасига кўра, ишлаб чиқарувчи фаолиятининг истеъмолчига шартнома бўйича сотиш учун мўлжалланган маҳсули, шу жумладан импорт маҳсулоти ҳисобланади.

Иш — бу бир нарсани қайта ишлаш ёки ишлаб чиқаришга қаратилган фаолиятни назарда тутаяди.

Хизмат — бу бирор бир шахсга ёрдам кўрсатишга қаратилган фаолият.

Иш ва хизматлар истеъмолчи билан тузилган маиший, уй-жой, қурилиш таъмирлаш, транспорт ва хизмат кўрсатишнинг бошқа соҳаларидаги шартномаларга асосан амалга оширилиши мумкин.

NOTA BENE !

Истеъмолчиларнинг ҳаёти ва соғлиғи хавфсизлиги талабларига жавоб

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 5-6-сон, 59-модда; 2002 й., 4-5-сон, 74-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 51-сон, 374-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2008 й., 14-15-сон, 90-модда.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1994 й., 2-сон, 50-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 7-8-сон, 217-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 14-сон, 113-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда.

³ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1994 й., 2-сон, 46-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 5-6-сон, 153-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 41-сон, 405-модда; 2009 й., 15-сон, 172-модда.

бермайдиган товарлар, ишлар, хизматлар деганда, одатдаги шароитларда истеъмол қилиш, фойдаланиш, сақлаш, ташиш ёки ўтказиш, утилизация қилиш, шунингдек, иш ёки хизматлар натижасидан фойдаланиш натижасида истеъмолчиларнинг ҳаёти, соғлиғига зарар етказиши мумкин бўлган товар, иш ёки хизмат тушунилади.

Товарларнинг (иш, хизмат) сифати ва хавфсизлигига қўйиладиган мажбурий талаблар қуйидаги **норматив ҳужжатларда** белгиланади: стандартлар ва шунга тенглаштирилган бошқа ҳужжатлар (қурилиш нормалари ва қоидалари), техник шартлар, техник тавсифлар ва бошқа ҳужжатлар.

Маҳсулотларнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқлаш учун товарлар (иш, хизмат)ни **сертификатлаштиришдан** ўтказилади. Ўтказилган сифат бўйича сертификатлаштиришдан сўнг тегишли органлар томонидан **мувофиқлик сертификати** берилади.

Мувофиқлик сертификати — сертификатланган маҳсулотнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқлаш учун сертификатлаштириш тизими қоидаларига биноан берилган ҳужжат.

Сертификатлаштириш мажбурий ва ихтиёрий тусда бўлади.

Мажбурий сертификатлаштириш ишлаб чиқаришни текширишни, маҳсулот хусусияти норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини аниқлаш учун уни синашни, назорат йўсинидаги текширувни ва сертификатланган маҳсулот устидан назоратни ўз ичига олади («Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги Қонуннинг 11-моддаси). Сертификатлаштирилиши шарт бўлган маҳсулотларнинг рўйхатини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тасдиқлайди («Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги Қонуннинг 10-моддаси).

«Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги Қонуннинг 12-моддасига кўра: «Мажбурий сертификатлаштирилиши лозим

бўлган маҳсулотлар қуйидаги ҳолларда: сертификатлаштиришга тақдим этилмаган бўлса; сертификатлаштириш талабларига мувофиқ эмаслиги сабабли сертификатлаштиришдан ўтмаган бўлса;

агар сертификатнинг амал қилиш муддати тугаган ёки унинг амал қилиши тўхтатиб қўйилган (бекор қилинган) бўлса, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида реализация қилиниши мумкин эмас.

Қонунга хилоф тарзда мувофиқлик белгиси босилган маҳсулотларни реализация қилиш ман этилади».

Ўзбекистон Республикаси «Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида»ги Қонунининг 17-моддасига кўра, ҳар қандай маҳсулот норматив ҳужжатларнинг талабларига мувофиқ эканлигини тасдиқлаш учун у юридик ва жисмоний шахснинг ташаббуси билан **ихтиёрий сертификатлаштиришдан ўтказилиши** мумкин.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, товарларга қонунга мувофиқ мажбурий равишда **яроқлилиқ муддати** ўрнатилади. Яроқлилиқ (сақлаш) муддати муайян давр бўлиб, бу даврда товар фойдаланишга яроқли бўлади ва у тамом бўлгач, товар одамлар ҳаёти ҳамда соғлиғи учун хавф туғдириши мумкин.

Ишлаб чиқарувчи (ижрочи) товар (иш, хизмат)нинг хизмат муддати ёки яроқлилиқ муддати мобайнида, агар бундай муддат белгиланмаган бўлса, товар истеъмолчига сотилган (иш бажарилган) кундан эътиборан ўн йил мобайнида унинг хавфсиз бўлишини таъминлаши шарт.

«Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонуннинг 12-моддасига кўра: «Агар товар (иш, хизмат)дан хавфсиз фойдаланиш ёки уни шу тарзда ташиш ва сақлаш учун махсус қоидаларга риоя этиш зарур бўлса, ишлаб чиқарувчи (ижрочи) бундай қоидаларни ишлаб чиқиши, сотувчи (ижрочи) эса, уларни истеъмолчилар эътиборига етказиши шарт.

Агар товардан фойдаланиш, уни сақлаш, ташиш ёки утилизация қилиш, иш (хизмат) натижалари истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи, мол-мулкига ёки атроф муҳитга зарар етказаётганлиги ёхуд зарар етказиши мумкинлиги

аниқланса, ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) зарар келтирувчи сабаблар бартараф этилгунга қадар уларни ишлаб чиқаришни (бажаришни, уни реализация қилишни) дарҳол тўхтатиши, муомаладан чиқариш ва истеъмолчилардан қайтариб олиш чораларини кўриши шарт.

Зарар етказилишининг сабабларини бартараф этиш мумкин бўлмаган тақдирда, ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) бундай товарни ишлаб чиқаришдан олиб ташлаши, ишни бажариш ва хизмат кўрсатишни тугатиши шарт, бунда озиқ-овқатга мўлжалланган товарлар ва маиший кимё товарлари сотувчи ёки ишлаб чиқарувчи томонидан утилизация қилиниши шарт. Бу мажбуриятлар сотувчи ёки ишлаб чиқарувчи (ижрочи) томонидан бажарилмаган тақдирда, товарни ишлаб чиқаришдан олиб ташлаш, ишни бажариш ва хизмат кўрсатишни тўхтатиш, уларни муомаладан чиқариш ва истеъмолчилардан қайтариб олиш товарнинг (ишнинг, хизматнинг) хавфсиз бўлиши ва сифати устидан назоратни амалга оширувчи давлат бошқаруви органлари кўрсатмасига биноан амалга оширилади».

ЖК 186-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **жабрланувчиси** истеъмолчи ҳисобланади, «истеъмолчи — фойда чиқариб олиш билан боғлиқ бўлмаган ҳолда шахсий истеъмол ёки бошқа мақсадларда товар сотиб олувчи, иш, хизматга буюртма берувчи ёхуд шу ниятда бўлган фуқаро (жисмоний шахс)» («Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонуннинг 1-моддаси 2-қисми).

Жиноят **объектив томондан** истеъмолчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги талабларига жавоб бермайдиган товарларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатишда намоён бўлади.

Хавфсизлик талабларига жавоб бермайдиган товарлар ишлаб чиқариш келгусида истеъмолга чиқариш учун бевосита ишлаб чиқариш тайёрлаш фаолиятини амалга оширишда намоён бўлади.

Таҳлил қилинаётган нормада **товарларни сақлаш** келгусида реализация қилишга мўлжалланган истеъмолчилар хавфсизлиги талабларига жавоб

бермайдиган маҳсулотларни вақтинчалик махсус сақлаш учун мўлжаллаган жойларга жойлаштиришдан иборат.

Товарларни ташиш деганда, истеъмолчиларнинг ҳаёти ва соғлиғига хавф туғдирувчи ва реализация қилишга тайёр бўлган маҳсулотларни ҳар қандай усуллар билан транспортировка қилишни тушуниш лозим.

Истеъмолчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги талабларига жавоб бермайдиган товарларни ўтказиш **ушбу товарларни бозорга чиқариш ёки бевосита истеъмолчиларга сотишда намоён бўлади.**

Бунда товарларни бозорга чиқариш деганда, ишлаб чиқарувчи — тайёрловчи томонидан буюртмачи (истеъмолчи)га тайёр товарларни жўнатиш (ўтказиш)ни, истеъмолчиларга сотиш деганда эса, ушбу товарларни чакана ва улгуржи савдо ташкилотлари ходимлари томонидан сотилишини тушуниш лозим.

Ишларни бажариш ўзида у ёки бу нарсани ишлаб чиқариш, қайта ишлаш ёки ишлов беришдаги ижро фаолиятини намоён қилади.

Хизматлар кўрсатиш — бу натижаси моддий ҳаёт нарса-буюмлари бўлмаган (коммунал ва бошқа хизматлар) аниқ бир ишни бажаришга қаратилган ижро фаолиятидир.

ЖК 186-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят айбдор томонидан қандай ижтимоий хавfli оқибатлар келиб чиқишидан қатъи назар, мазкур норма диспозициясида қамраб олинган ҳаракатларнинг лоақал биттасининг содир этилиши билан **тугалланган** ҳисобланади.

Жиноят **субъектив томондан тўғри қасддан** содир этилади. Айбдор истеъмолчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги талабларига жавоб бермайдиган товарларни ишлаб чиқараётганлиги, сақлаётганлиги, ташиётганлиги ёхуд ўтказаетганлигини англайди, шунга ўхшаш характердаги ишларни бажаради ёки шунга ўхшаш характердаги хизматларни кўрсатади ҳамда бу ҳаракатларни содир этишни хоҳлайди.

Бундай ҳолларда, таҳлил қилинаётган модда бўйича жавобгарлик келиб чиқиши учун истеъмолчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги талабларига

жавоб бермайдиган товарларни ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш **ўтказиш мақсадида** (товарларни буюртмага асосан бозорга чиқариш ёки бевосита истеъмолчиларга сотишда намоён бўлади) содир этилган бўлиши лозим. Мазкур мақсаднинг мавжуд эмаслиги ЖКнинг 186-моддаси билан жавобгарликни истисно қилади.

Жиноятнинг **мотиви** турли бўлиши мумкин, лекин у жиноятни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Жиноятнинг **субъекти** истеъмолчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги талабларига жавоб бермайдиган товарларни ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш, шунингдек, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатишга жавобгар бўлган **16 ёшга** тўлган шахслар, яъни сотувчи, тайёрловчи ёки иш (хизмат)ни бажарувчи бўлиши мумкин.

Истеъмолчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги талабларига жавоб бермайдиган товар (иш, хизмат)ларни норматив ҳужжатларини тасдиқловчи ёки унга мувофиқлик сертификатини берган шахс мазкур жиноят иштирокчиси ва иш ҳолатларига кўра ЖКнинг 205-моддаси (Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш) ёхуд ЖКнинг 206-моддаси (Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш) ёки ЖКнинг 207-моддаси (Мансабга совуққонлик билан қараш) билан жавобгар қилиниши мумкин.

ЖК 186-моддаси 2-қисми билан жавобгарлик истеъмолчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги талабларига жавоб бермайдиган товарларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш натижасида баданга ўртача оғир ёхуд оғир шикаст етказилишига сабаб бўлган ҳолларда юзага келади.

Бу ҳолатда қилмишни ЖКнинг 104-моддаси ва 105-моддалари билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилиш талаб қилинмайди.

ЖК 186-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноят қонунда белгиланган оқибатлар юзага келган вақтдан бошлаб тугалланган

хисобланади. Агар бу оқибатлар келиб чиқмаса шахс ЖКнинг 186-моддаси 2-қисми бўйича жавобгарликка тортилмайди.

ЖК 186-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятда жиноий қилмиш (ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ва бошқалар)га нисбатан субъектив муносабат **тўғри қасд** шаклида, қонунда кўрсатилган оқибатларга нисбатан субъектив муносабат эса **эҳтиётсизлик** шаклида намоён бўлади.

Бошқа сўз билан айтганда, мазкур жиноят таркиби ўзида айбнинг мураккаб шаклини намоён қилади.

Агар сифатсиз, истеъмол талабларига жавоб бермайдиган товарларни ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш инсон ўлимига олиб келса, қилмишни **ЖК 186-моддаси 3-қисми** билан квалификация қилиш лозим.

Таҳлил қилинаётган модданинг алоҳида квалификация қилиш белгилари **ЖК 186-моддаси 4-қисмида** назарда тутилган бўлиб, унда истеъмолчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги талабларига жавоб бермайдиган товарларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш натижасида:

а) одамлар ўлимига;

б) бошқача оғир оқибатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлган қилмиш учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК 186-моддаси 4-қисми «а» бандида назарда тутилган инсонлар ўлими деганда, икки ёки ундан ортиқ шахсларнинг ўлимига олиб келган ижтимоий хавfli оқибатни тушуниш лозим.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, икки ёки ундан ортиқ шахснинг баданига ўртача оғир ёхуд оғир шикаст етказилиши, инсонларнинг оммавий касалланиши ва бошқа оқибатларни тушуниш лозим.

«Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонуннинг 20-моддасига кўра, «Товар (иш, хизмат)нинг тузилишига, ишлаб чиқарилишига, таркибига боғлиқ бўлган ва бошқа нуқсонлари, шунингдек, истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкининг хавфсизлигини таъмин эта олмайдиган материаллар, ускуналар, асбоб анжомлар, мосламалар ёки

бошқа воситалар қўлланилиши оқибатида истеъмолчининг ҳаётига, соғлиғи ёки мол-мулкига етказилган зарар сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) томонидан қопланиши лозим.

Сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) билан шартнома муносабатларига киришган-киришмаганидан қатъи назар, ҳар қандай истеъмолчи товар (иш, хизмат)нинг нуқсони туфайли етказилган зарар қопланишини талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига етказилган зарар, агар у норматив ҳужжатларда назарда тутилган товарнинг хизмат (яроқлилик) муддати мобайнида, бундай муддат белгиланмаган тақдирда эса, товар ишлаб чиқарилган (иш, хизмат қабул қилинган) пайтдан эътиборан ўн йил мобайнида юзага келган бўлса, қопланиши лозим.

Сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) зарар бартараф қилиб бўлмайдиган куч ёки фойдаланиш, сақлаш ёхуд ташишнинг белгиланган қоидалари истеъмолчи томонидан бузилиши туфайли етказилганлигини исботласа, у жавобгарликдан озод қилинади».

2-§. Этил спирти, алкогольли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш (ЖК 186¹-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий фаолиятдаги манфаатларини таъминлаш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Жиноятнинг **факультатив объекти** сифатида бу ерда фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар намоён бўлади.

Жиноят **предмети** этил спирти, алкогольли ва тамаки маҳсулотлари ҳисобланади.

Этил спирти ва алкогольли маҳсулот деганда, таркибида вино, вино моддалари, ароқ, ликёр-ароқ маҳсулотлари, коньяк, бальзам, коньяк спирти, озиқ-овқат спирти, хамир спирти кабилар бўлган спиртли ичимликлар назарда тутилади.

Тамаки маҳсулотлари ўз ичига ҳар қандай тамаки маҳсулотларини, яъни сигарет, папирос, сигара ва бошқаларни қамраб олади.

Объектив томондан жиноят анча миқдорда этил спирти, алкоғолли ёки тамаки маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш, агар шундай қилмиши учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилишида ифодаланади.

Мазкур норма **бланкет** характерга эга бўлганлиги боис, юқоридаги маҳсулотларни **қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш** фактини аниқлаш учун мазкур фаолиятни тартибга солишга қаратилган амалдаги қонунчиликка мурожаат этиш лозим бўлади.

Алкоғолли ва тамаки маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва муомалага киритишга нисбатан давлат монополияси ўрнатилган.

Қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш **деганда, хусусан:**

— ихтисослашмаган корхоналар (маиший ёки кичик цехлар шароитида) томонидан қонунда белгиланган тартибда тегишли равишда рўйхатдан ўтмасдан ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан бериладиган тегишли лицензиясиз алкоғолли ва тамаки маҳсулотларини ишлаб чиқариш тушунилади¹.

Алкоғолли ва тамаки маҳсулотлари Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонуний равишда ишлаб чиқарилганлигини тасдиқлаш мақсадида қоида тариқасида махсус акциз маркалари билан маркаланади.

NOTA BENE !

Акциз — товарнинг баҳоси таркибига киритиладиган ва сотиб олувчи томонидан тўланадиган эгри солиқ. Акциз солиғи билан талаб қўп бўлган товарлар, хусусан этил спирти, алкоғолли ва тамаки маҳсулотлари қопланади.

---

¹ *Қаранг:* Фаолиятнинг айрим турларини лицензияловчи органлар рўйхати (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 28 июндаги 236-сон қарорига 1-илова) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2002 й., 11-12-сон, 97-модда; 2003 й., 14-сон, 114-модда; 2004 й., 9-сон, 105-модда; 2006 й., 20-21-сон, 181-модда, 22-сон, 195-модда, 36-сон, 362-модда; 2007 й., 78-сон, 68-модда, 33-34-сон, 344-модда, 44-сон, 446-модда; 46-47-сон, 471-модда; 2008 й., 40-41-сон, 412-модда.

«Ишлаб чиқарувчи корхоналар ва импортчилар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида сотилаётган ва унинг ҳудудига олиб келинаётган акциз товарларни мажбурий маркалашни таъминлашлари шарт»¹.

Акциз товарлари ва маҳсулотларини маркалаш билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар амалдаги Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси билан тартибга солинади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлаб чиқарилаётган ҳамда унинг ҳудудига киритилаётган мажбурий акциз маркаларини қўллаш лозим бўлган тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликларга акциз маркаларини қўллашни назорат қилиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 14 августдаги 285-сонли «Ўзбекистон Республикаси ҳудудида тамаки маҳсулотларига ва спиртли ичимликларга акциз маркаларини жорий этиш тартиби тўғрисида»ги қарори асосида ишлаб чиқилган Ўзбекистон Республикасида тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликларга акциз маркаларини қўллаш тартиби тўғрисидаги Йўриқнома билан белгиланади.

Ушбу Йўриқномага мувофиқ, «1996 йилнинг 1 октябридан бошлаб Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилаётган ва унинг ҳудудига олиб келинаётган тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликларни, пиводан ташқари (кейинги ўринларда акциз товарлар деб юритилади), белгиланган намунадаги акциз маркалари билан мажбурий маркалаш жорий этилди ва уларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириш, акциз маркаларини ёпиштирмаган ҳолда ташиш (халқаро транзитдан ташқари), сақлаш ва сотиш тақиқлаб қўйилди»².

Амалдаги қонунчиликка мувофиқ, маҳсулотларнинг аниқ турлари учун

---

¹ Ўзбекистон Республикасида тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликларга акциз маркаларини қўллаш тартиби тўғрисидаги Йўриқнома (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1999 йил 7 январда 589-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан 1998 йил 10 декабрда 04-02-05/809-сон, Давлат солиқ қўмитаси томонидан 1998 йил 10 декабрда 98-156-сон ва Давлат божхона қўмитаси томонидан 1998 йил 6 декабрда 02/8-42-сон билан тасдиқланган), 46-банд // Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг меъёрий ҳужжатлари ахборот- номаси, 1999 й., 2-сон, 2000 й., 16-сон, 2003 й., 21-22-сон.

² Ўзбекистон Республикасида тамаки маҳсулотлари... 3-банд.

белгиланган стандартларга мувофиқ барча алкоғолли ва тамаки маҳсулотларини мажбурий равишда сертификатлаштириш ва маркалаштириш лозим. Шунингдек, алкоғолли ва тамаки маҳсулотларини сифати ва хавфсизлигини назорат қилиш, қалбакилаштиришдан муҳофаза қилишни таъминлаш мақсадида мувофиқлик белгиси билан маркаланади.

NOTA BENE !

Мувофиқлик белгиси — қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган, алкоғолли ва тамаки маҳсулотларини аниқ стандартларга мувофиқлигини кўрсатувчи белги.

Акциз маркалар ва мувофиқлик белгилари билан маркалаш амалдаги стандартлар талаблари ва «Ўзстандарт» томонидан маъқулланган Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги корхоналар томонидан ишлаб чиқарилаётган алкоғолли маҳсулотларини мувофиқлик белгиси билан маркалаш тартибига мувофиқ амалга оширилади.

Акциз маркалари ва мувофиқлик белгиси билан маркалаш алкоғолли маҳсулотда (давлат солиқ хизматининг ҳудудий органлари томонидан бериладиган) идентификациялаш номери мавжуд бўлган тақдирда амалга оширилади.

Мувофиқлик белгисини қўйиш жойлари, унинг шакли, ҳажми ва бошқа параметрлари стандартлар билан белгиланади.

Хусусан, алкоғолли маҳсулотнинг ташқи ўрам белгисида: тегишли рақамланган мувофиқлик белгиси, «Ўзстандарт»нинг Давлат реестридан рўйхатдан олинганлик белгиси ва корхонанинг коди, акциз маркага мос келувчи код, шунингдек, амалдаги норматив ҳужжатлар талабларига мос келувчи бошқа маълумотлар бўлиши зарур¹.

Маҳсулотни идишларга қўйиш, тикинлаш, ёрлиқлаш ва акциз маркалари

---

¹ Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги корхоналар томонидан чиқарилаётган алкоғолли маҳсулотларни Мувофиқлик белгиси билан маркалаш тартиби (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 1998 йил 24 августда 480-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган, Ўзбекистон Республикаси «Ўздавстандарт» томонидан 1998 йил 10 июнда тасдиқланган), 2.6-банд.

хамда мувофиқлик белгиси билан маркалаш амалдаги Стандарт талабларига мувофиқ ва «Ўзстандарт» агентлиги томонидан тасдиқланган Алкоголли маҳсулотларни мувофиқлик белгиси билан маркалаш тартибига мувофиқ амалга оширилади. Ишлаб чиқариш ташкилотлари, импорт қилувчилар, савдо ташкилотлари ва якка тадбиркорлик субъектлари товарлар ва маҳсулотларни мувофиқлик белгилари билан маркалаштириш бўйича жавобгар ҳисоб-ланади.

Ишлаб чиқарувчи ташкилотлар агар товар ва маҳсулотлар уларнинг ишлаб чиқариш жараёнида маркалаштирилган бўлса, қўшимча равишда маркалашга ҳақли эмаслар.

Чет эл озиқ-овқат ва тамаки маҳсулотларидан ишлаб чиқарилган алкоголли ва тамаки маҳсулотларини Вазирлар Маҳкамасининг рухсатисиз олиб кириш тақиқланади.

— «Вино-ароқ маҳсулотлари ва бошқа алкоголли маҳсулотни идишларга қуйиш цехларида ҳар ойнинг биринчи кунида алкоголли маҳсулотлар қолдиқларини чиқариб олиш, идишларнинг, акциз маркаларининг, ёрлиқларнинг, тикинларнинг ва ишлаб чиқариладиган маҳсулотларни тайёрлашга тааллуқли бошқа моддий бойликларнинг ҳолатини аниқлаш йўли билан ҳисобга олиш амалга оширилади. Ушбу моддий ресурсларнинг тезкор ҳисоби ҳар куни олиб борилади»¹.

Амалдаги қонун ҳужжатлари талабларини бузган ҳолда этил спирти, алкоголли маҳсулотлари ёки тамаки маҳсулотларини ишлаб чиқариш тақиқланади.

Агар этил спирти, алкоголли маҳсулотлар ёки тамаки маҳсулотларини ишлаб чиқарувчи корхона белгиланган техник талабларга риоя этмаса ва истеъмолчиларнинг хавфсизлик талабларига жавоб бермайдиган маҳсулотлар ишлаб чиқарган тақдирда, қилмишни ЖК 186-моддаси билан квалификация қилиш лозим. Агар бу ҳолатда ишлаб чиқаришнинг ўзи ҳам ноқонуний

---

¹Қаранг: Спирт ва алкоголли маҳсулотларни ишлаб чиқариш, идишларга қуйиш, сақлаш ва улгуржи сотишни ҳисобга олиш ҳамда назорат қилишга оид Низом (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 2 июлдаги 275-сон қарори билан тасдиқланган), 11-банд.

бўлган тақдирда қилмишни ЖК 186-моддаси ва **186¹-моддалари** билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилиш лозим.

Ноқонуний муомалага киритиш деганда, мазкур маҳсулотларни қонунга хилоф равишда сақлаш, ташиш ҳамда ўтказишни (улгуржи ва чакана савдо, экспорт ва импорт операциялари ҳам шулар жумласидандир) тушуниш лозим.

(«Сақлаш», «ташиш», «ўтказиш» тушунчалари ҳақида батафсил ЖКнинг 186-моддаси таҳлилига қаранг.)

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида акцизланиши лозим бўлган товарларнинг акциз маркаларсиз муомаласи тақиқланган.

Шу билан боғлиқ равишда алкоғолли ва тамаки маҳсулотларининг муомаласи қуйидаги ҳолатларда ноқонуний деб эътироф этилиши мумкин:

— алкоғол ичимликлар ёки тамаки маҳсулотларини акциз маркасиз сақлаш ёки транспорт воситаларида ташиш (ишлаб чиқарувчилар томонидан Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириш мақсадида алкоғолли ёки тамаки маҳсулотларини техник жараёнларга мувофиқ равишда сақлаш ёки жўнатиш бундан мустасно);

— «Савдо тармоғида сотиш учун тайёрлаб қўйилган алкоғолли маҳсулот стандартлар талабларига жавоб бериши, маркировка, акциз маркалари, мувофиқлик белгисига эга бўлиши ва норматив талабларга жавоб берадиган хоналарда сақланиши керак. Маҳсулот корхона лабораторияси хулосаси билан чиқарилади ва мувофиқлик сертификати билан жўнатилади»;

— акциз маркалар билан маркаланмаган алкоғолли ёки тамаки маҳсулотларини товар бозорларига чиқариш ёки савдо тармоғига реализация қилиш;

— юридик шахслар ёки ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг қонунда белгиланган тартибда ушбу фаолият учун лицензияга эга бўлмаган ҳолда алкоғолли ёки тамаки маҳсулотлари улгуржи савдосини амалга ошириши;

— жисмоний ёки юридик шахслар томонидан импорт қилинган спиртли ичимликлар ёки тамаки маҳсулотларининг мазкур турдаги маҳсулотларга

нисбатан махсус рухсатномаларсиз ёки махсус кўчмас савдо шахобчаларидан ташқарида, назорат касса машиналарсиз чакана савдо тариқасида сотилиши;

— алкогольли маҳсулотларнинг майда чакана савдо шахобчаларида (газета дўконлари, кўчар чодирлар, савдо залига эга бўлмаган бошқа жойлар) сотилиши. Алкоголли маҳсулотлар фақат юридик шахслар томонидан турғун савдо тармоғи орқали сотилади;

— алкогольли маҳсулотларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги корхоналар томонидан ишлаб чиқарилаётган алкогольли маҳсулотларни мувофиқлик белгиси билан маркалаш тартибига риоя қилинмаган ҳолда мувофиқлик белгиларисиз ишлаб чиқариш ва реализация қилиш;

— ҳисобга олинмаган маҳсулотларни реализация қилиш;

— мазкур соҳада мавжуд бўлган амалдаги қонун ҳужжатларини бошқача тарзда бузиш.

Агар алкогольли ёки тамаки маҳсулотларини ўрнатилган стандартларга риоя қилмаган ҳолда ва истеъмолчилар ҳаёти ва соғлиғи талабларига жавоб бермайдиган тарзда ишлаб чиқарилса ёки муомалага киритилса, бу ҳаракатларни ЖКнинг 186-моддаси билан квалификация қилиш лозим.

Агар бу жиноий ҳаракатларни аниқлаш вақтида у ёки бу фаолият билан лицензиясиз шуғулланилгани аниқланса, бу қилмишни **ЖК 186¹-моддаси** ва 190-моддалари (Фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш) билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилиш лозим.

Жиноят этил спирти, алкогольли маҳсулот ёки тамаки маҳсулотининг қонунга хилоф равишда анча миқдорда ишлаб чиқарилиши ёки муомалага киритилиши пайтидан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** асосида содир этилади. Айбдор ўз қилмишининг ижтимоий хавfli эканлигини англайди ва уни содир этишни хоҳлайди.

Жиноят **мотиви** ва **мақсади** қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Субъект 16 ёшга тўлган ва этил спирти, алкогольли маҳсулот ёки тамаки

маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш билан шуғулланадиган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлади.

Айбдорнинг ҳаракатлари:

а) кўп миқдорда;

б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

в) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;

г) хизмат лавозимини суиистеъмол қилиш йўли билан содир этилган бўлса, **ЖК 186¹-моддаси 2-қисми** бўйича квалификация қилинади.

Этил спирти, алкогольли ёки тамаки маҳсулотининг қонунга хилоф равишда ишлаб чиқарилиши ёки муомалага киритилиши:

а) жуда кўп миқдорда;

б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, **ЖК 186¹-моддаси 3-қисми** бўйича жавобгарликни келтириб чиқаради.

Мазкур жиноятни оғирлаштирувчи ҳолатларда квалификация қилиш ва алоҳида квалификация қилиш белгилари бошқа жиноятларни таҳлил қилишда батафсил кўриб чиқилган ва такрорлашга ҳожат йўқ (этил спирти, алкогольли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини кўп миқдорда ёки жуда кўп миқдорда қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёхуд муомалага киритишга ҳокимият ёки мансаб ваколатларини суиистеъмол қилиш йўли билан ҳомийлик қилиш).

ЖК 186¹-моддаси 4-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** этил спирти, алкогольли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини кўп миқдорда ёки жуда кўп миқдорда қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёхуд муомалага киритишга ҳокимият ёки мансаб ваколатларини суиистеъмол қилиш йўли билан ҳомийлик қилишда намоён бўлади.

Кўрсатилган қонунга хилоф фаолиятга **ҳомийлик қилиш**, яшириш ваколатли органларнинг уларни бартараф этиш, қўллаб-қувватлаш ёки мансаб ваколатларини суиистеъмол қилган ҳолда уларнинг фаолият

юритиши учун етарли шарт-шароит яратиш каби ҳаракатларда ифодаланади.

Кўрсатиб ўтилган маҳсулотларни ноқонуний равишда ишлаб чиқараётган ёки муомала қилаётган хусусий корхоналар, фирмалар, корхоналарни назорат қилувчи органлар (солиқ инспекцияси) томонидан текширишга йўл қўймаслиги; спирт маҳсулотларини Республика чегарасидан тўсқинликларсиз кириб келиши ва бошқалар ҳомийлик қилишга мисол бўлади.

Бу ҳолатда қилмишни ЖКнинг 205-моддаси (Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш) билан қўшимча равишда квалификация қилиш талаб қилинмайди. Жиноятларнинг реал жами (агар ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш нафақат бевосита ҳомийлик қилишда, балки субъектнинг бошқа турдаги ҳаракатлари орқали ҳам юзага келганда) бундан мустасно.

(Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш ҳақида батафсил ЖКнинг 205-моддаси таҳлилига қаранг.)

Мазкур жиноят этил спирти, алкогольли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини кўп миқдорда ёки жуда кўп миқдорда қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёхуд муомалага киритишга ҳомийлик қилишга қаратилган ҳар қандай ҳаракатларни содир этиш билан **туғалланган** ҳисобланади.

Кўрсатилган фаолиятга ҳомийлик қилиш **субъектив томондан тўғри касддан** содир этилади. Айбдор ҳокимият ёки мансаб ваколатидан фойдаланиши этил спирти, алкогольли ва тамаки маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва муомалага киритишга яхши шарт-шароит яратишини англайди ва бу ҳаракатларни содир этишни хоҳлайди.

Мотив ва **максад** қоида тариқасида ғараздир. Аммо бу жиноятни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

ЖК 186¹-моддасининг 4-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **субъекти** фақатгина ўз ҳокимият ёки мансаб ваколатлари орқали этил спирти, алкогольли ва тамаки маҳсулотларининг қонуний ишлаб чиқарилиши ёки муомалага киритилиши устидан назорат қилувчи органлар фаолиятига

тўсқинлик қилиш ёки бу назоратларнинг олдини олиш имкониятига эга бўлган мансабдор шахс бўлиши мумкин.

(«Мансабдор шахс» тушунчаси ва белгилари ҳақида батафсил ЖКнинг 205-моддаси таҳлилига қаранг.)

3-§. Чигитдан олинадиган маҳсулотни қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш (ЖК 186²-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** хўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий фаолиятларидаги манфаатлари, хусусан, товар ишлаб чиқарувчилар ўз товарларини сохталашининг олдини олиш ва истеъмолчиларнинг сифатли маҳсулотларга бўлган ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар. **Факультатив объект** сифатида фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар намоён бўлади.

Жиноятнинг **предмети** чигитдан олинадиган маҳсулотлар, хусусан, пахта-чигит маҳсулотларини қайта ишлаш ва техник ишловдан ўтказиш натижасида олинган чигит ёғи, кунжара, шелуха ва бошқалар.

ЖК 186²-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** чигитдан олинадиган маҳсулотни қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритилишида намоён бўлади.

Таҳлил қилинаётган модда бланкет характериға эға бўлиб, чигитдан олинадиган маҳсулотни ишлаб чиқариш ёки муомалаға киритилиши қонунға хилофлиғини аниқлашда ҳар бир ҳолатларда тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларға мурожаат қилиш лозим.

Юқоридагилар асосида чигитдан олинадиган маҳсулотларни **қонунға хилоф равишда ишлаб чиқариш** деганда, бундай маҳсулотларни ўтказиш ёки муомалаға киритиш мақсадида қонунда белгиланган тартибда рухсатнома олмасдан ишлаб чиқариш тушунилади; чигитдан олинадиган маҳсулотларни қонунға хилоф равишда муомалаға киритиш деганда эса, чигитдан олинадиган маҳсулотларни сотиш, айирбошлаш, қарз учун тўлаш,

гаровга бериш ва ҳ.к. шаклларда фуқаролик муомалага киритиш тушунилади.

Чигитдан олинадиган маҳсулотларни қонунга хилоф равишда ўтказиш деганда, уларни ҳар хил усулда тарқатиш (ўзгага бериш, ҳада этиш ва ҳ.к.лар)ни тушуниш лозим.

Бунда ушбу жиноят объектив томонининг содир этилиш усулларида бири — чигитдан олинадиган маҳсулотларни қонунга хилоф равишда муомалага киритишнинг таркибига тўхталиб ўтсак. Хусусан, бунда **қонунга хилоф равишда олинган чигит маҳсулотларини сотиш** деганда, ушбу маҳсулотларни муайян ҳақ эвазига бошқа шахсга ўтказиш тушунилади; айирбошлаш деганда эса, чигитдан ноқонуний олинадиган маҳсулотларни нақд пул воситасисиз бошқа моддий қимматликка эга бўлган товар билан алмаштириш тушунилади. Бунда нақд пул воситаси деярли ишлатилмайди, башарти ишлатилган тақдирда ҳам ёрдамчи факультатив аҳамият касб этади, яъни алмаштириладиган маҳсулотларнинг қийматидаги фарқларни қоплаш учун хизмат қилади.

Таҳлил қилинаётган моддада чигитдан олинадиган маҳсулотларни қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш деганда, пахта чигитини техник қайта ишлаш ва ёғ маҳсулотларини қонунда белгиланган тартибларини бузган ҳолда ишлаб чиқариш назарда тутилади. **Хусусан:**

— пахта ёғини маиший шароитларда ва белгиланган талабларга мос шароитларга эга бўлмаган кичик цехларда ишлаб чиқариш. «Техник чигит Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги томонидан ҳар йили тасдиқланадиган ёғ-мой заводлари ва пахта тозалаш заводларининг жойлашиши асосида, фақат ёғнинг нормативга мувофиқ чиқишини таъминлаётган ёғ-экстракция корхоналарига ажратилади»¹;

— пахта ёғини сертификатланмаган чигит маҳсулотларидан ишлаб чиқариш. Пахта тозалаш корхонасида пахта чигити туркумидан намуна олиш

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 й. 18 сентябрдаги «Пахта чигитини етказиб бериш ва ундан фойдаланиш механизмини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 199-сонли қарори, 2-банд // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 37-38-сон, 381-модда.

ёғ-мой корхоналари томонидан, махсулот қабул қилиб олинган кунда, ишончнома асосида биркитилган пахта тозалаш ва ёғ-мой корхоналари вакиллари иштирокида амалга оширилади.

Синаш учун олинган техник чигитни «Сифат» маркази вакили қопқоғи зич ёпилган банкага ёхуд қалин полиэтилен пакетга жойлайди ва унга намунани идентификация қилувчи махсус этикетка қўяди. Намуна олувчи имзолаган этикеткада пахта заводининг, пахта чигити туркумининг тартиб рақами, намуна олинган сана, намуна олувчининг фамилияси, исми ва отасининг исми кўрсатилади.

Намуна «Сифат» марказининг уруғлик лабораториясига берилади, бу ерда ундан 2 кг миқдорида ўртача намуна ажратилади. Ўртача намуна тахминан тенг бўлган икки қисмга — синаш учун ва назорат намунасига ажратилади. Олинган намуна синовдан ўтказилади.

Намунанинг назорат қисми идишга жойланади, унга барча намуна олувчилар вакилларининг фамилиялари ва имзолари билан ёзилган ёрлиқча жойланади, сўнгра у идишнинг очилгани билинмайдиган расмий тартиб рақамли пломба ёки ёрлиқ билан бекитилади.

Намунанинг назорат қисми «Сифат» марказининг уруғлик лабораториясида 15 кун мобайнида сақланади.

Техник чигитнинг ҳар қайси туркумини синаш «Сифат» маркази мутахассислари томонидан, пахта тозалаш корхоналари ҳудудларида жойлашган ва «Сифат» марказининг аккредитация қилинган минтақавий лабораториялари филиаллари ҳисобланадиган уруғлик лабораторияларида O'z DSt 596 «Техник пахта чигити. Техник шартлар» талабларига мувофиқ ўтказилади.

«Сифат» марказининг уруғлик лабораторияларида пахтанинг техник чигити синовларини ўтказишда пахта тозалаш ва ёғ-мой корхоналари вакиллари иштирок этадилар¹.

---

¹ Қаранг: Пахта тозалаш ва ёғ-мой корхоналарида пахта чигитини ишлаб чиқариш, ҳаракати, сақлаш ҳамда қайта ишлашда дастлабки ҳисобга олишни ташкил этиш тартиби тўғрисидаги Низом (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 18 сентябрдаги 199-сон қарорига илова), II бўлим.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, пахта ёғи ёки кунжара ишлаб чиқариш амалга оширилиши учун лицензиялар талаб қилинадиган фаолият турларининг рўйхатига кирмайди¹;

— пахта ёғи, кунжара ва шелухани ҳисобга олинмаган чигитдан ишлаб чиқариш;

— чигитдан олинадиган маҳсулотларнинг амалдаги қонун ҳужжатларини бузган ҳолда ишлаб чиқариш.

Агар чигит маҳсулотларини қайта ишлаш ёғ ишлаб чиқарувчи корхоналар учун ўрнатилган техник ва санитар нормаларни бузган ҳолда амалга оширилиши натижасида истеъмолчиларнинг ҳаёти ва соғлиғи талабларига жавоб бермайдиган маҳсулотлар ишлаб чиқарилса, қилмишни ЖК 186-моддасининг тегишли қисмлари билан квалификация қилиш лозим.

Таҳлил қилинаётган модда мазмунида келтирилган **ноқонуний муомалада бўлиш** деганда, чигитдан олинган маҳсулотларни сақлаш, ўтказиш ва сотиш (реализация, импорт-экспорт операциялари)нинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган тартибини бузишни тушуниш лозим.

(«Сақлаш», «ўтказиш» ва «сотиш» тушунчалари ҳақида батафсил ЖКнинг 186-моддаси таҳлилига қаранг.)

Чигитдан олинадиган маҳсулотларнинг қонуний тартиби қуйидагилардан четга чиқилган ҳолларда норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар бузилган ҳисобланади:

— Ўзбекистон Республика товар хом ашё биржасидаги очиқ биржа савдолари орқали — савдо ташкилотларига ҳамда саноатда қайта ишлашга;

— тўғридан-тўғри шартномалар ва тартибга солинадиган нархлар бўйича — бюджет ташкилотлари ҳамда махсус истеъмолчиларга сотилади;

— биржа савдолари орқали ва республиканинг ташқи савдо компаниялари

---

¹Қаранг: Амалга оширилиши учун лицензиялар талаб қилинадиган фаолият турларининг рўйхати (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2001 йил 12 майдаги 222-11-сон қарорига 1 илова) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2002 й., 2-сон, 14-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 1-сон, 8-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 14-сон, 110-модда; 2007 й., 29-30-сон, 295-модда, 37-38-сон, 377-модда; 2009 й., 37-сон, 403-модда.

билан тузилган тўғридан-тўғри шартномалар бўйича экспорт қилинади.

Белгилансинки, аҳолига ўсимлик ёғини сотиш фақат юридик шахс мақомига эга чакана савдо ташкилотлари томонидан назораткасса аппаратлари билан жиҳозланган муқим савдо шохобчалари орқали амалга оширилади.

Кунжара ва чигитдан олиган шелуха қуйидаги тартибларда реализация қилиниши мумкин:

— пахта етиштирувчи хўжаликларга шрот ва пахта шелухаси фақат ёғ-мой саноати корхоналари томонидан, қишлоқ жойларда ташкил этиладиган шрот ва шелуха сотиш бўйича ихтисослаштирилган пунктлар орқали улгуржи савдо нархларида сотилади;

— улгуржи савдо нархларига мазкур маҳсулотларни ихтисослаштирилган пунктларгача етказиб бериш харажатлари, шунингдек, ушбу пунктларнинг моддий таъминотига сарфланадиган харажатлар киритилмайди, бу сарф-харажатлар ёғ-мой корхоналари томонидан биржа савдолари орқали ўсимлик ёғини сотишдан олинладиган қўшимча даромадлар ҳисобига қопланади;

— шрот ва шелуха ресурслари биржа савдолари орқали чорвачилик маҳсулотлари етиштириш билан шуғулланадиган пахтачилик қишлоқ хўжалиги корхоналарига эмас, балки шахсий ёрдамчи ва деҳқон хўжаликларида чорва мол етиштириш билан банд бўлган аҳолига қишлоқ худудларида ташкил этиладиган шрот ва шелуха сотишга ихтисослаштирилган пунктлар орқали 2-иловадаги схемага мувофиқ сотилади¹.

ЖКнинг 186²-моддасида назарда тутилган жиноят чигитдан олинладиган маҳсулотни қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритилиши билан **туғалланган** ҳисобланади.

Жиноят субъектив томондан тўғри қасддан содир этилади. Айбдор ўз

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 31 майдаги «Чигит етказиб бериш механизмини ҳамда ўсимлик ёғи ва ёғ-мой маҳсулотлари сотишни тартибга солиш тўғрисида»ги ПҚ 001-360-сонли қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 23-сон, 203-модда; 2008 й., 17-сон, 130-модда.

ҳаракатларининг ижтимоий хавфлилигини англайди ва уни содир этишни истайди.

Мотив ва **мақсад** жиноятни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Жиноятнинг **субъекти** чигитдан олинадиган маҳсулотларни ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш билан шуғулланувчи ҳар қандай 16 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Айбдорнинг чигитдан олинадиган маҳсулотни қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш билан боғлиқ ҳаракатлари қуйидаги ҳолатларда **ЖК 186²-моддаси 2-қисмига** кўра квалификация қилинади:

- а) кўп миқдорда;
- б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;
- в) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- г) мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш йўли билан содир этилган бўлса.

Айбдорнинг чигитдан олинадиган маҳсулотни қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш билан боғлиқ ҳаракатлари қуйидаги ҳолатларда **ЖК 186²-моддаси 3-қисмига** кўра квалификация қилинади:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилса.

Мазкур квалификация қилиш белгилари юқорида таҳлил қилинган жиноятлар таҳлили билан бир хил.

4-§. Сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситаларини ёхуд тиббий буюмларни ўтказиш мақсадида ишлаб чиқариш, тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш ёки ўтказиш (ЖК 186³-моддаси)

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** сифатида дори воситалари ва тиббий буюмларнинг сифати устидан назорат қилишнинг қонун билан ўрнатилган тартибини, хўжалик фаолияти соҳасида истеъмолчиларнинг манфаатларини, улар томонидан сотиб олинаётган дори воситалари ва тиббий буюмларнинг **хавфсизлигини, шунингдек, кўрсатилган товарларни ишлаб чиқарувчиларнинг маҳсулотини сохталаштиришдан**

муҳофаза қилишни таъминлайдиган муносабатлар тушунилади.

Қўшимча бевосита объекти фуқароларнинг ҳаётини ва соғлиғини таъминлайдиган муносабатлардир (**ЖК 186³-моддаси 2, 3-** ва 4-қисмлари).

Дори воситалари ва тиббий буюмларни ишлаб чиқариш, уларни тайёрлаш, маркалаш, **соғиш, экспорт ва импорт қилиш, уларни реклама қилиш,** шунингдек, фармацевтика фаолиятини лицензиялашга **оид ҳуқуқий масалалар Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 25 апрелдаги «Дори воситалари ва фармацевтика фаолияти тўғрисида»**ги 415-1-сон Қонуни¹, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 25 майдаги «Доривор воситалар, тиббий буюмлар ва даволаш-профилактика озиқ-овқатлари сифати устидан давлат назоратини ташкил этиш тўғрисида»ги 181-сон, 2000 йил 5 августдаги «Ички бозорни дори-дармон воситалари ва тиббиёт буюмлари билан таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 307-сон, 2003 йил 31 октябрдаги «Тиббий фаолиятни ва фармацевтика фаолиятини лицензиялаш тўғрисидаги низомларни тасдиқлаш ҳақида»ги 477-сон² қарорлари ҳамда кўплаб идоравий меъёрий ҳужжатлар билан тартибга солинади.

ЖК 186³-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **предмети** сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ва тиббий буюмлардир.

NOTA BENE !

Дори воситалари — келиб чиқиши табиий ва сунъий бўлган бир ёки бир неча дори моддалари (субстанциялари) ҳамда ёрдамчи моддалар асосида ҳосил қилинган, касалликнинг олдини олиш, ташхис қўйиш ва даволаш учун қўллашга рухсат этилган воситалар. Улар жумласига иммунобиологик, радио фармацевтик ва парафармацевтик препаратлар, гомеопатик, ташхис қўйиш ва стерилизация воситалари киради³.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 4-5-сон, 120-модда; 1999 й., 5-сон, 124-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 41-сон, 405-модда.

² Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2003 й., 20-сон, 201-модда; 2006 й., 20-21-сон, 181-модда; 46-47-сон, 458-модда; 2007 й., 21-сон, 214-модда; 2008 й., 14-15-сон, 102-модда.

³ Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 25 апрелдаги «Дори воситалари ва фармацевтика фаолияти

NOTA BENE !

Тиббий буюмлар — касалликнинг олдини олиш, ташхис қўйиш ва даволаш учун тиббиётда қўлланиладиган буюмлар. Улар жумласига боғлаш ва тикиш материаллари, шприцлар, қон ва инфузион эритмаларни қуйишга мўлжалланган системалар, беморларни парваришлашда қўлланиладиган ашёлар ва материаллар киради¹.

Қонунга кўра, дори воситалари сифатини, уларни тайёрлаш, сифат-миқдор жиҳатидан назорат қилишни, сақлаш шарт-шароитларини ва номланишини «фармакопея» деб номланадиган давлат стандартлари тўплами белгилайди. Дори воситалари, тиббий буюмлар сифатига ва уларни назорат қилиш усуллариغا нисбатан қўйиладиган талабларни белгилайдиган норматив-техник хужжатларни расмий эксперт органи ҳисобланадиган **фармакопея қўмитаси** тасдиқлайди. Таъкидлаш жоизки, ҳар бир дори воситаси учун фармакопея қўмитаси томонидан тегишли норматив-техник хужжат (**фармакопея мақоласи**) тасдиқланади. Миллий фармакопеяни тасдиқлаш ҳамда дори воситалари ва тиббий буюмларнинг сифати назорат қилинишини, улар рўйхатдан ўтказилиши, стан дартлаштирилиши ва сертификацияланишини таъминлаш Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасида давлат рўйхатидан ўтказилмаган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ишлаб чиқариш тақиқланади. «Дори воситалари ва фармацевтика фаолияти тўғрисида»ги Қонуннинг 6-моддасига биноан қуйидагилар мажбурий тартибда рўйхатдан ўтказилиши шарт:

— даволаш, касалликнинг олдини олиш, ташхис қўйиш воситалари, шифобахш озиқ-овқат ва парафармация маҳсулотлари;

— дориларни тайёрлашда қўлланиладиган дори воситалари (суб-станциялари) ва биологик фаол ёрдамчи моддалар;

тўғрисида»ги 415-1-сон қонуни.

¹Ўша жойда.

— рўйхатдан ўтказилган дори воситаларининг янги комбинациялари;
— янгича қадоқланган, янги шакл ва таркиблардаги ёки янги технология бўйича тайёрланаётган дори воситалари;

— генерик дори воситалари (генериклар);

— тиббий буюмлар.

Шу билан бирга, рецептлар ва стандарт ёзувлар бўйича дорихоналарда тайёрланадиган дори воситаларини рўйхатдан ўтказиш талаб этилмайди.

Рецепт шифокорнинг фармацевтга дори тайёрлаш ва бериш ҳақидаги ёзма кўрсатмаси бўлиб, унда дорини қўллаш усули қайд этилган бўлади.

Стандарт ёзув — дори препаратларининг даволаш хусусиятлари самарадорлиги текширилганидан сўнг тузилган таркиби.

Қонуннинг 13-моддасига асосан Ўзбекистон Республикасида рўйхатдан ўтказилган дори воситаларининг қалбакиси ёки ғайриқонуний нусхаси бўлган дори воситаларини реализация қилиш, шунингдек, муддати ўтган дори воситаларини сотиш ва улардан фойдаланиш тақиқланади.

NOTA BENE !

Сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ва тиббий буюмлар — миллий фармакопея, фармакопея мақоласи, рецептлар ва стандарт ёзувларда акс эттирилган сифат ва хавфсизликка қўйиладиган талабларга жавоб бермайдиган ёки Ўзбекистон Республикасида давлат рўйхатидан ўтказилмаган ёхуд Ўзбекистон Республикасида рўйхатдан ўтказилган дори воситалари ва тиббий буюмларнинг қалбакиси ёки ғайриқонуний нусхаси бўлган ёхуд муддати ўтган дори воситалари ва тиббий буюмлар.

Объектив томонидан таҳлил қилинаётган жиноят сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказишдан иборат.

Ишлаб чиқариш — сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситаларини (тиббий буюмларни) кўплаб ҳосил қилиш, шу жумладан тўлик технологик туркум ёки унинг айрим босқичлари, хусусан, дори воситаларини синтез (биосинтез) қилиш, экстракциялаш, тозалаш, уларга ишлов бериш, уларни қадоқлаш, идишга жойлаш-ўраш ва уларни маркалаш босқичлари бўйича ҳосил қилиш.

Ўзбекистон Республикасида **дори воситаларининг, тиббий буюмларнинг давлат реестри** мавжуд. У расмий ҳужжат бўлиб, тиббиёт амалиётида қўллашга рухсат этилган дори воситалари, тиббий буюмлар рўйхатидан иборат. Давлат реестридан чиқарилган дори воситалари ва тиббий буюмларни ишлаб чиқариш тақиқланади.

Кўриб чиқилаётган модда нуқтаи назаридан **тайёрлаш** деганда, сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситаларини дори субстанцияларидан (келиб чиқиши табиий ва сунъий бўлган биологик фаол моддалар) ва ёрдамчи моддалардан тайёрлашга, шунингдек, сифатсиз ёки қалбакилаштирилган боғлаш ва тикиш материаллари, шприцлар ёхуд бошқа тиббий буюмларни тегишли ашё ва материаллардан тайёрлашга йўналтирилган айбдор шахснинг барча хатти-ҳаракатлари тушунилади.

«Дори воситалари ва фармацевтика фаолияти тўғрисида»ги Қонуннинг 8-моддасига мувофиқ, дори воситалари дорихоналарда, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан қўллашга рухсат этилган дори воситаларидан (субстанцияларидан) ва ёрдамчи моддалардан тайёрланади. Акс ҳолда, тайёрланган дори воситаси сифатсиз (қалбакилаштирилган), деб эътироф этилиши лозим.

Сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни олиш деганда, мазкур предметларни сотиб олиш, бошқа нарса ва буюмларга алмаштириш, қарзга ёки ҳадяга олиш, қарзи эвазига олиш, топиб олинган сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ўзлаштириш тушунилади.

Сақлаш деганда, сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки

тиббий буюмларнинг махсус мўлжалланган жойда (тайёр маҳсулот омбори ва бошқалар) вақтинча жойлаштирилишига қаратилган айбдор шахснинг ҳар қандай қасддан қилинган ҳаракатлари тушунилиши лозим.

Аксарият ҳолларда, сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмлар дорихоналар муассасаларида сақланади. Қонунга кўра, **дорихона** — дори воситаларини тайёрлаш, кадоқлаш, уларнинг сифатини назорат қилиш, шунингдек, даволаш ҳамда касалликнинг олдини олишга мўлжалланган дори воситалари, тиббий буюмлар, санитария ва гигиена ашёлари, шифобахш озик-овқатлар, маъданли сувлар, даволаш-косметика маҳсулотларини харид қилиш, сақлаш ва сотишни амалга оширувчи тиббиёт муассасаси.

Ташиш — сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ҳар қандай усулда бир жойдан иккинчи жойга (масалан, ишлаб чиқарувчи корхонадан дорихонага) транспортда ташишдир.

Сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ўтказиш уларни товар бозорига чиқариш ёки истеъмолчиларга бевосита реализация қилиш (сотиш) орқали амалга оширилиши мумкин.

Сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни товар бозорига чиқариш уларнинг ишлаб чиқарувчи корхоналар томонидан фармацевтика фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи лицензияга эга бўлган юридик ва жисмоний шахсларга сотилишини назарда тутди. Таъкидлаш лозим, «Дори воситалари ва фармацевтика фаолияти тўғрисида»ги Қонуннинг 12-моддасига мувофиқ, улгуржи савдо корхоналари ва ташкилотлари дори воситаларини ва тиббий буюмларни уларни тайёрлаш ҳуқуқини берувчи лицензияга эга бўлган ишлаб чиқарувчилардан, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган дори-дармонларни етказиб берувчи бошқа улгуржи савдо корхоналари ва ташкилотлардан, шунингдек, хорижий фирмалардан сотиб олиш ҳуқуқига эга.

Кўрсатилган товарларни истеъмолчиларга реализация қилиш уларнинг

дорихона муассасалари, улгуржи ёки чакана савдо ташкилотлари орқали сотилишини ёки сотишга таклифни назарда тутди. Таъкидлаш лозимки, конуннинг қатъий кўрсатмасига биноан, дори воситалари фақат дорихона муассасалари орқали сотилади. Дорихоналар ишини бошқариш эса олий фармацевтика маълумотига эга шахсларгагина рухсат этилади.

ЖК 186³-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят мазкур норманинг диспозициясида белгиланган ҳаракатлардан бири содир этилган вақтдан бошлаб, ижтимоий хавfli оқибатлар рўй беришидан қатъи назар, **туғалланган** деб топилади.

Жиноят қонунининг талабларига асосан айбдор шахсга юқорида тахлил қилинган ҳаракатлари учун маъмурий жазо кўрилганидан сўнг у жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Субъектив томонидан жиноят **тўғри қасдан** содир этилади. Айбдор сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ишлаб чиқаришини, тайёрлашини, олишини, сақлашини, ташишни ёхуд ўтказишини англайди ва мазкур ҳаракатларни содир этишни истайди. Шахснинг кўриб чиқилаётган модда бўйича жавобгарликка тортилиши учун сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларнинг ишлаб чиқарилиши, тайёрланиши, олиниши, сақланиши, ташилиши мазкур маҳсулотни ўтказиш, яъни уни буюртмачига етказиб бериш ёки бевосита истеъмолчига реализация қилиш мақсадини кўзлаган ҳолда амалга оширилиши керак. Кўрсатилган ҳолларда жиноят махсус мақсадининг йўқлиги **ЖК 186³-моддаси** бўйича жавобгарликни истисно қилади.

Жиноятнинг **субъекта** сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ишлаб чиқариш, тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказишга масъул бўлган **16 ёшга** тўлган шахс ҳисобланади.

Сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш бўйича шахснинг ҳаракатлари:

- а) кўп миқдорда;

- б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;
- в) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- г) мансаб мавқеини суиистеъмом қилиш йўли билан содир этилган бўлса;
- д) баданга ўртача оғир ёхуд оғир шикаст етказилишига сабаб бўлса;
- е) дори воситалари ёки тиббий буюмларнинг сифати ва давлат рўйхатидан ўтганлигини тасдиқловчи ҳужжатларни қалбакилаштириш йўли билан содир этилган бўлса **ЖК 186³-моддаси 2-қисми** бўйича квалификация қилинади.

Дори воситалари ёки тиббий буюмларнинг сифати ва давлат рўйхатидан ўтказилишини рўйхатдан ўтказилганлик гувоҳномаси тасдиқлайди. «Дори воситалари ва фармацевтика фаолияти тўғрисида»ги Қонуннинг 2-моддасига асосан рўйхатдан ўтказилганлик гувоҳномаси — дори воситаларини тиббий қўлланиш ҳуқуқи учун Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги рухсатини тасдиқловчи ҳужжатдир. Қонунга кўра, рўйхатдан ўтказилганлик тўғрисидаги гувоҳнома эгаси ушбу гувоҳномани берган муассасани дори воситасининг фармакологик самарадорлиги ва хавфсизлигига доир янги маълумотлардан хабардор қилиб туриши шарт.

Сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш бўйича шахснинг ҳаракатлари:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса;
- в) одам ўлимига сабаб бўлса **ЖК 186³-моддаси 3-қисми** бўйича квалификация қилинади.

Сифатсиз ёки қалбакилаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш бўйича шахснинг ҳаракатлари:

- а) одамлар ўлимига сабаб бўлса;
- б) бошқача оғир оқибатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлса **ЖК 186³-моддаси 4-қисми** бўйича квалификация қилинади.

Мазкур квалификацияловчи (алоҳида квалификацияловчи) белгилар ўз мазмуни бўйича юқорида бошқа жиноятларнинг таҳлили доирасида кўриб чиқилган белгилардан фарқ қилмайди.

5-§. Ноқонуний тадбиркорлик фаолияти (ЖК 188-моддаси)

Мамлакатимизда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишнинг асосий шартларидан бири субъектларни давлат рўйхатидан ўтказиш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонунида тадбиркорлик фаолияти субъектлари (тадбиркорлик субъектлари) белгиланган тартибда давлат рўйхатидан ўтган ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган юридик ва жисмоний шахслардир, деб таъриф берилади.

Амалдаги тартибга кўра, тадбиркорлик фаолияти субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш тегишли давлат органи томонидан «бир дарча» принципи бўйича ва, қоида тариқасида, хабардор қилиш асосида, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади. Рўйхатдан ўтказувчи органлар ариза берувчини тадбиркорлик фаолияти субъекти сифатида давлат рўйхатидан ўтказишни уни ташкил этиш мақсадга мувофиқ эмас, деган важлар билан рад этишга ёки унга қонун ҳужжатларида назарда тутилмаган қўшимча талабларни белгилашга ҳақли эмас. Ариза берувчини тадбиркорлик фаолияти субъекти сифатида давлат рўйхатидан ўтказишни рад этганлик, шунингдек давлат рўйхатидан ўтказиш муддатларини бузганлик устидан судга шикоят қилиниши мумкин. Рўйхатдан ўтказувчи органнинг қарори, шунингдек мазкур орган мансабдор шахсларининг ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) суд томонидан қонунга хилоф деб топилган тақдирда, улар ариза берувчига рўйхатдан ўтказишни рад этганлик ёки рўйхатдан ўтказиш муддатини бузганлик туфайли етказилган зарарнинг ўрнини қоплайди ва маънавий зарар учун компенсация тўлайди.

Қонунга хилоф тадбиркорлик баъзан бошқа жиноятлар, шу жумладан, солиқ жиноятлари билан бирга содир этилади. Бунда тадбиркорлик

фаолиятини амалга ошираётган шахс, аввало, тадбиркорлик учун асосий бўлган фукаролик-хукукий муносабатларга киришади, қонун билан кўриқланадиган хукукий муносабатлар сифатидаги қонунга хилоф тадбиркорликнинг жиноят-хукукий қоидалари фукаролик-хукукий муносабатлардан келиб чиқади. Айти вақтда шу фукаролик-хукукий муносабатлардан жиноят-хукукий муносабатлар, нафақат қонунга хилоф тадбиркорликда, балки солиқлар тўлашдан бўйин товлашда ҳам бўлиши мумкин. Шу сабабли жиноятларни квалификация қилишнинг асоси ҳисобланадиган жиноят объектини аниқлаш зарур.

Жиноятнинг **бевосита объекти** – тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишни тартибга солувчи ижтимоий муносабатлар. Факультатив объекти солиқ тўлаш, савдо қоидаларига риоя қилиш тартиби ва ҳоказолар бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят тадбиркорлик фаолиятини давлат рўйхатидан ўтмасдан жуда кўп миқдордаги назорат қилинмайдиган даромад олган ҳолда амалга оширишда ифодаланади.

Қонунга кўра, **белгиланган тартибда рўйхатдан ўтиш** деганда, тадбиркорлик субъектларининг ваколатли давлат органлари (ҳокимлик ва адлия идоралари)да давлат рўйхатига олинishi тушунилади. Давлат солиқ инспекциялари томонидан бериладиган «Қайд гувоҳномаси» уларнинг ички идоравий ҳужжати бўлиб, унинг мавжуд эмаслиги ёки муддати ўтганлиги фактининг ўзи тадбиркорлик субъектларини ЖКнинг 188-моддаси билан жавобгарликка тортиш учун асос бўла олмайди.

Жиноят тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи субъектнинг қонун талаб қилган рўйхатдан ўтишдан бўйин товлашга йўналтирилган фаол ҳаракатларида ифодаланади.

Мазкур модда маъносида давлат рўйхатидан ўтмаслик – бу амалдаги норматив-хукукий ҳужжатларга кўра, ваколатли органга фаолиятини рўйхатдан ўтказиш ёхуд уни тиклаш ёки ўзгартиришни сўраб мурожаат

этишга мажбур бўлса-да, лекин қасддан буни бажармаслик ёинки била туриб ўзининг мурожаатини кўриб чиқишни имконсиз қилиб қўйишда ифодаланади.

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилигига мувофиқ, тадбиркорлик доирасида амалга оширилаётган фаолият мажбурий давлат рўйхатидан ўтказилиши лозим. Қонун фуқаролик ҳуқуқий хусусиятга эга бўлган бир маротабали битимларни тузиш учун тадбиркор сифатида давлат рўйхатидан ўтишни талаб қилмайди. Қонунчилик ёки ҳуқуқий анъаналарга мувофиқ, касбий (хусусий) амалиётнинг баъзи бир турлари махсус рўйхатдан ўтишни талаб қилмайдиган деб тан олинади. Масалан, хусусий амалиётга эга адвокат ва ҳоказолардан қўшимча рўйхатдан ўтиш талаб қилинмайди. Шу билан бирга, баъзи товарлар, ишлар ва хизматларга нисбатан (масалан, таълим бўйича, тиббиёт бўйича хизматлар) амалга ошириладиган савдо ёки воситачилик фаолияти рўйхатдан ўтказилиши шарт. Ўз мазмуни бўйича ғайриқонуний бўлган фаолият (фоҳишалик, наркотик моддалар савдоси ва ҳ.к) рўйхатга олинмайди ва савдо ёки воситачилик фаолияти ҳисобланмайди. Уларнинг амалга оширилганлиги учун Жиноят кодексида бошқа моддалар бўйича жавобгарлик назарда тутилган.

Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадиган шахсларни қонунчиликка мувофиқ рўйхатга олишга ваколатли орган ҳамда суд рўйхатга олинганликни тўхтатиб қўйиши ёки умуман бекор қилиши мумкин. Бундай ҳолатларда тадбиркорлик фаолиятини давом эттириш фаолиятни ғайриқонуний амалга ошириш деб кўрилиши лозим. Рўйхатга олинган бошқа шахс учун ёхуд бошқа фаолият турларини амалга ошириш учун рўйхатдан ўтиб, тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган шахсларнинг ҳаракатларини ЖКнинг 188-моддаси бўйича квалификация қилиш лозим.

Рўйхатдан ўтганликни тиклаш – рўйхатдан ўтиш мақсадларини ўзгартирмасдан рўйхатга олиш ҳужжатини узайтириш ёки алмаштиришга йўналтирилган ҳаракатлар мажмуи, яъни қайта тиклашда шахс ҳозир қайта рўйхатга олинаётган фаолият соҳаси бўйича аввал рўйхатдан ўтган бўлиши

лозим. Хусусан, рўйхатдан ўтишни тиклаш чакана савдо ҳуқуқи учун рухсатнома муддати тугаганда амалга оширилиши мумкин.

Агар субъект қуйидаги шартларга мос келса, рўйхатдан ўтганликни тиклаш мумкин:

а) у аввал рўйхатдан ўтган бўлиши лозим;

б) аввалги рўйхатдан ўтганлиги ҳақиқий бўлиши керак;

в) субъектнинг янгидан рўйхатдан ўтиши аввалги рўйхатдан ўтиши учун асос бўлган ҳолатларни ўзгартирмаган ҳолда амалга оширилиши лозим.

Рўйхатдан ўтишни тиклаш кўрсатилган элементлар бирлигини ташкил этади ва улардан бирининг мавжуд эмаслиги уни тан олиш мумкин эмаслигини билдиради.

Рўйхатдан ўтишни ўзгартириш деганда, аввалги рўйхатдан ўтиш асослари (масалан, субъект манзили, фаолияти соҳаси ва ҳоказолар) ўзгариши билан боғлиқ бўлган янги рўйхатдан ўтиш жараёнини тушуниш лозим.

Рўйхатдан ўтишдан бўйин товлаш – субъектнинг рўйхатдан ўтиш тўғрисидаги мурожаатини кўриб чиқишни имконсиз қилиб қўядиган ҳаракатларни амалга оширишида ифодаланиши мумкин. Бу субъект шундай ҳаракатларни амалга оширадими, натижада мурожаатни кўриб чиқиш мумкин бўлмай қолади.

Мурожаатни кўриб чиқишнинг имконсизлиги деганда, келиб тушган ариза бўйича ваколатли органнинг тегишли қарорни қабул қила олмаганлигига сабаб бўлган объектив мавжуд вазиятни тушуниш лозим. Кўриб чиқишнинг имконсизлиги мурожаатни йўқотиш, унда нотўғри маълумотлар бериш, белгиланган давлат божини тўламаслик, мурожаатни тушуниш қийин бўлган шаклда баён этиш ва ҳоказо ҳаракатлар бўлиши мумкин. Шунинг назарда тутиш лозимки, мурожаатни кўриб чиқишнинг имконсизлиги фақат субъект онгида мавжудлиги билан эмас, балки объектив ҳолатлар билан ҳам тавсифланган бўлиши лозим.

Рўйхатдан ўтишдан бўйин товлаш айбдор савдо ёки воситачилик фаолиятини қонун билан белгиланган тартибни бузган ҳолда амалга оширишни бошлаган пайтдан **тугалланган** ҳисобланади.

«Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»¹ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни билан Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг **188-моддаси 2-қисм** билан тўлдирилган бўлиб, унга мувофиқ шахс қуйидаги талабларни бажарган тақдирда жавобгарликдан озод этилиши мумкин:

а) шахс, биринчи марта **ноқонуний** тадбиркорлик фаолиятини содир этганда;

б) жиноят аниқланган кундан эътиборан ўттиз кунлик муддатда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тарзида давлатга етказилган зарарнинг ўрнини ихтиёрий равишда қоплаганда;

в) тадбиркорлик субъектининг рўйхатдан ўтиши таъминланганда;

г) зарур бўлган рухсат берувчи ҳужжатларни расмийлаштирганда.

Шу билан бирга, қилмиш айбдор шахс томонидан тадбиркорлик фаолиятини давлат рўйхатидан ўтмасдан жуда кўп миқдордаги назорат қилинмайдиган даромад олган ҳолатда жиноий жазоланиши тақазо этилади. Бунда шуни қайд этиш лозимки, миқдорни субъект рўйхатдан ўтмасдан савдо ёки воситачилик фаолияти натижасида олган фойданинг ҳақиқий суммасига асосан белгилаш зарур, бироқ бунда унинг мазкур фаолиятни амалга оширишида қилган харажатларини ҳам ҳисобга олиш лозим.

---

¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017., № 1, ст.1.

Субъектив томондан ЖКнинг 188-моддасида назарда тутилган жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфли эканлигини билади ва шундай ҳаракат қилишни хоҳлайди.

Жиноятни содир этиш мақсади – назорат қилинмайдиган фойда (даромад) олиш шарҳланаётган жиноят таркибининг зарурий белгиси ҳисобланади. Жиноятнинг мотиви, қоида тариқасида, ғараз бўлади.

Шарҳланаётган жиноятнинг **субъекти** ўн олти ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

6-§. Пул маблағларини ва (ёки) бошқа мол-мулкни жалб этишга доир ноқонуний фаолият (ЖК 188¹-моддаси)

Шарҳланаётган модда Жиноят кодексига Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил 22 августдаги «Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Қонуни билан киритилган.

Жиноятнинг ижтимоий хавфи жуда юқори, чунки жуда кўплаб одамлар алданиши натижасида ижтимоий муҳит ўта кескинлашиб кетади, одамларнинг ҳокимиятга, давлатнинг пул-кредит тизимига ишончи йўқолади, улар мол-мулки, қимматликлари ва пулларини йўқотади.

Кўриб чиқиладиган жиноятнинг **объекти** фуқароларнинг мулкий муносабатларини тартибга солувчи ижтимоий муносабатлардан иборат.

Объектив томондан жиноят қуйидагиларда намоён бўлади:

биринчидан, жисмоний ва юридик шахсларнинг пул маблағларини ва (ёки) бошқа мол-мулкни мулкий наф бериш бўйича мажбуриятларни қабул қилиш йўли билан қонунга хилоф равишда жалб этишга доир фаолиятни амалга ошириш ва бунда илгари қабул қилинган мажбуриятларни жисмоний ва юридик шахсларнинг янги жалб этилган пул маблағлари ва (ёки) бошқа мол-мулки ҳисобидан бажариш;

иккинчидан, бундай фаолиятга раҳбарлик қилиш ҳамда таъминлаш;

учинчидан, мазкур фаолиятда иштирок этишга жалб қилиш мақсадида ушбу фаолиятни реклама қилиш, шу жумладан оммавий ахборот

воситаларидан ёхуд телекоммуникациялар тармоқларидан, шунингдек Интернет жаҳон ахборот тармоғидан фойдаланган ҳолда реклама қилиш.

Кўриб чиқилаётган модда мазмунига кўра, фаолиятни амалга ошириш томонлар ўртасидаги битимда келишилган муддатда муайян мулкый наф бериш бўйича мажбуриятларни зиммасига олиш йўли билан пул маблағларини, мол-мулкни (уй-жой, машина, қорамол ва ҳ.к.) қабул қилишда ифодаланади. Шубҳасиз, бу каби битимлар априори қонунга хилоф ҳисобланади. Ҳар қандай хўжалик, тижорат, савдо ва бошқа фаолият «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги, «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги қонунлар ва бошқалар асосида амалга оширилиши лозим.

ЖКнинг 188¹-моддаси 1-қисмида кўзда тутилган фаолиятни амалга оширишда айбдор шахс ҳеч қандай лицензияга эга бўлмайди, рўйхатдан ўтмайди, яъни ўз фаолиятини қонунга хилоф равишда амалга оширади.

Жиноят, жабрланувчи мулкый наф олган ёки олмаганидан қатъи назар, ушбу фаолият амалга оширилиши бошланган вақтдан **тамомланган** ҳисобланади.

Бундай фаолиятга раҳбарлик қилиш ҳамда уни таъминлаш ўзига хос «молиявий пирамида» фаолият юритиши учун ўзгаларнинг пул маблағлари ёки бошқа мол-мулкни жалб этиш учун янги мижозларни излаб топиш, «молиявий пирамида» мижозларидан маблағларни йиғиш, жойлаштириш, маблағларни тарқатишни ташкил этиш, ушбу маблағлар қабул қилиниши ва тўланишини назорат қилишдан иборат.

Пул маблағларини ва (ёки) бошқа мол-мулкни қонунга хилоф равишда жалб этиш бўйича фаолиятга раҳбарлик қилиш ҳамда уни таъминлаш «молия-вий пирамида» фаолиятини ташкил этиш юзасидан ҳар қандай ҳаракатлар содир этилиши вақтидан **тамомланган** ҳисобланади.

Мазкур фаолиятда иштирок этишга жалб қилиш мақсадида ушбу фаолиятни реклама қилиш, шу жумладан оммавий ахборот воситаларидан ёхуд телекоммуникациялар тармоқларидан, шунингдек Интернет жаҳон

ахборот тармоғидан фойдаланган ҳолда реклама қилиш «молиявий пирамида» фаолияти ҳақида буклетлар тайёрлаш, катта аудиторияларда телевидение, газеталар, радио, Интернет тармоғи ва бошқаларда чиқиш йўли билан «молиявий пирамида» фаолияти ҳақидаги маълумотларни республиканинг бутун ҳудудида кенг доирада тарқатишдан иборат.

Жиноятни квалификация қилиш учун реклама тадбирларини ўтказиш жойи ва вақти аҳамиятга эга эмас.

«Молиявий пирамида» фаолиятини реклама қилиш йўли билан содир этилган жиноятни тамомланган деб тан олиш учун ушбу фаолиятда иштирок этишга бошқа фуқаролар жалб қилинганлиги аҳамиятли эмас. Жиноят реклама қилиш бошланган вақтдан **тамомланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Мотив ва мақсад квалификацияга таъсир қилмайди. Шубҳасиз, кўриб чиқиладиган жиноят моддий наф кўриш мақсадида содир этилади.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахс ҳисобланади.

ЖКнинг **188¹-моддаси 2-қисмида** жисмоний ва юридик шахсларнинг пул маблағларини ва (ёки) бошқа мол-мулкни мулкий наф бериш бўйича мажбуриятларни қабул қилиш йўли билан қонунга хилоф равишда жалб этишга доир фаолиятни амалга ошириш ва бунда илгари қабул қилинган мажбуриятларни жисмоний ва юридик шахсларнинг янги жалб этилган пул маблағлари ва (ёки) бошқа мол-мулки ҳисобидан бажариш, шунингдек бундай фаолиятга раҳбарлик қилиш ва шундай фаолият кўрсатилишини таъминлаш:

- а) кўп миқдорда;
- б) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;
- г) оммавий ахборот воситаларидан ёхуд телекоммуникация тармоқларидан, шунингдек Интернет жаҳон ахборот тармоғидан фойдаланиб содир этилгани учун жавобгарлик кўзда тутилган.

Ушбу квалификацияловчи ҳолатлар аввалроқ кўриб чиқилган эди.

ЖКнинг 188¹-моддаси 3-қисмида ушбу модданинг иккинчи қисмида назарда тутилган қилмишлар:

а) жуда кўп миқдорда;

б) ўта хавфли рецидивист томонидан;

в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилгани учун жавобгарлик кўзда тутилган.

Ушбу квалификацияловчи ҳолатлар аввалроқ кўриб чиқилган эди.

ЖКнинг 188¹-моддасида кўзда тутилган жиноятни фирибгарликдан фарқлаш зарур, боиси унда айбдор алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкани ёки унга бўлган ҳуқуқни қўлга киритиб, табиийки, жабрланучига ҳеч қандай фоизлар тўламайди.

ЖКнинг 188¹-моддасида кўзда тутилган жиноятни содир этишда айбдор шахс «битим» муддати тугаганидан сўнг келишилган пулни тўлайди. Башарти айбдор шахс келишилган даромадни тўлаш нияти бўлмаса ва кейинчалик шундай ҳаракат қилса, унинг ҳаракатларини фирибгарлик сифатида квалификация қилиш лозим.

7-§. Савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш (ЖК 189-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** фуқаро манфаатлари, мулкчилик шаклидан қатъи назар, савдо ва хизмат кўрсатиш корхоналари, умумий овқатланиш корхоналарининг меъёрий фаолияти ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят шундай қилмишлар учун маъмурий жазо қўллангандан сўнг савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини анча миқдордаги қийматда бузишда ифодаланади.

Савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш деганда, савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги ҳуқуқий муносабатларни тартибга соладиган Ўзбекистон Республикаси қонунларининг бузилиши тушунилмоғи лозим. Бунда суд айбдор томонидан айнан қайси савдо қоидаси бузилганлигини

кўрсатиши шарт»¹.

Жиноятни квалификация қилишда қайси қоида, мазкур қоидаларнинг қайси банди бузилганини аниқлаш талаб этилади. ЖКнинг 189-моддаси билан мулкчилик шаклидан қатъи назар, аҳолига товарлар сотишни амалга ошираётган ёки хизматлар кўрсатаётган корхоналарда ўлчовдан, тарозидан, пулдан уриб қолиш ёхуд харидорни ёки буюртмачини ўзгача тарзда алдаш сингари қилмишлар ҳам камраб олинади.

Товарлар навини қайта белгилашда алдаш, уларни бошқа ном билан сотиш, товар нави, миқдори ва ҳоказоларда алдаш ҳам савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш ҳисобланади.

Субъектив томондан савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор ўз қилмишининг ижтимоий хавfli хусусиятини англайди ва уни содир этишни хоҳлайди.

Жиноятни квалификация қилишда **мотив** ва **мақсад** аҳамиятга эга эмас.

Жиноят **субъекти** савдо ёки хизмат кўрсатиш соҳасида ишлаётган ва 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Агарда савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш (ЖК 214-моддаси) билан боғлиқ бўлса, айбдор ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилинади.

ЖКнинг **189-моддаси 2-қисмида** жавобгарликдан озод қилиниши мумкинлиги назарда тутилган, агарда у:

- а) биринчи марта савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузганда;
- б) жиноят аниқланган кундан эътиборан ўттиз кунлик муддатда савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидалари бузилишининг оқибатларини бартараф этганда;
- в) етказилган моддий зарар қопланганда.

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 15 мартдаги «Савдо соҳасидаги жиноятлар ва бошқа ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 9-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 52-б.

8-§. Фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш (ЖК 190-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 41-моддаси 4-қисмига мувофиқ, юридик шахс қонунда рўйхати белгилаб қўйилган айрим фаолият турлари билан фақат махсус рухсатнома (лицензия) асосидагина шуғулланиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги жисмоний шахслардан ҳам фаолиятнинг баъзи турларини амалга оширишда лицензия олишни талаб қилади. Амалга оширилиши махсус рухсатнома (лицензия) талаб қиладиган фаолиятлар тури рўйхатини ва лицензиялаш тартибини белгиловчи асосий меъёрий ҳужжат — Ўзбекистон Республикасининг «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»¹ Қонуни ҳисобланади. Бироқ шуни назарда тутиш лозимки, фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш зарурати ва тартиби қонунчиликнинг бошқа ҳужжатлари билан ҳам белгиланиши мумкин (масалан, наркотик моддалар айланиши, транспорт соҳасидаги фаолият ва ҳоказоларга тегишли).

Лицензия олиш талаб қилинадиган фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқи, агар қонунчиликда бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, у олинган пайтдан бошлаб вужудга келади. Шуни назарда тутиш лозимки, лицензия фаолиятнинг лицензияланадиган ҳар бир турига олиниши лозим. Бунда фаолиятнинг бир неча турини амалга оширишга рухсат битта ёхуд бир неча ҳужжатда ифодаланганлиги муҳим эмас. Фаолият хусусиятларига қараб уни амалга оширишнинг турли шартлари белгиланиши мумкин.

Жинойятнинг **бевосита объекти** иқтисодиётнинг нормал ривожланишини таъминловчи хўжалик фаолиятини амалга оширишнинг ўрнатилган тартиби ва хусусий тадбиркорлик ҳамда юридик шахслардан олиннадиган солиқлар, шунингдек, лицензияни кўриб чиқиш ва бериш учун тўловни, рўйхат божини олмайётган давлатнинг молиявий манфаатлари ҳисобланади. Бундан ташқари, фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш уни тегишли назорат остидан

---

¹Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 56-сон, 142-модда; 2003 й., 1-сон, 8-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 14-сон, 110-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда.

чиқаради ва фуқаро ҳамда ташкилотларга зиён, фуқаролар соғлиғига, ижтимоий ахлоқ манфаатларига зарар, мамлакат муҳофаази ва давлат хавфсизлигига путур етказиши мумкин.

Объектив томондан жиноят лицензия олинishi шарт бўлган фаолият билан махсус рухсатнома олмасдан шуғулланиш кўп миқдорда даромад олиш билан боғлиқ бўлиши билан ифодаланади.

“Амалдаги қонунчиққа мувофиқ савдо фаолиятининг айрим турлари билан шуғулланишга махсус рухсатнома (лицензия) талаб қилинади. Бундай рухсатноманинг йўқлиги ЖКнинг 190-моддасида кўрсатилган жавобгарликни юзага келтиради, агарда айбдор кўп миқдорда даромад олган бўлса.

Агар бунда айбдор савдо фаолиятини нафақат рухсатнома (лицензия)сиз амалга оширибгина қолмай, балки рўйхатдан ўтишдан ҳам бўйин товлаганлиги аниқланса, унинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг 188 ва 190-моддалари мажмуи билан квалификация қилинмоғи лозим»¹.

Фаолиятнинг лицензияланадиган турлари жумласига амалга оширилиши фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига, соғлиғига, жамоат хавфсизлигига зарар етказиши мумкин бўлган ҳамда тартибга солиб турилиши лицензиялашдан ташқари усуллар билан амалга оширилиши мумкин бўлмаган фаолият турлари киради.

Амалга оширилиши учун лицензия талаб қилинадиган фаолият турлари қонунлар билан белгиланади.

Лицензиялар намунавий (оддий) ва яқка тартибдаги бўлиши мумкин.

Намунавий (оддий) лицензиялар жумласига чекланмаган доирадаги юридик ва жисмоний шахсларга бериладиган лицензиялар киради, агар ушбу шахслар тегишли фаолият турини амалга оширишга нисбатан қўйиладиган ягона шартлар ва талабларга жавоб берсалар.

Яқка тартибдаги лицензиялар жумласига юридик ва жисмоний шахсларга

---

¹ Қаранг: “Савдо соҳасидаги жиноятлар ва бошқа қоидабузарликлар ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикаси Олий суд пленумининг 1996 йил 15 март кундаги № 9, п. 5. // Тўплам, Т.1. – Б. 300.

алоҳида талаблар ва шартлар асосида бериладиган, лицензиатларга фаолиятнинг мазкур турини амалга оширишда мутлақ ҳуқуқлар берувчи, миқдорий чекланган лицензиялар киради. Якка тартибдаги лицензиялар амал қилиш ҳудуди, фаолият объекти ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайдиган бошқа асосларга кўра миқдорий чекланади.

Якка тартибдаги лицензияларни бериш, қоида тариқасида, танлов (тендер) асосида амалга оширилади.

Якка тартибдаги лицензияларни бериш тартиби ва шартлари, шу жумладан танловларни (тендерларни) ўтказиш шартлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Лицензиянинг амал қилиш муддати, қоида тариқасида, чекланмайди.

Лицензия қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда лицензия даъвогарининг аризасида кўрсатилган муддатга берилади. Қонун ҳужжатларида лицензиянинг чекланган амал қилиш муддати белгиланиши мумкин, лекин бу муддат беш йилдан кам бўлмаслиги лозим.

NOTA BENE !

Лицензия — расмий ҳужжат. Лицензияловчи орган томонидан юридик ёки жисмоний шахсга берилган, лицензия талаблари ва шартларига сўзсиз риоя этилгани ҳолда фаолиятнинг лицензияланаётган турини амалга ошириш учун рухсатнома (ҳуқуқ). Лицензияланиши лозим бўлган фаолиятнинг ҳар бир тури учун алоҳида лицензия олиниши зарур.

Айбдор кўп миқдорда даромад олган бўлса жиноят тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят айбнинг **тўғри касд** шаклида ифодаланади. Шахс фаолият билан ғайриқонуний шуғулланаётганлигини ҳамда у билан шуғулланиш учун махсус рухсатнома олиниши талаб қилинишини билади ва буни хоҳлайди. Шахс бундай ҳаракат тақиқланганлигини билиши тўғрисида унинг аввал бундай ҳаракати учун маъмурий жавобгарликка тортилгани

далолат беради.

Жиноятнинг **мотив** ва **максади** турли хил бўлиши мумкин. Лекин улар қилмишни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс ҳисобланади.

ЖК 190-моддаси 2-қисми қуйидаги квалификация қилиш белгиларини:

а) жуда кўп миқдорда;

б) хавфли рецидивист томонидан содир этилиши;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилиши.

ЖКнинг **190-моддаси 3-қисмида** рағбатлантирувчи норма назарда тутилган бўлиб, унга кўра шахс жавобгарликдан озод қилиниши мумкин, агарда:

- биринчидан, шахс биринчи марта жиноят содир қилганда;

- иккинчидан, жиноят аниқланган кундан эътиборан ўттиз кунлик муддатда фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш оқибатларини бартараф этган ва етказилган моддий зарарнинг ўрнини қоплаган бўлса, жавобгарликдан озод этилади.

Мазкур жиноятни квалификация қилишда шуни инобатга олиш лозимки, агар фаолият билан лицензиясиз шуғуллунаётган шахс солиқлар ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товласа, унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича ЖКнинг 190 ва 184-моддалари билан квалификация қилиниши лозим.

9-§. Қонунга хилоф равишда ахборот тўплаш, уни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш (ЖК 191-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** — фан-техника, ишлаб чиқариш, иқтисодиёт, савдо ва шу каби бошқа соҳаларга оид сир тутилиши лозим бўлган ахборотларнинг дахлсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар.

Жиноят **предмети** сир тутиладиган фан-техника, ишлаб чиқариш,

иқтисодиёт, савдога оид ёки бошқа шу каби ахборотдир.

NOTA BENE !

Сир тутиладиган ахборот деганда, эгасининг рухсатисиз ошкор қилиниши мумкин бўлмаган турли хусусиятдаги ахборотлар тушунилади.

Агар ахборот учинчи шахсларга маълум бўлмаганлиги сабабли ҳақиқий ёки потенциал тижорат қийматига эга бўлса, қонуний асосда ундан эркин фойдалана олиш мумкин бўлмаса ҳамда ахборотнинг эгаси унинг махфийлигини муҳофаза қилиш чораларини кўрган бўлса, унинг кўриниши, шаклидан қатъи назар, сир тутиладиган ахборот деб тан олиними лозим. Бунда ахборот, агар у ижтимоий ривожланишнинг мавжуд босқичида даромад олиш учун ишлатилса ёки ишлатилиши мумкин бўлса (потенциал кадр), ҳақиқий ёки потенциал тижорат қийматига эга деб тан олинади. Очик олиш мумкин бўлган ахборот, яъни қонунда ўрнатилган ҳар қандай шахс олиши мумкин бўлган ахборот еир тутиладиган ахборот бўлмайди, масалан, тарихий манба мазмуни ҳақидаги ахборот архивга мурожаат қилинганда олинади ва ҳоказо.

Ҳаммага маълум бўлган ахборот ҳам ёсир тутилаётган ахборот ҳисобланмайди, яъни бундай ахборотни олиш қандайдир шартларни бажариш билан боғлиқ эмас, масалан, оммавий ахборот воситаларидан, қонун ҳужжатларидан (махфийларидан ташқари) олинadиган маълумотлар.

Баён этилганлардан ташқари, қонунга мувофиқ, хизмат ёки тижорат сирини бўла олмайдиган маълумотлар жумласига давлат рўйхатидан ўтказилиши керак бўлган юридик шахслар тўғрисидаги, мол-мулкка бўлган ҳуқуқлар ҳамда мол-мулк хусусида тузилган битимлар ҳақидаги маълумотлар, давлат статистика ҳисоботи тариқасида тақдим этилиши керак бўлган маълумотлар ва бошқа маълумотлар кирази¹. Давлат сиринга тегишли ахборотлар ҳам сир

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2000 й. 25 майдаги «Тадбиркорлик фаолиятининг эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги 69-161-сон Қонуни, 37-модданинг 3-қисми // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборот-номаси, 2000 й., 5-6-сон, 140-модда; 2001 й., 5-сон, 89-модда; 2003 й., 5-сон, 67-

тутиладиган ҳисобланмайди — уларга нисбатан махсус ҳуқуқий тартиб белгиланган, уларнинг бузилиши, ишнинг муайян ҳолатларидан келиб чиқиб, ЖК 160-, 162-, 163-моддалари бўйича жиноий жавобгарликни келтириб чиқаради.

Ахборотни сир тутиладиган деб тан олиш учун унинг эгаси муҳофаза қилиш чораларини кўраётганлигини аниқлаш лозим, акс ҳолда мазкур ахборотларни сир тутиладиган деб тан олиш мумкин эмас. Маълумотларни муҳофаза қилиш турли чоралар билан амалга оширилади: ундан фақат маълум шахслар фойдаланади, уни маълум ҳудуддан олиб чиқиш мумкин эмас, бундай ахборотдан фойдаланадиган шахсларнинг уни тарқатиш ҳуқуқи чегараланади ва хоказо. Одатда, ахборотни муҳофаза қилиш учун ахборотни ҳимоялашга йўналтирилган чора-тадбирлар мажмуи амалга оширилади.

Сир тутиладиган ахборот турли хусусиятларга эга:

фан-техника — технологик, муҳандислик, ижтимоий, гуманитар ва бошқа муаммоларни ҳал қиладиган, фан, техника ва ишлаб чиқаришнинг ягона тизим сифатида фаолият юритишини таъминлайдиган билимлар;

ишлаб чиқариш — бир турдаги технологияларни ишлатиб, керакли натижаларга эришиш учун зарур бўлган муайян технологиялар фаолияти учун ишлатилиши лозим бўлган маълумотлар. Бундай маълумотларга қадимги Шарқ тиббиётининг турли дори-дармонларни тайёрлаш рецепти мисол бўла олади. Фан-техника маълумотларидан фарқли равишда, ишлаб чиқариш маълумотлари янгилик хусусиятига эга эмас, улар маҳсулотни ишлаб чиқариш учун муайян вақт давомида қўлланиб келинмоқда;

иқтисодий — корхона фаолиятини самарали бошқаришни ташкил қилиш учун, унумдорлигини ошириш учун фойдаланиладиган ахборот;

савдо — кўпроқ турли товарлар, ишлар, хизматлар олди-сотдиси, уларни етказиб бериш соҳасида ишлатиладиган маълумотлар. Бу маълумотлар етказиб бериладиган товарлар, ўтказиш бозорлари, ўтказишни қўллаётган

модда; 2004 й., 1-2-сон, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси конун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда; 51-сон, 514-модда; 2006 й., 12-13-сон, 100-модда; 37-38-сон, 371-модда; 41-сон, 405-модда; 2007 й., 52-сон, 533-модда; 2008 й., 52-сон, 513-модда.

технологияларга тегишли бўлиши мумкин.

ЖК 191-моддаси 1-қисмида назарда тутилган қилмиш **объектив томондан** сир тутиладиган фан-техника, иқтисодиёт, савдога оид ёки бошқа шу каби ахборотни эгасининг розилигисиз ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш мақсадида ҳар қандай усулда тўплаш билан содир этилади.

Тўплаш деганда, эркин, қонуний йўл билан олиш мумкин бўлмаган ахборотни қўлга киритишга, эгаллаб олишга қаратилган ҳар қандай ғайриқонуний (масалан, талон-торож қилиш, пора бериш, қўрқитиш, ксеронусха олиш ва ҳ.к.) ҳаракатлар тушунилади.

Бундай маълумотларни тўплаш эркин олиш мумкин бўлмаган ва сир тутишни таъминлашнинг махсус тартиби белгиланган маълумотларни топиш ва уларга эгалик қилишга маълум ҳаракатларни ҳар қандай усулда амалга оширишдир. Бу усулларга ҳужжат ва ахборотнинг бошқа моддий манбаларини ўғирлаш, сир тутилаётган ахборотга эга шахслар ёхуд уларнинг қариндошларига пора бериб, уларга турли таҳдид ва қўрқитиш билан эга бўлиш (ёки эга бўлишга ҳаракат қилиш), алоқанинг турли воситаларидан ахборот олиш, ҳужжатлар билан қонунга хилоф равишда танишиш ёки ундан бошқа усуллар билан нусха олиш, тинглаш ускуналарини ва бошқа махсус воситаларни ишлатиш ва ҳоказолар киради. Хусусан, ахборот тўплашни ахборот тармоғига кириш йўли билан амалга ошириш мумкин, бунда айбдор ҳаракатини ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятлар тегишли моддаси ва **ЖК 191-моддасида** келтирилган жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиш лозим.

ЖК 191-моддаси 1-қисми диспозициясида назарда тутилган ахборот ҳар қандай усулда тўпланган пайтдан эътиборан жиноят **тугалланган** деб топилади.

Жиноят таркиби формал: қандайдир оқибатлар пайдо бўлишидан қатъи назар, сир тутилаётган ахборотни тўплаш бўйича ҳаракатларнинг ўзи жазога сазовор.

Субъектив томондан сир тутиладиган ахборотларни тўплаш — бу **тўғри**

қасдан содир этиладиган жиноятдир. Айбдор у тўплаётган ахборот учинчи шахсларга маълум бўлмаганлиги сабабли ҳақиқий ёки потенциал тижорат қийматига эгаллигини, қонуний асосда ундан эркин фойдалана олиш мумкин эмаслигини ҳамда ахборотнинг эгаси унинг махфийлигини муҳофаза қилиш чораларини кўрганлигини билади.

Субъектив томоннинг зарурий элементи мазкур жиноятни содир этиш **максади** — сир тутиладиган ахборотни ошкор этиш ёхуд мазкур ахборотдан қонунга хилоф равишда фойдаланиш ҳисобланади.

Жиноят **мотивлари** турличадир. Бу ахборот эгасига зарар етказиш истаги билан боғлиқ бўлган ғараз, ҳасад ёки ўч олиш бўлиши мумкин.

Таҳлил қилинаётган **модданинг 2-қисми** қонунга хилоф равишда сир тутиладиган ахборотни эгасининг розилигисиз қасдан ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш натижасида кўп миқдорда зарар етказганлик учун жавобгарликни белгилайди.

NOTA BENE !

Сир тутиладиган ахборотни **ошкор этиш** деганда, маълумотларнинг эълон қилиниши натижасида ўзга шахсларга маълум бўлиши ёхуд сир тутиладиган ахборотни ташкил қилувчи маълумотлар билан танишиш ҳуқуқи бўлмаган шахсга берилиши тушунилади.

Мазкур ахборотлардан қонунга хилоф равишда **фойдаланиш** деганда, ахборот бевосита ва яқин алоқадор бўлган фаолиятни амалга ошириш учун ахборотни қўллаш тушунилади. Шунинг учун, масалан, илмий ишни иллюстрация қилганда алоҳида корхона менежментининг янги тузилмасини ишлатишни сир тутиладиган ахборотни қўллаш деб бўлмайди, бундай ҳолатда тегишли белгилар мавжуд бўлганда, муаллифлик ҳуқуқини бузганлик учун жа- вобгарликка тортиш мумкин.

Қонунга хилоф равишда фойдаланиш айбдорнинг ўзга шахсларга маълумотларни ҳақ эвазига ёки бошқа мақсадни кўзлаб бериш йўли билан

ёхуд ўзи тўплаган ахборот асосида турли қарорларни қабул қилиш ва ҳаракатларни амалга ошириш йўли билан ёки бошқа мақсадда амалга оширилиши мумкин.

ЖК 191-моддаси 1-қисмида назарда тутилган қилмишдан фарқли ўлароқ, шарҳланаётган жиноят зарурий белгига эга — ўзгаларнинг сир тутиладиган ахборотини эълон қилиш ёхуд ундан фойдаланиш билан боғлиқ равишда кўп миқдорда зарар етказиш. Бу ишлаб чиқаришнинг пасайиши, унинг қайта йўналтирилиши, мижозлари камайиши туфайли рақобат курашида хўжалик субъекти кўрган йирик моддий зарарнинг юзага келгани бўлиши мумкин.

Жиноят **кўп миқдорда** зарар етказилган пайдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан ЖК 191-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноят тўғри ёки эгри қасд асосида содир этилиши мумкин. Айбдор шахс сир тутилаётган ахборотни ошкора қилиши ёки ундан фойдаланиши натижасида, сир тутиладиган ахборот эгасига кўп миқдорда зарар етказишини билади, шуни хоҳлайди ёхуд бунга онгли равишда йўл қўяди.

Сир тутиладиган ахборотни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланишнинг **мотив** ва **мақсадлари** ғаразли бўлиши, бундан моддий фойда олишга интилиш билан боғлиқ бўлиши ёхуд айбдорнинг бу ҳаракатларни амалга оширишида ва кўп миқдорда зарар етказишида шахсий манфаатлари борлигидан гувоҳлик бериши мумкин: ўч олиш, ҳасад, хафалик, қариндошлик ва дўстлик ҳисси, яқин инсонга ёқиш истаги ва ҳоказолар.

Жиноят **субъекти** — сир тутиладиган ахборотга қонуний (касбий ёки хизмат фаолияти билан боғлиқ) ёхуд қонунга хилоф равишда эгалик қилаётган 16 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахслар ҳисобланади. Сўнгги ҳолатда тергов органлари ва суд айбдор бу ахборотни олишга қандай эришганини аниқлаши лозим ва тегишли белгилар мавжуд бўлганда айбдорнинг ҳаракатини **ЖК 191-моддаси 1-қисми** бўйича квалификация қилиш лозим.

Агар сир тутиладиган ахборотни мансабдор шахс ёхуд бу маълумотларни

бажараётган вазифаси туфайли оладиган масъул мансабдор шахс ошкор килса ёхуд ундан фойдаланса, содир этилган қилмиш жиноятлар мажмуи бўйича ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четга чиқиш аломатлари мавжуд бўлгани ҳолда ЖКнинг 206- ва **191-моддаси 2-қисмидаги** белгилар билан квалификация қилиниши лозим.

10-§. Рақобатчини обрўсизлантириш (ЖК 192-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** товар бозорида хўжалик субъектларининг конуний рақобатини тартибга солувчи ижтимоий муносабатлардир.

Объектив томондан жиноят босма ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнларда ёки оммавий ахборот воситалари орқали хўжалик юритувчи субъектнинг ишбилармонлик нуфузига путур етказиш мақсадида била туриб ёлғон, ноаниқ ёки бузиб кўрсатилган маълумотларни тарқатишда ифодаланади.

Била туриб ёлғон маълумотларни **тарқатиш** деганда, оммавий босма ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнларда ёхуд оммавий ахборот воситалари орқали ёлғон, ноаниқ ёки бузиб кўрсатилган маълумотларни ошкор қилишни тушуниш лозим.

Агар маълумотлар ҳақиқатга тўлиқ мос келмаса, **ёлғон** маълумотлар ҳисобланади.

Ноаниқлик маълумотларнинг ҳақиқатга қисман мувофиқлигини билдиради.

Бузиб кўрсатилган маълумотлар амалдаги маълумотларга мос бўлмаган маълумотлар бўлиши мумкин.

Босма усулда кўпайтириш деганда, босмаҳона усули билан кўпайтирилган маълумотларни тушуниш лозим.

Бошқача усулда кўпайтириш деганда, маълумотларни бошқача ҳар қандай усулда кўпайтиришни (ксерокопия орқали, фотосуратга олиш орқали, турли матн ёзиш машиналаридан, компьютерлардан фойдаланиш орқали, қўл билан ёзиш орқали ва ҳоказоларни) тушуниш лозим.

Жиноят била туриб ёлгон, ноаниқ, бузиб кўрсатилган маълумотларни босма ёки бошқача услубда кўпайтирилган матнларда ёки оммавий ахборот воситалари орқали ошкор қилинган пайдан, яъни ўзга шахсларга маълум бўлган пайдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри касддан** содир этилади. Айбдор ёлгон, ноаниқ, бузиб кўрсатилган ахборотни тарқатаётганини **олдиндан** билиши лозим.

Субъектив томоннинг зарурий белгиси — жиноятни содир этиш **мақсади** хўжалик юритувчи субъектнинг ишбилармонлик нуфузига путур етказиш ҳисобланади. Бундай маълумотларни тарқатган шахсда хўжалик юритувчи субъектнинг ишбилармонлик нуфузига путур етказиш мақсади бўлмаса, унинг ҳаракатида мазкур жиноят таркиби бўлмайди.

Агар шахс хўжалик юритувчи субъектнинг ишбилармонлик нуфузига путур етказувчи ҳақиқий маълумотларни ошкор этса, унинг ҳаракатида жиноят таркиби бўлмайди.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс ҳисобланади.

«Хўжалик фаолияти соҳасидаги жиноятлар» мавзуси буйича яқуний саволлар

1. Хавфсизлик талабларига жавоб бермайдиган товарлар, иш-лар ва хизматлар деганда нимани тушуниш лозим?

2. Истеъмолчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги талаб-ларига жавоб бермайдиган товарларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатиш жинояти қандай белгиларга эга ва унинг бошқа ўхшаш жиноятлардан фарқ қилувчи хусусиятларини айтиб беринг.

3. Сифатсиз ёки сохталаштирилган дори воситалари ёки тиббий буюмларни ўтказиш мақсадини кўзлаб ишлаб чиқариш, тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш ёхуд ўтказиш деганда нимани тушуниш лозим?

4. Этил спирти, алкогольли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш деганда нимани тушунасиз?
5. Ноқонуний тадбиркорлик фаолияти деганда нимани тушунасиз? Ушбу жиноят учун жавобгарлик шартлари нималардан иборат?
6. Ноқонуний тадбиркорлик фаолияти жинояти билан савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш жинояти ўртасидаги фарқ ва ўхшаш томонларини айтинг.
7. Фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш жинояти қачон тамом бўлган жиноят ҳисобланади?
8. Ноқонуний тадбиркорлик фаолияти жинояти ҳамда фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш жинояти ўртасида қандай фарқ бор?
9. Қонунга хилоф равишда ахборот тўплаш, уни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш деганда нимани тушунасиз?
10. Қонунга хилоф равишда ахборот тўплаш, уни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш жинояти билан ахборот олиш ва бериш қоидаларини бузиш ўртасида қандай фарқлар бор?
11. Рақобатчини обрўсизлантириш жинояти нимада ифодаланади?
12. Рақобатчини обрўсизлантириш билан тухмат жиноятлари ўртасида қандай ўхшашлик ва фарқли томонлари бор?

Қўшимча адабиётлар

Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар

Бекташев А.А. Законодательство о государственном регулировании производства и оборота этилового спирта, алкогольной и спиртосодержащей продукции. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2004. — 409 Б.

Белахов А.Л. Ответственность за выпуск недоброкачественной, нестандартной или некомплектной продукции / Отв. ред. В.А. Тверденко — М.: «Юридическая литература», 1979.

Гаухман Л.Д. Хозяйственные преступления. — М.: 1995.

Гладышев Ю.Л., Головлев Ю.В. Ответственность за преступления в сфере

предпринимательства. — Новгород: 1995.

Емельянов Ю.П. Лицензирование в новых условиях хозяйствования. — М.: 1999.

Коржанский Н.И. Квалификация хозяйственных преступлений. — Волгоград: 1984.

Кузнецов А.П., Устинов В.С. Ответственность за обман потребителей. — Новгород: 2000.

Рустамбаев М.Х. Ответственность за обман покупателей и заказчиков получения незаконного вознаграждения от граждан за выполнение работ. — Т.: ТашГУ, 1988. — 21 Б.

Самилык Г.М. Уголовная ответственность за обман заказчиков. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. — Киев: 1979.

Тацкий В.Я. Ответственность за хозяйственные преступления. — Харьков: ХарЮИ, 1979.

Тацкий В.Я. Понятие, система и общие виды хозяйственных преступлений. — Харьков: ХарЮИ, 1974.

Тацкий В.Я. Уголовная ответственность за выпуск недоброкачественной продукции. — Харьков: ХарЮИ, 1978.

Илмий мақолалар

Абдурасулова К.Р. Ответственность за недобросовестную конкуренцию // Новые кодексы Республики Ўзбекистон. Теория и практика. — Т.: ИИВ Олий мактаби, 1994. — 48—52-б.

Абдухаликов М.А. Уголовная ответственность за незаконную торговлю или посредническую деятельность // Ж. Вестник. Ўзбекистон Республикаси Қорақалпоғистон академияси. 2002. № 5—6. — 69—72-б.

Абдухаликов М.А., Холикулов У.Ш. Проблемные вопросы квалификации некоторых преступлений против основ экономики и преступлений, связанных с хозяйственной деятельностью // Иқтисодиёт асослари ва хўжалик фаолияти билан боғлиқ жиноятчиликка қарши кураш муаммолари (жиноий ҳуқуқий ва криминологик жи- хатлар). Илмий-амалий конференция

материаллари. — Т.: ТДЮИ, 2003. — 27-32-б.

Абдуқодиров Ш.Ё. Савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш жиноятини квалификация қилишнинг айрим масалалари. Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. Тошкент, 2008. J№3—4. 71—74-б.

Абдуқодиров Ш.Ё. Тадбиркорлик кафолатлари ва савдо қоидаларини бузганлик учун жавобгарлик асослари. Тошкент давлат юридик институт ахборотномаси. Тошкент, 2008. J№6. 89—91 -б.

Абдуқодиров Ш.Ё. Хавфсизлик талабларига жавоб бермайдиган товарларни ишлаб чиқарганлик учун жиноий жавобгарлик асослари. Тошкент давлат юридик институт ахборотномаси. Тошкент, 2008. J№7. 81—85-б.

Абдуқодиров Ш.Ё. Этил спирти, алкоғолли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш жиноятининг объектив томони. Тошкент давлат юри-дик институт ахборотномаси. Тошкент, 2008. №8. 75—77-б.

Абдуқодиров Ш.Ё. Қонунга хилоф тадбиркорлик учун жиноий жавобгарлик. Монография. Тошкент: ТДЮИ, 2008 йил. — 154 Б.

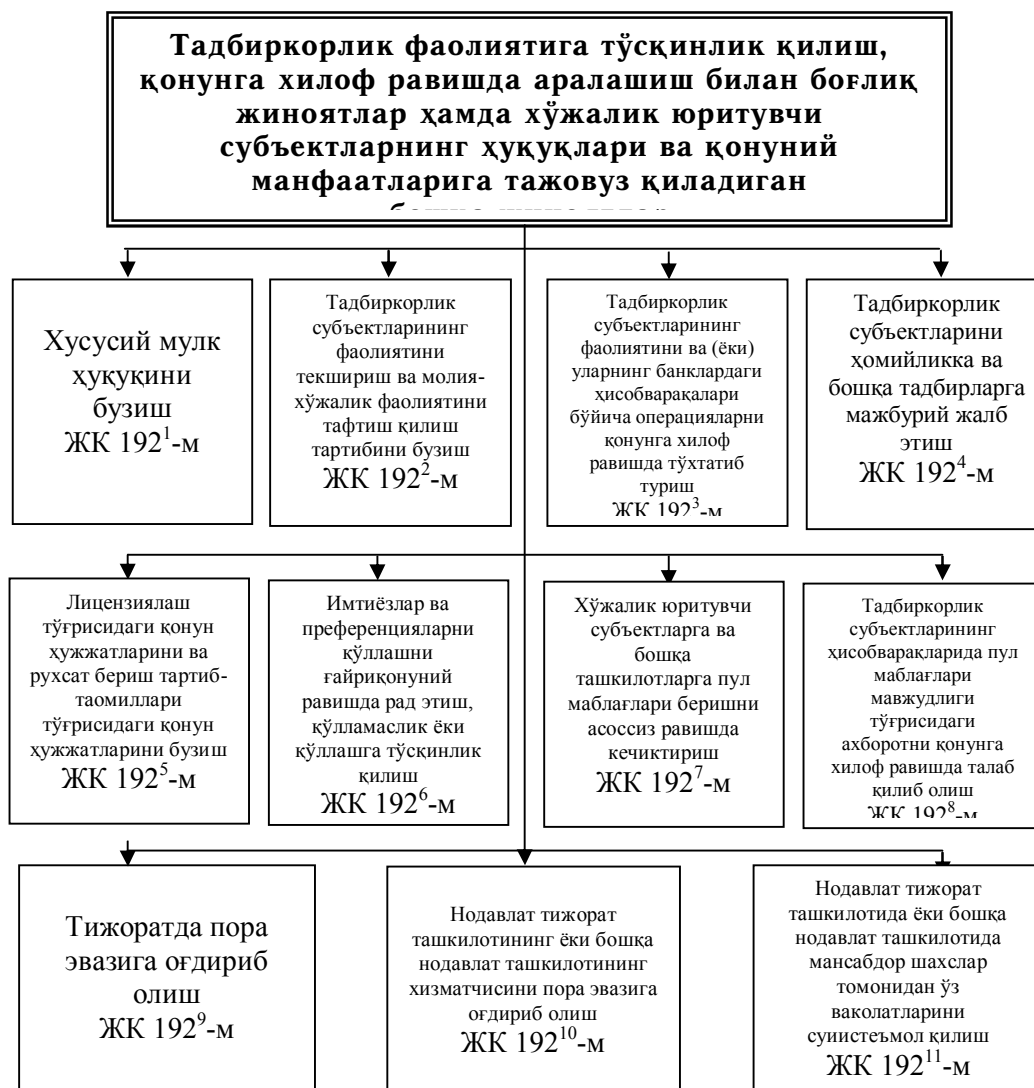
Абдуқодиров Ш.Ё. Объективная сторона преступления в виде незаконного производства или оборота этилового спирта, алкогольной и табачной продукции // Актуальные проблемы борьбы с преступностью на современном этапе: материалы международной научно-практической конференции. Алматы: Қазақ университету 2008. 259-263-б.

Абдуқодиров Ш.Ё. Уголовная ответственность за выпуск продукции, не отвечающей требованиям безопасности // Актуальные проблемы борьбы с преступностью на современном этапе: материалы международной научно-практической конференции. Алматы: Қазақ университету 2008. 263—269-б.

Абдуқодиров Ш.Ё. Ичкиликбозлик ва унинг иллатлари // Ж. Фан ва ёшлар. Тошкент, 2009. J№1. 78—80-б.

IV¹ БОБ. ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТЎСҚИНЛИК ҚИЛИШ, ҚОНУНГА ХИЛОФ РАВИШДА АРАЛАШИШ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАР ҲАМДА ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИ ВА ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАРИГА ТАЖОВУЗ ҚИЛАДИГАН БОШҚА ЖИНОЯТЛАР¹

6-Схема

1-§. Хусусий мулк ҳуқуқини бузиш (ЖК 192¹-моддаси)

Ўзбекистонда хусусий мулк дахлсизлиги, давлат томонидан ҳимоя қилинишига алоҳида эътибор қаратилаяпти. Конституциямизда хусусий мулк

¹ XIII¹ боб Ўзбекистон Республикасининг 2015 йил 20 августдаги ЎРҚ–391-сонли Қонуни билан киритилган. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2015 й., 8-сон, 312-модда.

бошқа мулк шакллари каби дахлсиз ва давлат ҳимоясида экани, мулкдор фақат қонунда назарда тутилган ҳолларда ҳамда тартибдагина мулкидан маҳрум этилиши мумкинлиги қатъий мустаҳкамланган. Таъкидлаш жоизки, ўтган йиллар давомида мамлакатимизда ушбу конституциявий қоида асосида хусусий мулк ва мулкдорларни ҳимоялашга қаратилган ишончли меъёрий-ҳуқуқий асос ҳамда қафолатларни, жумладан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка зарур шароит ҳамда имтиёزلарни яратиш бўйича кўпгина ишлар бажарилди ва бажарилмоқда. Чунончи, 2012 йилда Ўзбекистон Республикасининг «Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдорлар ҳуқуқларининг қафолатлари тўғрисида»ги Қонуни қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 15 май санасида чиқарган «Хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони айнан мазкур соҳадаги муҳим ҳужжатлардан бири бўлди. Мазкур фармон асосида республика иқтисодиётида хусусий мулкнинг ўрни ва ролини тубдан ошириш, хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш йўлидаги тўсиқ ва чекловларни бартараф этиш, иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш, ялпи ички маҳсулотда хусусий мулк, жумладан, чет эл капитали иштирокидаги улушини изчил ошириш асосий вазифа этиб белгиланди. Шунингдек, хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш бўйича чора-тадбирлар дастури ишлаб чиқилди.

Мазкур дастурнинг 2-банди биринчи ва учинчи хатбошиларига кўра, «Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи, назорат қилувчи ва бошқа органларнинг мансабдор шахсларининг жавобгарлигини ошириш мақсадида:

қонуний тадбиркорлик фаолиятига тўсқинлик қилганлик, хусусан тадбиркорлик фаолияти эркинлигини ҳимоя қилиш соҳасидаги

қонунчиликни бир неча бор бузганлик учун хаттоки жиноий жавобгарликни қўллаш;

хусусий мулкдорларнинг ҳуқуқларини бузиш, уларга зарар етказиш, яъни мулк ҳуқуқини қонунга хилоф равишда чеклаш ва (ёки) ундан маҳрум этиш, хусусий мулкка тажовуз қилиш, номақбуллиги олдиндан аён бўлган шартларни мулкдорга мажбуран қабул қилдириш, шу жумладан мол-мулкни ёки мулккий ҳуқуқларни топширишни асоссиз равишда талаб қилиш, шунингдек мулкдорнинг мулкни олиб қўйиш ёхуд уни ўз мол-мулкига бўлган ҳуқуқидан воз кечишга мажбурлаганлик учун Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга ҳамда Жиноят кодексига қўшимчалар киритиш назарда тутилди.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг юқорида қайд этилган Қарори асосида қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этишга қаратилган ўзгартиш ва қўшимчаларни киритиш тўғрисида»ги Қонуни ушбу йўналишдаги муҳим кадам ҳисобланади, зеро у хусусий мулкни қўллаб-қувватлаш ва дахлсизлигини ишончли таъминлаш бўйича чора-тадбирларни норматив-ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаш мақсадида ишлаб чиқилган.

Мазкур қонун қабул қилиниши билан Ўзбекистон Республикасининг Жиноят, Жиноят-процессуал, Фуқаролик, Уй-жой, Солиқ, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексларига ҳамда «Дехқон хўжалиги тўғрисида»ги, «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги қонунларга бир қатор ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди.

Шунингдек, ЖКнинг 192¹-192¹¹-моддаларини ўзида жамлаган Тадбиркорлик фаолиятига тўсқинлик қилиш, қонунга хилоф равишда аралашуш билан боғлиқ жиноятлар ҳамда хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига тажовуз қиладиган

бошқа жиноятлар деб номланувчи XIII¹ боб ҳам ушбу қонун асосида киритилган.

Хусусан, Жиноят кодекси ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексга хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва хусусий тадбиркорлик ҳуқуқларини ҳимоялашнинг кафолатларини таъминлаш учун мулкдорнинг манфаатларига анча миқдорда зарар етказган ҳолда мулк ҳуқуқини қонунга хилоф равишда чеклаш ва ундан маҳрум қилишга қаратилган ҳаракатларни содир этиш, номақбуллиги олдиндан маълум бўлган шартларни мулкдорга мажбуран қабул қилдириш, шу жумладан, унинг мол-мулкни тортиб олиб қўйишда айбдор шахсларнинг, жумладан, мансабдор шахсларнинг жавобгарлигини ошириш мақсадида киритилаётган қўшимча хусусий мулк ҳуқуқини бузиш ҳақидаги янги моддада ўз аксини топди.

Шарҳланаётган 192¹-модда айнан хусусий мулк ҳуқуқини бузганлик учун жиноий жавобгарликни назарда тутди. Бироқ, мазкур норманинг қўлланилишида маъмурий преюдиция мавжудлигини кўришимиз мумкин. Яъни, хусусий мулк ҳуқуқини бузганлик учун жиноий жавобгарликка тортиш учун назорат қилувчи, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда бошқа давлат органининг ва давлат ташкилотининг мансабдор шахси ёки хизматчиси хусусий мулк ҳуқуқини бузганлиги учун илгари МЖТКнинг 241¹-моддаси билан маъмурий жавобгарликка тортилган бўлиши лозим ҳисобланади.

Мазкур норманинг МЖТКнинг 241¹-моддасидан фарқли жиҳати шундаки, назорат қилувчи, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда бошқа давлат органининг ва давлат ташкилотининг мансабдор шахси ёки хизматчисига нисбатан жарима маъмурий жазоси қўлланилган бўлишидир.

Жиноятнинг **бевосита объекти** мулкдорлар ҳуқуқларининг кафолатлари соҳасида вужудга келадиган ижтимоий муносабатлардан иборат. Масалан, Ўзбекистон Республикасининг «Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдорлар ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонунининг 7-моддасига асосан мулкдорнинг давлат органлари билан ўзаро

муносабатларида мулкдор ҳуқуқларининг устуворлиги принципи амал қилади, унга мувофиқ, қонун ҳужжатларидаги хусусий мулк ҳуқуқини амалга ошириш билан боғлиқ ҳолда юзага келадиган барча бартараф этиб бўлмайдиган зиддиятлар ва ноаниқликлар мулкдорнинг фойдасига талқин этилади. Шунингдек, ушбу қонуннинг 13-моддасида белгиланишича, хусусий мулкка тажовуз қилишга йўл қўйилмайди. Қонунга хилоф равишда хусусий мулк ҳуқуқини чеклашга ва (ёки) ундан маҳрум қилишга бевосита ёки билвосита қаратилган ҳаракатларга йўл қўйилмайди. Номатбуллиги олдиндан маълум бўлган шартларни мулкдорга мажбуран қабул қилдириш, шу жумладан ундан мол-мулкни, молиявий маблағларни ёки бошқа мулкрий ҳуқуқларни топширишни асосиз равишда талаб қилиш тақиқланади. Мулкдорнинг хўжалик фаолиятига пировард натижада унинг мол-мулки тортиб олинishiга олиб келадиган ёки олиб келиши мумкин бўлган ёхуд мулкдорни ўз мулкига бўлган ҳуқуқидан воз кечишга мажбур қиладиган қонунга хилоф равишдаги аралашув тақиқланади.

2012 йилда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва мулкдорлар ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги қонунида хусусий мулк ҳуқуқига оид асосий тушунча ва атамалар ёритилган. Қонунга мувофиқ, хусусий мулк ҳуқуқи шахснинг қонун ҳужжатларига мувофиқ қўлга киритган мол-мулкка эгаллик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш ҳуқуқидир, бунда мазкур тушунча нафақат ушбу қонун ҳужжатида, балки Ассий қонунда ва Фуқаролик кодексида ҳам мустаҳкамланган.

Давлат бузилган хусусий мулк ҳуқуқининг тикланишини ва унинг суд орқали ҳимоя қилинишини кафолатлайди. Мулкдорга етказилган зарарнинг ўрни уни етказган шахс томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ тўла ҳажмда қопланиши керак.

Қонунга кўра, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш қуйидаги йўллар билан амалга оширилади:

хусусий мулк ҳуқуқини тан олиш;

хусусий мулк ҳуқуқи бузилишидан олдинги ҳолатни тиклаш ва хусусий мулк ҳуқуқини бузадиган ёки унинг бузилиши хавфини туғдирадиган ҳаракатларнинг олдини олиш;

битимни ҳақиқий эмас деб топиш ва унинг ҳақиқий эмаслиги оқибатларини қўллаш;

давлат органининг ва бошқа органнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг ҳужжатини ҳақиқий эмас деб топиш;

хусусий мулк ҳуқуқини мулкдорнинг ўзи ҳимоя қилиши;

бурчни аслича (натура) бажаришга мажбур қилиш;

зарарнинг ўрнини қоплаш;

неустойка ундириш;

маънавий зиённи қоплаш;

хусусий мулк ҳуқуқи муносабатларини тартибга солишда қонун ҳужжатлари барқарорлигини таъминлаш;

давлат органининг ва бошқа органнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг қонунга зид бўлган ҳужжатининг суд томонидан қўлланилмаслиги;

мол-мулкнинг айрим турларига бўлган хусусий мулк ҳуқуқининг вужудга келганлигини, ўзгарганлигини ва бекор қилинганлигини давлат рўйхатидан ўтказиш.

Хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш қонунга мувофиқ бошқа усуллар билан ҳам амалга оширилиши мумкин.

Мазкур жиноят объектив томондан қуйидаги ҳаракатларда ифодаланади:

1) мулк ҳуқуқини қонунга хилоф равишда чеклаш ва (ёки) ундан маҳрум этиш;

2) хусусий мулкка тажовуз қилиш;

3) номақбуллиги олдиндан аён бўлган шартларни мулкдорга мажбуран қабул қилдириш, шу жумладан мол-мулкни ёки мулквий ҳуқуқларни топширишни асоссиз равишда талаб қилиш;

4) мулкдорнинг мулкани олиб қўйиш ёхуд уни ўз мол-мулкига бўлган ҳуқуқидан воз кечишга мажбурлаш, талон-торож аломатларисиз содир этиш.

Амалдаги қонунчиликка биноан хусусий мулк ҳуқуқи қонунда назарда тутилган ҳолларда ва тартибдагина чекланиши мумкин. Қолган ҳолларда мулкдор ўз мол-мулкига нисбатан қонунга зид бўлмаган ҳар қандай ҳаракатларни бажаришга ҳақли. У ўз мол-мулкидан хўжалик фаолиятини ва қонунда тақиқланмаган бошқа фаолиятни амалга ошириш учун фойдаланиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 206-моддаси 1-қисмига асосан, давлат органининг мулкдорнинг мол-мулкани олиб қўйишга бевосита қаратилмаган қарори муносабати билан, шу жумладан мулкдорга қарашли уй, бошқа иморатлар, иншоотлар ёки экинлар жойлашган ер участкасини олиб қўйиш тўғрисидаги қарори муносабати билан мулк ҳуқуқининг бекор қилинишига қонунларда белгиланган ҳоллар ва тартибдагина йўл қўйилади, бунда мулкдорга олиб қўйилган мол-мулкка тенг мол-мулк берилади ва унинг кўрган бошқа зарарлари тўланади ёки мулк ҳуқуқи бекор қилиниши билан етказилган зарар тўла ҳажмда тўланади. Хусусий мулк бўлган мол-мулкни, шу жумладан ер участкасини национализация ва реквизиция қилинган ҳолларда олиб қўйиш, агар қонунда бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, мулкдорга унинг бозор қиймати, шунингдек бундай олиб қўйиш муносабати билан мулкдорга етказилган зарарнинг ўрни тўла қопланиши шарти билангина амалга оширилади. Мол-мулкдан фойдаланиш фуқароларнинг, юридик шахслар ва давлатнинг ҳуқуқларини ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузган тақдирдагина хусусий мулк ҳуқуқини чеклаш ёки маҳрум қилинишига йўл қўйилади.

Хусусий мулк ҳуқуқига тажовуз икки хил шаклда бўлиши мумкин – хусусий мулк ҳуқуқини чеклаш ва (ёки) ундан маҳрум қилиш. Хусусий мулк ҳуқуқини қонунга хилоф равишда чеклаш ва (ёки) ундан маҳрум этишнинг исталган шакллари кўрилаётган жиноят таркибининг объектив томони белгиси бўлиши мумкин. Бунда талон-торож белгилари мавжуд бўлмаслиги зарур.

Номақбуллиги олдиндан аён бўлган шартларни мулкдорга мажбуран қабул қилдириш, шу жумладан мол-мулкни ёки мулкый ҳуқуқларни топширишни асоссиз равишда талаб қилиш.

Мажбуран қабул қилдириш деганда назорат қилувчи, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда бошқа давлат органининг ва давлат ташкилотининг мансабдор шахси ёки хизматчиси томонидан мулкдорга хусусий мулкни тасарруф этиш юзасидан номақбул шартларни қабул қилдириши, мулкдор мазкур шартлар бўйича қонун доирасида баҳслашиши, бироқ, қайд этилган давлат органи ёки ташкилот хусусий мулкдор таклифларига розилик бериш ёки келишишдан бош тортиши тушунилади. Устун мақомга эга назорат қилувчи, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда бошқа давлат органининг ва давлат ташкилотининг мансабдор шахси ёки хизматчиси томонидан хусусий мулкни тасарруф этишининг айнан у таклиф этган шартларини мажбуран қабул қилдириш ваколатини суистеъмол қилиш устун мақомдан фойдаланиб, мулкдорга номақбул ёки камситувчи шартнома шартларга кўнишга мажбурлаш ҳисобланади. Бу каби шартлар сифатида бозордаги нархларга номувофик баҳоланган шартлар асосида мол-мулкни олиш, сотиш, хизматлар кўрсатиш, ишларни бажариш ва бошқаларни кўрсатиш мумкин.

Мол-мулкни ёки мулкый ҳуқуқларни топширишни асоссиз равишда талаб қилиш мансабдор шахс ёки хизматчи томонидан ошқора тарзда моддий бойликлар, пуллар, неъматлар, моддий манфаат ва бошқани топширишни талаб қилишдан иборат.

Мулк ҳуқуқи турли ҳужжатларда мустаҳкамланиши мумкин, масалан, мулк олди-сотди шартномаси, у ёки бу мулкый қимматликларни олишга берилган ишончномалар, васиятнома, суғурта полиси, турли хил қимматли қоғозлар ва ҳ.к.

Мулкдорнинг мулкни олиб қўйиш ёхуд уни ўз мол-мулкига бўлган ҳуқуқидан воз кечишга мажбурлаш, талон-торож аломатлари мавжуд бўлмаган тақдирда.

Мулкни олиб кўйиш деганда, назорат қилувчи, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда бошқа давлат органининг ва давлат ташкилотининг мансабдор шахси ёки хизматчиси томонидан текинга, қонунга хилоф равишда, мулкни ўзининг ёки учинчи шахсларнинг фойдаси учун, талон-торож аломатлари мавжуд бўлмаган ҳолда муомалага киритиш тушунилади.

Ўз мол-мулкига бўлган ҳуқуқидан воз кечишга мажбурлаш деганда, кўриб чиқилаётган жиноят субъектлари томонидан мулкдорнинг ўзи назорат қилувчи, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда бошқа давлат органининг ва давлат ташкилотининг мансабдор шахси ёки хизматчисига мол-мулкига бўлган ҳуқуқини топширишга қаратилган ҳар қандай ҳаракатлар тушунилади (масалан, олди-сотди шартномасини рўйхатдан ўтказишга мажбурлаш).

Жиноят, худди шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган қилмиш натижасида мулкдорга зарар етказилганидан сўнг **тамомланган** ҳисобланади. Кўп миқдорда зарар етказганлик учун жавобгарлик шарҳланаётган модданинг 2-қисмида белгиланганидан келиб чиққан ҳолда, хулоса қилиш мумкинки, кўп миқдордан кам зарар етказган шахс биринчи қисм бўйича жавобгарликка тортилади.

Жиноят **субъектив томондан** қасддан, хусусан, айбнинг тўғри қасд шакли билан содир этилади. Жиноятнинг мотиви ва мақсади қилмишни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Жиноятнинг **субъекти** назорат қилувчи, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда бошқа давлат органининг ва давлат ташкилотининг мансабдор шахси ёки хизматчиси бўлиши мумкин.

Назорат қилувчи орган деганда, хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти устидан давлат назоратини амалга оширишга ваколатли вазирликлар ҳамда идоралар тушунилиши лозим. Назорат қилувчи органларнинг хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини назорат қилишга алоқаси бўлмаган мансабдор шахслари ва хизматчилари, уларда тегишли ваколат ва таъсир

доираси мавжуд эмаслиги туфайли, мазкур Жиноятнинг субъекти бўла олмайди.

Бошқа давлат органи ва давлат ташкилоти деганда, ўз ваколатига кўра хўжалик юритувчи субъектларнинг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилиш имкониятига эга орган ва ташкилотлар тушунилади.

Шахснинг ҳаракатлари:

- а) кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;
- б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса, ЖКнинг **191¹-моддаси 2-қисми** билан квалификация қилинади.

Мазкур модданинг биринчи қисмида берилган ҳаракатлар:

- а) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;
- б) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, жавобгарлик ЖКнинг **191¹-моддаси 3-қисми** бўйича вужудга келади.

2-§. Тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини текшириш ва молия-хўжалик фаолиятини тафтиш қилиш тартибини бузиш (ЖК 192²-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 8 августдаги «Текширишларни тартибга солиш ва назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштиришни такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармонида асосан Ўзбекистонда Назорат қилувчи органлар фаолиятини мувофиқлаштириш бўйича республика Кенгаши тузилиб, хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятига оид барча текширишлар, уларнинг мулкӣ шаклидан қатъи назар, фақатгина мазкур Кенгаш билан келишилган ҳолда амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 19 ноябрдаги «Хўжалик юритувчи субъектларни текширишни ташкил қилишни тартибга солиш тўғрисида»ги Фармони билан текширишларни режалаштириш тартибига катта ўзгаришлар киритилди.

Ўзбекистон Республикасининг «Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш тўғрисида»ги Қонуни билан текширишлар турлари ва атамалари, тадбиркорлик субъектлари фаолиятини давлат

томонидан назорат қилишнинг шакллари ва асосий принциплари, режали ва режадан ташқари текширишларни ўтказиш асослари, текширишлар даврийлиги ва муддатлари, назорат қилувчи органлар мансабдор шахслари ҳуқуқлари ва мажбуриятлари белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 14 июндаги «Тадбиркорлик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармониغا асосан, тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятини текшириш (тафтиш қилиш) белгиланган тартибда фақат давлат солиқ хизмати органлари, текшириш давомида солиқ ва валютага оид жиноят аломатлари аниқланган тақдирда эса, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Солиқ ва валютага оид жиноятларга ҳамда жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш департаменти томонидан амалга оширилиши белгиланди.

Президентнинг 2011 йил 4 апрелдаги «Тадбиркорлик субъектларини текширишларни янада қисқартириш ва улар фаолиятини назорат қилишни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш борасидаги кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони билан тадбиркорлик субъектлари фаолияти эркинлиги кучайтирилиб, кичик тадбиркорлик субъектлари фаолияти бўйича солиқ текширишларини 30 календарь кунидан ортиқ ўтказишга йўл қўйилмайди.

Жиноятнинг **бевосита асосий объекти** тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини текшириш ва молия-хўжалик фаолиятини тафтиш қилиш тартиби ҳамда уларнинг нормал фаолият юритишини таъминлаш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноят **объектив томондан** тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини текшириш ваколатига эга бўлган назорат қилувчи органнинг мансабдор шахси томонидан худди шундай ҳаққатлар учун маъмурий жавобгарликка тортилганидан сўнг, тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятини тафтиш қилишнинг белгиланган тартибини бузиш,

шунингдек тадбиркорлик субъектлари фаолиятини қонунга хилоф равишда текшириш ташаббуси билан чиқиш ва (ёки) ўтказишда намоён бўлади.

Тадбиркорлик фаолияти (тадбиркорлик) – тадбиркорлик фаолияти субъектлари томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга ошириладиган, ўзи таваккал қилиб ва ўз мулкӣ жавобгарлиги остида даромад (фойда) олишга қаратилган ташаббускорлик фаолиятидир.

Тадбиркорлик фаолияти субъектлари (тадбиркорлик субъектлари) – бу белгиланган тартибда давлат рўйхатидан ўтган ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган юридик ва жисмоний шахслардир.

Назорат қилувчи органлар – бу хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилишга қонун ҳужжатлари билан ваколат берилган вазирликлар ва идоралардир.

Текшириш деганда, хўжалик юритувчи субъектлар томонидан қонунлар ҳамда ўз фаолиятини тартибга солувчи бошқа қонун ҳужжатлари қандай бажарилаётганлигини назорат қилувчи органларнинг бир марта назорат қилиши тушунилади.

Текширишнинг қуйидаги турлари мавжуд:

молия-хўжалик фаолиятини текшириш (тафтиш қилиш) – солиқ ва валюта тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назоратни амалга ошириш мақсадида хўжалик юритувчи субъектларнинг бухгалтерия, молия, статистика, банк ҳамда бошқа ҳужжатларини ўрганиш ва таққослаш;

муқобил текшириш – операциялар бирлиги туфайли ўзаро боғлиқ бўлган ва турли хўжалик юритувчи субъектлардаги ёки бир хўжалик юритувчи субъектнинг турли бўлинмаларидаги ҳужжатларни таққослашдан иборат текширув;

назорат тартибида текшириш – хўжалик юритувчи субъектларнинг илгариги текширишда кўрсатилган қоидабузарликларни бартараф этиши устидан назорат қилувчи органлар амалга оширадиган текшириш.

Текширишларни қайд этиш дафтари – бу ўтказилган текширишлар тўғрисидаги ахборот ёзиб қўйиладиган махсус дафтар бўлиб, унда

текшириш ўтказиладиган саналар, текшириш ўтказиш асоси ва текшириш ўтказиш тўғрисида чиқарилган ҳужжат ҳамда унинг рақамлари расмийлаштирилади.

Жиноят тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини текширишнинг ва молия-хўжалик фаолиятини тафтиш қилишнинг белгиланган тартибини бузиш, шунингдек тадбиркорлик субъектлари фаолиятини қонунга хилоф равишда текшириш ташаббуси билан чиқиш ва (ёки) ўтказиш вақтидан бошлаб тамомланган ҳисобланади. Жиноятни тамомланган деб топиш учун муайян оқибатларнинг келиб чиқиши шарт эмас.

ЖКнинг 192²-моддаси маъмурий преюдицияга эга.

Жиноят **субъектив томондан** қасдан, хусусан, тўғри қасд билан содир этилади. Шахс тадбиркорлик субъектларининг молия-хўжалик фаолиятини тафтиш қилишнинг белгиланган тартибини бузаётганлигини, шунингдек тадбиркорлик субъектлари фаолиятини қонунга хилоф равишда текшириш ташаббуси билан чиқаётгани ва (ёки) ўтказаётганини англайди, билади ва буни ўз хоҳиши асосида амалга оширади.

Жиноятнинг мотиви ва мақсади қилмишни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Жиноятнинг **субъекти** фақат махсус субъект бўлиб, тегишли тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини текшириш ва молия-хўжалик фаолиятини тафтиш қилиш ваколатига эга бўлган назорат қилувчи органнинг **мансабдор шахси** ҳисобланади.

Ўша ҳаракатлар:

- а) кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;
- б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса, ЖКнинг **192²-моддаси 2-қисми** билан квалификация қилинади.

Башарти, кўриб чиқиладиган модданинг биринчи қисмида кўзда тутилган ҳаракатлар:

- а) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;
- б) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, жавобгарлик

ЖКнинг 192²-моддаси 3-қисми бўйича вужудга келади.

3-§. Тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини ва (ёки) уларнинг банклардаги ҳисобварақлари бўйича операцияларни қонунга хилоф равишда тўхтатиб туриш (ЖК 192³-моддаси)

Шарҳланаётган норма жинойт қонунчилигига Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 15 майдаги «Хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони ва у асосида 2015 йил 20 августда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Хусусий мулк ҳуқуқларининг кучайтирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш, шунингдек айрим қонун ҳужжатларини ўз кучини йўқотган деб топиш тўғрисида»ги Қонунга биноан киритилган норма ҳисобланади.

Жинойтнинг **бевосита объекти** тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини ва уларнинг банклардаги ҳисобварақлари бўйича операцияларни қонуний амалга оширишни таъминлаш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлардир.

Мазкур жинойт **объектив томондан** тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини ёки уларнинг банклардаги ҳисобварақлари бўйича операцияларни қонунга хилоф равишда тўхтатиб туриш орқали содир этишда ифодаланади.

Бу жинойт **объектив томонининг зарурий белгиси** тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини ёки уларнинг банклардаги ҳисобварақлари бўйича операцияларни қонунга хилоф равишда тўхтатиб турганлик учун МЖтКнинг 241³-моддасига кўра, **маъмурий жазо қўлланилганидан кейин** шахс бир йил ичида такроран ушбу қилмишни содир этган бўлишидир.

Тадбиркорлик субъекти фаолиятини ёки унинг банкдаги операцияларини қонунга хилоф равишда тўхтатиб туриш – бу тадбиркорлик субъектлари

фаолиятини давлат томонидан назорат қилишга ваколат берилган назорат қилувчи органлар ёки банкларнинг тадбиркорлик субъекти фаолиятини ёки унинг банк орқали амалга оширадиган пул-кредит ва бошқа молиявий операцияларини муайян муддатга чеклаб қўйишдир.

Банк операциялари деганда, тадбиркорлик субъектининг банкда жойлашган ўз ҳисоб рақами орқали моддий маблағларини тадбиркорлик фаолияти натижасида ушбу ҳисоб рақамга киритиш ёки чиқариш билан боғлиқ операцияларни шунингдек, банкларнинг тижорий фаолиятлари билан боғлиқ бўлган фаолиятлар тушунилади.

Ҳисобварақ бўйича операцияларнинг белгиланган муддатлари бузилган тақдирда банк ёки бошқа кредит ташкилоти тадбиркорлик фаолияти субъектига қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда ва муддатларда фоизлар тўлайди.

Мазкур Жиноят **субъектив томондан** қасддан содир этилади. Бунда, субъектнинг ҳаракатларида қасднинг **тўғри қасд шакли** намоён бўлади.

Жиноятнинг **субъекти** махсус ҳисобланади. Зеро, ушбу жиноят ҳам мансабдор шахслар томонидан содир этиладиган жиноят ҳисобланади

Агар биринчи қисмда берилган ҳаракатлар кўп миқдорда зарар етказган ҳолда ёки бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса, жавобгарлик ЖК 192³-моддаси 2-қисми бўйича вужудга келади.

Жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда ёки уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган ҳаракатлар, ЖКнинг 192³-моддаси 3-қисми бўйича жавобгарликни келтириб чиқаради.

4-§. Тадбиркорлик субъектларини ҳомийликка ва бошқа тадбирларга мажбурий жалб этиш (ЖК 192⁴-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** тадбиркорлик субъектларининг мустақил фаолият юритиши ва уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлаш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Мазкур нормада белгиланган жиноятнинг **объектив томондан** назорат қилувчи, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда бошқа давлат органининг ва давлат ташкилотининг мансабдор шахси ёки хизматчиси томонидан тадбиркорлик субъектларини пул маблағларини ҳамда бошқа моддий қимматликларни ажратиш билан боғлиқ ҳомийликка ва бошқа тадбирларга мажбурий жалб этишида намоён бўлади.

Тадбиркорлик субъектларини пул маблағларини ҳамда бошқа моддий қимматликларни ажратиш билан боғлиқ ҳомийликка ва бошқа тадбирларга мажбурий жалб этиш жинояти **объектив томонининг зарурий белгиси** мазкур жиноят қўлланилишида ҳам маъмурий преюдиция мавжуд. Яъни, назорат қилувчи, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда бошқа давлат органининг ва давлат ташкилотининг мансабдор шахси ёки хизматчиси томонидан тадбиркорлик субъектларини пул маблағларини ҳамда бошқа моддий қимматликларни ажратиш билан боғлиқ ҳомийликка ва бошқа тадбирларга мажбурий жалб этиш, шундай ҳаракатлар учун МЖТКнинг 241⁴-моддаси билан **маъмурий жазо қўлланилганидан кейин** содир этилган бўлиши лозим.

Тадбиркорлик субъектларини пул маблағларини ҳамда бошқа моддий қимматликларни ажратиш билан боғлиқ ҳомийликка ва бошқа тадбирларга мажбурий жалб этиш деганда, тегишли ваколатга эга бўлган мансабдор шахс ёки хизматчи томонидан тадбиркорлик субъекти ҳисоб рақамидаги маблағлар ёхуд унинг моддий бойликларини муайян турдаги тадбирларга ҳомийлик ёки ҳомийлик ишларига жалб этиш тушунилади.

Ушбу Жиноят **субъектив томондан** тўғри қасд билан содир этилади.

Жиноятнинг мотиви ва мақсади қилмишни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Ушбу жиноятнинг **субъекти**, юқорида шарҳлаб ўтилган норма сингари, махсус субъект бўлиб, унга кўра, назорат қилувчи, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда бошқа давлат органининг ва давлат ташкилотининг мансабдор шахси ёки хизматчиси мазкур жиноятнинг субъекти ҳисобланади.

Етказилган моддий зарарнинг ўрни қопланган тақдирда озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди.

5-§. Лицензиялаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини ва рухсат бериш тартиб-таомиллари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 192⁵-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** лицензиялаш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини ва рухсат бериш тартиб-таомиллари тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг ижросини таъминлаш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Мазкур жиноят **объектив томондан** лицензия ва рухсат этиш хусусиятига эга бошқа ҳужжатларни беришнинг белгиланган тартиби ҳамда муддатларини бузиш, шу жумладан лицензияларнинг ва рухсат бериш тартиб-таомилларининг янги турларини қонунга хилоф равишда жорий этишда намоён бўлади.

Ушбу жиноят **объектив томонининг зарурий белгиси** тегишли ваколатга эга бўлган мансабдор шахс ёки хизматчи томонидан лицензия ва рухсат этиш хусусиятига эга бошқа ҳужжатларни беришнинг белгиланган тартиби ҳамда муддатларини бузиш, шу жумладан лицензияларнинг ва рухсат бериш тартиб-таомилларининг янги турларини қонунга хилоф равишда жорий этганлик учун МЖтКнинг 241⁵-моддаси билан **маъмурий жазо қўлланилганидан** кейин содир этилган бўлишидир.

Лицензия – лицензияловчи орган томонидан юридик ёки жисмоний шахсга берилган, лицензия талаблари ва шартларига сўзсиз риоя этилгани ҳолда фаолиятнинг лицензияланаётган турини амалга ошириш учун рухсатнома (хукук) ҳисобланади¹.

Фаолиятнинг лицензияланаётган тури – Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амалга оширилиши учун лицензия олиш талаб қилинадиган фаолият тури; – тадбиркорлик фаолияти субъектлари томонидан қонун

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги 71–II-сонли «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонуни.

хужжатларига мувофиқ амалга ошириладиган, ўзи таваккал қилиб ва ўз мулкый жавобгарлиги остида даромад (фойда) олишга қаратилган ташаббускорлик фаолиятидир.

Лицензиялаш – лицензия бериш тўғрисидаги аризани топшириш ва кўриб чиқиш, лицензиянинг амал қилишини тўхтатиб туриш ёки тугатиш, шунингдек уни бекор қилиш ва қайта расмийлаштириш жараёни билан боғлиқ тадбирлар комплекси ҳисобланади¹.

Лицензияловчи органлар – қонунга мувофиқ лицензиялашни амалга оширувчи махсус ваколатли органлар².

Жиноят субъектив томондан фақат қасддан, хусусан, қасднинг тўғри қасд шакли билан содир этилади. Яъни, айбдор томонидан лицензия ва рухсат этиш хусусиятига эга бошқа хужжатларни беришнинг белгиланган тартиби ҳамда муддатларини бузиш, шу жумладан лицензияларнинг ва рухсат бериш тартиб-таомилларининг янги турларини қонунга хилоф равишда жорий этиш ўз хоҳишига кўра содир этилади.

Жиноятнинг мотиви ва мақсади қилмишни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Ушбу жиноятнинг **субъекти** махсус ваколатли органнинг лицензия ва бошқа рухсат берувчи хужжатларни беришга ваколатли мансабдор шахси ёки хизматчиси ҳисобланади.

Жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда ёки уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган ҳаракатлар **ЖК 192⁵-моддаси 2-қисми** бўйича жавобгарликни келтириб чиқаради.

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 25 майдаги 71–II-сонли «Фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш тўғрисида»ги Қонуни.

² Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 24 декабрдаги 717–I-сонли «Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш тўғрисида»ги Қонуни.

6-§. Имтиёзлар ва преференцияларни қўллашни ғайри-қонуний равишда рад этиш, қўлلامаслик ёки қўл-лашга тўсқинлик қилиш (ЖК 192⁶-моддаси)

Ушбу жиноятнинг бевосита объекти тадбиркорлик фаолияти ҳамда хўжалик юритувчи субъектларга қонунда кўрсатилган имтиёзлар ва преференцияларни қўллаш тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Давлат томонидан фаолият учун қулай шароитлар яратиш ҳамда тадбиркорликнинг устувор йўналишларни ривжлантириш мақсадида у ёки бу корхона ва ташкилотларга имтиёзлар ва преференциялар берилади. Имтиёзлар ва преференциялар Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси, қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари (масалан, 2007 йил 18 майдаги «Ёш оилаларни моддий ва маънавий қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ПФ–3878-сонли Фармон), Ўзбекистон Республикаси Президенти Қарорлари (масалан, 2014 йил 27 январдаги «2014–2016 йилларда тайёр маҳсулот, комплектация маҳсулотлари ва материалларини ишлаб чиқаришни локализация дастури тўғрисида»ги ПҚ–2120-сонли Қарор), Президент Фармойишлари (2014 йил 9 июндаги Р–4287-сонли Фармойиш), Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари (масалан, 2004 йил 25 мартдаги «Ўзбекенгилсаноат» Давлат-акциядорлик компанияси бошқарув тузилмасини такомиллаштириш ва республика энгил саноатини янада ривожлантиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 141-сонли қарори) билан жорий этилади. Имтиёз ва преференцияларни қўллаш тегишли низомлар асосида тартибга солинади.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси томонидан тасдиқланган локализация дастури лойиҳалари

амалга ошириладиган корхоналар томонидан солиқ ва божхона имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисидаги низом тасдиқланган.

Берилган имтиёзлар ва преференциялар солиқ, божхона тўловлари, кредит ва бошқа тўловларига таллуқли бўлиши мумкин.

Жиноят кодекси 192^б-моддасида кўзда тутилган жиноят **объектив томондан:**

1) тадбиркорлик субъектларига берилган имтиёзлар ва преференцияларни қўллашни **ғайриқонуний равишда** рад этиш;

2) қўлламаслик;

3) қўллашга тўсқинлик қилишда ифодаланади.

Тадбиркорлик субъектларига берилган имтиёзлар ва преференцияларни қўллашни **ғайриқонуний равишда рад этиш** деганда, мурожаатни қабул қилиниши ва кўриб чиқилишини қонунга хилоф равишда рад этиш билан боғлиқ ҳаракатлар тушунилади. Хусусан, корхоналарга солиқ ва божхона имтиёз ва преференциялари давлат солиқ хизмати ва давлат божхона хизмати органларига Ноозиқ-овқат истеъмол товарларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган корхоналар томонидан солиқ ва божхона имтиёзларини қўллаш тартиби тўғрисидаги низомнинг 2-сонли иловасида белгиланган шакл бўйича тақдим этиладиган ариза асосида берилади. Қўшимча ҳужжатларни талаб қилиш ёки қонун ҳужжатларида назарда тутилмаган бошқа асосларга кўра рад этиш қонунга хилоф ҳисобланади.

Имтиёзлар ва преференцияларни **қўлламаслик** деганда, қонунларда назарда тутилган ҳамда тадбиркорлик субъектларига берилиши, қўлланилиши лозим ёки мумкин бўлган имтиёзлар ва преференцияларни ҳеч бир сабаб ёки асосиз қўллаш билан боғлиқ ҳаракатларни бажармасликда намоён бўлади. Хусусан, ЎзР Солиқ кодексининг 180-моддасига асосан «Ушбу модданинг иккинчи қисмида назарда тутилган имтиёзни қўллаш жисмоний шахснинг асосий иш (хизмат, ўқиш) жойи бўйича, асосий иш жойи бўлмаган тақдирда – яшаш жойидаги давлат солиқ хизмати органлари томонидан жами йиллик даромад тўғрисидаги декларация асосида солиқни

хисоблаб чиқариш чоғида амалга оширилади». Бу тадбиркорлик субъекти хисобланмайдиган жисмоний шахсларга оид имтиёзларга тегишлидир. Тадбиркорлик субъектларига нисбатан имтиёзлар ва преференциялар ушбу тадбиркорлик субъектлари томонидан мустақил равишда қўлланилади, уларнинг қўлланиши устидан назорат қайси турдаги имтиёзлар ва преференциялар берилганига қараб, тегишли органлар зиммасига юклатилган. Буларга давлат солиқ хизмати, давлат божхона хизмати ва бошқалар кириши мумкин. Мантиқий шарҳлаш йўли билан шундай хулосага келиш мумкинки, имтиёзлар ва преференциялар тегишли шахслар томонидан солиқ ва бошқа тўловларни хисоблашда қўлланадими. Мос равишда солиқлар, божхона тўловларини хисоблашда, кредитни беришда фоиз ставкаларини белгилашда ва бошқа ҳолатларда берилган **имтиёзлар ва преференцияларни хисобга олмаслик** ушбу имтиёзлар ва преференцияларни қўлламаслик сифатида эътироф этилади.

Имтиёзлар ва преференцияларни қўллашга тўсқинлик қилиш нормал ишчи жараёни олиб боришга имкон бермайдиган фаолият бўлиб, у тегишли тузилмалар томонидан имтиёзлар ва преференциялар бериш бўйича уларга юкланган функцияларни бажаришга халақит берадиган ёки ташкилий жиҳатдан бузадиган ҳар қандай тўсиқлар яратишда ифодаланади.

«Тўсқинлик қилиш» тушунчаси, тадбиркорлик субъектларига имтиёзлар ва преференциялар бериш боғлиқ бўлган шахсларга нисбатан руҳий ва (ёки) жисмоний таъсир ўтказишни ҳам қамраб олади. Бундан ташқари, қўллашга тўсқинлик қилиш остида тадбиркорлик субъектларига берилган имтиёзлар ва преференциялардан фойдаланишга тўсқинлик қилишни ҳам тушуниш шарт.

Мазкур Жиноят **субъектив томондан** қасддан, хусусан, тўғри қасд шаклида содир этилади. Жиноятнинг мотиви ва мақсади қилмишни квалификация қилишга таъсир қилмайди, бироқ, уларни аниқлаш муҳим амалий аҳамиятга эга. Масалан, моддий манфаат олиш мақсадида тадбиркорлик субъектларига берилган имтиёзлар ва преференцияларни қўллашни ғайриқонуний равишда рад этишни, мазкур қилмишни содир этган

субъектга қараб, тамагирлик йўли билан пора беришни талаб қилиш (ЖКнинг 210-моддаси) ёки товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш (ЖКнинг 214-моддаси) сифатида квалификация қилиш лозим.

Жуда кўп миқдорда зарар етказишнинг субъектив томони эгри қасдда ифодаланиб, келиб чиққан оқибатларга кўра квалификация қилинади ҳамда мазкур оқибатлар келиб чиқмаса, жуда кўп миқдорда зарар етказишга суиқасд деб баҳоланиши мумкин эмас.

Жиноят кодексининг 192⁶-моддасида кўзда тутилган жиноятнинг **субъекти** имтиёзлар ва преференцияларни қўллаш ваколатига эга бўлган, шунингдек уларнинг қўлланиши тўғрилиги устидан назорат қилиш мажбурияти юкланган махсус субъект бўлиши мумкин.

Биринчи қисмда назарда тутилган ҳаракатлар жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда ёки уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, **ЖКнинг 192⁶-моддаси 2-қисми** бўйича жавобгарликни келтириб чиқаради.

7-§. Хўжалик юритувчи субъектларга ва бошқа ташкилотларга пул маблағлари беришни асоссиз равишда кечиктириш (ЖК 192⁷-моддаси)

Хўжалик юритувчи субъектларга ва бошқа ташкилотларга пул маблағлари беришни асоссиз равишда кечиктиришнинг **ижтимоий хавфи** шундаки, жиноят содир этилиши натижасида ҳақиқатда асоссиз равишда бюджет камомати пайдо бўлиши мумкин, хусусий мулк эса, унинг қисми ҳисобланади. Бунинг натижасида тўлов қобилиятсизлиги, аҳолининг айрим қатламлари орасида норозилик шаклланишини юзага келтиради, бу эса, жамиятнинг Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислохотларни қабул қилишига салбий таъсир қилиб, уларни обрўсизлантиради.

Жиноят кодексининг 192⁷-моддасида кўзда тутилган жиноятнинг **бевосита объекти** биринчи навбатда тўланадиган тўловларни тегишли муддатларда тўлашни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Бундан ташқари, ушбу қилмишнинг предметини инобатга олиб, таъкидлаш лозимки, жиноят объекти сифатида фуқароларнинг иқтисодий,

ижтимоий ҳуқуқ ва эркинликлари, меҳнат ва ижтимоий таъминот, таълим соҳасидаги муносабатлар тан олиними лозим.

Жиноятнинг **предмети** сифатида хўжалик юритувчи субъектлар ва бошқа ташкилотларнинг фақатгина қонунда қайд этилган харажатлари, жумладан, иш ҳақи, нафақалар, стипендиялар ва уларга тенглаштирилган ўзга тўловлар хизмат қилади.

Пенсия – бу фуқаролар қонун ҳужжатларидан белгиланган ёшга етканларида уларга тақдим этиладиган пул таъминоти, мунтазам пул тўловларидир.

«Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг қариганда, меҳнат қобилиятини тўлиқ ёки қисман йўқотганда, боқувчисиз қолганда ижтимоий таъминланишдан иборат конституциявий ҳуқуқларини рўёбга чиқариш, давлат пенсияларининг ягона тизимини, уларни тайинлаш, ҳисоблаб чиқариш, қайта ҳисоблаш ва тўлаш тартибини белгилайди.

Амалдаги қонунчиликка асосан **иш ҳақи** деганда молиявий манбадан қатъи назар, пул ёки натурал шаклда ҳисобланган барча турдаги меҳнат ҳақи (шунингдек, турли мукофот, қўшимча устамалар, ижтимоий имтиёзлар), шу жумладан, ишчиларга қонунда белгиланган тартибда ишламаган вақт учун ҳисобланган пул маблағлари (ҳар йилги таътил, дам олиш ва байрам кунлари ва ҳ.к.) тушунилади. Ўрганилаётган модда мазмунига кўра, иш ҳақи фақат пул шаклида ифодаланиши мумкин, чунки банклар уни натурал шаклда беришмайди. Шу муносабат билан, мазкур модда доирасида иш ҳақини аниқлашда тергов ва суд органлари қонунда белгиланган пул шаклидаги иш ҳақиға оид пул тўловларини инобатга олиши лозим.

Моддий ёрдам (нафақа) – ижтимоий таъминотнинг шаклларида бири бўлиб, ижтимоий суғурта ёки давлат бюджети маблағларидан доимий ёки бир марталик тўловлардан иборат. Амалдаги қонун ҳужжатларига асосан ишсизлик нафақаси, болани икки ёшга тўлгунгача парвариш қилиш бўйича ойлик нафақа, бола туғилишида бериладиган бир марталик моддий ёрдам,

вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақалари ва шу каби тўловларни амалга ошириш белгиланади.

Стипендия – ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда (кундузги таълим шакли) олий ва ўрта махсус таълим муассасаларида таҳсил оладиганларга, қонунда белгиланган бошқа тўловлардан қатъи назар, тўланадиган ойлик пул тўлови. Стипендия таълим олишнинг моддий рағбати, давлат таълим даргоҳларида ўқийдиган ёшларнинг ижтимоий муҳофаза қилиш воситаси ҳисобланади.

Иш ҳақи, нафақалар, стипендиялар ва уларга тенглаштирилган **бошқа тўловлар** деганда қонунда белгиланган ҳамда қайд этилган тўловларга ўхшаш тарзда, биринчи навбатда, бирламчи харажатларни тенг даражада қоплашни таъминлайдиган (пропорционал тартиб) шартларда амалга ошириладиган тўловларни тушуниш лозим. Бундай тўловларга миллий қонунчилик ҳарбий хизматчиларнинг пул таъминоти, моддий ёрдам беришга оид тўловлар, алимент мажбуриятларидан келиб чиқадиган тўловлар, майиб бўлиши ёки соғлиққа бошқача тарзда шикаст етиши, боқувчининг ўлими муносабати билан тўланадиган тўловлар, муаллифлик шартномаси бўйича мукофот пули, хизмат сафари харажатлари ва бошқаларни киритади.

Харажатлар турлари рўйхати, бюджет интизомини бузиш деб тан олинадиган асоссиз равишда пул маблағларини кечиктириш қонунда тугал тарзда белгиланиб, кенгайтирилиб шарҳланиши мумкин эмас. Шунга кўра, банк раҳбари ёки бошқа мансабдор шахслари томонидан юқоридаги турдаги харажатлар сирасига кирмайдиган бошқа маблағлар, масалан, навбатдан ташқари харажатлар юзасидан тўловлар ёки капитал таъмир ва ҳоказо учун мўлжалланган маблағлар берилиши кечиктирилса, айбдорларнинг ҳаракатлари мазкур модда билан квалификация қилиниши мумкин эмас.

Жиноят кодексининг 192⁷-моддасида кўзда тутилган жиноят **объектив томондан** банкнинг мансабдор шахси ёки хизматчиси томонидан, шундай ҳаракатлар учун **маъмурий жазо қўлланилганидан кейин** асоссиз равишда хўжалик юритувчи субъектларга ёки бошқа ташкилотларга иш ҳақи, пенсиялар, нафақалар, стипендиялар ва уларга тенглаштирилган бошқа

тўловларни тўлаш учун пул маблағлари бериш муддатларини кечиктириш ҳаракатлари орқали, яъни айбдорнинг шу ҳаракатларни содир этмасликка бўлган қасди билан қамраб олинган ҳаракатсизлиги орқали содир этишда ифодаланади.

Пул маблағлари беришни **асоссиз равишда кечиктириш** остида уларнинг қабул қилувчилари бўлган бюджет корхоналари ва ташкилотларга мазкур маблағларнинг тўланишини тўлиқ ёки қисман кечиктириш тушунилади. Шунини таъкидлаш лозимки, Иш ҳақи, нафақалар, стипендиялар ва уларга тенглаштирилган ўзга тўловларни бериш муддатлари жамоа шартномалари, Ҳукумат қарорлари, вазирликлар фармойишлари, Марказий банк кўрсатмалари билан белгиланади. Шу боис, ҳар бир аниқ ҳолатда пул маблағлари кечиктирилганлигини аниқлаш мақсадида маблағлар тўлови амалга оширилиши лозим бўлган муддатларни билиш зарур.

Таъкидлаш лозимки, банк томонидан тегишли пул суммасининг бир қисми аввалроқ тўлангани ёки тўланмаганига қараб, пул маблағларини беришни кечиктириш қисман ёки тўлиқ бўлиши мумкин. Хусусан, башарти, пул маблағлари берилиши лозим бўлган сумманинг бир қисми кўринишида берилган бўлса, қисман кечиктириш, агар кечиктириш тўлиқ суммага тааллуқли бўлса, тўлиқ кечиктириш сифатида эътироф этилади. Кечиктириш характери қилмишнинг квалификациясига таъсир этмайди, бироқ суд томонидан жазони тайинлашда ҳисобга олиниши мумкин.

Пул маблағлари деганда фақатгина Ўзбекистон Республикаси банкнотлари ва тангалари шаклидаги нақд пул маблағлари тушунилади. Нақд кўринишга эга бўлмаган пул маблағларини амалга оширишни кечиктириш, яъни нақд пулсиз маблағларни ўтказиш, бюджет ташкилоти ҳисоб рақамига ўтказишни кечиктириш, ҳатто банк раҳбари ёки мансабдор шахснинг айбли ҳаракатлари натижасида вужудга келса ҳам, ЖКнинг ушбу моддаси билан квалификация қилинмайди.

Пул маблағларини беришни асоссиз равишда кечиктириш деганда объектив, яъни банк мансабдор шахси ёки хизматчиси ихтиёрига боғлиқ

бўлмаган, у бу ҳолатларни англамаган, шунга ўхшаш вазиятда англаши мумкин ва лозим ҳам бўлмаган ҳамда пул маблағларини беришга жиддий тарзда тўсқинлик қилаётган ҳолатларнинг мавжуд эмаслиги тушунилади. Масалан, банкда нақд пул маблағлари мавжуд, техник воситалар соз ҳолатда, фавқулодда вазиятлар мавжуд бўлмаганида ва бошқа шунга ўхшаш ҳолатларда хўжалик юритувчи субъектларга ва бошқа ташкилотларга пул маблағларини беришни кечиктиришни асоссиз деб тан олиш лозим.

Айбдор шахсларнинг ихтиёрига боғлиқ бўлмаган, бироқ доимий равишда ёки даврий тарзда, уларга маълум сабабларга кўра вужудга келадиган ҳолатлар натижасида хўжалик юритувчи субъектларга ва бошқа ташкилотларга пул маблағларини беришни асоссиз равишда кечиктириш деб эътироф этиш лозим. Жумладан, шу каби ҳолатларга маълум давр мобайнида нақд пул маблағлари мавжуд эмаслигини била туриб, пул маблағларини тўлашнинг айнан шу вақтга белгиланишини киритиш мумкин.

Айбдор шахсларнинг ихтиёрига боғлиқ бўлмаган, бироқ уларнинг ўз ҳаракатлари оқибатида вужудга келган ҳолат сабабли пул маблағларини беришни кечиктиришни асоссиз деб квалификация қилиш лозим, масалан, бир ташкилотга пул маблағларини бериш муддатларини бошқа ташкилот зарарига қайта кўриб чиқиш.

Ҳар бир аниқ ҳолатда пул маблағларини беришни асоссиз кечиктириш сабаби алоҳида аниқланиши лозим, башарти тўловни амалга оширишга тўсқинлик қилувчи объектив ҳолатлар айбдор шахсларнинг ҳаракатлари натижасида вужудга келган бўлса, уларнинг хатти-ҳаракатлари ва оқибатлар келиб чиқиши ўртасидаги сабабий боғланишни, шунингдек қасдни аниқлаш зарур.

Пул маблағларини беришни асоссиз равишда кечиктириш деб тан олиш учун қонун айбдорни аввал маъмурий жавобгарликка тортилган бўлишини талаб қилади, яъни маъмурий преюдиция мажбурий шарт этиб белгиланади.

Жиноят, иш ҳақи, нафақалар, стипендиялар ва уларга тенглаштирилган ўзга тўловларни тўлаш учун белгиланган муддат ўтганидан сўнг **тамомланган** ҳисобланади.

Мазкур Жиноят **субъектив томондан тўғри қасд** билан содир этилади. Шахс ўз ҳаракатлари натижасида хўжалик юритувчи субъектларга пул маблағлари бериш муддатлари асоссиз равишда кечикишини онгли равишда билса-да, шу ҳаракатларни қасддан содир этишни хоҳлайди.

ЖК 192⁷-моддасида жавобгарлик белгиланган жиноий қилмишни содир этиш мотив ва мақсади турлича бўлиб, қилмишни квалификация қилишга таъсир этмайди, бироқ суд томонидан жазо тайинлашда инобатга олиниши мумкин.

Ушбу жиноятнинг **субъекти** ўн олти ёшга етган ва махсус субъект белгиларига эга банкнинг мансабдор шахси ёки хизматчиси ҳисобланади.

8-§. Тадбиркорлик субъектларининг ҳисобварақларида пул маблағлари мавжудлиги тўғрисидаги ахборотни қонунга ҳилоф равишда талаб қилиб олиш (ЖК 192⁸-моддаси)

Кўриб чиқиладиган жиноятнинг **объекти** – Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида» ва «Банк сири тўғрисида»ги қонунларида белгиланган тадбиркорлик субъектининг ўзига мулк ҳуқуқида тегишли бўлган банк ҳисобварақларида мавжуд пул маблағларига эгаллик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш ҳуқуқи, тадбиркорлик субъектларининг банк сейфлари ва биноларида сақлаб турилган мол-мулки, унинг хусусияти ва қиймати ҳақидаги маълумотларни сир сақлаш ҳуқуқидан иборат.

Масалан, Ўзбекистон Республикасининг «Банк сири тўғрисида»ги Қонуни 3-моддасига кўра, банк сири банк томонидан муҳофаза қилинадиган куйидаги маълумотлардан иборатдир:

ўз миждозларининг (вакилларининг) операциялари, ҳисобварақлари ва омонатларига доир маълумотлар;

банк ўз миждозига (вакилига) банк хизматлари кўрсатиши муносабати билан мазкур миждоз (вакил) тўғрисида олган маълумотлар;

миждознинг (вакилнинг) банк сейфлари ва биноларида сақлаб турилган мол-мулки, унинг хусусияти ва қиймати ҳақидаги маълумотлар;

мижоз (вакил) топшириғига биноан ёки унинг фойдасини кўзлаб амалга оширилган банклараро операциялар ва битимлар тўғрисидаги маълумотлар;

банк сирини ташкил этувчи маълумотларнинг банклар ўртасида муомалада бўлиши натижасида маълум бўлиб қолган, бошқа банкнинг мижозига (вакилига) доир маълумотлар.

Ўзбекистон Республикаси «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонунининг 21-моддасига кўра, тадбиркорлик фаолияти субъектлари ўз пул маблағларини мустақил равишда тасарруф этади (Қонуннинг 21-моддаси 1-қисми), шунингдек тадбиркорлик фаолияти субъектларининг банк ҳисобварақларида пул маблағлари бор-йўқлиги ҳақида маълумот талаб қилиб олиш, шунингдек бундай маълумотларнинг банклар томонидан тақдим этилиши тақиқланади, қонунда назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно (мазкур Қонуннинг 21-моддаси 7-қисми).

Жиноят кодексининг **192⁸-моддаси**да кўзда тутилган жиноят **объектив томондан**, тадбиркорлик субъектларининг ҳисобварақларида пул маблағлари мавжудлиги тўғрисидаги ахборотни қонун ҳужжатларида назарда тутилмаган ҳолларда талаб қилиб олишда ифодаланади. Мазкур маълумотлар ёзма ёки оғзаки шаклда талаб қилиниши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга ва терроризмни молиялаштиришга қарши курашиш билан боғлиқ ахборотни бериш тартиби тўғрисида»ги Қарор ҳамда Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга ва терроризмни молиялаштиришга қарши курашиш билан боғлиқ ахборотни бериш тартиби тўғрисидаги низомга асосан Департамент қуйидаги ҳолларда ташкилотга қўшимча ахборотни ва тегишли операция бўйича ҳужжатларнинг белгиланган тартибда тасдиқланган нусхаларини тақдим этиш тўғрисида ёзма сўровнома жўнатишга ҳақлидир:

операция тўғрисида олинган ахборотнинг ишончлилигини текшириш зарурати бўлганда;

бундай операциянинг жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш ва терроризмни молиялаштириш мақсадида амалга оширилаётган бўлиши мумкинлиги тўғрисида ахборот мавжуд бўлганда;

жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга ва терроризмни молиялаштиришга қарши курашиш соҳасида Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари бўйича мажбуриятларни бажариш доирасида.

Департаментнинг ахборот ва хужжатлар тақдим этиш тўғрисидаги ёзма сўровномалари Департаментнинг расмий бланкаларида расмийлаштирилади ҳамда Департамент раҳбари ёки унинг ўринбосарлари томонидан имзоланади ва махсус почта алоқаси воситасида ташкилотларга жўнатилади.

Шунингдек, тадбиркорлик субъектининг банк ҳисобварақларида пул маблағлари ҳақидаги маълумот прокуратура, тергов ва суриштирув органлари, суд ва суд ижрочиси, давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилиши мумкин.

Жумладан, «Банк сирини тўғрисида»ги Қонунга асосан, банк сирини ташкил этувчи маълумотлар прокуратура, тергов ва суриштирув органларига мазкур банк миждозига (вакилига) нисбатан қўзғатилган жиноят иши мавжуд бўлган тақдирда, етказилган зарар ундириб олиншини ёки унинг мол-мулки хатланишини таъминлаш мақсадида терговчи ёхуд суриштирувчининг асослантилган қарорига биноан прокурор санкцияси билан тақдим этилади (9-модда. Банк сирини ташкил этувчи маълумотларни прокуратура, тергов ва суриштирув органларига тақдим этиш); банк сирини ташкил этувчи маълумотлар судга унинг ёзма сўрови асосида, мазкур банк миждозига (вакилига) нисбатан суднинг иш юритувидаги ишлар бўйича тақдим этилади.

Банк сирини ташкил этувчи маълумотлар суд ижрочисига унинг ёзма сўрови асосида, суднинг ундирувни мазкур банк миждозининг (вакилининг) мол-мулкига қаратиш тўғрисидаги ёки бу миждознинг (вакилнинг) мол-мулкини хатлаш ҳақидаги қонуний кучга кирган қарори бўлган тақдирда тақдим этилади. (10-модда. Банк сирини ташкил этувчи маълумотларни судга

ва суд ижросига тақдим этиш); Банк сирини ташкил этувчи маълумотлар давлат солиқ хизмати органларига банк мижозига (вакилига) солиқ солиш масалаларига тааллуқли ҳолларда қонун ҳужжатларига мувофиқ тақдим этилади (11-модда. Банк сирини ташкил этувчи маълумотларни давлат солиқ хизмати органларига тақдим этиш).

Бунда шуни таъкидлаш лозимки, етарли асослар мавжудлигида, банк операциялари ёки банк ҳисобварақларида сақланаётган пуб маблағлари ҳақидаги маълумотларни талаб қилиб олиш тартибини бузиш, мазкур жиноят таркибининг объектив томони белгиси сифатида тан олинishi мумкин эмас.

Жиноят шундай ҳаракатлар учун **маъмурий жазо қўлланилганидан кейин** қонун ҳужжатларида назарда тутилмаган ҳолларда тадбиркорлик субъектларининг ҳисобварақларида пул маблағлари мавжудлиги тўғрисидаги ахборотни талаб қилинган вақтдан бошлаб тамомланган ҳисобланади.

Кўриб чиқиладиган жиноятнинг **субъектив томони** тўғри қасд шаклида намоён бўлади.

Жиноятнинг **субъекти** давлат ҳокимияти вакиллари, давлат бошқаруви мансабдор шахслари ҳисобланади. Уларга ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат органлари вакиллари, ҳокимлар ва бошқалар кириши мумкин.

9-§. Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш (ЖК 192⁹-моддаси)

Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш – бу умумлаштирилган атама бўлиб, нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг бошқарув органлари фаолият тартибига қарши мансабдорлик жиноятлари иккита мустақил таркибини, яъни моддий қимматликлар ёки мулкый манфаатни бериш ва олишни қамраб олади. Қайд этилган манфаатларга қарши қаратилган тажовуз ҳар бири тамомланган қилмиш сифатида ўз-ўзидан, бошқасига боғлиқ бўлмаган ҳолда содир этилиши мумкин эмас. Бир-бирига нисбатан улар узвий боғлиқ бўлиб,

бунда пора эвазига оғдириб олиш предмети мавжуд эмаслиги, ўз-ўзидан унинг олинганлигини инкор этади.

Давлат ҳокимияти, бошқаруви ва жамоат бирлашмалари фаолият тартибига қарши барча жиноятларга хос равишда, тижоратда пора эвазига оғдириб олиш давлат органлари ва мансабдор шахслар тимсолидаги оммавий бошқаруви аппаратининг нормал фаолиятига тажовуз қилади.

Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш каби жиноятининг ижтимоий хавфлилик даражаси юқорилиги шу билан белгиланадики, у нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг бошқарув органлари мансабдор шахслари томонидан ўз ўз хизмат ваколатларини амалга оширишнинг белгиланган тартибини кескин ўзгартириб, шу орқали тижорат хизматининг манфаатларини қўпол равишда бузади. Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш коррупциянинг энг типик ва ўзига хос кўриниши ҳисобланади.

Кўрилаётган жиноятнинг **бевосита объекти** нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотлари бошқарув аппаратини нормал фаолиятини таъминлаш соҳасидаги ижтимоий муносабатлар, мазкур ташкилотлар хизмат манфаатларидан иборат.

Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш **предмети** сифатида ҳар қандай моддий бойликлар (буюмлар, ашёлар), шунингдек турли мулкий фойда, мулкий тусга эга хизматларни айтиш мумкин.

Моддий бойликларга мазкур ҳолатда муайян баҳога эга ҳар қандай қимматликлар тушунилади (пул, қимматли қоғозлар, бошқа мол-мулк, шу жумладан валюта қимматликлари, қимматбаҳо металллар, нодир тошлар).

Мулкий фойда деганда тегишли мансабдор шахсга текин тарзда ва (ёки) очикчасига ўта пасайтирилган нарҳда амалга ошириладиган турли хил хизматлар ва (ёки) моддий наф келтириш тушунилади.

Мулкий тусга эга фойда бериш деганда шунингдек, тегишли мансабдор шахснинг санаторий ёки туристик йўлланмаси, йўлкира билетларини тўлаш, унинг харажатлари ва ўйин-кулги, сайр-томошаси сарф-харажати қоплаш,

ушбу шахс фойдасини кўзлаб, таъмирлаш, қурилиш, реставрация ва бошқа ишларни бажариш тушунилади.

Қандайдир номулкий манфаатлар тижоратда пора эвазига оғдириб олиш предмети бўлиши мумкин эмас. Масалан, жинсий алоқа қилиш, ижобий тавсиянома, тақриз, тавсифнома бериш, нашрда чоп эттириш, телевидение орқали намойиш этиш ва ҳ.к.

Моддий қимматликлар бериш ёки мулкый манфаатдор этиш **объектив томондан** нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг мансабдор шахсига ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, шахсан ёки воситачи орқали моддий қимматликлар бериш ёки уни мулкый манфаатдор этишда ифодаланади.

Моддий қимматликлар ёки мулкый фойда бериш нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг мансабдор шахси томонидан тижоратда пора эвазига оғдириб олаётган шахс фойдасига унинг хизмат ваколатига кирадиган ҳаракатлар (ҳаракатсизлик) амалга ошириш, ёки мансабдор шахс эгаллаб турган мансабидан фойдаланиб, бошқа мансабдор шахс томонидан унинг хизмат ваколатига кирадиган ҳаракатлар (ҳаракатсизлик) амалга оширишига кўмаклашиш, ёхуд тижоратда пора эвазига оғдириб олаётган шахс ёки унинг вакиллариغا хизмат юзасидан умумий ҳомийлик қилиш, шу билан бирга мансабдор шахснинг хизмат бўйича қонунга хилоф ҳаракатларига бепарволик билан қараши эвазига қонунга хилоф равишда шахсан ёки воситачи орқали моддий қимматликлар тақдим этиш, бериш, топшириш ёки мулкый фойда беришда ифодаланади.

Пора эвазига оғдириб олиш йўли билан субъект мансабдор шахсни жиноят содир этишга тортса, у нафақат пора эвазига оғдириб олиш жинояти, балки мансабдор шахснинг жиноятида иштирок этганлиги (далолатчилик) учун жавобгар бўлиши лозим.

ЖКнинг **192⁹-моддаси 1-қисми**да назарда тутилган жиноят, тегишли мансабдор шахс пора эвазига оғдириб олаётган шахс манфаатида қандайдир ҳаракатлар бажарган ёки бажармаганидан қатъи назар, ушбу мансабдор шахсга тижоратда пора эвазига оғдириб олиш предметининг бир қисми бўлса ҳам берилган вақтдан бошлаб, **тамомланган** ҳисобланади. Башарти, тижоратда пора эвазига оғдириб олиш предмети кўп миқдор ёки жуда кўп миқдорни ташкил этса, бироқ унинг фақат бир қисми топширилган бўлса, тижоратда пора эвазига оғдириб олиш предметини топшираётган шахс ҳаракатларини мазкур модданинг тегишли қисми, 25-модданинг 2-қисми, тегишлича ЖКнинг 192⁹-моддаси 3-қисми «б» банди ёки ЖКнинг 192⁹-моддаси 4-қисми «а» банди билан квалификация қилиш лозим.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасдан** содир этилади. Пора берувчи мансабдор шахсга пора предметини мукофот сифатида, ўзининг мансаб мавқеидан келиб чиқиб унинг манфаати йўлида бирон-бир ҳаракатни содир этиши ёки этмаслиги учун берилишини англайди ва шуни хоҳлашади.

Пора эвазига оғдириб олишнинг **мотиви ва мақсади** квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятининг **субъекти** – 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс.

ЖКнинг **192⁹-моддаси 2-қисми** нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахсининг ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб моддий қимматликлар олиш ёки мулкый фойда олиш эвазига бажариши ёки бажармаслиги учун жавобгарликни назарда тутаяди.

ЖКнинг **192⁹-моддаси 2-қисми**да назарда тутилган жиноят объекти ва предмети, мазкур модданинг 1-қисмида белгиланган жиноят объекти ва предмети билан бир хилдир.

Моддий қимматликлар олиш ёки мулкый манфаат кўриш **объектив томондан** нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилоти

мансабдор шахсининг пора олиш жинояти объектив томондан нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахсининг ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши ёки мулкый манфаатдор бўлишида намоён бўлади. Мазкур ҳолатда кенгайтирилган шарҳлашни қўллаб, нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг мансабдор шахси томонидан тижоратда пора эвазига оғдириб олиш предметларини шахсан ёки воситачи орқали олишни ҳам ЖКнинг 192⁹-моддаси 2-қисми билан квалификация қилиш лозим.

Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш предметини олиш усуллари турлича бўлиши мумкин: шахсан қўлдан-қўлга, воситачи орқали, почта орқали ва ҳ.к.

Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш предмети кўпинча ошкора берилади, аммо суд-тергов амалиётида ўзига хос яширин оғдириш ҳолатлари ҳам учрайди, масалан, нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахсининг туғилган куни ёки бошқа тадбири муносабати билан совға бериш, қарта ўйинида ютқазиб ва ҳ.к.

Жиноятни квалификация қилишда шуни инобатга олиш зарурки, айбдор пора эвазига оғдириб олиш предметини оғдириб олаётган манфаатида маълум аниқ ҳаракатни бажариш ёки бажармаслик эвазига олиб, бунда ўзининг хизмат вокалатларидан фойдаланади. Шу билан бирга, мазкур ҳаракат (ҳаракатсизлик) мансабдор шахсининг хизмат ваколатлари доирасига кириши лозим. Мансабдор шахсининг хизмат ваколатлари – бу унинг қонуний ва ҳуқуқ доирасида ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) бўлиб, шахс уларни бажариши ёки бажармаслиги лозим эди. Бундан ташқари, тижоратда пора эвазига оғдириб олишни амалга ошириш вақтига кўра, моддий қимматликлар ёки мулкый фойда аввалдан, «аванс» тариқасида бериб қўйилиши ёки тижоратда пора эвазига оғдириб олиш предмети олувчиси томонидан қилмиш бажарилганидан сўнг топширилиши мумкин.

Субъектив томондан тижоратда пора эвазига оғдириб олиш предметини олиш тўғри қасд билан содир этилади. Шахс предметни (моддий бойликлар ёки бошқа мулккий фойда) пора эвазига оғдириш предмети сифатида олаётганини англаб етади ва шуни ҳохлайди.

Мақсад ва мотив жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас, амалда кўп ҳолда пора тамағирлик ниятида содир этилади.

Пора олиш **субъекти** сифатида фақатгина 18 ёшга етган нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилотининг мансабдор шахси бўлиши мумкин.

Нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахси – бу устав жамғармасида давлат улуши бўлмаган тижорат ташкилотларда сайлаш ёки тайинлаш бўйича доимий ёхуд вақтинча ташкилий бошқарув ёхуд маъмурий-хўжалик вазифаларини амалга ошираётган шахс; 2) давлат органи ёки давлат ташкилоти иштирокисиз тузилган ёки ташкил этилган бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахси.

ЖКнинг **192⁹-моддаси 3-қисми** тижоратда пора эвазига оғдириб олиш жинояти:

- а) такроран;
- б) кўп миқдорда;
- в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилиши учун жавобгарликни назарда тутди.

Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш жиноятининг такрорийлик белгиси бўйича квалификация қилишда шуни инобатга олиш лозимки, пора эвазига оғдириб олиш предметининг қисмларга бўлиб берилиши такрорийлик белгисини ташкил этмайди, балки ягона давомли жиноят ҳисобланади, бунда айбдорнинг ҳаракатларини унинг қасдига қараб квалификация қилиш лозим.

ЖКнинг **192⁹-моддаси 4-қисми** тижоратда пора эвазига оғдириб олиш жинояти предметини:

- а) такроран;

- б) кўп миқдорда;
- в) тамагирлик йўли билан;
- г) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилиши учун жавобгарликни назарда тутди.

Такрорийлик деганда пора эвазига оғдириб олиш предметини камида икки марта олиш тушунилади, бунда қонунда белгиланган жиноий жавобгарликка тортиш муддатлари ўтмаган бўлиши шарт.

Пора эвазига оғдириб олиш, биринчи жиноят тамомланган бўлишидан ёки аввал пора олиш жиноятига тайёргарлик ёхуд пора олишга суиқасд содир этилганидан қатъи назар такроран ҳисобланади.

Пора предметини олишни **ЖКнинг 192⁹-моддаси 4-қисми** билан квалификация қилишда шуни инобатга олиш зарурки, бир неча шахсдан ҳар бирининг манфаатида маълум ҳаракатларни амалга ошириш учун моддий қимматликлар ёки мулкӣ фойда олиш содир этилишида, пора эвазига оғдириб олиш предметини такроран олиш деб ҳисоблаш зарур. Аммо, бир неча шахслардан уларнинг умумий манфаатида аниқ ҳаракат содир этиш учун тижорат пора эвазига оғдириб олиш предметини олиш ушбу жиноятнинг такроран содир этилиши белгисини ташкил этмаслиги лозим.

Тижорат пора эвазига оғдириб олиш предметини **тамагирлик йўли билан** олиш жинояти таркибини нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахси томонидан пора эвазига оғдираётган шахснинг қонуний манфаатлари бузилишига таҳдид қилиш ёки ўзининг қонуний манфаатлари бузилишининг олдини олиш мақсадида уни тижорат пора эвазига оғдириш жиноятини содир этишга мажбур бўладиган аҳволга тушириш орқали моддий қимматликлар ёки мулкӣ фойда беришни талаб қилиш ҳолатлари ташкил этади.

Шахс манфаатларида қонунга хилоф талабларни бажарганлик учун тижорат пора эвазига оғдириш жинояти предметини талаб қилиш порани тамагирлик йўли билан олиш жиноятини ташкил этмайди.

Нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахси томонидан пора предметини тамагирлик йўли билан олишга қаратилган ҳаракатлар содир этилса, бироқ, пора предмети мансабдор шахс томонидан олинмаган бўлса, ушбу ҳаракатлар жинойтга суиқасдни ташкил этади.

ЖКнинг 192⁹-моддаси 5-қисмига кўра, тижоратда пора эвазига оғдириб олиш предметини бериш ва олиш:

а) жуда кўп миқдорда;

б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилиши учун жавобгарликни назарда тутди.

ЖКнинг 192⁹-моддаси 6-қисмида иккита ўзаро боғлиқ шартлар назарда тутилган бўлиб, уларнинг мавжудлигида пора эвазига оғдираётган шахс жиноий жавобгарликдан озод этилади.

Биринчи шартда белгиланишича, пора эвазига оғдириб олишни амалга оширган шахсга нисбатан товламачилик қилинган бўлса, у жавобгарликдан озод этилади.

Иккинчи шартга кўра, башарти, шахс жиноий ҳаракатлар содир этилганидан кейин бу ҳақда ўттиз сутка ичида ўз ихтиёри билан арз қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жинойтни очишда фаол ёрдам берган бўлса, у ЖКнинг 192⁹-моддаси жиноий жавобгарликдан озод этилади.

Тижорат пора эвазига оғдириб олишни амалга оширган шахс, ўз ихтиёри билан ҳар қандай ҳокимият органига (ДХХ, прокуратура, суд, ички ишлар органлари, ҳокимият, маҳалла кўмитаси ва бошқа) исталган шаклда (оғзаки, ёзма, учинчи шахслар орқали) арз қилишга ҳақли. Пора эвазига оғдириб олиш амалга оширилгани ҳақида **арзнинг ихтиёрийлиги** аниқлашда шуни инобатга олиш зарурки, у жинойт тўғрисида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар хабардор бўлишидан аввал амалга оширилиши керак. Ушбу арзнинг мотив ва мақсади (фoш бўлиш ёки жазоланишдан кўрқиш, виждон азоби ва ҳ.к.) жавобгарликдан озод этиш учун аҳамиятга эга эмас.

Бироқ, пора эвазига оғдириб олишни амалга оширган шахс жиноий жавобгарликдан озод этилиши унинг ҳаракатларида жиноят таркиби мавжуд эмаслигини англатмайди.

Шу сабабли, бундай шахслар жабрланувчи деб тан олиниши ва тижорат пора эвазига оғдириб олиш предмети олувчисига топширилган пора предметини қайтаришни талаб қилишга ҳақли эмас.

Пора эвазига оғдириб олиш амалга оширилган ҳақидаги ихтиёрий арз жиноий ҳаракатлар содир этилганидан кейин бу ҳақда ўттиз сутка ичида, бироқ жиноят тўғрисида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар хабардор бўлишидан аввал амалга оширилиши керак.

Пора эвазига оғдириб олиш амалга оширилган ҳақидаги ихтиёрий арз қилиш билан бирга, шахс чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жиноятни очишда фаол ёрдам бериши шарт. Масалан, ашёвий далилларни кўрсатиши, пора эвазига оғдириб олиш предмети олувчиларни фош этиши ва ҳ.к.

10-§. Нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш (ЖК 192¹⁰-моддаси)

Ушбу жиноятнинг бевосита объекти нодавлат нотижорат ташкилотларининг эркин фаолиятини давлат томонидан кафолатлаб бериш, уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш, нодавлат нотижорат ташкилотларини қўллаб-қувватлаш соҳасидаги, шунингдек, нодавлат нотижорат ташкилоти ходимининг қонунда белгиланган тартибда эркин фаолият юритишни таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

Жиноят кодексининг 192¹⁰-моддасида кўзда тутилган жиноятнинг 1-қисмида кўрсатиб ўтилган жиноят **объектив томондан** муайян субъектнинг ўзи томонидан содир этилаётган хатти ҳаракатнинг қонунга хилоф эканлигини била туриб, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин, нодавлат нотижорат ташкилоти хизматчисига унинг ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни

бажариши ёки бажармаслиги учун моддий қимматликлар бериш ёки уни мулкый манфаатдор этишдан иборат.

ЖКнинг 192¹⁰-моддасида назарда тутилган ҳаракатлар, ўз моҳиятига кўра, ЖКнинг 192⁹-моддасида (Тижоратда пора эвазига оғдириб олиш) қайд этилган ҳаракатлар билан бир хил, ягона фарқ шундаки, мазкур ҳолатда мукофот мансабдор шахсга эмас, хизматчига мазкур хизматчининг ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги учун берилади.

Моддий қимматликлар бериш ёки мулкый манфаатдор этиш – бу хизматчига унинг хизмат ваколатлари доирасига кирадиган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги учун мулкый тусга эга қимматликларни бериш ёки ҳуқуқ доирасида мулкый баҳоланиш имконияти мавжуд бўлган манфаатни тақдим этишдир.

Ҳаракатлар пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажарилади, башарти улар:

пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс ёки у кўрсатган бошқа шахсларнинг эҳтиёжларини қондиради, уларга фойда ёки имтиёзлар келтиради;

пора эвазига оғдирилаётган шахс фаолият юритаётган шахс хизмат манфаатларига зид ҳисобланади.

Мазкур қилмишнинг жиноий жазога сазоворлигининг зарурий шарти моддий қимматликлар ёки мулкый манфаат беришда ифодаланади.

Қонунга хилоф эканлигини била туриб бериш деганда шундай ҳолатлар тушуниладики, бунда ушбу ҳаракат (ҳаракатсизлик) амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда ёки таъсис ҳужжатларида тўғридан-тўғри тақиқланган ёки қонунга асосан хизматчи фаолиятидан келиб чиқмайди.

Ўз хизмат ваколатларидан фойдаланган ҳолда ҳаракатни бажариш ёки бажармаслик мавжуд ҳуқуқий ва амалий имкониятлардан фойдаланишни

кўзда тутати, яъни ушбу хизматчининг ваколатлари доирасига кирадиган ҳаракат (ҳаракатсизлик)ни ҳамда бу доирадан чиқадиган, бироқ унинг хизмат нуфузи, обрўси, хабардорлиги, маълумотни олиш имконига эгаллиги ва ҳоказода асосланган ҳаракат (ҳаракатсизлик)ни қамраб олади.

Ҳаракатни бажариш ёки бажармаслик ўз тусига кўра аввалдан қонунга ҳилоф бўлиши ёхуд хизматчи ишлайдиган нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат органлар, корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар қонуний манфаатларига қарши бўлиши лозим.

Пора эвазига оғдириш усули ва шакли аҳамият касб этмайди. Қонунга ҳилоф моддий қимматликлар олиши ёки мулкӣ манфаат хизматчи томонидан шахсан ёки воситачи орқали олиниши мумкин.

Пора эвазига оғдириш ошкора ёки яширин тарзда, совға кўринишида, моддий қимматликни очикдан-очик арзонлаштирилган нарҳда сотишда, сохта меҳнат шартномасини тузиш ва бошқа шаклда бўлиши мумкин.

Қонун пора эвазига оғдириш муайян ҳаракатни бажаришдан олдин ёки тегишли ҳаракат бажарилганидан кейин бўлиши ўртасидаги фарқни белгиламайди, улар бир хилда жиноий жазога лойиқ қилмишни ташкил этади.

Башарти, хизматчи пора эвазига оғдираётган шахс манфаатида бирор-бир жиноий ҳаракатлар содир этса, унинг ҳаракатларини жиноятлар жами бўйича квалификация қилиш зарур (масалан, хизматчи мукофот эвазига ҳужжатни қалбакилаштира, унинг ҳаракатлари жиноятлар жами бўйича ЖКнинг 192¹⁰-моддаси 1-қисми ва ЖКнинг 228-моддаси (Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш) билан квалификация қилинади).

Хизматчини пора эвазига оғдириш жинояти у томондан ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажаргани эвазига моддий қимматликлар ёки моддий манфаатнинг бир қисми бўлса ҳам олинганидан сўнг **тамомланган** ҳисобланади, башарти, бу ҳаракат унга

нисбатан бир йил ичида худди шундай ҳаракатлар учун Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 611-моддаси билан маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса.

ЖКнинг **192¹⁰-моддасида** кўзда тутилган жиноятнинг 2-қисмида кўрсатиб ўтилган жиноят **объектив томондан** нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти хизматчиси шундай ҳаракатлар учун **маъмурий жазо қўлланилганидан кейин** ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши ёки мулкӣ манфаатдор бўлишида ифодаланади.

ЖКнинг **192¹⁰-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган жиноятнинг белгилари, моҳиятан, тижоратда пора эвазига оғдириб олиш жинояти предмети белгиларидан фарқ қилмайди, ягона фарқ шундаки, мазкур ҳолатда қонунга хилоф мукофотни мансабдор шахс эмас, хизматчи ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги учун олади.

Ўрганилаётган жиноятни квалификация қилиш учун, хизматчи қонунга хилоф мукофотни қачон, пора эвазига оғдираётган шахс манфаатларида тегишли ҳаракатни бажаришдан олдин ёки кейин олганлиги муҳим эмас.

Жиноят хизматчи худди шундай қилмиш учун маъмурий жавобгарликка тортилганидан сўнг бир йил ичида моддий қимматликлар ёки мулкӣ манфаатни бир қисмини бўлса ҳам олганидан сўнг **тамомланган** ҳисобланади.

ЖКнинг **192¹⁰-моддасида** кўзда тутилган Жиноят **субъектив томондан** тўғри қасддан содир этилади. Шахс хизматчига ўз ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган бирор ҳаракатни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига моддий қимматликлар бераётгани ёки унга мулкӣ

манфаат келтираётганини англайди ва буни хоҳлайди (ЖКнинг 192¹⁰-моддаси 1-қисми). Айбдор унга моддий қимматликлар ёки мулкӣ фойда айнан у эгаллаб турган хизмат ваколатидан фойдаланиб, пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб муайян ҳаракатларни бажариши ёки уларни бажаришдан ўзини тийиши учун пора сифатида берилганини англаб етади ва шуни истайди (ЖКнинг 192¹⁰-моддаси 2-қисми).

Мукофотни қабул қилаётган шахс тамагирлик **мотиви** билан ҳаракат қилади. Қонунга хилоф равишда моддий мукофот ёки мулкӣ наф беришнинг мотивлари турлича бўлиши мумкин (тамагирлик нияти, шахсий тусдаги ниятлар, қонунни «четлаб ўтиш» истаги, жавобгарликдан ҳалос бўлиш, хизматчига кўрсатилган хизмат учун миннатдорчилик билдириш, айбдорнинг манфаатларини қондириш ва ҳ.к.).

Пора эвазига оғдириш айбдор шахс ишлаётган корхона, ташкилот, муассаса манфаатида ҳам амалга оширилиши мумкин.

Қонунга хилоф равишда мукофот бериш шартлари махсус равишда келишилмаган, бироқ жиноят иштирокчилари томонидан пора эвазига оғдириш предмети айнан мазкур мукофот тақдим этган шахс манфаатларини қондириш мақсадида берилаётганини англаб етган ҳолатлар, қонунга хилоф моддий қимматликлар ёки мулкӣ фойдани олиш сифатида эътироф этилиши зарур.

ЖКнинг 192¹⁰-моддаси 1-қисми бўйича Жиноятнинг **субъекти** сифатида 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс, ЖКнинг 192¹⁰-моддаси 2-қисми бўйича эса – фақат нодавлат тижорат ташкилотининг ёки бошқа нодавлат ташкилотининг хизматчиси бўлиши мумкин.

11-§. Нодавлат тижорат ташкилотида ёки бошқа нодавлат ташкилотида мансабдор шахслар томонидан ўз ваколатларини суиистеъмол қилиш (ЖК 192¹¹-моддаси)

Ушбу жиноятнинг **бевосита асосий объекти** нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилотининг нормал иш фаолияти, ушбу соҳадаги фуқароларнинг ҳуқуқларига ёки қонун билан

кўриқланадиган манфаатлари, давлат ёки жамоат манфаатлари ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объекти** сифатида фуқаролар, жамият, давлатнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар тушунилади.

Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, ўзини ўзи бошқариш органлари нормал фаолиятини соҳасида шаклланадиган ижтимоий муносабатлар, ЖКнинг 205-моддасида назарда тутилган жиноятнинг бевосита объекти ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахсининг ўз мансаб ваколатларидан қасдан фойдаланишида намоён бўлади. Ушбу ҳаракатлар натижасида фуқароларнинг ҳуқуқларига ёки қонун билан кўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёхуд жиддий зиён етказилишига сабаб бўлишида ифодаланади.

Мансаб ваколатларидан қасдан фойдаланиш деганда, бундай шахснинг мансаб мавқеидан келиб чиққан ва бу шахс эгаллаган лавозими ваколатига берилган ҳуқуқ ва мажбуриятларни амалга ошириш билан боғлиқ, бироқ ўз мазмуни бўйича тегишли органнинг фаолият олиб боришидан кўзланган мақсад ва вазифаларга зид келувчи ҳаракатларини тушуниш лозим.

Мансаб ваколатлари деганда, шахс эгаллаётган лавозими туфайли эга бўлган ҳуқуқ ва мажбуриятлар тушунилиши керак. Тегишинча хизмат ваколатларидан фойдаланиш сифатида мансабдор шахс томонидан унинг хизмат ваколатлари доирасида, у эгаллаб турган мансаб мавқеи туфайли унга тақдим этилган ҳуқуқлар ва унинг зиммасига юклатилган мажбуриятлар чегараларида амалга оширилган ҳаракатларгина эътироф этилади.

Шахсни мазкур жиноят учун жавобгарликка тортишда модданинг тўғри кўлланилишини таъминлаш мақсадида нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахс хизмат ҳуқуқлари ва мажбуриятларининг доираси ва хусусиятини, уларни тартибга солувчи норматив ҳужжатларни, содир этилган қилмишнинг мотиви, мақсади ва

фактик ҳолатларини, бундай шахс ўз мажбуриятларини бузиши ҳамда келиб чиққан зарарли оқибатлар ўртасида сабабий боғланишни аниқлаштириш зарур.

Мансабдор шахс ваколати муайян мансабни доимий равишда ёки вақтинчалик ёхуд махсус ваколат билан ушбу мансаб бўйича вазифани бажарувчи шахснинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тартибга солинган тегишли қонунлар, низом ва бошқа норматив ҳужжатларда белгиланган унинг компетенцияси билан белгиланади.

Мансаб ваколатларини суиистеъмол қилиш тақдим этилган ҳуқуқлар ва юклатилган мажбуриятларни амалга оширишнинг ўзига хос шакли сифатида фаол ҳаракат қилиш шаклини назарда тутиб, қуйидагиларда ифодаланади:

1) нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти бошқарув функцияларидан қонунга хилоф фойдаланишдан иборат. Бу шуни англатадики, шахс расман ўз хизмат ваколати доирасида ҳаракат қилади, яъни унинг ҳаракатлари расман хизмат ваколатлари доирасига киради. Шахснинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари у билан тузилган шартнома билан белгиланиб, ташкилот низомига мувофиқ бўлиши лозим.

2) ташкилотнинг қонуний манфаатларига зид равишда амалга оширилади. Расман зарар кўрган ташкилотнинг фаолияти доирасига кирадиган жиноий қилмиш, моҳиятан унинг мақсадлари ва вазифалари, фаолият принциплари ва қоидаларига қарши туради.

Ваколатларни суиистеъмол қилиш шакллари турфа бўлиши мумкин:

- ташкилот учун олдиндан номақбуллиги аён ҳолда шартнома тузиш;
- банкрот фирмалар билан ёки фирибгарлик мақсадида тузилган сохта фирмалар билан тижорий муносабатларга киришиш;
- олдиндан тўловга қобилиятсиз шерикларни кредитлаштириш;
- бундай ҳуқуққа эга бўлмаган шахсларга имтиёзли кредит бериш;
- товар-моддий бойликлар камомадини яшириш;
- бухгалтерия ҳисоботини юритишнинг қўпол бузилишлари ва ҳ.к.

Мансаб ваколатидан ҳаракатсизлик орқали суиистеъмол қилиш, ЖКнинг 192¹¹-моддасида кўзда тутилган жиноят таркибини ташкил этмайди.

ЖКнинг 192¹¹-моддасида кўзда тутилган жиноят таркиби моддий бўлиб, жиноий оқибат юз берганидан сўнг тамомланган ҳисобланади. Ушбу қилмиш натижасида фуқаролар, ташкилотлар ҳуқуқларига ёки қонун билан кўриқланадиган манфаатларига, жамият ёки давлатнинг манфаатларига кўп миқдорда зарар ёхуд жиддий зиён етказилади.

Мулкий зарарни кўп миқдор деб баҳолашда, ЖКнинг Махсус қисми 8 бўлимига асосланиб, етказилган мулкий зарар ва бой берилган фойданинг миқдорини ҳисобга олиш лозим, унга кўра, кўп миқдор остида энг кам ойлик иш ҳақининг уч юз бараваридан беш юз бараваригача бўлган миқдордаги зарар ҳисобланади.

Жиддий зиён тушунчаси баҳоловчи тусга эга бўлиб, жиноятнинг конкрет ҳолатларига нисбатан кўриб чиқилади. Жиддий зиён тўғридан-тўғри етказилган моддий зарар, бой берилган фойда ва бошқа шаклларда ифодаланиши мумкин. Жумладан, жиддий зиён сифатида қуйидагилар тан олинади: конституциявий ҳуқуқ ва эркинликлар бузилиши; бир нечта тижорат фаолияти субъектларини хароб қилиш; корхона ишини тўхтатиш; авария. «Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан кўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зиён етказиш моддий зарар тарзида ҳам, бой берилган фойда тарзида ҳам, шунингдек, турли хил манфаатларга бошқача зарар етказишда, ҳокимият органларининг обрўсига путур етказишда, оғир жиноятларни яширишда ва ҳоказоларда ифодаланиши мумкин»¹.

Башарти, етказилган зарар кўп миқдорда бўлмаса, зиён эса, жиддий деб ҳисобланмаса, мансабдор шахс томонидан йўл қўйилган ваколатларни суиистеъмол қилиниши жиноий жавобгарликни истисно этади, бунда фақатгина

---

¹ Қаранг.: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноят ишлари бўйича суд амалиётида вужудга келадиган масалалар тўғрисида»ги 11-сонли Қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 206 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорлари билан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, Т.1. – Б. 372.

интизомий ёки амалдаги қонунчиликда белгиланган бошқача жавобгарлик вужудга келади.

Қилмиш ва юзага келган оқибатлар ўртасида сабабий боғланиш мавжуд.

ЖКнинг **192¹¹-моддаси** мансабдор шахс тегишли нодавлат ташкилотида эгаллаб турган мансаб лавозимини суиистемол қилиш учун эмас, балки мансаб ваколатларини суиистемол қилиш учун жавобгарликни назарда тутди. Шунга кўра, мансабдор шахс томонидан қонунга хилоф ҳаракатларни содир этиш учун хизмат ваколатидан эмас, балки ушбу мансабдор шахс обрўси, унинг лавозими ва ишлаётган хизмати нуфузи, унга хизмат бўйича бўйсунмайдиган ва назорати остида бўлмаган мансабдор шахслар билан ўрнатган алоқаларидан фойдаланиши ўрганилаётган жинойт таркибини ташкил этмайди.

Шахсий муносабатлардан фойдаланиш, башарти, улар эгаллаб турган лавозимига боғлиқ бўлмаса, мансаб ваколатларини суиистемол қилиш сифатида кўрилмайди.

Мазкур Жинойт **субъектив томондан қасдан** содир этилади. Мансабдор шахс ўз мансаб ваколатларидан қасдан фойдаланиши натижасида фуқароларнинг ҳуқуқларига ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёхуд жиддий зиён етказилиши каби оқибатларнинг юзага келишини биледи ва буни хоҳлайди (**тўғри қасд**) ёки бу оқибатларга онгли равишда йўл қўяди (**эгри қасд**).

Жинойтни содир этиш **мотиви** сифатида номоддий тусдаги манфаат, карьеризм, протекционизм, нотўғри тушунилган биродарлик ҳисси, ўч олиш ва бошқалар хизмат қилади. Аммо, улар жинойт квалификациясига таъсир этмайди.

Жинойтнинг мотиви ва мақсади қилмишни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Жинойтнинг **субъекти** – махсус. Унинг сифатида нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилотининг 18 ёшга етган мансабдор шахси бўлиши мумкин.

Нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахси – бу устав жамғармасида давлат улуши бўлмаган тижорат ташкилотларда сайлаш ёки тайинлаш бўйича доимий ёхуд вақтинча ташкилий бошқарув ёхуд маъмурий-хўжалик вазифаларини амалга ошираётган шахс; давлат органи ёки давлат ташкилоти иштирокисиз тузилган ёки ташкил этилган бошқа нодавлат ташкилоти мансабдор шахси.

Ташкилий бошқарув ваколатлари деганда маълум фаолият ҳудуди, айрим ходимларнинг ишлаб чиқариш фаолиятига раҳбарликни амалга ошириш функциялари тушунилади. Масалан, нодавлат тижорат ташкилоти ёки бошқа нодавлат ташкилоти раҳбарлари (директорлар, уларнинг ўринбосарлари, ташкилий тузилмалар бошлиқлари ва ҳ.к.). Ушбу мансабдор шахсларнинг фаолияти кадрларни танлаш ва уларга раҳбарлик қилиш, уларни жойлаш, фаолиятини ташкил этиш ҳамда назорат қилиш ва бошқа ҳолатларда намоён бўлиши мумкин.

Маъмурий-хўжалик ваколатлари деганда мол-мулкни бошқариш ва тасарруф этиш, уларни сақлаш шартлари ва тартибини белгилаш, сақлаш, ўтказишни таъминлаш ва ҳоказолардан иборат функциялар тушунилади. Масалан, бундай ваколатларга маъмурий-хўжалик қисми, таъминот, ўтказиш хизмати раҳбари, омбор мудирлари, бош бухгалтерлар ва ш.к. эга бўлиши мумкин.

Мансабдор шахс ташкилий бошқарув ёхуд маъмурий-хўжалик вазифаларни бажариш билан боғлиқ лавозимларни вақтинча ёки доимий, сайлаш ёки тайинлаш асосида эгаллаб туришидан қатъи назар эътироф этилади.

Юридик аҳамиятга эга ҳаракатлар бажариш деганда, шахс томонидан бирор ҳуқуқий муносабатларни вужудга келтириш, ўзгартириш ёхуд бекор қилиши мумкин бўлган ҳаракатларни бажариш тушунилиши лозим.

ЖКнинг 192¹¹-моддаси 2-қисмида мансаб ваколатларини сууистеъмол қилиш ҳолатлари:

- а) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;

б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилиши учун жавобгарлик назарда тутилади.

Мазкур моддада назарда тутилган жинойтни квалификация қилишда, шуни назарда тутиш лозимки, мансаб ваколатларини суистеъмол қилиш хусусий сектордаги айрим жинойтларга нисбатан умумий норма ҳисобланади, масалан тижоратда пора эвазига оғдириб олишга (ЖКнинг 192⁹-моддаси).

Бундай ҳолларда, айбдорнинг қилмишини махсус нормага асосан квалификация қилиш ҳақидаги қонундан инобатга олиш зарур.

Масалан, якка тартибдаги тадбиркор ёки ташкилот раҳбари томонидан банк ёки бошқа кредиторга олдиндан била туриб якка тартибдаги тадбиркор ёки ташкилот хўжалиги ҳолати ёки молиявий аҳволи ҳақида сохта маълумотларни бериш орқали имтиёзли шартлар асосида кредит олишини, башарти кредит маблағларини текинга олиб қўйиш ёки ўзлаштиришга қасди бўлмаган тақдирда, иш ҳолатларидан келиб чиққан ҳолда ЖКнинг 205-моддаси ёки 170-моддаси (Алдаш ёки ишончни суистеъмол қилиш йўли билан мулкӣ зарар етказиш) билан квалификация қилиш лозим.

Нодавлат тижорат ташкилотлар томонидан қонунга хилоф равишда кредит берилиши, талон-торож белгиси бўлмаган тақдирда, ЖКнинг 192¹¹-моддаси билан квалификация қилинади.

Башарти, иш бўйича қимматли қоғозларни муомалага чиқариш тартибини белгилайдиган амалдаги қонунчилик талаблари бузилиши аниқланса, ЖКнинг 192¹¹-моддаси диспозициясида қайд этилган белгилар мавжудлигида, бундай ҳаракатларни мансаб ваколатларини суистеъмол қилиш деб квалификация қилиш шарт.

Бу каби қонун бузилишларга, жумладан, фуқаролар ва чет эл инвесторларига эркин сотиш учун мўлжалланган акциялар пакетини реализация қилишга тўсқинлик қилишни айтиш мумкин.

Етказилган моддий зарарнинг ўрни қопланган тақдирда, озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди.

Қўшимча адабиётлар

Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар

Бекташев А.А. Законодательство о государственном регулировании производства и оборота этилового спирта, алкогольной и спиртосодержащей продукции. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2004. – 409 с.

Белахов А.Л. Ответственность за выпуск недоброкачественной, нестандартной или некомплектной продукции / Отв. ред. В.А. Тверденко – М.: Юридическая литература, 1979.

Гаухман Л.Д. Хозяйственные преступления. – М.: 1995.

Гладышев Ю.Л., Головлев Ю.В. Ответственность за преступления в сфере предпринимательства. – Новгород: 1995.

Емельянов Ю.П. Лицензирование в новых условиях хозяйствования. – М.: 1999.

Коржанский Н.И. Квалификация хозяйственных преступлений. – Волгоград: 1984.

Кузнецов А.П., Устинов В.С. Ответственность за обман потребителей. – Н.-Новгород: 2000.

Рустамбаев М.Х. Ответственность за обман покупателей и заказчиков получения незаконного вознаграждения от граждан за выполнение работ. – Т.: ТашГУ, 1988. – 21 с.

Самилык Г.М. Уголовная ответственность за обман заказчиков. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. – Киев: 1979.

Тацкий В.Я. Ответственность за хозяйственные преступления. – Харьков: ХарЮИ, 1979.

Тацкий В.Я. Понятие, система и общие виды хозяйственных преступлений. – Харьков: ХарЮИ, 1974.

Тацкий В.Я. Уголовная ответственность за выпуск недоброкачественной продукции. – Харьков: ХарЮИ, 1978.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига

қарши жиноятлар. Илмий-амалий рисола. (Муаллифлар жамоаси). Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. Р.А.Зуфаров. –Т.: ТДЮУ, 2016. – 96 б.

Илмий мақолалар

Абдуқодиров Ш.Ё. Хўжалик (тадбиркорлик) фойяти соҳасидаги жиноятлар учун жавобгарликни такомиллаштириш долзарб масалалари // Суд-ҳуқуқ ислохотларини чуқурлаштириш шароитида жиноят кодексини унификация қилишнинг назарий ва амалий жиҳатлари. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Т.: ТДЮУ нашриёти, 2015. – Б. 44-51.

Абдурашулова К.Р. Ответственность за недобросовестную конкуренцию. // Новые кодексы Республики Ўзбекистон. Теория и практика. – Т.: ИИВ Олий мактаби, 1994. – С. 48-52.

Абдухаликов М.А. Уголовная ответственность за незаконную торговлю или посредническую деятельность. // Ж. Вестник. Ўзбекистон Республикаси Қорақалпоғистон академияси. – 2002. – № 5-6. – С. 69-72.

Абдухаликов М.А., Холикулов У.Ш. Проблемные вопросы квалификации некоторых преступлений против основ экономики и преступлений, связанных с хозяйственной деятельностью. // Иқтисодий асослари ва хўжалик фаолияти билан боғлиқ жиноятчиликка қарши кураш муаммолари (жиноий ҳуқуқий ва криминологик жиҳатлар). Илмий-амалий конференция материаллари. – Т.: ТДЮИ, 2003. – С. 27-32.

Андрюанов И. Уголовная ответственность за деятельность без лицензии. // Ж. Следователь. – 1999. – № 6.

Бубон В.К. Уголовно-правовой аспект борьбы с незаконным оборотом алкогольной продукции // Ж. Юридический мир. – 1999. – № 11.

Векленко В.В. Преступления против собственности как уголовно-правовая фикция // Российский юридический журнал. – 2000. – № 3.

Жеребцов А.П. Проблема уголовной ответственности за незаконный оборот немаркированных товаров и продукции // Ж. Российский юридический журнал. – 2001. – № 1.

Камалова Д.Г. Тадбиркорлик субъектларини ҳомийликка ва бошқа тадбирларга мажбурий жалб этиш жинояти учун жавобгарлик // Суд-ҳуқуқ ислоҳотлари шароитида Ўзбекистон Республикасининг хўжалик процессуал қонунчилигини такомиллаштириш. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Т. ТДЮУ, 2016. –Б. 25-29.

Курбанов М.М. Тадбиркорлик субъектларининг ҳисобварақларида пул маблағлари мавжудлиги тўғрисидаги ахборотни қонунга ҳилоф равишда талаб қилиб олганлик учун жиноий жавобгарликнинг ўзига хос хусусиятлари // Жамият ва ҳуқуқ. Ёш олимлар илмий мақолалар тўплами. –Т.: ТДЮУ. 1-сон, 2016. – Б. 126-130.

Махкамов О.М. Қонунчиликни такомиллаштириш тадбиркорлик тараққий этишга хизмат қилади.Адвокат. Ижтимоий-ҳуқуқий, илмий-оммабоп журнал.–2017. №1 – Б.24-27

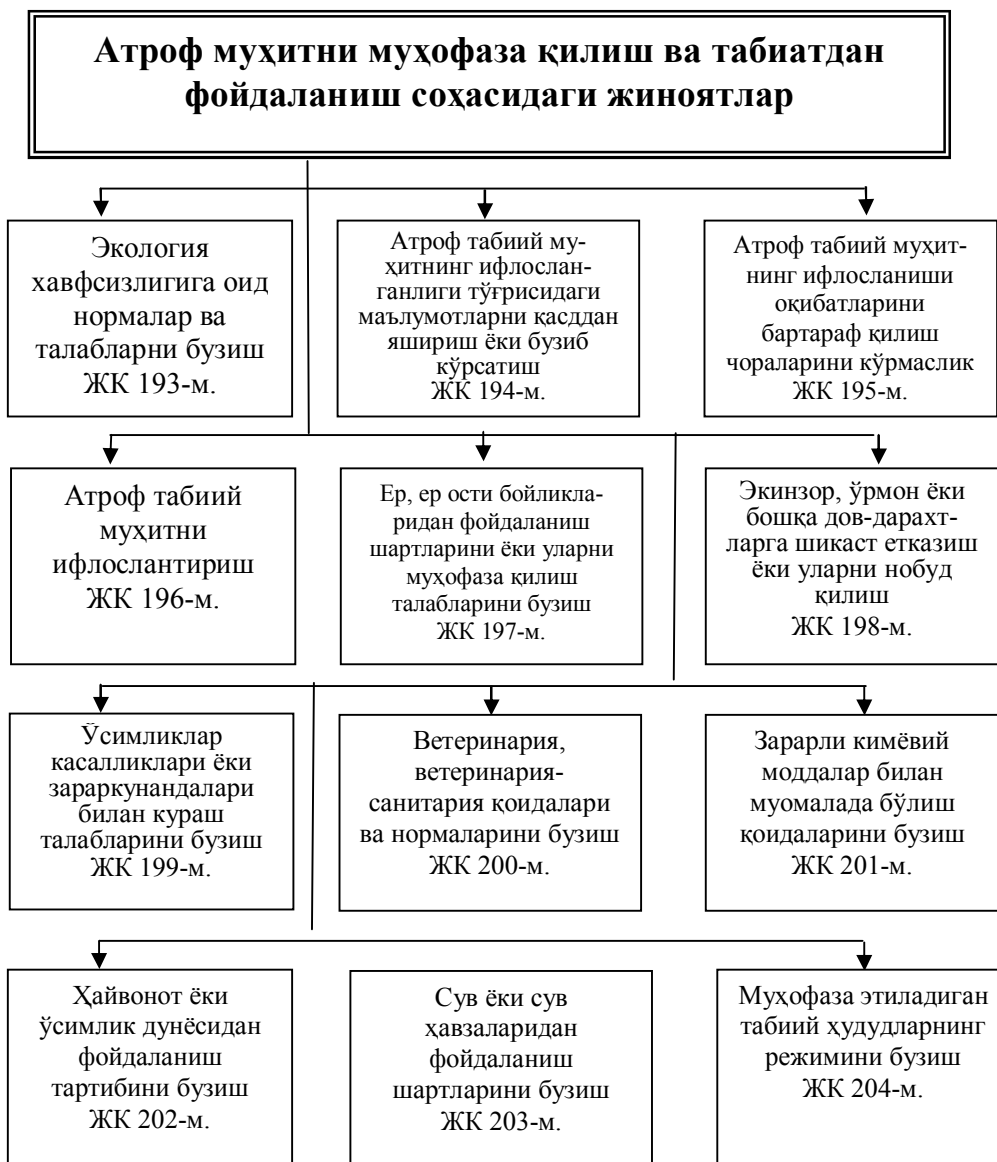
Махкамов О.М. Тижортада пора эвазига оғдириб олишнинг юридик таҳлили ва уни квалификация қилиш хусусиятлари // Коррупцияга қарши курашиш – жамият ва давлат ҳавфсизлигининг гаровидир. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами (2016 йил 26 ноябрь). –Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси. 2016. –Б. 94-101.

Мирзаев У.М. Сохта тадбиркорлик учун жавобгарликни декриминализация қилиш юзасидан айрим фикр-мулоҳазалар // Жиноят ҳуқуқининг долзарб масалалари. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. 2014 йил 22 февраль. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. – Б. 86-90.

Салаев Н.С. Имтиёзлар ва преференцияларни қўллашнинг ғайриқонуний равишда рад этиш, қўлламаслик ёки қўллашга тўсқинлик қилиш жиноий жавобгарлик // “Жамият ва ҳуқуқ”ёш олимлар илмий мақолалар тўплами. – 2015. №2. – Б. 182-188.

V БОБ. АТРОФ МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА ТАБИАТДАН ФОЙДАЛАНИШ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР

7-Схема

1-§. Экология хавфсизлигига оид нормалар ва талабларни бузиш (ЖК 193-моддаси)

Таҳлил қилинаётган модданинг **асосий бевосита объекти** табиатдан оқилона фойдаланиш ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш йўли билан хўжалик ва бошқа фаолият соҳасидаги экологик хавфсизликни таъминлаш бўйича юзага келадиган ижтимоий муносабатлардир. Атроф муҳитнинг

салбий ўзгариши, экологик хавфсизлик норма ва қоидалари бузилишидан келиб чиққан инсон соғлиғи ва ҳаётига етказилган зарар **қўшимча объект** бўлиши мумкин.

NOTA BENE !

Атроф табиий муҳит — ўзаро алоқадорликда бўлган табиий объектлар (ҳаво, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ва ҳ. к.) йиғиндиси.

Объектив томондан жиноят саноат, энергетика, транспорт, коммунал хизмат, агросаноат, илм-фан объектлари ёки бошқа объектларни лойиҳалаш, жойлаштириш, қуриш ва ишга тушириб фойдаланиш нормалари ва қоидаларининг бузилишида; давлат комиссияларининг аъзолари томонидан бу объектларнинг норматив ҳужжатларда белгиланган қоидаларни бузиб қабул қилиниши инсоннинг ўлими, одамларнинг оммавий равишда касалланиши, экологияга салбий таъсир қиладиган даражада атроф муҳитнинг ўзгариб кетишига ёки бошқача оғир оқибатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлишида ифодаланади.

Лойиҳалаш деганда, ваколатли шахснинг махсус қарорига асосан амалга оширилувчи ва ҳуқуқий оқибатларни келтириб чиқувчи технологик жараёнлар мажмуи тушунилади. Объектларни лойиҳалаш якка (ижодий) таклифни илгари суриш орқали амалга оширилганда, агар атроф муҳитни муҳофаза қилиш қоидалари бузилган бўлса ҳам, бу жиноят таркибининг объектив томонини ҳосил қилмайди.

Объектларни жойлаштириш — лойиҳаланаётган иншоот, транспорт инфратузилмаси, аҳоли пунктлари, ишлаб чиқариш комплексларининг муайян майдонда жойлашувини белгилаш бўйича фаолият.

Қуриш — янги объектларни қуриш, реконструкция қилиш, қайта жиҳозлаш ва бошқача барпо этиш ёки мавжуд объектларни қайта ташкил этиш.

Ишга тушириш — қурилган (реконструкция, модернизация қилинган)

объектларнинг бажарувчи томонидан қатъий белгиланган юридик шаклда топширилиши ва ваколатли шахслар томонидан қабул қилиниши, ҳужжатларни ва объектнинг фактик ҳолатини текшириш жараёни, ҳаракатга келтириш, фойдаланиш, қўллаш.

Объектлардан фойдаланиш — объектлардан маҳсулот олиш, аҳолининг яшашини таъминлаш учун бирор муайян мақсадга мувофиқ фойдаланиш.

Атроф муҳит ҳолатига бирон-бир тарзда таъсир кўрсатувчи, саноат, транспорт, коммунал хизмат, агросаноат, илмий ва бошқа объектларни лойиҳалаш, жойлаштириш, қуриш ва ишга туширишда муайян экологик хавфсизлик нормалари ва талабларига риоя этилиши керак. Масалан, атроф муҳит ҳолатига бўладиган таъсирлар албатта ҳисобга олинishi шарт, атроф муҳитнинг ана шу корхоналарнинг чиқиндилари билан ифлосланишига йўл қўймаслик учун барча зарур чоралар кўрилмоғи керак; табиий ресурсларнинг қайта ишланиши ҳисобга олинishi зарур; объектларни барча лойиҳалаш ишлари ва кейинчалик уларни қуриш давлат экологик экспертизаси билан келишилган ҳолда ва уларнинг рухсати олинганидан кейингина амалдаги норма ва қоидаларга мувофиқ амалга оширилмоғи лозим. Барча объектлар лойиҳаларида назарда тутилган жами иқтисодий талаблар бажарилган тақдирдагина улар ишга тушиши мумкин.

Қурилишида ва реконструкция қилинишида экологик хавфсизлик норма ва қоидаларига риоя қилинмаган **саноат, илм-фан ва бошқа объектларнинг давлат комиссияси аъзолари томонидан фойдаланишга қабул қилиниши**, таҳлил этилаётган модда диспозициясида кўрсатилган оғир оқибатлар келиб чиқсагина, жиноий қилмишни ҳосил қилади.

Қабул қилиш қоидалари объектларни қуриш, улардан фойдаланиш, реконструкция қилиш билан шуғулланувчи тузилма бошқаруви томонидан белгиланади. Экологик хавфсизлик норма ва талаблари ушбу қоидалар ва идоравий норматив ҳужжатларда ўз аксини топган.

Объектив томондан ЖКнинг **193-моддаси**да назарда тутилган жиноят фаол ҳаракат орқали, шунингдек, ҳаракатсизлик орқали ҳам содир этилиши

мумкин.

Экологик хавфсизлик нормалари ва қоидаларининг бузилиши — амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган кўрсатмалардан фарқ қилувчи хатти-ҳаракат вариантини танлаш.

Бузиш тақиқланган технологик жараёнлардан, қоидаларда назарда тутилмаган ҳисоб-китоб методикасидан фойдаланиш, иш бажаришни рад этиш ёки рухсатнома ва лицензия шартларига тўғри келмайдиган фаолият билан шуғулланиш, тозалаш иншоотларига йўл қўйилиши мумкин бўлган юкломани ошириш, экологик хавфсизлик нормалари ва қоидаларида кўрсатилган вазифаларни бажармаслик (тегишли хўжалик ва бошқа қарорлар қабул қилинаётганда уни ҳисобга олиш керак бўладиган маълумотларни қабул қилмаслик ёки менсимаслик, давлат экологик экспертизаси ўтказилишини рад этиш, тегишли тозалаш иншоотлари қурилишини рад этиш, назорат ўлчовларини бажармаганлик)дан иборат.

Ҳаракатсизлик экологик хавфсизлик талаблари ва нормаларида тўғридан-тўғри кўрсатилган мажбуриятларни бажармасликдан иборат. Масалан, давлат экологик экспертиза хулосаларини бажармаслик, давлат стандарларида қурилиш ва лойҳалаш учун ўрнатилган талабларни бажармаслик ва бошқалар.

Экологик хавфсизлик нормалари ва талабларини бузиш моддий таркибли жиноят ҳисобланади. Инсоннинг ўлими, одамларнинг оммавий равишда касалланиши, экологияга салбий таъсир қиладиган даражада атроф муҳитнинг ўзгариб кетиши ёки бошқача оғир оқибатларнинг келиб чиқиши тариқасидаги оқибатлар объектив томоннинг зарурий белгиси ҳисобланади.

NOTA BENE !

Одамларнинг оммавий равишда касалланиши деганда, муайян ҳудудда қисқа вақт оралиғида кўплаб кишиларнинг касалликка чалиниши тушунилади.

Бошқача оғир оқибатлар деганда, атроф муҳит сифатининг ёки унинг объекти ҳолатининг экоцид, эпидемия таҳдидини юзага келтирадиган даражада ёмонлашуви, яқин вақтда бартараф этиб бўлмайдиган ёки катта моддий харажат билан бартараф этиладиган авариялар; алоҳида объектларнинг нобуд бўлиши; ер деградацияси ва атроф муҳитнинг бошқа салбий ўзгаришлари тушунилади.

Шарҳланаётган жиноят-ҳуқуқий норманинг қўлланилиши тўғрисидаги масалани ечишда жиноятнинг оқибати ва экологик муҳитда ижтимоий кадриятларнинг камайиш даражасини ифодаловчи миқдор кўрсаткичлари ҳисобга олиниши керак. Шундай оқибатлар бўлган тақдирдагина шахсни жиноий жавобгарликка тортиш масаласи кўрилади.

Жиноят объектив томонининг зарурий белгиси ҳаракат билан оқибат ўртасидаги сабабий боғланишнинг мавжудлигидир.

Диспозицияда санаб ўтилган қилмишлар ва келиб чиққан оқибатлар ўртасида сабабий боғланиш экология хавфсизлиги нормалари ва талаблари бузилишида акс этган қилмиш ҳамда келиб чиққан оқибатлар ўртасидаги қонуниятли зарурий боғлиқлик мавжудлигини аниқлаш қоидалари бўйича белгиланиши лозим.

Ҳаракат билан оқибат ўртасида сабабий боғланиш бўлиши мажбурийдир ва зарарли оқибатлар атроф муҳитни муҳофаза қилиш қоидаларини бузишдан келиб чиққанлигини (бошқа ёки қўшимча омиллар орқали келиб чиқмаганлигини) билдиради. Кўрсатиб ўтилган оқибатлар билан ҳаракат ўртасидаги сабабий боғланиш эксперт ёки табиий фанлар (геология, гидрометеорология, атмосфера физикаси ва бошқ.) соҳасидаги мутахассислар ҳулосаси бўйича белгиланади.

Экспертлар томонидан фойдаланиладиган нормативлар мавжуд. Масалан, сувнинг ифлосланиш даражасини аниқлаш унда зарарли моддаларнинг рухсат этилган концентрация нормативлари бўйича ўрнатилади. Соғлиқни сақлаш қонунчилиги оқава сувларни самарали тозалаш, зарарли чиқиндиларни йўқ қилишни таъминламайдиган янги ва реконструкция

килинган корхона, цех ва бошқа ишлаб чиқариш объектлари қуришни тақиқлайди.

Жиноят экологик хавфсизлик норма ва қоидаларини бузишдан юзага келган оқибат келиб чиққан вақтдан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан (эгри қасд билан) ёки эҳтиётсизликдан содир этилади. Шахс экологик хавфсизлик норма ва қоидаларини бузаётганлигини англайди, ижтимоий хавфли оқибатлар келиб чиқиши мумкинлигига унинг кўзи етади, уларнинг юз беришига онгли равишда йўл қўяди ва келиб чиққан оқибатларга бепарво муносабатда бўлади.

Экологик хавфсизлик норма ва қоидаларини бузишнинг субъекти махсус, яъни ўзининг хизмат ҳолати бўйича атроф табиий муҳит қоидалари ва экологик хавфсизлик нормасига риоя этилишига масъул 18 ёшга тўлган мансабдор шахслар ҳисобланади. Уларга атроф муҳитга нисбатан фойдаланувчи ёки табиий ресурслардан фойдаланувчи ёхуд табиатни муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш устидан назорат қилиш функциясини бажарувчи мансабдор шахслар киради.

Бундан ташқари, объектларни қабул қилиш бўйича давлат комиссияси таркибига кирувчи архитектура-лойиҳа бошқармаси, илм фан, саноат корхоналари, қурилиш ташкилотлари, коммунал хизмат органлари ва маҳаллий ҳокимиятнинг мансабдор шахслари ҳам **жиноят субъекти** бўлиши мумкин.

Асосий ўринни давлат, жамоат муассасалари, ташкилотлар ва корхоналар ишчиларининг хизмат ваколатлари кўрсатилган идоравий норматив ҳужжатлар: устав, йўриқнома ва буйруқлар эгаллайди. Субъектнинг жавобгарлиги ҳал қилинаётганда бу норматив ҳужжатлардан фойдаланиш керак.

2-§. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланганлигитўғрисидаги маълумотларни қасдан яшириш ёки бузиб кўрсатиш (ЖК 194-моддаси)

Кимёвий, металлургия ва шу турдаги ишлаб чиқариш корхоналари бошқа ишлаб чиқариш корхоналарига қараганда атроф табиий муҳитни кўп даражада ифлослантиради. Мазкур корхоналарнинг масъул мансабдор шахслари инсонлар ҳаёти ва соғлиғи ёки тирик табиат зарар етказиши мумкин бўлган радиациявий, кимёвий, бактериологик ва бошқа хавфлар ҳақида Табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси ва Вазирлар Маҳкамасига маълумотларни тақдим этиб борадилар¹.

Таҳлил қилинаётган модданинг **мақсади** атроф муҳитнинг нормал ҳолатини сақлаш ва тегишли мансабдор шахслар томонидан тақдим этиладиган маълумотлар асосида атроф табиий муҳитни доим назорат қилиш орқали инсон ҳаёти ҳамда соғлиғи, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, шунингдек, табиатнинг бошқа объектлари учун келиб чиқиши мумкин бўлган салбий оқибатларнинг олдини олишдан иборат.

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** хўжалик юритувчи комплексларнинг тегишли тармоқларида экологик хавфсизликни таъминлашдан келиб чиқадиган ижтимоий муносабатлар ҳамда атроф муҳит, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсидир, **қўшимча бевосита объект** — инсон ҳаёти ва соғлиғи ҳисобланади.

Жиноятнинг **объектив томони** зарарли экологик оқибатларни келтириб чиқарган авариялар ва атроф табиий муҳитнинг бошқача тарзда ифлосланганлиги ҳақидаги маълумотларнинг қасдан яширилиши ва бузиб тақдим этилиши натижасида атроф муҳитга, инсон соғлиғи ва ҳаётига ҳамда ҳайвонот ва ўсимлик дунёсига зарар ва шикаст етказишда ифодаланади. Бундай қилмишлар ҳаракат ёки ҳаракатсизлик оқибатида содир этилиши

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 9 декабрдаги «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги 754-ХП-сон Қонуни, 38-модда // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 1-сон, 38-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 й., 6-сон, 118-модда; 1997 й., 4-5-сон, 126-модда; 1999 й., 1-сон, 20-модда; 2000 й., 5-6-сон, 153-модда; 2000 й., 7-8-сон, 217-модда; 2002 й., 9-сон, 165-модда; й., 9-10-сон, 149-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, й., 25-сон, 287-модда; 51-сон, 514-модда; 2006 й., 41-сон, 405-модда.

мумкин.

Қасдан маълумотларни яшириш деганда, инсон ҳаёти ва соғлиғи ёки атроф муҳитга хавф туғдирадиган ҳолатлар ҳақида хабар берилиши шарт бўлган маълумотларни, бундай маълумотларни қабул қилишга ҳуқуқи бор ёки қабул қилишга муҳтож бўлган тегишли шахсларга етказмаслик тушунилади. Яшириш бундай маълумотларни тақдим этишга мажбур бўлган шахс томонидан бузиб кўрсатиш ёки яшириш орқали ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни тақдим этиш йўли билан ҳам амалга оширилиши мумкин. Қасдан яшириш жавобгар шахснинг атроф муҳит, инсон ҳаёти ва соғлиғига таҳдид соладиган ҳамда зарар етказадиган авария ва ифлосланганлик ҳақида тегишли орган ёки мансабдор шахсларга ўз вақтида хабар бериш бўйича чора кўрмаганлик кўринишидаги пассив ҳаракатсизликда ифодаланиши мумкин.

Бузиб кўрсатилган маълумотлар деганда, атроф муҳит инсон ҳаёти ёки соғлиғи ёхуд бошқа объектларга зарар ва шикаст етказган ёки етказиш хавфини туғдирадиган факт ва ҳолатларга тегишли бўлган тўлиқ бўлмаган ёки ишончсиз, яъни ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни тушуниш керак. Маълумотларни бузиб кўрсатиш актив ҳаракатда ифода этилиши мумкин.

Жиноят кодексининг **194-моддаси**да жавобгарлик белгиланган атроф-муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисидаги маълумотларни қасдан яширганлик деганда, айбдор шахс экологик вазиятнинг аҳволи тўғрисида умуман ёхуд ўз вақтида маълумот бермаганлик ҳаракатларини (ҳаракатсизлигини) тушунмоқ лозим. Бундай маълумотлар ҳақиқатга мувофиқ келмаса (атроф-муҳитнинг ифлосланганлиги кўрсаткичларини камайтириб кўрсатиш ва ҳоказолар), улар бузилган ҳисобланади¹.

Экологик оқибатлар таъсиридаги авария деганда, хўжалик ва бошқа

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 20 декабр- даги «Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги жи- ноятлар ва бошқа ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳа- қида»ги 36-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшим- чалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 69-б.

фаолиятда юзага келган, атроф табиий муҳитдаги доимий салбий ўзгаришлар, инсонларнинг соғлиғига хавф соладиган, экологиянинг табиий тизимига, ўсимлик ва ҳайвонларнинг генетик фондига бўлган таъсирни тушуниш лозим.

NOTA BENE !

Атроф муҳитнинг ифлосланиши деганда, хўжалик ва бошқа фаолият, табиий кучнинг ҳалокатли таъсири, фалокат ёки офат оқибатида инсон соғлиғига, табиий экологик тизимга, ўсимлик ва ҳайвонларнинг генетик фондлари ҳолатига таҳдид солувчи атроф табиий муҳитнинг доимий салбий ўзгариши содир бўладиган ҳудудни, шунингдек, сув ва ҳаво бўшлиқларининг радиациявий, кимёвий, бактериологик ёки бошқача ифлосланиши тушунилади.

Атроф муҳитнинг ифлосланиш ҳудуди — ҳаво, сув, ҳудудий бўшлиқнинг муайян қисми, шунингдек, табиий мувозанатнинг бузилиши, табиий экологик тизимнинг ишдан чиқиши билан боғлиқ бўлган атроф муҳитнинг доимий ёки қайтариб бўлмайдиган ўзгариши содир бўлган ёки бўлаётган ер қаъри участкасидир.

Атроф муҳитнинг радиациявий ифлосланиши деганда, тупроқда, сувда, атмосфера ҳавосида, ўсимликларда радионуклеидларнинг табиий миқдорига нисбатан ёмонлашувида, аҳолининг нурланиш эквивалент дозасининг, атроф муҳитда радионуклеидлар концентрациясининг белгиланган нормадан ошишида ва ионлаштирувчи нурланишнинг кучида ифодаланувчи радиациявий фоннинг ўзгариши тушунилади.

Табиий радиациявий фон — космик нурланиш орқали ҳамда ерда, сувда, ҳавода, биосферанинг бошқа элементларида, озиқ-овқат маҳсулотларида ва инсон организмида табиий равишда тақсимланган табиий радионуклеидларнинг нурланиши орқали ҳосил бўладиган нурланиш дозаси.

Техноген равишда узгарган радиациявий фон — инсон фаолияти

натижасида ўзгарган табиий радиациявий фон. Агар радиациявий фоннинг ўзгариши атроф муҳитнинг ифлосланишига олиб келса, у ижтимоий хавфли деб топилади.

Атроф муҳитнинг кимёвий ифлосланиши — атроф табиий муҳитнинг генетик фондлари ҳолатига таҳдид солувчи кимёвий моддалар, чиқиндилар ва бошқа турдаги кимёвий ифлосланишни чиқариб ташлаш оқибатида келиб чиққан доимий салбий ўзгаришидир.

Атроф муҳитнинг бактериологик ифлосланишида табиий муҳитда, атмосферада, сув ёки тупроқда ҳамда ўсимлик ва ҳайвонот оламида табиий экологик тизим, ўсимлик ва ҳайвонларнинг генетик фондлари ҳамда инсонларнинг ҳолати ўзгаришига потенциал ёрдам берувчи бактериологик моддалар билан боғлиқ доимий салбий ўзгаришлар рўй берган ёки бериши мумкин бўлади.

Атроф муҳитнинг инсон ҳаёти ёки соғлиғига ёхуд табиатга хавфли бўлган бошқача ифлосланиши деганда, радиациявий, кимёвий ёки бактериологик моддалар билан боғлиқ бўлмаган, токсик ва бошқа моддаларни ташлаш ёки чиқариш оқибатида атроф муҳит жиддий ўзгарадиган ифлосланиш тушунилади (масалан, нефть, газ, экинзор майдонларига назорат қилиб бўлмайдиган тарзда ўт кетиши ва ҳоказолар).

Таҳлил қилинаётган модда диспозициясига мувофиқ, **аҳоли соғлиғининг ҳолати тўғрисидаги маълумотларни** яшириш ёки бузиб кўрсатиш ҳам жиноят ҳисобланади.

Бунда аҳоли соғлиғининг ҳолати тўғрисидаги маълумотлар деганда, инсонларнинг эпидемиологик хусусиятга эга ва соғлом кишиларда касалликни келтириб чиқариши мумкин бўлган касалликлар тўғрисидаги маълумотлар тушунилиши даркор.

Жиноятни **туғалланган** деб топиш учун, маълумотларни яшириш ёки бузиб тақдим этиш натижасида шарҳланаётган модданинг диспозициясида кўрсатилган оқибатлар — аҳолининг оммавий касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёки бошқача оғир оқибатлар

келиб чиққан бўлиши керак. Бошқа ҳолларда маъмурий жавобгарлик юзага келади.

Аҳолининг оммавий касалланиши деганда, икки ёки ундан ортик шахсда организмнинг биологик хусусиятларида патологик ўзгаришлар рўй бериши, соғлиқнинг жисмоний, рухий ёки бошқача бузилиши тушунилади.

Ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг оммавий қирилиб кетиши деганда, бир вақтнинг ўзида ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг бир ёки бир неча турлари, муайян ҳудудда, бир ёки бир неча объектларда кўп миқдорда нобуд бўлиши тушунилади. Бунда нобуд бўлишнинг оммавийлиги ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг турлари, уларни қайта тиклаш даражасига қараб, ҳар бир муайян ҳодисадан келиб чиқиб аниқланади.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, кўп ва жуда кўп миқдорда моддий зарар етказиш, аҳолини кўчириш, бино ва бошқа хўжалик объектларини бузиш зарурияти, улардан тўғри мақсадга мувофиқ фойдаланишнинг иложи йўқлиги, бирор-бир ҳайвон ёки ўсимлик турининг йўқ бўлиши тушунилади.

Келиб чиққан оқибат билан экологик оқибатли фалокат ёки атроф муҳитнинг радиациявий, кимёвий, бактериологик ва инсонлар ҳаёти ёки соғлиғи учун ёхуд тирик табиат учун хавфли бўлган бошқа ифлосланишга олиб келган аҳоли соғлиғининг ҳолати тўғрисидаги маълумотларни ўз вақтида ва тўлиқ тақдим этиш мажбуриятини бузиш ўртасидаги сабабий боғланиш жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри ёки эгри қасддан содир этилади. Айбдор шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англайди, унинг ижтимоий хавфли оқибатларига кўзи етади ва уларнинг юз беришини истайди ва онгли равишда уларнинг юз беришига йўл қўяди. Бундай маълумотларни эҳтиётсизликдан тақдим этмаслик ёки уларни бузиб тақдим этиш жиноят таркибини бермайди.

Жиноятнинг субъекти 18 ёшга тўлган, юқорида кўрсатилган маълумотларни тақдим этишга махсус ваколатли бўлган шахс бўлиши мумкин. Бундай шахсларга раҳбарлар, уларнинг ўринбосарлари, бош

муҳандислар, атроф муҳитни муҳофаза қилиш инспекторлари ҳамда атроф муҳитнинг эҳтимол тутилган ифлосланиши билан боғлиқ бўлган ишлар хавфсизлигига масъул бўлган, бундай маълумотларни мустақил равишда тақдим этиш ҳуқуқига эга корхона ходимлари киради. Тегишли маълумотларни тақдим этиш давлат, идора, жамоат муассасаси ҳамда мулкчилик шакли- дан қатъи назар, корхона, ташкилот ва муассаса ишчиларининг у ёки бу хизмат ваколатларини белгилаб берувчи қонун, устав (таъсис ҳужжатлари ва ички низом), кўрсатма, буйруқларга кўра уларнинг мажбурияти ҳисобланади. Шарҳланаётган ҳаракатни содир қилганлик учун муайян шахснинг жавобгарлиги тўғрисидаги масала кўрилаётганда экологик оқибатли фалокат ёки атроф муҳитнинг радиациявий, кимёвий, бактериологик ва инсонлар ҳаёти ёки соғлиғи ёхуд тирик табиат учун хавfli бўлган бошқа ифлосланиш, аҳоли соғлиғининг ҳолати тўғрисидаги маълумотларни тақдим этиш бўйича мажбуриятни белгилаш мақсадида локал норматив ҳужжатлардан ҳам фойдаланиш зарур.

(«Мансабдор шахс» тушунчасига ЖК 205-моддаси таҳлилига қаранг.)

Махсус ваколатга эга мансабдор шахс — бу фаолияти атроф табиий муҳит ҳолати ёмонлашишига олиб келган ёки олиб келиши мумкин бўлган давлат органларининг ҳамда корхона, муассаса, ташкилотларнинг мансабдор шахслари.

Атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан фойдаланиш бўйича давлат бошқарувини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, давлат бошқаруви маҳаллий органлари амалга оширади¹.

Агар ЖК 194-моддаси 1-қисми диспозициясида кўрсатилган ҳаракатлар натижасида битта одам ўлса ҳам, **шарҳланаётган модданинг 2-қисми** бўйича жавобгарлик юзага келади.

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 9 декабрдаги «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги 754-ХП-сон Қонуни, 8-модда.

3-§. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш чораларини кўрмаслик (ЖК 195-моддаси)

Таҳлил қилинаётган жиноятнинг ижтимоий хавфлилиги шундан иборатки, унда атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш чораларини кўрмаслик натижасида атмосфера, сув ресурслари, ўсимлик дунёси ифлосланади, ҳайвонот дунёси захарланади, рухсат этилган зарарли моддаларнинг санитария-гигиена нормативига риоя қилинмайди, бу эса, ўз навбатида, инсон ҳаёти ва соғлиғига таҳдид солади.

Конунчилик республикада экологик вазият ҳолати устидан доимий тегишли назорат ўрнатиш вазифасини қўйиб, атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш чораларини кўрмаганлик учун жиноий жавобгарликни белгилайди. Атроф табиий муҳитнинг йўл қўйилган ифлосланиш фактлари ўз вақтида қайд қилинибгина қолмай, балки бундай ифлосланишнинг зарарли оқибатларини бартараф этишга масъул шахслар конун билан уларга юклатилган вазифаларни ўз вақтида бажаришлари шарт.

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** Ўзбекистон Республикасида экологик барқарорликни таъминлаш соҳасида юзага келадиган ва шаклландирган ижтимоий муносабатлардир. Жиноятнинг бевосита объекти атроф табиий муҳит, экологик хавфсизлик ҳисобланади. Инсон ҳаёти ёки соғлиғи, давлатимизнинг иқтисодий манфаатлари **қўшимча бевосита объект** бўлиши мумкин.

Объектив томондан экологияси ифлосланган жойларни дезактивация қилиш ёки бошқача тарзда тиклаш чораларини кўришдан бўйин товлаш ёхуд бундай ишларни етарли даражада бажармаслик одамларнинг оммавий равишда касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёки бошқача оғир оқибатларга сабаб бўлган жиноий ҳаракатларда ифодаланади.

Таҳлил қилинаётган жиноят фаол ҳаракат ва ҳаракатсизлик орқали содир этилиши мумкин.

Ҳаракатсизлик — мансабдор шахс томонидан экологик ифлосланишга

учраган ҳудудларни дезактивация қилиш ёки бошқача тарзда тиклаш чораларини кўришдан бўйин товлашида ифодаланади.

Фаол ҳаракатлар эса дезактивация қилиш ёки бошқача тарзда тиклаш чораларининг тўла амалга оширилмаганлигида ёки қайта тиклаш чоралари кўриш зарурияти бўлмаган ҳудудларда қайта тиклаш чораларининг ўтказилишида ифодаланади.

Дезактивация қилиш ёки бошқача тарзда тиклаш чораларини кўришдан бўйин товлаш ёхуд бундай ишларни етарли даражада бажармаслик жиноятининг оқибати одамларнинг оммавий касалланиши ёки атроф табиий муҳитга бошқача оғир оқибатлар етказилиши билан боғлиқдир.

Ҳаракат билан келиб чиққан оқибат ўртасида бевосита сабабий боғланиш белгиланган бўлиши керак. Жиноят оқибат (одамларнинг оммавий равишда касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёки бошқача оғир оқибатлар) юзага келган пайдан эътиборан **туғалланган** деб топилади.

Субъектив томондан жиноят қасдан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин (масалан, қасдан хизмат вазифасини бажаришдан бўйин товлаш, ўзининг мажбуриятига бепарво ёки ўзига ўзи ишонган ҳолда муносабатда бўлиш ёхуд ҳаракатга нисбатан қасдан, келиб чиққан оқибатга нисбатан эса эҳтиётсизликдан — айбнинг мураккаб шакли).

Жиноятнинг субъекти махсус бўлиб — 18 ёшга тўлган, хизмат, профессионал ёки бошқа функцияларни бажариш муносабати билан экологияси ифлосланган жойларни дезактивация қилиш ёхуд бошқача тарзда тиклаш чораларини кўриш вазифаси юклатилган шахс. Уларга корхона, муассаса раҳбарлари, бош муҳандислар, уларнинг ўринбосарлари ва ҳоказолар киради.

Шарҳланаётган модданинг 2-қисмида бир ёки ундан ортиқ шахснинг ўлими келиб чиққанлиги учун жавобгарлик белгиланган.

4-§. Атроф табиий муҳитни ифлослантириш (ЖК 196-моддаси)

Атроф муҳитнинг ифлосланиши деганда, хўжалик ва бошқа фаолият, табиий кучнинг ҳалокатли таъсири, фалокат ёки офат оқибатида инсон соғлиғига, табиий экологик тизимга, ўсимлик ва ҳайвонларнинг генетик фондлари ҳолатига таҳдид солувчи атроф табиий муҳитнинг доимий салбий ўзгариши содир бўладиган ҳудуд, шунингдек, сув ва ҳаво бўшлиқларининг радиациявий, кимёвий, бактериологик ёки бошқача ифлосланиши тушунилади.

Атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши натижасида эпидемиялар, эпизоотиялар, табиий мувозанатнинг бузилишига сабаб бўлувчи биологик захарли моддалар пайдо бўлади.

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** — ер, сув ва атмосфера ҳавосини ифлосланишдан муҳофаза қилишни таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар. Жиноятнинг **қўшимча бевосита объекти** инсон ҳаёти ва соғлиғини таъминлаш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлар.

Таҳлил қилинаётган модданинг **предмети** ер, сув ва атмосфера ҳавоси бўлиши мумкин. (Ер — Ўзбекистон Республикасининг ягона ер фондига кирувчи ер участкасининг ҳар қандай тури; ер усти (дарё, кўл, сув омборлари) ёки ер ости сувлари, музлик ҳамда ичимлик суви таъминоти манбалари; атмосфера, ҳаво, унинг табиий хоссалари.)

Ер деганда, ишлаб чиқариш ва бошқа мақсадларда фойдаланиладиган, Ўзбекистон Республикасининг ягона ер фондига кирувчи қуруқликнинг устки қисми, Ўзбекистон Республикаси ҳудуди, кенглик, участка ҳамда ер қаъри, тупроқ тушунилади.

Сув объектлари деганда, сақлаш ва сув алоқаси учун фойдаланиладиган ҳамда атроф табиий муҳитнинг ажралмас қисми ҳисобланган табиий ва сунъий объектлар тушунилади.

Сувнинг устки қатлами бу доимий ёки вақтинчалик сувнинг устки қатламидаги объектлар бўлиб, унинг мазмунида рельеф шаклидаги

куруқликнинг устки қатламида чегара, ҳажм ва сув режимининг хусусиятларига эга сувнинг тўпланиши тушунилади. Юза қисмидаги сув объектлари (дарё, канал, ховуз, сув омбори ва бошқ.) юзадаги сув, туб ва соҳилдан ташкил топган.

Ер ости сувларига сувлар, шунингдек, ер остида сув объектларида жойлашган минераллар киради. Ер ости сув объектлари — тоғлардаги маълум чегара, ҳажм ва сув режими хусусиятларига эга гидравлик боғлиқликдаги сувнинг тўпланишидир.

Ичимлик суви таъминотининг манбаи ифлосланмаган ва булғаланмаган, истеъмол қилиш учун мўлжалланган ер ости ва ер усти сув объектлари бўлиб ҳисобланади. Ер ости ва ер усти сувларидан тоза ичимлик суви сифатида фойдаланиш давлат санитария-эпидемиологик назорати органлари томонидан белгиланади.

Атмосфера ҳавоси — атмосферанинг турар жой, ижтимоий ва ишлаб чиқариш биноси ҳамда ишлаб чиқариш ҳудудидан ташқарида бўлган, ернинг эволюцияси давомида шаклланган ерга яқин қавати газларининг табиий аралашмаси. Уларнинг ифлосланиши меҳнатни муҳофаза қилиш ва ишлаб чиқаришдаги хавфсизлик қоидаларини бузиш каби жиноят таркибини келтириб чиқариши мумкин.

Объектив томондан жиноят ер, сув ёки атмосфера ҳавосининг бузилиши, ифлосланиши ва табиий хусусиятларининг бошқача тарзда ўзгаришидан иборат ҳаракат ёки ҳаракатсизлик, жиноий оқибат, ҳаракат билан келиб чиққан оқибат ўртасидаги сабабий боғланишда ифодаланади.

Ер, сув, атмосферанинг ифлосланиши ва бузилиши деганда, ўзини ўзи тозалашга бўлган табиий қобилиятини пасайтирадиган физик, кимёвий, биологик хусусиятларга таъсир тушунилади.

Ернинг бузилиши — унинг унумдор қаватининг бузилишига ва қирилиб кетишига олиб келувчи ҳаракат (ҳаракатсизлик).

Ифлослантириш — ерга характерли бўлмаган физик, кимёвий, биологик модда, организмларни киритиш.

Сувнинг ифлосланиши деганда, сув таркибининг (физик, кимёвий ва бошқа) ўзгаришлари тушунилиб, бунинг оқибатида сув тозалиги белгиланган нормативлардагидан кўра кўпроқ ифлосланади. Одатда, сувнинг ифлосланиши сувга саноат ишлаб чиқариши чиқиндилари оқизилиши, захарли биологик моддалар, захарли кимёвий дориларни сақлаш қоидалари бузилиши ва ҳ.к.лар натижасида содир бўлади. Оқибатда сувнинг ифлосланганлик даражаси ортиб, инсонга салбий таъсир кўрсатади.

Сувнинг камайиши деганда, юзаки ва сизот сувларнинг захиралари изчил қисқариб бориши ва улар сифатининг ёмонлашуви тушунилади.

Юзаки ва сизот сувлар, ичимлик суви билан таъминлаш манбалари табиий хоссаларининг ўзгача тарзда ўзгариши деганда, биологик, физик ёки кимёвий хоссаларнинг ҳар қандай жиддий ўзгариши тушунилади. Бу бевосита сув объектида ёки унинг яқинида турли (портлатиш, қурилиш ва бошқа) ишлар бажарилиши натижаси бўлиши мумкин.

Сувнинг ифлосланиши, одатда, саноат ишлаб чиқариши чиқиндилари сувга ташланиши, кимёвий, биологик моддалар, захарли химикатлар ва ҳоказоларни сақлаш қоидаларининг бузилиши натижасида юз беради.

Атмосфера ҳавосининг ифлосланиши деганда, атмосферага ифлослантирувчи моддаларни чиқариб юбориш қоидаларининг бузилиши, бунинг натижасида ҳавода захарли моддаларнинг йўл қўйиладиган энг юқори миқдори ошиб кетиши тушунилади. Масалан, корхона томонидан тозалаш филтрларини қўлламастик.

Ифлосланиш даражасини белгилаётганда ер, сув ва атмосфера ҳавосида зарарли моддалар йўл қўйиладиган концентрацияни ўрнатадиган нормативларга амал қилиш керак. Соғлиқни сақлаш қонунчилиги оқва сувларни тозалаш, зарарли чиқиндиларни йўқ қилишни таъминламайдиган янги ва реконструкция қилинган корхона, цех ва бошқа ишлаб чиқариш объектларини қуришни тақиқлайди.

Таҳлил қилинаётган модда доирасида ҳаракат билан оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш шундан иборатки, ҳаракат атроф муҳитнинг

табiiй хусусиятлари ўзгаришига олиб келиши керак. Бу ўзгаришлар ўзининг янги хусусиятлари билан, масалан, механик аралашма миқдорининг зарарли моддалар билан кўпайиши ёки табiiй объектлардан бирининг физик ҳажми камайиши билан бошқа муҳофаза қилинадиган объектлар ҳолати ўзгаришини (одамларнинг оммавий равишда касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёки бошқача оғир оқибатлар, шунингдек, инсон ўлими ва ҳоказоларни) келтириб чиқаради. Бироқ, агар табiiй муҳит ёки унинг объектларидан бири ифлосланиши билан бирга ҳайвон, парранда ёки балиқ захирасининг популяцияси бошқа сабабдан юзага келган эпизоотия натижасида қирилиб кетса, у ҳолда сабабий боғланиш бўлмайди.

Жиноят кўрсатилган ҳар қандай оқибат (инсон соғлиғига зарар етказиш, шунингдек, инсон ўлими, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёки бошқача оғир оқибатлар) юзага келган вақтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан **жиноят** қасдан **ёки** эҳтиётсизликдан **содир этилади**.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Таҳлил қилинаётган **модданинг 2-қисми** инсон ўлими кўринишидаги ижтимоий хавfli оқибат келиб чиқишини назарда тутди.

5-§. Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш (ЖК 197-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** ер ва ер ости бойликларидан фойдаланиш ва уни муҳофаза қилишнинг белгиланган тартиби ҳисобланади.

Жиноятнинг предмети ер бағри ва ер қаъри.

(«Ер» тушунчаси ЖКнинг 196-моддасида батафсил таҳлил қилинган.)

«Ер давлат мулки — умуммиллий бойликдир, ундан оқилона фойдаланиш зарур, у давлат томонидан муҳофаза этилади ҳамда олди-сотди предмети ҳисобланмайди, айирбошланмайди, ҳадя этилмайди, гаровга қўйилмайди,

Ўзбекистон Республикасининг қонунларида белгиланган ҳоллар бундан мустаснодир» (Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 16-моддаси).

Ер қаъри — ер қобиғининг тупроқ қатламидан қуйида жойлашган, тупроқ қатлами бўлмаганда эса ер юзасидан ёки сув объектлари тубидан қуйида жойлашган, геологик жиҳатдан ўрганиш ва ўзлаштириш мумкин бўлган чуқурликкача ястанган қисми.

Ердан оқилона фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш ер ва экология қонунчилигининг кўплаб умумий ва махсус норматив ҳужжатлари билан тартибга солинади: Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси¹, Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 13 декабрдаги «Ер ости бойликлари тўғрисида»ги Қонуни² ва бошқа ҳуқуқий ҳужжатлар³.

Объектив томондан жиноят ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш натижасида оғир оқибатлар келиб чиқишида намоён бўлади.

Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш ҳаракатлари ҳаракат ёки ҳаракатсизлик кўринишларида содир этилиши мумкин.

Ер ва ер ости бойликларидан фойдаланиш шартлари ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузишдан иборат **ҳаракатлар** тупроқнинг ифлосланиши, ахлат босиши, шўрланиши, захланиши, қақраб кетиши, қайта зангланишида, эрозияда, тупроқнинг унумдор қатлами бузилиши, яроқсиз ҳолатга келишида, тупроқнинг бактериологик, паразитар ва юқумли касалликлар билан касалланишида, ер сифатини, унумдорлигини пасайтирувчи ернинг сув

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси (Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрелдаги 598-И -сон Қонуни билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1998 йил 30 апрелдаги 599-1-сон қарори билан амалга киритилган) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 82-модда; 2003 й., 9-10-сон, 149-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда, 51-сон, 514-модда; 2007 й., 52-сон, 533-модда; 2009 й., 3-сон, 9-модда.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 23 сентябрдаги «Ер ости бойликлари тўғрисида»ги 2018-ХП-сон Қонуни (Ўзбекистон Республикаси 2002 йил 13 декабрдаги 444-П-сон Қонунининг таҳририда), 2-модда // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 1-сон, 5-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., 50-51-сон, 512-модда.

³ Масалан, қаранг: Ер қаъри участкаларидан фойдаланиш ҳуқуқини бериш тартиби ва шартлари тўғрисидаги Низом (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 7 июндаги ПҚ 001-649-сон қарорига илова) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., 24-сон, 247-модда.

босиши, сувга тўлиши, ёнғинларда ҳамда ишлаб чиқариш чиқиндиларини жойлаштириш, оқава сувларини чиқариб ташлашда, фойдали қазилмаларни кавлаб оладиган корхона ва фойдали қазилмаларни кавлаб олиш билан боғлиқ бўлмаган ер ости иншоотларини консервация ва йўқ қилиш тартибини бузишда, ичимлик ва саноат сувлари билан таъминлаш учун ер ости сувлари тўпланадиган жойларда саноат чиқиндилари тўпланишида ифодаланади.

Харакатсизлик ер ва ер остидан фойдали табиий хоссаларни, асосий ва улар билан чиқадиган фойдали қазилмалар ҳамда компонентлар захирасини, агар бунга реал имконият бўлса, тўла-тўқис чиқариб олишни таъминлаш бўйича чораларни кўрмасликда, фойдали қазилмаларни кавлаб олиш лицензияси шартларига риоя этмасликда, ер қаърини тўла-тўқис ва етарли даражада ўрганишни ўтказмасликда ифодаланади.

Жинойт таҳлил қилинаётган модда диспозициясида кўрсатилган қилмишларни содир этиш натижасида оғир оқибатлар келиб чиққан вақтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш натижасида келиб чиққан **оғир оқибатларга** одамларнинг касалланиши, ҳайвонот ва ўсимликларнинг қирилиб кетиши, қишлоқ хўжалик экинлари унумдорлиги пасайиши ҳамда хизмат соҳасининг емирилиши, ернинг устки қисмида бўшлиқлар ҳосил бўлиши, фойдали қазилмалар ўз қимматли хусусиятини йўқотганлиги учун уларни кавлаб олиш тўхтатилишига олиб келган атроф табиий муҳитга зарарли таъсирини киритиш мумкин.

Субъектив томондан жиноят эгри қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасида содир этилиши мумкин. Шахс ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузишнинг ижтимоий хавфлилигини англайди, унинг ижтимоий хавфли оқибатларга олиб келишига кўзи етади ва уларнинг юз беришига онгли равишда йўл қўяди ёки бунга бепарво муносабатда бўлади. Айбнинг эҳтиётсизлик шакли — ер, ер

ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузган шахс оғир оқибатлар келиб чиқиши мумкинлигига кўзи ета туриб, эҳтиёткорлик чора-тадбирларига онгли равишда риоя этмаган ҳолда, бундай оқибатлар келиб чиқмаслигига асоссиз равишда умид қилганликда ёки оғир оқибатлар келиб чиқиши мумкинлигига кўзи етмасанда, лекин кўзи етиши лозим ва мумкин бўлганлигида ифодаланади.

Жиноят **субъекти** — 16 ёшга тўлган, ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш бўйича хўжалик ва бошқа фаолиятни амалга оширувчи ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

6-§. Экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш ёки уларни нобуд қилиш (ЖК 198-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита асосий объекти** ўрмон, экинзор ва бошқа дов-дарахтларни атроф табиий муҳитнинг табиий қисми ва бойлиги сифатида улардан тегишли даражада фойдаланиш йўли билан сақлашни таъминлаш соҳасида юзага келадиган ва шаклланадиган ижтимоий муносабатлардир.

Жиноят содир этилиши натижасида нобуд бўлган мева, маҳсулотларга бўлган мулк ҳуқуқи **қўшимча бевосита объект** бўлиши мумкин.

Жиноятнинг **предмети** ўрмонлардаги дарахт, бутазорларнинг ҳар хил турлари ҳамда ўрмон фондига кирмайдиган ёки кесиш тақиқланган дарахтлар, бутазор, экинзор ва бошқа дов-дарахтлардир.

Экин деганда, дарахт кўчатлари, бута ўсимлик ва бошқа ўсимликлар, сунъий ўтқазилган дарахт кўчатлари ҳамда униб чиқмаган уруғлар тушунилади.

Ўрмон — ер, дарахт, бута ва бошқа ўсимликлар, ҳайвонлар, паррандалар, микроорганизмлар ва бошқа табиат унсурларининг жамидир.

Объектив томондан ЖК 198-моддаси 1-қисмида кўрсатилган жиноят олов билан эҳтиёткорона муносабатда бўлмаслик натижасида экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш ёхуд уларни нобуд қилиш, кўп миқдорда зарар етказилиши ёки бошқача оғир оқибатларга сабаб бўлишида

ифодаланади.

Экинзор, ўрмон ва бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш — бу экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга қисман зарар етказиш, яъни муайян сарф-харажатлар ва куч ишлатиб уларнинг дастлабки ҳолатини тиклаш имконияти бўлган ҳоллар.

Экинзор, ўрмон ва бошқа дов-дарахтларни нобуд қилиш — бу экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларнинг батамом ёниб кетиши ва ҳ.к.

Олов билан эҳтиёткорона муносабатда бўлмаслик ўрмон ичида ёки ўрмон яқинида ёнғин хавфсизлиги қоидаларига ёки ўрмонда бўлиш, унда хўжалик фаолияти ёки бошқа фаолият билан шуғулланиш қоидаларига риоя қилмасликдан иборат ҳаракатларда намоён бўлади.

ЖК 198-моддасининг 1-қисмида назарда тутилган жиноят, агар олов билан эҳтиёткорона муносабатда бўлмаслик натижасида экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга кўп миқдордаги зарар етказилса ёки улар нобуд қилинса ёхуд бошқа оғир оқибатлар келиб чиқса, **туғалланган** жиноят деб топилади.

Етказилган зарар миқдорини баҳолашда ўрмон хўжалиги мутахассислари хизматига мурожаат этиш зарур, улар ёнғинга дучор бўлган майдонни, дарахтлар майдонини, навларини ва ҳоказоларни ҳисобга олишлари керак.

Етказилган зарар миқдорини баҳолашда суд ёнғин майдони, ёнғинда нобуд бўлган дарахтлар (етилган, етилиб келаётган) миқдори, ёнғинда нобуд бўлган ёки шикаст етган ўрмон массивларидаги ўрмон категорияси, дарахтларнинг нави ва уларнинг хўжалик, махсус, илмий ва бошқа қимматини ҳисобга олган ҳолда ҳар бир муайян ҳолатдан келиб чиқиши керак. Ундан ташқари, масалан, сувни тартибга солувчи ва табиатни муҳофаза қилиш хусусиятига эга бўлган, сунъий ўстирилиши қийин бўлган тоғ арчали ўрмон массивига шикаст етиши ёки уларнинг нобуд бўлиши ёхуд кўриқхоналарда ўсувчи, республикада мевачиликни ўрганиш ва ривожлантириш учун селекция-генетика фондини ташкил этувчи субтропик ва бошқа қимматли ёввойи ўсимликларнинг нобуд бўлиши кўп миқдордаги зарар сифатида квалификация қилиниши керак.

Ўрмонга шикаст етказиш ва уни nobуд қилиш билан етказилган зарар миқдори уларнинг ҳар хил турлари салбий оқибатларини ҳисобга олган ҳолда белгиланади. Зарар миқдorigа дарахтларнинг амалдаги нархи бўйича ҳисобланган талафот баҳоси, nobуд бўлган ўрмон ўрнига янги ўрмон экини ва ёш ўрмонни ўстириш, ҳудудни тозалаш учун кетадиган харажатлар киради. Зарар суммасига ёнғинни ўчиришга кетган барча харажатларни ҳам киритиш мумкин.

Таҳлил этилаётган жиноят бўйича оғир оқибатлар деганда, экинзорнинг тиклаб бўлмайдиган даражада nobуд қилиниши; ўрмон ва бошқа дов-дарахтларни ўзининг бош экологик функциясини бажара олмайдиган даражада шикастлантириш; экологик мувозанатнинг бузилиши; яшил дов-дарахтларнинг фойдаланишга яроқсизлиги; дарахтлар қимматли навларининг nobуд бўлиши ва бошқалар тушунилади.

Субъектив томондан таҳлил этилаётган модданинг 1-қисми айбнинг эҳтиётсизлик шаклида ифодаланади.

ЖК 198-моддасининг 2-қисми объектив томон сифатида шахснинг ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларни қонунга хилоф равишда кесиши натижасида кўп миқдорда зарар келиб чиқишида ифодаланган ҳуқуққа хилоф ҳаракатини назарда тутлади.

Ўрмон ва бошқа дов-дарахтларни қонунга хилоф равишда кесиш деганда, уларни кесишга рухсат берадиган билетни (ордерни) тегишли равишда расмийлаштирмасдан ёки билетда (ордерда) кўрсатилганидан бошқа майдонда, миқдорда ёхуд бошқа навини илдизидан кесиш тушунилади.

Ўрмон ва бошқа дов-дарахтларни қонунга хилоф равишда кесганлик учун жавобгарлик дарахт танасини илдизидан ажратишнинг ҳар қандай кўриниши (кесиш, арралаш, илдизи билан қўпориш), яъни ўсиб турган дарахт ёки буталарнинг nobуд бўлишига олиб келадиган ҳар қандай ҳаракат учун юзага келади. Бунда айбдор шахс қонунга хилоф равишда кесилган дарахтдан фойдаланган ёки уни ўша жойда қолдириб кетганлиги муҳим эмас.

Жиноят қонунга хилоф равишда дарахт, бута ва бошқа дов-дарахтларни

кесиш натижасида кўп миқдордаги зарар етказилган вақтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

ЖК 198-моддаси 2-қисмининг субъектив томони қасддан содир этилади, чунки шахс қонунга хилоф равишда дарахт, бута ва бошқа дов-дарахтларни кесишни амалга ошира туриб, махсус рухсатномасиз ёки унда кўрсатилганидан бошқа майдонда, кўп миқдорда ёхуд дарахтнинг бошқа навини кесаётганини англаган, бундай ҳаракатлар натижасида кўп миқдордаги зарар келиб чиқишига кўзи етган ва буни хоҳлаган (тўғри қасд), бундай оқибатлар юз беришига онгли равишда йўл қўйган (эгри қасд) бўлади.

ЖК 198-моддаси 3-қисмининг объектив томони: экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга қасддан шикаст етказиш, уларни пайҳон қилиш, нобуд қилиш; оқибат — кўп миқдорда зарар етказиш, шунингдек, ҳаракат билан келиб чиққан оқибат ўртасидаги сабабий боғланишдан иборат.

Пайҳон қилиш деганда, экинзорни босиб ташлаш, ҳайдаш, сув ва бошқа суюқлик билан бостириш тушунилади. Экинзорни пайҳон қилишга кўп миқдорда зарар келтирадиган сигирларни ўтлатиш ва у ердан ҳайдаб ўтиш ҳам киради.

Жиноятнинг **субъектив томони** — қасд, шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфлилик хусусиятини англаган ва унинг ижтимоий хавфли оқибатлар — экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш, уларни пайҳон қилиш, нобуд қилишнинг юз беришини истаган ва онгли равишда йўл қўйган ва бунга бепарво муносабатда бўлади.

Жиноят **субъекти** ушбу моддадаги барча ҳолларда 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс ҳисобланади. Ўрмонда ва унга яқин жойда ишлаганда ёнғинга қарши хавфсизлик чораларига риоя қилмаган ёки хизмат ваколатидан ўрмонни кесиш учун ёхуд бошқа йўл билан кўп миқдорда зарар, оғир оқибатлар келтириб чиқариш учун фойдаланган мансабдор шахслар ЖК 205-, 206-, 207-моддалари билан жиноятлар мажмуи бўйича жавобгарликка тортиладилар.

Таҳлил қилинаётган модданинг 4-қисмига мувофиқ, «етказилган моддий зарар уч карра миқдорида қопланган тақдирда, озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди».

7-§. Ўсимликлар касалликлари ёки зараркунандалари билан кураш талабларини бузиш (ЖК 199-моддаси)

Жиноят бевосита объекти экологик ҳуқуқий тартибот ва экологик хавфсизлик таъминланишига қаратилган ўсимликлар касалликлари ва зараркунандалари билан курашиш бўйича ўрнатилган қоидалар ва талабларни тартибга солиш борасидаги ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноятнинг предмети маданий кўчатлар, табиий ўрмонлар ва бошқа ўсимликлар бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят ўсимликлар касалликлари ёки зараркунандаларига қарши кураш талабларини бузиш оғир оқибатларга сабаб бўлишида ифодаланади.

Мазкур модда диспозицияси бланкетлидир. Шу муносабат билан, кўриб чиқиляётган жиноятни квалификация қилишда ҳар бир алоҳида ишда ўсимлик касалликлари ёки зараркунандаларига қарши курашнинг қайси талаби бузилганлигини аниқлаш зарур. Булар касалликлар, турли зараркунандалар тарқалишининг олдини олиш ва уларни тугатишга қаратилган агротехник, кимёвий, механик тад- бирларни ўтказиш бўйича талаблардир.

Ушбу муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 31 августдаги «Қишлоқ хўжалик ўсимликларини зараркунандалар, касалликлар ва бегона ўтлардан ҳимоя қилиш тўғрисида»¹, 1996 йил 29 августдаги «Уруғчилик тўғрисида»²ги, 1996 йил 30 августдаги «Селекция ютуқлари тўғрисида»³ги

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 7-8- сон, 208-модда.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 9-сон, 130-модда; 1997 й., 4-5-сон, 126-модда; 1999 й., 5-сон, 124-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 14-сон, 113-модда; 2007 й., 50-51-сон, 513-модда.

³ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 9-сон, 156-модда.

Қонунлари, Вазирлар Маҳкамаси қарори билан 1997 йил 18 декабрда тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси ҳудудида экишга тавсия қилинган қишлоқ хўжалиги экинларининг давлат реестри тўғрисидаги Низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 18 декабрдаги 553-сон қарорига 2-илова) ва бошқа қонунчилик ҳужжатлари билан тартибга солинади.

Ўсимликлар касалликлари ва зараркунандалари билан курашиш талабларига риоя қилмаслик ўсимликшунослик, сабзавотшунослик, боғдорчилик, ўрмон хўжалиги каби қишлоқ хўжалиги соҳаларига катта зарар етказиши мумкин.

Ўсимлик касалликлари ёки зараркунандалари билан кураш талабларини бузиш қишлоқ хўжалигининг ўсимлик, сабзавот соҳаларига, шунингдек, ўрмон хўжалигига катта зарар келтиради.

Ўсимлик касалликлари ёки зараркунандалари, қишлоқ хўжалигида бегона ўтларга қарши қўллаш учун кимёвий ва биологик воситаларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг кимё комиссияси томонидан 2000 йил 31 августдаги «Қишлоқ хўжалик ўсимликларини зараркунандалар, касалликлар ва бегона ўтлардан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонунга асосан ҳар беш йилда тасдиқланади. Мазкур рўйхатдан Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ҳам фойдаланади. Шунингдек, унда қишлоқ хўжалигида пестицидларни (заҳарли кимёвий моддаларни) сақлаш, ташиш ва қўллашнинг санитар қоидалари мавжуд.

Юқоридаги қоидалар ва талабларни ҳаракатлар кўринишида бузиш, масалан, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига бир тўп касалланган дон, сабзавот, бошқа ўсимликларни олиб кириш; экинларнинг касалланган уруғларини экиш (масалан, карантин касалликлари билан заҳарланган дон экинларини экиш); сифатсиз кимёвий ёки бошқа ўсимлик зараркунандаларига қарши курашиш воситаларини қўллаш; ўсимлик зараркунандалари пайдо бўлганлиги тўғрисидаги маълумотларни яшириш ва ҳоказолар орқали содир этилади.

Харакатсизлик шахнинг ўсимлик касалликларига ва зараркунандаларига қарши кураш тадбирлари кўрсатмаларини бажармаслигида намоён бўлади: агротехник чораларни кўрмаслик, ўсимлик касалликларига қарши кураш чораларини ёки ўсимлик касалликларини қўзғатувчилар билан заҳарланган муайян участка жойлашуви бўйича, заҳарланган уруғликларни йўқ қилиш бўйича чораларни кўрмаслик ва ҳоказолар.

Ўсимликларни ҳимоя қилишнинг кимёвий воситалари ёки энг ёмон бегона ўтларни ва ўсимлик дунёси зараркунандаларини йўқотиш учун белгиланган коидаларни бузиб қўллаш натижасида одамлар ва ҳайвонларнинг заҳарли кимёвий моддалар билан заҳарланиши, ўсимлик касалликларининг ёки зараркунандаларнинг оммавий равишда тарқалиши натижасида тоқларнинг ёки мевали дарахтларнинг кесиб ташланиши, сара уруғ фондининг зарар топиши, картошка экинининг катта майдонларда нобуд бўлиши ҳам **шарҳланаётган жиноятнинг оғир оқибатлари қаторига киради.**

Оғир оқибатларнинг бошланиши вақтидан жиноят **туғалланган** ҳисобланади. Жиноятнинг қай даражада оғирлиги суд томонидан белгиланади.

Ўсимлик касалликлари ва зараркунандалари билан курашиш талабларини бузиш **субъектив томондан** эҳтиётсизлик ёки айбнинг мураккаб шакли (содир қилинаётган қилмишга нисбатан қасд ҳамда келиб чиққан жиноий оқибатга нисбатан эҳтиётсизлик) билан содир этилади.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Аксарият ҳолларда, агрономлар, бригадирлар ва шу каби мутахассислар таҳлил қилинаётган жиноятнинг субъекти бўладилар. Ўсимлик касалликлари ёки зараркунандаларига қарши кураш талабларини ўз мансаб ваколатидан фойдаланган ҳолда бузган мансабдор шахслар мансабдорлик жинояти учун жиноий жавобгарликка тортилишлари керак.

8-§. Ветеринария, ветеринария-санитария қоидалари ва нормаларини бузиш (ЖК 200-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** чорвачилик соҳасидаги экологик ҳуқуқ-тартиботни таъминлаш мақсадида белгиланган ветеринария ва зоотехник қоидаларни тартибга солувчи ҳамда экологик хавфсизлик, инсонлар ҳаёти ва соғлиғи, атроф табиий муҳитни муҳофаза қилишга қаратилган ижтимоий муносабатлардир.

Жиноятнинг **предмети** уй ва ёввойи ҳайвонлардир.

Объектив томондан ЖКнинг 200-моддасида назарда тутилган жиноят ветеринария, ветеринария-санитария қоидалари ва нормаларини бузиш натижасида ҳайвон ёки паррандалар эпидемияси (эпизоотия) тарқалишига, уларнинг ялпи қирилиб кетишига ёки бошқача оғир оқибатлар келиб чиқишига сабаб бўлган ветеринария қоидаларини бузиш ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлик билан содир этилиши мумкин (масалан, профилактик тадбирлар ўтказиш бўйича белгиланган талабларга риоя қилмаслик, юқумли касалликларга чалинган ҳайвонлар ва уларнинг маҳсулотларини, чорвадан олинган хом ашёни сотиш, касал молни сўйишдан бўйин товлаш ва ҳоказолар шулар жумласидандир).

Мазкур модда диспозицияси бланкетлидир. Қилмишни квалификация қилишда айбдор шахс томонидан ветеринария, ветеринария-санитария қоидалари ва нормаларини айнан қайси банди бузилганлиги аниқланиши зарур.

Ветеринария қоидалари ва талаблари 1993 йил 3 сентябрдаги «Ветеринария тўғрисида»¹ Қонун асосида Ўзбекистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Давлат ветеринария бош бошқармаси томонидан, турли вазирликлар ва идораларнинг кўп сонли идоравий йўриқномалари орқали, шунингдек, ҳайвонларни, уларнинг озуқасини, чорвачилик маҳсулотларини ва ҳоказоларни олиб кириш, олиб чиқиш ҳамда

---

¹Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 9-сон, 335-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 й., 6-сон, 118-модда; 1997 й., 4-5-сон, 126-модда.

уларнинг транзит ташиш қоидаларини белгиловчи халқаро келишувларда белгиланади.

Ветеринария қоидалари ҳайвонларни касалликлардан ҳимоя қилиш ва даволашга оид давлат, жамоат, хўжалик ва ижтимоий тадбирлар мажмуи бўлиб, ишлаб чиқариш ва аҳолини яхши сифатли чорва маҳсулотлари билан таъминлаш, одамларнинг ҳайвонлар оғрийдиган касалликка чалинишининг олдини олиш, шунингдек, атроф муҳитни муҳофаза этишнинг ветеринария-санитария муаммоларини ҳал қилишни ўз ичига олади.

Ветеринария (шу жумладан, ветеринария-санитария) қоидалари ҳайвонларнинг (уй ҳайвонларининг ҳам, ёввойи ҳайвонлар муҳитидан белгиланган тартибда ажратилган ҳайвонларнинг ҳам) эпизоотиялари, юқумли ва юқумли бўлмаган оммавий касалликларига қарши курашиш мақсадида белгиланган, шунингдек, ветеринария-санитария, даволаш, ветеринария-профилактика тадбирларини ўтказиш қоидалари, карантин қоидалари, касаллик ўчоқларини йўқ қилиш тартиби ҳисобланади.

Ветеринария соҳасидаги норматив-ҳуқуқий мазмундаги ҳужжатлар ҳайвонлар ва паррандаларнинг юқумли эпизоотик ва эпидемик касалликларга чалинишининг олдини олишни, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудини кўшни мамлакатлардан ташиб келтириладиган ҳайвон ва паррандаларнинг юқумли касалликларидан муҳофаза қилишни таъминлайдиган эпизоотияларга қарши, ветеринария-санитария ва даволаш тадбирларини ўтказишга оид кўрсатма ва талабларни назарда тутди.

Ветеринария, ветеринария-санитария қоидалари ва нормаларини бузиш ҳаракат ва ҳаракатсизлик кўринишларида содир этилиши мумкин.

Биринчи кўринишда бузишда субъектнинг уй жониворларини боқиш, ташиш, улардан фойдаланиш билан боғлиқ қонунда тақиқланган тартиб-қоидалар ва муолажалар, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига касал жониворлар ёки юқумли касалликлар тарқалган номақбул ҳудудлардан жониворлар сотиб олиш ҳамда олиб келиш ва ҳоказолар, шу билан бирга зоотехник нуқтаи назардан ярамайдиган, жониворлар касалланиши ва ка-

саллик тарқалишига сабаб бўлган ем ҳамда озуқалар ишлаб чиқариш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ ҳаракатларни содир этишдан иборат.

Ветеринария ва зоотехника қоидаларини ҳаракатсизлик кўринишида бузиш олдини олиш (профилактика) мақсадидаги эмлашни амалга оширмаслик, карантин муддатларига риоя қилмаслик, жониворларнинг касалликка учрагани тўғрисида ветеринария назорати идораларига хабар бермаслик, жониворлар юқумли касалликлари ўчоқдарини йўқотиш бўйича чора-тадбирларни амалга оширмаслик ва ҳоказолардан иборат. ҚррамоЛ сўйиш ҳам ветеринария қоидаларига риоя қилмаган ҳолда амалга оширилиши мумкин, масалан, қорамолни дастлабки назоратдан ўтказишдан бош тортиш ёки ундан бўйин товлаш, сўйишда санитария (тозалик) меъёрларига риоя қилмаслик ва ҳоказолар.

Ҳайвонлар ёки паррандалар орасида эпидемик касалликлар (эпизоотия) тарқалиши, шунингдек, шу каби бошқа оғир оқибатлар мазкур жиноятнинг оқибатлари ҳисобланади.

Эпизоотия тез тарқаладиган ва ҳайвонларнинг кенг кўламда қирилиб кетишига олиб келадиган, уй ҳайвонлари ва паррандаларнинг оммавий юқумли касалланиши ҳисобланади (масалан, туман худудида ҳайвон ва паррандаларнинг оқсим ёки ўлат касаллигига чалиниши).

Ҳайвон ёки паррандаларнинг оммавий қирилиб кетиши деганда, ҳайвонлар тўдаси, уюри, паррандалар тўла ёки қисман қирилиб кетиши назарда тутилади.

Бошқа оғир оқибатлар ҳайвон ёки паррандаларнинг айрим ҳолатларда қирилиб кетиши (кўплаб ҳайвонларнинг касалликка чалинмаган ёки эпизоотик ҳолати юз бермаган)да, одамлар ва ҳайвонлар учун умумий бўлган касалликка ақалли бир кишининг чалинишида, ҳайвонлар ва паррандалар маҳсулдорлиги пасайишида, чорва маҳсулотлари ва хом ашёси таннархи ошишида, касалликни тугатишга ва олдини олишга оид харажатлар ва ҳоказоларда ифодаланиши мумкин.

Жиноят шарҳланаётган модда диспозициясида кўрсатилган оқибатлардан

бири келиб чиққан пайтдан эътиборан **тугалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан ветеринария қоидаларини бузиш эҳтиётсизлик ёки айбнинг мураккаб шакли (содир қилинаётган қилмишга нисбатан қасд ҳамда келиб чиққан жиноий оқибатга нисбатан эҳтиётсизлик) билан содир этилади. Жиноятнинг **мотиви** квалификацияга таъсир кўрсатмайди.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлади.

Мансабдор шахслар — чорвачилик ва паррандачилик хўжаликлари, ветеринария-санитария назорати раҳбарлари, шунингдек, алоҳида фуқаролар ҳам (чорва ва парранда эгалари, карантин кордон ўрнатилган ҳудуддаги чекловларни бузиб ўтувчи транспорт воситалари ҳайдовчилари ва бошқалар) ветеринария ёки зоотехника қоидаларини бузиш субъекти бўлиши мумкин.

9-§. Зарарли кимёвий моддалар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш (ЖК 201-моддаси)

Жиноят **бевосита объекти** инсон ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилишни, фаровон табиий муҳитни таъминлашни уз ичига олувчи экологик хавфсизлик муҳофазаси манфаатлари ҳисобланади.

Кимёвий ва биологик моддалар, минерал ўғитлар ва препа- ратлар жиноят **предмети** бўлиши мумкин.

Кимёвий моддаларга (шу жумладан ўсимликларнинг кимёвий ҳимоя воситалари, кимёвий препаратлар) атроф муҳит, инсон ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли бўлган, инсонларнинг турли фаолият соҳаларида ишлатиладиган ҳамда зарарли ва захарли хусусиятларга эга бўлган моддалар киради.

Минерал ўғитлар, ўсимликларнинг ўсиш биостимуляторлари қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришида ёки ёрдамчи, ўсимликларни нотижорат мақсадларда етиштиришда қўлланадиган махсус моддалардан ташкил топади. Улар хавфли кимёвий ва биологик моддалар қаторига киради. Ушбу моддада кўрсатиб ўтилмаган ва минерал ўғит, ўсимликларнинг ўсиш

биостимуляторлари ҳисобланмайдиган моддалардан фойдаланиш (уларни сақлаш ва ташиш) хўжалик ва бошқа мақсадлардан келиб чиққан оқибатлардан қатъи назар уларни қўллашни истисно қилмайди.

Объектив томондан жиноят ўсимликларни химоя қилишнинг кимёвий воситалари, минерал ўғит, ўсиш биостимулятори ёки бошқа кимёвий дориларни ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ёки улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш одамларнинг оммавий касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёхуд бошқача оғир оқибатларнинг келиб чиқишида ифодаланади.

Ушбу модда диспозицияси бланкетли бўлиб, қонуннинг ҳар бир алоҳида бузилган ҳолларида зарарли кимёвий моддалар билан муомалада бўлишнинг қайси қоидаси бузилганлигини аниқлаш зарур бўлади.

Кимёвий моддаларни ишлаб чиқариш қоидаларини бузишга оид ҳаракатлар ушбу қоидаларнинг бузилиши, технология жараёни ёки технология жараёнлари мажмуи хавфсизлиги талабларига риоя қилмаслик, ё ишлаб чиқариш тусидаги бошқа ҳаракатлардан иборат бўлиши мумкин.

Ишлаб чиқариш қоидаларининг бузилиши технология жараёнининг номақбул тарзда ташкил этилиши, яъни ваколатли шахс(лар) томонидан уни бошлаш, технология танлаш, кимёвий моддалар ишлаб чиқариш хавфсизлигини таъминлайдиган бошқа чора-тадбирларни амалга оширишга оид ноқонуний, бевақт ҳамда бошқа ноўрин кўрсатмалар берилиши, шунингдек, бевосита технология амалиётлари тизимини амалга оширишнинг бузилиши ҳамда уни назорат қилиш бажарилмаслигидан иборат бўлиши мумкин.

Кимёвий моддалар билан ишлаш (сақлаш, ташиш ва ҳоказо) қоидаларининг бузилишига оид ҳаракатлар уларни белгиланган стандарт ва хавфсизлик қоидаларига мувофиқ талаб даражасида сақлаш, силжитиш ва ташишни таъминлаш талабларига риоя қилмаслик, шунингдек, кимёвий моддаларни бошқа мақсадда ёки уларни қўллаш шартларига риоя қилмаган ҳолда фойдаланиш кабилардан иборат бўлади.

Сақлаш деганда, ўсимликларни химоя қилишнинг кимёвий воситаларини, минерал ўтитларни, ўсиш биостимуляторлари ёки бошқа кимёвий дориларни муайян жойда асраш тушунилади.

Кўрсатилган дориларни сақлаш учун мўлжалланмаган жойларда, очик жойда, тўкилган ҳолда сақлаш юқорида айтилган қоидаларни бузиш ҳисобланади.

Ташиш деганда, кўрсатилган дориларни ҳар қандай усулда бир жойдан иккинчи жойга олиб юриш назарда тутилади. Ташиш қоидаларини бузиш, масалан, кўрсатилган дориларни махсус мослаштирилмаган транспортда, махсус таралар мавжуд бўлмаган транспортда ташишда ва ҳоказоларда ифодаланади.

Фойдаланиш деганда, препаратларнинг мақсадга мувофиқ қўлланилиши тушунилади. **Фойдаланиш қоидаларини бузиш**, масалан, дориларни тупроққа солишда одамлар соғлиғи, хавфсизлигини таъминламаслик; ишлов берилаётган ерда одамлар бўлгани ҳолда дориларни сочиш ва ҳоказо ҳаракатларда намоён бўлиши мумкин.

Шарҳланаётган модда 1-қисми диспозициясига мувофиқ, **экологик нормаларни бузиш** одамларнинг оммавий касалланиши, ҳайвонларнинг оммавий ўлиши, паррандалар ёки балиқларнинг оммавий қирилиб кетиши ёхуд бошқача оғир оммавий оқибатлар келиб чиқишига сабаб бўлган тақдирда, мазкур жинойтнинг таркиби юзага келади.

Одамларнинг оммавий касалланиши кўп сонли аҳолида захарланиш, сурункали хасталикнинг пайдо бўлиши, танадаги бирор аъзонинг ишдан чиқиши (кўриш қувватининг, ички секреция безлари фаоллигининг пасайиши ва ҳоказолар)да ифодаланади.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, қайд этилган моддаларни атмосферага, сувга, ерга ташлаш, экинзорлар ва ҳосилнинг нобуд бўлиши, узоқ муддат давомида экиладиган майдонлар, ичимлик сувининг зарарланиши ва ҳоказоларни тушуниш лозим.

ЖК 201-моддаси 1-қисмининг диспозициясида санаб ўтилган

оқибатлардан лоақал биттаси рўй берган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган ҳисобланади.

Жиноят **субъектив томондан** эҳтиётсизлик ёки айбнинг мураккаб шакли (содир қилинаётган қилмишга нисбатан қасд ҳамда келиб чиққан жиноий оқибатга нисбатан эҳтиётсизлик) билан содир этилади.

Жиноят **субъекти** ҳар қандай 16 ёшга тўлган ақли расо шахс, шу жумладан зарарли кимёвий моддалар билан ишлаш учун масъул мансабдор шахслар (корхона, лаборатория, меҳнатни муҳофаза қилиш ва техника хавфсизлиги бўйича раҳбарлар ва ҳоказолар) бўлиши мумкин.

ЖК 201-моддасининг 2-қисми одам ўлиши тарзидаги оғир оқибатни назарда тутаяди, шу сабабли оғирроқ жавобгарликни келтириб чиқаради.

10-§. Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш (ЖК 202-моддаси)

Жиноят **бевосита объекти** Ўзбекистон ҳудудида тарқалган ҳайвонот ва ўсимликлар дунёси муҳофазасини, улар яшайдиган нормал экологик муҳитни таъминлаш ҳамда биоресурслар ва ўсимликлардан оқилона фойдаланишни таъминлаш бўйича, шунингдек, атроф табиий муҳитнинг ажралмас қисми сифатида ҳайвонот ва ўсимлик дунёсининг ирсий фондини сақлаш шароитларини яратиш бўйича ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноят **предмети** ёввойи, уй ҳайвонлари, паррандалар, ҳар қандай балиқлар ва бошқа турдаги ҳайвонлар, шунингдек, доривор, истеъмолбоп, манзарали ўсимликлар ёввойи турларининг ҳар қандай хиллари ҳисобланади.

Жиноятнинг объектив томони:

1) овчилик қоидаларини; 2) балиқчилик ёки ҳайвонот дунёсининг бошқа турларини ушлаш қоидаларини; 3) ноёб ҳайвонларни тутишнинг белгиланган тартиби ёки шартларини; 4) ўсимликларнинг дори-дармон, истеъмолбоп ва манзарали (декоратив) турларини йиғиш ёки тайёрлашнинг белгиланган тартибини; 5) махсус кўриқланадиган табиий ҳудудлардаги ҳайвонот ва

ўсимлик оламидан фойдаланиш тартибини¹ бузиш анча миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлишида ифодаланади.

Ушбу модда ҳам бланкет диспозицияли бўлиб, унда жавобгарлик назарда тутилган қилмиш содир этилган ёки этилмаганлигини аниқлаш учун бошқа норматив ҳужжатларга мурожаат қилиш лозим бўлади.

Овчилик, балиқчилик ёки ҳайвонот ёхуд ўсимлик дунёсининг бошқа турларидан фойдаланиш қоидалари ҳамда нодир ҳайвонларни овлаш тартиби, шартлари ёки махсус қўриқланадиган табиий ҳудудларда ҳайвонот ва ўсимлик дунёсидан фойдаланиш қоидалари қуйидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда баён этилган, булар: Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 9 декабрдаги «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги², 1997 йил 26 декабрдаги «Ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида» (Янги тахрирда)ги, 1997 йил 26 декабрдаги «Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида» (Янги тахрирда)ги³, 2004 йил 3 декабрдаги «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги Қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1993 йил 3 сентябрдаги «Қимматли ва йўқолиб бораётган ўсимликлар ҳамда ҳайвонлар турларини муҳофаза этишни кучайтириш ҳамда улардан фойдаланишни тартибга солиш тўғрисида»ги 937-ХП-сонли қарори⁴, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ов ва балиқ овлаш қоидалари (Ўзбекистон

---

¹Мазкур ишда «алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар» тушунчаси келгусида ишлатилганда қуйидаги ҳолатни инобатга олиш лозим: Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 3 декабрдаги «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги 710-11-сон Қонуни (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 1-сон, 1-модда) амалга киритилганлиги, шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майдаги «Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги 871-ХП-сон Қонуни (Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 6-сон, 255-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 1-сон, 2-модда) Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2004 йил 3 декабрдаги «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини амалга киритиш ҳақида»ги 711--сон қарорига мувофиқ ўз кучини йўқотганлиги муносабати билан мазкур тушунча Ўзбекистон экологик қонунчилигидан чиқариб ташланган ва «**муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар**» тушунчасига алмаштирилган. Бирок, кўрсатилган қарорнинг 2-бандида ўрнатилган янги қабул қилинган қонунга зид бўлган норматив ҳужжатларини қайта кўриб чиқиш ва бекор қилиш тўғрисидаги талаби қонун чиқарувчи томонидан ижро этилмади, хусусан, ЖК нормалари янги экологик қонунчиликнинг қоидалари билан мувофиқлаштирилмади.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 1-сон, 14-модда; 2000 й., 5-6-сон, 153-модда.

³Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 1-сон, 12-модда; 2000 й., 5-6-сон, 153-модда.

⁴Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 9-сон, 337-модда.

Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси Раисининг 2006 йил 22 мартдаги 27-сон буйруғи билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2006 йил 2 майда 1569-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган)¹ ҳамда бошқа қонун ва қонуности ҳужжатлардир.

NOTA BENE !

Ов — ёввойи ҳайвонларни қўлга киритиш мақсадида излаб топиш, таъқиб қилиш ва қўлга киритиш².

Ов қилиш жойларида милтиқ, ов итлари ва ов қуроллари билан бўлиш овга тенглаштирилади.

Ов қилиш, балиқ овлаш ва ҳайвонот турларини овлаш ҳуқуқидан Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларнинг, шунингдек, фуқаролиги бўлмаган ўн саккиз ёшга тўлган, ўқотар милтиғига эга бўлган, Овчи ва балиқчилар жамиятининг аъзоси бўлган, овчилик минимуми бўйича синовларни топширган ва давлат божини тўлаб қўйган барча шахслар фойдаланадилар. Спорт, ишқибозлар учун ва саноат мақсадларида, илмий мақсадларда балиқ тутиш ҳам барча фуқароларга кўриқхоналар, балиқ боқиш жойлари, ҳовуз ҳамда бошқа балиқчилик хўжаликларидан ташқари, барча сув ҳавзаларида, бироқ балиқ тутиш ва сувдан фойдаланишга оид белгиланган қоидаларга албатта риоя қилган ҳолда, рухсат этилади.

Спорт, ҳаваскор ва тайёрлов ов қилиш ҳуқуқини берувчи ҳужжатни бериш ва ўрнатиш тартиби 2004 йил 28 октябрдаги 508-сонли Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарори билан ўрнатилган.

«Овчилик мақсадларида фойдаланиш учун мўлжалланмаган ерлардан овчилик, илмий, тиббий, маънавий-маърифий ва бошқа мақсадларда

---

¹Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 18-сон, 158-модда.

²Қаранг: Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ов ва балиқ овлаш қоидалари (Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси Раисининг 2006 йил 22 мартдаги 27-сон буйруғи билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2006 йил 2 майда 1569-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган), 7-11-бандлар.

фойдаланиш қонунчиликда белгиланган тартибда табиатни муҳофаза қилиш органлари томонидан берилган рухсат асосида амалга оширилади. Овчилик хўжалиги, овчилик фаолияти учун зарар келтирувчи ҳайвонларни овлаш белгиланган Низом асосида амалга оширилади»¹.

Спорт, хаваскорлик, овчилик ва илмий мақсадлар учун балиқ овлаш белгиланган тартибга риоя этган ҳолда, табиий сув хавзаларида барча фуқаролар учун рухсат берилган, фақатгина кўриқхона, балиқ овлаш ҳудудлари, ҳовузлари ва бошқа балиқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ҳудудлар бундан мустасно².

NOTA BENE !

Ноқонуний ов қилиш (браконьерлик) — ов ва балиқ овлаш қоидаларини бузган ҳолда ёввойи ҳайвонларни овлаш, ушлаш ёки йўқ қилиш.

Овчилик (балиқ овлаш) қуйидаги ҳолларда ноқонуний амалга оширилган деб ҳисобланади:

- тегишли рухсатномасиз (лицензиясиз);
- махсус тақиқга қарши (масалан, бир турга оид балиқларни бошқа ном билан ёки номи кўрсатилмасдан қабул қилиш (топшириш);
- овчилик қилиш ҳуқуқига эга бўлмаган шахс томонидан (масалан, вояга етмаган, овчилик жамиятининг аъзоси бўлмаган ва бошқа шартларга жавоб бермаган);
- овчилик мақсадлари учун ажратилмаган, тақиқланган вақтда, рухсат этилмаган восита ва усуллар билан (масалан, балиқни тутишга мўлжалланган восита ва қўндоқли камон, ҳайвонларни шикастлантирувчи, тузоқ, тўр ва шунингдек, ҳайвонларни оммавий тутишга мўлжалланган тузоқ ўралари,

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 28 октябрдаги «Биология ресурсларидан оқилона фойдаланиш, уларни Ўзбекистон Республикасига олиб кириш ва унинг ташқарисига олиб чиқиш устидан назоратни кучайтириш тўғрисида»ги 508-сонли қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 44-сон, 459-модда.

²Қаранг: Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ов ва балиқ овлаш қоидалари (Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси Раисининг 2006 йил 22 мартдаги 27-сон буйруғи билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2006 йил 2 майда 1569-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган), IV боб.

йиртқич ҳайвонлар ва қушларнинг овозларини акс эттирувчи электрон воситалар ва ҳ.к. ишлатиш).

Квалификация белгиларисиз ноқонуний овчилик (яъни, анча миқдорни ташкил этмаган зарар) жиноий жавобгарликни истисно этади.

Ов қилиш ёки балиқ тутиш қоидаларини бузиш деганда, овни тегишли рухсатномасиз ёхуд ёввойи қушлар ёки балиқларни рухсатномада кўрсатилган миқдордан ортиқ овлаш, шунингдек, овни тақиқланган вақтда ёки рухсат берилмаган жойларда ёхуд рухсат этилмаган қурол, восита ва усуллар билан амалга ошириш тушунилиши лозим¹.

NOTA BENE !

Қўлга киритиш деганда, тутиш, жонсизлантириш, ҳайвон ҳамда ўсимликларни, ҳажмидан қатъи назар, ўлжага эга бўлиш билан яқунланадиган табиий муҳитдан бошқача йўл билан олиш тушунилади.

Ўлжани қўлга киритишнинг ноқонунийлиги уни тутишда шахс қўлга киритишга белгиланган тақиқни ҳар қанча миқдорда бузган ёки талаб этилган ҳолларда махсус рухсатнома (лицензия) олмаган ёхуд рухсатнома (лицензия)нинг мажбурий бўлган ва ўлжани овлаш ё тутиш ҳажми, жойи, вақти ва усулларини белгилайдиган шартларини бузганида рўй беради. Сув ҳайвонлари ва ўсимликларини тутиш ҳамда йиғиш учун рухсат ваколатли идоралар томонидан берилиб, рухсатнома олган шахсга турли ваколатлар ва ҳар қандай шароитда ҳаракат қилиш учун рухсат берилади.

Табиий ўсимликлар жамоаларида доривор, озиқ-овқат ҳамда манзарали ўсимликларнинг ёввойи турларини тайёрлаш (йиғиш) деганда, юқорида номи келтирилган ўсимликларни муҳитидан, тайёрлаш (йиғиш) предметидан, йиғилган ўлжа миқдоридан қатъи назар, амалда эга

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 20 де-кабрдаги «Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги жиноятлар ва бошқа ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 36-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 69-б.

бўлиш билан яқунланадиган ажратиш ёки бошқача тарзда олиш жараёни тушунилади.

Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 26 декабрдаги «Ўсимлик дунёсини асраш ва ундан фойдаланиш тўғрисида»ги Қонуни 6-моддасига биноан, ўсимлик дунёси объектларидан фойдаланиш (йиғиш, тайёрлаш) умумий ёки махсус бўлиши мумкин.

Ўсимлик дунёси объектларидан умумий фойдаланиш жисмоний шахслар томонидан ҳаётий зарур эҳтиёжларни қондириш учун қонун ҳужжатларида белгиланган миқдорларда ва тартибда бепул амалга оширилади.

Ўсимлик дунёси объектлари махсус фойдаланишга ишлаб чиқариш фаолиятини ва бошқа фаолиятни амалга ошириш учун ҳақ эвазига юридик ва жисмоний шахсларга рухсатномалар асосида бериб қўйилади. Ўсимлик дунёси объектларидан фойдаланиш учун объектни, турни, ҳажмни ва муайян ҳудуд доирасида фойдаланиш муддатини белгилайдиган рухсатнома Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, ваколатли давлат органлари томонидан берилади. Ўсимлик дунёси объектларидан махсус фойдаланиш тартиби ва шартлари қонун ҳужжатларида белгиланади.

Шундай қилиб, **қонунга хилоф йиғиш (тайёрлаш)**, у тегишли рухсатномасиз ёки меъёрда белгиланганидан ташқари ҳажмда, шунингдек, йиғиш (тайёрлаш) тақиқланган ҳудудда амалга оширилганида юз беради деб ҳисобланади.

Ернинг ва (ёки) сув кенгликларининг (акваторияларнинг) устувор экологик, илмий, маданий, эстетик, рекреация ва санитария-соғломлаштириш аҳамиятига молик бўлган, хўжалик мақсадидаги доимий ёки вақтинча фойдаланишдан тўлиқ ёки қисман чиқарилган участкалари **муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар** ҳисобланади. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар биологик, ландшафт ранг-баранглигини таъминлаш ва экологик мувозанатни сақлаб туриш учун мўлжалланган яхлит экологик тизимни

ташқил этади¹.

Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар ва объектларга давлат кўриқхоналари, мажмуа (ландшафт) буюртма кўриқхоналари, табиат боғлари, давлат табиат ёдгорликлари, айрим табиий объектлар ва мажмуаларни сақлаб қолиш, такрор кўпайтириш ва тиклаш учун мўлжалланган ҳудудлар, муҳофаза этиладиган ландшафтлар, айрим табиий ресурсларни бошқариш учун мўлжалланган ҳудудлар, шунингдек, Халқаро қизил китобга ҳамда Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига киритилган хайвон ва ўсимликлар киради².

Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлардаги хайвонот ва ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш деганда, уларда зарур рухсатсиз қурилиш ишларини олиб бориш; ўсимликларни тўплаш, паррандалар ва хайвонларни лицензиясиз тутиш, отиш ва ҳоказолар тушунилади.

Ўзбекистон Республикаси «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги Қонунининг 7-моддасига кўра, «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг ер участкалари ва акватория участкаларида мазкур ҳудудлардан фойдаланишнинг белгиланган мақсадига зид ҳар қандай фаолият тақиқланади.

Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг ҳолатига салбий таъсир кўрсатадиган ёки кўрсатиши мумкин бўлган фаолиятни чеклаш ёки тақиқлаш учун ер участкаларини сақлаш вазифаси белгиланади.

Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларни ташқил этишда юридик ва жисмоний шахсларнинг фаолиятини чеклаш ёки тугатиш туфайли уларга етказилган зарарнинг ўрни қонун ҳужжатларига мувофиқ қопланади».

ЖК 202-моддасининг 1-қисмидаги жиноят анча миқдордаги зарар етказилган пайтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

Табиатни муҳофаза қилиш ҳақидаги қонунларни бузиш билан боғлиқ

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 3 декабрдаги «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги 710-11-сон Қонуни, 4-модда.

²Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 3 декабрдаги «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги 710-11-сон Қонуни, 5-модда.

бўлган жиноят ишлари бўйича етказилган зарарни ундириш тўғрисидаги даъволарни кўришда судлар қонун зарарни тўлиқ ҳажмда ундиришни кўзда тутишидан келиб чиқишлари шарт. Зарарни ундириш миқдорини камайтиришга фақат алоҳида ҳолларда суд томонидан аниқланган ҳуқуқбузарнинг мулкӣ аҳволига қараб, жиноят ғараз ниятда содир этилмаган тақдирда, йўл қўйилади ва бу ҳолат қабул қилинган қарорда асослантирилган бўлиши шарт¹.

Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш ҳақидаги жиноят ишлари бўйича судланувчига тегишли жиноят қуроллари, шу жумладан автомашина, мотоцикл ва қайиқлар, агар жиноий ҳаракат улар ёрдамида амалга оширилса ёки содир этилиши осонлаштирилса, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 211-моддасига мувофиқ мусодара қилиниши лозим.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасддан ҳам, эгри қасддан ҳам содир этилади. Шахс ўз ҳаракатларининг ижтимоий хавфлилигини ва оқибатларининг келиб чиқиши аниқлигини англайди ва шундай бўлишини хоҳлайди. Зарар етказилганда, шахс бунинг келиб чиқишини хоҳламаган бўлиши мумкин, лекин бундай оқибатларга онгли равишда йўл қўяди ва уларга бефарқ муносабатда бўлади.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

ЖК 202-моддасига мувофиқ табиатни муҳофаза қилувчи органларнинг ходимлари ва мансабдор шахслари жавобгарликка тортиладилар. Агар мансабдор шахс браконьерлар билан жиноий битим тузса, жиноят содир этилишига ёрдам берса ёки ўзи ҳам шундай жиноятни содир этса, у табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунчиликни бузганлиги ва тегишли мансаб жинояти учун жавобгарликка тортилади.

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 20 декабрдаги «Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги жиноятлар ва бошқа ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 36-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 70-б.

ЖК 202-моддаси 2-қисми қуйидаги квалификация қилиш белгиларини мустақкамлаган:

а) ҳайвонлар, паррандалар, балиқ, ҳайвонот ва ўсимлик дунёсининг қизил китобига киритилган бошқа турларини нобуд қилиш билан;

2) кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;

3) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган жинойт.

Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига ва Халқаро қизил китобга киритилган ноёб ёввойи ҳайвонлар ва ўсимликларга ов қилиш, қўлга киритиш, йиғиш ва тайёрлаш ман қилинган ҳайвонлар ва ўсимликларнинг барча зотлари, популяцияси ва турлари (масалан: қор қоплони, Тяньшань кўнғир айиғи, оққуш, қоровой, бургут, фламинго, кулранг эчкэмар, кобра, бурама шохли эчки, Орол сазан балиғи ҳамда бошқа ҳайвонлар ва ўсимликлар) киради.

ЖК 202-моддаси 2-қисмининг «а» банди бўйича жавобгарлик ҳам Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига, ҳам Халқаро қизил китобга киритилган ҳайвонлар, паррандалар, балиқлар, ҳайвонот дунёси ёки ўсимликларнинг бошқа турлари йўқ қилинган ҳолларда вужудга келади. Бунда етказилган зарарнинг ҳажми аҳамиятга эга эмас¹.

Кўп миқдордаги зарар Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига ва Халқаро қизил китобга киритилган ёввойи ҳайвонлар турининг бирортасини овлаш, амалдаги нархлар бўйича аниқланадиган ҳайвонлар ёки паррандалар қиймати пулдаги баҳосининг ҳисобга олинган миқдоридан иборатдир. ЖК Махсус қисмининг VIII бўлимидаги кўп миқдордаги зарарга берилган таърифдан ҳам фойдаланиш зарур.

Бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 20 де-кабрдаги «Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги жинойтлар ва бошқа ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 36-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 69-б.

қилмишини ягона жиноий мақсадга кўра бирлашган икки ёки бир неча кишининг илгаридан келишиб содир этиши сифатида баҳолаш зарур. Суд жазони ҳар бир иштирокчининг қилмишдаги ўрнига қараб тайинлаши керак.

Табиатни асрашга оид қонунчиликнинг бузилиши билан боғлиқ ишларни кўриб чиқишда судлар жиноий йўл билан қўлга киритилганлиги маълум бўлган ўлжани (балиқ, ёввойи ҳайвонлар, қушлар, ёғоч ва ҳоказоларни) сотиб олган ёки сотган шахсларни аниқлаш чораларини кўриши, шу билан бирга муайян шарт-шароитдан келиб чиқиб ЖК 171-моддасида кўзда тутилган жиноят белгиларига кўра жиноий иш қўзғатиш масаласини ҳал қилиши керак.

ЖК 202-моддаси 3-қисми қуйидаги махсус квалификация қилиш белгиларини мустаҳкамлаган:

- а) хавфли рецидивист томонидан;
- б) шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланиб;
- в) ер, сув ёки ҳавода ишлатиладиган механизациялаштирилган воситалардан фойдаланиб;
- г) портлаш қурилмалари, захарли кимёвий моддалар ёки бошқа ялпи кириб юборадиган ёки нобуд қиладиган усулларни қўллаган ҳолда;
- д) уюшган гуруҳ томонидан;
- е) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда содир этилган жиноят.

Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузишда уз хизмат мавқеидан фойдаланаётган шахсларга мансабдор шахслар (корхоналар, муассасалар, ташкилотлар раҳбарлари), шунингдек, табиатни муҳофаза қилиш фаолияти билан шуғулланувчилар (профессионал овчилар, ўрмон қоровуллари, табиатни муҳофаза қилиш идораларининг нозирлари, штатдан ташқари ходимлари) мансубдир.

Мансабдор шахслар жиноий жавобгарликка **ЖК 202-моддаси 3-қисми «б» банди** билан тортиладилар ва ЖК 205-моддаси бўйича қўшимча квалификация қилиш талаб этилмайди. Агар бунда жуда кўп миқдорда зарар етказилган бўлса, мансабдор шахснинг хатти-ҳаракатлари жиноятлар

мажмуи бўйича **ЖК 202-моддаси 3-қисмининг «б» ва «е»** бандлари билан квалификация қилинади.

Ёввойи ҳайвонларни овлашда ер устидаги, сувдаги ва ҳаводаги механизациялашган воситалардан фойдаланишга ов қилишда вертолётлар, автомобиллар, мотоцикллар, мопедлар, қайиқлар, моторли катерлар, самолётлардан фойдаланиш киради.

Портлаш қурилмалари, захарли кимёвий моддалар ёки бошқа ялпи кириб юборадиган ёки нобуд қиладиган усулларни қўллаш деганда, милтиқ, камон, ўзи отар қуролларни, ов хандақларини, пастак жойларни тўғрилаб қўйиш, сиртмоқ, қармоқ, пичоқ, қопқонларни ўрнатиш, портловчи, кимёвий ва биологик моддалар, электр токи, тўрлар ва хоказоларни қўллашни тушуниш лозим.

Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибининг бузилиши уюшган гуруҳ томонидан содир этилганда, **қилмиш ЖК 202-моддаси 3-қисмининг «д» банди бўйича квалификация қилиниши зарур.**

Жуда кўп миқдор овланган ҳайвонлар ва йиғилган ўсимликларнинг фактик нархи ҳамда ўрнатилган тарифлар бўйича аниқланади ҳамда ЖК Махсус қисми VIII бўлими билан тартибга солинади.

Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузганлик натижасида қўлга киритилган маҳсулотлар (гўшт, шохлар, балиқлар, терилар, тухумлар, мевалар) тортиб олинади ва реализация қилинади. Маҳсулотни реализация қилишдан тушган пул маблағи етказилган зарар ўрнини қоплашга ишлатилмайди. Етказилган зарар табиатни муҳофаза қилувчи органлар фойдасига ундирилади, улар эса олинган пул маблағларининг бир қисмини белгиланган тартибда давлат бюджетига ўтказилади.

ЖК 202-моддаси 4-қисмига мувофиқ, агар етказилган зарар уч карра миқдорида қопланган тақдирда озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди.

11-§. Сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузиш (ЖК 203-моддаси)

Жиноятнинг бевосита **объекти** сув объектларини муҳофаза қилишни тегишлича таъминлаш, нормал экологик муҳит, сув ресурслари ва бошқа ичимлик суви манбаларидан оқилона фойдаланиш бўйича нормал фаолиятни таъминлаш, шунингдек, сув ва сув омборларидан атроф табиий муҳитнинг табиий ва ажралмас қисми сифатида самарали ва тартибли фойдаланиш бўйича муносабатлар ҳисобланади.

Шарҳланаётган модда вазифаси — сув иншоотлари қурилиши ва улардан фойдаланиш, корхоналар ва фуқароларнинг сув ресурсларидан фойдаланишлари соҳасида ҳуқуқ-тартиботни жиноят-ҳуқуқий воситалар билан мустаҳкамлаш, сув сифатини сақлаб қолиш, ер ости сувлари жойлашган қатламлар майдонини ифлосланиш ҳамда ноқонуний ишлатилишидан жиноят-ҳуқуқий муҳофаза қилиш, шунингдек, оғир оқибатларнинг олдини олишдан иборат.

Сувдан фойдаланиш тартибига бўлган юқори талаблар ва уларни жиноят-ҳуқуқий жиҳатдан муҳофаза қилиш инсон ҳаётининг фаолиятида сувнинг умумий ва муҳим аҳамияти билан боғлиқ бўлиб, унинг ёмонлашуви атроф муҳитнинг бошқа томонларига, жумладан, ҳайвонот олами, ўрмонлар, тупроқ қатлами, ер остига ҳам таъсир кўрсатиши мумкинлиги, шунингдек, хавфли тажовузлар оқибатининг олдини олиш ёки уларни йўқотиш имкони йўқлиги ё мураккаблиги, қайта тиклаш ишлари қийматининг юқорилигидан келиб чиқади.

Ер усти ёки ер ости сувлари ва сув ҳавзалари, шунингдек, ичимлик суви манбалари жиноят **предмети** ҳисобланади. («Ер усти сувлари», «ер ости сувлари», «ягона давлат сув фонди» тушунчалари ҳақида ЖК 196-модда таҳлилига қаранг.)

Объектив томондан жиноят сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузиш оғир оқибатларга сабаб бўлган ҳаракатларни содир қилишда ифодаланади.

Таҳлил қилинаётган модда диспозицияси бланкет хусусиятга эга.

Ўзбекистон Республикасида сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шарт-шароитларини мувофиқлаштирадиган расмий ҳужжатларнинг яхлит тизими вужудга келди. Булар: Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 6 майдаги «Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида»¹ Қонуни; Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993 йил 3 августдаги «Ўзбекистон Республикасида сувдан чекланган миқдорда фойдаланиш тўғрисида»ги 385-сонли қарори² ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 7 апрелдаги 174-сон қарори билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикасидаги сув омборлари ва бошқа сув ҳавзалари, дарёлар, магистраль каналлар ва коллекторларнинг, шунингдек, ичимлик сув ва маиший сув таъминотининг, даволаш ва маданий-соғломлаштиришда ишлатиладиган сув манбаларининг сувни муҳофаза қилиш зоналари ҳақида»ги Низом³, шунингдек, вазифаси сув муносабатларини мувофиқлаштириш, аҳоли эҳтиёжлари учун сувдан тежаб-тергаб фойдаланиш, сувларни ифлосланиш, ахлат тушиши ва қуриб қолишдан асраш, сувлар зарарли таъсирининг олдини олиш ва бунинг оқибатларини йўқотиш, сув объектлари ҳолатини яхшилаш, шунингдек, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, фермер ва дехқон хўжаликлари ҳамда фуқароларнинг сув муносабатлари соҳасидаги ҳуқуқларини ҳимоя қилишдан иборат бўлган бошқа меъёрий ҳужжатлардир.

Давлатнинг ягона сув фонди дарёлар, кўллар, сув омборлари, ер устидаги бошқа сув ҳавзалари, каналлар ва ҳовуз сувлари, ер ости сувлари ва музликларни ўз ичига олади.

Сув ва сув ҳавзаларидан фойдаланиш шароитлари «Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида»ги Қонун ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солиниб, сув объектларидан оқилона фойдаланиш, сувни

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 5-сон, 221-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 4-5-сон, 126-модда; 1998 й., 9-сон, 181-модда; 2000 й., 7-8-сон, 217-модда; 2001 й., 1-2-сон, 23-модда; 2004 й., 1-2-сон, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., 50-51-сон, 512-модда.

² Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2003 й., 17-18-сон, 156-модда; 2004 й., 43-сон, 456-модда.

³ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари тўплами, 1992 й., апрель; Ўзбекистон Республикаси ҳуқуматининг қарорлари тўплами, 1999 й., 4-сон, 22-модда; 2003 й., 9-сон, 88-модда.

тежаб сарфлаш, сув сифатини тиклаш ва яхшилаш, сув сарфининг белгиланган лимитларига риоя қилиш, таркибида ифлослантирувчи моддалар бўлган оқава сувларнинг сув объектларига ташланишини тўхтатиш чораларини кўриш, сувдан бошқа фойдаланувчиларга берилган ҳуқуқларнинг бузилишига йўл қўймаслик, шунингдек, хўжалик ва табиат объектларига (ерлар, ўрмонлар, ҳайвонот олами, фойдали қазилмалар ва ҳоказоларга) зарар етказмасликдан иборат. Сув ресурсларидан фойдаланиш шарт-шароитларига, шу жумладан сувни асрайдиган ва бошқа сув хўжалик иншоотлари ва техник мосламаларни соз ҳолда сақлаш, уларнинг фойдаланиш жиҳатларини яхшилаш, шу билан бирга сув ресурсларидан фойдаланганлик тўловларини ўз вақтида тўлаш ҳам киради.

Мазкур жиноят таркиби моддий таркибли бўлиб, оғир оқибатларнинг келиб чиқишини кўзда тутди. Жиноят сув ва сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартлари бузилиши натижасида оғир оқибат келиб чиққан вақтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

Экология соҳасидаги **оғир оқибатлар** тушунчаси кўриб чиқилган аввалги моддалар ўзаро ўхшашдир.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан сув объектларига тўкилиши тақиқланган ё тўкилишига алоҳида чеклашлар (миқдори, сифат таркиби, вақти кабиларга) ўрнатилган ва ер усти ҳамда ер ости сувларининг сифатини бузиб ёки сув объектларининг туби ва қирғоқлари ҳолатига салбий таъсир кўрсатадиган зарарли моддалар тўкиш ёхуд бошқа усул билан ташлашдан иборат бўлган ҳаракатларга **сув объектларини ифлослантириш** дейилади.

Сувни ифлослантириш деб, сув объектларига уларнинг ҳолатини ёмонлаштирадиган ва улардан фойдаланишни оғирлаштирадиган буюмлар ёки эрмаган моддалар тўкилиши ва ташланиши билан боғлиқ ҳаракатларга айтилади.

Сув тугаши деб, сув захираларининг барқарор камайиб бориши ҳамда ер усти ва ер ости сувлари сифатининг саноат, қишлоқ хўжалиги, коммунал ҳамда бошқа эҳтиёжлар учун сув ишлатиш лимитини ошириш орқали

улардан нормал фойдаланишга халал берадиган ёмонлашуви, сув захирасини сақлашга қаратилган гидротехника тадбирларини бажармаслик каби табиий йўл билан тиклаб бўлмайдиган ҳамда улар сифати ёмонлашуви, ўзини ўзи тозалаш имконияти йўқолиб боришидан иборат ҳаракатларга айтилади.

Сувлар табиий хоссаларининг ўзгача ўзгариши деб, сувнинг биологик ранг-баранглиги, уларнинг физик хоссалари (шу жумладан электромагнит, шифобахш, радиациявий хусусиятлари)нинг бевосита сув объектларида ёки улар яқинида портлатиш, қуриш ва бошқа ишларни амалга ошириш туфайли салбий ўзгаришидан иборат ҳаракатларга айтилади.

Сув ҳавзасининг ахлатга тўлиб қолиши, сувдан ичиш учун фойдаланиб бўлмай қолиш, аҳолини сув билан таъминлашда узилишлар рўй бериши оғир оқибатлар жумласига киритилади.

Субъектив томондан жиноят айбнинг **эгри касд** шаклида намоён бўлганда, шахс сув ва сув ҳавзаларидан фойдаланишга оид тегишли қоидаларни бузаётганлигини англайди, оғир оқибатлар келиб чиқишини олдиндан кўра олади ва уларнинг келиб чиқишига онгли равишда йўл қўяди ёхуд эҳтиётсизлик шаклида намоён бўлганда, шахс оғир оқибатларнинг келиб чиқишини олдиндан кўра олади ва онгли равишда эҳтиёт чораларини кўрмасдан, бундай оқибатлар келиб чиқмаслигига ҳеч бир асоссиз ишонади ёки бундай оқибатлар келиб чиқиши мумкинлигини олдиндан кўриши лозим ва мумкин бўлган ҳолатда уларни олдиндан кўра олмайди.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Ушбу жиноят учун мансабдор шахсларнинг хатти-ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича мансабга совуққонлик билан қараш (ЖК 207-моддаси) ёхуд ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш (ЖК 205-моддаси) билан квалификация қилинади.

12-§. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг режимини бузиш (ЖК 204-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг ўрнатилган режимини тартибга солувчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Табиий мажмуалар ва табиатни кўриклаш мақсадида, илмий, маданий, эстетик, рекреацион ва соғломлаштириш аҳамиятига эга бўлган, алоҳида кўриқланадиган, давлат ҳокимияти идоралари қарори билан хўжалик мақсадида фойдаланишдан бутунлай ёки қисман чиқариб олинган, умуммиллий бойлик объектлари ҳисобига киритилган табиий ҳудудлар, яъни ер участкалари, сув юзаси ва улар устидаги ҳаво бўшлиғи жиноят **предмети** ҳисобланади¹.

«Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги Қонуннинг 4-моддасида: «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар давлат мулкидир ва унинг муҳофазасидадир. Ботаника, дендрология ва ҳайвонот боғлари бошқа шакллардаги мулк асосида ҳам ташкил этилиши мумкин», — деб белгилаб кўйилган.

Қонунчилик томонидан муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар сифатида: сув муҳофазаси минтақалари (зоналари), рекреация ва санитария-соғломлаштириш минтақалари, юза ва ер ости сувлари пайдо бўладиган минтақалар (дарё водийлари, кўтариш каналлари, тоғолди этаклари), нодир ва қимматбаҳо минерал конлари, махсус муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг кўриқланадиган (буфер — олд) зоналари, балиқ хўжалиги минтақалари, тақиқланган ўрмон минтақалари, давлат табиат ёдгорликлари ва табиат боғлари, айрим табиий объектлар ҳамда мажмуаларни сақлаб қолиш, такрор кўпайтириш ва тиклаш учун мўлжалланган ҳудудлар, муҳофаза этиладиган ландшафтлар, айрим табиий ресурсларни бошқариш

---

¹Эслатиб ўтаемиз, Ўзбекистон Республикасининг 1993 й. 7 майдаги «Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги 871-ХП-сон Қонуни бекор қилинганлиги муносабати билан (Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2004 йил 3 декабрдаги «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги 710-П-сон Қонуни, 4-модда) ЖК 204-моддасида кўрсатиб ўтилган алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар деганда, муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тушунилиши лозим.

учун мўлжалланган ҳудудлар кўрсатилган. Маҳаллий давлат ҳокимияти ва бошқаруви идораларининг қарорлари билан алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг бошқа тоифалари ҳам назарда тутилиши мумкин.

«Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар давлат мулкидир ва унинг муҳофазасидадир.

Ер участкалари ва бошқа табиий объектлар хусусий буюртма кўриқхоналар ҳамда табиий питомниклар ташкил этиш учун юридик ва жисмоний шахсларга фойдаланишга берилиши мумкин» («Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги Қонуннинг 6-моддаси).

Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар ва объектларга давлат кўриқхоналари, мажмуа (ландшафт) буюртма кўриқхоналари, табиат боғлари, давлат табиат ёдгорликлари, айрим табиий объектлар ва мажмуаларни сақлаб қолиш, такрор кўпайтириш ва тиклаш учун мўлжалланган ҳудудлар, муҳофаза этиладиган ландшафтлар, айрим табиий ресурсларни бошқариш учун мўлжалланган ҳудудлар, шунингдек, Халқаро қизил китобга ҳамда Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига киритилган ҳайвон ва ўсимликлар киради («Алоҳида муҳофаза этиладиган ҳудудлар тўғрисида»ги Қонуннинг 5-моддаси).

Давлат кўриқхоналарининг ҳудудида ҳар қандай фаолият тақиқланади, илмий-тадқиқот фаолияти ва атроф табиий муҳит мониторингини юритиш бундан мустасно. Давлат кўриқхоналарида ёнғинга қарши тадбирлар ўтказилишига йўл қўйилади.

Давлат кўриқхоналари ҳудудида ҳамда уларнинг кўриқланма зоналарида тирик организмларнинг янги ва кенжа турларини иқлимлаштириш мақсадида жойлаштириш тақиқланади.

Давлат кўриқхоналарининг ёки улар қайси давлат органларининг тасарруфида бўлса, шу давлат органларининг ходими ҳисобланмайдиган фуқароларнинг давлат кўриқхоналари ҳудудида бўлишига уларда ана шу органлар ёки давлат кўриқхонаси маъмурияти берган рухсатнома бўлган тақдирда йўл қўйилади («Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар

тўғрисида»ги Қонуннинг 19-моддаси).

ЖК 204-моддаси 1-қисмининг объектив томони муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар режимини кўп миқдорда зарар ёки бошқа оғир оқибатларни келтириб чиқарган бузиш билан ифодаланади.

Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар режимини бузишга **қуйидагилар киритилади:**

- табиий-қўриқхона фондидан бошқа мақсадларда фойдаланиш;
- муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларни барпо қилиш ва ташкиллаштириш лойиҳалари талабларига риоя қилмаслик;
- муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг қўриқланадиган чегараси ичида тақиқланган хўжалик фаолиятини амалга ошириш;
- муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг қўриқланадиган чегараси ичида олдиндан экология экспертизасини амалга оширмай туриб ёки унинг хулосаларини бузган ҳолда хўжалик фаолияти юритиш;
- фалокатларнинг экологик оқибатлари ҳамда муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларга бошқача зарарли таъсир кўрсатишнинг олдини олиш ва уни бартараф қилиш чораларини кўрмаслик;
- муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлардан фойдаланиш талабларини бузиш;
- рухсат этилган кимёвий, физик, биологик ва бошқа таъсир меъёрини ошириб юбориш, муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлардан фойдаланиш учун берилган рухсатнома талабларига риоя қилмаслик;
- муҳофаза этиладиган табиий объектлардаги ҳамда улар таркибига киритиш учун захирага киритилган табиат мажмуаларига зарар етказиш, бузиш ва уларни йўқ қилиб юбориш;
- муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар чегараларини бошқа мақсадлар учун ўзбошимчалик билан ўзгартириш, ажратиш олиш.

ЖК 204-моддаси 1-қисмида кўзда тутилган жиноят айбдор шахс томонидан муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар режимини ҳар қандай тарзда бузиш кўп миқдорда зарар ёки бошқача оғир оқибатларни келтириб

чиқарган вақтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

Бошқа оғир оқибатлар қаторига муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлардан кўзланган мақсадда фойдалана олмаслик, давлат кўриқхонаси ёки мажмуа (ландшафт) буюртма кўриқхоналарнинг узоқ муддатга ёпилиши, қиммат тиклаш ишларини амалга ошириш, ўсимликларни қайта кўчириб экиш, ҳайвон, қушларни тутиб, бошқа ҳудудларга кўчириш зарурати кабилар киради.

Зарар етказилиши ва ҳаракат (ҳаракатсизлик) ўртасидаги сабабий боғланишнинг мавжудлиги аниқланиши шарт.

ЖК 204-моддаси 2-қисмининг **объектив томони** муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар объектларини қасддан нобуд қилиш ёки уларга шикаст етказиш кўп миқдордаги зарар етказилиши ёхуд бошқа оғир оқибатларга олиб келишида ифодаланади.

ЖК 204-моддаси 2-қисмида кўзда тутилган жиноят муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар объектларини қасддан нобуд қилиш ёки уларга шикаст етказиш оқибатида кўп миқдордаги зарар ёки бошқа оғир оқибатлар келиб чиққан вақтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

(«Нобуд қилиш», «шикаст етказиш» тушунчалари юқорида бошқа ўхшаш жиноятларнинг таҳлилида баён қилинган.)

Субъектив томондан жиноят айбнинг қасд шаклида намоён бўлганда, шахс сув ва сув ҳавзаларидан фойдаланишга оид тегишли қоидаларни бузаётганлигини англайди, оғир оқибатлар келиб чиқишини олдиндан кўра олади ва уларнинг келиб чиқишига онгли равишда йўл қўяди (**тўғри қасд**) ёхуд шахс оғир оқибатларнинг келиб чиқишини олдиндан кўра олади ва онгли равишда эҳтиёт чораларини кўрмасдан, бундай оқибатлар келиб чиқмаслигига ҳеч бир асоссиз ишонади ёки бундай оқибатлар келиб чиқиши мумкинлигини олдиндан кўриши лозим ва мумкин бўлган ҳолатда уларни олдиндан кўра олмайди (**эгри қасд**).

Жиноятнинг **мақсади** ва **мотива** квалификацияга таъсир қилмайди.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс

ҳисобланади. Улар жумласига мансабдор шахслар, шу жумладан ерларида мажмуа (ландшафт) буюртма кўриқхоналари ва табиат ёдгорликлари жойлашган корхона, муассаса ва ташкилот раҳбарлари, ушбу ҳудудларни муҳофаза қилиш ходимлари киради.

**«Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги
жиноятлар» мавзуси бўйича
якуний саволлар**

1. Экология хавфсизлиги талаблари ва нормалари бузилиши турларини кўрсатинг. Ушбу жиноят субъектининг ўзига хос хусусиятлари.

2. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисидаги маълумотларни қасддан яшириш ёки бузиб кўрсатиш нималарда намоён бўлади?

3. Атроф табиий муҳит ифлосланганлиги тўғрисидаги маълумотларни яшириш ёки бузиб кўрсатишнинг атроф муҳитни ифлослантиришнинг олдини олиш чораларини кўрмасликдан фарқи. Уларнинг ўхшашлиги нимада?

4. Атроф табиий муҳит зарарланишининг олдини олмаганлик қандай жиной оқибатларни вужудга келтиради?

5. Атроф муҳитнинг зарарланиши деганда нима тушунилади? Ушбу ифлосланишнинг сабаблари қандай бўлиши мумкин?

6. Атроф муҳитни зарарлантирганлик учун жиной жавобгарликнинг шартларини кўрсатинг.

7. Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартлари ёки уларни муҳофаза қилиш талабларининг бузилиши нималарда намоён бўлади?

8. Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларининг ёки уларни муҳофаза қилиш талабларининг бузилганлиги учун ким жавобгар бўлади?

9. Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузганликнинг ўз хизмат вазифасига совуққонлик жиноятдан фарқи.

10. Экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш ёки уларни nobud қилиш деганда нима тушунилади? Ушбу жиноят учун жиной

жавобгарликнинг келиб чиқиш шартлари.

11. Экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларни қонунга хилоф равишда кесиш деганда нимани тушунасиз? Ушбу қилмишни содир этганлик учун жавобгарликнинг ўзига хос хусусиятлари.

12. Ўсимликлар касалликлари ёки зараркунандаларига қарши кураш талабларини бузишнинг ўзига хос хусусиятлари.

13. Ветеринария, ветеринария-санитария қоидаларини бузиш нималарда ифодаланади? Ушбу қилмишнинг жиной оқибатлари қандай?

14. Зарарли кимёвий моддалар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузганлик учун жиной жавобгарликнинг шартларини кўрсатинг.

15. Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузишга қандай қилмишлар киради? Ушбу қилмиш учун жазони оғирлаштирувчи қандай белгилар мавжуд?

16. Сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузганлик учун жиной жавобгарликка тортишнинг шартлари.

17. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг тартибларини бузишга нималар киради?

18. Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг тартибини бузганлик учун жиной жавобгарликка тортишнинг шартларини кўрсатинг.

Қўшимча адабиётлар

Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар

Вольфман Г.И. Ответственность за преступления в области охраны природы: квалификация и наказание. — Саратов: Саратовский университет, 1984.

Желваков Э.Н. Преступления против природных богатств. — М.: ВЮЗИ, 1983.

Желваков Э.Н. Экологические преступления: понятие, виды, квалификация. — М.: НИИП, 1995.

Колыско А.Ю., Маляева Е.О. Экологические преступления. — Новгород:

1993.

Лопашенко Н.А. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. — 800 Б.

Широков В.А. Преступления в области охраны окружающей среды. — Хабаровск: 1989.

Илмий мақолалар

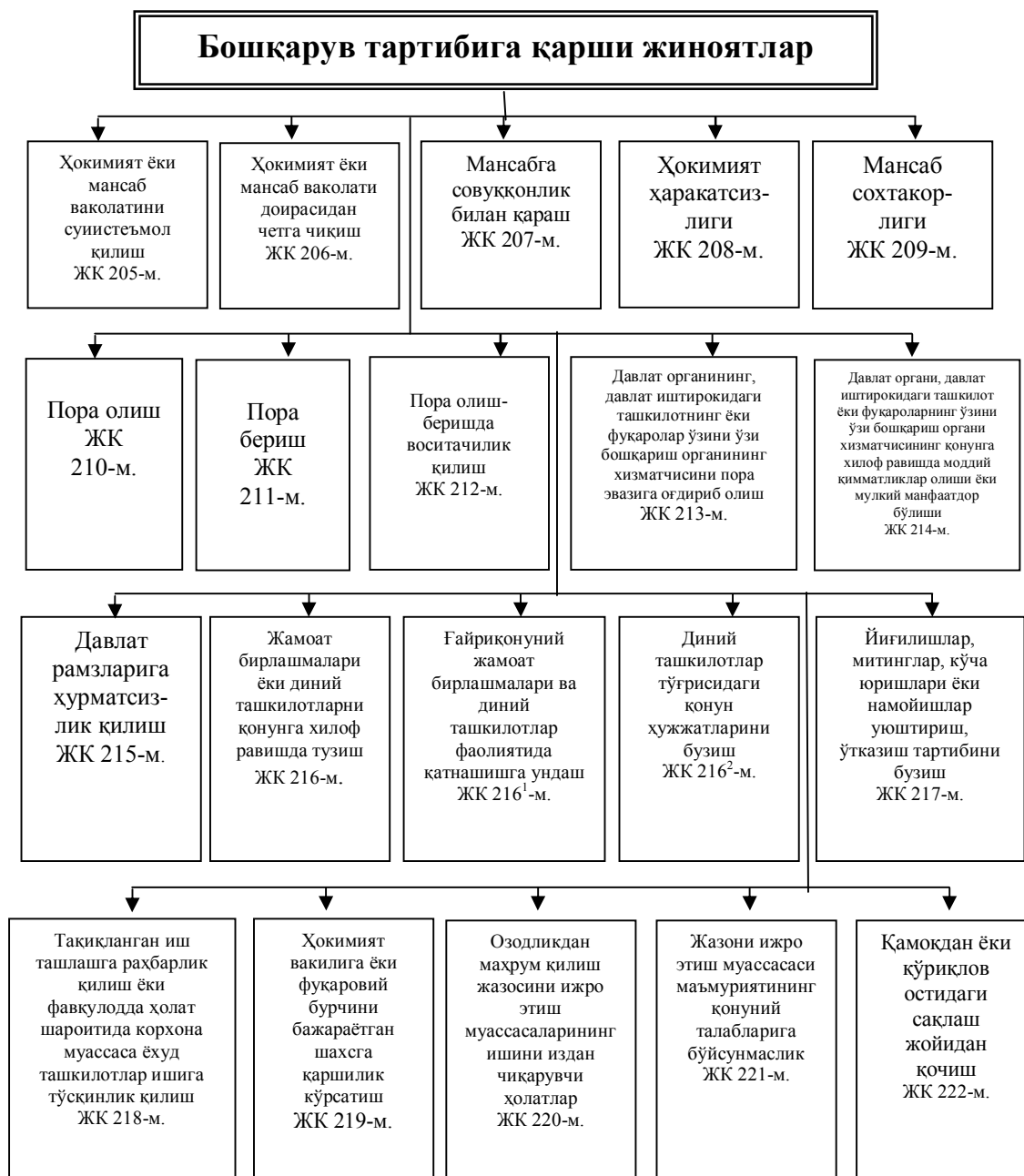
Зуев Е. Ответственность за незаконную охоту // Ж. Охота и охотничье хозяйство. 1980. № 8.

VI БОБ. БОШҚАРУВ ТАРТИБИГА А ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

8-Схема

9-Схема

1-§. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистеъмол қилиш (ЖК 205-моддаси)

Жиноятнинг асосий бевосита объекти давлат ҳокимияти, бошқарув ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг нормал фаолият кўрсатишини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объект** сифатида фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистеъмол қилиш, яъни мансабдор шахснинг ўз мансаб ваколатидан турли ниятларда фойдаланиши натижасида фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқладиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёхуд жиддий зиён етказилишида ифодаланади.

Ҳокимият ваколатини суистеъмол қилиш деганда, мансабдор

шахснинг ўз мансаб мавқеидан фуқаролар, жамият ва давлат манфаатларига қарши қасддан фойдаланишини тушуниш лозим.

Мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш деганда, мансабдор шахснинг мансаб мавқеидан келиб чиққан ва бу шахс эгаллаган лавозими ваколатига берилган ҳуқуқ ва мажбуриятларни амалга ошириш билан боғлиқ, бироқ ўз мазмуни бўйича тегишли органнинг фаолият олиб боришидан кўзланган мақсад ва вазифаларга зид келувчи ҳаракатларини тушуниш лозим.

Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш давлат ҳокимияти ва бошқаруви, маҳаллий ўзини ўзи бошқарув органлари мавқеига путур етказиш; ўзганинг мулкни талон-торож қилишни яшириш; турли молиявий талон-торожларни амалга ошириш; давлат, жамоат ёки бошқа ўзга мулк ҳисобидан, уни тортиб олмасдан ғаразли фойда олиш; алоҳида фуқароларга тегишли мулк ҳисобига ғайриқонуний бойиш ва бошқалардан иборат.

Ҳокимият деганда, маълум бир воситалар — ирода, нуфуз, ҳуқуқ, мажбурлов, сиёсий ҳукмронлик, давлат органлари тизими орқали инсонлар фаолиятига, хулқ-атвориغا таъсир этиш қобилияти ва имконияти тушунилади¹.

Мансабдор шахс томонидан ўз хизмат ваколатини суиистеъмол қилишга лавозимни эгаллаб турган вақт давомида ваколатларни суиистеъмол қилиш киритилади. Мансабдор шахс ўзига керакли бўлган қарорга эришиш мақсадида ўз хизмат ваколатларидан эмас, балки хизмат ёки шахсий алоқалари, эгаллаб турган лавозимнинг обрўсидан фойдаланса, жиноят таркиби бўлмайди.

Тергов органлари ва суд томонидан фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зиён етказилганлиги масаласи муайян ишнинг барча ҳолатларини эътиборга олган ҳолда ҳал этилади.

---

¹Қаранг: Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. 2-ое изд., перераб. и доп. — М.: 1998. — 212-б.

Мансабдор шахе ваколати муайян мансабни ёки вақтинчалик ёхуд махсус ваколат билан ушбу мансаб бўйича вазифани бажарувчи шахснинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тартибга солинган тегишли қонунлар, низом ва бошқа норматив ҳужжатларда белгиланган унинг компетенцияси билан белгиланади.

Мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш шакллари (мансабдор шахсларнинг фаолияти соҳаси) турлича бўлиши мумкин. Бу бўйсунувчиларнинг меҳнатидан шахсий манфаатлар йўлида ғайриқонуний фойдаланиш (масалан, ишчиларнинг шахсий дала ҳовлилар қурилишида, уйларни таъмир қилишида); кўл остидаги ходимларнинг меҳнатини ўзлаштириб олиш; турар жой тақсимотида суиистеъмол қилиш; корхоналарни хусусийлаштириш жараёнида мансаб мавқеидан фойдаланиб, хусусий мулк сифатида сотиб олиш мақсадида ёки амалдор томонидан акцияларнинг анча қисмини эгаллаб олинishiда мансабдор шахс ўзининг, унга яқин кишининг ёки бошқа хусусий шахсларнинг манфаатларини ҳимоя қилиб мансаб ваколатидан фойдаланиши; умумдавлат эҳтиёжларига мўлжалланган молия ва кредитни ғаразли ёки бошқа паст ниятда тижорат ташкилотларига ғайриқонуний бериб юбориш; бюджет маблағларини беҳуда сарфлаш, шу жумладан бу маблағларнинг тижорат банкларида айлантирилиши; кредит, ссуда, қимматбаҳо қоғозларни, кўчмас ва бошқа мулкни олишда ҳуқуқий ҳужжатларда кўзда тутилмаган имтиёзлардан фойдаланиш; шахсий ёки гуруҳ мақсадларида хизмат фаолияти учун тақдим этилган хоналар, транспорт ва алоқа, электрон-ҳисоблаш техникаси, пул маблағлари ва бошқа мулкдан фойдаланиш ва бошқалар.

Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш ўз хусусиятларига кўра қонунда белгиланган ҳуқуқ ва мажбуриятларни фаол хулқ-атвор орқали амалга оширишга қаратилган ҳаракатда намоён бўлади.

Ҳаракатсизлик орқали амалга ошириладиган ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш ЖКнинг 208-моддасида (Ҳокимият ҳаракатсизлиги) назарда тутилган жиноятни ташкил этади.

Мансабдор шахс томонидан уз хизмат ваколатини суиистеъмол қилишга лавозимни эгаллаб турган вақт давомида ваколатларни суиистеъмол қилиш киритилади. Мансабдор шахс ўзига керакли бўлган қарорга эришиш мақсадида ўз хизмат ваколатларидан эмас, балки хизмат ёки шахсий алоқалари, эгаллаб турган лавозимнинг обрўсидан фойдаланса, жиноят таркиби бўлмайди.

Шарҳланаётган модда бўйича квалификация қилишнинг зарурий белгиси ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш натижасида фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёхуд жиддий зиён етказиш ҳисобланади.

Жиноят кўп миқдорда зарар ёхуд фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зиён етказилган пайтдан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади. Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига етказилган зарар миқдорини эътироф этиш тўғрисидаги масала муайян иш ҳолатлари бўйича тергов органлари ва суд томонидан ҳал қилинади.

«Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зиён етказиш моддий зарар тарзида ҳам, бой берилган фойда тарзида ҳам, шунингдек, турли хил манфаатларга бошқача зарар етказишда, ҳокимият органларининг обрўсига путур етказишда, оғир жиноятларни яширишда ва ҳоказода ифодаланиши мумкин»¹.

Жиддий зиён баҳоланадиган тушунчадир, шу боис уни расмийлаштирилган миқдорий кўрсаткичларда ифодалаш мушкул ва у фақат моддий зиёндан иборат деб қаралмаслиги лозим. Айни пайтда аксарият

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгар- тириш ва кўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 123-124-б.

холларда мансабни суиистеъмол қилишнинг оқибати мулкий зиён етказиш бўлиб, уни аниқлашда моддий зиённинг ҳажми, моддий объектларнинг қиймати, мулкий фойда олишнинг имкони, шунга ўхшаш бошқа кўпгина омилларни инобатга олиш зарур, чунки уларнинг йиғиндиси фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига етказилган зарарнинг жиддийлигидан гувоҳлик беради. Зарарнинг жиддийлиги фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини поймол қилиш ҳамда давлат ҳокимияти тегишли идораларининг нуфузи ва ишончининг пасайиш даражаси билан аниқланиши мумкин. Етказилган зарарнинг жиддийлиги давлат ташкилотлари, муассасалари, корхоналари, жамоат бирлашмалари ва ҳоказолар фаолиятидаги бошбошдоқликда ҳам намоён бўлиши мумкин. Мансабдор шахс томонидан инсон ва фуқаронинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликлари бузилишини ҳам жиддий зиён деб ҳисоблаш зарур.

Жисмоний зиён, агар у саломатликка зарар етказишда ифодаланса, шахс ҳуқуқларининг жиддий бузилиши деб топилади.

Якка тадбиркор ёхуд ташкилотнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларининг бузилиши уларнинг фаолиятига ноқонуний аралашув, тадбиркорлик эркинлигининг ва қонун билан тақиқланмаган бошқа фаолият тури билан шугулланишнинг чекланиши, агар улар рақобатининг чекланиши монополистик фаолиятга эрк бериш ва ҳоказолар билан боглиқ бўлса, қонун билан муҳофаза қилинаётган давлат ва жамоат манфаатларининг бузилиши давлат органлари ишида жиддий хатоликларга, давлат ҳокимияти ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари обрўсига путур етказишда, огир жиноятларни яш ришда намоён бўлиши мумкин.

Етказилган зиён жиддий бўлмаса, мансабдор шахснинг ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилганлик учун жиноий жавобгарлиги истисно қилиниб, унга нисбатан интизомий ёки Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги томонидан ўрнатилган бошқа жавобгарлик белгиланади. Келиб чиққан оқибатнинг жиддий ёки жиддий эмас деб баҳоланиши мансабдорлик

жиноятларини (ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш, ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш, мансабга совуққонлик билан қарашни) фарқлашнинг асосий мезонларидан бири ҳисобланади.

Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш моддий таркибли жиноят бўлганлиги учун, яъни шарҳланаётган моддага кўра мансабдор шахсни жинойий жавобгарликка тортиш учун модда диспозициясида кўрсатилган оқибатлар келиб чиқиши зарур бўлганлиги учун улар ўртасидаги сабабий боғланиш муҳим аҳамият касб этади ва объектив томоннинг зарурий белгиси ҳисобланади. Ҳокимиятни ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш ва кўп миқдорда зарар ёхуд фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зиён етказилиши ўртасидаги сабабий боғланиш аниқлангандан кейингина бу оқибатларни мансабдор шахс зиммасига юклаш мумкин.

Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилишнинг **субъектив томони** қасддан содир этилиши билан тавсифланади. Айбдор мансаб ваколатини суиистеъмол қилиб ҳаракат қилаётганлигини, қилмишининг ижтимоий хавфлилигини ва бунинг натижасида шарҳланаётган модда диспозициясида кўрсатилган оқибатлар келиб чиқиши мумкинлигини англайди ҳамда уларнинг келиб чиқишини истайди (тўғри қасд) ёки онгли равишда йўл қўяди (эгри қасд).

Жиноят **мотивлари** турлича бўлиши мумкин. Бироқ кўпинча бу гаразли манфаатдорлик, шуҳратпарастлик, ўч олиш, ҳасад, оилапарварлик, ишнинг ҳақиқий ҳолатини бўрттириб кўрсатишга ҳаракат қилиш ва ҳоказолар бўлиши мумкин.

Гаразли манфаатдорлик жиноят субъектининг ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш воситасида қандайдир фойдага эришишга интилишида намоён бўлади.

ЖКнинг 205-моддаси 1-қисми бўйича ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш жинояти **субъекти** махсус. Яъни **18 ёшга** тўлган

мансабдор шахслар бўлиши мумкин.

Мансабдор шахс тушунчаси юридик адабиётларда анча баҳсли ҳисобланади. ЖК VIII бўлимида мансабдор шахс ва масъул мансабдор шахс тушунчалари берилган.

NOTA BENE !

Мансабдор шахс — ташкилий-бошқарув ёки маъмурий-хўжалик ваколатлари берилган ва масъул мансабдор шахс аломатларига эга бўлмаган шахсдир.

Ташкилий-бошқарув ваколатлари деганда, муайян фаолият участкасига, айрим ходимларнинг ишлаб чиқариш фаолиятига раҳбарлик қилиш вазифалари тушунилади. Масалан, вазирликлар, идоралар, бошқармаларнинг раҳбарлари (директорлар, уларнинг ўринбосарлари, таркибий бўлинмаларининг раҳбарлари ва ҳ.к.). Ушбу мансабдор шахсларнинг фаолияти кадрларни танлаш ва уларга раҳбарлик қилиш, уларни жой-жойига қўйиш, уларнинг фаолиятини ташкил этиш ва назорат қилишдан иборат бўлиши мумкин.

Маъмурий-хўжалик ваколатлари деганда, мол-мулкни бошқариш ва тасарруф этиш, уни сақлаш шартлари ва тартибини белгилаш, мол-мулкнинг асралишини, сотилишини таъминлаш сингари вазифалар тушунилади. Масалан, маъмурий-хўжалик қисми, таъминот, сотув раҳбари, омбор, бухгалтерия мудирлари сингарилар шундай ваколатларга эга бўлган шахслар ҳисобланади.

Мансабдор шахс ташкилий-бошқарув ёки маъмурий-хўжалик вазифаларини бажариш билан боғлиқ лавозимга доимий ёки вақтинча сайланганлиги ёки тайинланганлигидан қатъи назар, у мансабдор шахс деб ҳисобланаверади.

Масъул мансабдор шахс деганда:

- 1) ҳокимият вакиллари;

2) давлат корхонаси, муассасаси ёки ташкилотларида сайлаш ёки тайинлаш бўйича доимий ёки вақтинча ташкилий-бошқарув ёхуд маъмурий-хўжалик вазифаларини бажариш билан боғлиқ лавозимларни эгаллаб турган ва юридик аҳамиятга эга бўлган ҳаракатларни содир этишга ваколат берилган шахслар;

3) мулкчиликнинг бошқа шаклларидаги корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг раҳбарлари, давлат бошқаруви юзасидан белгиланган тартибда ҳокимият ваколоти берилган жамоатчилик вакиллари;

4) ташкилий-бошқарув ёки маъмурий-хўжалик вазифаларини бажариш билан боғлиқ лавозимларни эгаллаб турган ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида юридик аҳамиятга эга бўлган ҳаракатларни содир этишга ваколат берилган шахслар тушунилади.

Ҳокимият вакиллари жумласига ўз ваколатлари доирасида номуайян доирадаги шахсларга ёхуд ҳар қандай таркибий бўлинмаларнинг (корхоналар, ташкилотлар, муассасаларнинг) раҳбарларига, бундай фуқаролар ёхуд корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг раҳбарлари, уларга хизмат юзасидан бўйсунувидан қатъи назар, улар бажариши учун мажбурий қонуний талаблар қўйиш ҳуқуқи берилган мансабдор шахслар тоифаси киради.

Ҳокимият вакиллари жумласига, Олий Мажлис депутатлари, шунингдек, вилоят, шаҳар ва бошқа даражалардаги ҳокимият органларининг депутатлари; ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг ходимлари (прокурорлар, уларнинг ўринбосарлари ва ҳ.к.); судьялар, суд ижрочилари; милиция ходимлари; барча даражадаги ҳокимлар, божхона ва солиқ хизмати ходимлари, давлатнинг турли назорат органлари ходимлари ва бошқа шу сингарилар кирадилар.

Ҳар қандай ҳокимият органида ишловчи, аммо ҳокимият ваколатлари (маъмурий ваколатлар) берилмаган шахслар ҳокимият вакиллари деб эътироф этилмасликлари лозим.

Юридик аҳамиятга эга бўлган ҳаракатларни бажариш деганда, шахс

томонидан бирон-бир ҳуқуқий муносабатни юзага келтириши, ўзгартириши ёки тугатиши мумкин бўлган ҳаракатларнинг бажарилиши тушунилади.

Ўзбекистон Республикаси «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг 12-моддасида: «Йиғин раиси (оқсоқоли) ва у тайинлайдиган котиб йиғин қарорлари бажарилишини, шунингдек, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг жорий фаолиятини ташкил этади ва амалга оширади»¹ дейилган, демак оқсоқол ва котиб фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг мансабдор шахслари ҳисобланадилар.

Қонун мазмунидан кўриниб турибдики, оқсоқол ва котиб-лар ўзини ўзи бошқариш органларининг мансабдор шахслари ҳисобланади.

Қонуннинг 16-моддасига кўра, «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ва улар мансабдор шахсларининг ўз ваколатлари доирасида қабул қилган қарорлари тегишли ҳудудда яшовчи фуқаролар, шунингдек, шаҳарча, қишлоқ, овул ва маҳалла ҳудудида жойлашган юридик шахслар (уларнинг мансабдор шахслари) томонидан ижро этилиши шарт».

ЖК 205-моддаси 2-қисмида ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилишнинг:

- а) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;
- б) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб.

Ҳокимият ёки мансаб ваколатларини суиистеъмол қилиш натижасида етказилган **жуда кўп миқдордаги зарар** деганда, энг кам ойлик иш ҳақининг уч юз бараваридан беш юз бараваригача бўлган миқдордаги зарарни тушуниш лозим. (*ЖКнинг Махсус қисми VIII бўлимига қаранг*).

Уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб **ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш** ЖКнинг 205-моддаси 2-қисми «б» банди бўйича квалификация қилинади. Субъектив томоннинг умумий белгиларига кўра мазкур ҳолатда айбнинг қасд шакли интеллектуал элементи мансабдор

---

¹ *Қаранг:* Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 2 сентябрдаги «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги 915-ХП-сон Қонуни (Ўзбекистон Республикаси 2013 йил 22 апрелдаги ЎРҚ 350-сон Қонунининг таҳририда), 12-модданинг 1-қисми // «Халқ сўзи», 2013 йил 23 апрель; "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2013 йил 29 апрель, 17-сон, 219-модда; "Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси", 2013 йил, 4-сон, 96-модда

шахсининг уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб жинойтни онгли равишда содир этиши билан тавсифланади.

Уюшган гуруҳ – жинойтдаги иштирокчиликнинг энг хавфли шакллари билан бирдир. Уюшган гуруҳнинг умумий тушунчаси, жинойт туридан катъи назар, ЖКнинг 29-моддасида очиб берилган. Бунда қонунда белгиланишича, уюшган гуруҳ томонидан жинойт содир этилиши Жинойт кодексида кўзда тутилган асосларга кўра оғирроқ жавобгарликни келтириб чиқаради. *(ЖКнинг 29-моддаси шарҳига қаранг).*

Уюшган гуруҳларга нисбатан бир неча шахслар бирлашишининг катъийлиги белгиси конституциявий ва белгиловчи хусусият сифатида кўпроқ гуруҳ жинойт фаолиятининг нисбатан давомийлигида, унинг жинойт ихтисослашувида, шунга ўхшаш гуруҳларнинг фаолият доирасини бўлиб олишда, ҳар бир иштирокчининг роллари ва вазифаларини аниқ тақсимлашда, лидер (ташкilotчи, бошлиқ) мавжуд бўлишида, жинойт фаолиятни муайян муддатга режалаштиришда ифода этилади.

Уюшган гуруҳ манфаатлари – уюшган гуруҳни у ёки бу ижтимоий хавфли ҳаракатлар содир этишга ундайдиган ёхуд уларни мувафакқиятли содир этишга шароит яратувчи ҳолатлар. Бундай манфаатларга, чунончи, у ёки бу ташкilotлар фаолияти тўғрисида ахборот тақдим этиш, уюшган гуруҳни фoш қилувчи ахборотни йўқ қилиш, уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб жинойт содир этиш, хусусан, ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш жинойт мақсадини амалга оширишда ёрдам бериш ва ҳоказолар киради.

Қилмишни уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб деб квалификация қилишда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар мансабдор шахс жинойтни уюшган гуруҳнинг манфаатларини кўзлаб содир этаётганига алоҳида эътибор қаратишлари лозим.

Шарҳланаётган моддада кўзда тутилган жинойтни квалификация қилишда **ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш** айрим мансабдорлик жинойтларига нисбатан умумий норма ҳисобланади, масалан,

мансаб сохтакорлиги (ЖКнинг 209-моддаси); пора олиш (ЖКнинг 210-моддаси). Бундай ҳолларда айбдорнинг ҳаракатлари махсус нормага кўра квалификация қилинади.

Масалан, якка тартибда иш олиб борувчи тадбиркор ёки ташкилотнинг раҳбари томонидан банкка ёки бошқа кредит ташкилотига тадбиркорнинг ёки ташкилотнинг хўжалик аҳволи ёки молиявий ҳолати тўғрисида била туриб ёлғон маълумотларни тақдим қилиш йўли билан кредит ёхуд кредит олиш учун имтиёзларнинг олиншини, кредит маблағларини ўзлаштириш ёки текинга олиш мақсади бўлмаган тақдирда, Жиноят кодексининг 205 ёки 170-моддалари билан квалификация қилиш керак.

Мансабдор шахснинг кредитни ўз вақтида қайтаришдан қасддан бош тортишини ҳам, талон-торож қилиш аломатлари бўлмаган тақдирда, ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш деб, агар бу хил ҳаракатлар жисмоний шахслар томонидан содир этилса, Жиноят кодексининг 170-моддаси билан квалификация қилиш керак.

Талон-торож қилиш аломатлари бўлмай туриб ноқонуний пулкредитлар бериш ҳам Жиноят кодексининг 205-моддаси билан квалификация қилиниши зарур.

Агар иш бўйича қимматли қоғозлар чиқариш ва улар билан муомала қилишни тартибга солувчи амалдаги қонунларни бузганлик аниқланиб, Жиноят кодексининг 205-моддаси диспозициясида кўрсатилган белгилар мавжуд бўлганда, бундай ҳаракатлар ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш бўйича квалификация қилиниши лозим. Бундай қонун бузишлар жумласига, масалан, фуқароларга ва чет эллик инвесторларга эркин сотиш учун мўлжалланган акция пакетларини сотишга тўсқинлик қилиш киритилиши мумкин.

2-§. Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш (ЖК 206-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти давлат ҳокимияти ва бошқарув

органларининг нормал фаолият юритишини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объект** сифатида фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш, яъни мансабдор шахснинг қонунда белгиланган ваколатлари доирасидан четга чиқадиган ҳаракатларни содир этиши, фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлишида ифодаланади.

Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш объектив томонининг зарурий белгиси фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига путур етказиш кўринишидаги ижтимоий хавфли оқибатларнинг келиб чиқиши, шунингдек, қилмиш ва оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш бўлиши мумкин.

Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш фақат ҳаракатлар орқали амалга оширилади.

Мансабдор шахснинг қонун белгилаб берган ваколат доирасидан четга чиққан ҳаракатлари деганда, мансабдор шахснинг ваколатини тартибга соладиган норматив ҳужжатлар ёки идоравий кўрсатмаларда белгиланмаган, яъни унинг ҳуқуқ ва ваколатларига кирмайдиган ҳаракатларни содир этиши тушунилади.

Бу ўз навбатида мансаб ваколатларидан четга чиқиш жиноятини фақатгина ҳаракат орқали содир этилишини аниқлаб, бу жиноят қонун мазмунидан кўриниб турибдики ҳаракатсизликдан содир этилмайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми суд амалиётида энг кўп учрайдиган ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқишнинг бир қанча кўринишларини белгилаб ўтган бўлиб, улар мансабдор шахснинг бошқа мансабдор шахс ваколатига тааллуқли ҳаракатларни амалга ошириши;

қонун ва қонуности ҳужжатларида кўрсатилган, унинг ўзи томонидан фақат ўта зарур ҳолларда амалга оширилиши мумкин бўлган ҳаракатларни содир этиши (масалан, юқори турувчи раҳбар розилиги билан); ҳеч ким, ҳеч қандай ҳолатда бажариш ҳуқуқига эга бўла олмайдиган қилмишларни содир этишидан иборат (масалан, муайян мансабдор шахс олдиға қабулга келган фуқароға нисбатан зўрлик ишлатилиши). Бундан ташқари, коллегиял амалга ошириладиган ҳаракатларни мансабдор шахснинг яққа ўзи амалга оширишини ҳам ваколат доирасидан четға чиқиш деб ҳисоблаш лозим¹.

Мансабдор шахе ваколоти муайян мансабни ёки вақтинчалик ёхуд махсус ваколат билан ушбу мансаб бўйича вазифани бажарувчи шахснинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тартибға солинган тегишли қонунлар, низом ва бошқа норматив ҳужжатларда белгиланган унинг компетенцияси билан белгиланади.

Мансабдор шахснинг ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четға чиқиши масаласини ҳал этаётиб, унинг ваколат доирасини, уларни белгиловчи норматив ҳужжатлар ёки идоравий йўриқномаларни аниқ белгилаб олиш ва ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четға чиқиш аниқ ифодаланганлигини аниқлаш лозим.

Ушбу модда бўйича квалификация қилинишнинг зарурий белгиси мансабдор шахс содир этган ғайриқонуний ҳаракатларнинг унинг мансаб ваколатлари билан алоқаси ҳисобланади. Мансабдор шахснинг ғайриқонуний ҳаракатлари ҳамда унинг ҳокимият ва мансаб ваколоти ўртасидаги алоқанинг йўқлиги ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четға чиқиш жинояти таркибини ҳосил қилмайди.

(«Жиддий зиён» тушунчаси ҳақида ЖКнинг 205-моддаси таҳлилиға қаранг.)

Агар ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четға чиқиш

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзаға келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги 10-сонли, 2002 йил 25 октябрдаги 28-сонли ва 2006 йил 3 февралдаги 5-сонли қарорларига асосан киритилган ўзгартириш ва кўшимчалар билан) // Тўплам, 1-жилд. — 124-б.

жабрланувчига қасддан оғир тан жароҳати етказиш билан ўзаро боғлиқ бўлса, қилмиш жиноятлар мажмуи бўйича ЖК 206- ва 104-моддаси билан квалификация қилиниши лозим. Калтаклаш, баданга енгил ва ўртача оғир шикаст етказиш, ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четга чиқиш қилмиш таркибига киритилиб, тегишли моддаларга кўра кўшимча квалификация қилиниши талаб қилинмайди.

Шарҳланаётган жиноят таркибининг сабабий боғланиши мансабдор шахснинг ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четга чиқиш ҳаракатлари ва вужудга келган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланишда намоён бўлади. Ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четга чиққанлик учун жавобгарлик мансабдор шахснинг ҳаракатлари ҳуқуқ ва манфаатларига зиён етказилган жабрланувчи (жисмоний ёки юридик шахс)га нисбатан у ёки бу ваколатларга эга бўлганидагина вужудга келади.

Ҳокимият ёки мансаб ваколат доирасидан четга чиқишнинг **субъектив томони** айбнинг қасд шакли билан тавсифланади. Айбдор ўз қилмишининг ўзига берилган ҳокимият ва мансаб ваколоти доирасидан четга чиқиш ҳаракатларининг ижтимоий хавфлилигини англайди, натижада фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказиши мумкинлигини олдиндан кўра билади ва истайди (тўғри қасд) ёки онгли равишда унга йўл қўяди (эгри қасд).

Жиноят содир этишнинг **мотивлари** турлича бўлиши мумкин (иш манфаатларини нотўғри тушуниш, мансабпарастлик, ҳасад, ўч олиш ва бошқа шахсий адоватлар), лекин улар жиноий жавобгарликка ва жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди. Ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четга чиқиш мотиви ва мақсади жиноят таркибининг зарурий белгилари қаторига кирмайди ва жиноий жавобгарлик келиб чиқишига таъсир кўрсатмайди. Бироқ жазо тайинланишида ҳисобга олинishi мумкин.

Шарҳланаётган модданинг 1-қисми **субъекти** фақат 18 ёшга тўлган, ташкилий-бошқарув ёки маъмурий-хўжалик ваколатлари берилган,

мансабдор шахс бўлиши мумкин, яъни мазкур жинойт субъекти — махсус.

(«Мансабдор шахс» тушунчаси хусусида ЖК 205-моддасининг шарҳига қаранг.)

Ушбу модданинг 2-қисмида ҳокимият ёки мансаб ваколатидан четга чиқишни қуйидаги жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда:

- а) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;
- б) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб.

3-§. Мансабга совуққонлик билан қараш (ЖК 207-моддаси)

Жинойтнинг бевосита объекти давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг нормал фаолият юритиши доирасида келиб чиқадиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объект** — фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлар.

Объектив томондан жинойт мансабдор шахснинг ўз вазифаларига лоқайдлик ёки виждонсизларча муносабатда бўлиши оқибатида уларни бажармаслиги ёки лозим даражада бажармаслиги фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқладиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлишида ифодаланади.

Мансабдор шахс томонидан уз вазифаларини бажармаслик деганда, мансабдор шахс томонидан ўз хизмат мавқеидан фойдаланиб, содир этиши лозим бўлган аниқ вазифаларини бажармаслик тушунилади.

Мансабдор шахс томонидан уз вазифаларини лозим даражада бажармаслик деганда, мансабдор шахс томонидан ўз вазифаларини ярим-ёрти, сифатсиз, кечиктириб бажариш, номигагина бажариш, муайян ишни хўжакўрсинга, кўзбўямачилик учун бажариши ва ҳ.к. тушунилади.

Мансабга совуққонлик билан қараш **ҳаракат** (ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик) ёки **ҳаракатсизлик** (ўз вазифаларини бажармаслик)

билан содир этилиши мумкин.

Шуни назарда тутиш керакки, мансабдор шахснинг харакати унинг томонидан ўз вазифаларини лозим даражада бажариш учун реал имкониятга эга бўлган, аммо унга лоқайдлик ёки виждонсизларча муносабатда бўлиш оқибатида бажармаган ёки лозим даражада бажармаган ҳоллардагина мансабга совуққонлик билан қараш деб квалификация қилиниши мумкин.

Ўз вазифаларини лозим даражада бажариши учун мансабдор шахсда реал имконият бўлмаганлиги, унинг харакатларини мансабга совуққонлик билан қараш деб квалификация қилишни истисно этади.

Мансабга совуққонлик билан қараш учун ЖК 207-моддаси 1-қисмига кўра, фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилган ҳоллардагина жиноий жавобгарлик ўрнатилади.

Шарҳланаётган жиноятга нисбатан **кўп миқдорда зарар** етказилиши деб, энг кам ойлик иш ҳақининг юз бараваридан уч юз бараваригача миқдордаги зарарни эътироф этиш лозим.

(«Жиддий зиён» тушунчаси учун ЖК 205-моддаси таҳлилига қаранг.)

Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорида зарар ёки жиддий зиён етказиш билан мансабдор шахс йўлга қўйган мансабга совуққонлик билан қараш ўртасида сабабий боғланиш бўлиши керак. Бундай сабабий боғланишнинг йўқлиги жиноий жавобгарликни истисно қилади.

Мансабга совуққонлик билан қарашнинг таркиби тузилишига кўра моддийдир. Жиноят объектив томонининг зарурий белгиси фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказиш кўринишидаги ижтимоий хавфли оқибатнинг келиб чиқишидир. Жиноят кўрсатилган оқибатлардан бирининг келиб чиқиши натижасида **туғалланган** ҳисобланади.

Мансабдор шахснинг ўз мансаб вазифаларини бажармаслик ёки лозим

даражада бажармаслик ҳолларини касбий (профессионал) вазифаларини бажармаслик ёки лозим даражада бажармасликдан фарқлаш зарур. Шунинг учун масалан соғлиқни сақлаш муассасаларининг хизматчилари (кардиолог, хирург, терапевт ва ҳ.к.) мансабдор шахс (бўлим мудир, мудир ўринбосари) сифатида хизмат қилса-да, касалликни даволаш пайтида, операция жараёнида бепарволикка йўл қўйган тақдирда, бунинг оқибатида фақат тегишли ҳаёт ва соғлиққа қарши эҳтиётсизликдан содир этилган жиноятлари учун жавобгар бўлишлари мумкин. Шунини назарда тутиш керакки, мансабдор шахснинг малакасизлиги, тажрибасизлиги, ўз вазифаларини яхши билмаслиги туфайли ўз вазифаларини бажармаслиги ёки лозим даражада бажармаслиги мансабга совуққонлик билан қараш жиноятининг таркибини ташкил этмайди.

Мансабга совуққонлик билан қарашдан касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганлик натижасида шахсга ўртача ёки оғир тан жароҳатлари етказиш ёхуд инсоннинг вафот этиши ҳолатларини фарқлаш лозим (ЖК 116-моддаси). Шу боис шахс мансаб ваколатига тегишли бўлмаган касб юзасидан вазифаларини тўла бажармаса, у ҳолда қилмишни ЖК 116-моддаси бўйича квалификация қилиш керак. Шахснинг касб юзасидан вазифалари мансаб ваколатига тўғри келса, қилмиш ушбу модданинг тегишли қисмлари бўйича квалификация қилинади.

Субъектив томондан мансабга совуққонлик билан қараш эҳтиётсизлик билан тавсифланади. Конунда мансабга совуққонлик билан қараш мансаб ваколатларини бажармаслик ёки лозим даражада бажармаслик мансабдор шахс (масъул мансабдор шахс)нинг ўз вазифаларига лоқайдлик ёки виждонсизларча муносабатда бўлиши эканлиги белгиланганлиги туфайли, ушбу шахсда уларни лозим даражада бажаришга реал имконияти (объектив ва субъектив) бор-йўқлигини аниқлаш тақозо этилади.

Жиноятнинг субъектив томони қонуннинг ўзида очиб берилган ва мансабдор шахс (масъул мансабдор шахс)нинг мансаб ваколатларини бажаришга лоқайд ва виждонсизларча муносабати билан тавсифланади. Мансабга совуққонлик билан қараш эҳтиётсизликнинг жиноий бепарволик

ёки ўзига ўзи ишониш шаклларида намоён бўлиши мумкин.

Шахсга юклатилган мажбуриятларни лозим даражада бажариш ёки бажармасликнинг объектив имконияти, биринчи навбатда, ташқи шароитлар билан боғлиқ, яъни уларни вужудга келтириш мазкур шахсга боғлиқ бўлмайди.

Мансабга совуққонлик билан қараш **субъекти** фақатгина 18 ёшга тўлган мансабдор шахс бўлиши мумкин.

(«Мансабдор шахс» тушунчаси ҳақида ЖКнинг 205-моддаси таҳлиliga қаранг.)

Ўрганилаётган **модданинг 2-қисмида** баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига сабаб бўлган мансабга совуққонлик билан қараш учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК **207-моддасининг 3-қисмида** мансабдор шахс томонидан ўз вазифаларини бажармаслик ёки лозим даражада бажармаслик:

а) одам ўлимига;

б) гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларининг кўп миқдорда Ўзбекистон Республикаси давлат ёки божхона чегаралари орқали қонунга хилоф равишда олиб ўтилишига сабаб бўлганлиги учун жавобгарлик белгиланган.

(«Ўзбекистон Республикаси давлат ёки божхона чегаралари орқали қонунга хилоф равишда олиб ўтиш» тушунчаси ҳақида ЖК 182-моддаси таҳлиliga қаранг.)

4-§. Ҳокимият ҳаракатсизлиги (ЖК 208-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг нормал фаолият юритиши доирасида келиб чиқадиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объекти** фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлардир.

Объектив томондан жиноят мансабдор шахснинг ўз хизмат вазифасига

кўра бажариши шарт ва мумкин бўлган ҳаракатларни бажармаслиги натижасида фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлишида, шунингдек, бундай ҳаракатсизлик туфайли жиноятга йўл қўйилишида ифодаланади.

Жиноятни мазкур норма билан квалификация қилиш учун мансабдор шахснинг ўз хизмат ваколатлари доирасига кирувчи ва шу ҳаракатларни бажаришининг реал имконияти мавжуд бўлгани ҳолда, бу ҳаракатларни бажармаганлигига эътибор бериш керак.

Жиноятнинг зарурий белгиси ЖК 208-моддасининг диспозициясига мувофиқ, ҳокимият ҳаракатсизлиги, яъни мансабдор шахснинг ўз хизмат вазифаси юзасидан бажариши шарт ва мумкин бўлган ҳаракатларни қасдан бажармаслиги фуқароларнинг манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлиши ҳисобланади.

Йўл қўйиш деганда, жиноят содир этилишига тўсқинлик қилиши лозим ва мумкин бўлган мансабдор шахснинг жиноятнинг содир этилишига тўсқинлик қилмаслиги тушунилади.

Мансабдор шахснинг қилмишини ҳокимият ҳаракатсизлиги сифатида квалификация қилиш учун бу ҳаракат, қонунга кўра, унинг мансаб ёки хизмат мажбурияти ҳисобланиши керак. Йўл қўйиб бериш мансабдор шахснинг тайёрланаётган ёки содир этилаётган жиноятнинг олдини олиш имкониятига эга бўла туриб ҳеч қандай чора кўрмаслиги шаклида намоён бўлади.

Мансабдор шахс йўл қўйиб беришга олдиндан ваъда берган ҳолларда, унинг ҳаракатлари иштирокчиликда ёрдамчи, деб квалификация қилинмоғи лозим.

Мансабдор шахснинг мансаб ёки хизмат мавқеига кўра жиноят содир этишга йўл қўйиши қонунга биноан ҳокимият ҳаракатсизлиги, деб баҳоланиши керак. Йўл қўйишдаги ҳаракатсизлик тайёрланаётган ёки содир

этилаётган жиноятнинг пайини қирқиш учун бирон-бир чора кўрмасликда ёхуд тайёрланаётган жиноятнинг бошқа шахслар содир этган жиноят оқибатларининг олдини олиш учун чора кўрмасликда ифодаланиши мумкин.

Ҳокимият ҳаракатсизлиги моддий таркибли жиноятдир. Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилиши тарзидаги оқибатларнинг рўй берганлиги жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Ҳокимият ҳаракатсизлиги жиноятга йўл қўйиш билан алоқадор бўлган ҳолларда, у жиноят содир этишга йўл қўйилган пайтдан эътиборан **туғалланган** жиноят деб топилади.

Жиноят **субъектив томондан** қасддан, **тўғри** ёки **эгри** қасд билан содир этилиши мумкин.

Мотив ва **мақсад** жиноятни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Шарҳланаётган модданинг **субъекти** 18 ёшга тўлган мансабдор шахс (ЖК 205-моддаси таҳлилига қаранг) ҳисобланади.

5-§. Мансаб сохтакорлиги (ЖК 209-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг нормал фаолият юритиши доирасида келиб чиқадиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объекти** фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга қаратилган ижтимоий муносабатлардир.

Мансаб сохтакорлигининг предмети расмий ҳужжатлардир.

NOTA BENE !

Ҳужжат — юридик аҳамиятга эга бўлган факт, воқеа, ҳодисани, бирон-бир муайян ҳаракатларни гувоҳлантирувчи ёзма актдир.

Аниқ фактлар ёки ҳодисаларни тасдиқловчи, юридик аҳамиятга эга расмий

хужжатлар умумий қоида бўйича тегишли шакл ва реквизитларга эга (бланка, штамп, муҳр, кириш ёки чиқиш рақами, сана, мансаб номи ва тегишли мансабдор шахснинг имзоси).

Объектив томондан жиноят мансабдор шахснинг расмий ҳужжатларга била туриб сохта маълумотлар ёки ёзувлар киритиши, ҳужжатларни қалбакилаштиришида, била туриб ҳужжатлар тузишида ва тақдим этишида ифодаланади.

Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зарар етказилиши тарзидаги оқибатларнинг рўй берганлиги жиноятнинг зарурий белгисидир.

Мансаб сохтакорлиги ижро этилиш усулига кўра моддий ва интеллектуал кўринишларда содир этилиши мумкин.

Моддий сохталаштириш деганда, расмий ҳужжатга турли тузатишларни киритиш, ўчириш, бошқа сана билан белгилаш, асл мазмунини ўчириш ва бошқаси билан алмаштириш ва ҳоказолар тушунилади. Интеллектуал сохталаштириш воқеликка ёки ишнинг ҳақиқий аҳволига тўғри келмайдиган, ёлғон, қалбакилаштирилган ҳужжатни бошидан тайёрлашдан иборат бўлади.

Ёлғон маълумотлар киритиш асл ҳужжатга ҳақиқатга тўғри келмайдиган ёзувларни киритиш билан таърифланади.

Мансаб сохтакорлигининг бир тури бўлган олдиндан ёлғон ҳужжатларни тузиш ва тақдим этиш, нафақат ҳужжатларни сохталаштиришдан, балки уни манфаатдор шахсга бериш орқали реализация қилишдан ҳам иборат бўлади. Мазкур қалбакилаштириш шакли бошқалардан шу жиҳати билан ҳам фарқланади, чунки унинг учун икки ҳаракат: ҳужжатни тайёрлаш ва тақдим этиш талаб этилади.

NOTA BENE !

Ҳужжатларни қалбакилаштириш ҳужжатнинг шакли ҳамда мазмунини тўлиқ сохталаштиришдан ҳам, асл ҳужжатларга қисман нотўғри

Ўзгартиришлар киритишдан ҳам иборат бўлиши мумкин.

Жиноят объектив томонининг зарурий элементи фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига зарар етказиш ҳисобланади.

Ўзининг қонунчилик тузилишига кўра, мансаб сохтакорлиги моддий таркибга эга. Модда диспозициясида кўрсатилган ҳужжатга олдиндан ёлғон маълумот ёки тузатишлар киритиш орқали оқибат келиб чиққан вақтдан жиноят **туғалланган** ҳисобланади.

Мансаб сохтакорлиги бошқа жиноятларни содир этиш усули ҳисобланган ҳолларда қилмиш жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилинади. Масалан, мансаб сохтакорлиги натижасида алдов йўли билан ўзгалар мулкини талон-торож қилишни жиноятлар мажмуи бўйича ЖК 209- ва 168-моддалари билан квалификация қилиш лозим.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Субъектив томоннинг зарурий белгиси сохтакорликни амалга оширувчи мансабдор шахснинг ғаразли ёки бошқа манфаати ҳисобланади.

Мансаб сохтакорлиги ёлғон ҳужжатлардан фойдаланиб, бошқа жиноят содир этиш учун амалга оширилган ҳолатларда қилмиш жиноятлар мажмуи бўйича, яъни мансаб сохтакорлиги ва бошқа жиноят содир этишга тайёргарлик кўриш сифатида квалификация қилиниши керак.

Бошқа манфаатларни кўзлаш деганда, амалпарастлик, ошна-оғайнигарчилик, ҳақиқий аҳволни бўяб кўрсатиш истаги, ишдаги камчиликларни яшириш ва ҳ.к. тушунилади.

Мансаб сохтакорлиги негизида ғаразли манфаат, субъектнинг расмий ҳужжатларга олдиндан ёлғон маълумотлар ва ёзувлар киритиш, қалбаки ҳужжатлар тайёрлаш ёки тузиш ва бериш орқали моддий манфаатдорлиги ётади.

Мансаб сохтакорлиги мотиви каби, бошқа шахсий манфаатдорлик субъект ўз ҳаракатлари орқали номоддий характерга эга фойда олишидан иборат.

Жиноят субъекти 18 ёшга тўлган мансабдор шахс ҳисобланади.

«Амалдаги қонунчиликка кўра тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахсларнинг раҳбарлари ҳам мансабдор шахслар тоифасига кирадилар. Шунинг учун, мазкур мансабдор шахслар томонидан банкка ёки бошқа кредит муассасасига хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий-хўжалик аҳволи тўғрисида била туриб ёлғон маълумотларни тақдим қилиш йўли билан кредит ёхуд кредит олиш учун имтиёзларнинг олиниши, кредит маблағларини ўзлаштириш ёки текинга олиш мақсади бўлмаган тақдирда, агар бу хатти-ҳаракатлар оқибатида давлат ёки жамият манфаатларига жиддий зиён етказилган бўлса, Жиноят кодексининг 209-моддаси (Мансаб сохтакорлиги) билан тавсифланиши керак»¹.

Мансабдор бўлмаган шахс томонидан расмий ҳужжатларга сохта маълумотлар ёки ёзувлар киритилган ҳолларда қилмиш ЖК 228-моддаси (Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш) билан квалификация қилиниши лозим.

ЖК 209-моддаси 2-қисмида мансаб сохтакорлигининг қуйидаги оғирлаштирувчи ҳолатлари кўрсатиб ўтилган:

- а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- б) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилганлиги.

6-§. Пора олиш (ЖК 210-моддаси)

Порахўрлик — бошқарув органлари фаолияти тартибига қарши қаратилган уч мустақил мансабдорлик жиноятлари — пора олиш, пора бериш ва пора олиш-беришда воситачилик қилишни ўз ичига оладиган тушунча. Санаб ўтилган ҳар бир тажовуз ЖК 210—212- моддаларида назарда тутилган жиноятлар билан боғлиқ бўлмаган ҳолда содир этилиши мумкин эмас. Улар

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий суди ва Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди қўшма Пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги «Тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ қонунчиликни қўллаш суд амалиёти тўғрисида»ги 2/84-сонли қарори (Ўзбекистон Республикаси Олий суди ва Олий хўжалик суди қўшма Пленумининг 2002 йил 25 октябрдаги 21/108-сонли қарорига асосан киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан) // Тўплам, 2-жилд. — 9-б.

бир-бири билан шу даражада боғлиқ бўладики, пора олиш фактининг мавжуд эмаслиги пора бериш фактини ҳам истисно этади.

Мазкур жиноятнинг ижтимоий хавфлилиги шу билан изоҳланадики, пора олиш мансабдор шахслар томонидан ўзларининг мансаб ваколатларини ижро этишининг ўрнатилган тартибини кескин ўзгартиради ва бу билан давлат хизмати манфаатларини қўпол бузади. Пора коррупция — ҳокимият ва бошқарув асосларини емирадиган, унинг аҳоли олдидаги обрўсига путур етказадиган, фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларига дахл қиладиган хавфли жиноий ҳодисанинг нисбатан кўп тарқалган ва ўзига хос ҳодисаси ҳисобланади.

Пора олиш **жиноятининг бевосита объекти** ҳокимият ёки бошқарув органларининг обрўси, нормал фаолият юритишини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар, фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонуний манфаатларидир.

Пул, валюта қимматликлари, қимматбаҳо буюмлар, автомобиллар ва бошқа ҳар қандай мол-мулк, озиқ-овқат маҳсулотлари, спиртли ичимликлар, антиқа буюмлар ва ҳ.к., яъни моддий қимматга эга бўлган ҳар қандай нарсалар ёхуд мулкий хусусиятдаги наф кўриш (санаторийга йўлланма, туристик йўлланма, бирон-бир пулли хизматни кўрсатиш кабилар) **поранинг предмети** бўлиши мумкин.

Шу билан бирга, мулкий характерга эга бўлмаган фойдалар пора предмети бўлиши мумкин эмас. Масалан, мансабдор шахс томонидан бошқа шахс манфаатларига қаратилган ўз ҳаракатлари учун номоддий характердаги хизматлар олиш: ижобий тавсифнома, тавсиянома, мақолага тақриз ва бошқалар. Муайян шартлар мавжуд бўлган ҳолда мазкур ҳаракатлар мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш ёки мансаб ваколатидан четга чиқиш сифатида квалификация қилиниши лозим. Мансабдор шахс томонидан бирор ҳаракат содир этилганлиги учун у билан жинсий алоқага киришиш ҳам пора предмети ҳисобланмайди, муайян шартлар бўлган ҳолларда эса мазкур ҳаракат ЖК 121-моддаси бўйича квалификация қилиниши мумкин.

Объектив томондан пора олиш мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига шахсан ўзи ёки воситачи орқали қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши ёхуд мулкӣ наф кўришида ифодаланади. Гарчи кўп ҳолларда пора бевосита ёки воситачи орқали пул бериш шаклида берилишига қарамай, шарҳланаётган жиноят предметининг серқирралиги пора олиш ва беришнинг худди шундай серқирра усулларини келтириб чиқаради. Амалиётда пора беришнинг қимматли буюмни арзон сотиш, карта ўйинида олдиндан тил бириктирган ҳолда ютқизиб қўйиш, сохта мансаб бериш ва пора олувчи, унинг қариндошлари ёки бошқа ишончли шахсларга мунтазам равишда иш ҳақи тўлаб туриш каби бошқа «ниқобланган» усуллари ҳам мавжуд.

Амалиётда шундай ҳоллар ҳам учраб турадики, моддий қимматликларни олаётган мансабдор шахс моддий қимматликлар муассаса томонидан кўрсатилган хизмат эвазига олинаётганлигига ишонтириш орқали мазкур қилмишларнинг қонунийлигини кўрсатиш учун уларни бераётган шахсларни чалғитишга ҳаракат қилади. Пора предметлари пора олувчига — мансабдор шахсга бевосита ва воситачи — оила аъзолари, танишлар ва ҳоказолар орқали берилиши, шунингдек, пора олувчининг банкдаги ҳисоб рақамига кўчирилиши ҳам мумкин. Пора олиш усули ва шакли қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга бўлмайди.

Мансабдор шахс томонидан унинг шахсий ва ижтимоий ҳаётидаги бирор-бир воқеа муносабати билан қиймати жиҳатидан унча қиммат бўлмаган совғалар олиниши пора ҳисобланмайди. Масалан, юбилей муносабати билан унча қиммат бўлмаган қўл соати, диссертация ҳимояси муносабати билан гулдаста, конфет, фахрий унвонлар олиниши.

Олдиндан тил бириктирмаган ҳолда пора олишда айбдор шахсларнинг жавобгарлиги масаласини ҳал этиш вақтида пора берувчининг мотиви ва поранинг предметига эътибор қаратиш лозим. Шунинг учун, агар олинган

предмет қиймати унча катта бўлмаса ва пора берувчи уни миннатдорчилик сифатида берган бўлса, у ҳолда қилмиш ижтимоий хавфлилик хусусиятига эга бўлмаган қилмиш деб квалификация қилиниши лозим.

Мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланиши деганда, нафақат мансабдор шахснинг ўз хизмат ваколатлари доирасига кирадиган ҳаракатларни содир этиши, балки бошқа мансабдор шахсларга таъсир кўрсатиши ва уларнинг ваколатларидан фойдаланган ҳолда пора берувчининг манфаатларини кўзлаб ҳаракат қилиши тушунилади.

Мансабдор шахс томонидан ўзининг шахсий алоқаларидан фойдаланиш хизмат мавқеидан фойдаланиш сифатида баҳоланмаслиги керак.

Мансабдор шахснинг нафақат хизмат мавқеига кирувчи ҳаракатларни, балки бошқа мансабдор шахсларнинг ваколатлари ўртасида пора олувчининг мансаб мавқеи билан боғлиқ бўлган ушбу шахслар муайян томонидан ҳаракатларнинг содир этилишига таъсир кўрсатиши ва уларнинг ваколатларидан фойдаланиши жиноятни мазкур модда бўйича квалификация қилишнинг зарурий шартидир.

Пора олиш — пора берувчининг манфаатларини кўзлаб муайян ҳаракатларни содир этганлик учун ғайриқонуний ҳақ олишидир.

Пора берувчининг манфаатлари деганда, нафақат унинг шахсий манфаатлари, балки учинчи шахслар, яқин қариндошлар, яқин шахслар ва бошқа шу кабиларнинг ҳам ҳар қандай манфаатлари тушунилади.

Мансабдор шахс томонидан ўз бўйсунувидаги шахслардан уларнинг манфаатлари йўлида бирор ҳаракат қилиш учун пул маблағлари ёки бошқа қимматликларнинг олинishi пора олиш сифатида квалификация қилиниши лозим. Бунда суд ҳукмида пора берувчи манфаатларида қайси ҳаракатни содир этиш ёки этмаслик учун пора олинганлиги кўрсатилиши лозим.

Шуни ҳам таъкидлаш жоизки, мансабдор шахс қилмишини пора олиш деб квалификация қилиш учун пора предметини олиш вақти ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмайди.

Пора мансабдор шахс томонидан пора берувчи манфаатида муайян

ҳаракатни содир этишгача бўлган вақтда (сотиб олиш пораси) ёки пора предмети мансабдор шахс томонидан пора берувчи манфаатида муайян ҳаракат содир этилгандан кейин олиниши мумкин (пора-мукофот). Бунда қилмишни квалификация қилиш чоғида поранинг олдиндан шартлашилганлиги аҳамиятга эга бўлмайди.

Мансабдор шахснинг бирор-бир мулкӣ манфаатларни кўриш ёки моддий қийматликлар олиш мақсадида ўз хизмат ёки мансаб ваколатларига қирмайдиган ҳаракатларни содир этишга қаратилган ҳаракатларини фирибгарлик (ЖКнинг 168-моддаси) йўли билан ўзганинг мулкени олишга қаратилган ҳаракат сифатида тавсифлаш лозим.

Пора олиш жинояти пора олувчи томонидан пора берувчининг манфаатларини кўзлаб, аниқ ҳаракатлар содир этилган ёки этилмаганлигидан қатъи назар, пора предметининг лоақал бир қисми олинган пайтдан эътиборан **туғалланган** деб топилади.

Олдиндан келишилган пора олувчи иродасига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра олинмай қолган ҳолларда (масалан, пора берилаётган вақтда жиноят қидирув бўлими ходимлари томонидан жиноятнинг тўхтатилиши) қилмиш ЖК 25-моддаси 2-қисми ва **210-моддаси** бўйича пора олишга суиқасд қилиш тарзида квалификация қилиниши лозим.

Қилмишни квалификация қилишда айбдор олиш ниятида бўлган пора миқдори эътиборга олиниши лозим.

Жиноятни мазкур модда бўйича квалификация қилиш учун пора предметининг мансабдор шахснинг ўзи томонидан ёхуд унинг розилиги ва ижозати билан бошқа ҳар қандай шахс томонидан олинганлиги аҳамиятга эга эмас.

Агар пора предмети фуқаролик муомаласидан чиқарилган нарсалар, масалан гиёҳванд воситалари ёки психотроп моддалар, ўқотар қурооллар бўлса бундай ҳаракатларни ЖКнинг **210-моддаси** ва ЖКнинг 271-моддаси ёхуд 247-моддалари билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилиш лозим.

Мансабдор пора берувчи манфаатларида ҳаракат қилиш ваколатига эга бўлмаган, лекин ўзининг мансаб мавқеи туфайли мазкур ҳаракатларнинг бошқа шахслар томонидан содир этилиши бўйича чоралар кўрган ҳолларда ҳам қилмиш пора олиш сифатида квалификация қилинади.

Пора олишнинг **субъектив томони** — **тўғри қасд**: айбдор (пора олувчи) моддий қимматликлар ёки мулкӣй фойда унга ўзининг хизмат мавқеидан келиб чиқиб пора берувчи манфаатида бирор-бир ҳаракатни содир этиш ёки этмаслик учун пора сифатида берилаётганлигини англайди ва буни хоҳлайди.

Гарчи кўпгина ҳолларда пора олиш ғаразли мақсадда содир этилса-да, бироқ жинойтнинг **мақсади** ва **мотива** бу қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Фақат махсус субъект — 18 ёшга тўлган мансабдор шахс пора олишнинг субъекти ҳисобланади.

Пора берувчи манфаатларида ҳаракат қилиш ваколатига эга бўлмаса-да, ўзларининг мансаб мавқеидан келиб чиққан ҳолда мазкур ҳаракатларнинг бошқа мансабдор шахслар томонидан содир этилиши учун чоралар кўрган мансабдор шахслар ҳам мазкур жинойтларнинг **субъекти** ҳисобланади.

Юридик адабиётлар ва суд-тергов амалиётида профессор-ўқитувчилар таркиби ва тиббиёт ходимларини шарҳланаётган модда бўйича жавобгарликка тортиш масаласи аниқ ҳал этилмаган. Ўқитувчи доимий равишда бирор-бир маъмурий лавозимни (ректор, проректор, декан, директор ва бошқа лавозимларни) эгаллаб турган вақтда ёки вақтинчалик ташкилий вазифаларни (қабул комиссиясининг аъзоси лавозимини) бажараётган вақтда мансабдор шахс деб топилиши мумкин.

Шифокор, агар у соғлиқни сақлаш тизимида маъмурий-хўжалик ёки ташкилий-бошқарув фаолияти билан боғлиқ мансабда (бош шифокор, бош шифокор ўринбосари, бўлим бошлиғи ва ҳоказо мансабда) бўлсагина, мансабдор шахс ҳисобланади. Бошқа барча ҳолларда ўқитувчи ва шифокорлар ҳам ўзларининг касбий бурчларини бажарганликлари сабабли мансабдор шахс деб топилишлари мумкин эмас.

ЖК 210-моддасининг 2-қисми пора олишнинг қуйидаги квалификацияловчи таркибларини:

а) такроран, хавфли рецидивист ёки илгари ЖК 211- ёки 212-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан;

б) кўп миқдорда;

в) тамагирлик йўли билан;

г) бир гуруҳ мансабдор шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилганлиги учун жавобгарликни назарда тутди.

Пора олишнинг квалификацияловчи белгиси сифатида **такрорийлик** ушбу жиноятлардан бирортасини жавобгарликка тортиш муддати ўтмаган ҳолда камида икки марта содир этишни талаб этади. Агар мансабдор шахс биттаси тугатилмаган бўлган пора олишнинг икки факти бўйича жавобгарликка тортилаётган бўлса, қилмиш жиноятлар мажмуи бўйича пора олишга суиқасд қилиш ва такрорий пора олиш тарзида квалификация қилинади. Бунда шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, мазкур қилмишларнинг турли вақтларда содир этилишида айбдорда мазкур қилмишларга нисбатан умумий эмас, балки алоҳида қасд мавжуд бўлади.

Шу билан бирга, мансабдор шахс томонидан бир неча шахслардан бир неча пора олиш, агар уларнинг ҳар бирига алоҳида ҳаракатлар содир этилиши назарда тутилса, мазкур қилмиш такроран содир этилган жиноят сифатида квалификация қилиниши лозим. Бунда ҳар бир пора берувчи манфаатида амалга ошириладиган алоҳида ҳаракатлар ўзининг мазмуни бўйича бир хил ёки ҳар хил бўлиши мумкин. Поранинг олдиндан келишилган суммаси миқдорининг мансабдор шахс томонидан оширилиши, агар бу пора берувчи манфаатларида олдинги натижани кўзлаб ҳаракат содир этилса, такрорийлик белгисини келтириб чиқармайди.

Таҳлил қилинаётган модда 2-қисмининг «а» бандида хавфли рецидивист ёки илгари ЖК 211- ёки 212-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан пора олиниши назарда тутилган.

Пора олувчи томонидан порани бир неча марта «бўлиб-бўлиб» олиш,

такрорий пора олишни ҳосил қилмайди.

Турли усулларда пора олиш ягона давом этувчи жиноятни шакллантиради ва такрорийлик белгиси билан квалификация қилиниши мумкин эмас.

Хавфли рецидивист томонидан пора олиниши ЖК 210-моддаси 2-қисми «а» банди бўйича квалификация қилиниши лозим.

Мансабдор шахс томонидан қонуний манфаатларининг бузилиши таҳдиди билан шахсдан пора талаб қилиши ёхуд ўзининг қонуний манфаатлари бузилишининг олдини олиш мақсадида пора беришга мажбур бўлган аҳволга солиб қўйилиши **товламачилик йўли билан пора олиш** жиноятининг таркибини ҳосил қилади.

Пора берувчининг манфаатларини кўзлаб унинг қонунга хилоф талабларини бажарганлик учун пора талаб қилиш товламачилик йўли билан пора олишнинг таркибини ҳосил қилмайди.

Мансабдор шахс товламачилик йўли билан пора олишда пора предметини ололмаган бўлса, қилмиш жиноятни содир этишга суиқасд деб топилади.

Жиноятни содир этишда уни амалга ошириш ҳақида олдиндан келишиб олган икки ёки ундан ортиқ мансабдор шахс иштирок этган бўлса, мансабдор шахснинг ҳаракатлари бир гуруҳ мансабдор шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган пора олиш деб квалификация қилинмоғи лозим. Бундай ҳолларда, жиноят мансабдор шахслардан биттаси поранинг лоақал бир қисмини олган пайтдан эътиборан **тугалланган** деб топилади.

ЖК 210-моддаси 3-қисмида:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб пора олганлик учун жиноий жавобгарлик назарда тутилган.

7-§. Пора бериш (ЖК 211-моддаси)

Жиноятнинг **объекти** ва **предмети** пора олиш жинояти таркиби белгилари билан бир хил.

(Бу ҳақда батафсил ЖК 210-моддаси таҳлилига қаранг.)

Объектив томондан пора бериш, мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора берган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига унга бевосита ёки воситачи орқали қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар бериш ёки уни мулкӣ манфаатдор этишда ифодаланади.

Пора бериш, яъни мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора берган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига унга бевосита ёки воситачи орқали қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар бериш ёки уни мулкӣ манфаатдор этишда намоён бўладиган ҳаракатларда кўринади.

Агар пора берувчи шахс мансабдор шахсни хизмат бўйича ноқонуний ҳаракатларни содир этишга жалб қилса, унинг ҳаракати нафақат пора бериш, балки мансабдор шахсни жинойт содир этишга жалб қилиш билан ҳам квалификация қилинади.

Агар пора бериш бир неча ҳаракатларда содир этилса, жинойт пора олувчига поранинг ҳеч бўлмаганда бир қисми берилган пайтдан эътиборан **туғалланган** ҳисобланади. Конвертга солинган пулни мансабдор шахснинг столи ёки кабинетдаги бошқа жойга қўйиш, агар бу пул олинмаган бўлса, пора беришга суиқасд қилиш ҳисобланади.

Субъектив томондан жинойт **тўғри қасддан** содир этилади. Пора берувчи мансабдор шахсга пора предметини мукофот сифатида, ўзининг мансаб мавқеидан келиб чиқиб унинг манфаати йўлида бирон-бир ҳаракатни содир этиши ёки этмаслиги учун берилаётганлигини англайди ва шуни хоҳлайди.

Пора беришнинг **мотиви** ва **мақсади** квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жинойт субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмо- ний шахс бўлиши мумкин.

Пора бериш орқали ҳаракат ёки ҳаракатсизликка эришиш учун бошқа шахсга пора таклиф этган шахс пора берувчи сифатида жавобгарликка тортилади. Пора эвазига маълум ҳаракатларни бажаришга келишган шахс ва порани топширган шахс пора беришда иштирокчилар сифатида жавобгарликка тортилади.

Агар шахс таклиф мазмунини билиб, порани фақат топширса, унинг ҳаракатлари пора беришда воситачи сифатида квалификация қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси **211-моддаси 2-қисмида**:

а) такроран, хавfli рецидивист ёки илгари Жиноят кодексининг 210- ёки 212-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан;

б) кўп миқдорда содир этилган пора бериш учун жавобгарлик белгиланган.

Қилмишни такроран пора бериш деб квалификация қилиш учун пора предметининг бўлиб-бўлиб берилиши давомли жиноят эканлигини эътиборга олиш лозим, бунда айбдорнинг қасди ҳам ҳисобга олиниши керак.

Пора бериш:

а) жуда кўп миқдорда;

б) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, қилмиш Ўзбекистон Республикаси **ЖК 211-моддаси 3-қисми** билан квалификация қилинади.

Ушбу модданинг 4-қисмида пора берувчини жиноий жавобгарликдан озод этиш шартлари кўрсатилган.

Биринчи шарт шундан иборатки, мансабдор шахснинг товламачилиги туфайли шахс пора беришга мажбур бўлган ҳолларда, **у жиноий жавобгарликдан озод этилади.**

Иккинчидан, башарти пора берувчи жиноят содир этилганидан сўнг, бу ҳақда ўз ихтиёри билан тегишли органларга маълум қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жиноятни очишда фаол ёрдам берган бўлса, жиноий жавобгарликдан озод қилинади.

Пора берувчи ўз ихтиёри билан арз қилиб, жиноят тўғрисида исталган ҳокимият органи (ДХХ, прокуратура, суд, ички ишлар органлари, ҳокимиятга, маҳалла кўмитаси)га ҳар қандай кўринишда оғзаки (ёзма) муурожаат этиши мумкин. Ўз ихтиёри билан арз қилишнинг мотиви ва ундан кузатилган мақсад — фош бўлишдан қўрқиш, жазоланишдан қўрқиш, виждон даъвати ва ҳ.к. шахсни жавобгарликдан озод қилишда аҳамиятга эга эмас.

Аммо, пора берган шахснинг жавобгарликдан озод қилиниши унинг хатти-ҳаракатида жиноят таркибининг йўқлигини англатмайди, шу сабабдан бундай шахслар жабрланувчи сифатида эътироф этилмайди, уларнинг пора олувчига берган пора предметлари қайтариб берилмайди.

Пора берувчи жиноят содир этилганидан сўнг исталган вақтда, аммо бу ҳақда ҳуқуқ-тартибот органлари хабар топишидан олдин, пора берилгани тўғрисида ўз ихтиёри билан арз қилиши мумкин.

Пора берувчини жавобгарликдан озод этиш учун пора бергани ҳақида ўз ихтиёри билан арз қилиш билан бир қаторда ўзининг қилмишидан чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги ва ўз хатти-ҳаракати билан жиноятни очишда фаол ёрдам берган бўлиши лозим.

8-§. Пора олиш-беришда воситачилик қилиш (ЖК 212-моддаси)

Жиноятнинг **объекти** ва **предмети** — пора олиш ва пора бериш жинояти таркиби белгилари билан бир хил.

Объектив томондан пора олиш-беришда воситачилик қилиш пора олиш ёки бериш хусусидаги келишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек, манфаатдор шахсларнинг топшириғига биноан порани бевосита беришда ифодаланади.

Воситачини пора берувчидан фарқлаш лозим. Ушбу ҳаракатлардан манфаатдор бўлган пора берувчидан фарқли равишда воситачи пора берувчининг топшириғини бажараётган воситачи мансабдор шахснинг у ёки

бу ҳаракатларни содир этиши ёки содир этмаслигидан бирор-бир моддий мукофот ёки моддий манфаатларни кўлга киритишни кўзламайди.

Воситачи ўзганинг манфаатларини намоён қилиб, ўз номидан ҳаракат қилмайди. Пора бериш масаласини пора берувчи ўзи мустақил ҳал қилади, воситачи уни амалга оширади, холос.

Пора олиш ёки бериш ҳақидаги битимга эришишга қаратилган фаолият деганда, айбдор томонидан содир этилган ёки содир этилиши пора берилишига ёки унинг мансабдор шахс томонидан олинишига хизмат қилувчи ҳар қандай хатти-ҳаракатни тушуниш лозим. Масалан, воситачи пора берувчининг манфаатларини кўзлаб мансабдор шахс содир этиши лозим ёки мумкин бўлган хатти-ҳаракатларни, пора миқдорини, пора бериладиган жойни ва ҳ.к.ларни келишади.

Воситачиликнинг иккинчи қуриниши пора предметининг пора берувчидан олиб, пора олувчига бевосита топширилишида ифодаланади.

Корхона, муассаса, ташкилот ёки уларнинг бўлимлари раҳбар кўрсатмаси билан била туриб унга хизмат жиҳатидан бўйсунган шахснинг воситачилик қилиши ЖК 212-моддаси билан квалификация қилиш учун асосдир.

Жиноят пора олувчи поранинг ҳатто бир қисмини олган пайтдан эътиборан **туғалланган** ҳисобланади. Агарда пора мансабдор шахс томонидан олинмаган бўлса, бундай ҳаракат пора олиш-беришда воситачилик қилишга суиқасд деб топилади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор унинг ҳаракатлари пора олиш-бериш ҳақидаги келишувга эришиш ҳамда пора олувчи ва берувчининг топшириғи билан пора беришга йўналтирилганлигини билади ҳамда буни хоҳлайди.

Агар айбдор пора предметини пора берувчидан олиб, пора олувчига бераётганини англамаса, унинг хатти-ҳаракати мазкур моддада назарда тутилган жавобгарликни вужудга келтирмайди.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс ҳисобланади.

ЖК 212-моддаси 2-қисмида воситачилик:

а) такроран, хавфли рецидивист томонидан ёки илгари ЖК 210- ёки 211-моддаларида назарда тутилган жиноятни содир этган шахс томонидан;

б) кўп миқдорда пора олиш ёки бериш вақтида;

в) бир гуруҳ мансабдор шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб пора олаётганлиги воситачига аён бўлган ҳолда содир этилганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК 212-моддаси 3-қисмида пора олиш-беришда воситачилик қилиш:

а) ҳақ эвазига;

б) жуда кўп миқдорда пора олиш ёки беришда;

в) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

Хизмати эвазига ҳақ олиш тарзидаги жиноят субъектив томонининг факультатив белгиси ҳисобланувчи ғаразли манфаат мавжудлиги, қилмишни **ЖК 212-моддаси 3-қисми «а» банди** бўйича квалификация қилишни тақозо этади. Бунда ҳақ воситачилик ҳаракатлари амалга оширилишидан олдин ёки кейин олинганлиги аҳамиятга эга эмас. Олинган ҳақ суммаси квалификацияга таъсир этмайди. Қилмишни ҳақ эвазига воситачилик содир этилган деб квалификациялашда хизмат ҳақининг миқдори, айбдорнинг у қачон олгани, ҳақнинг воситачилик ҳаракатини содир этишдан илгари ёки кейин олинганлиги аҳамиятга эга эмас.

Ўзбекистон Республикаси **ЖК 212-моддаси 4-қисмида** пора олиш-беришда воситачилик содир этган шахсни жавобгарликдан озод қилиш шартлари кўрсатилган.

Унда пора олиш-беришда воситачилик қилган шахс, жиноий ҳаракатларни содир этганидан кейин бу ҳақда ўз ихтиёри билан арз қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жиноятни очишда фаол ёрдам берган бўлса, жавобгарликдан озод қилинади дейилади.

Бу шарт пора берганлиги ҳақида ўз ихтиёри билан арз қилган шахсни жиноий жавобгарликдан озод қилишнинг шартига ўхшаб кетади.

9-§. Давлат органларининг, давлат иштирокидаги ташкилотнинг ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчисини пора эвазига оғдириб олиш (ЖК 213-моддаси)

Мазкур жиноятнинг бевосита объекти бошқарув органлари, мулк шаклидан қатъи назар, корхоналар, ташкилотлар, муассасалар, жамоат бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг обрўйи ва нормал иш фаолияти ҳамда фуқароларнинг манфаатларидир.

Жиноятнинг предмети пора олиш-беришнинг предметиға ўхшашдир.

Объектив томондан ЖК 213-моддаси 1-қисмида кўзда тутилган жиноят хизматчини пора эвазига оғдиришда, яъни давлат органининг, мулк шаклидан қатъи назар, корхона, муассаса ёки ташкилотнинг, жамоат бирлашмасининг, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органининг мансабдор шахс бўлмаган хизматчисига ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига, қонунга хилоф эканлигини била туриб, анча миқдорда моддий ҳақ бериш ёки уни мулкий манфаатдор этишда ифодаланади.

Моҳиятиға кўра, **ЖК 213-моддасининг 1-қисмида** кўзда тутилган қилмиш ЖК 212-моддасида жавобгарлик белгиланган қилмиш (пора бериш)ға ўхшайди, ягона фарқ шундаки, мазкур қилмишда мансабдор шахсга эмас, пора эвазига оғдиришни амалға ошираётган шахсининг манфаатларини кўзлаб, ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда хизматчи бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракат учун пора хизматчига берилади.

Моддий ҳақ бериш ёки мулкий манфаатдор этиш деганда, хизматчига уни ўзига оғдираётган шахс манфаатини кўзлаб хизмат вазифасига кирадиган ҳаракатларни бажариш ёки бажармаслиги учун унга мулкий характердаги қимматликлар ёки мулкий баҳода баҳолаш мумкин бўлган фойдани бериш тушунилади.

Шахс манфаатини кўзлаб хизматчини пора эвазига оғдириш ҳаракатлари:

— ушбу ҳаракатлар ҳақ эвазига оғдирувчи, шунингдек, унинг топшириғи

билан бошқа шахсларга фойда, имтиёзлар келтирса, уларнинг эҳтиёжларини қондирса;

— ҳақ эвазига оғдирилаётган шахс фаолият олиб бораётган хизмат манфаатларига зид келса.

Ушбу қилмишни жиноий жазоланадиган деб топишнинг мажбурий шарти моддий ҳақ ёки мулкӣ фойдани анча миқдорда беришдир.

(Анча миқдор тушунчаси ҳақида Жиноят кодекси Махсус қисмининг VIII бўлимига қаранг.)

Қонунга хилоф эканлигини била туриб ҳақ бериш деганда, ушбу ҳаракат (ҳаракатсизлик) норматив-ҳуқуқӣ ҳужжатлар ёки таъсис ҳужжатлари билан тақиқланганлиги, шунингдек, қонунга мувофиқ хизматчининг фаолият хусусиятидан келиб чиқмаслиги тушунилади.

Хизмат мавқеи билан боғлиқ ҳаракатларни бажариш ёки бажармаслик ҳуқуқӣ ва фактик имкониятлардан фойдаланишда ифодаланиб, хизматчи ваколатига кирадиган ҳаракат (ҳаракатсизлик), шунингдек, хизмат обрўи, информация олишга ушбу шахснинг ҳуқуқига асосланган, лекин ваколатига кирмайдиган ҳаракат (ҳаракатсизлик)ни ўз ичига олади. Ҳаракатни бажариш ёки бажармаслик ўз хусусияти бўйича ғайриқонуний бўлиши ёки хизматчи ишлаётган корхона, ташкилот, муассаса ва органлар қонуний манфаатига зид бўлиши лозим.

Ҳақ эвазига оғдириш шакли ва усули аҳамиятга эга эмас. Хизматчи ғайриқонуний моддий ҳақни ёки мулкӣ манфаатдорликни шахсан ўзи ёки воситачи орқали олиши мумкин.

Қонун муайян ҳаракатларни бажаришдан олдин ҳақ эвазига оғдириш билан муайян ҳаракатларни бажаришдан кейин ҳақ эвазига оғдириш ўртасидаги фарқни белгиламаган, шунинг учун улар икки ҳолатда ҳам жиноий қилмиш ҳисобланади.

Хизматчи уни пора эвазига оғдираётган шахс манфаатини кўзлаб жиноий ҳаракатларни содир этса, унинг ҳаракатини жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиш керак (масалан, хизматчи ҳақ эвазига ҳужжатларни

сохталаштиреа, унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи тариқасида **ЖК 213-моддаси 1-қисми** ва 228-моддаеи — Хужжат, муҳр, штамп, бланкаларни тайёрлаш, қалбакилаштириш, фойдаланиш бўйича квалификация қилинади).

Хизматчини пора эвазига оғдириш хизматчи ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб амалга оширганлиги эвазига мулкый манфаатнинг бир қисмини қўлга киритган пайтдан эътиборан **тугалланган** жиноят ҳисобланади.

Агар хизматчи анча миқдордан кам миқдорда ҳақ (пора) олеа, унинг ҳаракатлари ЖК 213-моддаеи бўйича квалификация қилинмайди.

ЖК 213-моддаси 2-қисмида назарда тутилган қилмиш **объектив томондан** давлат органи, мулк шаклидан қатъи назар, корхона, муассаса ёки ташкилот, жамоат бирлашмаси, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органининг мансабдор шахси бўлмаган хизматчисиинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни ўзига оғдираётган шахс ман- фаатларини кўзлаб амалга оширганлиги эвазига моддий ҳақ олиши ёки мулкый манфаатдор бўлишида ифодаланади.

Моҳиятига кўра, **ЖК 213-моддаси 2-қисмида** кўзда тутилган жиноятнинг аломатлари пора олиш аломатларидан фарқ қилмайди. Мазкур жиноятда ҳақни қонунга хилоф равишда мансабдор шахс эмас, балки хизматчи ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни бажарганлиги учун олади.

Жиноятни квалификация қилиш учун хизматчининг моддий ҳақни қачон олгани, яъни пора эвазига уни ўзига оғдираётган шахс манфаатларини кўзлаб муайян ҳаракатни еодир этишидан олдин ёки кейин олганлиги аҳамиятга эга эмае.

Манеабдор шахс бўлмаган хизматчининг қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий ҳақ олиши ёки мулкый манфаатдор бўлиши, қонунга зид бўлган ҳақнинг бир қиемини олган пайтдан эътиборан **тугалланган** жиноят деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасдан содир этилади. Мотив ва мақсад жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас. Айбдор ноқонуний тарзда хизматчига моддий бойликлар бераётганлиги ёки мулкрий манфаат келтираётганлигини биледи ва шуни хоҳлайди. Хизматчи томонидан пора олишда эса хизматчи моддий бойлик ва бошқа мулкрий манфаатлар унга пора эвазига оғдираётган шахс манфаатини кўзлаб бирор-бир ҳаракатни содир этиш ёки бажаришдан сақланиш учун берилаётганини тушунади ва шуни хоҳлайди.

Ҳақ олаётган шахснинг **мотиви** ғаразлидир. Моддий бойлик ва бошқа мулкрий манфаат бераётган шахснинг мотиви эса турлича бўлиши мумкин. Булар, ғаразли ният, қонунни четлаб ўтиш, жавобгарликдан озод бўлиш, хизматчи кўрсатган хизмат учун ташаккур билдириш, айбдор манфаатларини қондириш ва ҳоказо. Пора эвазига оғдириш айбдор шахс (ҳақ эвазига оғдирувчи) меҳнат қилаётган корхона, ташкилот, муассаса манфаати йўлида ҳам амалга оширилиши мумкин.

ЖК 213-моддаси 1-қисми субъекти 16 ёшга тўлган, ўз манфаати ёки бошқа шахслар манфаатини кўзлаб ҳаракат қилган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахсдир.

ЖК 213-моддаси 2-қисми субъекти 16 ёшга тўлган давлат органи, жамоат бирлашмаси, мулк шаклидан қатъи назар, корхона, муассаса, ташкилот, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахси бўлмаган хизматчидир.

Хизматчи томонидан ғайриқонуний равишда моддий қимматликлар ёки мулкрий фойда олиниши ёки уни пора эвазига оғдириш:

а) такроран, хавфли рецидивист ёки илгари ЖКнинг 210–212-моддаларида назарда тутилган жиноятни содир этган шахс томонидан;

б) кўп миқдорда;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб кўзлаб содир этилган бўлса, **ЖК 213-моддаси 3-қисми** бўйича жавобгарлик келиб чиқади.

ЖКнинг 213-моддаси 4-қисмида ўша ҳаракатлар:

а) жуда кўп миқдорда;

б) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, жавобгарлик назарда тутилган.

213-модданинг 5-қисмига асосан, башарти моддий қимматликлар берган ёки мулкий манфаатдор этган шахсга нисбатан моддий қимматликлар ёки мулкий манфаат сўраб товламачилик қилинган бўлса ва ушбу шахс жиноий ҳаракатлар содир этилганидан кейин бу ҳақда ўттиз сутка ичида ўз ихтиёри билан арз қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жиноятни очишда фаол ёрдам берган бўлса, у жавобгарликдан озод этилади.

10-§. Давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг қонунга хилоф равишда моддий қимматликлар олиши ёки мулкий манфаатдор бўлиши (ЖК 214-моддаси)

Жиноятнинг **объекти** давлат органлари, мулкчилик шаклидан қатъи назар, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, шунингдек жамоат бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқарув органларининг обрўси ва нормал фаолияти ҳамда уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларидир.

Ҳар қандай моддий қимматликлар ёки мулкий хусусиятга эга бўлган манфаат жиноятнинг предмети бўлиши мумкин.

Объектив томондан ЖК 214-моддасининг 1-қисмида назарда тутилган жиноят давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни пора эвазига ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар олиши ёки мулкий манфаатдор бўлишидан иборат, башарти бу шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса.

Жиноят моддий қимматликлар ёки мулкый манфаатнинг ҳеч бўлмаса бир қисми хизматчи томонидан олинган пайтдан бошлаб **туғалланган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Мотив ва мақсад жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчиси жиноятнинг **субъекти** ҳисобланади.

ЖК 214-моддасининг 2-қисмида мазкур норма биринчи қисмининг диспозициясида кўрсатилган ҳаракатларни анча миқдорда ёки тамагирлик йўли билан содир этганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Тамагирлик деганда хизматчи ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ишни бажариш ёки хизмат кўрсатиш учун моддий қимматликлар ёки мулкый манфаат беришни талаб қилиш тушунилиши лозим. Ёки бўлмаса, хизматчи била туриб фуқарони шундай бир шароитга солиб қўядики, бунда у ўз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари бузилишининг олдини олиш учун моддий қимматликлар ёки мулкый манфаат беришга мажбур бўлади.

Моддий ҳақ (мулкый манфаат) беришни талаб қилиш хизматчи ўз хизмат вазифалари доирасига кирадиган муайян ишни бажариш ёки хизмат кўрсатиш учун ўзига моддий қимматлик, пул, неъмат, мулкый манфаат ва ҳоказоларни беришни очикдан-очик билдиришида ўз ифодасини топади.

Фуқарони у ҳақ тўлашга мажбур бўладиган шароитга солиб қўйиш деганда, хизматчи ўз хизмат вазифаларини бажаришдан асоссиз равишда бош тортиши, ишни бажариш (хизмат кўрсатиш)ни чўзиши, шунингдек хизматчи ўз хизмат вазифаларини бажариши лозим ва мумкин бўлган бир вазиятда унинг очикдан-очик ҳаракатсизлиги тушунилиши лозим.

ЖКнинг 214-моддасида назарда тутилган жиноят объектив томонининг мазкур шаклига ишларни бажариш ёки хизматлар кўрсатиш белгиланган тартибда, белгиланган муддатларда ва лозим даражадаги сифат билан амалга оширишга тўсқинлик қилишга қаратилган ҳаракатлар ҳам киритилиши

лозим. Ишларни бажариш (хизматлар кўрсатиш)ни асоссиз равишда рад этиш, чўзиш хизматчи вақт етишмаётганини, меҳнатталабликни ёки ишни кўшимча харажатларсиз бажаришнинг иложи йўқлигини, эҳтиёт қисмлар ёки механизмлар тақчиллигини рўқач қилиб кўрсатишида намоён бўлиши мумкин.

Тамагирлик йўли билан содир этилган давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи хизматчисининг қонунга хилоф равишда моддий қимматликлар олиши ёки мулкӣ манфаатдор бўлишини квалификация қилишда қилмишнинг субъектив томонини ҳисобга олиш ва хизматчининг мазкур пассив хулқ-атвори мақсадларига эътиборни қаратиш зарур. Акс ҳолда, хизматчининг бирон-бир мулкӣ манфаат кўриш мақсадисиз содир этилган ишларни бажариш (хизматлар кўрсатиш)ни чўзишдан иборат хулқ-атвори ва бошқа ҳаракатлари ўз хизмат вазифаларини бажаришга инсофсизлик билан, непрофессионал ёндашиш сифатида квалификация қилиниши лозим.

Хизматчи ўз хизмат вазифалари доирасига кирувчи муайян ишни бажаргани учун фуқаро унга ўз ихтиёрига кўра ҳақ берган ҳолларда мазкур ҳақни олган шахснинг ҳаракатлари жиноят қонунига мувофиқ жазога лойиқ қилмиш деб эътироф этилиши мумкин эмас (масалан, яхши хизмат кўрсатганлик учун официантга, операцияни яхши ўтказганлик учун шифокорга миннатдорчилик тарзида моддий ҳақ бериш ва ҳ.к.).

ЖКнинг 214-моддасида назарда тутилган жиноятни квалификация қилиш учун ғайриқонуний ҳақ олиш вақти аҳамиятга эга эмас, яъни бу қилмиш ғайриқонуний ҳақ беришни талаб қилаётган шахс муайян ҳаракатни бажаришидан олдин ёки у мазкур ҳаракатни бажарганидан кейин ҳам содир этилиши мумкин.

Моддий қимматликлар ёки мулкӣ манфаат беришни тамагирлик йўли билан талаб қилиш айбдор тамагирлик предметининг ҳеч бўлмаса бир қисмини олган пайдан бошлаб **тамом бўлган** жиноят деб эътироф этилади. Агар моддий қимматликлар ёки мулкӣ манфаатни олиш тамагирга боғлиқ

бўлмаган ҳолатларга кўра амалга ошмай қолган бўлса, унинг ҳаракатлари ЖК 25-моддасининг 2-қисми ва 214-моддасининг 2-қисми бўйича шарҳланаётган жиноятни содир этишга суиқасд қилиш сифатида квалификация қилиниши лозим.

Мазкур модда биринчи қисмининг диспозициясида кўрсатилган ҳаракатларни такроран, хавфли рецидивист ёки илгари ушбу Кодекснинг 210–212-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан, кўп миқдорда, бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб, тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириши муносабати билан шахсга нисбатан тамагирлик йўли билан содир этиш ЖК **214-моддасининг 3-қисми** бўйича квалификация қилинади.

Айбдорнинг ҳаракатлари, агар улар жуда кўп миқдорда ёки уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, ЖК **214-моддасининг 4-қисми** бўйича квалификация қилинади.

11-§. Давлат рамзларига ҳурматсизлик қилиш (ЖК 215-моддаси)

Жиноят **объекти** — Ўзбекистон Республикаси шаъни ва обрўйи, шунингдек, суверен давлатнинг расмий рамзларидан фойдаланиш соҳасидаги ижтимоий муносабатлардир.

Жиноятнинг **предмети** — Ўзбекистон Республикаси ёки Қорақалпоғистон Республикасининг Давлат байроғи, Давлат герби, Давлат мадҳиясидир.

Давлат рамзларидан фойдаланиш тартибини белгиловчи масалалар, давлат рамзлари ва уларнинг намуналарининг мувофиқлигини назорат қилишни амалга ошириш масалалари ва бошқа масалалар Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 2 июлда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси Давлат герби тўғрисида»¹, 1991 йил 18 ноябрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи тўғрисида»² ва 1992 йил

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992 й., 9-сон, 328-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 5-сон, 124-модда; 2003 й., 5-сон, 67-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 51-сон, 514-модда.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992 й., 1-сон, 27-модда; Ўзбекистон

10 декабрда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг Давлат мадҳияси тўғрисида»ги Қонунлари¹ билан тартибга солинади.

Давлат байроғи, герби, мадҳияси республиканинг суверен, мустақил давлат эканлиги тимсоли ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг Давлат герби давлатнинг суверен республика рамзини ифодалайди. Қонунга мувофиқ, Давлат герби давлатнинг расмий эмблемаси ҳисобланади ва қуйидагиларда акс этади:

Президент девони, Олий Мажлис, Ўзбекистон Республикаси ҳукумати, маҳаллий давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари биноси устида ва бошқаларда; давлат органлари муҳрларида, бланкаларида, пул белгилари, қимматли қоғозлар, Ўзбекистон Республикаси фуқаро паспорти, расмий ҳужжатлар ва бошқаларда.

Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи Республика давлат суверенитетининг рамзи ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг Давлат байроғи халқаро майдонда: Ўзбекистон Республикаси расмий делегацияларининг хорижий мамлакатларга сафарлари чоғида, халқаро ташкилотларда, конференцияларда, жаҳон кўргазмаларида, спорт мусобақаларида Ўзбекистон Республикасининг тимсоли ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат байроғи қуйидаги ҳолларда кўтарилади: доимий суратда: Ўзбекистон Республикаси Президента девони, Олий Мажлис, Ўзбекистон Республикаси ҳукумати, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси ва ҳукумати, Ўзбекистон Республикаси маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, судлар, Ўзбекистон Республикаси дипломатик ваколатхоналарининг биноларида;

халқ депутатлари Кенгашларининг сессиялари ўтказилаётган бинолар ва уйларда — бутун сессия давомида;

Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 5-сон, 124-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 51-сон, 514-модда.

¹Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 1-сон, 52-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 51-сон, 514-модда.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари билан белгиланган байрам кунларида Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идоралари, бошқа давлат ва жамоат идоралари биноларида, корхоналар, ташкилотлар ва муассасаларда, шунингдек, турар жой биноларида;

Ўзбекистон Республикаси Президенти, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутатлари, Сенати аъзолари, халқ депутатлари Кенгашларининг депутатлари сайлови ёки референдуми кунларида — овоз бериш ўтказилаётган бинолар ва хоналарда;

Ўзбекистон Республикасининг чет элдаги дипломатия, савдо ваколатхоналари ва консуллик муассасалари биноларида ва ҳаракатланиш воситаларида — дипломатия протоколининг халқаро қонунқоидаларига мувофиқ;

чет элдаги республикага қарашли бўлган, расмий шахслар сифатида Ўзбекистон Республикасининг Президенти, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси спикери, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати Раиси, Ўзбекистон Республикасининг Ташқи ишлар вазири, Ўзбекистон Республикасининг Мудофаа вазири, Ўзбекистон Республикаси дипломатия консуллик ваколатхоналарининг бошлиқлари тушган денгиз кемаларида ва дарё кемаларида ва бошқа ҳаракатланиш воситаларида;

Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг фармойишига мувофиқ;

республиканинг давлат ва жамоат идоралари, корхоналари, муассасалари ва ташкилотлари ўтказадиган маросимларда, тантанали тадбирларда;

спорт майдонларида — Ўзбекистон Республикаси чемпионатлари ва биринчиликларини, миллий терма командалар иштирокидаги халқаро спорт мусобақаларини ўтказиш чоғида ҳамда Ўзбекистон Республикасининг спорт терма жамоасидан вакил бўлган халқаро мусобақа ғолибларини мукофотлаш муносабати билан маросимлар ўтказиш вақтида кўтарилади.

Давлат мадҳияси давлат ва унинг суверенитетининг расмий тимсоли

ҳисобланади.

Барча давлат аҳамиятига молик бўлган тадбирлар жойлардаги ҳокимият органлари томонидан байроқни кўтариш ва мадҳия садолари остида очик ва ёпиқ деб эълон қилинади. Давлат мадҳияси бўлмиш кўшиқ матни ва мусиқий ижроси давлат рамзи ҳисобланиб, барча расмий тадбирлар очилишида давлат номидан янграйди.

Жиноят **объектив томондан** айбдорнинг давлат рамзларига ҳурматсизлик қилишда ифодаланадиган фаол ҳаракатлари билан содир этилади.

Ҳурматсизлик қилиш қонунга хилоф, ижтимоий хавfli ҳаракатда ифодаланиб, масалан, байроқ ёки гербни йиртиш, йўқ қилиш, шикаст етказиш, шунингдек, уларни булғовчи белги, расмлар ёки ёзувлар киритиш, мадҳияни ижро этишда мусиқа ва сўзларни қасддан бузиб айтиш ва ҳоказолар билан содир этилади. Бундай ҳаракатлар ошкора ёки яширин тарзда содир этилиши мумкин.

Агар давлат мулкани йўқотиш ёки зарар етказишда ифодаланадиган муайян оқибатлар юзага келса, бу қилмишни квалификация қилишда эътиборга олинishi лозим. Давлат герби ёки Давлат байроғини йўқ қилиш ёки шикаст етказиш давлат мулкига зарар етказган ҳолда содир этилса, ЖК 173-моддаси 1-қисми бўйича, агар кўпчилик учун хавfli усулда ёки кўп миқдорда зарар етказилиб содир этилса, ЖК 173-моддасининг 2-қисми бўйича қўшимча квалификация қилиниши керак.

Жамиятдаги хулқ-атвор қоидаларини бузиб, баданга шикаст етказиш ёки ўзгалар мулкига зарар етказиш ёки уни нобуд қилиш, оммавий жойларда давлат рамзларига ҳурматсизлик қилиш жиноятлар мажмуи тариқасида ЖК 215-моддаси ва ЖК 277-моддаси (Безорилик) бўйича квалификация қилинади.

Давлатнинг конституциявий тузумини зўрлик билан ўзгартиришга қаратилган шаклда ифодаланган Давлат байроғи, Давлат герби ёки Давлат мадҳиясига нисбатан ҳурматсизлик қилиш ҳаракатларини қўшимча равишда ЖКнинг 159-моддаси билан квалификация қилиш талаб қилинади.

Хурматсизлик содир этилган вақтдан бошлаб, яъни давлат рамзларининг моҳияти ва аҳамиятини бузиб талқин этиш, ноқонуний мақсадларда улардан фойдаланиш ва бошқа шу каби бирор-бир ҳаракатларни амалга оширган вақтдан бошлаб жиноят **тугалланган** деб эътироф этилади. Жиноятни тугалланган деб топиш учун бирор-бир жиноий оқибатнинг юзага келиши талаб қилинмайди.

Субъектив томондан давлат рамзларига ҳурматсизлик қилиш жинояти айбнинг **тўғри қасд** шакли билан содир этилади. Айбдор Ўзбекистон Республикаси ёки Қорақалпоғистон Республикаси Давлат герби, Давлат байроғи ёки Давлат мадҳияси устидан ҳурматсизлик қилаётганлигини англайди ва буни хоҳлайди.

Мотив ва **мақсад** жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

14 ёшдан 16 ёшгача бўлган шахслар фақатгина кўпчилик учун хавфли усулда ёки кўп миқдорда зарар етказиб, давлат рамзларига ҳурматсизлик қилиш билан боғлиқ ҳаракатлари учун ЖК 173-моддаси 2-қисми бўйича жавобгарликка тортилади.

12-§. Жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотларни қонунга хилоф равишда тузиш (ЖК 216-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти жамоат бирлашмаларини тузиш ёки фаолият юритишини тартибга солувчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Жиноятнинг **факультатив объекти** жамиятнинг ахлоқий негизлари, жамият хавфсизлиги, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан ҳимоя қилинадиган манфаатлари ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасида: «Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди», — дейилади.

Конституциянинг 34-моддасида: «Ўзбекистон Республикаси фуқаролари касабга уюшмаларига, сиёсий партияларга ва бошқа жамоат бирлашмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар.

Сиёсий партияларда, жамоат бирлашмаларида, оммавий ҳаракатларда, шунингдек, ҳокимиятнинг вакиллик органларида озчиликни ташкил этувчи муҳолифатчи шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва кадр-қимматини ҳеч ким камситиши мумкин эмас», — деб таъкидланади¹.

Жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолияти ва уларни ташкил этиш билан боғлиқ муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 15 февралдаги «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги, 1998 йил 1 майдаги «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги ҳамда 1999 йил 14 апрелдаги «Нодавлат ноижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонунлари билан тартибга солинади².

«Ўзбекистон Республикасида қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган касабга уюшмалари, сиёсий партиялар, олимларнинг жамиятлари, хотин-қизлар, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, ижодий уюшмалар, оммавий ҳаракатлар ва фуқароларнинг бошқа уюшмалари жамоат

---

¹Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган Қонунига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар қиритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгартириш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90-моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117 моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 4-бандига, 81-моддасининг еттинчи қисмига, 83-моддасига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13 ва 14- бандларига, 107-моддасининг биринчи қисмига, 110-моддасининг биринчи ва учинчи қисмларига, 111-моддасига ўзгартишлар ва қўшимча киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 5 ва 12-бандларига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига ҳамда 108, 109-моддаларига ўзгартишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 августда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 99 ва 10-моддаларига ўзгартишлар киритилган.) – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. - 14-б.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 14 июндаги «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги 289-ХП-сон Қонуни (Ўзбекистон Республикаси 1998 й. 1 майдаги 618-1-сон Қонунининг таҳририда) // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 99-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 52-сон, 513-модда.

бирлашмалари сифатида эътироф этилади», — дейлади Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 56-моддасида¹.

Ўзбекистон Республикаси «Жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Қонунининг 1-моддасига мувофиқ: «Ўз ҳуқуқлари, эркинликларини ҳамда сиёсат, иқтисодиёт, ижтимоий ривожланиш, фан, маданият, экология ва ҳаётнинг бошқа соҳаларидаги қонуний манфаатларини биргаликда рўёбга чиқариш учун бирлашган фуқароларнинг хоҳиш-иродаларини эркин билдиришлари натижасида вужудга келган ихтиёрий тузилма **жамоат бирлашмасидир**».

Сиёсий партиялар, оммавий ҳаракатлар, касаба уюшмалари, хотин-қизлар, ёшлар ва болалар ташкилотлари, ветеранлар ва ногиронлар ташкилотлари, илмий-техникавий, маданий-маърифий, физкультура-спорт ва бошқа кўнгилли жамиятлар, ижодий уюшмалар, юртдошлар уюшмалари, фондлар ва фуқароларнинг бошқа бирлашмалари жамоат бирлашмалари деб эътироф этилади.

Жамоат бирлашмаларининг турлари, улар фаолиятининг тартиби ва шартлари, аъзолик, таъсис ҳамда фаолият ва ташкил этиш учун зарур бўлган бошқа ҳужжатлар, шунингдек, бошқа масалалар ечими ушбу қонун билан тартибга солинади.

Ўзбекистон Республикаси «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонунининг 8-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг динга эътиқод қилиш, ибодат, расм-русумлар ва маросимларни биргаликда адо этиш мақсадида тузилган кўнгилли бирлашмалари (диний жамиятлар, диний ўқув юртлари, масжидлар, черковлар, синагогалар, монастирлар ва бошқалар) **диний ташкилотлар** деб эътироф этилади.

Диний ташкилот Ўзбекистон Республикасининг ўн саккиз ёшга тўлган ва Ўзбекистон Республикасида доимий яшаётган юз нафардан кам бўлмаган

---

¹Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Қенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. — Т., «Ўзбекистон», 2009. — 11-б.

фуқаролари ташаббуси билан тузилади.

Диний ташкилотлар фаолияти, тартиб-шартларини, ҳужжатларни мувофиқлаштириш, рўйхатга олиш шарт-шароитлари ва бошқа масалалар ушбу қонунга мувофиқ ҳал этилади.

«Конституциявий тузумни зўрлик билан ўзгартиришни мақсад қилиб қўювчи, республиканинг суверенитети, яхлитлиги ва хавфсизлигига, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши чиқувчи, урушни, ижтимоий, миллий, ирқий ва диний адоватни тарғиб қилувчи, халқнинг соғлиғи ва маънавиятига тажовуз қилувчи, шунингдек, ҳарбийлаштирилган бирлашмаларнинг, миллий ва диний руҳдаги сиёсий партияларнинг ҳамда жамоат бирлашмаларининг тузилиши ва фаолияти тақиқланади», — деб Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 57-моддасида¹ таъкидланади. Ушбу моддага кўра, махфий жамиятлар ва уюшмалар тузиш тақиқланади.

«Жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Қонунга мувофиқ, фаолияти жамиятнинг ахлоқий негизларини, умумбашарий инсонпарварлик қадриятларини бузишга қаратилган, шунингдек, конституциявий тузумни ғайриқонуний йўл билан ўзгартириш ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудининг бирлигини бузиш, урушни, зўравонликни ва шафқатсизликни, жамиятни парчалашга олиб борадиган ижтимоий, шу жумладан синфий, шунингдек, ирқий, миллий ва диний адоватни авж олдириш, қонун билан тақиқланган бошқа хатти-ҳаракатлар қилиш мақсадини кўзлайдиган жамоат бирлашма-ларининг тузилишига йўл қўйилмайди.

---

¹Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ён иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган Қонунига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгартириш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90-моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117 моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 4-бандига, 81-моддасининг еттинчи қисмига, 83-моддасига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13 ва 14- бандларига, 107-моддасининг биринчи қисмига, 110-моддасининг биринчи ва учинчи қисмларига, 111-моддасига ўзгартишлар ва қўшимча киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 5 ва 12-бандларига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига ҳамда 108, 109-моддаларига ўзгартишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 августда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 99 ва 10-моддаларига ўзгартишлар киритилган.) – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. - 19-б.

Ҳарбийлаштирилган жамоат бирлашмалари ва қуролли тузилмалар, шунингдек, диний характерга эга бўлган партиялар, уларнинг филиаллари ва бошқа тузилмавий бўлинмалар ташкил этиш тақиқланади.

Аҳолининг саломатлиги ва ахлоқига, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларига тажовуз қиладиган жамоат бирлашмаларини тузиш ман этилади.

Жиноят **объектив томождан** тақиқланган жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотларни тузиш ёки улар фаолиятини қайта тиклашда, шунингдек, бундай бирлашмалар ёки ташкилотлар фаолиятида фаол иштирок этишда ифодаланади.

Тақиқланган жамоат бирлашмасини ёки диний ташкилотни тузиш деганда, тақиқланган жамоат бирлашмасини ёки диний ташкилотни ташкил этиш мақсадида содир этилган ҳар қандай хатти- ҳаракатни тушуниш керак. Масалан, фаолияти тақиқланган бирлашмаларга одамларни жалб қилиш, уларнинг низом ва дастурларини ишлаб чиқиш, бундай бирлашмалар учун жой излаб топит ва ҳоказолар шулар жумласидандир.

Қилмишни квалификация қилиш учун жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотларни тузиш ғайриқонуний, яъни рўйхатга олиш тартиби бузилган, бутун фаолияти ҳуқуққа зид бўлган ҳаракатлардан иборат бўлиши зарур.

Қонунчиликка мувофиқ, жамоат ёки диний ташкилотлар тузиш учун қуйидагилар талаб қилинади: биринчидан, жамоат бирлашмалари (диний ташкилотлар) ҳаракатлари, тузиш мақсад ва вазифалари Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, шу билан бирга Ўзбекистон Республикасининг бошқа норматив актлари ва республика қўшилган халқаро конвенциялар ва келишувларга қарши руҳда бўлмаслиги керак; иккинчидан, адлия муассасаларида рўйхатдан ўтиш каби талабларга оид ўрнатилган тартибга риоя қилиш зарур; учинчидан, бундай ташкилотларга аъзоликка доир бир қатор иш юритиш қоидаларига риоя қилиш, таъсис ҳужжатлари (устав, таъсис шартномаси, низом)га мувофиқ шакл ва мазмунда бўлиш, шунингдек, бошқа қоидалар, яъни жамоат бирлашмалари ёки диний

ташкiлотлар тузиш ва фаолиятини амалга оширишни белгилувчи қоидаларга риоя қилиши лозим. Ушбу қонунчилик ҳолатларини бузиш ғайриқонуний ташкiлот деб квалификация қилиш учун асос бўлади.

Тақиқланган жамоат бирлашмалари ва (ёки) диний ташкiлотлар фаолиятини қайта тиклаш деганда, суд тартибида тақиқланган жамоат бирлашмалари ёки диний ташкiлотлар фаолиятини давом эттириш ҳаракатларини содир этиш тушунилади. Бу ҳаракатлар бирлашма фаолиятини молиялашни давом эттириш, унинг аъзоларини йиғиш, шунингдек, бошқа ҳар қандай фаолият: унинг фаолиятини тарғиб, ташвиқ қилиш, маблағларни йиғиш ва янги дастурлар ишлаб чиқиш, тугатилган жамоат бирлашмалари ёки диний ташкiлотлар номидан тақиқланган фаолиятларни давом эттиришга ташвиқ қилиш ва шу кабилар тушунилади.

Тақиқланган жамоат бирлашмаси ёки диний ташкiлот фаолиятини қайта тиклаш фақатгина суднинг тугатилган ва тақиқланган фаолиятни тиклаш тўғрисидаги қарори ва ушбу ҳужжатнинг қонуний кучга кириши асосида содир бўлади.

Ғайриқонуний ташкiлотлар фаолиятида фаол иштирок этиш деганда, ғайриқонуний ташкiлотлар фаолиятида ҳар қандай хатти-ҳаракатлар билан қатнашиш, жамоат бирлашмалари ва диний ташкiлотлар тугатилганлиги ҳақидаги қарор бўлишига қарамай, унинг ҳаракатларини қўллаб-қувватлашга қаратилган, шунингдек, бошқа фаолият, бу ташкiлотларнинг ноқонуний фаолиятларини амалга оширишга ёрдам берувчи хатти-ҳаракатлар тушунилади. Фаол иштирок этиш сифатида бундай бирлашма (ташкiлот)ларнинг турли хил фаолиятларини бажарувчи, унинг мақсадидан келиб чиқувчи ва эришиш воситалари ўлароқ, турли ҳаракатларни бажариш: вазифаларни тақсимлаш, ички бошқарувни амалга ошириш ва бошқаларга раҳбарлик қилиш муҳим ўрин тутди. Бундан ташқари, фуқароларни фуқаролик бурчларини бажармасликка чақирувчи, бундай ташкiлотлар таркибида доимий вазифаларни бажарувчи ва шу каби бошқа ҳаракатларини амалга оширишини фаол иштирок этиш деб эътироф этиш лозим.

Жиноят тақиқланган жамоат бирлашмаси ёки диний ташкилот тузиш ёки фаолиятини қайта тиклаш, уларнинг фаолиятида фаол қатнашиш ҳаракатлари содир этилган вақтдан бошлаб **туғалланган** деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри касд** билан содир этилади. Айбдор шахс ўзининг тақиқланган жамоат бирлашмаси (диний ташкилот) тузиш ёки фаолиятини қайта тиклаш каби қилмишининг ижтимоий хавfli эканлигини англайди ва ушбу фаолиятни амалга оширишни истайди. Тақиқланган жамоат бирлашмаси (диний ташкилот) фаолиятида фаол иштирок этувчи шахс ўзининг унга мансублигини, унинг таркибидаги амалий ҳаракатларнинг аҳамиятини, ўрнини ва шу кабиларни англаб етади ҳамда унда иштирок этишни истайди.

Жиноятнинг **мотив** ва **максади** квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган тақиқланган жамоат бирлашмасининг фақат ташкилотчилари ёхуд фаол қатнашчилари бўла олди.

13-§. Ғайриқонуний жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш (ЖК 216¹-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** — жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар тузиш ва фаолиятини амалга оширишни тартибга солувчи ижтимоий муносабатлар. Жиноятнинг **факультатив объекти** — жамоат тартиби ва хавфсизлигини тартибга солувчи ижтимоий муносабатлар.

Объектив томондан жиноят шундай ҳаракатлари учун маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг, Ўзбекистон Республикасида тақиқланган жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотлар, оқимлар, секталар фаолиятида иштирок этишга ундашда ифодаланади.

(Жамоат бирлашмалари, диний ташкилотлар тушунчалари ҳақида ЖК 216-моддаси таҳлилига қаранг.)

Диний оқим — бу диний конфессиянинг бир йўналиши, фуқароларнинг белгиланган оқимга диний белгилар орқали содиқлиги билан таърифланадиган, лекин диний маросим ва удумларни амалга оширишда

фарқ қиладиган бирлашмаси (масалан, католик, православ ва бошқалар).

Диний секта — турли диний оқимларга мансуб кишиларнинг диний, конфессионал аломатларга кўра бирлашган гуруҳи, жамоаси (масалан, ваҳхобийлик ва бошқалар).

Жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш ҳар хил усуллар ва воситалар билан амалга оширилиши мумкин. Бу инсонни ёки унинг яқинларини бундай ташкилот фаолиятида қатнашиш учун жисмоний мажбурлаш бўлиши мумкин. Ундашни кишининг жамоат бирлашмасида, кўпроқ диний ташкилот фаолиятида қатнашгандан сўнг, унинг гуноҳлари ва бошқалар кечирилишини ваъда қилиб, алдов йўли билан амалга ошириш мумкин. Кўп ҳолатларда жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш моддий рағбатлантириш (пул, нарса, мулк ва бошқа қимматбаҳо нарсалар) воситасида амалга оширилади. Ундан ташқари, ундаш тарғибот, ташвиқот йўли билан ва шу сингари ташкилотлар фаолиятида қатнашишга чақириш орқали амалга оширилади.

Бундан ташқари, жамоат бирлашмалари фаолиятида қатнашишга ундаш ташвиқот, тарғибот, чақирувлар шаклида амалга оширилиши мумкин.

Ташвиқот кўпинча тақиқланган ёки ғайриқонуний диний ташкилотлар ёхуд жамоат бирлашмаларининг асосий ғоялари ҳамда улар фаолиятида иштирок этишга чақирувчи оғзаки ва ёзма шаклда чоп этган ҳолда кенг кўламдаги аҳоли қатлами орасида олиб борилади.

Тарғибот (лот. propaganda — тарғиб қилиш) — аҳоли ўртасида мазкур бирлашмаларнинг фаолиятига тааллуқли ғоя, фикр, таълимот ва билимларни тарқатиш ва тушунтириш, кенг оммага ғоявий таъсир кўрсатишдир.

Чақирувлар деганда, муайян доирадаги шахслар орасида маълум бир жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш мақсадида ташқи томондан инсонларда бу ҳақда илиқ туйғулар уйғотишга, уларнинг онги, иродасига таъсир ўтказиш, ғайриқонуний жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотларнинг ўз олдиларига қўйган

мақсадларига эришиш, уларнинг фаолияти учун қулай шароитлар яратиш, янги иштирокчилар жалб қилишга қаратилган ҳаракатлар тушунилади.

Ушбу таҳлил қилинаётган моддани квалификация қилишда жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотларнинг ғайриқонуний фаолият юритиши муҳим омил ҳисобланади. Ушбу жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотлар суд қарори билан тугатилган ёки улар ўрнатилган қонунларга риоя қилмаганлиги сабабли тегишли органлар томонидан рўйхатга олинмаган бўлади.

(Жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотларнинг қонунийлиги ҳақида ЖК 216-моддаси таҳлиliga қаранг.)

Ўзбекистон Республикасининг «Жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги Қонунда асосий умумий принцип сифатида белгиланишича: «Жамоат бирлашмалари ўз аъзолари (қатнашчилари)нинг ихтиёрийлиги, тенг ҳуқуқлилиги, ўзини ўзи бошқариш, қонунийлик ва ошқоралик асосида тузилади ва ҳаракат қилади». Ушбу принципга асосан, Ўзбекистон Республикаси фуқароси, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ихтиёрий равишда ҳар хил жамоат бирлашмаларига аъзо бўлиши мумкин ва уларни жамоат бирлашмаларига мажбурлаш йўли билан киритишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Қонунчилик диний ташкилотларнинг ҳам фаолиятини шу тартибда қатъий белгилайди.

Ўзбекистон Республикаси — дунёвий давлат. Давлат динни ва одамларнинг эътиқодини ҳурмат қилиб ва тушуниб, инсоннинг виждон эркинлигини тан олади, динга эътиқод қилиш ёки эътиқод қилмасликка, диний удумларда, расм-русумларда қатнашиш-қатнашмаслик ҳуқуқини беради. Лекин, шу билан бирга, одамларни эътиқодни танлашда, диний ташкилотларда қатнашганда таъсир қиладиган ҳар қандай ғайриқонуний таъсирлардан ҳимоялайди. Шу сабабли, ҳар қандай ғайриқонуний диний ташкилотларга ундаш тақиқланади. Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги инсоннинг бирлашиш ва виждон эркинлиги ҳуқуқларини тан олиб ҳамда бундай бирлашма бўлиши кераклигини ўрнатиб, жамоат бирлашмаларига

катнашишга ундашни тақиқлайди.

Ушбу шарҳланаётган моддада айбдор шахснинг қилмишини квалификация қилишда ушбу айбдор шахсга нисбатан бир йил давомида Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 202¹-моддаси бўйича маъмурий жавобгарлик қўлланганини аниқлаш зарур.

Фақат маъмурий преюдиция бўлган тақдирда, яъни айбдор шахсга нисбатан шунга ўхшаш қилмиши учун маъмурий жазо қўлланган бўлса ҳамда ушбу қилмишни маъмурий жазо қўллангандан сўнг бир йил давомида содир этса, у ЖК 216¹-моддаси бўйича жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Ғайриқонуний жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида катнашишга жиноий ундаш формал таркибли жиноятдир. Ушбу жиноятни **тугалланган** деб ҳисоблаш учун ғайриқонуний жамоат бирлашмалари фаолиятида катнашишга ундаш ҳаракатларини содир этишнинг ўзи кифоя, шарҳланаётган модда учун қилмишнинг оқибати аҳамиятга эга эмас. Агар ундаш усулларида бирида жисмоний куч ишлатилса, айбдор шахснинг қилмиши жиноятлар мажмуи тариқасида шарҳланаётган модда ва жавобгарликни талаб қилувчи соғлиққа қарши жиноят бўйича квалификация қилинади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри касдан** содир этилади. Айбдор шахс бошқа шахсни ғайриқонуний жамоат бирлашмаси, диний ташкилот, оқим ёки секта фаолиятида катнашишга ундаётганлигини англайди ва бошқа шахсларни ҳам ундашни хоҳлайди. Жиноятнинг **мотив** ва **максади** квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Ушбу жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо ҳар қандай жисмоний шахс бўлиши мумкин.

14-§. Диний ташкилотлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 216²-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 61-моддасида «диний ташкилотлар ва бирлашмалар давлатдан ажратилган ҳамда қонун олдида

тенгдирлар. Давлат диний бирлашмаларнинг фаолиятига аралашмайди», деб белгиланган¹.

Ушбу **жиноятнинг бевосита объекти** диний ташкилотларни тузиш, рўйхатга олиш ва уларнинг фаолиятини амалга оширишни тартибга солишга қаратилган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан, ЖК 216²-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг, биринчидан, нолегал диний фаолиятни амалга оширишда; иккинчидан, диний ташкилот раҳбарларининг мазкур ташкилот низомини рўйхатдан ўтказишдан бўйин товлашда; учинчидан, руҳонийлар ва диний ташкилотларнинг аъзолари томонидан болалар ва ўсмирларнинг махсус йиғинларини ташкил этиш ва ўтказишда; шунингдек, диний маросимларга алоқаси бўлмаган адабиётларни тарқатиш ва бошқа тўғараклар, гуруҳларнинг ташкил этилишида ифодаланади.

Нолегал диний фаолият билан шуғулланиш деганда, қонун билан белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилмаган ва диний фаолиятни тегишли рухсат олмасдан амалга оширувчи турли диний ташкилотлар, оқимлар, конфессиялар ва ҳоказоларнинг ташкил этилиши ёхуд ташкилотнинг таъсис ҳужжатлари ёки диний ташкилотлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларида кўрсатилмаган мақсад, вазифалар ва фаолият билан шуғулланишни тушуниш лозим. Диний ташкилотларнинг марказий бошқарув органларини рўйхатга олиш Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан, бошқа диний ташкилотларни рўйхатга олиш эса тегишли равишда Қорақалпоғистон Республикаси Адлия вазирлиги, вилоятлар, Тошкент шаҳар адлия бошқармалари томонидан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмита билан келишилган ҳолда амалга оширилади.

Диний ташкилотларни рўйхатга олиш учун қуйидаги ҳужжатлар тақдим

---

¹Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ён иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. — Т., «Ўзбекистон», 2009. — 12-б.

этилади:

— диний ташкилот тузиш ташаббускорлари бўлган, юз нафардан кам бўлмаган Ўзбекистон Республикаси фуқароси имзолаган ариза;

— диний ташкилотнинг устави;

— таъсис йиғилишининг баёни;

— тузилаётган диний ташкилот жойлашган манзилни тасдиқловчи ҳужжат;

— рўйхатга олиш йиғими тўланганлиги тўғрисидаги ҳужжат.

Диний ташкилотларнинг марказий бошқарув органини рўйхатга

олиш учун қуйидаги ҳужжатлар тақдим этилади:

— таъсис йиғилиши (конференцияси)нинг раиси ва котиби имзо қўйган ариза;

— диний ташкилотлар марказий бошқарув органининг устави;

— таъсис йиғилиши (конференцияси)нинг баёни;

— таъсисчилар ваколатини тасдиқловчи ҳужжатлар;

— раҳбар орган жойлашган манзилни тасдиқловчи ҳужжат;

— рўйхатга олиш йиғими тўлангани тўғрисидаги ҳужжат.

Диний ташкилотлар ҳамда уларнинг марказий бошқарув органларини рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги ариза берилган кундан эътиборан бир ойлик муддатда кўриб чиқилади.

Адлия органлари қўшимча материаллар талаб қилиб олишга ҳамда тегишли органларнинг (эксперт) хулосасини олишга ҳақли. Бундай ҳолда қарор рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги ариза берилган кундан эътиборан уч ойлик муддатда қабул қилинади.

Диний ташкилотнинг уставига киритилган қўшимчалар ва ўзгартишлар диний ташкилотни рўйхатга олиш каби тартиб ва муддатларда рўйхатга олиниши лозим¹.

Ушбу жинойт нолегал диний фаолият билан шуғулланилган пайтдан

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 14 июндаги «Виждон эр-кинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги 289-ХП-сон Қонуни (Янги таҳрири) (Ўзбекистон Республикасининг 1998 й. 1 майдаги 618-1-сон Қонуни билан тасдиқланган), 11-модда.

эътиборан тугалланган деб топилади.

Диний ташкилотлар раҳбарларининг мазкур ташкилотлар уставини рўйхатдан ўтказишдан бош тортиши деганда, юқорида келтириб ўтилган қоидалар, ҳаракатлар, талабларни бажармаслик, яъни диний ташкилотни рўйхатдан ўтказиш учун зарур бўлган ҳужжатларни (устав, фуқаролар имзолаган ариза, таъсис йиғилиши баёни ва бошқаларни) тақдим қилмаслик тушунилади.

Мазкур жиноят ташкилот рўйхатдан ўтказилишдан бўйин товланган пайтдан эътиборан **тугалланган** деб эътироф этилади.

Диний маросимларга алоқаси булмаган болалар ва усмирларнинг махсус йиғинлари, меҳнат, адабиёт ва бошқа тугараклар ҳамда гуруҳларни ташкил этиш деганда, **ана шундай йиғинлар учун зарур иш ва ўқув режаларининг ишлаб чиқилиши, зарур адабиётлар танланиши ва ҳ.к.ларни тушуниш лозим.**

Ўзбекистон Республикасида таълим тизими диндан ажратилган. Таълим тизимининг ўқув дастурларига диний фанлар киритилишига йўл қўйилмайди.

Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг дунёвий таълим олиш ҳуқуқи уларнинг динга бўлган муносабатидан қатъи назар таъминланади.

Шу сабабдан, руҳонийлар ва диний ташкилотлар аъзолари томонидан қандайдир тадбир, болалар ва ўсмирларнинг махсус йиғилишлари, таълим аҳамиятига эга бўлган тадбирларни тегишли халқ таълими органлари ва ота-оналар розилигисиз ташкил қилиш ва ўтказиш ман этилади. Бундан ташқари, қонунчиликда: «Вояга етмаган болаларни диний ташкилотларга жалб этиш, шунингдек, уларнинг ихтиёрига, ота-оналари ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар ихтиёрига зид тарзда динга ўқитишга йўл қўйилмайди», — деб белгиланган.

Маълум бир диний амални эгаллаган, шу лавозимга тайинланган ва муайян диний маълумотга эга бўлган шахс **руҳоний** деб эътироф этилади.

Диний ташкилотлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш жинояти ЖК 216²-моддаси диспозициясида кўрсатиб ўтилган ҳаракатлардан бирининг

содир этилиши билан, яъни нолегал диний фаолият билан шуғулланиш, диний ташкилотлар раҳбарларининг мазкур ташкилотлар уставини рўйхатдан ўтказишдан бош тортиши, руҳонийлар ва диний ташкилотлар аъзолари томонидан болалар ва ўсмирларнинг махсус йиғилишлари, шунингдек, диний маросимга алоқаси бўлмаган меҳнат, адабиёт ва бошқа хилдаги тўғарақлар ҳамда гуруҳларни ташкил этиш ва ўтказиш каби ҳаракатлар содир этилган вақтдан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади. Қилмишни жиноий деб топиш учун жиноий оқибатларнинг келиб чиқиши талаб қилинмайди.

ЖК 216²-моддаси маъмурий преюдицияга эга.

ЖК 216²-моддасининг 2-қисмида бир конфессияга мансуб диндорларни бошқасига киритишга қаратилган ҳаракатлар (прозелитизм) ёки бошқа ҳар қандай миссионерлик ҳаракатлари учун жавобгарлик белгиланган.

Бир конфессияга мансуб диндорларни бошқасига киритишга қаратилган хатти-ҳаракатлар тарғибот-ташвиқот қилиш, эътиқод қилувчини виждон эркинлигига қарши мажбуран бошқа конфессияга киритиш, ҳақ бериш, мулкий манфаатдор қилиш воситасида ва ҳоказоларда ифодаланади.

Бошқа миссионерлик фаолияти деганда, диний ташкилотлар, руҳонийлар, конфессия аъзоларининг ўз конфессияларига тарғиб қилувчи тарғибот-ташвиқот тадбирларини ўтказиши, турли хил ёрдамлар кўрсатиш орқали тадбирларни амалга ошириш, шунингдек, диний ва ибодат маросимларини ўтказиш йўли билан бир конфессиядан бошқасига киритишга йўналтирилган хатти-ҳаракатлари тушунилади.

ЖК 216²-моддаси 2-қисми билан, яъни бир конфессияга мансуб диндорларни бошқасига киритишга қаратилган хатти-ҳаракатлар (прозелитизм) ва бошқа миссионерлик фаолияти билан шуғулланган шахсни жавобгарликка тортиш учун, ушбу қилмиш учун маъмурий жавобгарликка тортилган айбдор шахс бу қилмишни бир йил мобайнида содир этган бўлиши лозим.

Субъектив томондан ЖК 216²-моддаси 2-қисмида назарда тутилган

жиноят тўғри қасдан содир этилади.

Жиноятнинг **мотив** ва **мақсади** квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Жиноят **субъекти** нолегал диний фаолият билан шуғулланувчи диний ташкилотларнинг раҳбарлари ёхуд руҳонийлар ва диний ташкилотларнинг аъзолари, диний маросимга алоқаси бўлмаган болалар ва ўсмирларнинг махсус йиғинларини, меҳнат, адабиёт ва бошқа хилдаги тўғаракларни ҳамда гуруҳларни ташкил этувчи ва ўтказувчи 16 ёшга тўлган шахслар бўлиши мумкин.

15-§. Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар уюштириш, ўтказиш тартибини бузиш (ЖК 217-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 33-моддасида «фуқаролар ўз ижтимоий фаолликларини Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ митинглар, йиғилишлар ва намойишлар шаклида амалга ошириш ҳуқуқига эгадирлар, ҳокимият органлари фақат хавфсизлик нуқтаи назаридангина бундай тадбирлар ўтказилишини тўхтатиш ёки тақиқлаш ҳуқуқига эга», эканлиги белгиланган¹.

Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар ўтказишнинг ўрнатилган тартибини ўз ичига олувчи ижтимоий муносабатлар жиноятнинг **бевосита объекти** ҳисобланади. Давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг бир меъёрда фаолият юритиши, жамоат хавфсизлиги шарҳланаётган жиноятнинг **факультатив объекти** ҳисобланади.

Объектив томождан ЖК 217-моддаси 1-қисмида кўзда тутилган жиноят,

---

¹Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ён иккинчи чақирик Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгазининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган Қонунига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгартириш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90-моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117 моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 4-бандига, 81-моддасининг еттинчи қисмига, 83-моддасига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13 ва 14- бандларига, 107-моддасининг биринчи қисмига, 110-моддасининг биринчи ва учинчи қисмларига, 111-моддасига ўзгартишлар ва қўшимча киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 5 ва 12-бандларига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига ҳамда 108, 109-моддаларига ўзгартишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 августда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 99 ва 10-моддаларига ўзгартишлар киритилган.) – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. - 14-б.

шундай қилмиши учун маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг, йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар уюштириш ёхуд ўтказиш тартибини уларнинг ташкилотчиси томонидан бузишда ифодаланади.

Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар уюштириш деганда, қонунда белгиланмаган тартибда ўтказиладиган йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар ўтказиладиган жой, ўтказиш шакли, жойи ва вақтини, ҳаракатланиш йўналишини, иштирокчиларни жалб этиш тартибини, сўзга чиқувчиларни танлаш ва бошқа ҳаракатларни белгилаб олиш тушунилади.

Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишларини ғайриқонуний уюштириш турли ҳаракатлар, масалан, бундай тадбирларни ўтказишга давлат ҳокимият органининг розилиги талаб этилса, бу ҳақда уларни хабардор этмасдан ўтказиш; бундай тадбирларни ташкил этиш жараёнини, фуқароларни жалб этиш тартибини бузиш; йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишларни ташкил этиш учун моддийтехник воситалар ажратиш ва бошқалар орқали ифодаланади.

Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар ўтказиш деганда, шундай тадбирларни ўтказиш мақсадида ташкилий масалаларни фактик жиҳатдан бажариш ва ҳоказолар тушунилади.

Рухсат берилмаган йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишларини уюштириш — бу фуқароларнинг бирлашиши ва муайян шахслар, ташкилотлар, ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги воқеаларга нисбатан ўз муносабатларини оммавий намойиш этишлари, кўча бўйлаб оммавий ташкил этилган ҳаракатда фуқароларнинг ўз ижтимоий-сиёсий кайфиятини турли кўргазмали воситалар ёрдамида ифодалашини ўз ичига олувчи тегишли тадбир ташкилотчисининг ғайриқонуний ҳаракатлари. Бу муайян ёпиқ биноларда ғайриқонуний йиғилишлар ва митинглар ўтказиш, бундай тадбирлар ўтказилиши ҳақида мурожаатномада белгиланган мақсадлар, унинг бошланиши ва тўхтатилиши вақтига риоя этмаслик, ғайриқонуний тадбирни тўхтатиш тўғрисидаги ҳокимият органларининг қонуний та-

лабларига бўйсунмаслик ҳамда бошқа тартибларга риоя этмасликда намоён бўлади.

Йиғилиш деганда, фуқароларнинг олдиндан белгиланган вақт ва жойда (бино ёки очик ҳавода) биргаликда бевосита иштирок этиш ва бирор-бир муаммо юзасидан биргаликда қарор чиқариш шакли тушунилади¹.

Митинг деганда, фуқароларнинг жамият ҳаётидаги бирор нарса юзасидан ташкилот ёки мансабдор шахсларга нисбатан ўзларининг муносабатини оммавий равишда билдириш мақсадида кўпинча очик ҳавода ўтказиладиган оммавий йиғилиш тушунилади².

Кўча юришлари — бирор-бир муаммо юзасидан ҳокимият органлари ва жамоатчиликнинг эътиборини тортиш мақсадида шахсларнинг кўчада, даҳада ташкилий ёки оммавий ҳаракатланиши³.

Намойиш — бирор-бир муаммо юзасидан бир гуруҳ шахслар томонидан ўзларининг ижтимоий-сиёсий кайфиятлари ва муноса- батларини плакатлар, транспарантлар ва кўргазмали материаллардан фойдаланган ҳолда оммавий ифода этиши.

Таҳлил этилаётган модда бланкет диспозициялидир. Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар ўтказиш тўғрисида маҳаллий ижро этувчи ҳокимият ва бошқарув органига ёзма равишда мурожаат этилади. Мазкур мурожаатда тадбирни ўтказиш мақсади, шакли, жойи, бошланиш ва тугаш вақти, ҳаракатланиш йўналиши, назарда тутилаётган иштирокчилар сони, ташкилотлар ва жамоат тартибини сақлаш учун масъул бўлган шахслар ҳақидаги маълумотлар, ариза топшириш санаси кабилар кўрсатилади. Тадбирни ўтказиш жараёнида иштирокчилар ва ташкилотилар жамоат тартибини сақлашга мажбурдирлар. Уларга транспорт воситалари ва пиёдаларнинг ҳаракатланишига тўсқинлик қилиш, аҳоли пунктининг узлуксиз фаолият юритишига тажовуз қилиш, палаткалар қуриш, яшил майдонлар, бино ва иншоотларга зарар етказиш, қурол ёки инсонларнинг

---

¹ Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских, изд.2. — 565-б.

² Ўша жойда. — 335-б.

³ Ўша жойда. — 683-б.

хаёти ва соғлиғига зарар етказиш мақсадида қурол сифатида ишлатилиши мумкин бўлган махсус тайёрланган буюмларда бўлиш, фуқаролар ва юридик шахсларга моддий зарар етказиш, тадбирларни ўтказиш вақтида жамоат тартибини сақловчи давлат органлари вакиллари фаолиятига ҳар қандай шаклда аралаштириш тақиқланади.

Қилмишни ЖК 217-моддаси бўйича квалификация қилиш учун ташкилотчига нисбатан олдин айнан шундай қилмиши учун Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 201-моддасида назарда тутилган маъмурий жазо чоралари қўлланилганлиги факти аниқланиши лозим. Маъмурий жазо қўлланилган ва у тугатилмаган ҳолдагина шахс жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Шарҳланаётган жиноят формал таркибли жиноят ҳисобланади. Уни квалификация қилиш ва **туғалланган** деб топиш учун белгиланган тартибни бузган ҳолда йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар ўтказиш бўйича ҳаракатлар қилиш етарли ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар ўтказишнинг белгиланган тартибини бузаётганлигини англайди ва буни хоҳлайди.

Жиноятни содир этиш **мотивлари** ва **мақсадлари** турли хил бўлиши мумкин ва улар қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга бўлмайди.

Жиноят **субъекти** махсус субъект ҳисобланади. Қонун мазмуни бўйича йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишларнинг фақат ташкилотчилари жиноий жавобгарликка тортиладилар.

Меҳнат ёки жамоат бирлашмаси жамоаси, ўзини ўзи бошқариш органлари ва фуқароларнинг алоҳида гуруҳлари томонидан ваколат берилган ва ташкиллаштирилаётган йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар ҳақида ҳокимият органларини хабардор қилган ҳолда улар номидан жамоатчиликка мурожаат қиладиган шахслар ташкилотчилар сифатида тан олинадилар.

Шунингдек, ҳокимият вакиллари билан расмий алоқага киришмаган ҳолда

тадбирларни ўтказиш ва уларга тайёргарлик кўриш юзасидан ҳаракатлар қиладиган ёки моддий-техник воситалар ажратадиган шахслар ҳам **ташкilotчилар** деб тан олинади.

Ташкilotчи хабардор қилинмаган ҳолда алоҳида иштирокчилар томонидан йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар ўтказишнинг белгиланган тартиблари бузилган ҳолларда, у ЖК 217-моддаси бўйича жиноий жавобгарликка тортилмайди.

Таҳлил қилинаётган жиноятнинг 2-қисми диний йиғилишлар, кўча юришлари ва бошқа диний маросимлар ўтказиш қоидаларини бузиш учун жавобгарликни назарда тутди.

ЖК 217-моддасининг 2-қисмида назарда тутилган жиноят **объектив томондан** Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майдаги «Виждон эркинлиги ва диний ташкilotлар тўғрисида»ги Қонунида белгиланган диний йиғилишлар, кўча юришлари ва бошқа диний маросимлар ўтказиш қоидаларини бузиш орқали содир этилади.

Диний ташкilotлар ибодат қилиш ёки диний маросимларни ўтказиш учун барча келиши мумкин бўлган жойларни ташкilot этиш ва уларни таъминлаш ҳуқуқига эга. Ибодат, диний маросим ва тадбирлар диний ташкilotлар жойлашган жой ва уларга тегишли ҳудудларда, маданият ёки ибодат биноларида, ибодат қилиш масканларида, қабристонларда одат юзасидан зарур бўлган ҳолларда — фуқаролар розилигига кўра — уларнинг уйларида ўтказилиши мумкин.

Касалхона, госпиталь, қариялар ва ногиронлар уйлари, дастлабки тергов ва жазони ижро этиш жойларида ўтказиладиган ибодатлар ва диний маросимлар мазкур жойлардаги фуқароларнинг илтимосига кўра ўтказилиши мумкин.

Ибодат биноларидан ташқарида ўтказиладиган оммавий тартибдаги ибодат ва диний маросимлар жойлардаги маҳаллий бошқарув ва ҳокимият органларининг рухсати билан амалга оширилади.

ЖК 217-моддасининг 2-қисмида назарда тутилган жиноят диний йиғилишлар, кўча юришлари ва бошқа диний маросимлар ўтказиш қоидалари

бузилган вақтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади. ЖК 217-моддасининг 2-қисми ҳам маъмурий преюдицияга эга.

Субъектив томондан **мазкур жиноят** тўғри касддан **содир этилади**.

ЖК 217-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс ҳисобланади.

16-§. Тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилиш ёки фавқулодда ҳолат шароитида корхона, муассаса ёхуд ташкилотлар ишига тўсқинлик қилиш (ЖК 218-моддаси)

Фуқаролар ёки Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумига реал хавф туғдирувчи, фавқулодда ҳолат жорий этмасдан олдини олиб бўлмайдиган муайян ҳолларда республиканинг бутун ҳудуди ёки унинг айрим жойларида фавқулодда ҳолат жорий этилади.

Фавқулодда ҳолат фавқулодда вазиятлар (реал ташқи хавф, оммавий тартибсизликлар, йирик ҳалокат, табиий офат, эпидемиялар) фуқароларнинг хавфсизлигини таъминлашни кўзлаб, Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ёки унинг айрим жойларида Ўзбекистон Республикаси Конституциясига асосан, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан жорий этилади. Фавқулодда ҳолат жорий этиш тўғрисидаги Президент Фармони уч кун ичида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари тасдиғига киритилади (Конституциянинг 78, 93-моддалари)¹.

Фавқулодда ҳолат жорий этишнинг икки шарти фарқланади:

1) фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғига таҳдид бўлган, конституциявий

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган Қонунига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгартириш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90-моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117 моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 4-бандига, 81-моддасининг еттинчи қисмига, 83-моддасига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13 ва 14- бандларига, 107-моддасининг биринчи қисмига, 110-моддасининг биринчи ва учинчи қисмларига, 111-моддасига ўзгартишлар ва қўшимча киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 5 ва 12-бандларига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига ҳамда 108, 109-моддаларига ўзгартишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 августда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 99 ва 10-моддаларига ўзгартишлар киритилган.) – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 26, 49-б.

тузумни зўрлик билан ўзгартиришга ҳаракат қилинган, оммавий тартибсизликлар ва миллатлараро тўқнашувлар, алоҳида жойларни қуршаб олиш, қўшни давлатлар ҳудудидан давлат чегарасини бузиб оммавий ўтиш хавфи бўлган ҳолларда;

2) фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилиш мақсадида кечиктириб бўлмайдиган кутқарув ишларини талаб этадиган табиий офат ва оғир экологик ҳолатлар, эпидемиялар, эпизоотиялар ва йирик ҳалокатлар юз берганда.

Давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг бир меъёрга фаолият юритиши билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар, фуқаролар ва жамоат хавфсизлиги таҳлил қилинаётган модданинг **бевосита объекти** ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят қуйидаги йўллар билан содир этилиши мумкин:

- 1) тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилиш;
- 2) корхона, муассаса ёхуд ташкилотлар ишига тўсқинлик қилиш.

Тақиқданган иш ташлашга раҳбарлик қилиш иш ташлашни ташкил этиш билан боғлиқ ҳаракатларни, яъни иш ташлашнинг мақсадларини ишлаб чиқиш ва асослаш, иш ташлашда иштирок этиш учун шахсларни қидириш ва жалб этиш, мажбуриятларни тақсимлаш, вазифаларни топшириш ва уларнинг бажарилиши устидан назорат қилиш, маслаҳат ва кўрсатмалар бериш йўли билан иш жараёнларини тўхтатиш, иш ташлаш муддатларини қўллаб-қувватлаш, иш ташловчиларнинг хатти-ҳаракатини ташкиллаштиришдир. Бошқача айтганда, бу — иш ташлаш жараёни ва иш ташловчиларни бошқаришга йўналтирилган ҳаракатдир.

Иш ташлаш — жамоавий меҳнат низосини ҳал этиш мақсадида ходимларнинг ўз меҳнат мажбуриятларини бажаришдан (тўлиқ ёки қисман) вақтинчалик бош тортишлари¹. Иш ташлаш илгари сурилаётган ижтимоий, иқтисодий ёки сиёсий характердаги талабларни қондириш мақсадида оммавий равишда иш тўхтатиш ҳисобланади.

---

¹ Қаранг: Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских, изд.2. — 680-б.

Корхона, муассаса, ташкилот ишига тўсқинлик қилиш, бу — бинога, иш жойларига кириш йўлини тўсиб қўйиш, зарур технологик, электр ва сув тармоқларини узиб қўйиш каби шаклларда намоён бўладиган ҳамда иш жараёнини издан чиқариш учун ҳар қандай тўсқинликларни яратишга, уларга халал беришга йўналтирилган фаолиятдир.

Тўсқинлик қилиш корхона, муассаса ёхуд ташкилотларда бир меъёргаги иш тартибини сақлаб турувчи шахсларни жисмоний ёки рухий мажбурлашни ҳам қамраб олади.

Рухий мажбурлаш деганда, фавқулодда ҳолат шароитида ман- сабдор шахслар ва бошқа ходимлар томонидан корхона, муассаса ёки ташкилотнинг фаолиятини бузиш мақсадида уларга жисмоний жазо қўллаш, моддий зарар етказиш, бошқа ноқулай аҳволга солиш (ишдан бўшатиш, мансабини пасайтириш) билан таҳдид қилиш тушунилади. Агар айбдор ўлдириш ёки бошқа турдаги мажбурловни қўллаш билан корхона, муассаса ёки ташкилот фаолиятига тўсқинлик қилган бўлса, унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи тариқаси- да (масалан, ЖК **218-моддаси** ва 112-моддаси бўйича) квалификация қилиниши лозим.

Жисмоний мажбурлаш деганда, шахсни мажбурий равишда бирон бир бинога қамаб қўйиш, унга турли оғирлик даражасидаги тан жароҳатлари етказиш, уни ҳаётдан маҳрум қилиш, ишга киришишига ва уни бажаришига жисмоний қаршилиқ кўрсатиш кабилар тушунилади. Шарҳланаётган жиноят содир этилаётган вақтда айбдор соғлиққа зарар етказган ёки шахсга қарши бошқа жиноят содир этган бўлса, у ҳолда унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши лозим.

Шарҳланаётган жиноят объектив томонининг зарурий белгиси уни содир этиш шароити — фавқулодда ҳолат шароити ҳисобланади.

Фавқулодда ҳолат — махсус қонунларда белгиланган тартибда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, юридик шахсларнинг ҳуқуқларини чеклашга йўл қўйиладиган, шунингдек, уларга қўшимча мажбуриятлар юклайдиган давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари, корхоналар,

муассасалар ва ташкилотлар фаолиятининг ўзига хос режими¹.

Оқибат келиб чиққан-чиқмаганлигидан қатъи назар, диспозицияда назарда тутилган қилмишлардан бирининг содир этилиши билан жиноят тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор фавқулодда вазият ҳолатида тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилишнинг ижтимоий хавфлилигини англайди, бундай ҳолларда корхона, муассаса, ташкилот ишига тўсқинлик қилишнинг ҳуқуққа хилофлигини билади ва мазкур ҳаракатларни содир этишни хоҳлайди.

Иш ташлашнинг раҳбарлари, шунингдек, фавқулодда ҳолат шароитларида корхона, муассаса, ташкилот ишига тўсқинлик қилган 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахслар жиноятнинг **субъекти** бўлиши мумкин.

Оммавий равишда ишни тўхтатишга чақирувчи ва бундай тад- бирларни амалга ошириш юзасидан чора-тадбирлар кўрувчи шахслар, ташкилотчилар ва фаол иштирокчилар **иш ташлашнинг раҳбарлари** деб топиладилар.

17-§. Ҳокимият вакилига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга қаршилик кўрсатиш (ЖК 219-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти жамият ва давлат манфаатлари, давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари, жамоат бирлашмаларининг бир меъёردа фаолият юритиши, ҳокимият вакили ёки ўзининг фуқаровий бурчини бажараётган шахсий дахлсизлигини таъминлаш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг қонуний фаолиятига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга фаол қаршилик кўрсатиш орқали содир этилади.

Қаршилик кўрсатиш фаол ёки пассив шаклларда бўлиши мумкин. Қонун мазмунига кўра, фақатгина фаол қаршилик кўрсатиш жиноий жавобгарликка тортишга сабаб бўлади.

---

¹Қаранг: Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских, изд.2. — 680-б.

Фаол қаршилик кўрсатиш деганда, айбдор томонидан ҳокимият вакили ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахснинг ўз вазифаларини адо этишига тўсқинлик қилишга қаратилган ҳаракатлари, масалан, жиноятчини ушлашга, жиноят қуролларини тортиб олишига, тинтув ўтказилишига тўсқинлик қилиши, эркинликларни чеклаши ва ҳ.к. содир этилишини тушуниш зарур.

Жисмоний қаршилик кўрсатиш шаклида амалга ошириладиган фаол қаршилик кўрсатиш — ўзининг хизмат ёки фуқаролик мажбуриятларини бажараётган шахсларнинг баданига қасддан шикаст етказиш, уриш, дўппослаш, боғлаш, қамаб қўйиш ёки уларнинг эркинлигини бошқача усулда чеклаб қўйиш.

NOTA BENE !

Ҳокимият вакили – давлатнинг бирон-бир ҳокимият органининг номидан иш кўриб, муайян вазифаларни доимий ёки вақтинча амалга оширувчи ва ўз ваколатлари доирасида кўпчилик ёхуд барча фуқаро ёки мансабдор шахслар учун мажбурий бўлган ҳаракатларни содир этиш ёки фармойишлар бериш ҳуқуқига эга бўлган шахс.

(«Ҳокимият вакили» тушунчаси юзасидан ЖК 205-моддаси таҳлилига қаранг.)

ЖК 219-моддаси мазмуни бўйича ҳокимият вакиллари қаторига ижро этилиши мажбурий бўлган қонуний кўрсатмалар бериш ҳуқуқи берилган масъул мансабдор шахслар киритилади. Булар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи, назорат қилувчи органлар ходимлари: прокурорлар, ички ишлар ходим органлари ва прокурор қарорларининг ижросини таъминлашни амалга оширувчи ички ишлар органи ходими; Миллий хавфсизлик хизмати органи ходими; солиқ ҳуқуқбузарликлари бўйича департамент ходими; суд ижросиси; божхона хизмати ходими, шунингдек, қонун бўйича ҳуқуқ-тартиботни муҳофаза қилиш асосий ёки асосий вазифалардан бири ҳисобланувчи органларда хизмат вазифас ни бажарувчи бошқа шахслар.

Ҳокимият вакиллари функцияларини бажараётган ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, жазони ижро этиш муассасалари ходимларига қаршилик кўрсатиш билан боғлиқ қилмиш тегишли белгилар бўлган ҳолларда ЖК 220-моддаси ёки 221-моддаси бўйича квалификация қилинади.

Фуқаровий бурчини бажараётган шахс деганда, давлат ҳокимияти ёки бошқарув органлари, жамиятга ёрдам бераётган, ўзининг конституциявий ёки бошқа қонуний мажбуриятларини бажараётган ҳар қандай шахс тушунилади. Бошқача айтганда, фуқаролик бурчини бажариш, бу — фуқаролар томонидан қонун ва жамият, давлат ва бошқа шахсларнинг манфаатлари доирасида ҳар қандай ҳаракатларни амалга ошириш. Кўп ҳолларда ўзининг фуқаролик бурчини бажараётган шахслар жабрланувчи бўлиб қолади ва қонунга асосан шундай шахс деб тан олинади.

Ҳокимият вакили ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахснинг хизмат мажбуриятлари ҳуқуқий тартибот ва ижтимоий хавфсизликни таъминлаш ва ҳимоя қилишга қаратилганлиги сабабли, ҳокимият вакилининг кўрсатмаси ёки фуқаронинг ҳаракати қонун ва ҳуқуқ доирасида бўлиши лозим. Мазкур хизмат мажбуриятлари ҳокимият вакилларига тегишли қонун ҳужжатларининг алоҳида тоифасидан келиб чиқади.

Ҳокимият вакилига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга қаршилик кўрсатиш хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилига қаршилик кўрсатиш тарзида содир этилса, айбдор мазкур модда бўйича жиноий жавобгарликка тортилади. Қаршилик кўрсатиш ўз хизмат вазифаларини бажармаётган вақтда ҳокимият вакилига ёхуд фуқаролик бурчини бажармаётган шахсга нисбатан содир этилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖК 219-моддаси билан квалификация қилиниши мумкин эмас.

Башарти шахс ҳокимият вакилининг ғайриқонуний хатти-ҳаракатларига қаршилик кўрсатган бўлса, у ана шундай хатти-ҳаракати учун ҳам ЖК 219-моддаси бўйича жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

Жиноят хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг қонуний фаолиятига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга фаол қаршилик

кўрсатиш бошланган вақтдан бошлаб, оқибат келиб чиқишидан қатъи назар, **туғалланган** ҳисобланади. Бунда қаршилик кўрсатиш натижасида хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг қонуний фаолиятига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахс ҳаёти ёки соғлиғига шикаст етказилган ёки бошқа ижтимоий хавфли оқибатлар келиб чиққан ҳолларда, айбдорнинг қилмиши жиноятлар мажмуи сифатида квалификация қилинади.

Жиноятнинг **субъектив томони** айбнинг **тўғри қасд** шакли билан тавсифланади. Қаршилик кўрсатиш, яъни хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг қонуний фаолиятига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга фаол қаршилик кўрсатиш фақат тўғри қасд шаклида содир этилиши мумкин.

Айбдор шахс хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг қонуний фаолиятига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга қаршилик кўрсатаётганлигини англайди ва буни хоҳлайди.

Хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг қонуний фаолиятига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга қаршилик кўрсатаётганлигини англамаган шахс томонидан бундай қаршилик кўрсатишнинг содир этилишида мазкур жиноят таркиби мавжуд бўлмайди.

ЖК 219-моддаси 2-қисми хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг қонуний фаолиятига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсларни қандай шаклда бўлмасин ўзининг хизмат вазифасини бажариш ёки фуқаровий бурчини бажаришдан воз кечишга, шунингдек, қонунга хилоф ҳаракатлар содир этишга мажбур қилганлик учун жавобгарликни назарда тутаяди.

Мажбурлаш — бу ҳокимият вакили ёки фуқаролик бурчини бажараётган шахсга нисбатан уларни ўз мажбуриятларини бажаришдан бош тортиш ёки мажбурловчи шахс фойдасига ноқонуний ҳаракатлар содир этишга эришиш мақсадида жисмоний ёки руҳий таъсир этиш. Қаршилик кўрсатишда қўлланиладиган жисмоний мажбурлашдан фарқли равишда мажбурлаш вақтида қўлланиладиган куч ишлатиш бошқа мақсадни кўзлайди.

Мажбурлаш вақтида кўлланиладиган жисмоний зўрлик ишлатиш деганда, жисмоний азоб берадиган ҳамда жабрланувчининг иродасига хилоф равишда унинг жисмоний эркинлигини чеклайдиган ҳаракатлар содир этиш, шунингдек, уриш, дўппослаш ва бошқа ҳаракатлар орқали шахс баданига ўртача оғирликдаги шикаст етказиш тушунилади.

Рухий мажбурлаш деганда, айбдор томонидан сўз ёки ўзининг ниятини бошқача шаклда ифодалаш орқали ҳокимият вакили ёки ўзининг фуқаролик бурчини бажараётган шахсга маънавий зарар етказиш, унинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларига зарар етказиш тушунилади. Агар ҳокимият вакили ёки ўзининг фуқаролик бурчини бажараётган шахсга нисбатан куч ишлатиш натижасида уларга оғир тан жароҳати етказилса, айбдорнинг ҳаракатлари жиноятлар жами билан квалификацияланиши лозим. Зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш мажбурлаш тушунчаси доирасига кирганлиги сабабли, айбдорнинг қилмиши ЖК 112-моддаси бўйича қўшимча квалификация қилинмаслиги лозим.

Мажбурлашнинг мақсади хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг қонуний фаолиятига ёки фуқаролик бурчини бажараётган шахслар томонидан мажбурловчи фойдасига ноқонуний ҳаракатлар содир этилишига эришиш мақсадида уларга таъсир ўтказиш ҳисобланади.

Хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг ёки фуқаролик бурчини бажараётган шахсларнинг мажбурловчи фойдасига ноқонуний ҳаракатлар содир этишлари ва бевосита қонуний ваколати доирасига кирувчи мажбуриятларни бажармаслиги **ҳокимият вакилининг хизмат вазифасини бажариш ёки шахснинг фуқаролик бурчини бажаришдан воз кечиши** ҳисобланади.

Ҳокимият вакили ва шахсга нисбатан куч ишлатиш билан мазкур шахслар томонидан ўзининг хизмат вазифаларини бажариш ўртасида сабабий боғланишнинг мавжудлиги **ЖК 219-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган қилмиш объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади.

Хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг қонуний

фаолиятига ёки фуқаролик бурчини бажараётган шахсларни қандай шаклда бўлмасин ўзининг хизмат вазифасини бажариш ёки фуқаролик бурчини бажаришдан воз кечишга, шунингдек, қонунга хилоф ҳаракатлар содир этишга мажбур қилишга йўналтирилган мажбурлов ҳаракатлари содир этилган вақтдан бошлаб, оқибат келиб чиқишидан қатъи назар, жиноят **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан ЖК 219-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Бунда хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилининг қонуний фаолиятига ёки фуқаролик бурчини бажараётган шахсларни қандай шаклда бўлмасин ўзининг хизмат вазифасини бажариш ёки фуқаролик бурчини бажаришдан воз кечишга, шунингдек, қонунга хилоф ҳаракатлар содир этишга мажбур қилишга йўналтирилган махсус мақсаднинг мавжудлиги жиноят субъектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади.

16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс жиноят **субъекти** бўлиши мумкин.

18-§. Озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаларининг ишини издан чиқарувчи ҳаракатлар (ЖК 220-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ижро этиш муассасаларининг бир меъёردа фаолият юритиши, яъни мазкур муассасаларда ўрнатилган режим билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Мазкур муассасалар ходимлари ва унда жазони ўтаётган шахсларнинг шахсий хавфсизлиги **факультатив объект** бўлиши мумкин.

Қонун чиқарувчи **жабрланувчи** сифатида тан олинадиган шахслар тоифасига озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ижро этиш муассасалари маъмуриятининг вакиллари ҳамда озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ўтаётган маҳкумлар ва судланганларни киритади.

Маҳкум — айблов ҳукми чиқарилган айбланувчи.

Озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ижро этиш муассасалари маъмуриятининг вакиллари қаторига раҳбарлик таркибидаги шахслар; қўриқлаш ва конвойлаш вазифаларини бажарувчи ички қўшинларнинг ҳарбий хизматчилари; шартнома асосида ишловчи шахслар; озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ижро этиш муассасаларида умумий ва касбий-техник таълимни амалга оширувчи ва тиббий хизмат кўрсатувчи шахслар; маъмурий ва муҳандистехник ходимлар киради.

Жиноят ижроия кодексининг 45-моддасига мувофиқ, жазони ижро этиш колониялари, тарбия колониялари, қамоқхоналар озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасалари сирасига киради. Тергов изоляторлари озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилиб, хўжалик ишларини бажариш учун қолдирилган шахсларга нисбатан жазони ўташ муассасалари вазифасини бажаради.

Объектив томондан таҳлил қилинаётган жиноят озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаётган шахснинг:

- 1) маҳкумларни террор қилиш;
- 2) маъмурият вакилларига ҳужум қилиш;
- 3) жиноий гуруҳлар ташкил қилиш ёки шундай гуруҳлар фаолиятида фаол

қатнашишда ифодаланадиган озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасасининг ишини издан чиқарувчи ҳаракатлар содир этиш орқали ифодаланади.

Фаолиятнинг издан чиқарилиши деганда, муассасалар томонидан, амалдаги қонунчилик билан мустаҳкамланган жамиятдан ажратиш билан боғлиқ вазифа ва функцияларнинг бажаришга қодир бўлмай қолиши тушунилади.

Террор қилиш деганда, маҳкум шахсларга нисбатан жисмоний ёки руҳий зўрлик қилинишини, уларнинг хўрланишини, таҳқирланишини тушуниш зарур.

Жисмоний зўрлик деганда, жабрланувчининг баданига енгил, ўртача оғир

ва оғир шикаст етказиш тушунилади. Башарти, жабрланувчининг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилган тақдирда, айбдорнинг қилмиши жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Террор қилиш вақтидаги рухий зўрлик оғзаки дўқ-пўписада, қуроляроғ ёки унинг ўрнини босувчи предметларни намоёниш этишда ифодаланиши мумкин. Аммо ҳар бир дўқ-пўписа ҳақиқатга яқин бўлиши, жабрланувчида унинг амалга оширилишидан қўрқиш учун жиддий асослар бўлиши керак.

Озодликдан маҳрум этиш жазосини ижро этиш муассасасининг ишини издан чиқариш мақсадида содир этилган қўрқитиш натижасида маҳкумга оғир тан жароҳати етказилса ёки бу қилмиш унинг ўлимига олиб келса, қилмиш жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши лозим (**ЖК 220-моддаси** ва 104-модда ёки 105- модда ёхуд 97-моддалар билан жиноятлар жами).

ЖК 220-моддаси мазмунига қўрқитиш деб тан олинадиган, маҳкумларга нисбатан амалга ошириладиган мажбурлов ҳаракатлари улар озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасасининг ишини издан чиқаришга қаратилган ҳоллардагина мазкур модда билан квалификация қилинади. Айнан шундай мақсад қилмишни мазкур модда бўйича квалификация қилишнинг зарурий белгиси ҳисобланади. Айбдор ва жабрланувчи ўртасидаги шахсий муносабатлар (низо, ўч олиш) туфайли амалга оширилаётган куч ишлатиш, шахсга қарши жиноят сифатида квалификация қилиниши лозим. Шунинг учун, қўрқитиш деб тан олинган қилмишни тўғри квалификация қилиш учун айбдор ва жабрланувчи ўртасидаги муносабатларни, айбдорнинг ўзини бундай тутишининг сабабларини аниқлаш лозим.

Озодликдан маҳрум этиш жазосини ижро этиш муассасаси маъмурияти вакилларига ҳужум қилиш маъмурият вакилларига нисбатан жисмоний ёки рухий куч ишлатиш орқали содир этилиши мумкин.

Озодликдан маҳрум этиш жазосини ижро этиш муассасасининг ишини издан чиқариш мақсадида содир этилган қўрқитиш натижасида маъмурият

вакилларига оғир тан жароҳати етказилган ёки унинг ҳаётига суиқасд қилинган ҳолларда қилмиш жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилинади.

Маъмурият вакилларига хужум қилиш маъмурият вакилларининг қонуний ҳаракатлари туфайли келиб чиққан бўлиши лозим. Агар хужум қилиш маъмурият вакилларининг қонуний ҳаракатлари туфайли келиб чиқмаган бўлса, айбдорнинг қилмиши шарҳланаётган модда бўйича квалификация қилинмасдан, балки шахсга қарши жиноятлар бўйича квалификация қилинади, чунки бундай ҳолларда **ЖК 220-моддасида** назарда тутилган тажовуз объекти мавжуд бўлмайди.

Жиноий гуруҳ ташкил қилиш деганда, озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасасининг ишини издан чиқарувчи ҳаракатлар содир этиш мақсадида ташкил этилган турли фаолият тушунилади. Ташкил этиш олдиндан тил бириктириш, мазкур ғайриқонуний ҳаракатларни содир этишга келишиб олиш, гуруҳнинг ҳар бир аъзоси ўртасида вазифаларни тақсимлаш кабиларни ўз ичига олади.

Куролланганлик жиноий гуруҳнинг зарурий белгиси ҳисобланмайди.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, жазони ижро этиш муассасаларида турли мезонлар асосида тузилган маҳкумларнинг жамоат бирлашмалари, шу жумладан маҳаллийчилик, ўзаро манфаатдорлик, жиноий ихтисослашиш тамойиллари асосида тузилган салбий йўналтирилган гуруҳлар жиноий гуруҳ сифатида баҳоланмаслиги керак, чунки улар ўз олдида озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасасининг ишини издан чиқарувчи ҳаракатлар содир этиш мақсадини қўймайди.

Жиноий гуруҳ иштирокчилари орасидан фақат ташкилотчи ва фаол иштирокчиларгина ЖК 220-моддаси бўйича жавобгарликка тортиладилар.

Ташкилотчи — бу жиноий гуруҳни ташкил этиб, унга бошқа иштирокчиларни жалб этадиган, жиноий фаолият режаларини ишлаб чиқадиган, гуруҳга бевосита раҳбарлик қиладиган ва ишлаб чиқилган жиноий режани амалга оширадиган шахс.

Фаол иштирокчилар — бу жиноий гуруҳ фаолиятида фаол иштирок этадиган, унга бошқа иштирокчиларни жалб этадиган, жиноий фаолият режаларини ишлаб чиқишда ва озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасасининг ишини издан чиқариш мақсадида маҳкумларни террор қилиш ёки маъмурият вакилларига хужум қилиш бўйича муайян ҳаракатларни содир этишда ташкилотчига ёрдам берадиган шахслар.

Шарҳланаётган жиноят формал таркибли жиноят бўлиб, озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаётган шахсининг маҳкумларни террор қилиш ёки маъмурият вакилларига хужум қилишда, шунингдек, бундай мақсадларда жиноий гуруҳлар ташкил қилиш ёки шундай гуруҳлар фаолиятида фаол катнашишда ифодаланадиган озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасасининг ишини издан чиқарувчи ҳаракатлари содир этилган вақтдан бошлаб, келиб чиққан оқибатдан қатъи назар, **туғалланган** ҳисобланади.

Шарҳланаётган модданинг **субъектив томони тўғри қасд** билан ифодаланади. Айбдор содир этаётган қилмишининг ижтимоий хавфлилигини англайди ва уни содир этишни хоҳлайди.

Жиноятнинг мақсади — озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасалари фаолиятини издан чиқариш.

14 ёшга тўлган ва муассаса туридан қатъи назар, озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ижро этиш муассасасида жазони ўтаётган шахс ЖК 220-моддасида назарда тутилган қилмишнинг **субъекти** ҳисобланади. Шунингдек, хўжалик ишларини бажариш учун тергов ҳибсхонасида қолдирилган маҳкумлар ҳам субъект бўлиши мумкин.

Эҳтиёт чораси сифатида тергов изолятори ёки вақтинчалик сақлаш изоляторида сақланаётган тергов остидагилар ва маҳкумлар, шунингдек, озодликдан маҳрум қилишга ҳукм қилинган шахслар мазкур жиноятнинг субъектлари бўла олмайдилар. Тегишли белгилар мавжуд бўлган тақдирда, санаб ўтилган шахсларнинг ҳаракатлари ЖК 219-моддасида назарда тутилган жиноятни ёки шахсга қарши жиноятни келтириб чиқариши мумкин.

ЖК 220-моддасининг 2-қисми жазони ижро этиш муассасаси ишини издан чиқариш жиноятининг қуйидаги квалификация қилиш белгиларини қайд этади:

- а) ўта хавфли рецидивист;
- б) оғир ёки ўта оғир жинояти учун ҳукм этилган шахс;
- в) бир гуруҳ шахслар томонидан содир этиш.

Оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда беш йилдан ортиқ, лекин ўн йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган жиноятлар киради.

Ўта оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда ўн йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш ёки умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган жиноятлар киради.

Қилмиш бир гуруҳ маҳкум шахслар томонидан содир этилган ҳолларда, айбдор шахс ташкилотчи, фаол иштирокчи ёки оддий иштирокчи бўлганлигидан қатъи назар, айбдорнинг қилмишлари **ЖК 220-моддаси 2-қисми «в» банди** бўйича квалификация қилинади. Қилмишни мазкур белгига кўра квалификация қилишда гуруҳ аъзоларининг олдиндан тил бириктирган ёки бириктирмаганлиги аҳамиятга эга бўлмайди.

19-§. Жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаслик (ЖК 221-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасасининг бир меъёрдаги фаолият кўрсатиши билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Маҳкумга нисбатан бир йил мобайнида жазони ўташ тартиби талабларини бузганлиги учун жазони ижро этиш колониясининг қарцери ёки турмага ўтказилганидан кейин, озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасасида жазони ўтаётган шахс томонидан маъмуриятнинг қонуний талабларига бўйсунмаслик ёхуд маъмуриятнинг ўз фаолиятини амалга оширишига бошқача йўсинда тўсқинлик қилиш жиноятнинг **объектив**

томони ҳисобланади.

Бўйсунмаслик — бу озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасасида жазони ўтаётган шахс томонидан маъмурият вакилининг қонуний фармойиши ёки талабини ошкора рад этиш. Масалан, бўйсунмаслик тузум талабларига риоя этмаслик, меҳнат мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлаш каби кўринишларда бўлиши мумкин.

Маҳкумга жазони ўташ тартиби қоидаларини бузилганлиги учун жазони ижро этиш колонияси қарцерига ўтказиш тариқасидаги жазо қўлланилгандан ёки турмага ўтказиш қўлланилгандан кейин бир йил ичида, у жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаса, жазони озодликдан маҳрум қилиш муассасасида ўтаётган шахснинг қилмиши **ЖК 221-моддаси** билан квалификация қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят ижроия кодексининг 109-моддасига кўра, жазони ўташ тартибини ашаддий бузувчи маҳкумлар умумий, қаттиқ ва махсус тартибли колонияларнинг **қарцерларига** олти ойгача, аёллар сақланадиган колонияларда эса уч ойгача бўлган муддатга ўтказиб қўйилади.

Изоляторга ўтказилган маҳкумларга қариндош-уруғлари билан кўришиш, телефон орқали гаплашиш, озиқ-овқат маҳсулотларини ва кундалик эҳтиёжи учун зарур бўладиган предметларни харид қилиш, мактуб ва бошқа хат-хабарларни олиш ва жўнатиш тақиқланади. Уларнинг чекишига, столда ўйналандиган ўйинлардан ва кўрпа-ёстикдан фойдаланишларига рухсат берилмайди. Озиқ-овқат камайтирилган меъёردа берилади. Маҳкумлар ҳар куни бир соат сайр қилиш ҳуқуқидан фойдаланадилар.

Қарцерлардаги маҳкумларга қариндош-уруғлари билан кўришиш, телефон орқали гаплашиш, посилкалар, передачалар ва бандеролларни қабул қилиш ва жўнатиш, стол ўйинларини ўйнаш тақиқланади.

Жиноий жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятнинг қонуний талабларига бўйсунмаслик содир этилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор ўз

қилмишининг ҳуқуққа хилоф ва ижтимоий хавфли эканлигини англайди ҳамда уни содир этишни хоҳлайди.

Жиноятни содир этиш мотивлари уни квалификация қилишда ҳеч қандай аҳамиятга эга бўлмайди.

Жиноятнинг **субъекти** бир йил мобайнида жазони ўташ тартиби талабларини бузганлиги учун жазони ижро этиш колониясининг қарцерига ўтказиш тариқасидаги жазо қўлланилган ёки турмага ўтказилган озодликдан маҳрум қилиш жойида жазони ўтаётган шахс ҳисобланади.

ЖК 221-моддасининг 2-қисмида:

- а) ўта хавфли рецидивист;
- б) оғир ёки ўта оғир жинояти учун ҳукм этилган шахс томонидан содир этилган жиноят учун жавобгарлик назарда тутилган.

20-§. Қамоқдан ёки қўриқлов остидаги сақлаш жойидан қочиш (ЖК 222-моддаси)

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** дастлабки терговни олиб борувчи ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, суд ва озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ижро этиш муассасаларининг бир меъёрдаги фаолиятини тартибга солувчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланди. **Қўшимча бевосита объекти** эса гумон қилинувчи, айбланувчи ёки маҳкумларни қўриқловчи шахсларнинг соғлиғи ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят дастлабки тергов олиб борувчи ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ёки озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ижро этиш муассасаларидаги қамоқ ёки қўриқлов остидаги сақлаш жойидан қочишда ифодаланади.

Қочиш, яъни жиноят содир этишда гумон қилинаётган ёки айбланаётган, қамоқ тариқасидаги эҳтиёт чораси қўлланилган шахслар, шунингдек, айбдор деб топилган ва озодликдан маҳрум қилиш жойларида жазони ўтаётган шахслар томонидан шахсларни қўриқлашга мўлжалланган маҳсус, изоляция қилинган жойларни ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш учун жавобгарликни

белгилайди. Қрчиш турли усулларда амалга оширилиши мумкин: кўриқчиларга нисбатан куч ишлатиш; сохта ҳужжатлардан фойдаланиб қочиш; пора бериш, алдаш йўли билан содир этиш ва бошқалар.

Қамоқдан қочиш деганда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ўташ жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетишни, шунингдек, озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилган, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ижро этиш муассасаси чегарасидан ташқарига чиқишга рухсат берилган шахснинг белгиланган муддатда қайтиб келмаганини тушуниш лозим.

Озодликдан маҳрум қилиш жойларига қайтиб келмаслик деганда, жазони ижро этиш муассасасига қайтишнинг белгиланган муддатини оддий бузиш эмас, балки маҳкум жазони ижро этиш муассасасига белгиланган муддатда қайтишдан бўйин товлаши билан боғлиқ бўлган қайтиб келмаслик тушунилади.

Белгиланган муддатда қайтиб келмаслик, агар у енгилмас куч (табиий офат, шахснинг касал бўлиши ва ш.к.) таъсири ва бошқа узрли сабаблар билан белгиланган бўлса, қамоқдан қочиш жиноят таркибини ташкил этмайди.

Қўриқлов остидаги сақлаш жойидан қочиш деганда, тергов ҳаракатларини бажариш, суд мажлиси залига етказиш чоғида, суд залидан, терговчи, прокурор, суриштирув ўтказаятган шахс хонасидан, транспорт воситаларида этап қилинаётганда ва шахс қамоқ остида бўлган бошқа ҳолларда конвойни ўзбошимчалик билан ташлаб кетишини тушуниш лозим. Бунда қочиш усуллари ҳар хил бўлиши мумкин: соқчиларга зўрлик ишлатиш йўли билан; сохта ҳужжатлардан фойдаланган ҳолда; пора эвазига оғдириш, алдов йўли билан ва ҳ.к.

Дастлабки қамоқда сақлаш жойлари — жиноят содир этишда гумон қилинувчилар сақланадиган муассасалар (вақтинчалик сақлаш ҳибсхоналари, тергов ҳибсхоналари, гауптвахталар).

Тергов ҳибсхоналари «хўжалик хизматлари кўрсатиш борасидаги

ишлар»ни бажариш учун қолдирилган озодликдан маҳрум қилинганларга нисбатан жазони ижро этиш муассасалари функцияларини бажаради.

Қочиш учун жавобгарлик эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олиш танлангани эълон қилинганидан, озодликдан маҳрум қилиш ёки қамоқ жазосини тайинлаш ҳақидаги ҳукм ўқиб эшиттирилганидан ва шахс амалда кўриқлов остига олинганидан кейингина келиб чиқиши мумкин.

Тергов ҳаракати ўтказилаётган ёки суд иш кўраётган жойни ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш, суд залидан чиқиб кетиш қамоқ ёки кўриқлов остидаги сақлаш жойидан қочиш деб квалификация қилиниши лозим. Бошқа эҳтиёт чораси, масалан, муносиб хулқ-атворда бўлиш тўғрисида тилхат олинган шахснинг қочиши шарҳланаётган модда бўйича квалификация қилинмайди.

Жазони ижро этиш ёки кўриқлов остида сақлаш жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетган шахс ушланган ёки ўз айбини бўйнига олиб келган вақтдан бошлаб жиноят **тугалланган** ҳисобланади.

Айбдор қочган вақтда уни қамоққа олиш тўғрисидаги қарордан хабардор бўлган ҳолларда, яъни бундай эҳтиёт чораси танланганлиги тўғрисидаги қарор, суд ажрими эълон қилингандан сўнг ёки суднинг қонуний кучга кирган ҳукмига кўра уни озодликдан маҳрум этишга, қамоққа ёки интизомий қисмга жўнатишга ҳукм қилинганлиги эълон қилинганидан сўнг қочиб кетган бўлса, унинг ҳаракатлари ЖК 222-моддаси бўйича квалификация қилинади.

Субъектив томондан **жиноят** тўғри қасд **билан содир** этилади.

14 ёшга тўлган, қамоқ тариқасидаги эҳтиёт чораси қўлланилган шахс ёки озодликдан маҳрум қилиш, қамоқ ёки интизомий қисмга жўнатиш тариқасидаги жазони ижро этиш муассасаларида жазони ўтаётган шахслар жиноят **субъекти** бўлиши мумкин.

Кўрилаётган жиноятнинг субъекти сифатида маъмурий жавобгарлик доирасида қамоққа олинган шахслар тан олинмайди.

Таҳлил этилаётган **модданинг 2-қисмида:**

а) баданга енгил ёки ўртача оғир тан жароҳати етказиш йўли билан;

б) ўта хавфли рецидивист томонидан;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган қочиш учун жавобгарлик назарда тутилган.

Қочиш енгил ёки ўртача оғирликдаги тан жароҳати етказишга олиб келган ҳолларда айбдорнинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилинмайди. Лекин қочиш оғир тан жароҳати етказиш ёки ўлимга олиб келган ҳолларда айбдорнинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши лозим (ЖК 222-моддаси ва ЖК 97-моддаси ёки ЖК 104-моддаси).

21-§. Қонунга хилоф равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш (ЖК 223-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти чет элга чиқиш ва Ўзбекистон Республикасига киришнинг қонунда белгиланган тартиби билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг Давлат чегараси — Ўзбекистон Республикаси ҳудуди доирасини (куруқликда, сувда, ер остида, ҳаво бўшлиғида) белгиловчи чизикдан ва бу чизик бўйлаб ўтувчи вертикал сатҳдан иборат. Давлат чегараси давлат суверенитети амал қиладиган ҳудуд доирасини белгилайди.

Чегара режими Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган қоидалар мажмуидан иборат бўлиб, у чегара ҳудудига кириш (ўтиш), унда бўлиш (яшаш), ҳаракатланиш ва чегара ҳудудида ишлаб чиқариш ишларини амалга ошириш тартибини ўз ичига олади.

Чегара ҳудудларида чегара режимига риоя этиш устидан назорат Ўзбекистон Республикаси Давлат чегараларини ҳимоя қилувчи қўмита¹ ва ўз ваколатлари доирасида ички ишлар органлари томонидан амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасига кириш, чиқиш ва давлат чегараларидан ўтиш

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 13 январдаги ПФ- 2176-сонли Фармони // Халқ сўзи, 1999 йил 14 январь.

билан боғлиқ муносабатлар қуйидаги ҳужжатлар билан тартибга солинади: 1999 йил 20 августда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг Давлат чегараси тўғрисида»ги Қонуни¹, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Хорижий фуқароларнинг ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Респуб- ликасига келишлари, кетишлари, бу ерда бўлишлари ва транзит ўтишлари тартиби тўғрисида»ги қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябрдаги 408-сон қарорига 1-илова: «Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасига келишлари ва Ўзбекистон Республикасидан кетишлари тартиби», Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябрдаги 408-сон қарорига 2-илова: «Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлишлари қоидалари», Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябрдаги 408-сон қарорига 3-илова: «Хорижий фуқароларнинг ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали транзит ўтишлари қоидалари»².

Ўзбекистон Республикасига кириш, чиқиш ва давлат чегараларидан ўтиш билан боғлиқ муносабатларни жиноят-ҳуқуқий қўриқлашдан мақсад фуқароларнинг кўчиб юриш эркинлиги билан боғлиқ конституциявий ҳуқуқларини амалга оширишларини тартибга солиш ва етарли шароитлар яратишдан иборат. Шу билан бирга, қонун чиқарувчи давлат ва жамият суверенитета ҳамда хавфсизлигини таъминлаш учун республикадан чиқиш ва унга кириш, давлат чегараларидан ўтиш тартибини белгилаб берган. Шундан келиб чиқиб, давлат чегарасига тажовуз қилиш — бу, аввало, давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари фаолиятининг бир меъёрдаги тартибига тажовуз қилиш деб топилади.

Жиноят объектив томондан қонунда белгиланган тартибни бузиб, чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига киришда ифодаланади.

---

¹Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 9-сон, 217-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 25-сон, 287-модда; 2009 й., 3-сон, 9-модда.

²Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари тўплами, 1996 й., ноябрь; Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қарорлари тўплами, 1999 й., 4-сон, 20-модда; 2000 й., 10-сон, 68-модда.

Ўзбекистон Республикасидан чиқиш ва унта кириш деганда, транспорт воситаси (автомашина, кема, самолёт, велосипед, от ва бошқа механик ҳамда транспортнинг бошқа турлари) ёрдамида давлат чегарасини кесиб ўтиш тушунилади.

Давлат четарасидан ўтиш деганда, уни пиёда кесиб ўтиш тушунилади.

Давлат четарасини белтиланган тартибни бузган ҳолда кесиб ўтиш деганда, қуйидаги ҳаракатлардан бирини содир этиш орқали ўтиш тушунилади: тартибни бузиш орқали (масалан, рухсат берилган чегара пунктларини айланиб ўтиш) ёки тегишли рухсати бўлмайд туриб кесиб ўтиш (масалан, чегарадан ўтиш ҳуқуқини берувчи ҳақиқий ҳужжатлар бўлмаган ҳолларда чегарани кесиб ўтиш).

Давлат чегарасини фақат ғайриқонуний кесиб ўтиш ижтимоий хавfli деб топилади ва шарҳланаётган модданинг таркибини ташкил этади.

Давлат чегарасини рухсат пунктларини айланиб ўтиб ёки рухсат пунктларидан ёхуд чегара ташқарисига (Ўзбекистондан) ёки Ўзбекистонга кириб келаётган, туридан қатъи назар (яъни ҳаво, сув, ерда юрадиган транспорт ва ҳоказо), транспорт воситасида белгиланган қоидаларни бузиб кесиб ўтишни **давлат чегарасидан ўтиш тартибини бузиш** деб ҳисоблаш лозим¹.

Сохта, муддати ўтган, бошқа шахс номига расмийлаштирилган, нотўғри расмийлаштирилган ҳужжатлардан фойдаланган ҳолда давлат чегарасини кесиб ўтиш **тегишли рухсатномасиз давлат чегарасини кесиб ўтиш** деб топилади². Масалан, Ўзбекистон Республикаси фуқароси томонидан унга

---

¹Ўзбекистон Республикаси Давлат чегарасидан автомобиль, темир йўл, авиация ва дарё ўтказиш пунктларида чегара ва боғхона назорати тартиби тўғрисида»ги Намунавий йўриқнома (рўйхат рақами 765, 06.07.1999 й.).

²Давлат чегарасини кесиб ўтиш учун керакли ҳужжатлар қуйидаги норматив актларда белгиланган: Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасига келишлари ва Ўзбекистон Республикасидан кетишлари тартиби (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябр- даги 408-сон қарорига 1-илова); 2000 йил 30 декабрдаги «Ўзбекистон Республика- сининг 16 ёшга тўлмаган фуқароси гувоҳномасини расмийлаштириш ва бериш тартиби тўғрисида»ги Низом (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 30 декабрдаги 519-сон қарорига 1-илова) (Ўзбекистон Республикаси ҳу- куматининг қарорлари тўплами, 2000 й., 12-сон, 83-модда; 2004 й., 7-сон, 74-модда); Ўзбекистон Республикасига қайтиш учун сертификат бериш тартиби тўғрисидаги Йўриқнома (Ўзбекистон Республикаси Ддлия вазирлиги томонидан 1998 йил 17 июнда 448-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган, Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги томонидан 1997 йил 20 ноябрда

чегарадан ўтишга рухсат берилганлиги ҳақида унинг паспортига тегишли ёзув киритилмаган ёки сохта ёзувдан фойдаланган ҳолда чегарадан ўтиш шарҳланаётган модда бўйича квалификация қилиниши лозим. Бунда айбдорнинг Ўзбекистон Республикасидан чиқиши ёки унга кираётганлиги аҳамиятга эга бўлмайди. Бошқача айтганда, агар Ўзбекистон Республикаси фуқароси белгиланган тартибни бузган ҳолда Ўзбекистон Республикасидан чиққан бўлса, унинг Ўзбекистон Республикасига қайтиб кириши ҳам ғайриқонуний деб топилиши лозим.

Бунда шуни ҳам назарда тутиш лозимки, агар ноқонуний кириш ёки чиқиш, шунингдек, чегарани кесиб ўтиш сохта ҳужжатлардан фойдаланган ҳолда амалга оширилган бўлса, у ҳолда бу қилмиш жиноятлар мажмуи тариқасида ЖК 223- ва 228-моддалари бўйича квалификация қилинади.

Айбдорнинг ҳаракатлари агар у охириги зарурат ҳолатида содир этилган бўлса жиноят сифатида эътироф этилмайди.

Жиноят давлат чегараси кесиб ўтилаётган вақтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

Қуйидагилар давлат чегарасини **кесиб ўтиш вақти** деб топилади:

а) айбдор фактик жиҳатдан давлат чегарасини кесиб ўтиши ёки ўтмаслигидан қатъи назар, давлат чегараси орқали ўтказиш пунктлари назоратидан муваффақиятли ўтиш, масалан, самолёт учишига қадар шахс томонидан аэропорт чегара назоратидан ўтиш тугалланган жиноят деб топилади. Худди шундай ҳолатда, шахс ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра чегара назоратидан ўта олмаган ҳолларда, унинг ҳаракатлари Ўзбекистон ҳудудига ғайриқонуний кириш ёки ундан чиқишга суиқасд қилиш деб квалификация қилиниши лозим;

б) давлат чегараси орқали ўтказишнинг белгиланган пунктларидан ташқарида давлат чегараси чизиғи (тегишли юза)ни фактик жиҳатдан кесиб ўтиш.

Жиноят **субъектив томондан тўғри касд** орқали содир этилади. Шахс ўз

ҳаракатларининг ғайриқонунийлигини билади, яъни Ўзбекистон Республикаси ҳудудини ҳужжатсиз, сохта ҳужжатлардан фойдаланган ҳолда ёхуд тегишли рухсатномасиз кесиб ўтаётганлигини англайди ва буни хоҳлайди.

Субъектив томоннинг қўшимча белгилари — мотив ва мақсад турлича бўлиши мумкин. Агар айбдор шахс давлат чегарасидан ўтиш қоидаларини Ўзбекистон Республикасига қарши жиноят содир этиш (масалан, жосуслик, кўпоровчилик, терроризм ва бошқалар) мақсадида кесиб ўтса, у ҳолда унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши лозим.

Мазкур жиноят эҳтиётсизлик орқасида (масалан, мўлжални йўқотиш туфайли чегарани кесиб ўтиш) содир этилганда жиноий жавобгарлик келиб чиқмайди. Давлат чегараси мажбурий равишда кесиб ўтилган (масалан, табиий офат, ҳалокат ва бошқ.) ҳолларда ҳам қилмишда шарҳланаётган жиноят таркиби мавжуд бўлмайди.

16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс, жумладан, Ўзбекистон Республикаси фуқароси, фуқаролиги бўлмаган шахс ёки чет эл фуқароси мазкур жиноят **субъекти** бўлиши мумкин.

Чет элга чиқиш ёки ғайриқонуний равишда Ўзбекистон Республикасига кириш:

- а) чегарани ёриб ўтиш йўли билан;
- б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;
- в) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- г) чет элга чиқиши учун махсус келишув талаб қилинадиган мансабдор шахс томонидан;
- д) Ўзбекистон Республикасига кириш ҳуқуқи белгиланган тартибда чекланган шахс томонидан содир этилганида, айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси **ЖК 223-моддасининг 2-қисми** билан квалификация қилинади.

(Шарҳланаётган «чегарани ёриб ўтиш орқали» жиноятини содир этишнинг квалификация қилиш белгиси **ЖК 182-моддаси** таҳлилида батафсил

берилган.)

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 6 январдаги қарорига 4-иловада чет элга чиқиши учун махсус рухсат талаб қилинадиган шахсларнинг рўйхати берилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг давлат маслаҳатчилари, вилоят ҳокимлари, Президент девони, Олий Мажлиси, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесининг масъул ходимлари, вазирлар, давлат қўмиталари, қатор маҳкама ва идораларнинг раҳбарлари ана шундай шахслар ҳисобланадилар¹.

ЖК 223-моддаси 3-қисмига кўра, «Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида назарда тутилган сиёсий бошпана ҳуқуқидан фойдаланиш учун кириш ҳужжатларини тегишли даражада расмийлаштирмасдан Ўзбекистон Республикасига келган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар жавобгарликдан озод қилинадилар».

Конституциянинг 93-моддаси 1-қисми 22-бандига асосан, фуқаролик ва сиёсий бошпана бериш масалалари Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан ҳал этилади².

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгиланган сиёсий бошпана бериш тўғрисидаги қоидага биноан, чиқиш ҳужжатларини тегишли тартибда расмийлаштирмаган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга нисбатан шарҳланаётган модда қўлланилмайди.

Қуйидаги ҳолларда Ўзбекистон Республикасида сиёсий бошпана берилмайди: агар шахс Ўзбекистон Республикасида жиноят деб топилувчи қилмишни содир этгани учун хорижда қидириляётган бўлса ёки Бирлашган Миллатлар Ташкилоти мақсад ва принципларига қарши ҳаракатлар содир

---

¹ Қаранг: Чет элга боришлари махсус келишувни талаб қилувчи мансабдор шахсларнинг рўйхати (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 6 январдаги «Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг чет элга боришлари тартибини ва Ўзбекистон Республикасининг дипломатик паспорти тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 8-сон қарорига 4-илова) // Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қарорлари тўплами, 1995 й., 1-сон, 1-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2001 й., 7-сон, 36-модда; 2002 й., 10-сон, 80-модда; 2004 й., 26-сон, 302-модда; 2005 й., 5-6-сон, 34-модда; 21-сон, 154-модда, 32-33-сон, 246-модда; 2008 й., 48-сон, 475-модда; 2009 й., 44-сон, 467-модда.

² Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. — Т., «Ўзбекистон», 2009. — 25-б.

этганликда айбдор бўлса; жиноят иши бўйича айбланувчи сифатида жалб этилган ёки унга нисбатан суднинг қонуний кучга кирган айблов ҳукми мавжуд бўлса; у таъқиб этилмайдиган учинчи давлатдан келган бўлса; била туриб ёлғон маълумотлар берган бўлса; у таъқиб этилмайдиган учинчи давлатнинг фуқаролигига эга бўлса.

21-§. Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини бузиш (ЖК 224-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлиши ҳамда Ўзбекистон Республикасининг ҳудуди орқали транзит тарзда ўтиши билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

ЖК 224-моддаси 1-қисмида назарда тутилган **жиноят объектив томондан** Ўзбекистонда яшаш ҳуқуқини берадиган ҳужжатларсиз ёки ҳақиқий бўлмаган ҳужжатлар билан яшаш, вақтинча рўйхатдан ўтиш ёки доимий пропискадан ўтиш, кўчиш ёки турар жой танлаш бўйича белгиланган тартибга риоя этмаслик, республикада бўлиш муддати тугагач, чиқиб кетишдан бўйин товлаш, Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали транзит тарзда ўтиш тартибига риоя қилмасликда ифодаланади.

ЖК 224-модда диспозицияси бланкет норма ҳисобланади.

Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистонда бўлиш қоидалари қуйидаги ҳужжатлар билан тартибга солинади: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 17 мартдаги 134-сонли «Хорижий фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлишларини тартибга солиш тўғрисида»ги қарори; Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябрдаги 408-сонли «Хорижий фуқароларнинг ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасига келишлари, кетишлари, бу ерда бўлишлари ва транзит ўтишлари тартиби тўғрисида»ги қарори; Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябрдаги 408-сонли қарорига 2-илова: «Хорижий фуқаролар ва

фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлишлари қоидалари»; Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 28 январдаги 38-Ф-сонли «Давлат бошқаруви органлари, ташкилотлар, муассасалар, корхоналар раҳбарларининг паспорт режими ҳамда хорижий фуқароларнинг туриш қоидаларига риоя қилиш юзасидан масъулиятини ошириш чоратадбирлари тўғрисида»ги Фармойиши ва бошқа норматив ҳуқуқий ҳужжатлар.

Ўзбекистон Республикасида бўлган чет эл фуқаролари ўзлари билан паспорт ёки унинг ўрнини босувчи ҳужжатни олиб юришлари ва ваколатли орган вакиллариининг талабига кўра тақдим этишлари лозим. Ўзбекистон Республикасида вақтинча бўладиган чет эл фуқаролари вақтинчалик рўйхатдан ўтган ҳолда яшашади. Миллий паспорт чет эл фуқароси келган кундан бошлаб уч кун ичида (байрам ва дам олиш кунларидан ташқари) вақтинчалик рўйхатга қўйиш учун тақдим этилади¹.

Ўзбекистон Республикасида яшаш ҳуқуқини берувчи ҳужжатларни расмийлаштириш чет эл фуқароси меҳмонхонага келган вақтдан бошлаб 48 соат ичида амалга оширилади. Ўзбекистон Республикасида доимий яшовчи чет эл фуқаролари умумий асосларга кўра меҳмонхоналарда жойлашади ва ҳисобга олинади. Ўзбекистон Республикасига кирган кундан бошлаб уч кун ўтгач (байрам ва дам олиш кунларидан ташқари) чет эл фуқароларининг ҳужжатларини расмийлаштириш тақиқланади.

Ҳақиқий бўлмаган ҳужжатлар деганда, тегишли штамп, муҳр, имзоси бўлмаган, шунингдек, сохта ҳужжатлар, ҳужжатларнинг тасдиқланмаган нусхалари кабилар тушунилади.

Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг қуйидаги муайян тоифалари ўз паспортларини вақтинчалик рўйхатдан ўтказишдан озод этиладилар: **дипломатик корпус ходимлари, ҳаво кемалари экипажлари,**

---

¹ Қаранг: Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлишлари қоидалари (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябрдаги 408-сон қарорига 2-илова), 11-банд.

халқаро ва бошқа ташкилотларнинг аъзолари ва ҳоказолар¹.

Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар Ўзбекистон Республикасида вақтинчалик ёки доимий бўладилар. Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида муддати кириш визасида ва паспортда вақтинча яшаш жойи манзилини кўрсатган ҳолда белгиланадиган вақтинча бўлишда республика ҳудудида туриш ҳамда унинг ҳимоясидан ва кўплаб бошқа ҳуқуқлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўладилар. Бироқ кўрсатилган муддатлар тугагач, улар республика ҳудудини тарк этишлари бу ерда бўлиш муддатини узайтириш тўғрисида ариза беришлари шарт. Меҳмонхоналарда жойлашган чет эл фуқароларининг ҳужжатларини расмийлаштириш ва муддатини узайтириш қабул қилувчи ташкилотлар ёзма тавсияномаларида кўрсатилган муддатга, бироқ визанинг амал қилиш муддати доирасида (туристлар учун саёҳат муддатига) амалга оширилади.

Бу ҳаракатлар Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябрдаги 408-сонли қарорига 2-илова: «Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлишлари қоидалари» билан батафсил тартибга солинади.

Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларга, агар Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ва халқаро шартномаларида бошқача ҳол назарда тутилмаган бўлса, уларнинг паспортлари ёки унинг ўрнини босувчи ҳужжат билан бир қаторда, Ўзбекистон Республикасининг дипломатик ваколатхоналари ва консуллик муассасалари томонидан берилган транзит визалари мавжуд бўлган ҳолларда Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан транзит тарзда ўтишга рухсат берилади.

Чет эл фуқароларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан белгиланган мамлакатга ҳаво, темир йўл ёки сув транспорти орқали транзит тарзда ўтишларига бундай ўтиш учун тегишли ҳужжатлар мавжуд бўлган ҳолларда

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябрдаги 408-сонли «Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлишлари тартиби тўғрисидаги» қарори.

рухсат берилади.

Халқаро транзит автоташишларни амалга ошираётган чет эл фуқароларининг Ўзбекистон Республикасидан ўтиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Қуйидаги ҳолларда Ўзбекистон Республикаси орқали визасиз транзит ўтишга рухсат этилади:

1) ҳаво транспорти пассажирлари томонидан бошқа самолётга ўтмасдан Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали ўтиш;

2) Ўзбекистон Республикасида бўлиш 24 соатдан ошадиган ҳолларда халқаро ҳаво йўллари самолётларида келиб, бошқа самолётга ўтиши керак бўлган ҳамда аэропортдан чиққан санаси кўрсатилган белгиланган мамлакатга кириш ҳуқуқини берувчи ҳужжат мавжуд бўлган пассажирлар;

3) Ўзбекистон Республикаси тегишли равишда ҳукуматлараро келишувларга эга бўлган давлатлар фуқаролари.

ЖК 224-моддасининг 1-қисми диспозициясида кўрсатилган ҳаракатларнинг бирортаси содир этилган пайтдан эътиборан жиноят **туғалланган** деб ҳисобланади. Ушбу рўйхат катъий бўлиб, қонунда Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларининг бошқа бирон тарзда бузилганлиги учун жавобгарлик назарда тутилмайди.

Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини биринчи марта бузганлиги учун маъмурий жавобгарликка тортилганидан кейин шахс бир йил ичида ЖК 224-моддаси 1-қисмида назарда тутилган қилмишни содир этса, унга нисбатан жиноий жавобгарлик қўлланилади.

Шарҳланаётган модда биринчи қисмида назарда тутилган жиноят **субъектив томондан тўғри қасд** орқали содир этилади. Айбдор чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини бажармаётганлигини билади, унга нисбатан жиноий жавобгарлик қўлланилиш мумкинлигини олдиндан кўра олади, чунки олдинроқ маъмурий жавобгарликка тортилган бўлади ва давом эттираверади, яъни ушбу қоидаларни бузишни хоҳлайди.

16 ёшга тўлган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларгина шарҳланаётган модданинг биринчи қисмида назарда тутилган жиноятнинг **субъекти** бўлиб ҳисобланади.

ЖК 224-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноят объектив томондан мансабдор шахс томонидан чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлиши қоидаларида назарда тутилган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни қабул қилиш тартибининг бузилишида намоён бўлади.

1992 йил 7 сентябрда қабул қилинган «Хорижий фуқароларнинг Ўзбекистонда вақтинча бўлишлари қоидалари»га кўра, чет эл фуқароларини қабул қилган ташкилотларнинг мансабдор шахслари уларга чет эл фуқароларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тушунтирилишини, уларнинг ҳисоби юритилишини, уларнинг республикада бўлиш ҳужжатлари ўз вақтида расмийлаштирилишини, уларнинг белгиланган муддатда чиқиб кетишини таъминлаши лозим.

Таҳлил қилинаётган модданинг 2-қисми ҳам маъмурий преюдицияга эга ҳисобланади.

ЖК 224-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноят мансабдор шахс томонидан чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни қабул қилиш тартибининг бузилиши биланок **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор ўз қилмишининг ижтимоий хавfli эканлигини англайди ва уни содир этишни хоҳлайди.

Жиноятнинг содир этилиш **мотиви** ва ундан кўзланган **мақсад** қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Агар шарҳланаётган модданинг биринчи қисмида назарда тутилган жиноят чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахс томонидан содир этилса, иккинчи қисмида назарда тутилган жиноят **субъекти** эса фақатгина уларни қабул қилувчи ташкилотнинг мансабдор шахслари ҳисобланади. Махсус субъектлар — мансабдор шахслар чет эл фуқаролари ва фуқаролиги

бўлмаган шахсларни қабул қилиш тартибини ижро этишга бевосита дахлдор бўлишлари лозим. Буларга ички ишлар органлари, ташқи ишлар вазирлиги ходимлари ва чет эл фуқаролари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлишларини назорат қилувчи бошқа органлар мансабдор шахслари киради.

ЖК 224-моддаси 3-қисмида назарда тутилган жиноят объектив томони куйидагиларни ўз ичига олади:

1) биринчидан, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни хусусий иш билан Ўзбекистон Республикасига таклиф қилган фуқаро томонидан мазкур фуқароларнинг вақтинча пропискадан ўтишларини, шунингдек, улар шу ерда бўлишининг белгиланган муддати ўтгач, чиқиб кетишларини таъминлашга доир чоралар кўрилмаслиги;

2) иккинчидан, уй-жой, транспорт воситалари бериб кўйилиши ёхуд бошқа хизматлар кўрсатилиши, агар бу Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларининг бузилишига олиб келса.

ЖК 224-моддаси 3-қисми диспозициясида белгиланган ҳаракатлардан бирининг содир этилиши, агар бу ҳаракат ана шундай қилмишлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса, жиноий жавобгарликка олиб келади.

ЖК 224-моддаси 3-қисмида назарда тутилган жиноят унинг диспозициясида белгиланган ҳаракатлардан бири содир этилган вақтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

ЖК 224-моддаси 3-қисмида назарда тутилган жиноят объектив томондан чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни қабул қилувчи Ўзбекистон Республикаси фуқаролари томонидан муайян чора-тадбирларни кўрмаслик орқали, яъни ҳаракатсизликдан содир этилиши билан тавсифланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 21 ноябрдаги 408-сонли қарорига 2-илоvasи «Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлишлари

қоидалари»га мувофиқ, хорижий фуқароларни хусусий ишлар бўйича Ўзбекистон Республикасига таклиф қилган ва уларга турар жой берган шахслар бу фуқароларни Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг ички ишлар бошқармасининг тегишли бўлимларида ўз вақтида рўйхатдан ўтказилишини таъминлаш чора-тадбирларини кўришга ва уларга белгиланган бўлиш муддатлари тугаши билан Ўзбекистон Республикасидан чиқиб кетишларида кўмаклашишга мажбурдирлар.

Қонун чиқарувчи хорижий фуқароларга турар жой, транспорт воситалари берилишига ёки уларга бошқа хил хизматлар кўрсатилишига, агар бу Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилиги ва мазкур қоидаларнинг бузилишига олиб келиши аниқ бўлса, йўл қўйилмаслигини аниқ белгилайди.

ЖК 224-моддаси 3-қисмида назарда тутилган жиноят формал таркибли жиноят бўлганлиги учун Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларининг бузилишига олиб келган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик содир этилган вақтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор ўз қилмишининг ижтимоий хавfli эканлигини англайди ва уни содир этишни хоҳлайди.

Жиноятнинг содир этилиш **мотиви** ва ундан кўзланган **мақсад** қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

16 ёшга тўлган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари таҳлил қилинаётган модданинг 3-қисми бўйича жиноят **субъекти** ҳисобланадилар.

22-§. Ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш (ЖК 225-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 52-моддасида: «Ўзбекистон Республикасини ҳимоя қилиш — Ўзбекистон Республикаси ҳар бир фуқаросининг бурчидир. Фуқаролар қонунда белгиланган тартибда ҳарбий ёки муқобил хизматни ўташга мажбурдирлар»¹, — деб ёзилган.

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чакириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи

Ушбу жинойтнинг бевосита объекти мажбурий чақирув асосида Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ва бошқа ҳарбий кучларни шакллантириш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ҳамда ҳарбий хизматга чақирув, сафарбарлик чақирув резервига олиниш, ҳарбий хизматни ўташнинг ва резервдаги хизматни ўташнинг белгиланган тартиби ҳисобланади.

Объектив томондан ЖК 225-моддаси 1-қисмида кўзда тутилган жинойт шундай қилмиши учун маъмурий жазо қўлланилгандан сўнг, ҳарбий ёки муқобил хизматга чақирувдан, сафарбарлик чақирув резерви сафига олинишдан ёки Қуролли Кучлар резервида хизматни ўташдан узрли сабабсиз бўйин товлашда ифодаланади.

Таҳлил қилинаётган модда диспозицияси бланкет характерга эга.

Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрдаги «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида»ги Қонуни¹ ҳарбий хизматга чақирув ва ҳарбий хизматни ўташ тартибини белгилайди.

Ўзбекистоннинг суверенитетами химоя қилиш бўйича конституциявий бурчнинг бажарилиши тартибини белгилаш, ҳарбий хизматни ўташ, хизматдан озод этилиш ҳамда ҳарбий хизматга алоқадор бошқа масалалар куйидаги ҳужжатлар билан тартибга солинади: Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрдаги «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида»ги ва 2001 йил 11 майдаги «Мудофаа тўғрисида»ги Қонунлари², Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 4

сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган Қонунига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгартириш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90-моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117 моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 4-бандига, 81-моддасининг еттинчи қисмига, 83-моддасига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13 ва 14- бандларига, 107-моддасининг биринчи қисмига, 110-моддасининг биринчи ва учинчи қисмларига, 111-моддасига ўзгартишлар ва қўшимча киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 5 ва 12-бандларига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига ҳамда 108, 109-моддаларига ўзгартишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 августда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 99 ва 10-моддаларига ўзгартишлар киритилган.) – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. - 18-б.

¹Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 12- сон, 217-модда; 2003 й., 9-10-сон, 149-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 51-сон, 514-модда; 2008 й., 37-38-сон, 362-модда, 50-сон, 491-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2006 й., 6-сон, 262-модда.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 й., 5-сон, 80-модда; Ўзбекистон

мартдаги 119-сон қарорига илова: «Ўзбекистон Республикаси фуқароларини ҳарбий рўйхатга олиш тўғрисидаги Низом»¹, Ўзбекистон Республикаси фуқароларини ҳарбий рўйхатга олишни ташкил қилиш ва уни юритиш тартиби бўйича Йўриқнома (Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирининг 2003 йил 15 июлдаги 457-сон буйруғи билан тасдиқланган, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2003 йил 18 июлда 1259-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган)².

Ҳарбий хизмат — Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг Қуролли Кучлар сафида умумий ҳарбий мажбуриятни бажариш борасидаги давлат хизматининг алоҳида туридир. Ҳарбий хизмат расмий давлат хизматлари турларидан бири бўлиб, умумий ҳарбий мажбуриятни адо этишга турлича ёндашув имкониятларини назарда тутлади. Ушбу ҳолатдан келиб чиқиб, қонун чиқарувчи ҳарбий хизмат турларини белгилаб, шуларга биноан умумий ҳарбий мажбуриятни ўташнинг алоҳида тартиби ҳамда Конституцияга биноан мамлакатни мудофаа этиш мажбуриятларини бажариши шарт бўлган шахсларнинг хизматни ўташ муддати ва бошқа ҳолатларни белгилаган.

Таҳлил қилинаётган модда муддатли ҳарбий хизмат, сафарбарлик чақируви резервидаги ҳарбий хизмат, Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари сафида ҳарбий хизматни ўтаган резервчилар хизмати ҳамда муқобил хизматдан бўйин товлаш учун жавобгарликни белгилайди.

Муддатли ҳарбий хизмат — чақирилиш ёшидаги фуқароларнинг оддий аскар ва сержантлар таркиби лавозимларида, шунингдек, муқаддам ҳарбий хизматни ўтамаган офицерларнинг қонун ҳужжатларида белгиланган муддат мобайнида Қуролли Кучлар сафидаги мажбурий хизматидир.

Муддатли ҳарбий хизмат муддатлари календарь ҳисобида:

Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 51-сон, 514-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2006 й., 6-сон, 262-модда.

¹Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2003 й., 5-6-сон, 48-модда; 2004 й., 30-сон, 345-модда.

²Ўзбекистон Республикаси вазирликлари, давлат қўмиталари ва идораларининг меъёрий ҳужжатлари ахборотномаси, 2003 й., 13-14-сон.

1) муддатли ҳарбий хизматни оддий аскарлар ва сержантлар таркиби лавозимларида ўтаётган ҳарбий хизматчилар учун ўн икки ой (олий маълумотли шахслар учун — тўққиз ой);

2) муддатли ҳарбий хизматни чақирув бўйича офицерлар таркиби лавозимларида ўтаётган офицерлар учун — тўққиз ой қилиб белгиланади¹.

Муқобил хизмат — фуқароларнинг умумий ҳарбий мажбуриятни бажаришининг чақирув бўйича ҳарбий хизмат ўрнига иқтисодиёт, ижтимоий соҳанинг турли тармоқларида кам малака талаб этиладиган (ёрдамчи) ишларни, шунингдек, фалокатлар, ҳалокатлар, табиий офатлар ва бошқа фавқулодда вазиятлар оқибатларини бартараф этиш ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган алоҳида туридир.

Ўн саккиз ёшдан йигирма етти ёшгача бўлган, ҳарбий рўйхатда турувчи ва хизматга чақирилиши лозим бўлган фуқаролар, агар улар диний таълимоти курол-яроғдан фойдаланиш ва Куролли Кучларда хизмат қилишга йўл кўймайдиган, рўйхатга олинган диний ташкилотлар ҳисобида турсалар, муқобил хизмат ҳуқуқига эга.

Муқобил хизматнинг муддати йигирма тўрт ойни, олий маълумотли фуқаролар учун эса ўн саккиз ойни ташкил этади.

Сафарбарлик чақируви резервидаги ҳарбий хизмат деганда, муддатли ҳарбий хизматни ўташга яроқли ҳамда чақирилиш муддатини кечиктириш ва чақирилишдан озод этилиш ҳуқуқига эга бўлмаган, бироқ Куролли Кучлар сафига навбатдаги муддатга чақирилмаган шахслар сафарбарлик чақируви резерви сафига олиниши тушунилади.

Сафарбарлик чақируви резервидаги хизмат ҳудудий принцип асосида ойлик йиғинлар тарзида ташкил этилади ҳамда чақирилувчилар томонидан Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлигининг махсус ҳисобварағига пул бадаллари киритилишини назарда тутлади.

Сафарбарлик чақируви резервидаги хизмат сафига шахслар йи- гирма етти

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрдаги «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида»ги 436-11-сон Қонуни, 5-модда.

ёшга тўлгунга қадар олинадилар ва ҳар йилги ҳарбий йиғинларга жалб этилишлари мумкин, фавқулодда вазиятлар ёки Ўзбекистон Республикасига қарши ҳарбий тажовуз рўй берган тақдирда эса ҳақиқий ҳарбий хизматга чақириладилар.

Сафарбарлик чақирuvi резервидаги хизматни ўтаган фуқаролар йигирма етти ёшга тўлганларидан кейин Қуролли Кучлар резерви таркибига ўтказиладилар¹.

Резервдаги хизматни ўташ ёки резервчилар хизмати — бу ҳақиқий ҳарбий хизматни, шунингдек, сафарбарлик чақирuvi резервидаги хизматни ўтаган оддий аскарлар, сержантлар ва офицерлар жумласидан бўлган ҳарбий хизматга мажбурлар учун Қуролли Кучларнинг қўшилмалари, қисмлари ва бўлинмалари сафини уруш даврида тақозо этиладиган штатлар даражасига қадар тўлдириш, шунингдек, уруш даври тақозо этадиган тузилмаларни кучайтириш мақсадида умумий ҳарбий мажбурият асосида жорий этиладиган ҳарбий хизмат туридир.

Резервчилар сифатида хизматни ўтаётган ҳарбий хизматга мажбурлар тинчлик даврида, қоида тариқасида, қўшинларнинг жанговар тайёргарлигини сақлаб туриш, резервчиларнинг ҳарбий ҳисобдаги ихтисослик бўйича мажбуриятларни тинчлик ва уруш даврида бажарилиши учун зарур бўлган кўникмаларни сақлаб қолиш ва такомиллаштириш мақсадида ҳарбий қисмлар базасида ҳудудий принцип асосида ташкил этиладиган ҳарбий тайёргарлик бўйича ҳарбий йиғинларни ўташга жалб этилишлари мумкин.

Резервчилардан уруш даврида ҳам, тинчлик даврида ҳам Ўзбекистон Республикасига қарши ҳарбий тажовуз таҳдиди ва мамлакат хавфсизлигига таҳдид туғилганида, табиий офатлар ҳамда фавқулодда вазиятлар оқибатларини бартараф этишда Ўзбекистон Республикасининг Президента Фармонида биноан қўшилмалар ва қисмлар таркибида жанговар мақсадлар бўйича фойдаланилиши мумкин.

Қуролли Кучлар резервчиларининг хизматни ўташ тартиби ва муддатлари

---

¹Ўша жойда, 6-модда.

«Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида»ги Қонуннинг 5-бобида ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланади.

Бўйин товлаш деганда, чақирув ёшидаги шахс томонидан Конституцияда назарда тутилган ўз фуқаролик бурчини бажармаслик учун фойдаланган ҳар қандай усулни тушуниш зарур.

Бўйин товлаш узрли сабабларсиз, ҳужжатларни қалбакилаштириш, алдаш ва бошқа йўллар билан чақириш пунктига белгиланган вақтда етиб келмасликда ифодаланиши мумкин. Ана шу усулларнинг ҳаммаси ҳарбий хизматни ўтамасликка қаратилган бўлади.

Сафарбарлик чақирув резерви **сафига олинишдан бўйин товлаш** ҳам турли хил усуллар орқали амалга оширилиши мумкин ва сафарбарлик чақирув резерви хизматига олинишдан қочишга мўлжалланган актив ва пассив ҳаракатларда ўз ифодасини топади.

Резервда хизматни **ўташдан бўйин товлаш** Ўзбекистон Республикасининг нормал фаолиятига хавfli табиий офатлар ҳамда фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ёки оқибатларини бартараф этиш учун мўлжалланган ҳарбий йиғинлардан бош тортишни назарда тутади¹.

Чақирилувчининг меҳнат лаёқатини йўқотиш билан боғлиқ касаллиги ёки майиблиги; чақирилувчининг яқин туғишганининг вафот этгани ёки оғир бетоблиги; табиий йўсиндаги тўсиқлар ёки чақирилувчининг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаган, унинг чақирув комиссиясига ёки сафга олиниш жойига, сафарбарлик ёки резерв хизматини ўташ учун етиб келишга тўсқинлик қилган шарт-шароитлар (ёнғин, сув тошқини, транспорт аварияси ва ҳоказолар) **узрли сабаблар** ҳисобланади.

Касаллиги муносабати билан чақирув пунктига келиш имкониятининг бўлмаганлиги шифокор томонидан берилган ҳужжатлар билан, табиий шарт-шароитлар муносабати билан етиб келиш им- кониятининг бўлмаганлиги давлат ҳокимияти органларининг тегишли ҳужжатлари билан тасдиқланган

---

¹Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрдаги «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида»ги 436-11-сон Қонуни, 32-модда.

бўлиши керак.

Чақирилувчини ЖК 225-моддаси 1-қисми бўйича жиноий жавобгарликка тортиш тўғрисидаги масала, фақатгина унга илгари йил давомида узрли сабабларсиз ҳарбий ёки муқобил хизматдан, сафарбарлик чақируви резерви сафига олинишдан ҳамда Куролли Кучлар резервида хизматни ўташдан бўйин товлагани учун Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 237-моддаси ёки 239-моддаси асосида маъмурий жазо чоралари қўлланилган бўлса, қўзғатилади.

Ҳарбий ёки муқобил хизматдан, сафарбарлик чақируви резерви сафига олинишдан, Куролли Кучлар резерви хизматини ўташдан бўйин товлаш чақирув муддати тайинланган пайт тамом бўлгандан эътиборан **тугалланган** жиноят ҳисобланади.

Ҳарбий ёки муқобил хизматдан, сафарбарлик чақируви резерви сафига олинишдан, Куролли Кучлар резервида хизматни ўташдан узрли сабабларсиз бўйин товланишнинг **субъектив томони** айбнинг **тўғри қасд** шаклида ифодаланади. Айбдор чақирув сафига олиниш ёки ҳарбий муқобил хизматни ўташ билан боғлиқ мажбуриятларни бажармаётганини англайди, узрли сабабларсиз ва ғайриқонуний равишда чақирув пунктларига бормаслигини билади ва бундай ҳаракатларни содир этишни хоҳлайди.

Ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товланишнинг **субъекти** сифатида Ўзбекистон Республикасининг фуқароси, чақирув кунига қадар 18 ёшга тўлган ҳарбий хизматга чақирувдан озод этилиш ёки уни кечиктириш ҳуқуқига эга бўлмаган эркак жинсига мансуб шахс тан олиниши мумкин.

Шарҳланаётган модданинг 2-қисмида ҳарбий резерв сафига олинишдан, Куролли Кучлар резервида хизматни ўташдан бўйин товлаш:

- а) ўз баданига шикаст етказиш;
- б) ҳужжатларни қалбакилаштириш ёки бошқача алдаш йўли билан содир этилганда белгиланадиган жиноий жавобгарлик кўзда тутилади.

Ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш мақсадида ўз баданига шикаст етказишни ЖК 225-моддаси 2-қисми «а» банди бўйича квалификация

килиш керак. Ўз баданига жароҳат етказиш деб, баданнинг бирон-бир аъзо ёки тўқималарини қасддан жароҳатлаш, уларнинг функцияларини турли усуллар билан бузиб, ҳарбий чақирувдан ёки хизматдан бўйин товлашга айтилади. Соғлиққа зарар (шикаст) айбдорнинг ўзи томонидан ҳамда унинг илтимоси билан бошқа шахс томонидан ҳам етказилиши мумкин.

Шикаст бошқа шахс томонидан етказилган бўлса, шахс баданга тегишли даражада шикаст етказиш ва шарҳланаётган жиноятни содир этишга ёрдам берганлиги учун жиноий жавобгарликка тортилади. Бунда шахс шикаст етказаётганда ўзининг ҳаракатларини идрок этгани ва баданга шикаст етказишни ҳарбий ёки муқобил хизматдан, сафарбарлик чақируви резерви сафига олинишдан, Қуролли Кучлар резервидан бўйин товлашда ёрдам бераётганлигини билганини аниқлаш лозим.

Қонун соғлиққа зарар қандай даражада бўлишини кўрсатмайди. Лекин **ЖК 225-моддаси 2-қисмининг** мазмунига кўра, бу ҳарбий хизматни ўташдан озод этилиши учун етарли асос бўлиши керак.

ЖК 225-моддаси 2-қисми «а» бандида белгиланган жиноят баданга шикаст етказиш пайтидан эътиборан **туғалланган** деб ҳисобланади.

Ҳарбий ёки муқобил хизматдан, сафарбарлик чақируви резерви сафига олинишдан ёки резервда хизматни ўташдан ҳужжатларни қалбакилаштириш ёки бошқача алдаш йўли билан бўйин товлашни **ЖК 225-моддаси 2-қисми «б» банди** бўйича квалификация қилиш керак.

Ҳужжатларни қалбакилаштириш деганда, ҳарбий ёки муқобил хизмат, сафарбарлик чақируви резерви, резервда хизматни ўташдан бўйин товлаш мақсадида ҳарбий хизматдан озод этилишга асос бўла оладиган сохта ҳужжатларни тақдим этиш тушунилади. Қалбакилаштиришнинг мақсади — навбатдаги ҳарбий чақирув, хизмат ёки сафга олинишдан бўйин товлаш бўлиб, бунда чақирув комиссиясига шахснинг соғлиғи, ёши, оиласининг таркиби сингари бирон-бир фактлар ёки муддатли ҳарбий хизматга чақирувга, сафга олинишга тўсқинлик қилувчи ҳар қандай бошқа маълумотлар борлигини тасдиқловчи ҳужжатлар тақдим этилади.

Ҳарбий ёки муқобил хизматдан сафарбарлик чақирuvi резерви сафига олиншдан ёки резервда хизматни ўташдан ҳужжатларни қалбакилаштириш орқали бўйин товлaш ЖК 228-моддаси бўйича қўшимча квалификация қилишни талаб қилмайди.

Бошқача алдаш деганда, шахснинг ҳарбий ёки муқобил хизмат, сафарбарлик чақирuvi резерви сафида, резерв хизматидан бўйин товлaш мақсадида амалга ошириладиган ҳамда унинг ёрдамида мудофаа ва муқобил хизмат органларини чақирувдан озод этиш ҳақида қонуний асос борлигини ишонтиришга, уларни янглиштиришга имкон берадиган ҳар қандай усулни тушуниш лозим. Масалан, комиссияга ўзининг ўрнига бошқа, олдиндан ҳарбий хизматга яроқсиз шахсни юбориш, чақирув комиссиясига ҳарбий хизматга чақириш масаласига таъсир этадиган ёлғон маълумотларни бериш ва хоказо.

Жиноят кодекси 225-моддаси 2-қисми «б» бандида назарда тутилган жиноят эса, айбдорга ҳарбий ёки муқобил хизматдан, сафарбарлик чақирuvi резерви сафига олиншдан, резервда хизматни ўташдан озод бўлиш имконини берадиган қалбаки ҳужжат тақдим этилган ёки бошқача алдаш содир этилган пайтдан бошлаб **туғал-ланган** ҳисобланади.

ЖК 225-моддаси 3-қисмининг объектив томони Ўзбекистон Республикаси Қуролли Қучларига сафарбарлик бўйича чақирилишдан бўйин товлaшда ифодаланади.

Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрдаги «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида»ги Қонунининг 46-моддаси уруш вақтида сафарбарлик бўйича ҳарбий хизматга чақириш тартиби ва шартларини белгилайди.

Фуқароларнинг сафарбарлик бўйича ва уруш даврида ҳарбий хизматга чақирилиши Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари асосида ўтказилади.

Сафарбарлик эълон қилинган тақдирда, бу вақтда ҳарбий хизматда ва ҳарбий йиғинларда бўлган барча фуқаролар алоҳида фармойиш берилгунга

кадар хизматни давом эттириб туради, ҳарбий хизматга мажбурлар эса ҳарбий хизматга чақирилади. Ҳарбий хизматчиларнинг таътиллари бекор қилинади. Ҳарбий хизматга мажбурлар ўзлари қайд этилган жойдаги туман (шаҳар) мудофаа ишлари органида, ҳарбий хизматчилар эса хизматни ўтаётган жойда ҳозир бўлиши шарт. Сафарбарлик эълон қилиниши билан туман (шаҳар) комиссияларининг чақирилиш ёшидаги фуқароларнинг чақирилиш муддатини кечиктириш ва уларни чақирилишдан озод этиш тўғрисидаги қарорлари бекор қилинади. Чақирилиш муддатини кечиктириш ҳамда чақирилишдан озод этиш бундан кейин фақат саломатлиги ҳолатига кўра ва махсус ҳисобда турганлигига қараб қўлланиши мумкин.

Сафарбарлик эълон қилинганида ва уруш даврида ҳарбий хизматга ўн саккиз ёшдан бошлаб «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида»ги Қонунда белгиланган резерв ва захирада бўлиш ёши чегарасига қадар ёшдаги ҳарбий хизматга мажбурлар ва чақирилувчилар ҳамда ҳарбий рўйхатда турмаган ўн саккиз ёшдан қирқ беш ёшгача бўлган аёллар (ўн олти ёшгача бўлган болалари бор аёллар бундан мустасно) чақирилишлари мумкин.

Сафарбарлик бўйича ва уруш даврида ҳарбий хизматга чақирилиш фақат мудофаа ишлари органлари томонидан амалга оширилади¹.

Сафарбарлик бўйича чақирувдан бўйин товлаш шахснинг узрли сабабларсиз сафарбарлик кўрсатмасида қайд этилган муддатда чақирилиш пунктига етиб келмаслиги ёхуд ғайриқонуний равишда сафарбарликдан озод бўлишида (қалбаки ҳужжатлардан фойдаланиб, ёлғондакам касал бўлиб ва ҳоказоларда) ифодаланади.

Жиноят сафарбарликдан бўйин товланган пайтдан эътиборан **тугалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасддан содир этилади. **Мотив** ва **мақсаднинг** жиноятни квалификация қилиш учун аҳамияти йўқ.

---

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 12 декабрдаги «Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида»ги 436-11-сон Қонуни, 46-модда.

Жиноятнинг **субъекти** Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари сафарбарлик чақируви хизматига чақирилган, 18 ёшга тўлган шахс ҳисобланади.

23-§. Маъмурий назорат қоидаларини бузиш (ЖК 226-моддаси)

1992 йил 9 декабрда Ўзбекистон Республикасининг «Жазони ижро этиш муассасаларидан бўшатишган шахслар устидан ички ишлар идораларининг маъмурий назорати тўғрисида»¹ги Қонуни қабул қилиниб, унга кўра маъмурий назорат тарбиявий ва жиноятлар содир этилишининг олдини олишга қаратилган таъсир чораларининг йиғиндиси бўлиб, назорат остидаги шахсларга маъмурий чеклашларни татбиқ этишдан иборатдир.

Жиноятнинг бевосита объекти маъмурий назоратни амалга оширишнинг белгиланган тартиби, маъмурий назоратни амалга оширувчи ички ишлар идораларининг нормал фаолияти билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноят **объектив томондан** шундай қилмиши учун маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг, маъмурий назорат қўлланилган шахслар томонидан маъмурий назоратнинг у ёки бу қоидасининг бузилишида ифодаланади.

«Жазони ижро этиш муассасаларидан бўшатишган шахслар устидан ички ишлар идораларининг маъмурий назорати тўғрисида»ги Қонуннинг 4-моддасига асосан, **маъмурий назорат вояга етган қуйидаги шахсларга нисбатан** ўрнатилади:

а) оғир жиноятлар учун озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилган ёки ҳар қандай қасддан қилинган жиноятлар учун икки ёки ундан ортиқ марта ҳукм этилган шахсларга нисбатан, агар уларнинг жазони ўташ давридаги хулқ-атвори тузалиш ва ҳалол меҳнат қилиб кун кечириш йўлига ўтишни асло истамаганликларидан далолат берса;

б) оғир жиноятлар учун озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилган ёки ҳар

---

¹Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 1-сон, 33-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999 й., 9-сон, 229-модда.

қандай қасддан қилинган жиноятлар учун икки ёки ундан ортиқ марта ҳукм этилган шахсларга нисбатан, агар улар жазо муддатини ўтаб бўлганларидан сўнг ички ишлар идораларининг жамият учун зарарли кун кечиришни тўхтатиш тўғрисидаги оғоҳлантиришига қарамай, жамоат тартибини мунтазам бузаётган ва фуқароларнинг қонуний манфаатларига путур етказаётган бўлсалар;

в) ўта оғир жиноятлар учун озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилган шахслар.

Ушбу Қонуннинг 5-моддасида белгиланишича, маъмурий назорат остига олинган шахсларга нисбатан қуйидаги чеклашлар қўлланилиши мумкин:

а) куннинг ички ишлар идоралари белгилаб қўйган вақтида уй (квартира)дан чиқиб кетишини тақиқлаш;

б) туман (шаҳар)нинг муайян жойларида бўлишини тақиқлаш;

в) ички ишлар идораларининг рухсатсиз туман (шаҳар)дан ташқарига чиқиб кетишни тақиқлаш;

г) рўйхатдан ўтиш учун ҳар ойда бир мартадан тўрт мартагача милицияга келиб учрашиш.

Маъмурий назорат остида турган шахс ҳалол меҳнат қилиб кун кечириши, жамоат тартибини бузмаслиги, бошқа фуқароларнинг қонуний манфаатларига путур етказмаслиги, қуйидаги қоидаларга риоя этиши шарт:

а) ички ишлар органи ходимининг чақирувига биноан кўрсатилган муддатда бориш ҳамда маъмурий назорат қоидаларини ижро этиш билан боғлиқ масалалар бўйича оғзаки ва ёзма тушунтиришлар бериш;

б) ишлаш ёки яшаш жойи ўзгарганлиги тўғрисида, шунингдек, туман (шаҳар)дан ташқарига кетаётгани тўғрисида маъмурий назоратни амалга ошираётган милиция ходимларини бир кеча-кундузда хабардор қилиш;

в) бошқа аҳоли манзилгоҳига борганида ва у ерда бир кеча-кундуздан кўпроқ вақт туриб қолганида маҳаллий ички ишлар органлари бўлимида рўйхатдан ўтиш;

г) «Жазони ижро этиш муассасаларидан бўшатишган шахслар устидан ички ишлар идораларининг маъмурий назорати тўғрисида» ги Қонуннинг 5-моддасида назарда тутилган, унга нисбатан қўлланилган чеклашларга риоя этиш.

Чеклашлар рўйхати қатъий ҳисобланади, бу рўйхатни кенгайтириш мумкин эмас.

Судьянинг қарори **маъмурий назорат ўрнатилиши учун асос** ҳисобланади. Судья озодликдан маҳрум қилиш жойларида жазони ўтаётган шахсларга нисбатан жазони ижро этиш ҳудудидаги ёки шахс яшаётган ички ишлар органи бошлиғининг жазога ҳукм қилинган шахснинг тузалиш ва ҳалол меҳнат қилиб кун кечириш йўлига ўтишни асло истамаганлигидан далолат берувчи тақдимнома олинган пайтдан бошлаб ўн кундан кечиктирмай қарор чиқаради.

Судья маъмурий назорат ўрнатиш тўғрисидаги қарорда назорат белгиланишига нималар сабаб бўлганлиги, назорат муддатини, назорат остидаги шахсга нисбатан қўлланиладиган чеклашларни, агар маъмурий назорат жазони ижро этиш муассасаларидан бўшатишда белгиланган бўлса, унинг танланган яшаш жойига етиб келиш муддати кўрсатилади.

Маъмурий назорат олти ойдан бир йилгача муддатга белгиланади. Назоратни амалга ошириш муддати оғир жиноятлар учун озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилган ёки ҳар қандай қасддан қилинган жиноятлар учун икки ёки ундан ортиқ марта ҳукм этилган шахсларга нисбатан, агар уларнинг жазони ўташ давридаги хулқ-атвори тузалиш ва ҳалол меҳнат қилиб кун кечириш йўлига ўтишни асло истамаганликларидан далолат берса ёки ўта оғир жиноятлар учун озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилган шахсларга нисбатан яшаш жойига етиб келган пайтдан бошлаб, шунингдек, оғир жиноятлар учун озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилган ёки ҳар қандай қасддан қилинган жиноятлар учун икки ёки ундан ортиқ марта ҳукм этилган, жазо муддатини ўтаб бўлганларидан сўнг ички ишлар идораларининг жамият учун зарарли кун кечиришни тўхтатиш тўғрисидаги

огоҳлантиришига қарамай, жамоат тартибини мунтазам бузаётган ва фуқароларнинг қонуний манфаатларига путур етказаётган шахсларга нисбатан судья маъмурий назорат ўрнатиш тўғрисида қарор чиқарган пайтдан бошлаб ҳисобланади.

Маъмурий назорат муддати ички ишлар идораларининг тақдимномасига биноан ҳар сафар яна олти ойга узайтирилиши мумкин, лекин узайтирилган назорат муддати мазкур жиноят учун белгиланган судланганлик муҳлатининг тугаши ёки судланганликнинг олиб ташланиши учун қонунда назарда тутилган муддатлардан ошмаслиги лозим.

Маъмурий назорат қуйидаги ҳолларда, яъни:

1) маъмурий назорат олиб бориш учун белгиланган муддат ту- гаганидан кейин, агар уни узайтиришга асос бўлмаса;

2) муддатидан илгари, башарти назорат остида бўлган шахс тузалиш йўлига қатъиян ўтганлиги, ишда ва турмушда ўзини яхши томондан кўрсатганлиги аниқланган бўлса;

3) судланганлик муҳлати тугаган ёки судланганлиги олиб ташланган ҳолларда **тўхтатилади**.

«Жазони ижро этиш муассасаларидан бўшатирилган шахслар устидан ички ишлар идораларининг маъмурий назорати тўғрисида»ги Қонуннинг бирон-бир банди бузилган пайтдан эътиборан жиноят **тугалланган** ҳисобланади. Башарти маъмурий назорат қоидалари худди шундай қилмиши учун маъмурий жавобгарликка тортилган шахс томонидан содир этилган бўлса, у ЖК 226-моддаси 1-қисми бўйича жавобгарликка тортилади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Уни квалификация қилишда жиноятни содир этиш **мотиви** ва кўзланган **мақсад** аҳамиятга эга эмас.

Жиноят **субъекти** 18 ёшга тўлган маъмурий назорат ўрнатилган шахс ҳисобланади.

ЖК 226-моддаси 2-қисмида:

а) маъмурий назоратдан бўйин товлаш мақсадида ўз истиқомат жойини

Ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш;

б) маъмурий назорат озодликдан маҳрум қилиш жойларидан озод қилиш вақтида шахсга нисбатан ўрнатилган бўлиб, у ўзи танлаган яшаш жойига узрли сабабларсиз муайян муддатда етиб келмаганлиги туфайли маъмурий назорат қоидаларини бузганлик учун жавобгарлик белгиланган.

Истиқомат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш деганда, устидан маъмурий назорат ўрнатилган шахснинг маъмурий назоратни амалга ошираётган ички ишлар идораларининг расмий рухсатсиз истиқомат жойидан кетиб қолишини тушуниш лозим.

Айбдорнинг қилмишини **ЖК 226-моддасининг 2-қисми** бўйича квалификация қилиш учун унинг маъмурий назоратдан қандай мақсадни кўзлаб бўйин товлаганини аниқлаш зарур, акс ҳолда айбдорнинг хатти-харакатини **ЖК 226-моддаси 2-қисми «а» банди** бўйича квалификация қилиб бўлмайди.

**24-§. Хужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни,
автомототранспорт воситаларининг ва улар тиркамаларининг (ярим
тиркамаларининг) давлат рақам белгиларини эгаллаш, nobуд қилиш,
уларга шикаст етказиш ёки уларни яшириш
(ЖК 227-моддаси)**

Жиноятнинг бевосита объекти сифатида қонун билан ўрнатилган расмий хужжатларни қайд этиш, юритиш ва уларни сақлаш тартиби, шунингдек, автоматотранспорт воситалари ва уларнинг тиркамалари (ярим тиркамалари)нинг давлат рақами белгиларини бериш, улардан фойдаланиш ва уларни алмаштириш тартибини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар тушунилади.

Қонунга кўра, мазкур жиноятнинг **предмети** корхоналар, муассасалар ёки ташкилотларнинг қатъий ҳисобидаги хужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар, шунингдек, автоматотранспорт воситалари ва уларнинг тиркамалари (ярим тиркамалари)нинг давлат рақами белгилари ҳисобланади.

«Хужжат» тушунчаси юқорида келтирилган ЖК 209-моддасининг таҳлили

доирасида ёритилган.

NOTA BENE !

Штамп — ҳужжатларни тайёрлашда нусха қолдириш учун хизмат қилувчи айрим матндан иборат бўлган ва қоида тариқасида, корхона, муассаса, ташкилотнинг тўлиқ номи, улар жойлашган манзили, ҳужжат юборилган санаси, унинг рақами, телефон, факс, манзил ва ҳоказолар ҳақидаги маълумотларни акс эттирган босма қолип (бўртма босма тасвир). Кўпинча штампнинг мазмуни миллий гербнинг тасвири билан тўлдирилади.

NOTA BENE !

Мухр — корхона, муассаса, ташкилот ёки жисмоний шахснинг тўлиқ номини акс эттирган ва зарур ҳолларда расм билан тўлдириладиган матннинг бўртма, тескари (рельефли ёки ўйма) тасвирдан иборат бўлган ва қоғозда, сақичда, пластилинда ёки бошқа материалларда нусха қолдириш учун хизмат қилувчи, қоида тариқасида, доира шаклига эга бўлган асбоб (босма қолип).

Штампнинг босмасидан фарқли ўлароқ, муҳрнинг босмасига тузатиш ва қўшимчалар киритиш мумкин эмас. Муҳрларнинг алоҳида турини марказида Ўзбекистон Республикаси Давлат герби туширилган тўғри доира шаклига эга бўлган гербли муҳрлар ташкил этади.

NOTA BENE !

Бланка — бу бурчак ёки марказида штамп босмаси туширилган ёки исталган усулда штамп матни босилган ёки бошқа матнли (матнли расм) бўлган ҳамда ҳужжатни тайёрлаш учун фойдаланиладиган қоғоз варағи (лицензия, паспорт, гувоҳнома, сўровнома, ариза ва бошқалар бланкаси) ёки айрим шаклдаги жузланган китобчалар (паспорт, ҳарбий билет ва бошқалар бланкаси).

Булар орасида қатъий ҳисобдаги бланкалар ажралиб туради, улар белгиланган усуллардан бири орқали рўйхатдан ўтказилган, алоҳида тартиб рақами (серияси) ва махсус фойдаланиш режимига эга. Таҳлил қилинаётган жинойт предметига фақат қатъий ҳисобдаги бланкалар киради.

Қатъий ҳисобдаги бланка — қисман ёзилган матндан иборат бўлган ва қолган бўш қисмида тўлдирилиши ва мажбурий рўйхатдан ўтказилиши лозим бўлган, фойдаланиш махсус (ёки махфий) режимига (диплом, меҳнат дафтарчаси бланкалари) ҳамда фойдаланиш режимидан чиқаришнинг алоҳида шартларига (уларни йўқотиб қўйиш, талон-торож қилиш, уларга шикаст етказиш ва ҳоказо ҳолларда) эга бўлган қоғоз варағи.

Автомобилтранспорт воситалари ва уларнинг тиркамалари (ярим тиркамалари)нинг давлат рақами белгилари **кўриб чиқиладиган жинойтнинг алоҳида предмети ҳисобланади.**

Транспорт воситаларини қайд этиш ва давлат рақами белгиларини бериш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 26 майдаги 256-сон қарори¹ билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикасида автомобилтранспорт воситаларини рўйхатдан ўтказиш, қайта рўйхатдан ўтказиш ва уларнинг ҳисобини олиб бориш, миллий давлат рақами белгиларини бериш ва уларни алмаштириш қоидалари»да белгиланган.

Транспорт воситаларини қайд этиш Қорақалпоғистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги, Тошкент шаҳар ички ишлар бош бошқармаси ва вилоятлар ички ишлар бошқармалари Давлат йўл ҳаракати хавфсизлиги хизмати бошқармаларининг рўйхатдан ўтказиш ва имтиҳон олиш бўлим (бўлинма)лари, туманлараро рўйхатдан ўтказиш ва имтиҳон олиш бўлим (бўлинма)лари томонидан амалга оширилади.

Двигателининг иш ҳажми 50 куб см ва ундан ортиқ ҳамда конструкциясида кўрсатилган тезлиги соатига 50 км ва ундан ортиқ

---

¹Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 26 майдаги «Автомобилтранспорт воситаларини рўйхатдан ўтказиш, қайта рўйхатдан ўтказиш ва уларнинг ҳисобини олиб бориш, миллий давлат рақами белгиларини бериш ва уларни алмаштириш ишларини тартибга солиш ҳақида»ги 256-сон қарори.

транспорт воситалари, улар учун ишлаб чиқарилган тиркамалар ва ярим тиркамалар ДЙХХХ органлари томонидан рўйхатга олинади.

Рўйхатдан ўтказилган автомобилларга бир жуфт давлат рақами белгиси, мототранспорт воситалари, тиркама ва ярим тиркамаларга эса бир дона давлат рақами белгиси берилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 11 декабрдаги 472-сон қарори¹ билан тасдиқланган «Йўл ҳаракати қоидалари»нинг 28.2-бандига мувофиқ механик транспорт воситалари (трамвай, троллейбуслардан ташқари) ва тиркамаларнинг кўзда тутилган жойларида тегишли намунадаги рақам белгилари ўрнатилган бўлиши шарт.

Ҳукуматнинг 2007 йил 27 июндаги 131-сон қарори² билан автомототранспорт воситаларига бериладиган рўйхатдан ўтказиш давлат рақами белгиларининг ҳудудий кодлари тақсимоти, автомототранспорт воситалари ва уларнинг тиркамаларига бериладиган рўйхатдан ўтказиш давлат рақами белгиларининг типлари ҳамда рўйхатдан ўтказиш давлат рақами белгиларида қўлланадиган рақамлар ва лотин алифбоси ҳарфларининг намуналари тасдиқланган.

Мазкур қарорга биноан автомототранспорт воситаларига ва улар-нинг тиркамаларига бериладиган рўйхатдан ўтказиш давлат рақами белгиларининг қуйидаги типлари мавжуд: I тип; II тип, III тип, IV тип, V тип, VI тип, VII тип, VIII тип, IX тип, X тип, XI тип, XII тип, XIII тип, XIIIА тип, IA тип, IА тип, IIIА тип, IVA тип, VA тип, VIA тип, VIIА тип, VIIIА тип, IXА тип, ХА тип.

Алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим, юқорида кўрсатилган Ўзбекистон Республикасида автомототранспорт воситаларини рўйхатдан ўтказиш, қайта рўйхатдан ўтказиш ва уларнинг ҳисобини олиб бориш, миллий давлат рақами белгиларини бериш ва уларни алмаштириш қоидаларига асосан **бир**

---

¹ Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қарорлари тўплами, 2000 й., 12-сон, 75-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 46-47-сон, 459-модда; 2007 й., 9-10-сон, 86-модда; 41-42-сон, 419-модда.

² Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 й., 25-26-сон, 264-модда; 2008 й., 37-38-сон, 381-модда.

транспорт воситасига бириктирилган давлат рақами белгиларини бошқа транспорт воситасига ўрнатиб фойдаланиш қатъиян ман этилади.

ЖК 227-моддасида кўзда тутилган жиноятнинг **объектив томони** корхоналар, муассасалар ёки ташкилотларнинг қатъий ҳисобидаги ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар, автомобилотранспорт воситалари ва уларнинг тиркамалари (ярим тиркамалари)нинг давлат рақами белгиларини эгаллаш, шунингдек, уларни **нобуд қилиш**, уларга **шикает етказиш**, уларни яширишдан иборат.

Таҳлил қилинаётган модда нуктаи назаридан, **эгаллаш** деганда, қатъий ҳисобдаги ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар, автомобилотранспорт воситалари ва уларнинг тиркамалари (ярим тиркамалари)нинг давлат рақами белгиларини ўзининг ёки бошқа шахснинг фойдасига қонунга зид ва ҳақ тўламай қаратиб олишнинг барча шакллари тушунилади. Эгаллаш усули ҳар қандай бўлиши мумкин. Қоида тариқасида, у талон-торож қилиш орқали (**ўғрилик, талончилик, босқинчилик, товламачилик, фирибгарлик, ўзлаштириш ёки растрата**) амалга оширилади.

Эгаллаш пайтида зўрлик ишлатилмаган ҳолларда қилмиш мустақил тарзда квалификация қилинади, зўрлик ишлатилган ҳолларда эса мазкур қилмишни жиноятлар мажмуи тариқасида квалификация қилиш зарур.

Мазкур жиноят қатъий ҳисобдаги ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар, автомобилотранспорт воситалари ва уларнинг тиркамалари (ярим тиркамалари)нинг давлат рақами белгилари ҳақиқатда ҳам айбдор ихтиёрига ўтган пайтдан эътиборан **тугалланган** ҳисобланади.

Қатъий ҳисобдаги ҳужжат, штамп, муҳр, бланка, автомобилотранспорт воситалари ва уларнинг тиркамалари (ярим тиркамалари)нинг давлат рақами белгисини **нобуд қилиш** деганда, улардан хизмат мақсадида фойдаланиш имкониятини қолдирмайдиган, тикланмас **бузилиши** тушунилади.

Кўрсатиб ўтилган предметларга **шикает етказиш** — уларни идентификация қилиш мумкин бўлган, аммо уларни қайта тикламай туриб,

хизмат мақсадларида фойдаланиш мумкин бўлмайдиган ҳолатга келтирган зарар етказишдир.

Кўйд этилган предметларни нобуд қилиш ёки уларга шикаст етказиш жинояти уларни шундай ҳолатга келтирган пайтдан эътиборан **тугалланган** ҳисобланади.

Таҳлил қилинаётган жиноятнинг предметларини **яшириш** деганда, **ЖК 227-моддасининг** диспозициясида кўрсатилган предметларни улардан хизмат мақсадларида фойдаланиш учун манфаатдор шахс ёки ташкилотларга тақдим этмаслик тушунилади.

Яшириш қайд этилган предметлар яшириб қўйилган пайтдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

ЖК 227-моддасининг 2-қисмида:

а) паспорт, ҳарбий билет ёки бошқа муҳим шахсий ҳужжатларга нисбатан ёхуд ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларга нисбатан содир этилган;

б) оғир оқибатларга сабаб бўлган кўрсатилган модданинг биринчи қисмида назарда тутилган ҳаракатлар учун жавобгарлик белгиланган.

Муҳим ҳужжатлар деб, уларнинг эгасининг шахсини, унинг субъектив ҳуқуқларини ёки у учун муҳим бўлган бошқа маълумотларни тасдиқловчи ҳужжатларни эътироф этиш лозим (паспорт, меҳнат дафтарчаси, маълумот тўғрисидаги диплом ва ҳоказолар).

NOTA BENE !

Паспорт — Ўзбекистон Республикасида ва қатор чет эл мамлакатларида шахсни ва фуқароликни тасдиқловчи умумий расмий ҳужжат.

Бошқа муҳим шахсий ҳужжатлар қаторига қуйидагилар кирази: алоҳида категорияли фуқаролар учун паспорт вазифасини бажарувчи ҳужжатлар (ҳарбий хизматчининг шахсини тасдиқловчи гувоҳнома, туғилганлик тўғрисида гувоҳнома, ҳарбий билет, пенсия гувоҳномаси ва ҳоказо); айрим

хорижий юртларда паспорт вазифасини бажарувчи ҳужжатлар (ҳайдовчилик гувоҳномаси, суғурта карточкаси ва бошқалар); шаклланган ҳуқуқий татбиқ этиш амалиётига кўра муҳим шахсий ҳужжатлар сирасига кирадиган бошқа ҳужжатлар (олий ўқув юртини битирганлик тўғрисидаги диплом, илмий даража ва илмий унвонларни тасдиқловчи диплом ва аттестатлар, хизмат гувоҳномаси, меҳнат дафтарчаси ва ҳоказолар).

ЖКнинг 227-моддаси иккинчи қисми «б» банди нуқтаи назаридан **оғир оқибатларга** давлат сирларининг ошкор этилиши, корхона, муассаса, ташкилотлар фаолиятидаги тўхташлар, уларга жуда кўп моддий зарар келтириш, фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларига жиддий зиён етказишни киритиш мумкин.

Субъектив томонидан ЖКнинг 227-моддасида **назарда тутилган жиноят** тўғри қасддан **содир этилади**.

Мотив кўриб чиқиладиган жиноят субъектив томонининг зарурий белгиси бўлиб, ғаразгўйлик ёки бошқа паст ниятлар (ўч олиш, ҳасад, шухратпарастлик, мулкий мажбуриятларни бажаришдан бош тортиш ва бошқалар)дан иборат. Билмаган ҳолда жабрланувчининг мулки ўрнига ҳужжатни **ғайриқонуний эгаллаш** шахсий мулкни талон-торож қилиш сифатида квалификация қилинади. Талон-торож қилинган буюмлар ичида шахсий ҳужжатлар ёки муҳим ҳужжатлар мавжуд бўлса-да, агар айбдорнинг шахсий ёки муҳим ҳужжатларни эгаллашга қасдининг мавжуд бўлмаслиги содир этилган қилмишни **ЖК 227-моддаси 2-қисми «а» банди** бўйича квалификация қилинишига олиб келмайди.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

25-§. Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш (ЖК 228-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** ҳужжатлар, штамп, муҳр, бланкаларни, яъни бирон-бир фактни тасдиқловчи, бирон ҳуқуқ ёки мажбуриятларни

ўрнатувчи ёки улардан озод этувчи моддий жисмларнинг айланиши билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Таҳлил қилинаётган жиноятнинг **предмети** ҳужжат, штамп, муҳр ва бланкалар ҳисобланади.

ЖК 228-моддаси 1-қисмида жавобгарлик белгиланган қилмиш-нинг **объектив томони** муайян ҳуқуқ берадиган ёки муайян мажбуриятдан озод этадиган расмий ҳужжатни (корхона, муассаса, ташкилот штамп, муҳри, бланкасини) тайёрлаш, расмий ҳужжатни (корхона, муассаса, ташкилот штамп, муҳри, бланкасини) қалбакилаштириш, тайёрланган, қалбакилаштирилган расмий ҳужжатни (корхона, муассаса, ташкилот штамп, муҳри, бланкасини) сотишда ифодаланади.

Расмий ҳужжатни (корхона, муассаса, ташкилот штамп, муҳри, бланкасини) **тайёрлаш** — бу асл ҳужжатнинг (корхона, муассаса, ташкилот штамп, муҳри, бланкаси) нусхаларини ғайриқонуний тайёрлаш ёки уларни аслида мавжуд бўлмаган юридик шахс ёки фуқаролар номидан норматив ҳужжатларда ўрнатилган талабларни бузган ҳолда тайёрлаш, шунингдек, айтиб ўтилган ҳужжатларнинг шакли ва мазмунига уларнинг ҳуқуқий мақомини ўзгартирувчи тузатишлар, ўзгартиришлар, қўшимчалар ва ҳоказоларни киритиш.

Расмий ҳужжатни (корхона, муассаса, ташкилот штамп, муҳри, бланкасини) **қалбакилаштириш** — бу асл ҳужжатнинг (корхона, муассаса, ташкилот штамп, муҳри, бланкаси) мазмуни ёки шаклини тўлиқ ёки қисман ғайриқонуний модификациялаштириш (ўзгартириш). Қалбакилаштириш усуллари жиноятни квалификация қилиш учун аҳамият касб этмайди. Қалбакилаштириш ўчириш, қўшиб ёзиш, тузатишлар киритиш ҳамда мазмуни (матни)нинг бир қисмини йўқ қилиш, қўшимча маълумотларни киритиш йўли билан содир этилиши мумкин (масалан, паспортга хорижга чиқиш рухсатини берадиган стикернинг қалбакисини ёпиштириш).

Қалбаки ҳужжатни (корхона, муассаса, ташкилот штамп, муҳри, бланкасини) **сотиш** — бу бегоналаштириш шаклидан қатъи назар, уни

бегоналаштириш учун қилинган ҳар қандай ҳаракат. Сотиш ҳар қандай усулда: сотув, алмаштириш, ҳадя этиш ва ҳоказо усуллар орқали амалга оширилиши мумкин. Сотиш қалбакилаштирувчининг ўзи томонидан ёки бошқа, қалбакилаштириш учун жавобгар бўлмаган, лекин ҳужжатнинг (корхона, муассаса, ташкилот штампи, муҳр бланкасининг) қалбакилигини англамаган шахс томонидан амалга оширилиши мумкин. Агар шахс ҳужжатнинг қалбакилигини англамаган ёки англаши мумкин ҳам бўлмаган бўлса, у ЖК 228-моддаси бўйича жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

Айтилган предметлар тайёрланган, қалбакилаштирилган ёки сотилган пайдан бошлаб жиноят **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан шарҳланаётган жиноят айбдорда **тўғри касд** мавжудлиги билан тавсифланади. Айбдор расмий ҳужжатни (корхона, муассаса, ташкилот штампи, муҳри, бланкасини) тайёрлаётгани, қалбакилаштираётганини англайди ва буни хоҳлайди.

Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш жинояти таркиби субъектив томонининг зарурий белгиси — сохталаштирувчининг ўзи ёки бошқа шахс томонидан ундан фойдаланиш мақсади бўлиши лозим. Агар айбдорда бундай мақсад бўлмаган бўлса, унга ЖК 228-моддаси қўлланиши мумкин эмас. Қалбаки ҳужжат, штамп, муҳр, бланкаларни сотиш учун жавобгарлик сотиш мақсадидан қатъи назар келиб чиқади.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс ҳисобланади.

ЖК 228-моддаси 2-қисми:

- а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктирилиб содир этилганлиги учун жавобгарлик белгилайди.

Ҳужжатнинг қалбаки эканлигини била туриб ундан фойдаланиш **ЖК 228-моддаси 3-қисмида** назарда тутилган жиноятни ташкил этади.

Ҳужжатнинг қалбаки эканлигини била туриб ундан фойдаланиш — бу айбдорнинг ушбу ҳужжатдан келиб чиққан ҳуқуқларга эга бўлиш ёки

мажбуриятлардан озод бўлиш учун қилган ҳаракатларидир. Фойдаланиш, сиртдан қалбаки ҳужжатни намоиш этиш (кўрсатиш) ёки уни ташкилот ва алоҳида шахсларга ҳақиқийдек тақдим этиш (узатиш, юбориш) орқали ифодаланиши мумкин. Ҳужжатни тайёрлаган ёки қалбакилаштирган шахснинг ўзи ҳужжатнинг қалбаки эканлигини била туриб ундан фойдаланса, айбдорнинг ҳаракатларини ЖК 228-моддаси 3-қисми бўйича квалификация этиш зарур, чунки шахс томонидан айтилган бир модданинг турли қисмларида назарда тутилган ҳаракатлар содир этилганлик учун жиноятлар мажмуини белгилашда жавобгарлик шу модданинг оғирроқ жазо назарда тутилган қисми бўйича юзага келади.

ЖК 228-моддаси 3-қисмида кўзда тутилган жиноят муайян ҳуқуққа эга бўлиш ёки муайян мажбуриятлардан озод бўлиш пайтидан эътиборан **туғалланган** ҳисобланади. Ҳужжатнинг қалбаки эканлигини била туриб ундан фойдаланишнинг **субъектив томони тўғри қасда** ифодаланади. Айбдор ҳужжатнинг мазмуни ҳақиқатга тўғри келмаслигини, ўзига қандайдир ҳуқуқларни таъминловчи ёки бирор мажбуриятдан озод этувчи ҳужжатнинг қалбаки эканлигини била туриб фойдаланаётганлигини англайди ва буни хоҳлайди.

26-§. Давлат проба тамғаларини тайёрлаш ва улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш (ЖК 228¹-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** — проба назорати инспекциялари томонидан тамғаланиши шарт бўлган ва қимматбаҳо металллардан ясалган буюмлар билан муомала қилишни тартибга солувчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноят **предмети** — **давлат проба тамғаси**, яъни заргарлик буюмларида ва бошқа предметларда заргарлик буюмлари ишлаб чиқариладиган олтин, кумуш ва платинанинг миқдорини аниқловчи тамға ёки белги. Давлат проба тамғаси тасдиқлаш белгиси ва проба белгисидан ташкил топиб, улар бирга ёки алоҳида тушунилиши мумкин. Ушбу белги заргарлик буюми ёки бошқа

предметлар проба назорати инспекциясида текширилган ва тамғада кўрсатилган пробадан кам бўлмаган пробага эгаллигини билдиради.

Давлат проба тамғасининг шакли Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади.

Объектив томондан жиноят ғаразгўйлик ёки бошқа шахсий манфаатларни кўзлаб давлат проба тамғасини қонунга хилоф равишда тайёрлаш, ўтказиш ёки ундан фойдаланиш, шунингдек, уни қалбакилаштиришда ифодаланади.

Таҳлил қилинаётган модда диспозицияси бланкет характерга эга.

Ўзбекистон Республикаси 2001 йил 7 декабрдаги «Қимматбаҳо металллардан ясалган буюмларнинг асиллик даражаси ва тамғаланиши тўғрисида»ги Қонунининг мақсади реализация қилишга мўлжалланган қимматбаҳо металллардан ясалган буюмларнинг асиллик даражасини (пробасини) аниқлаш ва тамғалаш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдир.

NOTA BENE !

Тамғалаш — таркибида қимматбаҳо металллар миқдори бўлган, белгиланган усулда олдиндан текширилган заргарлик ва бошқа маиший буюмларга давлат проба тамғасининг нусхасини тушириш билан боғлиқ технология жараёнидир.

Қонунга хилоф равишда тайёрлаш деганда, давлат проба тамғаларини расмий рухсатсиз тайёрлашни тушуниш лозим.

Қонунга хилоф равишда ўтказиш деганда, давлат проба тамғаларини ва қонунга хилоф равишда тайёрланган проба тамғаларини сотиш, совға қилиш, алмашиш ва бошқа ғайриқонуний ҳаракатлар орқали бегона шахслар ихтиёрига ўтказишга қаратилган ҳаракатларни содир этиш тушунилади.

Давлат проба тамғасидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш деганда, давлат проба тамғасидан фойдаланган ҳолда белгиланган тартибга хилоф равишда ёки ғайриқонуний тайёрланган проба тамғаларидан

фойдаланиб, қимматбаҳо металлдан тайёрланган буюмларга тамға туширишни тушуниш лозим.

Давлат проба тамғасини қалбакилаштириш деганда, давлат проба тамғасининг ҳар қандай белгисига қандайдир ўзгартиришлар киритишни тушуниш лозим.

Ушбу модда диспозициясида назарда тутилган ҳар қандай хатти-ҳаракат (тайёрлаш, ўтказиш, фойдаланиш, қалбакилаштириш) содир этилган пайтдан эътиборан жиноят **туғалланган** деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади.

Ғаразғўйлик ёки бошқа шахсий манфаатдорлик **мотиви** жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс жиноят **субъекти** бўлиши мумкин.

ЖК 228¹-моддасининг 2-қисмида давлат проба тамғаларини тайёрлаш ва улардан фойдаланиш қоидаларининг бузилиши:

а) такроран;

б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

27-§. Ўзбошимчалик (ЖК 229-моддаси)

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** фуқароларнинг ўз ҳуқуқларини қонунда белгиланган тартибда амалга оширилишини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объект** сифатида бошқа фуқаролар ёки юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ёки қонуний манфаатларини, шунингдек, уларга юклатилган мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноят **объектив томондан** фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан кўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлувчи ҳақиқий ёки фараз қилинган ҳуқуқларни **ўзбошимчалик** билан амалга оширишда

ифодаланади.

Ўзбошимчалик фақат **фаол ҳаракатлар** билан содир этилади, ҳаракатсизлик билан ўзбошимчаликни содир этиб бўлмайди.

Ўзбошимчалик асосида айбдор белгиланган тартибга зид равишда ҳаракат қилиб, ўзининг ҳақиқий ёки фараз қилинган ҳуқуқи (масалан, квартирага кўчириб киритиш ёхуд ундан кўчириб чиқариш, жабрланувчини олган қарзни қайтаришга мажбур қилиш мақсадида ўзбошимчалик билан ўзганинг мулкини олиб қўйиш ва ҳ.к.лар)ни амалга оширади.

Ўзбошимчаликни содир этиш вақтида айбдор ўзича, яъни қонун томонидан берилган бирор-бир ваколатсиз ҳаракат қилади.

Ўзбошимчалик деганда, бирор-бир ҳаракатни содир этиш (йўлда тўсиқлар қуриш, ҳисоб рақамидан пул олиш ва ҳоказо) ёки айбдор ҳуқуқий ҳужжат ёки шартномага биноан ҳаракат қилиши шарт бўлганда, қонуний ҳужжат билан ўрнатилган бирор ҳуқуққа эга бўлиш ёки уни амалга ошириш тартибини бузган ҳоллардаги хавфсизлиги (пул ўтказишдан, бошқа бир буюмни келтириб беришдан, қайтаришдан қочиш, бўйин товлаш ва ҳоказолар) тушунилади.

Бундай тартиб Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, қонунлари ҳамда умумий амал қиладиган бошқа ҳуқуқий ҳужжатлар (Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари, Ўзбекистон Республикаси ҳукумати қарорлари, давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари қарорлари ва ҳоказолар) орқали ўрнатилган бўлиши мумкин.

Айтиш жоизки, айрим ҳолларда ҳуқуққа эга бўлиш ёки ундан фойдаланишнинг ўрнатилган тартибини бузиш бошқа бир мустақил жиноятлар таркибини юзага келтириши мумкин: фуқароларнинг турар жойи дахлсизлигини бузиш (ЖК 142-моддаси), фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 144-моддаси), муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш (ЖК 149-моддаси) ва ҳоказолар. Бу ҳолда айбдор шахсларнинг ҳаракатларини Жиноят кодексининг тегишли моддалари бўйича квалификация қилиш зарур.

Ўзбошимчалик объектив томоннинг муҳим белгиси бўлиб, шахс томонидан айтилган ҳақиқий ёки фарз қилинган ҳуқуқларини амалга оширишга қаратилган ҳаракатларни бажариш тушунилади.

NOTA BENE !

Ҳақиқий ҳуқуқ — шахсга қонун ёки бошқа норматив ҳужжатга асосан тегишли, лекин белгиланган тартибга риоя қилмаган ҳолда амалга оширилган ҳуқуқ. Масалан, жабрланувчини қарзини қайтариб беришга мажбур этиш мақсадида биронинг мулкини ўзбошимчалик билан тортиб олиш.

Айрим ҳолларда судлар айбдорнинг қонуний ҳуқуқи бўлган ва жабрланувчи томонидан ғайриқонуний равишда ушлаб турилган мулкни зўрлик ишлатиб тортиб олиш ҳолларини хато тарзда босқинчилик, талончилик ва товламачилик деб квалификация қилишади. Бундай ҳаракатлар ўзбошимчалик деб квалификация қилиниши зарур. Ўзбошимчалик содир этилганда жисмоний ёки руҳий куч ишлатишни шахсга қарши жиноят ва ўзбошимчалик жиноятлари мажмуи тариқасида квалификация қилиш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорига биноан: «...қонунга биноан (ЖКнинг 165-моддаси) товламачилик ўзганинг мулкини ёки мулк ҳуқуқни топширишни, мулк манфаатлар беришни ёхуд мулк ийёсиндаги ҳаракатлар содир этишни тақозо қилишини судлар эътиборга олишлари керак. Шу сабабли, қарздордан қарзни талаб қилиш Жиноят кодексининг 165-моддаси билан квалификация қилиниши мумкин эмас, лекин айрим ҳолларда ўзбошимчалик (ЖКнинг 229-моддаси) тариқасида баҳоланиши лозим. Қарздор ва қарз берувчи ўртасида фоизлар тўлаш бўйича олдиндан келишув бўлмаган бўлса, берилган қарз учун фоиз талаб қилиш товламачилик жинояти таркибини ташкил қилади».

NOTA BENE !

Фараз қилинган ҳуқуқ — бу шахс томонидан хато тарзда ўзига қонуний равишда тегишли деб ҳисобланадиган, лекин қонунга мувофиқ унга тегишли бўлмаган ҳуқуқ (масалан, бировнинг квартирасига кўчиб келиш ва ҳоказо).

Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига **кўп миқдорда** зарар ёки **жиддий зиён** етказиш ўзбошимчалик объектив томонининг зарурий белгисидир.

Етказилган зиённинг жиддийлиги ҳар бир ҳолда содир этилган жиноятнинг алоҳида ҳолатларини назарда тутиб аниқланади. Масалан, жиддий зиён деб фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларининг бузилиши тан олинishi мумкин.

Кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказмаган ўзбошимчалик, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 200-моддасига мувофиқ, маъмурий жавобгарликни келтириб чиқаради.

Ўзбошимчалик содир этилганда жисмоний ёки руҳий куч ишлатишни эса шахсга қарши жиноят ва ўзбошимчалик жиноятлари мажмуи тариқасида квалификация қилиш лозим.

Кўриб чиқилаётган жиноят фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат мафаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилиши каби оқибатлар келиб чиққандан кейин **тугалланган** деб топилади.

Ўзбошимчаликнинг **субъектив томони** ўзбошимча ҳаракатларга нисбатан тўғри қасд ва фуқаролар, давлат ҳамда жамият ҳуқуқ ва манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён келтирган оқибатларга нисбатан қасд ёки эҳтиётсизлик билан тавсифланади.

Жиноят содир этишнинг **мотиви** ва **мақсади** квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо, мансабдор бўлмаган шахс

бўлиши мумкин.

Ўзбошимча ҳаракатлар содир этиб, ҳуқуқий ҳужжатда белгиланган тартибни бузган мансабдор шахс, қонунда кўрсатилган тегишли белгилар мавжуд бўлганда, ЖК 205- ёки 206-моддалари бўйича мансаб ваколатларини суиистеъмол қилганлик ёки мансаб ваколоти доирасидан четга чиққанлик учун жавобгарликка тортилади.

28-§. Ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш (ЖК 229¹-моддаси)

Жиноятнинг бевосита объекти ер участкаларини бошқариш ёки тақсимланишини тартибга солишга қаратилган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят, шундай ҳаракатлари учун маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг, ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олишда ифодаланади.

Ер участкасини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш деганда, тегишли ваколатга эга бўлган давлат бошқарув идораларининг рухсатисиз ернинг ўзлаштирилиши ёхуд унда иншоотлар қуришга қаратилган ҳаракатлар тушунилади.

Ерни ўзлаштиришга, унда иншоотлар қуришга қаратилган ҳар қандай ҳаракатлар содир этилган пайтдан эътиборан жиноят **туғалланган** деб топилади.

Шуни назарда тутиш керакки, модда маъмурий преюдицияга эга, яъни ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш, худди шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилгандан кейин содир этилган бўлса, айбдор жиноий жавобгарликка тортилади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор ер участкасини ўзбошимчалик билан эгаллаб олаётганлигини англайди ва буни хоҳлайди.

Уни квалификация қилишда жиноятни содир этиш **мотивлари** ва ундан

кўзланган **мақсад** аҳамиятга эга эмас.

Ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Мансабдор шахс ўз мансабидан фойдаланиб, ер участкасини ўзбошимчалик билан эгаллаб олган бўлса, унинг қилмиши, иш ҳолатларидан келиб чиқиб, ЖК 205-моддаси ёки ЖК 206-моддаси бўйича квалификация қилиниши лозим.

29-§. Диний таълимотдан сабоқ бериш тартибини бузиш (ЖК 229²-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** диний таълимотлардан сабоқ беришнинг белгиланган тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят, шундай ҳаракатлари учун маъмурий жазо кўлланилганидан сўнг, махсус диний маълумоти бўлмай туриб ва диний ташкилот бошқаруви марказий органининг рухсатисиз диний таълимотдан сабоқ бериш ва хусусий тартибда диний таълимотдан сабоқ бериш каби ҳаракатларда ифодаланади.

Мазкур модда маъмурий преюдицияга эга, яъни шахсни ЖК 229²-моддаси бўйича жиноий жавобгарликка тортиш учун айбдор махсус диний маълумоти бўлмай туриб, айти вақтда диний ташкилот бошқаруви марказий органининг рухсатини олмай, диний таълимотдан сабоқ берганлиги учун илгари маъмурий жавобгарликка тортилган бўлиши шарт.

Башарти шахс диний ташкилот бошқаруви марказий органининг рухсатини олган, аммо махсус диний маълумоти бўлмай туриб диний таълимотлардан сабоқ бераётган бўлса, бундай ҳолда уни жиноий жавобгарликка тортиш мумкин эмас.

Диний таълимотлардан сабоқ бериш хусусий тартибда олиб борилганда, яъни бундай фаолият айбдор шахс томонидан диний ташкилот бошқаруви марказий органининг рухсатисиз амалга оширилганда ҳам ЖК 229²-моддаси бўйича жавобгарлик келиб чиқади.

Башарти, айбдор шахс диний таълимотлардан сабоқ бериш вақтида миллий, ирқий, этник ёки диний мансублигига қараб аҳоли гуруҳларига нисбатан адоват, мурасасизлик ёки кадр-қимматни камситувчи, диний эътиқодига ёки эътиқод қилмаслигига қараб фуқароларнинг ҳис-туйқуларини ифодаловчи ҳаракатларни содир этаётган бўлса, унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи тариқасида ЖК 229²-моддаси ва ЖК 156-моддаси бўйича квалификация қилиниши зарур.

Махсус диний маълумоти бўлмайд туриб ва диний ташкилот бошқаруви марказий органининг рухсатисиз диний таълимотдан сабоқ берила бошланган пайдан эътиборан жиноят **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан диний таълимотдан сабоқ бериш тартибининг бузилиши **тўғри қасддан** содир этилади. Жиноят мотиви ва ундан кўзланган мақсад квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

30-§. Белгиланган тақиқларни (чекловларни) бузган ҳол-да биноларни, иншоотларни ёки бошқа объектларни қуриш, реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш (ЖК 229³-моддаси)

Мазкур жиноятнинг **объекти** биноларни, иншоотларни ёки бошқа объектларни қуриш, реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят шахарсозлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ биноларни, иншоотларни ёки бошқа объектларни қуриш, реконструкция қилиш ва капитал таъмирлашга тақиқлар (чекловлар) белгиланган зоналарда ушбу ишларни бажаришда ифодаланади.

Мазкур модда маъмурий преюдицияга эга, яъни шахсни ЖКнинг 229³-моддаси бўйича жиноий жавобгарликка тортиш учун айбдор шахар-созлик кодексида белгиланган ва бошқа шахарсозлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ биноларни, иншоотларни ёки бошқа объектларни қуриш, реконструкция қилиш ва капитал таъмирлашга тақиқлар (чекловлар)

белгиланган зоналарда ушбу ишларни бажарганлиги учун илгари тегишли тартибда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 99-моддаси билан жавобгарликка тортилган бўлиши шарт. Агарда шахс аввал маъмурий жавобгарликка тортилмаган бўлса, уни жиноий жавобгарликка тортиш мумкин эмас.

Ушбу жиноятнинг таркибини аниқлашда шаҳарсозлик билан боғлиқ қонун ҳужжатларидан келиб чиқиб қуйидаги тушунчаларга эътибор қаратиш муҳимдир:

бино – функционал мақсадига қараб одамлар яшаши ёки бўлишига ва ҳар хил турдаги ишлаб чиқариш жараёнларини бажаришга мўлжалланган, ёпик ҳажмни ташкил этувчи таянч, тўсма ёки ҳар иккала мақсадга хизмат қилувчи конструкциялардан иборат қурилиш тизими;

иншоот – ҳар хил турдаги ишлаб чиқариш жараёнларини бажаришга, материаллар, буюмлар, асбоб-ускуналарни сақлашга, одамларнинг вақтинча бўлишига, одамлар, юклар ва бошқа нарсаларни олиб ўтишга мўлжалланган, таянч, тўсма ёки ҳар иккала мақсадга хизмат қилувчи конструкциялардан иборат ҳажмий, ясси ёки чизик тарзидаги қурилиш тизими;

шаҳарсозлик – аҳоли пунктларини, аҳоли пунктлариаро ҳудудларни режалаштириш ҳамда қуришнинг ижтимоий-иқтисодий, қурилиш-техника, архитектура-бадий ва санитария-гигиенага оид ечимларининг йиғиндисини таъминловчи назарияси ва амалиёти¹;

Шаҳарсозлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ биноларни, иншоотларни ёки бошқа объектларни қуриш, реконструкция қилиш ва капитал таъмирлашга тақиқлар (чекловлар) белгиланган зоналарда ушбу ишларни бажара бошланган пайдан эътиборан жиноят **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан ушбу жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

---

¹ Батафсил қаранг: Ўзбекистон Республикасининг Шаҳарсозлик кодекси.

Жиноятнинг **мотиви** ва ундан кўзланган **мақсад** квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

«Бошқарув тартибига қарши жиноятлар» мавзуси бўйича яқуний саволлар

1. Мансабдор шахснинг ўзининг ваколатларидан қонунга хилоф тарзда фойдаланиши қандай ҳаракатларда ифодаланади?

2. ЖК 205-моддаси (Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш) мазмунида кўп миқдорда зарар етказиш ва жиддий зиён етказилиши деганда нимани тушунасиз?

3. Ким мансабдор шахс деб эътироф этилади?

4. Масъул мансабдор шахс тушунчасига таъриф беринг.

5. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш билан мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш йўли билан ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш жинояти ўртасида қандай фарқлар бор?

6. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилишнинг ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқишдан фарқи нимада?

7. ЖК 206-моддаси (Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш)да назарда тутилган жиноят учун жиноий жавобгарликнинг келиб чиқиш шартлари қандай? Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқишнинг қандай турлари бор?

8. Мансабга совуққонлик билан қараш деганда нима тушунилади? У нимада намоён бўлади?

9. Мансабга совуққонлик билан қараш жинояти учун шахсни жавобгарликка тортиш шартлари.

10. Мансабга совуққонлик билан қарашнинг мансабдор шахснинг ўз вазифаларига лоқайдлик ёки виждонсизларча муносабатда бўлиш оқибатида уларни бажармасликдан қандай фарқи мавжуд?

11. Ҳокимият ҳаракатсизлиги белгиларини кўрсатинг. Ушбу жиноят учун жавобгарликнинг вужудга келишида қандай шартлар мавжуд?
12. Мансаб сохтакорлиги нимада ифодаланади? Унинг қандай турлари бор?
13. Пора олиш деганда нима тушунилади? Пора олишнинг қандай усуллари ҳамда шакллари бор?
14. Товламачилик йўли билан пора олишнинг товламачиликдан фарқи нимада?
15. Пора беришнинг белгиларини айтинг.
16. Пора бериш ва пора олишнинг қандай умумий белгилари бор?
17. Қандай ҳолларда пора берган шахс жавобгарликдан озод қилинади?
18. Пора олиш ва беришдаги воситачилик тушунчаси. У қандай шаклда ифодаланади, шахсни ушбу жиноят учун жавобгарликдан озод қилишнинг шартлари.
19. Пора беришнинг хизматчини пора эвазига оғдиришдан фарқи нимада?
20. Хизматчини пора эвазига оғдириш қандай шаклларда намоён бўлади?
21. Товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилишнинг аломатларини кўрсатинг.
22. Давлат рамзларига ҳурматсизлик қилиш нимада ифодаланади?
23. Фаолияти Ўзбекистон Республикасида тақиқланган жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш учун жавобгарликка тортиш шартлари.
24. Диний ташкилотлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш усуллари.
25. Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар ўтказиш деганда нимани тушунади? Ўтказиш тартибини бузганлик учун жиноий жавобгарлик вужудга келиши шартлари.
26. Тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилиш ёки фавқулодда ҳолат шароитида корхона, муассаса ёхуд ташкилотлар ишига тўсқинлик қилиш жинояти учун жиноий жавобгарлик вужудга келиши шартлари.
27. Ҳокимият вакилига ёки фуқаролик бурчини бажараётган шахсга

каршилик кўрсатиш нимада ифодаланади?

28. Озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаларининг ишини издан чиқарувчи ҳаракатларни тавсифлаб беринг. Ушбу жиноятдан жабрланувчини аниқланг. Мазкур жиноят шахсга қарши жиноятларнинг айрим турларидан нима билан фарқ қилади?

29. ЖК 221-моддаси (Жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаслик) мазмунида бўйсунмаслик нимани англатади?

30. Жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаслик учун жиноий жавобгарликка тортишнинг ўзига хос хусусиятлари.

31. Озодликдан маҳрум қилиш жойлари, дастлабки камок, камок жойларига нималар киради? Қўриқлов остидаги сақлаш жойидан қочиш деганда нимани тушунаси?

32. Қонунга хилоф тарзда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш деганда нимани тушуниш лозим?

33. Қайси ҳолларда шахс қонунга хилоф тарзда чет элга чиққанлиги ёки Ўзбекистон Республикасига кирганлиги учун жиноий жавобгарликдан озод қилинади?

34. Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини бузиш нималарда ифодаланиши мумкин?

35. ЖК 224-моддаси (Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини бузиш)да жавобгарлик белгиланган жиноят субъектининг қандай хусусиятлари мавжуд бўлиши лозим?

36. Ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш нимада намоён бўлади? Бўйин товлаш усуллари ва сабаблари мазкур жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатадими?

37. Маъмурий назорат белгиларини айтинг. Унинг қоидаларини бузиш нималарда ифодаланади? ЖК 226-моддаси (Маъмурий назорат қоидаларини бузиш)да назарда тутилган жиноят субъектининг хусусиятларини айтинг.

38. Хужжатлар, штамплар, мухрлар, бланкаларни эгаллаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яшириш деганда нима тушунилади?

39. Хужжатлар, штамплар, мухрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш қандай ғайриқонуний ҳаракатларда ифодаланиши мумкин?

40. Ўзбошимчалик деганда нимани тушуниш керак? ЖК 229-моддаси (Ўзбошимчалик) мазмунидаги «ҳақиқий ҳуқук» ва «фараз қилинган ҳуқук» тушунчалари нимани англатади? Ўзбошимчалик учун жиноий жавобгарликнинг келиб чиқиш шартларини айтинг.

41. Ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш учун жиноий жавобгарликнинг келиб чиқиш хусусиятларини айтинг. Бу жиноятнинг ўзбошимчаликдан фарқи нимада?

42. Диний таълимотдан сабоқ бериш тартибини бузиш нимада намоён бўлади? Бу жиноят ЖК 145-моддаси (Виждон эркинлигини бузиш)да назарда тутилган жиноятдан нима билан фарқ қилади?

Қўшимча адабиётлар

Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар

Алтухов С.А. Преступления сотрудников милиции. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2001. — 271 Б.

Ахроров Б.Д. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы со злоупотреблениями властью или служебным положением (по материалам УзССР). Автореф. дисс. канд. юрид. наук. — Т.: 1989.

Волженкин Б.В. Коррупция. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 1998.

Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2005. — 560 Б.

Галахова А.В. Превышение власти или служебных полномочий. — М.: «Юридическая литература», 1978.

Диника В.И. Ответственность за должностные преступления: Учебное пособие. — М.: 1998.

Дубонос Е.С. Провокация взятки либо коммерческого подкупа: Лекция. — М.: ЮИ МВД РФ, «Книжный мир», 2002. — 35 Б.

Здравомыслов Б.Д. Должностные преступления: понятие и квалификация. — М.: «Юридическая литература», 1975.

Зуфаров Р.А., Хидоятов Б.Б., Махкамов О.М. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 210-214-моддаларига шарҳ. —Т.: ТДЮУ, 2017. — 48 б.

Максимов С.В. Коррупция. Закон. Ответственность. — М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфор», 2000. — 143 Б.

Радачинский С.Н. Уголовная ответственность за провокацию взятки либо коммерческого подкупа. — М.: «Ростов н/Д», 2003.

Илмий мақолалар

Абзалова Х.М. Концептуальные основы противодействия коррупции // Коррупцияга қарши курашнинг долзарб муаммолари. Илмий-мақолалар тўплами Актуальные проблемы борьбы с коррупцией // Сборник научных статей. — Т.: ТДЮУ, 2016. — Б.133-160.

Абзалова Х.М. Основные направления противодействия коррупции с учетом изучения опыта отдельных зарубежных стран // Ўзбекистон Республикасида маъмурий жавобгарликка оид қонунчиликни либераллаштириш масалалари. Республика давра суҳбати материаллари тўплами. —Т.: ТДЮУ, 2016.

Ахраров Б.Д. Айрим иқтисодий ва бошқарув тартибига қарши мансабдорлик жиноят қонунларини унификация қилиш масалалари // Суд-хуқуқ ислохотларини чуқурлаштириш шароитида жиноят кодексини унификация қилишнинг назарий ва амалий жиҳатлари // Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. — Т.: ТДЮУ нашриёти, 2015. — Б. 23-27.

Ахраров Б.Д. Вопросы возникновения и развития понятий должностного лица в уголовном праве // Жиноят ва жиноят процессуал қонунчилигини такомиллаштириш масалалари: миллий ва хорижий тажриба. Халқаро илмий амалий конференция материаллари тўплами. — Тошкент, ТДЮУ, 2014. — Б.

40-54.

Ахроров Б.Д. Ўзбекистон Республикасида мансабдорлик жиноятлари ва уларнинг коррупцион жиноятлар билан алоқадорлиги // Коррупцияга қарши курашнинг долзарб муаммолари. Илмий-мақолалар тўплами Актуальные проблемы борьбы с коррупцией. Сборник научных статей. – Т.: ТДЮУ, 2016. – Б. 6-31.

Ахроров Б.Д. Криминологическая характеристика должностных преступлений и лиц, их совершивших. // Ж. Қонун номи билан. 2002. № 1–2. — 123–124-б.

Ахроров Б.Д. Проблемы либерализации законодательства по должностным преступлениям. // Ж. Вестник Каракалпакского отделения Академии наук Республики Ўзбекистон. — Нукус: 2002, № 1–2. — 79–80-б.

Ахроров Б.Д. Соотношение злоупотребления властью и служебным положением и смежных преступлений // Проблемы совершенствования мер борьбы с преступностью. — Т.: ТашГУ, 1986.

Жаглина М. Понятие «представитель власти» в уголовном праве // Ж. Следователь. 1998. № 5.

Жариков В.В., Швыркин А.А. Некоторые аспекты ответственности за злоупотребление полномочиями // Власть: криминологические и правовые проблемы. — М.: 2000.

Засов К.Л. Понятие должностного лица в законодательстве и юридической науке // Ж. Современное право. 2003. № 8.

Зубкова В.И., Тяжкова И.М. Некоторые вопросы квалификации посредничества во взяточничестве // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2003. № 3.

Зуфаров Р.А. К вопросу о коррупции // Ж. Хўжалик ва қонун. 2001. № 3. — 6–7-б.

Зуфаров Р.А. Криминологическая характеристика взяточничества // Ж. Давлат ва ҳуқуқ. 2002. № 3. — 45–47-б.

Зуфаров Р.А. Либерализация уголовного законодательства и проблемы

назначения наказания за взяточничество // Ж. Зангер. Алматы: 2003. № 4. — 25–26-б.

Зуфаров Р.А. Международно-правовые проблемы борьбы с коррупцией // Ж. Қонун номи билан. 2001. № 1–2.

Зуфаров Р.А. Некоторые вопросы разграничения получения взятки от других смежных преступлений // Ж. Қонун номи билан. 1999. № 2.

Зуфаров Р.А. Некоторые проблемы о предмете взятки. // Ж. Қонун номи билан. 2000. № 1. — 28–31-б.

Зуфаров Р.А. О некоторых квалифицирующих признаках взяточничества // Ж. Давлат ва ҳуқуқ. 2001. № 4. — 48–50-б.

Зуфаров Р.А. Обстоятельства, отягчающие ответственность за взяточничество // Коррупцияга қарши курашнинг долзарб муаммолари. Илмий-мақолалар тўплами Актуальные проблемы борьбы с коррупцией. Сборник научных статей. – Т.: ТДЮУ, 2016. – Б. 31-55.

Зуфаров Р.А. Проблемы наказуемости взяточничества в свете либерализации уголовного законодательства // Ж. Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг Ахборотномаси. 2002. № 3–4. — 51–54-б.

Зуфаров Р.А. Разграничение взяточничества и смежных составов преступлений // Ж. Давлат ва ҳуқуқ. 2002. № 1. — 27–31-б.

Иванов В.Д. Коммерческий подкуп и его правовые последствия // Юридический вестник. — Ростов-на-Дону: 1997. № 2.

Изосимов С. К вопросу о разграничении понятия должностного лица и лица, выполняющего управленческие функции в коммерческой или иной (некоммерческой) организации // Ж. Юрист. 1999. № 7.

Изосимов С.В. Злоупотребление должностными полномочиями: проблемы законодательного определения и квалификации // Ж. Российский судья. 2003. № 4.

Канунников В.А., Мельниченко А.Б. Объект и предмет служебного подлога в уголовном праве // Ж. Юрист-правоведъ. 1998. № 1.

Кравец Ю. Ответственность за преступления против интересов службы в

коммерческих и иных организациях // Ж. Российская юстиция. 1997. № 7.

Краснопеева Е. Квалификация посредничества и соучастия во взяточничестве // Ж. Законность. 2002. № 2.

Нарбутаев Э.Х. Об основных факторах, способствующих на формирование и развитие коррупционных отношений // Ж. Ўзуқ-Право-
Law. 2002. № 8. — 29–33-б.

Салаев Н.С. “Коррупция” тушунчасини аниқлаш ва унга қарши курашнинг айрим жиҳатлари // Криминологиянинг долзарб масалалари: Республика илмий-амалий конференцияси материаллари (2014 йил 18 январь). – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. – Б.36-40.

Салаев Н.С. Коррупцияга қарши кураш: халқаро ҳамкорлик ва баъзи хорижий мамлакатлар тажрибаси // Коррупцияга қарши курашиш – жамият ва давлат хавфсизлигининг гарови. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. (2015 йил 26 ноябрь). Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016 йил. – Б. 133-139.

Стренин А. Проблемы ответственности за умышленное неисполнение должностным лицом своих служебных полномочий // Ж. Уголовное право. 2003. № 1.

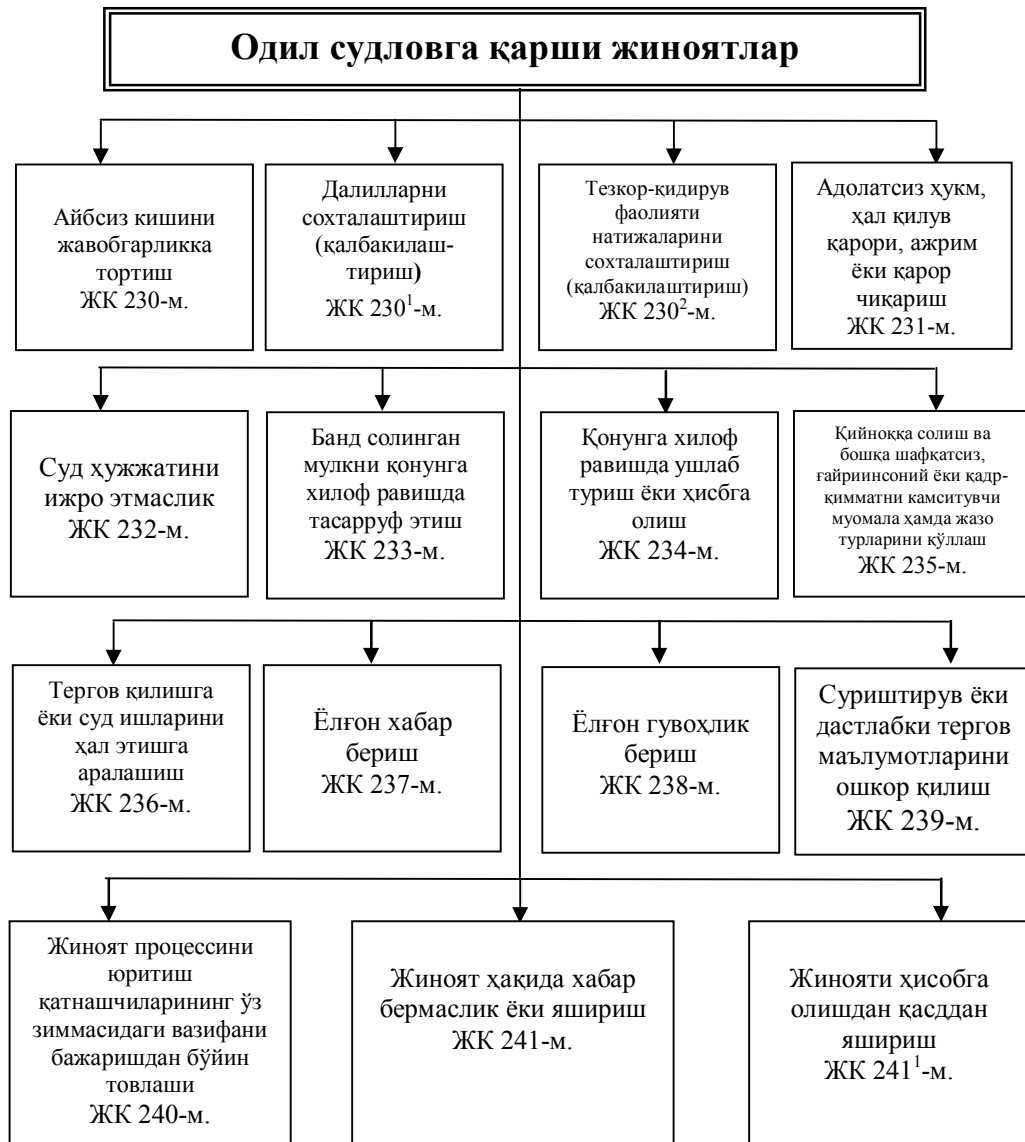
Халилов Э.Х., Зуфаров Р.А. Взятничество — тяжкое преступление // Ж. Экономика и жизнь. 1992. № 21. — 3–7-б.

Эрматов Ф.О. Коррупция жиноятида субъект ва жиноятчи шахси // Коррупцияга қарши курашнинг долзарб муаммолари. Илмий-мақолалар тўплами Актуальные проблемы борьбы с коррупцией. Сборник научных статей. – Т.: ТДЮУ, 2016. – Б. 83-113.

Эрматов Ф.О. Фальсификация документов как один из способов сокрытия преступления // Жиноят ва жиноят процессуал қонунчилигини такомиллаштириш масалалари: миллий ва хорижий тажриба. Халқаро илмий амалий конференция материаллари тўплами. – Т.: ТДЮУ, 2014. – Б.115-118.

VII БОБ. ОДИЛ СУДЛОВГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

9-схема

1-§. Айбсиз кишини жавобгарликка тортиш (ЖК 230-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 26-моддасига мувофиқ, «жиноят содир этганликда айбланаётган ҳар бир шахсининг иши судда қонуний тартибда, ошқора кўриб чиқилиб, унинг айби аниқланмагунча у айбдор ҳисобланмайди. Судда айбланаётган шахсга ўзини ҳимоя қилиш учун барча шароитлар таъминлаб берилади»¹.

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи

Жиноятнинг бевосита объекти суриштирув, дастлабки тергов босқичларида одил судловнинг манфаатларини амалга ошириш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлар ҳамда шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳисобланади.

Шуни таъкидлаб ўтиш лозимки, жиноятнинг объекти сифатида бундан ташқари суриштирув, дастлабки тергов ёки прокуратура идораларининг нормал фаолияти, обрўи билан боғлиқ ижтимоий муносабатларни ҳам киритиш мумкин.

Жиноят-процессуал қонунчиликка мувофиқ суриштирувчи шахсни жиноят процессида айбланувчи сифатида жалб қилишга ҳақли эмас ва бу унинг ваколат доирасига кирмайди. Бу суриштирувчининг вазифаси доирасига тааллуқли эмас (Жиноят-процессуал кодексининг 39-моддаси).

Жиноят-процессуал кодексининг 342-моддаси 2-қисми 2-бандига кўра, суриштирувчи гумон қилинувчига нисбатан қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш ёки муайян шахсни айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилиш учун асослар аниқланган бўлса, қонунда белгиланган муддатларга қарамасдан дарҳол иш ҳужжатларини терговчига жўнатиши лозим.

Объектив томондан жиноят айбсизлиги аён бўлган шахсни ижтимоий ҳавfli қилмишни содир этганликда айблаб жиноий жавобгарликка тортишда ифодаланади.

Айбсизлиги аён бўлган шахс деганда, айбини етарли даражада аниқ исбот этадиган ишончли далиллар тўпланмаган шахслар тушунилади.

сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган Қонунига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгартириш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90-моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117 моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 4-бандига, 81-моддасининг еттинчи қисмига, 83-моддасига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13 ва 14- бандларига, 107-моддасининг биринчи қисмига, 110-моддасининг биринчи ва учинчи қисмларига, 111-моддасига ўзгартишлар ва қўшимча киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 5 ва 12-бандларига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига ҳамда 108, 109-моддаларига ўзгартишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 августда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 99 ва 10-моддаларига ўзгартишлар киритилган.) – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 11-б.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексига шахс қонун билан белгиланган асосларда ва тартибда жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин деб уқтирилади.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 16-моддаси 2-қисмига мувофиқ, «Жиноят кодексига назарда тутилган жиноят таркибининг барча аломатлари мавжуд бўлган қилмишни содир этиш жавобгарликка тортиш учун асос бўлади».

NOTA BENE !

Айбсиз деганда, ҳаракатларида жиноят таркиби бўлмаган шахсни ёхуд қилмишнинг жиноийлигини истисно қилувчи ҳолатлар мавжуд бўлган ёхуд жиноят содир этганлиги далиллар билан етарлича исботланмаган шахсни тушуниш зарур.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига кўра, **жиноий жавобгарликка тортиш** деганда, шахснинг ижтимоий ҳавфли қилмишни содир этганлигидан далолат берувчи етарли асослар бўлгани ҳолда уни айбланувчи сифатида жалб этиш ҳақида суриштирувчи, терговчи томонидан чиқарилган қарорни тушуниш зарур.

Аксарият ҳолларда, айбсизлиги олдиндан аён бўлган шахсни жиноий жавобгарликка тортиш айбловчи далилларни сунъий равишда яшаш йўли билан ҳам содир этилади. Сўроқ қайдномасини қалбакилаштириш, гувоҳнинг ёлгон кўрсатмаларидан фойдаланиш, далилларни мослаштириш ва ҳ.к.лар шулар жумласидандир.

Агар била туриб, айбсиз кишини жавобгарликка тортишдан олдин унинг айбсизлигини билган ҳолда қонунга хилоф равишда қамокқа олинган бўлса, бу ҳаракатларни ЖКнинг 230-моддаси ва 234-моддаси (Қонунга хилоф равишда ушлаб туриш ёки ҳибсга олиш) билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилиш лозим.

Ушбу қилмиш формал таркибли бўлиб, айбсизлиги олдиндан аён бўлган шахс жиноий жавобгарликка тортилган пайдан, яъни тегишли ваколатга эга

бўлган шахс унга нисбатан айбланувчи сифатида ишга жалб этиш ҳақида қарор чиқарган ва уни тақдим этган пайтдан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

ЖПК 361-моддасига мувофиқ, шахсни айбланувчи сифатида жиноий жавобгарликка тортиш иккита бир-бирига боғлиқ бўлган процессуал актлардан ташкил топади: шахсни айбланувчи тари-қасида ишга жалб этиш тўғрисида унга қўйилаётган айбни асослаб ва қилмишни ҳуқуқий квалификация қилиб қарор чиқариш ҳамда шахсга бу қарорни тақдим этиб, айбловнинг моҳиятини, айбланувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини тушунтириш. Агар шахсга жавобгарликка тортилаётганлиги тўғрисидаги қарор у ёки бу сабабдан тақдим этилмаган бўлса, шахсни жавобгарликка тортиш амалга ошмаган деб тан олиш керак. Кейинги қарорнинг бекор қилиниши, ишнинг тўхтатилиши, айбсизлик ҳақида ҳукм чиқарилиши ва ҳоказолар шарҳланаётган жиноятнинг таркиби мавжудлигига таъсир этмайди, бироқ жиноят оқибатлари даражаси модданинг санкцияси чегараларида жазони тайинлашда ҳисобга олиниши мумкин.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилиши мумкин, бу тўғрисида суриштирувчи, терговчи ва прокурор ўз ҳаракатлари бошидан ғайриқонунийлигини билиши, яъни жиноий жавобгарликка тортилаётган шахснинг айби йўқлигини билган бўлиши керак. Шахснинг жиноий жавобгарликка тортилишига сабаб бўлган ҳодисанинг йўқлиги ёки қилмишда жиноят таркиби мавжуд эмаслиги, жиноят бошқа шахс томонидан содир этилганлиги, жавобгарликка тортилган шахснинг айби исботланмаганлиги бу ерда аҳамият касб этмайди.

Жиноятни содир этиш мотивлари турлича бўлиши мумкин: шухратпарастлик ниятида, бунда шахс ўзининг лаёқати пастлиги, ишнинг объекти мураккаблиги ёки ҳақиқий айбдорни топишга ҳаракат қилиш билан ўзини қийнашни хоҳламаганлиги учун айбсизлигини билган шахсни жавобгарликка тортади; шахсий мотивлар ёки ўч олиш мотиви, бунда шахс жабрланувчи билан ёмон муносабатларда бўлгани учун, у билан ҳисоб-китоб

килади; ғаразли ниятда, масалан, жавобгарликка тортилган шахснинг мулкига эгалик қилиш, квартирасига эга бўлиш, жиноят ишини тугатганлиги учун келажакда шахсдан пора олиш ва ҳоказолар. Ушбу жиноят таркиби, шунингдек, хизмат манфаатларини нотўғри тушунган ҳолда айбсиз кишини жавобгарликка тортганда ҳам мавжуддир. Жиноят мотивлари квалификация учун аҳамиятга эга эмас, лекин буларни жазо тайинлашда эътиборга олиш керак.

Жиноятнинг **субъекти** фақат қонун билан шахсни айбланувчи сифатида жавобгарликка тортиш ҳуқуқи берилган шахслар — тааллуқлилигидан қатъи назар суриштирувчи, терговчи ёки прокурор бўлиши мумкин.

ЖКнинг 230-моддасида назарда тутилган жиноятни дастлабки тергов қилиш вақтида барча шу жинойий қилмишларда иштирок этган шахслар жавобгарликка тортилаётганлигига аҳамият бериш керак.

ЖК 230-моддаси 2-қисмида айбсиз кишини оғир ёки ўта оғир ижтимоий хавfli қилмишни содир этганликда айблаб, жинойий жавобгарликка тортганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

Айбсиз кишини жавобгарликка тортиш бошқа оғирроқ жиноятни содир этиш билан, масалан, пора олиш (ЖК 210-моддаси), қийноқлар ва бошқа даҳшатли, ғайриинсоний, кадр-қимматни камситувчи ҳаракатлар ва жазоларни қўллаш (ЖК 235-моддаси) ва ҳоказолар билан бирга содир этилганда, жавобгарлик жиноятлар мажмуи бўйича белгиланади.

Бундай жиноятнинг хавфи юқорироқ эканлиги ўз-ўзидан кўриниб турибди, чунки у жабрланувчига қамоққа олиниш, узоқроқ вақтга озодликдан маҳрум қилиниш, қаттиқроқ режимли колонияга юборилиш каби нисбатан оқирроқ оқибатларни келтириб чиқариши мумкин.

Оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда оғир жазо сифатида беш йилдан ортиқ, лекин ўн йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш назарда тутилган жиноятлар киради.

Ўта оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, қонунда ўн йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш ёхуд умрбод озодликдан маҳрум қилиш

жазоси назарда тутилган жиноятлар киради (ЖК 15-моддаси).

2-§. Далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш) (ЖК 230¹-моддаси)

Шарҳланаётган жиноятнинг **жамият учун хавфлилиги** шундаки, сохта (сунъий) далиллар мавжудлигида суд томонидан фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини асоссиз поймол қилиниши билан боғлиқ нотўғри ҳукм чиқаришига олиб келиши билан ифодаланади.

Суднинг нормал фаолияти, одил судловнинг манфаатлари, прокуратура, дастлабки тергов ва суриштирув органларининг нормал фаолиятини таъминлаш бўйича муносабатлар кўриб чиқилаётган жиноятнинг **бевосита асосий объекти** ҳисобланади. Жиноятнинг бевосита факультатив объекти – фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларидир.

Объектив томондан Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг 230¹-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят, терговга қадар текширув ва жиноят ишлари материаллари бўйича далилларни тўплаш, уларни текшириш ва баҳолашда ғаразли ёки бошқа паст ниятларда, ҳужжатлар ёки предметларга билан туриб ёлғон маълумотлар ёки тузатишлар киритишда ифодаланган, исботлашни амалга оширувчи ёки исботлашда иштирок этишга жалб қилинган шахслар томонидан далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш)дан иборат.

Сохталаштириш (қалбакилаштириш) – ашёвий ёки ёзма далиллар ҳисобланган ҳақиқий маълумотларнинг бузилишини англатади.

Сохталаштириш (қалбакилаштириш)ни содир этиш усуллари: бу далилни йўқ қилиш; ҳужжатга аввалдан била туриб ёлғон маълумотларни киритиш; тўлиқ қалбакилаштирилган далилни тузиш; ўтказилмаган сўрок баённомасини тузиш; эксперт хулосасини қалбакилаштириш; мазмунига кўра ёлғон ёзма далилларни тузиш; баённомалар ёки бошқа ҳужжатларга ёлғон маълумотларни киритиш; уларни қалбакилаштириш, тузатиш киритиш, бошқа сана билан белгилаш; ёлғон далилларни ясаш (айбланувчининг

хонадонига, машинасига, кийимига ва бошқаларга гиёҳвандлик моддаларини, патронларни ташлаб қўйиш ва бошқа қўплаб усуллар).

Ўзбекистон Республикаси Жиноий-процессуал кодексининг 81-моддаси далилларнинг қуйидаги турларини белгилайди: жиноят иши бўйича ҳақиқий маълумотлар далиллар ҳисобланади, уларнинг асосида суриштирув, тергов ва суд органи қонун билан белгиланган тартибда жамият учун хавфли қилмишнинг мавжудлигини, бу қилмишни содир этган шахснинг айблилигини, ва иш бўйича тўғри қарор қабул қилиш учун аҳамиятли бошқа ҳолатларни аниқлайди.

Бу маълумотлар гувоҳ, жабрланувчи, гумонланувчи, айбланувчи, судланувчининг кўрсатмалари, экспертнинг хулосаси, ашёвий далиллар, овозли, видеоёзув ва кино-фототасвирлар материаллари, тергов ва суд ҳаракатлари баённомалари ва бошқа ҳужжатлар билан аниқланади.

Исботлаш ишнинг қонуний, асосланган ва адолатли ҳал этилиши учун аҳамиятга молик ҳолатлари ҳақидаги ҳақиқатни аниқлаш мақсадида далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолашдан иборат (ЎР ЖПКнинг 85-м).

Исботлашни суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд амалга оширади.

Гумонланувчи, айбланувчи, судланувчи, ҳимоячи, жамоат айбловчиси, шунингдек жабрланувчи, фуқаровий даъвогар ва уларнинг вакиллари исботлашда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар.

Гувоҳлар, экспертлар, мутахассислар, таржимонлар, холислар, шунингдек мазкур Кодексида назарда тутилган тартибда далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш билан боғлиқ ҳуқуқларни амалга оширувчи ва мажбуриятларни бажарувчи бошқа фуқаролар ва мансабдор шахслар исботлашда иштирок этишга жалб қилинадилар (ЎЗР ЖПКнинг 86-м).

Ҳужжатларга била туриб ёлгон маълумотлар киритиш ва бошқа бузилишлар (ЎР ЖКнинг 209-моддасининг шарҳига қаранг).

Далиллар тергов ва суд ҳаракатлари: гумонланувчи, айбланувчи, судланувчи, гувоҳ, жабрланувчи, экспертларни сўроқ қилиш; юзлаштириш; таниб олиш учун кўрсатиш; ҳодисаларни воқеа жойида текшириш; олиб

қўйиш; тинтув ўтказиш; гувоҳлантириш; мурдани эксгумация қилиш; экспериментлар; экспертиза тадқиқотлари учун намуналар олиш; экспертиза ва тафтиш тайинлаш; тақдим этилган предмет ва ҳужжатларни қабул қилиш; телефонлар ва шунингдек, тезкор-қидирув тадбирлари орқали бошқа сўзлашув қурилмаларидаги сўзлашмаларни эшитиш йўли билан тўпланади (ЎЗР ЖПКнинг 87-м).

Далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш жиноят жараёни илмида исботлаш жараёнининг босқичлари ҳисобланади.

Далилларни тўплаш – ваколатли шахслар томонидан қонун билан ўрнатилган тартибда далилларни аниқлаш, талаб қилиб олиш, олиб қўйиш ва мустаҳкамлашга йўналтирилган тергов ва бошқа процессуал ҳаракатларини амалга оширишида ифодаланади. Қонунчиликдаги янгиликларга асосан, исботлашни амалга оширувчи шахслардан ташқари, ҳимоя томонининг иштирокчиси сифатида адвокатга ҳам далилларни тўплаш ҳуқуқи берилганлигини таъкидлаш жоиз. Шундай қилиб, далилларни тўплаш содир бўлган ҳодисанинг мавжуд изларини объектив қабул қилиниши ва уларнинг процессуал қайд қилинишига йўналтирилган ҳаракатлар тизимидан иборат.

Терговга қадар текширув ҳужжатлари– жиноят ҳақида келиб тушган ариза ёки хабар бўйича жиноят аломатлари мавжудлигини текшириш юзасидан ҳаракатларни амалга ошириш давомида тўпланадиган ҳужжатлар бўлиб, уларга текширилаётган ҳодисага алоқадор шахсларнинг тушунтириш хатлари, шахсни ушлаш баённомаси, шахсий тинтув ва олиб қўйиш, воқеа жойини кўздан кечириш, экспертиза тайинлаш қарори ва эксперт хулосаси, тафтиш тайинлаш қарори ва унинг хулосаси, хизмат текшируви ҳужжатлари, шунингдек бошқа қўшимча ҳужжатлар киради.

Фақатгина синчковлик билан, тўлиқ, ҳар томонлама ва холисона текширилган далилларгина иш бўйича қарор асосига қўйилиши мумкин.

Далилларни текшириш – жиноятлар ҳақидаги маълумотларнинг ҳаққонийлигини ва манбанинг яхши сифатлилигини тергов ва процессуал ҳаракатларни амалга ошириш орқали олишдан, шунингдек олинган далиллар

ва янги ҳолатларни таққослашдан иборат бўлган исботлаш жараёнининг мустақил босқичи ҳисобланади. У процесснинг барча босқичларидаги исботлаш давомида амалга оширилиши мумкин.

Текширув тадқиқ қилинаётган далиллар тасдиқланиши ёки инкор этилиши мумкин бўлган қўшимча далилларнинг тўпланишидан иборат (ЎзР ЖПКнинг 94-м).

Далилларни баҳолаш – бу исботлашнинг мазмуни ва шаклини таҳлил қилиш ва умумлаштиришдан, ҳамда ҳар бир далилнинг тегишлилиги, мақбуллиги, ҳаққонийлиги ва процессуал қарор қабул қилиш учун далиллар мажмуасининг етарлилиги ҳақидаги якуний хулосадан иборат бўлган тафаккурга оид фаолият. Исботлашни амалга оширувчи мансабдор шахслар далилларни қонун ва ҳуқуқий онгга таянган ҳолда, ишнинг барча ҳолатларини синчковлик билан, ҳар томонлама, тўлиқ ва объектив тадқиқ қилишга асосланган ички эътиқодга кўра баҳолайдилар.

Суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд далилларни қонун ва ҳуқуқий онгга таянган ҳолда, ишнинг барча ҳолатларини синчковлик билан, ҳар томонлама, тўлиқ ва объектив тадқиқ қилишга асосланган ички эътиқодга кўра баҳолайдилар.

Сохталаштириш (қалбакилаштириш) тегишли “далиллар” иш ҳужжатларига қўшиш учун тақдим қилинганида **тугалланган** жиноят деб эътироф этилади. Бу “далил”нинг натижада номақбул эканлигининг эътироф этилиши содир этилган қилмишнинг тугалланган жиноят каби малакаланишига таъсир кўрсатмайди.

Яъни, терговчи, прокурор ёки суриштирувчи амалга ошираётган шахс томонидан далилларнинг қалбакилаштирилиши вақтидан жиноят тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Айбдор у ёки бу усулда далилларни бузаётганини англайди ва бу далилларни қўллашни истайди.

Мақсад ва ният ғаразли ёки бошқа паст ниятларда бўлиши мумкин (ишнинг боришидан шахсий манфаатдорлик, ҳасад, хизмат манфаатларининг ёлғон тушунчаси, қасос, яқинлари, қариндошларга ёрдам бериш истаги, айбсизни ҳукм қилиш, айбдорни жавобгарликдан озод қилиш ва ҳоказолар).

Жиноят субъекти суриштирувни амалга оширувчи ёки исботлашга жалб қилинган шахслар бўлишлари мумкин (ЎзР ЖПКнинг 86-м.).

Исботлашни амалга оширувчи шахслар – исботлашнинг исботлаш вазифасига иштирокчиларнинг, яъни тергов ва бошқа процессуал ҳаракатларни ўтказиш йўли билан исботлашни амалга оширувчи шахсларнинг доираси. Суд, прокурор, терговчи, суриштирувчи ва терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси Ўзбекистон Республикасининг жиноий-процессуал қонунчилиги бўйича исботлашни амалга оширувчи шахслар ҳисобланади.

Исботлашда иштирок этувчи шахслар – ишнинг ҳал этилишидан шахсий манфаатдор ва шахсий манфаатдор бўлмаган ва далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолашда қўшимча вазифаларни амалга оширувчи, шунингдек ўзларининг лавозим, касбий вазифалари ёки фуқаролик бурчларини виждонан бажаришга масъул шахслардан иборат иштирокчилар доираси. Гумонланувчи, айбланувчи, судланувчи, ҳимоячи, жамоат айбловчиси, фуқаровий жавобгар ва уларнинг вакиллари Ўзбекистон Республикасининг жиноий-процессуал қонунчилиги бўйича исботлашни амалга оширишда иштирок этиш ҳуқуқига эга, гувоҳлар, экспертлар, мутахассислар, таржимонлар, холислар, шунингдек мазкур Кодексад назарда тутилган тартибда далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолаш билан боғлиқ ҳуқуқларни амалга оширувчи ва мажбуриятларни бажарувчи бошқа фуқаролар ва мансабдор шахслар эса исботлашда иштирок этишга жалб қилинувчи шахслар ҳисобланадилар.

Бир гуруҳ шахслар билан олдиндан тил бириктириб дейилганда суриштирувни амалга ошираётган ёки исботлашда иштирок этишга жалб

қилинган икки ёки ундан ортиқ шахсларнинг сохталаштириш (қалбакилаштириш)да иштирок этиши тушунилади.

Гуруҳ иштирокчиларининг фақат бири ЖКнинг 230¹-моддасидаги субъект тушунчасига тушиб, бошқаси (бошқалари) тушмаган ҳолатларда сохталаштириш (қалбакилаштириш)да иштирокчилик юзага келади.

Ушлаш – жиноят содир этганликда гумонланувчи (айбланувчи) шахснинг жиноий фаолиятини олдини олиш, қочиши, далилларни яшириши ёки йўқ қилишига йўл қўймаслик мақсадида, жамиятдан қисқа муддатли изоляция қилинишидан иборат процессуал мажбурлов чораси. Бу чора терговга қадар текширув, суриштирув ёки дастлабки терговни амалга ошираётган органлар, шунингдек жиноий-процессуал қонунчиликда назарда тутилган ишга лаёқатли ҳар қандай шахс томонидан қўлланилиши мумкин. Ушлаш жиноят иши қўзғатилгунга қадар ва жиноят иши қўзғатилганидан сўнг, яъни суриштирув, дастлабки тергов ва иш бўйича суд муҳокамаси даврида ҳам ўтказилиши мумкин (ЎР ЖПКнинг 226-моддасига қаранг).

Қамоққа олиш – жиноят иши бўйича ушланган гумонланувчи ёки айбланувчига нисбатан қўлланиладиган, унинг жиноят иши судда кўрилгунга ва суд ҳукм қилгунга қадар вақтинча изоляция қилинишида ифодаланган эҳтиёт чораси. Қамоққа олиш эҳтиёт чораси сифатида суд томонидан суриштирувчи ёки терговчининг (прокурор билан келишган ҳолда) ёки судга қадар босқичда прокурорнинг илтимосномасига кўра тайинланади, ишнинг суд босқичларида мазмунан кўриб чиқилишида суд (судья) қамоққа олиш эҳтиёт чорасининг қўлланилиши ҳақидаги масалани мустақил ҳал этади (ЎР ЖПКнинг 245-моддасига қаранг).

Оғир ва ўта оғир жиноятлар тушунчаси (ЎР ЖКнинг 15-моддаси ва унга изоҳларга қаранг).

Далилларнинг оғир оқибатларга олиб келган сохталаштирилиши (қалбакилаштирилиши) деганда, қамоқда ноқонуний сақлаш, узоқ муддат қамоқда сақлаш, шахснинг асоссиз оқланиши, ноқонуний судланган шахснинг ўз жонига қасд қилиши, айбдор бўлсада, ҳақиқий далилларнинг

баҳоланишида энгилроқ жазога ҳукм қилиниши лозим бўлиб, жуда қаттиқ жазо чорасининг қўлланилиши ва бошқаларни тушуниш лозим.

3-§. Тезкор-қидирув фаолияти натижаларини сохталаштириш (қалбакилаштириш) (ЖК 230²-моддаси)

Сохталаштириш (қалбакилаштириш) тушунчасини Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг 230¹-моддасининг шарҳларига қаранг.

Тезкор-қидирув фаолият – Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 25 декабрдаги “Тезкор-қидирув фаолият тўғрисида”ги Қонуни билан белгиланган махсус ваколатли давлат органларининг тезкор бўлинмалари томонидан амалга ошириладиган фаолият тури.

Дастлабки тергов ва суриштирув органларининг нормал фаолияти, фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш бўйича муносабатлар **кўриб чиқиладиган жиноятнинг объекти** ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилишига ваколатли шахслар томонидан, шахснинг жиноятни содир этишга алоқадор эмаслигини била туриб, уни жиноий таъқиб қилиш мақсадида ёхуд шахснинг ор-номуси, кадр-қиммати ва ишчанлик обрўсига зарар етказиш мақсадида тезкор-қидирув фаолият натижаларининг сохталаштирилиши (қалбакилаштирилиши)дан иборат.

“Тезкор-қидирув фаолият тўғрисида”ги Қонундан келиб чиққан ҳолда, тезкор-қидирув фаолият ёрдамида инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари, жисмоний ва юридик шахслар мулкчилиги ҳимоясининг, шахс, жамият ва давлат хавфсизлигининг таъминланиши; жиноятларни олдини олиш, аниқлаш, жиноятларни очиш, шунингдек жиноятларга тайёргарлик кўриш ва содир этишга алоқадор шахсларни аниқлаш амалга оширилади;

жиноий жазодан бўйин товлаш мақсадида суриштирув, тергов ва суддан яшириб юрган шахсларнинг қидирувини амалга оширилади (“Тезкор-қидирув фаолият тўғрисида”ги Қонуннинг 4-моддасига қаранг).

Тезкор-қидирув фаолияти турлари – сўров, маълумотлар тўплаш; қиёсий текширув учун намуналар йиғиш; текшириш учун харид қилиш; назорат остида олиш; предметларни ва хужжатларни текшириш; тезкор кузатув; шахснинг айнанлигини аниқлаш; турар жойларни ва бошқа жойларни, биноларни, иншоотларни, жойнинг участкаларини ва транспорт воситаларини текшириш; почта, курьерлик жўнатмаларини, телеграф хабарларини ва бошқа хабарларни назорат қилиш; телефонлар ва бошқа сўзлашув қурилмалари орқали олиб бориладиган сўзлашувларни эшитиш; алоқанинг техник каналларидан ахборот олиш; тезкор киритиш; назорат остида етказиб бериш; никобланган операция; тезкор эксперимент–бу рўйхат мукамал ҳисобланади.

Тезкор-қидирув фаолият натижаларининг сохталаштирилиши (қалбакилаштирилиши) билан **жиноят тугалланади**. Сохталаштириш учун далиллар эътироф этилганлиги, уларнинг иш якунига таъсири ёки бошқа ҳолатлари аҳамиятга эга эмас.

Субъектив томондан жиноят тўғри ғараз ниятда содир этилади, мақсад:

1) жиноят содир этишга алоқадор эмаслиги маълум бўлган шахсни жиноий таъқиб қилиш;

2) шахснинг ор-номуси, қадр-қиммати ва ишчанлик обрўсига зарар етказиш.

Ор-номус, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўси – қонун билан ҳимояланган ижтимоий фаровонлик бўлиб, унинг бузилиши ноқулай таассуротни юзага келтириш орқали ҳаракат эркинлиги ва жамиятдаги ўрнига жиддий руҳий зарар етказишдан иборат.

Ор-номус – жамият фикри томонидан шахсга нисбатан ижтимоий аҳамиятга молик ижобий баҳо.

Қадр-қиммат – бу шахс томонидан ахлоқий, профессионал ва бошқа жиҳатларнинг баҳоланиши. Шундай қилиб, ор-номус фуқаронинг қадр-қимматини ўлчами каби ҳисобланади.

Ишчанлик обрўси – жамоат онгида шахснинг ишчанлик жиҳатларини ифодалаш билан кузатиладиган баҳо. Ишчанлик жиҳатлари – бу шу фуқаро томонидан жамоат эҳтиёжларини, ёки бу фаолиятда самарали иштирокини каноатлантиришга йўналтирилган фаолиятни таъминлайди.

Тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишга ваколатли шахслар, Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги, Давлат хавфсизлик хизмати, давлат божхона қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси Бош Прокуратураси ҳузуридаги солиқ, валютага оид жиноятларга қарши курашиш ва жиноий даромадларни легализация қилиш Департаменти **жиноят субъекти** ҳисобланади.

Бошқа давлат органлари, шунингдек юридик ва жисмоний шахслар томонидан тезкор-қидирув фаолиятни амалга оширилиши тақиқланади.

Маълумотларни хуфёна олиш учун мўлжалланган **махсус техник воситалар** деганда, видео, аудио техникалар, кино, фото аппаратуралар ва бошқа техник воситаларни тушуниш зарур (барча турдаги телефонлар, эшитиш учун қурилмалар ва б.).

4-§. Адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарор чиқариш (ЖК 231-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** одил судлов органларининг нормал фаолияти, суд ҳокимиятининг обрўйи, фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатлари, шунингдек, корхоналар, ташкилотлар, муассасаларнинг манфаатлари ҳисобланади.

Жиноятнинг **предмети** судья томонидан қабул қилинадиган ҳуқуқий ҳужжатлар: ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарор ҳисобланади.

NOTA BENE !

Ҳукм — судланувчининг айбдор ёки айбдор эмаслиги масаласи бўйича ва унга жиноий жазони қўллаш ёки қўлламаслик тўғрисидаги биринчи инстанция ёки апелляция инстанцияси суди томонидан чиқарилган ҳужжатдир.

Ўзбекистон Республикасида ҳукм Ўзбекистон Республикаси номидан чиқарилади ва у қонуний, асосли ва адолатли бўлиши шарт (ЖПК 454–455-моддаларига қаранг). Суд оқлов (судланувчининг айбсизлигини белгиловчи) ёки айблов (судланувчининг айбдорлигини белгиловчи) ҳукми чиқариши мумкин.

NOTA BENE !

Ҳал қилув қарори — биринчи инстанция фуқаролик ва хўжалик судининг фуқаролик ишини ёки хўжалик низосини бевосита ҳал қиладиган ҳужжатиدير. Ҳал қилув қарори ҳам Ўзбекистон Республикаси номидан чиқарилиб, қонуний ва асосланган бўлиши керак.

Процессуал қонунчиликка биноан (жиноят, фуқаролик, хўжалик) **ажрим** деганда, биринчи инстанция суди томонидан ҳукм ёки ҳал қилув қароридан ташқари чиқарилган исталган суд акти тушунилади.

Масалан, эҳтиёт чорасини қўллаш, ўзгартириш ёки бекор қилиш тўғрисидаги ажрим, ишни тугатиш тўғрисидаги ажрим, ишни ёпиқ мажлисда кўриш тўғрисида ажрим, ишни кўриб чиқиш учун бошқа судга юбориш тўғрисидаги ажрим, ишни қўшимча терговга юбориш тўғрисидаги ажрим, хусусий ажрим ва ҳоказолар.

Ажримларга, шунингдек, иккинчи инстанция судларининг барча қарорлари ҳамда юқори поғона (судлар раёсатидан ташқари) судлар томонидан қонуний кучга кирмаган (апелляция инстанциясида иш кўришда) ёхуд қонуний кучга кирган (кассация, назорат ёки янгидан очилган ҳолатлар муносабати билан айтиб ўтилган суд ҳужжатларини қайта кўриш) ҳукм, ажрим ва қарорларни қайта кўриш пайтида қабул қилинган қарорлар киради.

NOTA BENE !

Қарор — бу қонуний кучга кирган суд ҳукмлари, ажримлари ва

қарорларини қайта кўриб чиқиш натижасида суд раёсатининг қабул қилган қарори ҳамда суд ҳукмидан ташқари судьянинг яқка тартибда қабул қилган ҳар қандай қарори (масалан, иш юритишни тўхтатиш тўғрисидаги қарор).

Бундан ташқари, маъмурий ҳуқуқбузарлик масаласи юзасидан қабул қилинган суд қарори ҳам қарорлар тоифасига киради.

Жиноят объектив томонининг зарурий белгиси — ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарорнинг (суд ҳужжатининг) адолатсизлиги.

Ҳукм ёки бошқа суд ҳужжатлари агар у қонунда белгиланган тартиб ва шартларга асосланиб қабул қилинганда ҳамда унинг барча қисмлари қонуннинг барча талабларига жавоб берганда **адолатли** ёки **қонуний** деб топилади.

Суд хулосаси — бу содир этилган жиноятнинг барча ҳолатларини, айбдор шахси, жиноятнинг тавсифи ва адолатли жазо тайинлашни белгилаб берувчи жиноят ишида мавжуд бўлган далилларга судья томонидан берилган субъектив баҳолар натижасидир.

Шунинг учун, суд ҳужжатлари қонунийлик ва асосланганлик белгиларини талаб қилади. Ҳукм, қарор ёки бошқа суд ҳужжатлари қонунийлик, адолат ва асосланганлик талабларига жавоб берса адолатли ҳисобланади. Ушбу белгилардан лоақал биттасига мос келмайдиган суд ҳужжати адолатсиз деб топилади.

NOTA BENE !

Адолатсиз суд ҳужжати деб, ишнинг аниқланган ҳолатларига зид равишда ёки моддий ёхуд процессуал қонунни жиддий бузган ҳолда қабул қилинган суд ҳужжати тушунилади. Адолатсиз суд ҳужжати жиноят-процессуал, фуқаролик-процессуал ҳамда хўжалик-процессуал қонунга асосан бекор қилиниши лозим.

Жиноят ишлари бўйича қабул қилинган адолатсиз ҳукмларнинг энг кўп учрайдиган турларига қуйидагилар киради: айбловнинг исбот этилмаганлиги

(айбсиз шахснинг судланганлиги); айбдорнинг айби исбот этилганда уни оқлаб чиқариш; жиноятни оғирлаштириш ёки енгиллаштириш тарафига олдиндан нотўғри квалификация қилиш; жиноятни нотўғри квалификация қилиш оқибатида ёки мустақил тарзда асоссиз жуда оғир ёки жуда енгил жазо тайинлаш ва ҳоказо.

Санаб ўтилган адолатсиз ҳукм турлари моддий қонуннинг жиддий бузилиши билан тавсифланади.

Шунингдек, жиноят-процессуал қонун-қоидаларининг жиддий бузилиши (судланувчининг ҳимояга бўлган ҳуқуқининг бузилиши, ҳимоячи билан таъминламаслик, охириги сўз берилмаслиги ва бошқа ҳолатлар) оқибатида ҳам **ҳукм адолатсиз ҳисобланади.**

Фуқаролик иши ёки хўжалик низоси бўйича суднинг ҳал қилув қарори даъво асоссиз қаноатлантирилганда, фуқаролик ёхуд хўжалик иши бошқача тарзда нотўғри ҳал этилганда, шунингдек, фуқаролик-процессуал қонунчилик жиддий равишда бузилганда (масалан, томонларнинг тенг ҳуқуқлилиқ принципи бузилганда) **адолатсиз деб топилади.**

Иш кўриш жараёнида юзага келувчи турли хил масалалар бўйича биринчи инстанция судининг ажрими ҳам адолатсиз бўлиши мумкин, масалан, эҳтиёт чорасини ўзгартириш, ишни тўхтатиш, квалификацияни ўзгартириш, далилларни таъминлаш чораларини ўзгартириш ҳақида ва ҳоказо.

Апелляция, кассация ва назорат инстанцияси судларининг ажрими ва қарорлари, масалан, улар томонидан қонуний ҳукм ва қарорлар асоссиз бекор қилинса ёки ўзгартирилса ёхуд аксинча, ноқонуний суд ҳужжатлари кучида қолдирилганда адолатсиздир. Маъмурий ишлар бўйича суд қарори, масалан, суд ваколатлари доирасидан ташқари йўсинда чиқарилса ёки иш юритиш тили ҳақидаги қоидалар бузилган тақдирда, адолатсиз деб топилади.

Суд ҳужжатларининг адолатсизлиги ишнинг моҳиятига кўра ҳал қилишга таъсир этувчи моддий ёки процессуал қонуннинг миқдорий бузилиши билан изоҳланади. Ишни мазмунан тўғри ҳал қилишга таъсир этмайдиган ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ва жамият манфаатларини

бузмайдиган кам аҳамиятли (расмий) бузилишлар жиноий қилмиш деб тан олиними мумкин эмас.

Жиноят актив ҳаракатлар орқали содир этилади. Санаб ўтилган ҳуқуқни қўллашга дахлдор бўлган ҳужжатлар судья (судьялар, шу жумладан уларнинг тоифасига кирадиган маслаҳатчилари) томонидан тайёрланади. Бундай актнинг судья (судьялар) томонидан имзоланиши пайтида жиноят **туғалланган** ҳисобланади. Улар имзолангунга қадар фақат ана шу жиноятни содир этишга суиқасд қилиш ҳақида гапириш мумкин. Жиноятнинг туғалланганлигини аниқлашда адолатсиз ҳужжат қонуний кучга кирганлиги факти аҳамиятга эга эмас.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд**, яъни айбдор адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарорни қабул қилаётганида, ана шу қарорнинг адолатсиз эканлигини олдиндан англаганлиги ва буни хоҳлаганлиги билан тавсифланади.

ЖК 231-моддаси бўйича жавобгарлик фақат **адолатсизлиги олдиндан аён бўлган** суд ҳужжатларини чиқарганлик учун белгиланади. Адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарорнинг эҳтиётсизлик оқибатида қабул қилиниши ушбу модда бўйича жавобгарликни истисно этади, лекин тегишли ҳолатлар мавжудлигида қилмиш ЖК 207-моддаси бўйича мансабга совуққонлик билан қараш деб квалификация қилиниши мумкин. Кўриб чиқиладиган жиноятни «олдиндан аён бўлиши» белгиси бўйича интизомий қоида бузишдан фарқламоқ лозим.

Жиноятни содир этиш **мотивлари** (Ғаразли, шахсий адоват ёки дўстона муносабатлар, нотўғри тушунилган хизмат манфаатлари, шуҳратпарастлик ва ҳоказолар) жиноятни квалификация қилишга таъсир этмайди, лекин жавобгарликни индивидуаллаштиришда ҳисобга олиними шарт.

Адолатсиз ҳукм чиқарганлик учун пора олиш ушбу жиноят таркибига кирмайди ва пора олганлик учун жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши керак (ЖК 210-моддаси ва ЖК 231-моддаси).

Жиноятнинг **субъекти** муайян иш юзасидан судьянинг одил судловни

амалга ошириш ҳуқуқ ва мажбуриятларига эга бўлган шахслардир. Судьялар, шунингдек, жиноят процессидаги халқ маслаҳатчилари бу шахслар сифатида гавдаланади.

Жиноятнинг махсус субъекти ёш чегараларига эга. Жиноят субъектлари 18 ёшга тўлган (ҳарбий судлар халқ маслаҳатчилари учун) ва 25 ёшга тўлган (умумий юрисдикция судлари халқ маслаҳатчилари, шунингдек, барча судларнинг судьялари учун) шахслар бўлиши мумкин.

Адолатсиз ҳукм актининг чиқарилиши одам ўлимига ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келган ҳоллар билан боғлиқ ҳаракатлар **ЖК 231-моддаси 2-қисми** билан квалификация қилинади. Одам ўлими адолатсиз суд ҳужжатининг чиқарилиши билан бевосита (масалан, айбсиз судланганга ўлим жазоси тайинлаш) ёхуд ушбу ҳолат билан билвосита боғлиқ бўлиши мумкин (масалан, ўзини ўзи ўлдириш натижасида).

Бошқа оғир оқибатларга: шахсни оғир, ўта оғир жиноятларни содир этишда айбланиш, руҳий касалликларни келтириб чиқариш, бир неча шахснинг ноқонуний ҳукм қилиниши, айбсиз судланган шахснинг оиласи учун оғир оқибатларга олиб келиш, кўп миқдорда зарар етказиш ва айтиб ўтилганлар билан тенг оқирликдаги бошқа оқибатларни киритиш мумкин.

4-§. Суд ҳужжатини ижро этмаслик (ЖК 232-моддаси)

Жиноят **объекти** суднинг ва суд ҳужжатларини ижро этиш билан шуғулланадиган давлат органларининг нормал фаолиятини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан шарҳланаётган жиноят муайян ҳаракатларни содир этиш ёхуд уларни содир этишдан ўзини тийиш мажбуриятини юкловчи суд ҳужжатини бажаришдан бўйин товлашни маъмурий жазо қўлланилганидан кейин давом эттириш, шунингдек, суд ҳужжатининг ижро этилишига тўсқинлик қилишда ифодаланади.

NOTA BENE !

Суд ҳужжатини бажаришдан бўйин товлаш деганда, ижро учун келиб тушган суд ҳужжатини амалга ошириш бевосита функцияларига кирадиган шахснинг ҳаракатсизлиги, тегишли суд ҳужжатларида ифода этилган кўрсатма, талаб ёки қоидаларга риоя этмаслик тушунилади. Хусусан, қонуннинг тўғридан-тўғри кўрсатмасига мувофиқ, суд ҳужжати ижрочини муайян ҳаракатларни содир этиш ёхуд уларни содир этишдан ўзини тийиш мажбуриятини юклаши мумкин.

Мазкур жиноят объектив томонининг белгиларини аниқлаш суд ҳужжатининг процессуал шакли (ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим, қарор) ва мазмунига, унинг предметига, ижро муддати ва бошқаларига боғлиқ бўлади.

Хусусан, муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони тайинлаш тўғрисидаги суд ҳукмига нисбатан суд ҳукми билан мазкур шахс томонидан амалга оширилиши ёки эгалланиши тақиқланган фаолиятни амалга ошириш ёки мансабни эгаллаш билан боғлиқ ишга шахсни қабул қилиш бўйича ҳаракатлар ёхуд бундай ҳукм чиқарилган шахсни ишдан бўшатмаслик мазкур жиноятнинг объектив томонини ташкил этади.

Ёки, масалан, фуқаролик ишлари бўйича суднинг қарорини ижро этмасликда бухгалтер ижро варақасини олганида жавобгарнинг иш ҳақидан тегишли ажратмаларни, чегирмаларни амалга оширмайди.

Қилмишни ЖКнинг 232-моддасига кўра квалификация қилишда суд ҳужжатини қонунийлик, асосланганлик ва адолатлилик тамойилларига жавоб бериши, мазмуни аниқ, тушунарли бўлиши ва тайинланиш мақсадига алоҳида эътибор бериш керак. Мазкур талабларга жавоб бермайдиган суд қарорини суд томонидан такроран талаб қилинган тақдирда ҳам бажармаслик билан боғлиқ ҳаракатларни қасдан суд ҳужжатини бажармаслик деб топиб бўлмайди.

Муайян ҳаракатларни содир этиш ёхуд уларни содир этишдан ўзини тийиш мажбуриятини юкловчи суд ҳужжатини бажаришдан бўйин товлаш

шахсга маъмурий жазо қўлланилганидан кейин давом эттирилган тақдирдагина шарҳланаётган модда бўйича жавобгарликни вужудга келтиради.

NOTA BENE !

Суд ҳужжатининг ижро этилишига тўсқинлик қилиш деганда, айбдор томонидан тегишли органлар ёки мансабдор шахсларга қарши ҳаракат қилишини, суд ҳужжатини ижро қилишга тўсиқлар яратишини, суд ҳужжатининг ижро этилишини истисно қиладиган ҳаракатларни бажаришини (ҳужжатларни нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш, уларни бузиш, алмаштириш) англатади. Суд ҳужжатини бажаришдан бўйин товлашдан фарқли улароқ, унинг ижро этилишига тўсқинлик қилиш хулқ-атворнинг фаол шаклини назарда тутаяди.

Агар суд ҳужжатини бажаришга тўсқинлик қилиш суд ҳукми, ҳал қилув қарори, ажрими, қарорини бажараётган шахсга нисбатан зўрлик ишлатиш ёки шундай зўрлик ишлатиш билан таҳдид қилиш орқали ифодаланган ҳаракатларда намоён бўлса, бундай ҳолларда тегишли жиноят таркиблари билан жиноятлар жами тариқасида қилмишни квалификация қилиш лозим.

Суд ҳал қилув қарорини бажармаслик Жиноят кодексида формал таркибли жиноят сифатида шакллантирилган.

Суднинг тегишли ҳужжатини бажариш учун қонунда кўрсатилган муддат тугаган ёхуд унинг бажарилишига тўсқинлик қилишга қаратилган ҳаракат содир этилган пайтдан эътиборан шарҳланаётган жиноят **тугалланган** деб ҳисобланади. Бунда қандайдир оқибатларнинг келиб чиқиши талаб этилмайди, бироқ булар суд томонидан эътиборга олинishi мумкин.

ЖК 232-моддасида кўрсатилган жиноят **субъектив томондан тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор суд ҳукми, ҳал қилув қарори, ажрими, қарорини бажармаётганлигини ёхуд бажаришга тўсқинлик қиладиганлигини англайди ва бу ҳаракатларни амалга оширишни хоҳлайди.

Бу ҳолатда **мотив** аҳамиятга эга бўлмайди, бу ғаразли ният, шахсий мафаатдорлик, нотўғри тушунилган хизмат манфаатлари, биродарлик туйғуси ва ҳоказолар бўлиши мумкин.

Жиноят **субъекти** ЖК 232-моддаси биринчи қисми бўйича 18 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахслар, иккинчи қисми бўйича эса фақат мансабдор шахслар — юборилган суд ҳужжатларини бажариш ваколати доирасига кирувчи ташкилот, корхона, муассасаларнинг раҳбарлари бўлиши мумкин.

ЖКнинг **232-моддаси 2-қисмида** мансабдор шахс томонидан суд ҳужжати бажаришдан бўйин товлаш ёхуд суд ҳужжатининг ижро этилишига тўсқинлик қилиш учун жавобгарлик белгиланган.

Мазкур жиноят таркибининг субъекти фақатгина мансабдор шахслар, яъни келиб тушадиган суд ҳужжатларини ижро этиш ваколати доирасига кирадиган ташкилот, корхона, муассасаларнинг раҳбарлари бўлиши мумкин.

Банд солинган мулк билан боғлиқ бўлган суд ҳужжати мансабдор шахс томонидан қасдан бажарилмаслиги ёки бажарилишига тўсқинлик қилиш ҳаракатлари ЖКнинг 233-моддаси билан қамраб олинади ва бу ҳаракатларни кўшимча равишда ЖКнинг 232-моддаси билан тавсифлаш талаб қилинмайди.

5-§. Банд солинган мулкни қонунга хилоф равишда тасарруф этиш (ЖК 233-моддаси)

Бегона мол-мулкка нисбатан жиноят содир этилганда ёки мулкий зарар етказилганда, шунингдек, жазони ижро этишни ёки фуқаровий даъвони таъминлаш тартибида жарима кўринишидаги жазони модданинг санкцияси ўз ичига олган барча ҳолларда жиноий йўл билан топилган мулкни давлат даромадига ўтказиш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси ЖПК 290-моддасига мувофиқ, ҳукмнинг фуқаровий даъвога ва бошқа мулкий ундиришларга доир қисмининг ижросини таъминлаш учун суриштирувчи, терговчи ёки суд гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ёки фуқаровий жавобгарнинг ёхуд жиноий йўл билан топилган мулки бўлган шахсларнинг мол-мулкни хатлаши шарт.

ФПК 248- ва 249-моддаларига (ХПК 76-,77-моддаларига) мувофиқ, суд ёки судья ишда иштирок этувчи шахсларнинг аризасига биноан ёки ўз ташаббуси билан ёхуд жавобгарга тегишли бўлган ва унинг ўзида ёки бошқа шахсда турган мол-мулк ёхуд пул маблағларини хатлаш, жавобгарнинг муайян ҳаракатларни амалга оширишини тақиқлаш тарзидаги даъвони таъминлаш чораларини кўриши мумкин.

Банд солинган мол-мулк процессуал қонунчилик талабларига риоя қилган ҳолда хатланади. Бунда, хатланган мол-мулк жиноят иши юзасидан ваколатли шахс кўрсатмасига мувофиқ, сақлаш учун ўзини ўзи бошқариш органлари ёки бошқа органга ёхуд шу мол-мулкнинг эгасига ёки оила аъзоларидан вояга етган шахсга топширилади. Ушбу мол-мулкнинг сақланиши учун қонунда назарда тутилган жавобгарлик тушунтирилади ва тилхат олинади. Пул қўйилмаларини хатлаш тўғрисида қарор банкнинг тегишли бўлимига юборилади, қарор олингандан сўнг бу қўйилма бўйича банк операциялари тўхтатилади. Даъвони таъминлаш тартибидаги фуқаролик иши билан боғлиқ мулкни хатлаш ёки рўйхатга олишда шунга ўхшаш оқибатлар келиб чиқади.

Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва фуқаровий жавобгар оиласининг нормал турмушини таъминлаш учун зарур бўлган уй-жой, квартира, уй анжомлари ва жиҳозлари, кийим ва буюмлар хатланмайди.

Хатлаш мулкдорга ёки мол-мулкнинг эгасига мол-мулкни тасарруф қилиш, зарур ҳолларда эса ундан фойдаланиш ман этилганлигини эълон қилишдан ёхуд мол-мулкни тортиб олишдан ва уни сақлаб туриш учун бошқа шахсларга топширишдан иборат.

Агар шахс томонидан қамоққа олиш кўринишидаги эҳтиёт чорасини қўллаш мумкин бўлмаган жиноят содир этилса, тергов органи унга нисбатан енгилроқ чора қўллаши мумкин, улардан бири гаров ҳисобланади.

Гаров айбланувчи, судланувчи, уларнинг қариндошлари, бошқа фуқаролар ёки юридик шахслар томонидан дастлабки тергов органи ёки суд депозит ҳисобварақига топшириладиган пул маблағи ёки қимматбаҳо буюмлардан

иборат. Гаров тариқасида кўчмас мол-мулк ҳам қабул қилиниши мумкин. Шахс томонидан ЖПК 46-моддасида кўрсатилган мажбуриятлар бажарилмаган ҳолда, гаров суд ажрими билан давлат мулкига айлантирилади.

Жиноятнинг **бевосита объекти** суд идораларининг нормал фаолияти ҳисобланади. Бу жиноятнинг қўшимча объекти айбдордан хатланган мол-мулк ҳисобидан қопланиши мумкин бўлган у ёки бу сумма фойдасига ундирилган давлат (агар сўз давлат даромади ёки мулкига айлантириш тўғрисида борса) ёки бошқа мулкдорлар ҳуқуқлари бўлади. Қонунга хилоф равишда ўзлаштириш, сарф қилиш, яшириш, нобуд қилиш ёки унга шикаст етказишда объект сифатида суд ва тергов органларининг нуфузи ҳам эътироф этилиши лозим.

Мазкур жиноятнинг **предмети** банд солинган ва гаровга қолдирилган мол-мулкдир.

Хатланган мол-мулк — тасарруф қилиниши жорий процессуал қонунчилик асосида тақиқлаб қўйилган мулк.

NOTA BENE !

Хатлаш мулкдорга ёки мол-мулкнинг эгасига мол-мулкни тасарруф қилиш, зарур ҳолларда эса ундан фойдаланиш ман этилганлигини эълон қилишдан ёхуд мол-мулкни тортиб олишдан ва уни сақлаб туриш учун бошқа шахсларга топширишдан иборат.

Гаровга қўйилган мол-мулк — бу суриштирув ва тергов органларига айбланувчи ёки судланувчи томонидан ўзига қўйилган мажбуриятларни бажаришнинг моддий кафолати сифатида бериладиган мол-мулк. Фуқаролик-ҳуқуқий мажбуриятларни бажариш усули сифатидаги гаров гаровга қўйилган мол-мулкка киритилмайди.

NOTA BENE !

ЖПКнинг 249-моддасига кўра **гаров** айбланувчи, судланувчи, уларнинг қариндошлари, бошқа фуқаролар ёки юридик шахслар томонидан дастлабки тергов органи ёки суднинг депозит ҳисобварағига топшириладиган пул маблағи ёки қимматбаҳо буюмлардан иборатдир. Гаров тариқасида кўчмас мулк ҳам қабул қилиниши мумкин.

Объектив томондан жиноят рўйхатга олинган ёки хатланган ёхуд гаров предмети бўлган мол-мулкни ўзлаштириш, сарф қилиш, яшириш, нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш, худди шунингдек, банк ёки бошқа кредит ташкилоти ходими томонидан банд солинган пул маблағлари (омонатлари) билан банк операцияларини амалга оширишда ифодаланади.

Ўзлаштириш деганда, мол-мулк сақлашга топширилган шахс томонидан хатланган ёхуд гаровга қўйилган мол-мулкнинг айбдор ёки учинчи шахс фойдасига ўзлаштирилишини тушуниш лозим.

Растрата қилиш деганда, мол-мулкнинг уни сақлашга топширилган шахс томонидан бегоналаштирилиши тушунилади.

Рўйхатга олинган ёки хатланган мол-мулкни **яшириш** деганда, мол-мулкнинг сақлаш учун бошқа шахсларга ёхуд бошқа жойга жойлаштирилиши, бу ҳақдаги хабарни ваколатли органлар (терговчи ёки судья)дан яширилиши тушунилади.

Нобуд қилиш деганда, мулкнинг тўлиқ яроқсиз, ундан асл мақсадда фойдаланиш имконини бермайдиган, шунингдек, уни таъмирлаш ёрдамида ҳам олдинги ҳолатига келтиришнинг иложи бўлмаган ҳолга келтирилишини тушуниш лозим.

Мол-мулкка шикаст етказиш деганда, мол-мулкни қисман яроқсиз ҳолга келтириш тушунилади.

Анча миқдорда зарар етказилиши шарҳланаётган ижтимоий хавфли қилмиш объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади.

Хатланган ёки гаровга қўйилган мол-мулкка кўп миқдорда зарар етказишга

сабаб бўлган ўзлаштириш, растрата қилиш, яшириш, нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш ҳаракати содир этилган пайтдан бошлаб жиноят тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор мол-мулкни ўзлаштириш, сарф қилиш, яшириш, нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш билан боғлиқ ҳаракатларнинг ноқонунийлигини англайди ва уларни амалга оширишни хоҳлайди. Мол-мулк эҳтиётсизлик оқибатида нобуд қилинган ҳолатда айбдорни ЖК 172-моддаси бўйича жавобгарликка тортиш масаласини қўйиш мумкин.

Бу жиноятнинг **мотиви** ғаразғўйлик, шахсий ёки бошқа манфаатдорлик ва бошқа бўлиши мумкин, аммо бу қилмишни квалификация қилишга таъсир этмайди.

Жиноят **субъекти** мол-мулк сақлашга топширилган 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс, шунингдек, унинг мулкдори, эгаси ёки оила аъзолари ва бошқалар бўлиши мумкин.

ЖК 233-моддаси 2-қисми, айбдор етказилган моддий зарарни уч баравар миқдорда қоплаган ҳолда, озодликни чеклаш ва озодликдан маҳрум этиш жазосини қўллашни ман қилувчи рағбатлантирувчи нормани белгилаб беради.

6-§. Қонунга хилоф равишда ушлаб туриш ёки ҳибсга олиш (ЖК 234-моддаси)

Конституциянинг 25-моддасига мувофиқ, «ҳар ким эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга. Ўеч ким қонунга асосланмаган ҳолда ҳибсга олиниши ёки қамоқда сақланиши мумкин эмас»¹. Конституциянинг ана шу

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган Қонунига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгартириш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90-моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117 моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 4-бандига, 81-моддасининг еттинчи қисмига, 83-моддасига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13 ва 14- бандларига, 107-моддасининг

моддасига кўра шахсни ушлаб туриш тарзида озодликдан маҳрум қилиш, ҳибсга олиш ёки ҳибсда сақлаш асослари бўлганида ва қонунда кўзда тутилган ҳоллардагина мумкин бўлади.

Шунинг учун ҳибсга олиш фақат қонунда белгиланган асосларга мувофиқ амалга оширилиб, қолган вазиятларда бу қонунга хилоф равишда ушлаб туриш ёки ҳибсга олиш деб топилади.

Жиноятнинг **бевосита объекти** суриштирув, дастлабки тергов, прокуратура ва суд идораларининг нормал фаолияти ва обрўйи, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳисобланади.

ЖК 234-моддаси 1-қисмида назарда тутилган **жиноятнинг объектив томони** қонунга хилоф равишда ушлаб туришда, яъни шахс эркинлигини қисқа муддатга чеклашда ифодаланади.

Жиноятнинг объектив томони **фаол ҳаракат** орқали содир этиладиган қилмиш сифатида баҳоланади.

Мазкур жиноят объектив томонида назарда тутилган ушлаб туриш деганда, жиноят-процессуал мажбурулов чораси назарда тугилади.

NOTA BENE !

ЖПКнинг 220-моддасига мувофиқ, **ушлаб туриш** жиноятни содир этишда гумон қилинаётган шахсни унинг жиноий фаолият билан шуғулланишига барҳам бериш, қочиб кетиши, далилларни яшириши ёки йўқ қилиб юборишининг олдини олиш мақсадида қисқа муддатга озодликдан маҳрум қилишдан иборатдир.

Мазкур ҳолатда **ушлаб туриш деганда**, жиноят содир этишда гумон қилинаётган шахснинг жиноятга алоқадорлигини ва (зарур ҳолларда) уни камоққа олиш масаласини ҳал этишда шахсга нисбатан қўлланиладиган қисқа муддатли жиноят-процессуал мажбурулов чораси тушунилади.

биринчи қисмига, 110-моддасининг биринчи ва учинчи қисмларига, 111-моддасига ўзгартишлар ва қўшимча киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 5 ва 12-бандларига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига ҳамда 108, 109-моддаларига ўзгартишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 августда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 99 ва 10-моддаларига ўзгартишлар киритилган.) – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 11-б.

Маъмурий қамоқ тарзидаги ушлаб туриш чораси қонунга хилоф равишда деб квалификация қилиниши мумкин эмас, чунки бундай ушлаб туриш айнан суриштирувчи, терговчи ва прокурор томонидан амалга оширилиши лозим.

Ушлаб туриш жиноят иши қўзғатилгунга қадар ҳам, иш қўзғатилганидан кейин ҳам амалга оширилиши мумкин. Сўнгги ҳолда ушлаб туришга фақат терговчи, суриштирувчи, прокурорнинг қарорига ёки суднинг ажримига мувофиқ йўл қўйилади.

ЖПК 221-моддасига мувофиқ, жиноятни содир этишда гумон қилинган шахс қуйидаги асослар мавжуд бўлганда ушлаб турилиши мумкин:

1) шахс жиноят устида ёки бевосита уни содир этганидан кейин қўлга тушса;

2) жиноят гувоҳлари, шу жумладан жабрланувчилар уни жиноят содир этган шахс тариқасида тўғридан-тўғри кўрсатсалар;

3) унинг ўзида ёки кийимида, ёнида ёки уйида содир этилган жиноятнинг яққол излари топилса;

4) шахсни жиноят содир этишда гумон қилиш учун асос бўладиган маълумотлар мавжуд бўлиб, у қочмоқчи бўлса ёки доимий яшайдиган жойи йўқ ёхуд шахси аниқланмаган бўлса.

Ушлаб туриш жиноят иши қўзғатилгунга қадар ҳам, иш қўзғатилгандан кейин ҳам амалга оширилиши мумкин бўлиб, ўз навбатида, охириги ҳолатда ушлаб туриш фақат суриштирувчи, терговчи, прокурор қарорига ва суднинг ажримига мувофиқ амалга оширилади.

Ушлаб туриш ушлаб турилган шахс милиция ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи бошқа органга келтирилган вақтдан бошлаб етмиш икки соатдан ортиқ давом этиши мумкин эмас, мустасно ҳолат сифатида қидирувда бўлган шахсни тергов ўтказиладиган жойга етказишни ҳисобга олиб, прокурор ушлаб туриш муддатини 48 суткага узайтириши мумкин. Ушлаб туриш муддати тугагунга қадар ва асослар мавжуд бўлганда, шахс айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилиниши, унга айб эълон қилиниши, ЖПК 109–112-моддалари қоидаларига мувофиқ, сўроқ қилиниши

ва ЖПК 236–240-моддалари қоидаларига амал қилган ҳолда эҳтиёт чорасини танлаш ҳақидаги масала ҳал қилиниши зарур.

Ҳар қандай ҳолатда жиноят содир этишда гумон қилинаётган шахсни ушлаб туриш учун олиб борилган жойда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходими ушлаб туриш баённомасини тузиб, унда қуйидагиларни баён қилиши керак: ким томонидан, қачон, қандай ҳолатда, қонунда белгиланган қандай асосларда ушланган; ушлаб турилган шахс қандай жиноятни содир этишда гумон қилинмоқда; қандай вақтда у милиция ёки бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органга олиб келинган. Баённомани ушлаб туриш учун асос бўлган ҳолатларни текширувчи ички ишлар органи ёки бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходими, жиноят содир этишда гумон қилинаётган шахсни ушлаган ваколатли шахс ёки фуқаро, холислар ва ушлаб турилган шахс имзолайди.

Ушлаб турилган шахс қуйидаги ҳолларда озод қилиниши мумкин, агар:

- жиноят содир этилганлиги ҳақидаги гумон тасдиқланмаса;
- ушлаб турилган шахсга нисбатан қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чораси қўллаш зарурати бўлмаса;
- ушлаб туришнинг белгиланган муддати ўтганда.

Ушлаб турилган шахсни озод қилиш суриштирувчи, терговчи, прокурорнинг қарори ва суднинг ажримига асосан ушлаб турилганлар сақланаётган жойнинг бошлиғи томонидан амалга оширилади. Озод қилиш тўғрисидаги қарор ёки ажрим ушлаб турилганлар сақланадиган жойга келиб тушиши билан дарҳол ижро этилади.

Қонунга хилоф равишда ушлаб туриш деганда, ЖПК 221-моддасида назарда тутилган қонуний асослар мавжуд бўлмаган ва қонун шартларини бузган ҳолда қисқа муддатли озодликдан маҳрум қилишни тушуниш лозим.

Қонуний асослар мавжуд бўлмаганлиги нафақат ушлаб туриш учун асосларнинг мавжуд бўлмаслиги, балки уни давом эттириш билан боғлиқ асослар йўқлиги билан ҳам изоҳланади, масалан, жиноят содир этилганлиги тўғрисидаги гумон ўз тасдиғини топмаганда. Қўзғатилган жиноят иши

доирасида тегишли қарор чиқармасдан ушлаб туришни амалга ошириш ҳам қонуний асосларсиз ушлаб туриш деб баҳоланади.

Бундан ташқари, ЖПК муайян доирага кирувчи шахсларни ушлаб туришга нисбатан иммунитет белгилайди, хусусан, депутатлар, судьялар, прокурорлар жиноят устида ёки уни содир қилиб бўлган заҳоти қўлга олинганларида ушлаб турилишлари мумкин. Мазкур шахсларнинг бошқа асосларга кўра ушлаб турилишини ҳам қонуний асосларсиз ушлаб туриш сифатида баҳоланиши лозим. Шунингдек, дипломатик иммунитетдан фойдаланаётган шахсларни ҳам ушлаб туриш ноқонуний ушлаб туриш сифатида баҳоланиши лозим. Бунда депутат, судья ёки прокурорнинг иммунитетидан фарқли ўлароқ, дипломатик иммунитетга эга шахс ҳар қандай асос мавжуд бўлган тақдирда ҳам ушлаб турилиши мумкин эмас.

Таҳлил қилинаётган жиноятда ушлаб туриш ҳақидаги баённома тузилган ва бу ҳақда ушлаб турилган шахсга эълон қилинган пайтдан эътиборан, ушлаб туриш ҳақидаги баённома тузишга доир қонун талаблари бузилган ҳолда эса, шахс ҳақиқатда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органга келтирилган пайтдан эътиборан жиноят **туғалланган** ҳисобланади.

Агар жиноят қисқа муддатли озодликдан маҳрум қилиш тарзида давом этиб, келгусида юқорида келтирилган процессуал мажбурлов чораси қўллаш учун асослар мавжуд бўлмаса, жиноят тегишли асослар мавжуд бўлмаган ҳолат аниқланган вақтда тугалланган деб ҳисобланиши лозим. Бу тергов ҳаракатлари, тезкор қидирув фаолияти ва бошқалар акс этган иш материалларида баён этилади ёки аниқланади.

Қонунга хилоф равишда ушлаб туриш **субъектив томондан тўғри қасд** билан содир этилиб, айбдор ўзи амалга ошираётган ушлаб туриш ноқонуний эканлигини англайди, бироқ шунга қарамасдан ёки бошқа мотивлар билан ушлаб туришни амалга оширишни хоҳлайди ёхуд ушлаб турилган шахсни белгиланган жойда тегишли муддатдан ортиқ муддатга ушлаб туради. Агар ноқонуний ушлаб туриш эҳтиётсизлик орқасида амалга оширилган бўлса (масалан, айбдор шахсига нисбатан хатоликка йўл қўйилганда), унда айбдор

шахсни мансабга совуққонлик билан қараганлик учун жиноий жавобгарликка (ЖК 207-моддаси) ёки англашилмовчиликка йўл қўйганлик учун интизомий жавобгарликка тортиш масаласини қўйиш мумкин.

Жиноятнинг **мотиви** шахсий манфаатдорлик, ўч олиш, ғаразли мақсадлар ва бошқалар бўлиши мумкин, улар қилмишни квалификация қилишга таъсир қилмайди, бироқ жазо тайинлашда улар ҳисобга олиниши мумкин.

Жиноят **субъекти** фақат махсус шахслар, яъни суриштирувчи, терговчи ёки прокурор бўлиши мумкин. Қонунга хилоф равишда ушлаб туриш мазкур ҳаракатларни амалга ошириш ваколатига эга бўлмаган мансабдор шахслар томонидан содир этилганда, уларнинг ҳаракати ЖК 206-моддаси билан ҳокимият ёки мансаб ваколатидан четга чиқиш деб квалификация қилинади.

Бундан ташқари, ушлаб туриш мансабдор шахс ёки масъул мансабдор шахс бўлмаган фуқаро томонидан амалга оширилган бўлиб, тегишли белгилар мавжуд бўлган тақдирда, шахснинг ҳаракатлари ЖК 229-моддаси бўйича ўзбошимчалик ёки ЖК 138-моддаси бўйича зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш сифатида квалификация қилиниши мумкин.

Таҳлил қилинаётган модданинг 2-қисмида қонунга хилоф равишда ҳибсга олиш ёки ҳибсда сақлаш учун жавобгарлик белгиланган.

ЖК 234-моддаси 2-қисмининг **объектив томони** айбланувчи ёки гумонланувчига нисбатан қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қонунга хилоф равишда танлашда ифодаланади, шунингдек, қонунда белгиланган муддатлардан ортиқ муддат ушлаб туриш учун тегишли асослар бўлмагани ҳолда шахсни қонунга хилоф равишда ҳибсда муддатидан ортиқ ушлаб туришда ифодаланади.

Жиноят-процессуал кодексининг 242-моддасига мувофиқ, Жиноят кодексига қасддан содир этилиб, уч йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган ҳамда эҳтиётсизлик орқасида содир этилиб, Жиноят кодексига беш йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзида жазо назарда тутилган жиноятлар учун эҳтиёт чораси

сифатида қамоққа олиш назарда тутилган. Алоҳида ҳолларда мазкур эҳтиёт чораси қасддан содир этилган жиноятларда уч йилдан ортиқ бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган, шунингдек, эҳтиётсизлик орқасида содир этилиб, озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги беш йилдан ортиқ бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган жиноят содир этган шахсларга нисбатан ҳам қўлланиши мумкин.

Қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чораси фақат ушлаб турилган гумон қилинувчига ёки айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилинган шахсга нисбатан қўлланилиши мумкин.

Эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олиш фақат суд санкциясига мувофиқ амалга оширилиши мумкин. Қамоқ тарзида ушлаб туриш чорасини қўллаш тўғрисидаги илтимосномани кўриб чиқиб, судья қуйидаги ажримлардан бирини чиқаради: 1) қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш тўғрисида; 2) қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллашни рад қилиш тўғрисида; 3) тарафлар қўшимча далилларни тақдим этишлари учун ушлаб туриш муддатини узайтириш тўғрисида.

Бундан ташқари, жиноят-процессуал қонунчилиги мазкур эҳтиёт чорасини алоҳида шахслар учун қўллашнинг қўшимча шартларини белгилайди, хусусан:

— Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси депутати, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси депутати, вилоят кенгаш депутатлари, шаҳар ва туман халқ кенгаши депутатларига нисбатан — қоида тариқасида тегишли вакиллик органи розилиги билан;

— Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди судьясига нисбатан — Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг розилиги билан;

— Ўзбекистон Республикасининг бошқа судлари судьяларига нисбатан — Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми ёки Ўзбекистон Республикаси Олий Хўжалик суди Пленуми розилиги билан;

— Прокуратура органлари прокурорлари ва терговчиларига нисбатан —

Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг розилиги билан.

Агар ҳибсга олиш жиноят содир этишда гумон қилинаётган шахсга нисбатан эҳтиёт чораси сифатида қўлланган бўлса, бу ҳолда унга ўн кун ичида айб эълон қилиниши керак. Ушбу вақт мобайнида айб эълон қилинмаса, шахсга нисбатан қўлланган эҳтиёт чораси бекор қилинади (ЖПК 226-моддаси). Айбланувчига нисбатан ҳибсга олиш шаклидаги эҳтиёт чораси уч ойдан ошиб кетмаслиги лозим. Бу муддат Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 245-моддасидаги ҳолатларга кўра узайтирилиши мумкин.

Агар айбланувчи ёки гумон қилинувчи шахсга нисбатан қонунда кўрсатилган асослар, шунингдек, алоҳида шахсларга нисбатан кўшимча шартларга амал қилмаган ҳолда ва қонунда белгиланган процессуал шаклга риоя этмаган тарзда танланса, **қонунга хилоф равишда ҳибсга олиш** деб топилади.

Жиноят-процессуал қонунчилигида назарда тутилган алоҳида ҳоллардан ташқари ҳибсда сақлаш учун белгиланмаган жойларда ҳибсда сақлаш ҳам **қонунга хилоф равишда ҳибсда сақлаш** деб ҳисобланади. Бундан ташқари, дипломатик иммунитетга эга бўлган шахсларни қамоққа олиш ёки ҳибсда ушлаб туриш ҳар қандай ҳолатда ҳам ноқонуний ҳибсда сақлаш ҳисобланади.

Жиноят шахс қонунга хилоф равишда қамоққа жойлаштирилгандан ёки бу эҳтиёт чорасини унинг қонуний муддатлари ўтиб кетгандан кейин ҳам айбдорга айб эълон қилмасдан ёки тегишли муддатлар узайтирилмасдан ўз кучида қолдирган вақтдан **туғалланган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят ҳибсга олишнинг ёки ҳибсда сақлашнинг ноқонунийлигини олдиндан билган ҳолда **тўғри қасд** билан содир этилади.

Агар қонунга хилоф равишда ҳибсга олиш ёки ҳибсда сақлаш эҳтиётсизлик орқасида содир этилган бўлса (масалан, ҳибсга олинган шахснинг сақланаётган муддати «унутилган» бўлса), бундай ҳолда мазкур хизматчини мансабга совуққонлик билан қараганлик (ЖК 207-моддаси) учун жиноий жавобгарликка ёки тегишли равишда интизомий жавобгарликка

тортиш масаласи қўйилиши мумкин.

Жиноятнинг **мотиви** шахсий ёки бошқача хусусиятга эга манфаат бўлиши мумкин.

Била туриб, қонунга хилоф равишда ҳибсга олиш жиноятининг **субъекти** фақат судья бўлиши мумкин.

ЖПК 315-моддасига мувофиқ, «била туриб, қонунга хилоф равишда ҳибсда сақлаш» жиноятининг субъекти, агар бундай сақлаш ЖПКнинг тегишли тартиби билан узайтирилмаган бўлса, белгиланган эҳтиёт чораси муддати тугаши билан ҳибсда турган шахсларни дарҳол озод қилиш бўйича ўзига юклатилган мажбуриятни у ёки бу мотивларга биноан бажармаган ҳибсда ушлаб турилган жой бошлиғи ҳам бўлиши мумкин.

Агар қонунга хилоф равишда ҳибсга олиш ёки қонунга хилоф равишда ҳибсда сақлаш мазкур ҳаракатларни амалга ошириш ваколатига кирмаган мансабдор шахс ёки ҳокимият вакили томонидан амалга оширилса, бу ҳолатда мазкур шахснинг ҳаракатлари ЖК 206-моддаси бўйича ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш сифатида квалификация қилиниши лозим.

7-§. Қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ҳамда жазо турларини қўллаш (ЖК 235-моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида: «ҳеч ким қийноққа солиниши, зўравонликка, шафқатсиз ёки инсон кадр-қимматини камситувчи бошқа тарздаги тазйиққа дучор этилиши мумкин эмас»¹, — деб

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган Қонунига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгартириш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90-моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117 моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 4-бандига, 81-моддасининг еттинчи қисмига, 83-моддасига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13 ва 14-бандларига, 107-моддасининг биринчи қисмига, 110-моддасининг биринчи ва учинчи қисмларига, 111-моддасига ўзгартиришлар ва қўшимча киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 5 ва 12-бандларига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига ҳамда 108, 109-моддаларига ўзгартиришлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 августда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 99 ва 10-

мустаҳкамлаб қўйилган. Конституциянинг ушбу 26-моддаси 1948 йилда қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларациясининг 5-моддасига мос келади.

Конституция қийноққа солиш, шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни камситувчи ҳисобланган муомала ҳамда жазо турларини қўллашни тақиқлашни талаб қилувчи халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган принциплари ва нормалари Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида амалга оширилишига замин яратади. Қийноққа солиш, бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ҳамда жазо турлари халқаро ҳамжамият томонидан ғайриинсоний ва йўл қўйиб бўлмайдиган ҳолат сифатида тан олинади. Амалда қийноққа солиш, масалан, 1949 йил 12 августдаги харбий асирлар билан қилинадиган муомала тўғрисидаги Конвенция, 1966 йил 19 декабрдаги Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пакт, 1995 йил 26 майдаги Инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликлари тўғрисидаги МДҲ Конвенцияси, 1984 йил 10 декабрдаги Қийноқ ҳамда муомала ва жазолашнинг қаттиқ шафқатсиз, инсонийликка зид ёки кадр-қимматни камситувчи турларига қарши Конвенция ва бошқа қатор ҳужжатларда тақиқланган. Қийноқ ҳамда муомала ва жазолашнинг қаттиқ шафқатсиз, инсонийликка зид ёки кадр-қимматни камситувчи турларини қўллашни ҳеч бир мансабдор шахснинг буйруғи, ҳеч қандай фавқулодда ҳолат, уруш ҳолати ёки уруш хавфи, миллий хавфсизликка таҳдиди, ички сиёсий беқарорлик ёки бошқа ҳар қандай тасодиф билан оқлаб бўлмайди.

Қийноқ ҳамда муомала ва жазолашнинг қаттиқ, шафқатсиз, инсонийликка зид ёки кадр-қимматни камситувчи турларини қўллаш жиноий жавобгарликни келтириб чиқарувчи ҳаракат ҳисобланади. Қийноққа солиш фактининг ўзи халқаро ҳамжамият томонидан халқаро ҳуқуқнинг асосий принциплари ва нормаларини бузувчи оғир ҳуқуқбузарлик, инсонга қарши жиноят сифатида тан олинади.

Мустақил Ўзбекистоннинг Жиноят кодекси қийноқ сифатида тан олинган

ҳаракатни амалга оширгани учун жавобгарликни аввал бошданок халқаро ҳуқуқ талабларига асосан белгилаган. Лекин халқаро ҳуқуқнинг амалда қийноқни тақиқлаш ва айбдор шахсни жиноий жавобгарликка тортишни талаб қилувчи норма-ларининг имплементацияси тарқоқ ва тизимга солинмаган эди. Хусусан, «қийноқ ҳамда муомала ва жазолашнинг қаттиқ, шафқатсиз, инсонийликка зид ёки кадр-қимматни камситувчи турлари» тушунчаси бўлмаган. Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 30 августдаги «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Қонуни жиноят қонунчилигидаги мазкур камчиликни бартараф этди ҳамда унга изчиллик ва тизимлилик бахш этди.

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** шахснинг кадр-қимматини таъминловчи ижтимоий муносабатлар, ҳар бир шахснинг ўзига нисбатан инсоний муносабатда бўлишни талаб қилиш ҳуқуқи, шунингдек, суриштирув ва дастлабки терговнинг қонунда белгиланган ўтказилиш тартиби ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объект** қийноққа солинган шахснинг ҳаёти ёки соғлиғи, унинг шаъни ва кадр-қимматидир.

Мазкур жиноятни содир этилишида: маъмурий қамоққа олинган шахс, гумонланувчи, айбланувчи, судланувчи, гувоҳ, жабрланувчи, маҳкум, жиноий процесснинг бошқа иштирокчиси, ёхуд уларнинг яқин қариндошлари **жабрланувчи** бўлишлари мумкин.

Маъмурий қамоққа олинган шахс тушунчаси (Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекснинг 29-моддасига қаранг).

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига асосан шахс:

гумон қилинувчи — жиноят содир этгани тўғрисида маълумотлар бор бўлса-да, бу маълумотлар уни ишда айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиш учун етарли бўлмаган шахсдир. Шахсни гумон қилинувчи тариқасида эътироф этиш тўғрисида суриштирувчи, терговчи ёки прокурор қарор чиқаради (ЖПК 47-моддаси);

айбланувчи — ЖПКда белгиланган тартибда айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилиниши ҳақида қарор чиқарилган шахсдир. Айбланувчи судда судланувчи деб, ҳукм чиқарилганидан кейин эса, маҳкум ёки оқланган деб аталади (ЖПК 45-моддаси);

гувоҳ — жиноят иши бўйича аниқланиши лозим бўлган бирор ҳолатни билиши мумкин бўлган ҳар қандай шахс гувоҳ сифатида кўрсатув бериш учун чақирилиши мумкин (ЖПК 65-моддаси). Гувоҳлик кўрсатмалари беришга жалб қилинмаган шахслар гувоҳ бўла олмайди (ЖПК 115-моддаси). Гумон қилинувчи ва айбланувчининг яқин қариндошлари гувоҳ тариқасида фақат ўзларининг розиликлари билан сўроқ қилиниши мумкин;

жабрланувчи — жиноят натижасида маънавий, жисмоний ёки мулкӣ зарар етказилган деб ҳисоблаш учун далиллар бўлган шахс. Жабрланувчи деб эътироф этиш ҳақида суриштирувчи, терговчи, прокурор қарор, суд эса ажрим чиқаради (ЖПК 54-моддаси);

жиноят процессида иштирок этувчи бошқа шахслар — ЖПК 6-бобида кўрсатилган шахслардан бири: эксперт мутахассис, таржимон, холислар. Бошқа шахслар жиноят ишига алоқадорликларидан қатъи назар жиноят процессининг бошқа иштирокчилари деб тан олинмайди;

маҳкум — суд муҳокамасидан сўнг унга нисбатан айблов ҳукми чиқарилган ва шу асосда муайян жазо тури ва миқдори белгиланган шахс. Ҳукм ижроси бошланган пайтдан шахс жазо ўтаётган ҳисобланади, бу ҳақда ҳукм чиқарган суднинг тегишли фармойиши чиқарилади. Шахсни шарҳланаётган модда мазмуни бўйича жазони ўтаётган деб тан олиш унга тайинланган жазонинг тури ва миқдори билан боғлиқ эмас, бу шу каби тоифадаги жиноий ишларни кўриб чиқишда суд-тергов органлари томонидан ҳисобга олинishi керак.

(Яқин қариндошлар тушунчаси тўғрисида Жиноят кодекси Махсус қисмининг VIII бўлимига қаранг.)

Объектив томондан шарҳланаётган жиноят қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ҳамда

жазонинг қўлланилишида, яъни маъмурий камоққа олинган шахсга, гумонланувчи, айбланувчи, гувоҳ, жабрланувчи ёки жиноий процесснинг бошқа иштирокчисига ёхуд жазони ўтаётган маҳкум ёки уларнинг яқин қариндошларига нисбатан таҳдид қилиш, зарба бериш, уриш-тепиш, қийноққа солиш, азоб бериш ёки бошқа ноқонуний ҳаракатларни содир этиш орқали ноқонуний руҳий, психологик ёки жисмоний таъсир ўтказишда ифодаланади.

Шарҳланаётган модда матнидаги **қийноқ** сифатида жабрланувчи шахсга нисбатан қасддан етказилган кучли оғриқ, жисмоний ёки маънавий азоб бериш тарзидаги ҳар қандай ҳаракат тушунилади. Бунда шуни инобатга олиш керакки, «шафқатсиз, инсонийликка зид муомала ва жазо»дан фарқли ўлароқ, қийноқ анчагина кучли ва шафқатсиз азоб бериш билан тавсифланади. «Қийноқ» тушунчаси билан «инсонийликка зид ёки қадр-қимматни камситувчи муомала» тушунчаси ўртасидаги фарқ азоб бериш интенсивлиги ҳар хиллигида ифодаланади. Қийноқ шафқатсиз муомаланинг нисбатан оғир тури ҳисобланади. Бундан ташқари, қийноқ ҳар доим қадр-қимматни камситувчи муомала бўлган.

Мунтазам равишда инсонийликка зид ёки шафқатсиз муомаланинг қўлланилиши, у оддий қийноқдагига хос бўлган жиддий оқибатларни келтириб чиқармаса ҳам, қийноқ сифатида тан олиниши керак.

Ғайриинсоний муомала ёки жазо деганда, интенсивлик нуқтаи назаридан қийноқ пайтида етказилган азобга нисбатан заиф бўлган кучли жисмоний ёхуд руҳий азоб беришни тушуниш керак. Шафқатсиз ёки ғайриинсоний муомала турлари жабрланувчининг узлуксиз вақт мобайнида ёмон санитария шароитида бўлиши ва унга тиббий ёрдам зарур бўлган шароитда тиббий ёрдамсиз қолиши, узок вақт мобайнида озиқ-овқат, сув ва бошқалардан маҳрум этиш орқали жиддий маънавий азоб беришдан иборат бўлиши мумкин.

Қадр-қимматни камситувчи муомала ва жазо — бу жабрланувчини ҳақоратлаш, камситиш ёки жисмоний ва маънавий қаршилигини синдириш

учун кўркув, тушкунлик ва номукамаллик ҳиссини уйғотишга қаратилган муомала. Кадр-қимматни камситувчи муомала ва жазо турларига мисол тариқасида жабрланувчининг қонуний ҳаракатини таъминлаш учун зарур ҳисобланмаган жисмоний куч ёки руҳий таъсир ўтказишни кўрсатиш мумкин.

Муомала ва жазолашнинг қийноқ ҳамда инсонийликка зид, шафқатсиз ёхуд кадр-қимматни камситувчи турлари ҳам жисмоний, ҳам руҳий таъсир, психологик босим ўтказиш орқали амалга оширилиши мумкин.

Мазкур ҳолатда **босим ўтказиш** деганда, жабрланувчига унинг хоҳишига қарши амалга ошириладиган ва унга аниқ жисмоний ёхуд руҳий азоб берадиган, яъни зўравонлик ҳисобланадиган таъсир этишни тушуниш керак.

Жиноят кодексининг шарҳланаётган моддаси диспозициясида жисмоний, руҳий зўрлик ёхуд психологик босим ўтказиш усуллари кўрсатилган: кўркитиш, уриш, дўппослаш, қийнаш, азоб бериш ва бошқалар. Мазкур рўйхат мукамал ҳисобланмайди ва бошқа ҳаракатлар ҳам жисмоний, руҳий ёхуд психологик босим таъсирлар тушунчасига мос тушиши мумкин, уларнинг ноқонуний характерда эканлиги белгиларидан аниқланади. Масалан, шарҳланаётган моддага асосан таъқиб қилинадиган хатти-ҳаракат деб, шунингдек, озиқ-овқат ва сувдан маҳрум қилиш, шовқин орқали таъсир ўтказиш, уйқудан маҳрум қилиш, девор олдида туришдан тортиб ва тергов ҳаракатини олиб бориш тартиби ҳамда шартларини бузиш ва бошқалар ҳисобланади.

(Жисмоний ёхуд руҳий зўрлик ҳамда муомала ҳақида батафсилроқ ЖК 164-моддаси таҳлилига қаранг.)

Шуни назарда тутиш лозимки, жабрланувчига фақат қонуний санкция орқали юзага келувчи, ушбу санкциялардан ажратиб бўлмайдиган ёки улар орқали тасодифан етказилган оғриқ ва азоблар қийноқ, ғайриинсоний, шафқатсиз ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ва жазо ҳисобланмайди.

Психологик босим – бу бошқа инсоннинг танасига эмас, балки бошқа одамларнинг руҳий ҳолатига, ҳиссиётларига, хаёлига таъсир кўрсатишдир.

Қийноққа солиш, шафқатсиз ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ёхуд жазолар жабрланувчига фақат қонуний санкциялар натижасида, бу санкциялардан ажралмаган ҳолда ёки улар томонидан қўққисдан юзага келадиган оғриқ ва азоб етказиш ҳисобланмаслигини инобатга олиш лозим.

Шахснинг хатти-ҳаракатларини қийноқ сифатида, шунингдек, ғайриинсоний, шафқатсиз ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ва жазо турлари деб тан олиш учун жисмоний ёки руҳий таъсирнинг йўналтирилишини аниқлаш зарур. Қонунда тўғри кўрсатилганидек, жисмоний ёки руҳий таъсирни шарҳланаётган модда бўйича квалификация қилинадиган жиноят сифатида квалификация қилиш учун у бир гуруҳ шахсларга, яъни, гумон қилинувчи, айбланувчи, гувоҳ, жабрланувчи ёки жиноят процессининг бошқа иштирокчиси ёхуд жазони ўтаётган маҳкум ёки уларнинг яқин қариндошларига қарши қаратилган бўлиши лозим. Мазкур шахсларнинг рўйхати тугал ва кенгайтириб талқин этиш мумкин эмас. Мазкур шахслар барча жиноят процесси фаолиятининг субъекти ҳисобланади ва уларнинг қонуний мақоми амалдаги қонунчилик орқали тартибга солинган.

Кўрсатилган шахсларга нисбатан жисмоний ёки руҳий таъсир ўтказиш ҳам бевосита, ҳам унга яқин кишиларга нисбатан амалга оширилиши мумкин. Мисол учун, суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимларининг жабрланувчи, гумон қилинувчи ёхуд айбланувчининг қонуний вакилларига, ҳимоячига ёки бошқа шахсларга таъсири қийноқ сифатида тан олинади. Бунда таъсирни жабрланувчига нисбатан қийноқ сифатида, таъсирнинг бевосита объекти ҳисобланган бошқа шахсга нисбатан эса шахсга нисбатан тегишли жиноят сифатида квалификация қилиш керак. Масалан, айбланувчини ўзига қарши кўрсатув беришга мажбур қилиш мақсадида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходими томонидан унинг ҳомийси соғлиғига зарар етказилган, натижада айбланувчи ўзига қарши кўрсатув беришга мажбур бўлган. Ходимнинг ҳаракати амалдаги ЖК 235-моддаси бўйича айбланувчига нисбатан қийноқ ва

ҳомийнинг соғлиғига қарши жиноят сифатида Жиноят кодексининг тегишли моддалари бўйича квалификация қилиниши керак.

Субъектив томондан шарҳланаётган жиноят **тўғри қасд** ва субъектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланган махсус **мақсаднинг** мавжудлиги билан тавсифланади. Бунда шуни назарда тутиш керакки, қонун томонидан жиноятни содир этиш мақсади муқобил тартибда аниқланади, яъни ҳаракатни **ЖК 235-моддаси** бўйича жиноят деб тан олиш учун субъект куйидаги мақсадларга эришишга ҳаракат қилиши лозим:

- а) бирор-бир ахборот олиш;
- б) жиноят содир этганликка иқроп бўлиш;
- в) содир қилинган жиноят учун ўзбошимчалик билан жазолаш;
- г) жабрланувчини муайян ҳаракатларни содир этишга мажбурлаш.

Мақсаднинг конкрет йўналтирилганлиги жиноятни квалификация қилишга таъсир этмайди, лекин суд томонидан жазони индивидуаллаштириш пайтида инобатга олиниши мумкин. Қилмишнинг **мотиви** ҳам жиноятни квалификация қилишга таъсир этмайди, лекин жазони индивидуаллаштиришда инобатга олиниши мумкин. Қоида тариқасида ғаразгўйлик, моддий манфаатдорлик, мансабпарастлик, нотўғри тушунилган адолат ҳисси, ўзини намоён қилишга интилиш ва бошқалар мотив бўлиши мумкин.

Жиноят суриштирувчи; терговчи; прокурор ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органнинг бошқа ходими, жазони ижро этиш муассасаси ёки бошқа давлат органи ходими томонидан, ёхуд бошқа шахслар давлат ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимининг розилиги ёки ифвогарлиги билан содир этилиши мумкин.

Суриштирувчи — суриштирув органининг бошлиғи ёки шундай органларнинг мансабдор шахсига суриштирув органи бошлиғининг топшириғига биноан: жиноятнинг олдини олиш ёки унга йўл қўймаслик; далилларни тўплаш ва сақлаш; жиноят содир этишда гумон қилинганларни ушлаш ва гумон қилинувчиларни ҳамда айбланувчиларни қидириб топиш;

жиноят туфайли етказилган моддий зиён қопланишини таъминлаш учун кечиктириб бўлмайдиган тергов ҳаракатларини юритувчи шахс. Суриштирув органларининг рўйхати ЖПК 38-моддасида кўрсатилган ва бу рўйхат тўлик ҳисобланади.

Терговчи — вазифаси дастлабки терговни олиб бориш бўлган, қонунда белгиланган тартибда прокурор, ички ишлар, Давлат хавфсизлик хизмати органларидан тайинланган шахс.

Прокурор — бу прокуратура органларининг суриштирув ва дастлабки тергов босқичларида қонунларнинг аниқ ва бир хилда ижро этилиши устидан назоратни амалга ошириш ваколатига эга бўлган мансабдор шахс.

Шуни назарда тутиш керакки, шарҳланаётган модданинг матнидаги шахсни суриштирувчи, терговчи ёки прокурор сифатида, фақат иш бўйича шахсларга нисбатан жиноят субъекти томонидан жисмоний ёки руҳий акт ҳисобланган қийноқ ёки шафқатсиз, инсонийликка зид, унинг кадр-қимматини камситувчи ҳаракатлар содир этилаётган жиноят иши бўйича масъул бўлсаларгина, тан олинishi мумкин. Акс ҳолда, шахс ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг бошқа ходими сифатида тан олинishi керак.

Масалан, қийноққа солиш:

— терговчи томонидан содир этилган деб — агар айбдор мансабдор шахс бўлиб, дастлабки тергов юритилаётгани маълум бир аниқ иш бўйича масъул бўлсагина;

— ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг бошқа шахслари томонидан содир этилган деб — гарчи у штат жадвалида терговчи лавозимида туриб, жиноят ишларини тергов қилаётган бўлса-да, муайян бир иш бўйича дастлабки терговни юритишда масъул ҳисобланмаса, топилади.

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг бошқа ходимлари деб, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг штат ходими ҳисобланган, одил судловни амалга оширишга кўмаклашувчи, лекин юритилаётган жиноий иш учун масъул бўлмаган шахслар тушунилиши мумкин. Бундай ходимлар жумласига оддий милиция ходимлари, солиқ хизмати, Миллий хавфсизлик

хизмати ва техник функцияларни амалга оширувчи бошқа: гумон қилинувчи ёки айбланувчини кўриқлаш, назорат қилиш ва бошқа ишларни бажарувчи шахслар киради.

Жазони ижро этиш муассасасининг ходими деб, мансаб ваколатидан катъи назар, мазкур муассасанинг штат жадвали бўйича ходим ҳисобланган шахсларни, агар улар қийноқдан жабрланганга боғлиқ бўлган жиноий иш бўйича суриштирувчи бўлмасаларгина, ҳисоблаш лозим. Акс ҳолда, мазкур шахс суриштирувчи ҳисобланиши керак. Масалан, жазони озодликдан маҳрум этиш тарзида ўташ колонияси раҳбари жазони ижро этиш муассасаси ходими сифатида тан олинishi лозим, лекин колонияда жиноят содир этилса, у бу иш билан боғлиқ бўлган шахсга (жабрланувчи, гумонланувчи, гувоҳга) нисбатан суриштирувчи мақомига эга бўлади.

Ўзбекистоннинг амалдаги қонунчилигига биноан қуйидагилар жазони ижро этиш бўйича муассасалардир:

- суд (ижрочилари)– жарима тарзидаги жазога нисбатан;
- ички ишлар органлари — муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш, ахлоқ тузатиш ишлари, мажбурий жамоат ишлари, озодликдан маҳрум қилиш ва умрбод озодликдан маҳрум қилиш каби жазоларни ижро этиш бўйича. Муайян ҳуқуқдан маҳрум этиш тарзидаги ҳукм талаблари судланганнинг иш жойи маъмурияти томонидан, шунингдек, муайян иш фаолияти билан шуғулланишга руҳсат бериш ҳуқуқига эга бўлган органлар томонидан бажарилади;
- ҳарбий қисм бошлиқлари — хизмат бўйича чеклаш тарзидаги жазони ижро этиш бўйича ҳарбий хизматчиларга нисбатан;
- махсус ташкил этилган ҳарбий қисмлар — интизомий қисмга жўнатиш тарзидаги жазога нисбатан;
- унвон берган орган — ҳарбий ёки махсус унвондан маҳрум қилиш кўринишидаги жазога нисбатан, муассасалар ҳисобланади.

Агар таҳлил қилинаётган жиноят ҳуқуқни муҳофаза қилиш органи ходими бўлмаган шахс томонидан (масалан, терговчининг жамоатчи ёрдамчиси,

суриштирувчи ёхуд унинг қариндошлари ва бошқалар), лекин суриштирувчи, терговчи ёки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органи бошқа ходимнинг фитнаси, ифвоси, рухсати ёки номига розилиги билан содир этилган бўлса, унинг ҳаракати ЖК 28-моддаси 5-қисми, 235-моддаси бўйича жиноят содир этишда воситаларни етказиб берганлик белгисига кўра қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ёки жазо турларини қўллашда ёрдамчилик қилиш сифатида квалификация қилиниши лозим. Суриштирувчини, терговчини ёки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари бошқа ходимини, ўз навбатида, жиноят содир этишда бошқа воситалардан фойдаланиш белгисига кўра, ЖК 235-моддаси бўйича иштирокчи сифатида жавобгарликка тортиш керак (ЖК 28-моддаси 2-қисми).

Таҳлил қилинаётган жиноят формал таркибли қилмиш сифатида белгиланади, яъни уни тугалланган жиноят сифатида тан олиш учун қонунга хилоф бирор-бир оқибат келиб чиқиши талаб этилмайди.

Жиноят жисмоний ёки руҳий таъсир кўрсатилган пайдан бошлаб **тугалланган** ҳисобланади.

ЖК 235-моддасининг 2-қисми кўриб чиқилаётган жиноятнинг квалификацияловчи турларини содир этганлик учун жавобгарликни назарда тутуди.

Квалификацияловчи белгилар сифатида қуйидагилар намоён бўлади:

а) ҳаёт ва соғлиқ учун хавfli бўлган зўрликни қўллаган ҳолда ёхуд шундай зўрликни қўллаш таҳдиди билан;

б) миллий, ирқий, диний ёки ижтимоий камситиш замирига асосланган ҳар қандай сабаб бўйича;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан;

г) такроран;

д) кекса шахсга ёки ночор аҳволдаги шахсга, вояга етмаган шахсга ёхуд хомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан;

е) икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан;

ж) ҳаётга ва соғлиққа зарар етказиши мумкин бўлган ашёлар қўлланилиб;

з) далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш) мақсадида.

Қариялар деганда пенсия ёшидаги шахслар тушунилади (60 ёшга тўлган эркеклар, 55 ёшга тўлган аёллар).

Предмет деганда – айбланувчи томонидан ЖК 235-моддасида кўрсатилган жиноий ҳаракатларни содир этиши натижасида кишининг ҳаёти ва соғлиғи учун амалда шикаст етказиши мумкин бўлган ҳар қандай предметларни тушуниш лозим.

Сохталаштириш (қалбакилаштириш) тушунчаси (ЎзР ЖКнинг 230¹ – моддасининг шарҳига қаранг).

ЖКнинг **235-моддаси 3-қисмига кўра**, ушбу модданинг биринчи ёки иккинчи қисмида назарда тутилган ҳаракатлар баданга оғир шикаст етказилишига ёхуд бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган ҳолларда жавобгарлик белгиланган.

Баданга оғир тан жароҳатлари етказилиши ҳолатларида айбдорнинг ҳаракатлари ЖКнинг 104-моддаси зиммасига қўйилмаган ҳолда, ЎР ЖКнинг **235-моддаси 3-қисмига кўра** малакаланади.

Бошқа оғир оқибатлар деганда сўроқ қилинаётган шахсларнинг кўрсатмаларни ноқонуний йўл билан олишга норозилик белгиси сифатида ўзини ўлдиришини тушуниш зарур.

8-§. Тергов қилишга ёки суд ишларини ҳал этишга аралаштириш (ЖК 236-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 106-моддасида «Ўзбекистон Республикасида суд ҳокимияти қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятлардан, сиёсий партиялардан, бошқа жамоат бирлашмаларидан мустақил ҳолда иш юритади», 112-моддасида эса «Судлар мустақилдирлар, фақат қонунга бўйсундилар. Судьяларнинг одил судловни амалга ошириш борасидаги фаолиятига бирон-бир тарзда аралаштиришга йўл қўйилмайди ва бундай аралаштириш қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади.

Судьяларнинг дахлсизлиги қонун билан кафолатланади»¹, дейилган. Шу муносабат билан одил судловни амалга ошириш борасидаги суд фаолиятига ҳеч кимнинг у ёки бу кўринишда аралашшига ҳаққи йўқ.

Жиноятнинг **бевосита объекти** суднинг одил судловни амалга ошириш бўйича фаолияти мустақиллигини, шунингдек, прокурор, терговчи ёки суриштирувчининг ишни ҳар томонлама, тўлиқ ва холис тергов қилиш бўйича фаолияти мустақиллигини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

NOTA BENE !

Тергов – бу жиноят процессининг бир босқичи бўлиб, прокурор назорати остида жиноят ҳодисаси юз берган-бермаганлиги, жиноят содир этишда айбдор шахсларни, жиноятда уларнинг айб даражаси, жиноят оқибатида келиб чиққан зарарнинг хусусияти ва миқдори, жиноятнинг сабаблари ҳамда иш учун аҳамиятга эга бошқа ҳолатларни аниқлаш учун суриштирув ва дастлабки тергов органлари томонидан далилларни тўплаш, текшириш ва баҳолашдан иборат фаолият. Тергов жиноят ишини бекор қилиш ёки ишни судга юбориш билан тамомланади (тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини қўллаш учун судга юборишни ҳам ўз ичига олади).

NOTA BENE !

Суд ишларини ҳал этиш — бу махсус ваколатли давлат органи — суд томонидан суд мажлисида тўпланган ёки тарафлар тақдим этган далиллар асосида ўтказиладиган текшириш жараёни. Суд ишларини ҳал этиш махсус

---

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгагининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган. (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 24 апрелда қабул қилинган Қонунига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгартириш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90-моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117 моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 6 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 4-бандига, 81-моддасининг еттинчи қисмига, 83-моддасига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13 ва 14- бандларига, 107-моддасининг биринчи қисмига, 110-моддасининг биринчи ва учинчи қисмларига, 111-моддасига ўзгартишлар ва қўшимча киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 80-моддасининг 5 ва 12-бандларига, 93-моддаси биринчи қисмининг 13-бандига ҳамда 108, 109-моддаларига ўзгартишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 августда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 99 ва 10-моддаларига ўзгартишлар киритилган.) – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 60, 65-б.

ҳужжат: ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ва қарор қабул қилиш билан тамомланади.

Суд ишлари деганда, нафақат биринчи инстанция судида кўриладиган ишлар, балки апелляция, кассация ва назорат тартибида иш юритиш, шунингдек, янги очилган ҳолатлар бўйича иш юритиш ҳам тушунилиши керак.

Объектив томондан жиноят ишнинг ҳар томонлама, тўла ва холисона ўрганилишига тўсқинлик қилиш мақсадида суриштирувчи, терговчи, прокурорга ёхуд адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрими ёки қарор чиқарилишига эришиш мақсадида судьяга турли шаклда қонунга хилоф равишда таъсир ўтказишда ифодаланади.

Тергов қилишга ёки суд ишларини ҳал этишга аралашиш — бу жисмоний шахслар томонидан суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки судья (шунингдек, судьялар ҳайъати ва халқ маслаҳатчиси) нинг фаолиятига таъсир этиш.

Тергов қилишга ёки суд ишларини ҳал этишга аралашиш тергов органи, прокуратура ёки суд биноси ёнида шиор ёзилган плакатлар билан ёхуд иш ташлаш билан боғлиқ намоиш, митинг ёки намоиш ўтказиш, тергов, прокуратура ёки суд органлари биноси ёнида очлик эълон қилиш, оммавий ахборот воситаларида кампаниялар ташкил этиш ва бошқаларда намоён бўлиши мумкин.

Аралашиш турли шаклда бўлиши мумкин: терговни бошқа йўналишда олиб бориш тўғрисида суриштирувчи, терговчи, прокурордан илтимос ёки талаб қилиш; судья ёки халқ маслаҳатчисидан ваъда берилган фойда ёхуд манфаат эвазига ишни муайян йўналишда олиб боришни талаб қилиш; таҳдид қилиш билан кўрқитиш; ўзи яхши танийдиган суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья ёки халқ маслаҳатчиси орқали тергов ёки суд ишини ўзининг фойдасига ҳал этишга уриниш; маслаҳат бериш ёки давлат ҳокимияти мансабдор шахси орқали йўл-йўриқ бериш ва бошқалар.

Айбдорнинг ҳаракатини квалификация қилишда аралашининг аниқ шакли — ишни тугатишни илтимос қилиш, оқлаш, айбни енгиллаштириш ёки, аксинча, оғирлаштириш, бошқа шахсларни жавобгарликка жалб қилиш, ишни даъвогар ёки жавобгар фойдасига ҳал этиш ва ҳоказолар аҳамиятга эга эмас. Аралашини ёки таъсир кўрсатиш дастлабки терговнинг барча босқичига, тўпланган ёки жиноят, фуқаролик, маъмурий ёхуд хўжалик ишига кўшилган далилларга тегишли бўлиши мумкин.

Аралашини ёки таъсир этиш, улар аниқ бир ишга тааллуқли бўлса, жиноят таркибини ташкил этади. Жазо чорасини кучайтириш ёки камайитиришга, умуман ёки бирон-бир жиноят турини аниқлашга қаратилган аралашини тергов қилиш ёки суд ишларини ҳал этишга аралашини деб топилмайди.

Фуқаролар ёки корхона, муассаса ва ташкилотлар бошлиқларининг тергов ёхуд суд органларига меҳнат жамоаси аъзосига нисбатан бошқа эҳтиёт чорасини қўллаш, шартли ҳукм қилиш, озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазони қўллаш ёки, уларнинг фикрича, ишга дахлдор бошқа ҳужжатларни тақдим этиш билан боғлиқ мурожаатномалари ёхуд илтимосномалари тергов қилиш ёки суд ишларини ҳал этишга аралашини деб топилмайди.

Бундан ташқари, тайёрланаётган ёки содир этилган жиноят тўғрисида хабар бериш, ишга дахлдор янги далилларни келтириш, мансабдор шахслар устидан шикоят бериш тергов, прокурор, суд органларининг фаолиятига аралашини деб топилмайди.

Илтимос қилиш, маслаҳат ёки таклиф қилиш умумий кўринишга эга бўлса (мисол учун, бирон-бир суднинг жиноий сиёсат соҳасидаги ишларини нашр қилиш ёки мажлисда танқидий фикр билдириш), тергов қилиш ёки суд ишларини ҳал этишга аралашини деб ҳисобланмайди. Айбдор, унинг яқин қариндошлари, ҳимоячининг иш ҳолатлари бўйича дастлабки тергов органлари ёки прокурор ёхуд суд мажлисида судга шикоят, норозилик шаклидаги илтимосларни билдиришини аралашини деб ҳисоблаб бўлмайди.

Агар суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья ишларига аралашини ёки

қаршилик кўрсатиш билан боғлиқ таъсир кўрсатиш ҳаракатлари ўлдириш билан кўрқитиш ёки зўрлик ишлатиш таҳдиди асосида акс эттирилса бу ҳаракатларни ЖКнинг 112-моддаси ва 236-моддаси жиноятлар жами тариқасида тавсифлаш лозим.

Шуни айтиш лозимки, суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья фаолиятига моддий манфаат кўрсатишни таклиф қилиб аралашиш жиноятлар мажмуи тариқасида ЖК 211-моддаси 1-қисми ва ЖК 236-моддаси 1-қисми бўйича квалификация қилишга олиб келади.

Шарҳланаётган жиноят суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки судья фаолиятига қонунсиз аралашиш ҳаракати бевосита бошланиши ҳамон **тугалланган** деб топилади. Айбдорнинг ҳаракатларини квалификация қилишда жиноятни тугалланган деб топиш юқоридаги шахслар фаолиятига ёки айбдорнинг ҳаракатлари тегишли қарор қабул қилинишига таъсир этиши талаб қилинмайди.

Субъектив томондан тергов қилиш ёки суд ишларини ҳал этишга аралашиш **тўғри қасддан** содир этилади, яъни шахс ўз ҳаракатларининг ижтимоий хавфлилигини билади, қонунга зид ва адолатсиз қарор чиқарилишини хоҳлайди.

Ушбу жиноятнинг **мотиви** шахсий манфаатдорлик, ғаразли ният ва бошқалар бўлиши мумкин.

Субъектив томоннинг зарурий белгиси аралашиш қандай **мақсадда** содир этилганлиги ҳисобланади. Агар аралашиш жиноят ишини тергов қилишда амалга оширилса, мақсад терговнинг тўлиқ ва ҳар томонлама олиб борилишига тўсқинлик қилиш ҳисобланади. Суд ишларини ҳал этишга аралашишнинг мақсади адолат қарор топишига тўсқинлик қилиш: иш бўйича судьялар (ёки судья) томонидан қонуний ва адолатли қарор (хукм, ажрим, қарор ва ҳал қилув қарори) қабул қилиш ҳисобланади.

Жиноят **субъекти** — 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс.

ЖК 236-моддаси 2-қисмида тергов қилиш ёки суд ишларини ҳал этишга аралашиш мансабдор шахс томонидан содир этилса, оғирроқ жавобгарликни

келтириб чиқариши кўрсатилган.

Мансабдор шахс деганда, ишни тергов қилиш ёки ҳал этишга аралашшига бевосита ваколати бўлган шахсни тушуниш лозим. Суриштирувчи, терговчи, прокурор ва судья ҳам қоида бўйича мансабдор шахс ҳисобланади. Энг аввало, давлат мансабини эгаллаган шахслар мансабдор шахслардир. Бундан ташқари, судья мансаб ваколати билан боғлиқ бўлмаган ҳолда, у билан алоқадор шахслар, масалан, судья, прокурор ёки терговчининг фарзандлари таълим олаётган мактаб директори, судья ёки унинг қариндоши яшаётган уйнинг, маҳалланинг оқсоқоли ва бошқалар ҳам мансабдор шахс деб топилади.

Прокурорнинг терговчи, суриштирувчига кўрсатмалари, шунингдек, юқори турувчи прокурорнинг қуйи турувчи прокурорга тергов қилинаётган иш бўйича кўрсатмалари жиноят-процессуал қонуни бўйича ишни тергов қилишга аралашши деб топилмайди. Ўзбекистон Республикаси ЖПК 37-моддаси доирасида тергов бўлими бошлиқининг кўрсатмалари ушбу жиноят таркибини ташкил қилмайди.

9-§. Ёлғон хабар бериш (ЖК 237-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** одил судлов органларининг нормал фаолияти, фуқароларнинг қонун билан ҳимоя қилинадиган ҳуқуқ ва манфаатлари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят тўғрисида била туриб, жиноят содир этилгани ҳақида ёлғон хабар беришда ифодаланади.

Ёлғон хабар бериш деганда, ёзма ёки оғзаки равишда бевосита айбдор ёки бошқа шахс томонидан содир этилган, тугалланган жиноят ҳақидаги ёки жиноятга тайёргарлик кўрилатганлиги ёхуд тажовуз ҳақидаги ҳақиқатга тўғри келмайдиган хабар беришни тушуниш зарур. Одатда, бундай хабарлар жиноий иш кўзғатиш ҳуқуқига эга бўлган идораларга келиб тушади. Прокуратура, Давлат хавфсизлик хизмати, солиқ органлари, давлат ҳокимияти органлари ва ҳоказолар шулар жумласидандир.

Ёлғон хабарда айбдор томонидан жиноятни содир этган шахс кўрсатилиши ёхуд жиноят содир этилганлиги ҳақидаги факт маълум қилиниши мумкин.

Била туриб ёлғон хабар бериш оқибатлари (жиноий иш қўзғатилгани ёки қўзғатилмагани)дан қатъи назар, бу қилмиш тегишли органларга хабар қилинган пайтдан эътиборан **туғалланган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Ёлғон хабар берган шахс ўзи маълум қилган маълумотларнинг ҳақиқатга тўғри келмаслигини яхши билиши лозим. Айбдор хабар қилинган ахборотни баҳолашда ҳақиқатдан ҳам адашган бўлса, уни шарҳланаётган модда бўйича жавобгарликка тортиб бўлмайди.

Ёлғон хабар берилишининг **мотивлари** ҳар хил: бир-бирини кўра олмаслик, ўч олиш, ҳасад, ғаразгўйлик бўлиши мумкин.

Била туриб ёлғон хабар беришдан кўзланган **мақсад**, аксарият ҳолларда, жиноятни содир этишда айбланаётган шахсга нисбатан жиноят иши қўзғатиш хоҳишидир.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Шунингдек, ЖКнинг **237-моддаси 2-қисмида** қуйидаги ёлғон хабар берганлик учун жавобгарлик назарда тутилган:

- а) айбловнинг сунъий далилларини вужудга келтирган ҳолда;
- б) ғаразгўйлик ниятларида;
- в) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб;
- г) оғир ёки ўта оғир жиноятларни содир этилган бўлса.

Айбловнинг сунъий далилларини вужудга келтириш деганда, жиноятга алоқаси бўлган далилларнинг сохталаштирилишини (сохта гувоҳлар, қандайдир ҳужжатлар, ёзувлар, фотосуратлар келтирилиши ва ҳ.к.ларни) тушуниш зарур.

Агар хабар берувчи томонидан гувоҳ ёки бошқа шахснинг пора эвазига ўзига оғдириш, уни шантаж, жисмоний куч ишлатишни қўллаш таҳдиди, мулкни йўқ қилиш ва ҳоказолар орқали кўрсатма беришга мажбурлаш

аниқланган тақдирда, у ЖКнинг 237-моддаси ва 238-моддаси 2-қисми (ёлғон гувоҳлик бериш)да назарда тутилган жиноятлар йиғиндиси бўйича жавобгарликка тортилади.

Оғир, ўта оғир жиноятлар тушунчаси ҳақида ЎзР ЖКнинг 15-моддаси изоҳига қаранг.

Шарҳланаётган модданинг 3-қисмида оғир оқибатларга олиб келган ёлғон хабар учун жавобгарлик назарда тутилган.

Оғир оқибатлар деганда, ёлғон хабар содир этилган шахснинг рухий ҳолатининг бузилиши, ўзини ўзи ўлдириши тушунилади.

10-§. Ёлғон гувоҳлик бериш (ЖК 238-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объекти** суд ишларини юритишда далилларни шакллантириш тартибини белгиловчи ижтимоий муносабатлардир. Жиноятнинг **факультатив объекти** жиноят процесси иштирокчилари, шунингдек, бошқа манфаатдор шахсларнинг қонуний манфаатлари, хавфсизлиги ва ҳуқуқлари ҳисобланади.

ЖК 238-моддаси 1-қисмида назарда тутилган **жиноят объектив томондан** гувоҳнинг ёки жабрланувчининг била туриб ёлғон кўрсатув беришида, экспертнинг била туриб нотўғри хулоса беришида, таржимоннинг бир тилдан иккинчи тилга била туриб нотўғри таржима қилишида ифодаланади.

Кўрсатув бериш деганда, жиноят ёхуд фуқаролик иши юзасидан аниқланиши керак бўлган ҳолатлар ҳақида ахборот беришни тушуниш зарур.

Ишнинг ҳақиқатга тўғри келмайдиган ёхуд бузилган ҳолатлари ҳақидаги кўрсатув ёлғон кўрсатув ҳисобланади. Масалан, исботлаш аҳамиятига молик маълум далилларни хабар қилмаслик ёхуд ўйлаб топилган далилларни маълум қилиш.

(«Гувоҳ» ва «жабрланувчи» тушунчалари ҳақида ЖК 235-моддаси таҳлилига қаранг.)

Гувоҳ ёки жабрланувчи томонидан иш учун аҳамиятли бўлган ҳолатлар ҳақида атайин айтмаслик, гувоҳ ёки жабрланувчини сўроқ қилиш ҳуқуқига

эга бўлган суд ва бошқа иштирокчиларнинг берган бирон-бир саволларига жавоб бермаслиги ҳақида айтмаган тақдирдагина, ЖК 238-моддаси бўйича жавобгарликка тортишга асос бўлиши мумкин. Гувоҳ ёки жабрланувчи ёхуд экспертнинг иш учун аҳамиятли бўлган ҳолатлар тўғрисида кўрсатув беришдан бош тортиши, ЖК 240-моддаси бўйича квалификация қилиниши лозим.

Гувоҳлар ёки жабрланувчининг бир иш юзасидан такрор равишда (яъни, бир неча маротаба) дастлабки тергов босқичлари ва суд мажлисида берган ёлғон кўрсатмаларини алоҳида-алоҳида мустақил жиноятлар сифатида эътироф этиб бўлмайди. Бу давомли жиноят сифатида эътироф этилади.

Жиноят норма диспозициясида кўрсатиб ўтилган қилмишлар содир этилиши билан тугалланган ҳисобланади. Агар кўрсатма, хулоса ёки таржима оғзаки қилинадиган бўлса, жиноят кўрсатма, хулоса бериш ва таржиманинг охирига етиши билан **тугалланган** ҳисобланади. Агар улар ёзма равишда бериладиган бўлса, сўроқ баённомасига имзо қўйгандан, таржима ёки хулосани имзолаш ва уни суд органига бериш билан жиноят тугалланган ҳисобланади.

Жиноятни тугалланган деб топиш учун ҳеч қандай оқибат келиб чиқиши, масалан, судланувчининг маҳкум бўлиши ёки оқланиши, таржима, хулосалар далил сифатида олиниб, айбдорга нисбатан жавобгарлик вужудга келиши ва бошқалар талаб қилинмайди.

Эксперт — жиний, маъмурий, фуқаролик ва хўжалик ишлари бўйича вужудга келадиган фан, техник ва бошқа махсус масалалар бўйича хулоса бериш учун зарур билимга эга бўлган ҳар қандай шахс. У махсус билимларини ишлатган ҳолда, объектив ва ҳар томонлама текширув асосида ўз номидан хулоса тузади ва тақдим этган хулосасига жавобгардир (ЖПК 67-моддаси).

Эксперт хулосаси — ваколатга эга бўлган шахс томонидан текширувга тақдим этилган ҳолатнинг бирон-бир томони ҳақида махсус билимлар асосида тақдим этилган хулоса. Хулосани фақат ваколатга эга бўлган шахс

тақдим қилиши мумкин.

Нотўғри эксперт хулосаси — экспертнинг иш материалларига (хужжатлар, далилий ашёларга) нотўғри баҳо бериши. Шунингдек, экспертиза даврида аниқланган ҳолатлар бўйича фактларни бузиб кўрсатиш, ушбу фактларни хулосада кўрсатмаслик нотўғри тушунтириш бериш ҳам нотўғри хулоса деб топилади. Хулоса берилган вақтдан бошлаб жиноят тугалланган ҳисобланади.

Таржима — бир тилдаги бирон-бир маълумотлар, ахборотларни бошқа тилда баён этишга қаратилган фаолият. Тил деганда, нафақат сўзлашув («товушли») тили, балки махсус билимларни талаб қилмайдиган кенг тарқалган ва қўлланадиган белгилар тили (мисол учун, кар-соқовлар тили) ҳам тушунилиши мумкин (жумладан, қадимги Миср тили, қандайдир шифр).

Таржима бир тилдан бошқасига ёзма ёки оғзаки, битта ёки бир неча таржимонлар томонидан амалга оширилиши мумкин. Шунини таъкидлаш зарурки, била туриб нотўғри таржима қилганлик учун фақат муайян ишда таржимонлар сифатида жалб қилинган шахсларни жавобгарликка тортиш мумкин.

Нотўғри таржима қилиш ёзма ёки оғзаки нутқнинг мазмунини бир тилдан иккинчи тилга бузиб, нотўғри таржима қилишда ифодаланади. Нотўғри таржимага иш ҳолатлари бўйича маълум бир ҳолатлар бўйича сукут сақлаш ҳам киритилади. Нотўғри таржима қилиш билан боғлиқ бирор-бир ҳаракатлар содир этилган вақтдан бошлаб жиноят тугалланган ҳисобланади.

Жиноятнинг **субъектив томони тўғри қасда** ифодаланади. Санаб ўтилган шахслар ўзлари бераётган кўрсатма, хулоса ёки таржима ҳақиқатга мос келмаслигини англайди ва уларни нотўғри маълумот сифатида суд ёхуд одил судловни амалга оширувчи бошқа органларга беришга ҳаракат қилади.

Олдиндан билиш белгиси шарҳланаётган жазога лойиқ хулқ-атворни жазо белгиланмайдиган эҳтиётсиз қилмишдан ажратади. Бу, масалан, жабрланувчи ёки гувоҳнинг эсдан чиққани, чалғигани туфайли ҳақиқатга тўғри келмайдиган кўрсатма бериши ёхуд билимсиз эксперт ёки

таржимоннинг нотўғри хулоса ёхуд таржимаси бўлиши мумкин. Жиноятнинг **мотиви** (ғаразли, ўч олиш, шахсий салбий муносабатлар) қилмишни квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Жиноят **субъекти** махсус бўлиб, 16 ёшга тўлган, қонун бўйича ишда гувоҳ, жабрланувчи, эксперт ёки таржимон сифатида қатнашиши мумкин бўлган шахс ҳисобланади. 16 ёшга тўлмаганлар ва ишга гувоҳ ва жабрланувчи сифатида жалб қилинган шахслар мазкур жиноят субъекти ҳисобланмайди.

ЖК 238-моддаси 2-қисмининг объектив томони:

1) суриштирув олиб бориш, дастлабки тергов, ишни судда кўриш вақтида гувоҳ ёки жабрланувчининг ёлғон кўрсатув бериши ёки экспертнинг ёлғон хулоса бериши ёхуд таржимонни нотўғри таржима қилиши учун пора эвазига оғдириб олишдан;

2) уларга ёки уларнинг яқин қариндошларига руҳий ёки жисмоний тазйиқ ўтказиш орқали ёлғон гувоҳлик беришга мажбурлашдан иборатдир.

Пора эвазига оғдириб олиш — бу ёлғон гувоҳлик бериш эвазига айбдорларнинг шахсан ўзига ёки воситачилари орқали кўрсатилган шахсларга пул, қимматли қоғоз, бошқа мулк бериш ёки мулкий характерда бўлган хизматларни, ишни дастлабки терговда ёки суд мажлисида кўриш вақтида, ёлғон гувоҳлик бериш учун бажаришда ифодаланади.

Жинсий алоқага киришишга таклиф қилиш поранинг предмети бўла олмайди. Мулкий характерда бўлмаган манфаат ва фойдали хизматларни бажариш (ишга жойлаштириш ва бошқалар) мазкур жиноят таркибини ташкил қилмайди. Моддий йўсиндаги хизматлар сирасига қарздан воз кечиш, қандайдир имтиёзларни бериш ва ҳ.к.ларни киритиш мумкин. Пора миқдори жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Гувоҳ, жабрланувчи, эксперт, таржимонни пора эвазига оғдириш айтиб ўтилган шахсларга муайян моддий мукофот берилган пайдан эътиборан **туғалланган** жиноят ҳисобланади.

ЖКнинг 238-моддаси 2-қисми билан ёлғон гувоҳлик беришга рухий, жисмоний, психологик зўрлик ишлатиш билан кўрқитган шахс жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Рухий тазйиқ ва психологик таъсир ўтказиш айбдор томонидан шарҳланаётган жиноятнинг содир этилишини соғлиқ ёки мулкка зарар етказиш билан кўрқитиш орқали талаб қилишда ифодаланади.

Рухий тазйиқ ўтказиш йўли билан ёлғон гувоҳликка мажбурлаш пўписа қилинган пайтдан бошлаб, айбдор истаган натижасига эришганми ёки йўқми, бундан қатъи назар, жиноят ҳисобланади.

Жисмоний тазйиқ ўтказиш жабрланувчини уриш орқали унга енгил тан жароҳати етказишда ифодаланади. Жабрланувчига ўртача оғир ёки оғир тан жароҳати етказилганда, айбдорнинг қилмиши соғлиққа зарар етказганлик учун жиноий жавобгарлик белгиланган моддаларга асосан жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши керак (ЖК 104-, 105-моддалари). Ўлдириш билан кўрқитиш ёлғон гувоҳлик бериш билан бирга жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиниши керак (ЖК 112- ва 238-моддалари).

Субъектив томондан жиноят тўғри қасддан содир этилади.

Жиноятнинг содир этилиш **мотивлари** жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас. Жиноятни содир этишдан кўзланган **мақсад** — гувоҳ, жабрланувчи, экспертни ёлғон кўрсатув ёки хулоса беришга, таржимонни нотўғри таржима қилишга оғдиришдан иборатдир.

16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс ЖК 238-моддасининг 2-қисмида жавобгарлик белгиланган **жиноятнинг субъекти** бўлиши мумкин.

Шарҳланаётган **модданинг 3-қисмида** уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда (*уюшган гуруҳ манфаатлари тушунчаси ҳақида ЎзР ЖКнинг 164-моддасининг шарҳига қаранг*) ёхуд оғир ва ўта оғир жиноятни содир этишда айблашда (*оғир ва ўта оғир жиноятлар тушунчаси ҳақида ЎзР ЖКнинг 15-моддасининг шарҳига қаранг*) ёлғон гувоҳлик бериш учун жавобгарлик назарда тутилган.

11-§. Суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилиш (ЖК 239-моддаси)

Жиноятнинг **бевосита объектини** дастлабки тергов ва суриштирув органларининг нормал фаолият юритишини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ташкил қилади.

Объектив томондан суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини суриштирувчи, терговчи ёки прокурорнинг рухсатсиз ошкор қилишда ифодаланади.

Ошкор этиш деганда, ишдаги маълумотларнинг ошкор қилинишига йўл кўйиб бўлмаслиги ҳақида терговчи томонидан огоҳлантирилган жабрланувчи, гувоҳ, ҳимоячи ёхуд бошқа шахсларнинг ана шундай ахборотни учинчи шахсларга ҳар қандай кўринишда ошкор қилишини тушуниш зарур.

Аксарият ҳолларда, суриштирув, дастлабки терговнинг ошкор қилиб бўлмайдиган маълумотларига муайян ишдаги жиддий аҳамиятга молик ахборотлар (гувоҳларнинг кўрсатувлари, эксперт хулосаси ва ҳ.к.лар) ҳам киради.

Суриштирув ва дастлабки терговни амалга ошириш жараёнида олинган маълумотлар жиноят **предмети** ҳисобланади.

Суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотлари деб, суриштирув ва дастлабки тергов жараёнида олинган, сўроқ, юзлаштириш, тинтув, тергов экспериментлари баённомаларида, экспертиза материаллари ва бошқа ҳужжатларда мавжуд маълумотларга айтилади. Бироқ шарҳланаётган модда нуқтаи назаридан **маълумотлар** деганда, фақат суриштирув ва дастлабки тергов жараёнида олиниб, уларга нисбатан терговчи, суриштирувчи ёки прокурор уларни овоза қилганлик учун жавобгарлик тўғрисида огоҳлантирган ҳамда бу ҳақда тегишли тилхат олинган маълумотларгина тушунилади.

Агар шахс маълумотларни овоза қилганлиги учун жавобгарлик тўғрисида огоҳлантирилмаган бўлса, уни шарҳланаётган модда бўйича жавобгарликка

жалб қилиш мумкин эмас.

Бу маълумотлар, шунингдек, бошқа йўл билан (масалан, шохид, гувоҳ, бошқа шахслар билан суҳбатлашув натижасида) олинган бўлиши мумкин. Бироқ суриштирув ва дастлабки терговга оид маълумот сифатида эътироф этилиши учун уларга нисбатан айбдордан ЖПК 353-моддасига биноан тилхат олинган бўлиши шарт. Бунда бу маълумотлар кимга ёки нимага тааллуқлилиги аҳамиятга эга бўлмайди. Масалан, эксперт ўзи ўтказган экспертиза маълумотларини, гувоҳ — ўз кўрсатмаларини овоза қилиш ҳуқуқига эга эмас. ЖПК 353-моддаси 1-қисмига кўра, «терговчи жиноят ишидаги барча маълумотларни ёки унинг муайян қисмидаги маълумотларни ошкор қилинмайдиган деб эътироф этишга ҳақли. Ана шу асосда у тергов ҳаракатларида иштирок этаётган ёки тергов ҳаракатларини бажаришда ҳозир бўлган ёхуд тергов материаллари билан танишаётган шахслардан уларнинг зиммасига ишда мавжуд бўлган маълумотларни унинг рухсатсиз ошкор қилмаслик тўғрисида мажбурият юклатилгани ҳақида тилхат олиши мумкин».

Суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотлари ошкор қилинган, ана шу ахборотлар бегона шахслар мулкига айланган пайтдан эътиборан жиноят **туғалланган** деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасдан содир этилиши мумкин. Айбдор маълум этилиши тақиқланган маълумотларни ошкор этаётганлигини англайди ва буни хоҳлайди.

Бу жиноятнинг **мотиви** ва **мақсади** турлича, масалан, ўзининг хабардорлиги билан мақтаниш, ғаразли ёки бошқа шахсий манфаатлар бўлиши мумкин, улар квалификация қилишга таъсир этмайди.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, суриштирув, дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилса, жиний жавобгарликка тортилиши ҳақида суриштирувчи, терговчи, прокурор томонидан огоҳлантирилган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Шунингдек, гувоҳ, жабрланувчи, фуқаролик даъвогари ёки жавобгари,

адвокат, эксперт, мутахассис ва ҳ.к.лар ҳам жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин.

12-§. Жиноят процессини юритиш катнашчиларининг ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаши (ЖК 240-моддаси)

Мазкур жиноятнинг бевосита объекти жиноят иш юритувида исботлаш жараёнини тартибга солувчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят гувоҳ ёки жабрланувчининг суриштирув, дастлабки тергов жараёнида ёки судда гувоҳлик беришдан, ё бўлмаса экспертнинг хулоса беришни рад этиши ёки бу ишдан бўйин товлашидан иборат бўлади.

Жиноят-процессуал қонунчилигига (ЖПК 117-моддасига) мувофиқ, гувоҳ ёки жабрланувчининг шахси аниқлангандан ва унга процессуал ҳуқуқ ҳамда мажбуриятлари тушунтирилгандан кейин у кўрсатув беришдан бош тортганлик ва била туриб ёлғон кўрсатув берганлик учун жиноий жавобгарлик тўғрисида огоҳлантирилиб, бу ҳақда сўроқ баённомаси ёки суд мажлиси баённомасига ёзиб қўйилади.

Гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг яқин қариндошлари **кўрсатув беришдан бош тортганлик** учун жавобгарлик тўғрисида огоҳлантирилмайдилар.

«Суриштирувчи, терговчи ёки суд томонидан аниқланаётган ҳолатлар ўзида давлат сирларини ёки касб сирини ёхуд гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ёхуд бошқа шахслар ҳаётининг сир тутиладиган томонларини акс эттирганлигини баҳона қилиб, гувоҳ ва жабрланувчи кўрсатув беришдан бош тортишга ҳақли эмас» (ЖПК 118-моддаси).

Кўрсатув беришдан бош тортиш — бу гувоҳга ёки жабрланувчига маълум бўлган суд ишини тўғри ҳал қилишда аҳамиятга эга бўлган ишга тааллуқли фактлар ва ҳолатлар ҳақида маълумотларни айтмасликда намоён бўлади.

Гувоҳ ёки жабрланувчининг кўрсатма беришдан бош тортиши оғзаки ёки

ёзма тарзда бевосита ариза бериш билан амалга оширилиши мумкин.

Гувоҳ ёки жабрланувчи кўрсатма бера туриб, ишнинг баъзи жиҳатлари юзасидан ёлғон гувоҳлик берсалар, уларнинг ҳаракатлари, шунингдек, қисман ёлғон хулоса берган эксперт ҳаракатлари ёлғон гувоҳлик бериш сифатида ЖК 238-моддаси бўйича квалификация қилинади.

Гувоҳ, жабрланувчининг кўрсатув беришдан бўйин товлаши деганда, кўрсатма беришдан бош тортиш мақсадида бирон-бир узрсиз сабабларни излаб топиш тушунилади (ўзини касал қилиб кўрсатиш, оғир оилавий аҳволини важ қилиш ва ҳоказо).

Экспертнинг хулоса беришдан бўйин товлаши деганда, ўз малакаси пастлиги, ўзини ёмон сезаётганлиги, ачиниш ҳиссини келтириб чиқариш истаги кабилар тушунилади.

Узрли сабабларсиз кўрсатув бериш ёхуд хулоса чиқаришдан бош тортиш ёки бўйин товлаш маълум қилинган пайдан эътиборан ушбу **жиноят тугалланган** деб ҳисобланади.

Суриштирув, дастлабки тергов органи ёки судга гувоҳ, жабрланувчи ёки эксперт сифатида чақирилган шахслар жиноят **субъекти** бўлиши мумкин.

(«Гувоҳ», «жабрланувчи» ва «эксперт» тушунчалари ҳақида ЖКнинг 235-ва 238-моддалари таҳлилига қаранг.)

Жиноят кодекси 240-моддасининг 2-қисмига мувофиқ, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг яқин қариндошлари гувоҳлик кўрсатуви беришни рад этганлиги ёки бундан бўйин товлаганлиги учун, шунингдек, гувоҳ ўзига қарши кўрсатув беришни рад этганда жавобгарликка тортилмайдилар.

13-§. Жиноят ҳақида хабар бермаслик ёки уни яшириш (ЖК 241-моддаси)

Жиноят ҳақида хабар бермаслик ёки уни яширишнинг **бевосита объекти** — мазмуни одил судловни амалга оширадиган суд, прокуратура, дастлабки тергов ёки суриштирув идораларининг бир меъёрдаги фаолиятидан иборат

бўлган ижтимоий муносабатлар.

Объектив томондан ЖК 241-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилган оғир ёки ўта оғир жиноят ҳақида аниқ билгани ҳолда хабар бермасликдан иборатдир.

NOTA BENE !

Хабар бермаслик деганда, ўз фаолияти муносабати билан ёхуд бошқа сабабларга кўра қандайдир шахслар томонидан оғир ёки ўта оғир жиноятни содир этишга тайёргарлик кўрилаётганлиги ёхуд тугалланган жиноятдан хабар топган шахсинг шу ҳақдаги ахборотни давлат ҳокимияти, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига етказмаслигини тушуниш зарур.

Тайёрланаётган жиноят — бу ижтимоий хавфли бўлган қилмишни содир этишни тайёрлашга қаратилган ҳаракатлар. Жиноятга тайёргарлик кўриш зарур қурол, портловчи моддалар, вазиятни ўрганиш, иштирокчиларни қидириш ва ҳоказоларда ифодаланиши мумкин.

Содир этилган жиноят — жиноятнинг тугалланган таркибини ташкил қилувчи ҳаракатдир. Содир этилган жиноят каби, жиноят содир этишга суиқасд қилиш ҳам шарҳланаётган модда доирасида кўриб чиқилиши керак.

Тайёрланаётгани аниқ маълум бўлган ёки содир этилган жиноят ҳақида айбланувчи ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари: суриштирув, дастлабки тергов, прокуратура ва судга хабар бермаган ҳолдагина хабар бермасликни тан олиш мумкин. Бундай органларга хабар бериш ёзма ёки оқзаки; шахсан ёки воситачи орқали; аноним ёки очик тарзда амалга оширилиши мумкин, хабар беришнинг шакли ва тури аҳамиятга эга эмас.

Мазкур модда бўйича жавобгарлик юзага келишининг муҳим шarti — маълумотлар айбдорга аниқ маълум бўлиши лозимлиги.

Шахсда уларнинг ҳақиқийлигига ишонч туғдирадиган характерли манбалардан олинган маълумотлар **аниқ маълумотлар** деб ҳисобланади.

Қонунда шахс унга маълум бўлган, тайёрланаётган ёки содир этилган

жиноят ҳақида маълумот бериши муддати кўрсатилмаган. Бундай муддат деб, шахсга жиноят ҳақида маълум бўлганидан кейинги энг қисқа муддат тан олинади. Шу муддат мобайнида шахс тегишли органларга бу ҳақда маълумот бериш имкониятига эга бўлиши лозим.

(«Оғир» ёки «ўта оғир» жиноятлар тушунчалари ҳақида ЖКнинг 230-моддаси таҳлилига қаранг.)

Аниқ билгани ҳолда тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилган оғир ёки ўта оғир жиноят ҳақида **хабар бермаслик** шахс ана шу фактларни маълум қилиш ҳаракатини кўрмаган пайдан эътиборан **тугалланган** жиноят деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор унга қонун томонидан юклатилган бурчини — аниқ маълум бўлган, тайёрланаётган, содир этилган оғир ёки ўта оғир жиноят ҳақида хабар беришни — бажармаётганлигини билади ва шуни хоҳлайди.

Ушбу жиноятнинг содир этилиш сабаблари турли бўлиши мумкин: бошқаларнинг ишига «аралашини» хоҳламаслик; тахмин қилинган тажовуздан кўрқиш, ғаразгўйлик ва ҳоказо. Аммо улар қилмишни квалификация қилишга таъсир қилмайди, бироқ суд томонидан жазо тайинлашда ҳисобга олиниши мумкин.

Жиноятнинг содир этилиш **мотиви** ҳар хил (жиноятни содир этган шахсни яшириб қолиш, гувоҳ сифатида иштирок этишни истамаслик ва ҳ.к.) бўлиши мумкин.

Таҳлил қилинаётган жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин. Ўз хизмат вазифаларига кўра ўзларига маълум бўлган, тайёрланаётган ёки содир этилаётган жиноятлар ҳақида хабар беришга мажбур бўлган ва улар ҳақида хабар бермаётган мансабдор шахслар мансаб совуққонлиги ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги учун жавобгарликка тортилади.

ЖК 241-моддаси 2-қисми оғир ёки ўта оғир жиноятларни олдиндан ваъда бермасдан яшириш учун жавобгарликни назарда тутди.

NOTA BENE !

Яшириш деганда, жинойтчи, жинойт излари, содир этилган жинойт қуроллари ва воситалари, жинойт йўли билан қўлга киритилган предметларнинг яширилишини тушуниш зарур. Яшириш уй-жойни, қиёфасини ўзгартириш учун кийим-кечак беришдан, шахсни бирон-бир ҳужжат билан таъминлашдан, қон изларини, бармоқ изларини йўқотишдан ва ҳ.к.лардан иборат бўлиши ҳам мумкин.

Яшириш **объектив томондан** жинойтчини, унинг жинойти изларини, оғир ёки ўта оғир жинойтни содир этишдаги восита ва қурол-яроғини ёхуд оғир ёки ўта оғир жинойтни содир этиш натижасида олинган буюм ва қимматбаҳо нарсаларни беркитишда ифодаланиши мумкин.

Жинойтчини яшириш — бу унга бошпана, транспорт воситалари бериш, қалбаки ҳужжатлар билан таъминлаш, ташқи қиёфасини ўзгартиришда ёрдам бериш.

Жинойт содир этиш қуроли ва воситаларини яшириш — жинойт содир этилган қурол ва бошқа нарсаларни яшириш, беркитиш ёки уларни йўқ қилиш ёки ўзгартириш.

Жинойт изларини ёки жинойт йўли билан олинган нарсаларни яшириш уларни беркитиш, бошқа жойга олиб бориш, йўқ қилиш, ташқи кўринишини ўзгартириш, завод тамғаси детал номерини қалбакилаштириш йўли билан амалга оширилади.

Жинойт предметларини яшириш ҳаракатлари натижасида жинойт қонуни билан кўриқланадиган бошқа объектларга ҳам зарар етказилган тақдирда қилмиш тегишли моддалар билан жинойтлар жами тариқасида тавсифланади. Масалан, жинойт предмети бўлган ўқотар қуролни яшириш ҳаракатларини ЖК 241-моддаси ва 248-моддалари (қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларига қонунга хилоф равишда эгалик қилиш) билан жинойтлар жами тариқасида тавсифлаш лозим.

Мазкур жинойт фақатгина **фаол ҳаракат** орқали содир этилиши мумкин.

Ёрдамчи тарзидаги иштирокчиликдан фарқли равишда, мазкур модда маъносида яшириш оғир ёки ўта оҚир жиноят содир этилгандан сўнг айбдор томонидан амалга оширилади, шунинг учун у содир этилган жиноят ва унинг оқибатлари билан сабабий боғланишда эмас. Бундан ташқари, оҚир жиноят ёки ўта оғир жиноят содир этилгунча айбдор у ҳақида билмайди ва жиноят изларини олдиндан йўқ қилишга ваъда бермайди.

Агар яшириш доимий хусусиятга эга бўлса, бу бажарувчини жиноятни содир этишда ёрдамлашганлик деб ҳисобга олиш учун асос бўлади ва унинг ҳаракатларини иштирокчилик сифатида квалификация қилиш лозим.

Шахс жиноятчини жиноят содир этиш қуроли ва воситаларини, оғир ёки ўта оғир жиноятни содир этиш натижасида олинган нарса ва қимматбаҳо буюмларни яширишга йўналтирилган ҳаракатларни амалга оширганда, жиноят **туғалланган** деб топилади.

Субъектив томондан жиноят **тўғри қасд** билан тавсифланади. Шахс оҚир ёки ўта оҚир жиноятни яшираётганини билади ва буни хоҳлайди.

Жиноятнинг **мотиви** турлича (ғаразгўйлик, жиноятчидан қўрқиш, одил судлов органларидан ўч олиш, яширилаётган шахс билан қариндошлик, яқин дўстлик муносабатлари ва ҳоказолар) бўлиши мумкин. Аммо бу мотивлар жиноятни квалификация қилишда таъсир этмайди.

Яшириш мақсади ва мотиви жиноят таркиби чегарасидан ташқарида бўлади ва суд томонидан жазо тайинлашда ҳисобга олинади.

16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс ушбу жиноят **субъекти** бўлиши мумкин.

ЖК 31-моддаси 3-қисмига кўра, «Олдиндан ваъда бермаган ҳолда жиноят ҳақида хабар бермаганлик ёки жиноятни яширганлик учун гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг яқин қариндошлари жавобгарликка тортилмайди».

(«Яқин қариндошлар» тушунчаси ҳақида ЖК VIII бўлимига қаранг.)

Агар олдиндан ваъда бермаган ҳолда жиноятларни яшириш мансабдор шахс томонидан ўз хизмат ваколатларидан фойдаланган ҳолда содир этилса

жиноятни ЖКнинг 241-моддаси ва 205-моддалари жами тариқасида квалификация қилиш лозим.

14-§. Жиноятни ҳисобга олишдан қасддан яшириш (ЖК 241¹-моддаси)

Жиноят ишини кўзғатишга сабаб бўлувчи аризалар, хабарлар ва бошқа жиноят ҳақидаги маълумотларнинг тақдим этилиши ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг бу маълумотларни синчиклаб ўрганиб чиқиш ва бу иш бўйича жиноят ишини кўзғатиш борасидаги масалани кўриб чиқишга йўналтиради.

Жиноятларни рўйхатга олишни қасддан яшириш энг аввало, жиноятни очишда тўсиқ бўлади, фуқароларни одил судлов ишида қатнашиш имкониятини чеклайди, унга бўлган ишончни сўндиради, шу билан бирга жиноят содир этган шахсларнинг жазоланмай қолишига олиб келади.

Шу билан боғлиқ равишда Ўзбекистон Республикаси қонун чиқарувчи органи ЖКга жиноятларни рўйхатга олишни қасддан яширганлик учун жавобгарликни ўрнатувчи янги норма — **241¹-моддани** қўшиш тўғрисида қонун қабул қилди.

Жиноятнинг бевосита объекти — жиноят ҳақидаги аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотларни қабул қилиш ва кўриб чиқишни белгилаб берувчи жиноят-процессуал қонунчилиги билан ўрнатилган тартибни белгилаб берувчи ижтимоий муносабатлар. Жиноятнинг **факультатив объекти** сифатида бу ерда жиний тажовузлардан муҳофазаланишга бўлган фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ўз ичига олувчи ижтимоий муносабатлар намоён бўлади.

Жиноятнинг предмети бўлиб ариза (айбдорнинг аризаси ёки шахс аризаси), хабар (корхона, муассаса, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва мансабдор шахсларнинг хабарлари, шунингдек, ОАВларининг хабарлари), жиноят ишини кўзғатишга ваколатли бўлган давлат органлари ёки мансабдор шахслар томонидан бевосита аниқланган бошқа жиноят ҳақидаги

маълумотлар ҳисобланади.

Шахсларнинг жиноят тўғрисидаги аризалари ёзма ёки оқзаки бўлиши мумкин. Ёзма ариза арз қилувчи шахс томонидан имзоланган бўлиши лозим. Оғзаки ариза баённомада қайд этилади (ЖПК 324-моддаси).

Корхоналар, муассасалар, ташкилотлар, жамоат бирлашмалари ва мансабдор шахслар жиноят тўғрисида берган хабарлар хизмат хати ёки тасдиқланган телефонограмма, телеграмма ёхуд радиogramма шаклида бўлиши лозим. Хабар юборувчи содир этилган жиноятга оид ҳолатларни тасдиқловчи ўз ихтиёридаги ҳужжатларни хабарга илова қилиб юбориши мумкин (ЖПК 326-моддаси).

Муайян жиноят тўғрисида матбуот, радио ва телевидения, ҳужжатли кинофильмлардаги, шунингдек, оммавий ахборот воситаларига йўлланган, лекин эълон қилинмаган хатлардаги хабарлар жиноят ишини қўзғатишга сабаб бўлади.

Жиноят тўғрисидаги хабарни эълон қилган ёки тегишли жойларга юборган оммавий ахборот воситалари, шунингдек, бу хабар муаллифлари суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки суднинг талабига асосан ўз ихтиёрларида бўлган ҳужжатларни ва хабарни тасдиқловчи бошқа материалларни тақдим қилишлари шарт (ЖПК 327-моддаси).

Жиноят содир этилганлигини кўрсатувчи маълумотларнинг бевосита аниқланиши қуйидаги ҳолларда жиноят ишини қўзғатишга сабаб бўлиши мумкин:

1) суриштирувчи маъмурий вазифани амалга ошираётганида ёки бошқа жиноятга доир иш бўйича суриштирув ўтказиш чоғида жиноятга оид маълумотларни аниқлаганида;

2) терговчи бошқа жиноятга доир иш бўйича дастлабки тергов юритиш чоғида жиноятга оид маълумотларни аниқлаганида;

3) прокурор қонунларнинг бажарилиши устидан назорат қилиш пайтида ёки бошқа жиноятга доир иш бўйича дастлабки тергов олиб бориш чоғида жиноятга оид маълумотларни аниқлаганида;

4) судья маъмурий ҳуқуқбузарликка доир ишни юритиш чоғида жиноятга оид маълумотларни аниқлаганида;

5) суд фуқаровий ишни ёки бошқа жиноятга доир ишни юритиш чоғида жиноятга оид маълумотларни аниқлаганида (ЖПК 328-моддаси).

ЖК 241¹-моддасининг **объектив томони** жиноятни рўйхатга олишни **яшириш**, яъни тегишли мансабдор шахс ҳеч қандай асосларсиз аризани (хабарни) қабул қилишдан бош тортиши ёки рўйхатга олишни рад этишига қаратилган жиной ҳаракатсизлигида намоён бўлади; жиноят ҳақидаги аниқланган маълумотларни йўқ қилиш; ариза, хабар ёки маълумотларни ўрганиб чиқмаслик, жиноят ишини қўзғатиш ҳақидаги масалани ҳал қилиш учун тегишли бўлган ва ўрганиб чиқиш зарур бўлган маълумотларни ўрганиб чиқмаслик ёки ушбу маълумотларни ўрганиб чиқиш натижалари бўйича жиноят ишини қўзғатишни рад этиш тўғрисидаги асосланмаган қарор чиқаришдан иборат ҳаракатдан иборат.

ЖПК 329-моддаси 1-қисмига кўра, жиноятга оид аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотлар рўйхатга олиниши ва дарҳол, жиноят ишини қўзғатиш учун сабаб қонунийлигини ва асослар етарли эканлигини бевосита ёхуд суриштирув органлари ёрдамида текшириш зарурати бўлган тақдирда эса, ўн суткадан кечиктирмасдан ҳал қилиши лозим. Ушбу муддат жиноятга оид маълумотлар олинган пайтдан бошлаб ҳамда то ишни қўзғатиш ёки қўзғатишни рад қилиш тўғрисида қарор чиқарилгунига қадар ёхуд терговга қадар текширув материаллари ЖПК 587-моддасига мувофиқ прокуратурага юборилгунига қадар бўлган вақтни ўз ичига олади.

Мазкур жиноят айбдорнинг жиноят ҳақидаги аризани (хабар) қабул қилишни рад этган ёки жиноят ҳақида олинган (бевосита аниқланган) маълумотларни йўқ қилган ёхуд юқорида кўрсатилган ҳужжатларни кўриб чиқиш ёки рўйхатга олиш учун ўрнатилган қонуний муддатларнинг ўтиши билан **жиноят тугалланган** ҳисобланади.

Жиноятни рўйхатга олишни қасддан яшириш жинояти **субъектив томондан тўғри қасд** билан тавсифланади. Айбдор ўз ҳаракати

(ҳаракатсизлиги)нинг жиноийлигини олдиндан билади ва жиноятни рўйхатга олишдан яширишни хоҳлайди. Бу ҳолатда субъект ғаразгўйлик ниятларда бирон-бир шахсдан ўч олиш ёки манфаатдор шахсларнинг бевосита ёки билвосита кўрсатмаларини бажариш орқали жиноят содир этган шахсни жиноий жавобгарликдан олиб қолиш мақсадларида ҳаракат қилиши мумкин.

Жиноятнинг **мотиви** ва **мақсади** қилмишни квалификация қилишга таъсир қилмайди, фақатгина уни таъминлайди.

Агар жиноят эҳтиётсизлик орқали содир этилса, бу ҳолатда айбдор мансабдор шахсни ЖКнинг 207-моддасига кўра (Мансаб совуққонлиги) жавобгарликка тортиш лозим.

Қонунда тўғридан-тўғри кўрсатиб ўтилганидек, мазкур жиноятнинг **субъекти** махсус бўлиб, унга айнан жиноят ҳақидаги ариза, хабар ва бошқа маълумотларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ёки ариза, хабар ва бошқа маълумотларни кўриб чиқиш хизмат мажбуриятига кирувчи мансабдор шахслар киради. Иш ҳолатларига қараб, у суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки судья бўлиши мумкин.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш керакки, ЖК **241¹-моддасида** кўрсатилган жиноят ўз мазмун-моҳиятига кўра мансаб ёки ҳокимият ваколатларини сууистеъмол (ЖК 205-моддаси) қилиш жиноятининг бир кўриниши сифатида намоён бўлиши мумкин. Бу икки жиноят таркиби бир-бири билан умумий ва махсус ўхшашликларга эга бўлса-да, жиноятни рўйхатга олишни қасддан яшириш жиноятини кўшимча равишда ЖК 205-моддаси билан квалификация қилиш мумкин эмас. Агар жиноятни рўйхатга олишни қасддан яшириш билан бир вақтда айбдор мансаб ёки ҳокимият ваколатларини сууистеъмол қилишга қаратилган бирор-бир ҳаракатларни содир этадиган бўлса, у ҳолда жиноятлар жами тариқасида қилмишни тавсифлаш мумкин.

Худди шунингдек, агар айбдор бирор-бир моддий манфаатлар остида жиноятни қасддан яширадиган бўлса, у ҳолда қилмишни жиноятлар жами тариқасида тегишли ЖК нормалари билан квалификация қилинади.

Шарҳланаётган модданинг 2-қисмида такроран, бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган бўлса ёки оғир оқибатларга олиб келган тақдирда жавобгарлик назарда тутилган.

Такроран жиноятни содир этишнинг тушунчасини ЖК 32-моддаси (Такроран жиноятни содир этиш) шарҳига қаранг.

Бир гуруҳ шахслар деганда жиноят содир этилишида кўриб чиқиладиган модданинг субъектлари бўлмиш икки ва ундан ортиқ шахсларнинг иштирокини тушуниш лозим.

Ҳисобга олишдан қасддан яширишнинг **оғир оқибатлари** деб жиноий қилмишлари яширинган шахс томонидан қайта жиноят содир этилишини тушуниш лозим.

«Одил судловга қарши жиноятлар» мавзуси бўйича назорат саволлари

1. Одил судловга қарши жиноятларнинг турлари.
2. Объектив томондан айбсиз кишини жавобгарликка тортиш қандай ҳаракатларда ифодаланади?
3. Айбсиз киши деганда нима тушунилади?
4. Адолатсиз ҳукм чиқариш деганда нима тушунилади?
5. Қандай қарорлар адолатсиз чиқарилган ҳисобланади?
6. Суд қарорларини бажармаслик субъектив томондан қандай содир этилади?
7. Кимлар қонунга мувофиқ ушлаб турилиши мумкин?
8. Кўрсатув беришга мажбур этиш жинояти объектив томондан қандай ҳаракатларда ифодаланади?
9. Қандай ҳаракатлар тергов қилишга ёки суд ишларини ҳал этишга аралаштириш деб квалификация қилинади?
10. Ёлғон хабар бериш ёки ёлғон гувоҳлик бериш жинояти қачон тугалланган ҳисобланади?
11. Суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилиш

харакатлари нимада ифодаланади?

12. Жиноят ҳақида хабар бермаслик қачон тугалланган ҳисобланади?

13. Жиноятни яшириш қачон тугалланган ҳисобланади?

14. Суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилиш учун жинойий жавобгарликнинг келиб чиқиш шартлари қандай?

15. Жиноят процессини юритиш қатнашчиларининг ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаши нимада намоён бўлади?

16. ЖК 240-моддаси (Жиноят процессини юритиш қатнашчиларининг ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаши) бўйича жавобгарликдан озод қилиш шартларини айтинг.

17. Жиноят ҳақида хабар бермаслик белгиларини ёритиб беринг. Жиноятни яшириш деганда нима тушунилади?

18. Жиноятни ҳисобга олишдан қасддан яшириш нимада ифодаланади? Ким унинг субъекти бўлиши мумкин?

19. Айбдор жиноятни ҳисобга олишдан яширишига қайси омиллар туртки бериши мумкин? Бу омиллар қилмишни квалификация қилишга қандай таъсир кўрсатади?

Қўшимча адабиётлар

Ўқув қўлланмалар, махсус адабиётлар

Глистин В.К. Транспортные преступления. — М.: 1981.

Алтухов С.А. Преступления сотрудников милиции. — СПб.: «Юридический центр Пресс». 2001. — 271 Б.

Блинников В.А., Устинов В.С. Лжесвидетельство: уголовно-правовые, криминологические, уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты. — Ставрополь: 1999.

Горелик А.С., Лобанова Л.В. Преступления против правосудия. — СПб.: «Юридический центр Пресс». 2005. — 460 Б.

Гулямов З.Х. Преступления против правосудия, посягающие на авторитет и деятельность судебной власти и органов следствия. Учебное пособие. — Т.:

Академия МВД Республики Ўзбекистон, 1996.

Гулямов З.Х. Преступления против правосудия, совершаемые дознавателями, следователями, прокурорами и судьями. Учебное пособие. — Т.: Академия МВД Республики Ўзбекистон, 1996.

Гулямов З.Х. Преступления против правосудия. Учебное пособие. — Т.: Академия МВД Республики Ўзбекистон, 1996.

Гулямов З.Х. Уголовная ответственность за несообщение о преступлении или его укрывательство. Учебное пособие. — Т.: Академия МВД Республики Ўзбекистон, 1997.

Дворянсков И.В. Уголовно-правовая охрана процессуального порядка получения доказательств / Отв. ред. А.И. Чучаев. — Ульяновск: 2001.

Денисов С.А. Преступления против правосудия. Теория и практика применения уголовного закона. — СПб.: «Юридический центр Пресс», 2002.

Друзин А.И. Воспрепятствование исполнению судебного акта / Отв. ред. А.И. Чучаев. — Ульяновск, 2001.

Кулешов Ю.И. Преступления против правосудия: понятие, система, юридический анализ и проблемы квалификации: Учебное пособие. — Хабаровск: 2001.

Лобанова Л.В. Преступления против правосудия: теоретические проблемы классификации и законодательной регламентации. — Волгоград: 1999.

Лобанова Л.В. Уголовная ответственность за ложную информацию и понуждение к нарушению обязанности содействовать правосудию. — Волгоград: 1997.

Чучаев А.И. Преступления против правосудия. Научно-практический комментарий. — Ульяновск: 1997.

Илмий мақолалар

Гулямов З.Х. Атака на правосудие? // Ж. Экономика и статистика. 1998. № 7. — 60–62-б.

Гулямов З.Х. Вынесение неправосудного приговора // Ж. Именем закона. 1997. № 4. — 72–76-б.

Гулямов З.Х. Вынесения неправосудного решения, определения или постановления // Ж. Именем закона. 1998. № 3. — 144–148-б.

Гулямов З.Х. Вынесения неправосудного решения, определения или постановления. (Продолжение) // Ж. Именем закона. 1998. № 2. — 89–91-б.

Гулямов З.Х. На пути к независимому суду // Ж. Именем закона. 1997. № 3. — 83–86-б.

Гулямов З.Х. Общественная опасность и социальная обусловленность ответственности за посягательства на правосудие // Ж. Ҳуқуқ-Право-Law. 2002. № 3. — 54–59-б.

Гулямов З.Х. Общественная опасность и социальная обусловленность ответственности за посягательства на правосудие. (Продолжение) // Ж. Ҳуқуқ-Право-Law. 2002. № 4. — 60–63-б.

Гулямов З.Х. Преступления против правосудия // Ж. Экономика и статистика. 1997. № 1. — 66–67-б.

Гулямов З.Х. Уголовная ответственность за незаконное распоряжение имуществом, подвергнутым аресту // Ж. Хозяйство и право. 1997. № 4. — 76–79-б.

Гулямов З.Х. Уголовно-правовая ответственность за неисполнение судебного решения // Ж. Хозяйство и право. 1997. № 4. — 83–86-б.

Каримов Х. Қийноққа солганлик учун жавобгарликнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштири: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил // Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. Uzbek Law Review. Обзор законодательства Ўзбекистона. – 2016. № 4. – Б. 77-80.

Мирзаев А.А. Анализ уголовно-правовых норм, устанавливающих ответственность за совершение преступлений против правосудия // Жиноят ҳуқуқининг долзарб масалалари. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами (2014 йил 22 февраль). – Т.: Ўзбекистон Республикаси Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. – Б.13-19.

Николаев М. Привлечение к уголовной ответственности за заведомо ложный донос // Ж. Законность. 2000. № 8.

Сверчков В. Заведомо ложные показания, заключения эксперта или неправильный перевод // Ж. Законность. 2002. № 11.

Сверчков В. Фальсификация доказательств // Ж. Законность. 2001. № 11.

Стуканов А. Уголовные дела о лжесвидетельстве // Ж. Законность. 1996. № 1.

Чучаев А., Дворянсков И. Фальсификация доказательств // Ж. Уголовное право. 2001. № 2.

РУСТАМБАЕВ МИРЗАЮСУП ХАКИМОВИЧ
Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист,
юримдик фанлар доктори, профессор

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЖИНОЯТ
ҲУҚУҚИ
КУРСИ**

IV том

**МАХСУС ҚИСМ
ИҚТИСОДИЁТ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР. ЭКОЛОГИЯ
СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР. ҲОКИМИЯТ, БОШҚАРУВ ВА
ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИ ОРГАНЛАРИНИНГ
ФАОЛИЯТ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР**

*Олий таълим муассасалар учун дарслик
(2-нашр, тўлдирилган ва қайта ишланган)*

Техник муҳаррир: Муракаева З.И.

Босишга рухсат берилди __. __.2018. Буюртма № __
Times New Roman гарнитураси билан рақамли усули билан босилди.
Ҳажми: 27.3 ш.-б.т. 1,75 н.-х.т. Адади 200 нусха

Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти

босмахонаси